BIBLIOTHEEK KITLV
0240 9975

KOLONIALE STUDIËN

KONINKLIJK INSTITUUT
VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

INHOUD JAARGANG 1938

INHOUD No. 1 Bladzijde

Ontstaan en groei van het Mangkoenegorosche Rijk, door R. M. Mr. A. K. Pringgodigdo 3

's Lands Plantentuin te Buitenzorg, door Dr. K. W. Dammerman 33

Voorlichting op het gebied der Koloniale Geschiedenis (Deel II), door Dr. F. R. J. Verhoeven 58

Arbeidsregelingen voor Inlanders in Australisch Nieuw-Guinea, door F. T. Marijn 75

De Prauwvaart in de 19de eeuw, door Dr. W. M. F. Mansvelt 89

Een belangrijk opvoedkundig experiment op het eiland Soemba, door P. Koeze 103

Boekbespreking:

Wissenschaft bricht Monopole: Der Forscherkampf um neue Rohstoffe und neuen Lebensraum. Ned. Vertaling: Wetenschap vernietigt monopolies. N.V. Het Ned. Boekhuis, Tilburg 118

INHOUD No. 2

De economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië, door Dr. W. M. F. Mansvelt 127

Maleisch en Nederlandsch, door Dr. S. J. Esser 154

Tropisch Afrika als producent van landbouwexportgewassen, door Dr. A. M. P. A. Scheltema 169

De Europeanen in China, door Dr. H. Riemens 211

Het werkvolkvraagstuk in Australisch en Nederlandsch Nieuw-Guinea, door F. T. Marijn 230

INHOUD No. 3 *(Volksraad-nummer)* Bladzijde

Voorwoord, door Mr. W. H. van Helsdingen 251

De Volksraad en de Indische Regeering, door Dr. J. W. Meyer Ranneft 253

De Volksraad en het Indisch Staatsrecht, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 271

De Volksraad in de Novemberdagen van 1918, door Mr. A. B. Cohen Stuart 285

De Volksraad en de Europeesche Samenleving, door Mr. H. Samkalden 300

De Volksraad en de Inheemsche samenleving, door R. M. A. A. Koesoemo Oetoyo 335

De Volksraad en de Rijkseenheid, door Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn 342

Herinneringen, door R. A. A. Djajadiningrat 357

Figuren in den Volksraad, door J. H. Ritman 375

Er was een Volksraad...., door Melis Stoke 386

INHOUD No. 4

Welke rechtsvorm voor het Indo-Grondbezit ?, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 399

Nogmaals de tinfusie, door D. J. Gerritsen 417

De permanente dreiging van het synthetische product, door Ir. H. N. Blommendaal 455

De prauw in de wetgeving en in het adatrecht, door Dr. F. W. T. Hunger Jr. 480

INHOUD No. 5 Bladzijde

Professor Logemann en het adatgrondrecht voor Nederlanders, door Dr. J. W. Meijer Ranneft 499

Naschrift, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 510

Bescherming van olifanten in Sumatra, door W. Groeneveldt. 513

De noodzakelijkheid van een economisch werkend vervoersapparaat, door R. J. Nelemans 528

Rubber, olie en de synthetische industrie, door Mr. C. F. Driessen 544

Eenige beschouwingen over een zoogenaamde Inheemsche Mulo en daarmede verband houdende Onderwijsproblemen, door P. Koeze 561

INHOUD No. 6

Ons Ministerie van Koloniën, door Prof. Mr. J. J. Schrieke. 579

Leidende gedachten bij het z.g. amongsysteem van de Taman Siswa-scholen, door S. Mangoensarkoro 595

Het landsarchief en het archiefwezen in Europa, door Dr. F. R. J. Verhoeven 609

Economisch onderzoek van de Inheemsche samenleving in Zuidwest-Celebes, door Dr. C. Nooteboom 624

Een litteraire faculteit op komst?, door Prof. Dr. J. Ph. Duijvendak 633

Verloskunde in Nederlandsch-Indië, door Prof. Dr. R. Remmelts 640

Eenige gegevens over absenteïsme en loonen bij een ploeg taakwerkers op een Europeesche onderneming met overjarige cultures, door Dr. Ir. Ph. Levert 660

Eenige opmerkingen naar aanleiding van „De prauw in de wetgeving en in het adatrecht", door Mr. W. F. Prins. 680

Boekbespreking 687

ONTSTAAN EN GROEI VAN HET MANGKOENEGORO-SCHE RIJK [1])

DOOR R. M. Mr. A. K. PRINGGODIGDO

wd. Hoofd der Administratie bij het Cent. Kantoor v.d. Statistiek

§ 1. De staatkundige toestand van Midden-Java in het midden der 18e eeuw.

De Compagnie souverein in Mataram.

Nadat de Vereenigde Oost-Indische Compagnie de belangrijkste knooppunten van handel en verkeer in den Archipel bezet had, hare Europeesche mededingers in den handel op dit Land op een afstand wist te houden en aan den hegemoniedrang van het opkomende Mataram, den machtigsten binnenlandschen tegenstander, beslissende slagen had toegebracht, was haar bestaan — bij den gewenschten gang van den Vrijheidsoorlog in de Nederlanden — geheel veilig gesteld.

Niet dat alleen! Gaandeweg strekte haar macht — eerst alleen feitelijk, naderhand ook op rechtsgrond stoelend — zich ook over het binnenland uit. Een eeuw nadat de pogingen van Sultan Agoeng om de Hollandsche vestiging in Jacatra te vernietigen (1628 en 1629) mislukt waren, verkreeg de Compagnie van Soenan Pakoeboewono II de souvereiniteit over het Mataramsche Rijk, dat te voren „practisch reeds tot een wingewest verlaagd was" (1749) [2]).

De rechtstitel om in aangelegenheden van het keizerrijk naar eigen goedvinden te beslissen was daarmee geboren. De opvolger

van Pakoeboewono II besteeg in 1749 als Pakoeboewono III den troon van een gebied, „dat (hem niet kwam) toe te vallen uyt kragt „van eenige vermaking, erfenisse of geboorte; maar .... alleen uyt „enkele gunst en genegentheyt", uit handen der Compagnie „ter „bestiering". [3])

Geen rust in het Mataramsche Rijk.

Vóór en na de evengenoemde feiten van overgave en opvolging, die de politieke verhoudingen typeeren, speelden zich gebeurtenissen af, welke zouden leiden tot de afsplitsing van Djogjakarta en het scheppen van de Mangkoenegaran in het hart van het Soenanrijk.

Het was bij gelegenheid van de Java-reis van Gouverneur-Generaal Van Imhoff, dat deze, toen hij ook aan Solo een bezoek bracht (Juni 1746), het tractaat van 1743 met Pakoeboewono II vernieuwde, waarbij o.a. van Compagnieszijde beloofd werd de opvolging van den Pangeran Adipati Anom (kroonprins) te zullen erkennen [4]). Hierbij dacht de Vorst zich en zijn zoon den steun te hebben verzekerd, die zoo dringend noodig was. Steun tegen de prinsen die met meerdere of mindere rechten aanspraak maakten op den troon; dezulken traden immers steeds bij een trooncandidatuur op en stond elke Soenan tegenover een aantal vijandig gezinde troonpretendenten. Het is niet onmogelijk, dat de door de Compagnie in 1704 verrichte verheffingsdaad mede heeft bijgedragen tot groote verscherping der rivaliteiten. Door deze daad, t.w. de verheffing van den der Compagnie goedgezinden tegen-Keizer Pakoeboewono I tot Soesoehoenan (1704-1727), werd mmers de geregelde erfopvolging in de Mataramsche dynastie verbroken [5]).

Onder de vele tegenstanders van Soenan Pakoeboewono II, den laatsten Soesoehoenan die (van 1727-1749) over een onverdeeld Mataram heerschte, behoorden zijn broeder Pangeran Mangkoeboemi en R. M. Said [6]), zoon van den ten gevolge van hofintriges door de Compagnie naar Ceylon [7]) verbannen Pangeran Ario Mangkoenegoro [8]), ook een (ouderen) broeder van Soenan Pakoeboewono II. Een inzicht in deze familiebetrekkingen geeft bijgaande geslachtslijst.

Reeds tijdens de Chineesche troebelen (1741-1743), stelde R. M. Said zich tegenover den Soenan en de Compagnie partij en had zich nadien, ondanks de pogingen in 1745 daartoe door Von Hohendorff gedaan, nog niet verzoend. Deze prins die „van jongst

„aff aan tot het voeren van den kreig en dies annexe ongemakken „gewend geraakte .... (en) allengskens groote kundigheyd in 't „stuk van oorlog (kreeg)" [9]) zwierf nog als onafhankelijke in het binnenland. Hij voegde zich bij Pangeran Mangkoeboemi [10]), nadat deze zich door het optreden van Gouverneur-Generaal Van Imhoff tijdens het bezoek aan den Kraton verongelijkt en beleedigd gevoelde en het Soerakartasche hof den rug had toegekeerd [11]).

Begin en verloop van den derden Javaanschen successie-oorlog.

De beide bondgenooten gingen tot den aanval over en luidden daarmede den oorlog in, die naderhand den naam zou krijgen van „derde Javaansche successie-oorlog".

De onderwerping van de twee verbondenen, tusschen wie de band nauwer werd aangetrokken door het huwelijk [12]) van R. M. Said met Raden Adjeng Inten — later genaamd Ratoe Bendoro — oudste dochter van Pangeran Mangkoeboemi, zou niet voorspoedig gaan, „want schoon Mancoeboemi en Mangcoe- „nagara nu en dan de wieken gefnuikt wierden en zij zig in hoolen „en spelonken voor de woede onser krijgeren hadden moeten schuil „houden, gong het met hun als met 't ruigte (alang-alang), 't geen „door een swaare stormbuy wel word needer gedrukt, dog aanstonds „naar 't stillen weeder oprijst". [13])

In deze omstandigheden was het, dat de Soenan „het Mattaram- „sche rijk op 11 dezer (d.i. December 1749 — op zijn sterfbed „reeds —) uyt eygen, vrije en onbedwongen wille aan de Ed. Comp. „met ap- en depentien in vollen eygendom, sonder eenige de minste „voorwaarde of voorbehouding, heeft afgestaan en overgegeven" [14]). Dit niettegenstaande reeds een kroonprins aangewezen was.

De geldigheid van de overdracht aan de Compagnie begrijpelijkerwijs niet erkennende, liet Pangeran Mangkoeboemi, die blijkbaar van de gebeurtenissen in den kraton zeer goed op de hoogte was, nog op *denzelfden* dag zich te Djogja tot Soesoehoenan van Mataram uitroepen onder den naam Pakoeboewono [15]).

Von Hohendorff, Gouverneur van Java's N. O. Kust, beantwoordde deze aanspraak door, gebruik makende van het 11 December verkregen recht [16]), den aangewezen kroonprins nog *vóór* het

overlijden van Pakoeboewono II (20 Dec. 1749) tot Soenan Pakoeboewono III te verheffen (15 December) en tot kroonprins te benoemen Pg. Boeminoto, een uit de gelederen der verbondenen getreden prins. Uitdrukkelijk werd gestipuleerd, dat de opvolging niet te beschouwen was als te zijn gesproten uit oorzaak van recht, doch enkel als uitvloeisel van Compagniesgunst.

Alle nog aan het hof vertoevende prinsen „werden zonder de minste opschudding gearresteert en Samarangwaarts afgesonden". [17])

In zulke omstandigheden was het begrijpelijk, dat het meerendeel van de grooten des Lands meer sympathiseerde met den Djogjaschen keizer [18]) dan met dien van Soerakarta, welke later door Hartingh „de gekroonde naarheid zelve" [19]) werd genoemd.

Liet de krijg tusschen de beide partijen zich in den beginne meer als een guerilla aanzien, anders werd het einde 1750. Een groote versterking werd vanuit Batavia gezonden. Met niet minder dan 1.500 man geregelde, 34.000 man hulptroepen [20]) en 2.000 koelies zette Von Hohendorff een groot offensief in. [21])

Door een acte van amnestie, waarbij werd getracht de „negorys „hoofden, mantries en loeras, welke met haar onderhoorige den „aanhang der rebellen tot nu toe toegedaan zijn geweest (en die) „over dit haar gehouden wangedrag en verfoeylijk bedrijff, berouw „hebben .... het rebellig rott (te doen) verlaaten", poogde men voorts den tegenstanders afbreuk te doen.

Het afgezonden leger had echter niet het succes, dat ervan verwacht werd, „want hoe menigmaal zij (de verbondenen) ook „verslaagen en verstrooid wierden, vloeyde er geduurig een meenigte „van volk weeder tot hen, ten deele uit vreese, ten deele uit een „bijgeloovige aankleeving aan 't geslagte der aloude Sousoe-„hoenangs." [22])

Wel kon het Compagniesgezag gedeeltelijk worden hersteld in Kedoe, het Djogjasche en in Bagelen, streken die door het verzet op den Soenan veroverd waren, doch October 1751 vielen de verbondenen weer in Kedoe en Bagelen. Het gelukte Majoor de Clercq Kedoe te behouden, doch in Bagelen bracht Pangeran Mangkoeboemi de Compagnie een verpletterende nederlaag toe; in den slag aan de Bogowonto (12 December 1751) sneuvelde De Clercq. Begin Maart 1752 trok de tegen-Keizer Noordwaarts op om de Compagnie in haar eigen gebied, de z.g. strandregentschappen aan te tasten. Pekalongan werd ingenomen en de regenten van Pekalongan, Batang, Wiradesa en Pemalang gingen tot de

verbondenen over. Na een vergeefschen raid op Tegal trok hij zich wederom in het Djogjasche terug.

Nam Mangkoeboemi zoodoende in het Westen een stevige positie in (Mataram, Sokowati en het geheele Zuidergebergte waren in zijn macht), in het Oosten waren Ponorogo en Madioen in handen van R. M. Said. [23])

Een oogenblik overwoog de Bataviasche regeering zelfs om ter dekking van de kustfactorijen de troepen aldaar te concentreeren en het geheele binnenland maar op te geven. [23a])

Zoover kwam het echter niet.

De vraag, of de „lang gewenschte rust en vreede .... moet „gesogt worden door vreedige onderhandeling dan wel door het „geweld (der) wapenen .... welk middel van beyde voor de „Compe profitabelst, honorabelst en min kostbaarst zijn soude", werd voor eerst nog ten voordeele van het tweede alternatief beslist. In het eerste halfjaar 1752 werden de verloren strandregentschappen wederom veroverd. Een tweede offensief onder leiding van Von Hohendorff zelf kort daarop ondernomen, mislukte echter ten gevolge van de door de verbondenen gevolgde tactiek om „'s Comps volk te illudeeren en af te matten" en het niet tot een beslissend treffen te laten aankomen. „Men verplettert de vloeistof niet, — „zij die voor iederen druk terugwijkt en zich door iedere opening „een weg baant." [24])

Een in November 1752 met R. M. Said te Banjoedono ten westen van Soerakarta geopende onderhandeling [25]) voerde tot geen resultaat. Wel had deze tot gevolg, dat de wrijving, die er reeds tusschen de verbondenen ontstaan was [26]), tot openbare vijandschap [27]) oversloeg. De krijg verkeerde dientengevolge in een driehoeksoorlog. Tot overmaat van ramp voor de Compagnie verliet begin 1753 de door haar tot kroonprins verheven Pangeran Adipati Boeminoto het hof om zich bij R. M. Said te voegen, hetgeen Von Hohendorff „so veel bekommering, sorge en verdriet „geeft, dat (hij, der Regeering daarvan) kennis gevende, onder „correctie zeggen moet, dat (hij) bijna niet weet, hoe de regeering „van den ongelukkigen en beklaagenswaardigen presenten vorst „(de beste vorst voor de Comp., als zij ooyt kan wenschen voor „haere belangen) langer staande te houden sal zijn." [28])

Bij de in Mei 1753 wederom met R. M. Said aangevangen besprekingen eischte deze, behalve de invrijheidstelling van zijn bij

vergissing uit Ceylon teruggevoerden en te Semarang geïnterneerden jongeren broeder Pangeran Tirtokoesoemo en het stoffelijk overschot van zijn vader, ook dat hij „door de groote gunst en „gratie van de Compie mogte geholpen en verheven worden, sonder „eenig gewag te maken van het caracter of qualiteyt, waer toe," welke laatste eisch op niet minder dan dien van een verheffing tot Soesoehoenan bleek te slaan.

Van Compagnieszijde werd in Juli d.o.v. het tegenvoorstel gedaan, hem tot kroonprins en bestierder des rijks te benoemen met o.a. de verplichting mede te zullen werken aan de tenonderbrenging van den tegen-keizer, welke voorslag [29]) door R. M. Said, die juist een groote overwinning op zijn schoonvader behaald had, op hooghartige wijze werd afgeslagen.

Door zijn voor de Compagnie niet voor inwilliging vatbaar gehouden eisch tot onmiddellijke verheffing tot Soenan „baande hij „echter slechts den weg voor zijn mededinger, die, toen de „Compagnie eindelijk ten einde raad was, de vruchten plukte van „zijn beleid". [30])

Door Von Hohendorff's opvolger, Nicolaas Hartingh (sinds 11 April 1754), tevoren opperkoopman en gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander te Batavia, een man „bekend met de „taal en zeden der Javanen (en) die aan den inlander vertrouwen „inboezemde omdat hij, wat bij velen der bedienden der Compie „het geval niet was, zich nauwlettend hield aan eenmaal door hem „afgelegde beloften", werd volstaan met dekking der compagnieslanden en werd daarnaast ter bereiking van den vrede bewust de onbloedige weg van onderhandeling ingeslagen, daarbij van de omstandigheid profiteerende, dat van eenig samengaan van de voormalige verbondenen nu geen sprake meer was [31]). De onderhandelingen werden vooral met Pangeran Mangkoeboemi gevoerd aangezien deze, in tegenstelling tot zijn schoonzoon, zich reeds met de *helft* van het Rijk tevreden zou stellen. [32])

Tractaat van Gianti.

Den 22sten September 1754 hield Hartingh een samenkomst met Pangeran Mangkoeboemi te Padagangan, gelegen tusschen Grobogan en Demak. Wa; het de bedoeling van de Indische Regeering geweest laatstgenoemde *desnoods* als Soesoehoenan [33]) te

erkennen, doch *in elk geval* alleen over het Oostelijk van Soerakarta gelegen gedeelte van het rijk („als Soesoehoenang van het Java's Oosterrijk"), resultaat van deze en verdere besprekingen, welke verhaasting vonden door den militairen druk door R. M. Said uitgeoefend [34]), was, dat Pg. Mangkoeboemi onder den naam van Hamengkoe Boewono als Sultan over de helft van het rijk werd erkend.

Krachtens het, op Donderdag 13 Februari 1755 tusschen de Compagnie en Pg. Mangkoeboemi te Gianti [35]) gesloten „tractaat van reconciliatie, vreede, vriend- en bondgenootschap" [36]), werd het kernrijk in twee gedeelten elk van 53.100 tjatjah verdeeld; daarenboven verkreeg Sultan Hamengkoe Boewono 33.950 tjatjah in de Montjonegoro, waarvan de belangrijkste waren Madioen, Kertosono, Djapan, Djipan en Grobogan en behield de Soesoehoenan van de Montjonegoro, naast enkele kleinere, de landen Ponorogo, Kediri in het Oosten en Banjoemas in het Westen, tezamen 32.350 tjatjah uitmakende [37]). De helft van de jaarlijksche schadeloosstelling wegens het verlies van de strandregentschappen, een uitkeering van 10.000 Sp. realen per jaar, zou voortaan den Sultan ten goede komen.

Den 15den Februari 1755 vonden de ontmoeting en verzoening van den Sultan met den Soesoehoenan plaats te Djatisari [38]). Allengs kwamen verscheidene pangerans zich aan de Compagnie onderwerpen en konden steeds meer Compagniessoldaten worden afgedankt.

Als één der bepalingen van het tractaat nam de nieuwe Sultan de verplichting op zich tezamen met Compagnie en Soesoehoenan zijn schoonzoon ten onder te brengen. Door Hartingh werd „tot „encouragement der krijgsknegten (op zijn hoofd) een premie „gesteld van 1000 rds. en van de andere rebelleerende princen „de helft." [39])

Onversaagd zette deze laatste echter den thans wel zeer ongelijk geworden strijd verder voort.

Voortduring van den strijd met R. M. Said.

Alléén stond hij nu tegenover Compagnie, Soenan en Sultan. Nochtans gelukte het hem telkens aan een omsingeling en verplettering te ontkomen.

Na ongelukkige slagen bij de Semongko en bij Sidokerso (18 en 29 October 1755) trok hij naar Patjitan af. Vele van zijn volgelingen liepen naar Djogja over. Met de hem trouwgeblevenen zette hij den strijd echter onverschrokken voort en wist door snelle bewegingen zijn tegenstanders telkens op een dwaalspoor te brengen. In een bosch, dicht bij Blora versloeg hij een detachement Compagniestroepen, waarvan de aanvoerder sneuvelde. De bondgenooten waren toen tot toenadering bereid, doch R. M. Said bleef bij zijn eisch: „de opperheerschappij over het geheele Rijk", waardoor de onderhandelingen op niets uitliepen.

Steeds nauwer trokken de verbondenen hun legers om hem heen. Zijn hoofdkwartier vestigde hij te Daha en deed van hieruit vele uitvallen. De sultanstroepen wisten hem in te sluiten, doch ook nu slaagde hij er in te ontkomen, zij het met achterlating van zijn sterkgedunde krijgsmacht [40]).

§ 2. Ontstaan van de Mangkoenegaran.

Vrede met R. M. Said.

Hartingh, beleidvol man, streefde niet naar zijn algeheele vernietiging, doch achtte de gelegenheid schoon, bij R. M. Said thans aan te dringen op een verzoening met den Soesoehoenan. Daar de „rebel" nog steeds hoop koesterde eenmaal na des Soenans dood alleenheerscher over Mataram te worden, gaf hij niet dan schoorvoetend aan Hartingh's wenschen gehoor. Hij zond een zijner broeders (pangeran Timoer) naar den Soenan, om zijn wenschen aan dezen vorst kenbaar te maken [41]).

Het bleek, dat hij het liefst zag, dat Java door één vorst bestuurd werd en alléén, indien de oorspronkelijke toestand van het Rijk Mataram niet hersteld kon worden, zou hij berusten, doch dan op voorwaarde, dat hem tot onderhoud zouden worden afgestaan de landschappen Laroh, Metesih, Kadoewang en Patjitan. Op aanwijzing van Hartingh liet de Soenan weten, dat de verdeeling van het Rijk reeds haar beslag had en daarop dus niet kon worden teruggekomen, maar dat nog wel eens gesproken kon worden over afstand van de genoemde landschappen. Op aandrang van Hartingh stemde de Soenan voorts toe in een samenkomst buiten Soerakarta met R. M. Said, die hierom verzocht. Op 24 Februari 1757 vond

deze samenkomst tusschen Soenan en Raden Mas Said plaats te Grogol [42]), eenige uren gaans bezuiden Soerakarta. Op den *17den Maart 1757* werden op de bijeenkomst te Salatiga, waarbij ook de rijksbestuurder van den Sultan aanwezig was, de positie, de rang en de inkomsten van dezen „berugte, ondernemende en dappere „Prins, die Java het onderste boven (had) gegooid" en „dewelke „schoon kleyn van postuur het vuur en de vivaciteit uyt de oogen „straalt" [43]) geregeld. Raden Mas Said werd daarbij verheven tot Pangeran Midji [44]) (onmiddelbare, onmiddellijk onder den Soenan staande, prins), met bijzondere voorrechten inzake ceremonieel, en begiftigd met een apanage tot zijn onderhoud strekkende, groot 4000 karja [45]), gelegen in de landschappen Kadoewang, Laroh, Metesih en het Zuidergebergte, dus in Zuid-Oost Soerakarta en deels in Oost Djogjakarta. Ook werden de door hem gevoerde titel en naam van Pangeran Adipati Mangkoenegoro erkend [46]). Van zijn zijde zwoer hij trouw aan Soenan, Sultan en Compagnie en beloofde ten Soenans hove te zullen verschijnen „op ordinaire Keyzers dagen" t.w. Maandag, Donderdag en Zaterdag, des Vorsten bevelen te eerbiedigen en zijn verder verblijf ter hoofdplaatse Soerakarta te hebben [47]).

Zoo was dan tenslotte na lange jaren van strijd door de beleidvolle politiek van Hartingh de deeling van het Mataramsche Rijk een feit geworden. Van de bodemverdeeling omstreeks 1760 poogt bijgaand kaartje een indruk te geven.

Toestand en begrenzing van het geschonken apanage-gebied.

Alvorens over te gaan tot een nadere bespreking van de zeer groote apanage van 4000 karja, welke de Soenan aan Raden Mas Said — thans door een ieder erkend als Pangeran Adipati Mangkoenegoro — had geschonken, is het niet ondienstig, een blik te slaan op den jammerlijken toestand van het verdeelde rijk Mataram, waarvan deze apanage deel uitmaakte.

De oorlogen hadden het eens zoo vruchtbare rijk verwoest en ontvolkt, en de gespaard gebleven bewoners tot den bedelstaf gebracht. Gebrek aan levensmiddelen en epidemieën hadden mede hun stempel gedrukt op het ongelukkige land, dat door vele legerscharen in den laatsten oorlog neergetreden en plat-

gebrand was. Na de verzoening van Soenan en Sultan in 1755 schreven de G. G. en R. v. I. aan Bewindhebbers: „Beyde dese „vorsten hebben met nadruk hunne armoede aan ons opengelegd „en daarby vertoond de beklagelyke toestand, waarin de boven-„landen door de verwoesting des oorlogs gebragt waren en dat „er in de landschappen geen vierde part gevonden wierd, van de „Tjatjas of huysgezinnen, welke er voor de troubles waren ....". [48])

Nog in 1761 getuigt Hartingh, dat bij de verdeeling van het rijk tusschen Soenan en Sultan wel de landstreken, maar geen derde van de daarbij behoorende bevolking in werkelijkheid aanwezig was [49]).

De rijksdeeling in 1755 heeft daarnaast geleid tot een groote administratieve verwarring t.o.v. de gronden. Waar het voornamelijk de bedoeling was elk der Vorsten de helft van het rijksgebied te doen toekomen en het den hofregenten en mindere hoofden geoorloofd was om naar keuze met de hun vroeger toegewezen apanages één der beide vorsten te volgen, kwamen, wat het kernland betrof waar bijna alle grond in apanages der hovelingen verdeeld was, alle onder-leenen door elkaar te liggen. [50])

Dikwijls kwam het daarop neer dat, waar voorheen één waardigheidsbekleeder was, er nu twéé kwamen, hetgeen tot een groote vermeerdering van het aantal hoofden leidde. [51])

Anders dan in de Negaragoeng, het kernland [52]) waar Soenans- en Sultansgebieden — elk onder 12 hoofdregenten [53]) — geheel en al door elkaar lagen, waar alle geografische samenhang tusschen elk der gebiedsdeelen ontbrak, hetgeen aanleiding werd tot tallooze rechtskwesties en desa-oorlogen, werd de Montjonegoro (lett. „buitenland") in geheele stukken, landschapsgewijze, overgedragen. Hier was de grond nl. niet in apanages versnipperd, doch stond onder bestuur van Boepati's, die voor de belastinginning t.b.v. den Vorst zorgden. [54])

Het is begrijpelijk, dat na de ontvolking en verwoesting door den krijg de apanage, toegelegd aan den eersten Mangkoenegoro, (althans in den eersten tijd) niet kon worden beschouwd als een toereikende bron van inkomsten, te meer waar deze naar aangenomen kan worden ook vaste troepen onderhield. [55])

De ligging en de grootte der aan den eersten Mangkoenegoro uit het Soenansgebied afgestane dorpen zouden volgens Rouffaer zijn [56]):

in Kadoewang	141	djoeng
,, Laroh	$115^1/_4$	,,
,, Matesih	218	,,
,, Wiroko	$60^1/_2$	,,
,, Haribojo	$82^1/_2$	,,
,, Honggobajan	25	,,
,, Semboejan	133	,,
,, Goenoeng Kidoel	$71^1/_2$	,,
,, Padjang, ten Zuiden van den postweg Kartasoera-Soerakarta	$58^1/_2$	,,
,, Padjang, ten Noorden van den postweg Kartasoera-Soerakarta	$64^3/_4$	,,
,, Mataraman (Centraal Djogja)	1	,,
,, Kedoe	$8^1/_2$	,,
Tezamen	$979^1/_2$	djoeng [57]).

De schenkingsacte of piagem, die zeer waarschijnlijk op 17 Maart 1757 te Salatiga werd opgemaakt en waarin ook de rechten en verplichtingen van den Pangeran Midji nader werden omschreven, is niet terug te vinden [58]).

Het is echter niet aannemelijk, dat in een in zulk een tijd ontstane piagem reeds nauwkeurige aanduidingen van de ligging en grootte van de deelen van het geschonken apanagegebied te vinden zouden zijn.

Alvorens over te gaan tot bespreking van de totstandkoming van de gebiedsomschrijvingen heeft het nut even stil te staan bij de pogingen van Soenan en Sultan om de, als gevolg van de verwarring ontstane, grenskwesties, tengevolge van de rijksdeeling in 1755, te regelen. De behoefte aan een voor beide rijken geldend grondregister deed zich te meer gevoelen na het ontstaan van het Mangkoenegaransche apanagegebied [59]).

Ter beëindiging van de voortdurende twisten tusschen Soenans- en Sultans-onderdanen werd het z.g. ,,Boek van Klepoe" opgemaakt, genoemd naar een desa aan den grooten weg van Solo naar Djogja, halverwege Klaten en Delanggoe, waar op den 26sten September 1757 in een bijeenkomst van gevolmachtigden der beide vorsten de eerste legger tot stand werd gebracht [60]). Deze, buiten Compagniesbemoeiing ontstane, legger voldeed op den duur echter niet; de grondkwesties verminderden niet, terwijl

nieuwe ontginning als gevolg van den vrede den legger deed verouderen.

In 1773 kwam er een tweede verbeterde legger tot stand en wel te Semarang onder Compagniesleiding. Dit register, dat van alle gronden — dus ook van de Mangkoenegorosche apanage — een vrij uitvoerige plaatsaanduiding en opgave van hun grootte in tjatjah's in Nederlandschen en Javaanschen tekst geeft, werd gearresteerd door een acte tusschen de Rijksbestuurders van Soerakarta en Djogjakarta en gedateerd Semarang den 2den November 1773 [61]).

§ 3. Verhouding tot de Compagnie.

Financieele banden.

Naast de figuur van Mangkoenegoro I was het natuurlijk ook en vooral de houding van den Compagniesvertegenwoordiger [62]), die beslissend was voor het toekomstig staatkundig karakter van de Mangkoenegaran.

Mede van invloed waren de toenmalige inzichten bij de Compagnie, die sterk voor een zoodanige situatie geporteerd waren, waarbij elk der vorstendommen niet meer zulk een kracht kon ontwikkelen als met het oog op de belangen van de leenvrouwe gewenscht was [63]). De kans op overslaan van de balans en de vernietiging van de „heilsame Rijkssplitsing" was immers niet uitgesloten in een tijd, die zwanger ging van wraakgevoelens van de eene macht tegenover de andere, een tijd waarin de begeerte naar anderer troon de daden der vorsten vaak beheerschte.

„Onder de asch van het oorlogsvuur gloeide (immers) nog de „onderlinge haat [64]) der hoofdpersonen en de wijze, waarop destijds „de verdeeling van het gebied tusschen de Hoven had plaats gehad, „gaf bij voortduring aanleiding tot moeilijkheden." [65])

Reeds in 1777 was het tot een zeer gespannen verhouding gekomen tusschen den Sultan aan den eenen kant en den Soenan en Mangkoenegoro (die beiden na de teekening van de nadere acte van onderwerping op 17 Juli 1772 [66]) door den laatsten zeer nader tot elkaar kwamen) aan de andere zijde. De troepen stonden reeds tegenover elkaar; doch de Compagnie kon den vrede bewaren [67]).

Het was tijdens de laatste ziekte van Soenan Pakoeboewono III dat de Sultan van Djogja een inval deed in het Soenanrijk, bij welke gelegenheid M. N. I weder tegen hem in het veld kwam (1788). Door ingrijpen van de Compagnie moest de Djogjasche vorst echter terugkeeren en was de opvolging (nog in hetzelfde jaar) van den kroonprins tot P. B. IV verzekerd [68]).

Twee jaren later werd de Djogjasche aanval herhaald, overigens na van M. N. zijde, als gevolg van aanspraken op den Djogjaschen troon, gepleegde daadwerkelijkheden [69]).

Zeer gemakkelijk viel het de Compagnie ditmaal niet om de gemoederen tot rust te brengen, want weliswaar gelukte het haar de vorsten tot een drieledige acte „van vergelijking en bevrediging" (Soerakarta 28 en 29 Sept. 1790 [70]) te brengen, waarmede voor den Mangkoenegoro de hoop op den Djogjaschen troon werd afgesneden [71]), doch ook na bekrachtiging van het contract door den Mangkoenegoro „veroorlooft (de Sultan) zig . . . in weerwil „van het nu (dwz. na 6 November) volledig tot stand gekomen en „bezworen contract van bevrediging . . . van tijd tot tijd (nog „veroveringen) op de landen van den Keizer te maken, hetwelk, „verder voortgaande, zeer nadeelig voor het evenwigt soude kunnen „worden."

Bovendien viel het één en ander juist in een tijd, dat Pakoeboewono IV (door invloed van een zevental „papen", in het bijzonder van de Kyahi's Santri en Bachman) een vijandige houding ten opzichte van het Compagniesgezag aannam en er zelfs van werd verdacht een aanslag op Batavia te willen wagen [72]), zoodat de tactiek van tegen elkaar uitspelen hier niet kon worden toegepast. Daarom werd naar middelen uitgezien, waardoor „Mangcoe Nogoro maar op de eene of andere wijs kan worden „tevredengesteld, en daardoor van den Keizer losgemaakt." [73])

Deze worden gevonden in de verzekering eener jaarlijksche toelage van 4000 ronde matten „mits den begeerden eed doende „en zig en zijne kinderen nader tot eene strick gehoorsaamheid „aan de Compagnie verbindende." [74]) Voorts moest de M. N. zijn tegen den Sultan in het veld gezonden troepen [75]) terugtrekken. Verder wist Gouverneur Greeve den steun van den Sultan te verkrijgen voor eventueele daadwerkelijke actie tegen den Soenan; bovendien ontwikkelde de Compagnie ter meerdere zekerheid een formidabele macht. Het één en ander miste zijn uitwerking op 's Soenans hof niet, waardoor de vrede bewaard bleef [76]).

Regeling der erfopvolging in de Mangkoenegaran.

De bovengenoemde Acte van Verzekering, waardoor „Mangcoe „Nogoro als 't ware van den Keizer losgemaakt en nader aan de „Compagnie verbonden" werd [77]) en getracht werd hem „en zijne „kinderen nu eens en voor al nader ten sterkste aan de Comp. te „verbinden ten einde zig in alle gevallen van hem na gelang der „omstandigheden te kunnen bedienen", bevatte een clausule, waarbij een regeling van de erfopvolging in de Mangkoenegaran in uitzicht werd gesteld. Deze gelegenheid zou zich twee jaren later voordoen.

Toen in 1792 Sultan Hamengkoe Boewono I overleed, had het er allen schijn van, dat er wederom een successiestrijd zou ontstaan. Niet alleen de houding van den Soenan en nog meer die van Pangeran Mangkoenegoro, doch ook die van enkele Djogjasche prinsen vereischten al het beleid van den nieuwopgetreden Gouverneur Van Overstraten om een uitbarsting van oorlog te voorkomen. Nadat de moeilijkheden in Djogja tot een goed einde waren gebracht (Hamengkoe Boewono II — als kroonprins Pangeran Adipati Anom Mangkoenegoro (!) —, zoon van Hamengkoe Boewono I besteeg 2 April 1792 den Djogjaschen troon, terwijl zijn oudste padmi-zoon Pangeran Mangkoeboemi — de Djogjasche! — tot kroonprins verklaard werd [78])), werd de troonopvolging aan het Solosche Hof geregeld, door den oudsten padmi-zoon van den Soenan openlijk tot kroonprins en a.s. opvolger te verheffen [79]).

Kort daarop werden door Gouverneur van Overstraten pogingen aangewend om den kleinzoon [80]) van Pangeran Mangkoenegoro zekerheid te geven omtrent de opvolging in de landen die zijn grootvader tot zoover als apanage bezat; immers had de Compagnie behoefte aan „een prins in het Souracartasche ryk . . . zooals „Mangcoenogoro thans daar is, die dan haar altyd in voorkomende „gevallen tot een merkelyke steun zal kunnen strekken, en het „gemelde ryk daardoor niet gezegd kan worden in evenwigt tegens „het Djocjocartasche te verliezen, omdat het weinig moeite in „zal hebben om, wanneer onverhoopt het laatstgemelde ryk in „eenige onlusten met het Souracartasche of de Compagnie mogt „komen, zoodanig een prins de party van den Keizer en de Com„pagnie te doen aankleven"; daardoor ook zou „een al te naauwe verstandhouding tusschen de hoven" (Solo en Djogja) belet

kunnen worden [81]). Het is begrijpelijk, dat de Soenan bezwaar maakte tegen den definitieven afstand van zulk een groot stuk van zijn rijk [82]). Van Overstraten wist het echter zoover te brengen, „dat de Keizer zich zelf en zijne successeurs onder de verplichting „bragt om in de tijd, na het afsterven van den meergemelden „Prang Wedono, de voors. vier duizend tjatjas telkens af te zullen „staan aan zoodanig een prins uit het geslacht van Mangcoe „Nogoro, als daartoe aan hem Heer Keizer of zijne opvolgers „door de Compagnie zal worden voorgedragen, mits Pangerang „Prang Wedono en zijne successeurs in die tjatjas voor het „onderhoud van de vorige (overige?) prinsen uit zijn voornoemde „geslacht ook zullen moeten zorg dragen, voor zooverre die niet „door den Keizer of zijn opvolgers in deszelfs dienst geëmployeerd „zijn of zullen worden" (8 Augustus 1792).

Voorts werd overeengekomen „dat hij Prang Wedono eenlijk „de titul van Pangerang, schoon ook met een andere naam als „die van Prang Wedono, en niet die van Pangeran Adipatty zal „mogen voeren." Rang en statie zouden bij hem overigens gelijk zijn aan die van Pangeran Ario Mangkoeboemi (broeder des Soenans) of die van een kroonprins van het Soenanrijk [83]).
De apanage werd hiermee dus verheven tot een erfelijk leengebied. Leenheer was nog altijd de Soenan, hoewel zelve leenman van de Compagnie. De eed van trouw werd aan Soenan èn Compagnie afgelegd.

Het legioen.

De op p. 13 bedoelde toelage van 4000 matten 's jaars schijnt na overlijden van Mangkoenegoro I te zijn ingetrokken. In 1799 werd door den thans tot Gouverneur-Generaal gepromoveerden Van Overstraten aan de Bewindhebbers [84]) althans bericht gegeven, dat vertrouwd kan worden, dat van „den Pangeran Ario Praboe „Prang Wedono ingeval van een onverhoopte attaque door den „vyand . . . alle hulp zal erlangd worden, die de Comp. van een „getrouw bondgenoot kan verwagten. Maar, naardien (de Gouver- „neur) ons tevens heeft voorgesteld om dien Pangeran in de lasten „die hy genoodzaakt is te dragen, tot onderhoud der troepen die „hy gedurende den presenten oorlog tot hulp van de Comp. op „de been houdt, te gemoet te komen . . . zoo zyn wy wel verplicht „geweest [85]), ten einde dien Prins te meer aan de Comp. te ver- „binden, den Heer Gouverneur qualificatie te geven om aan den-

„zelfden tot soulagement in die kosten, *gedurende den presenten „oorlog* [86]), jaarlyks 2000 Sps. aftegeven, mits hy dan ook komt „zorg te dragen dat zyne troepen in dienzelfden behoorlyken staat „blyven, waarin dezelve zich thans bevinden". [87])

Later werd de toelage wederom ingehouden, doch vanwege het dreigend oorlogsgevaar met Engeland werd reeds eind 1803 de laatst toegekende jaarlijksche toelage van 2000 matten weer uitgekeerd „als bevoorens en *tot weeder opzegging* [86]) toe, . . . (onder voorwaarde dat) . . . de troepes, die geduurend den (vorigen) oorlog op de been zijn gehouden, ook thans noch worden aangehouden en dat de Comp[e]. daar over ten allen tijde kan disponeeren". [88])

Door Daendels, die ten behoeve van de defensie verschillende reorganisaties aanbracht, werd ook de formatie van het legioen in beschouwing genomen. Op 29 Juli 1808 (No. 31) besloot hij de gevechtskracht en hulpwaarde van de Mangkoenegorosche troepen voor het Nederlandsch gezag op te voeren [89]) door:
„den Pangeran Ario Praboe Prang Wedono aan te stellen tot „Colonel in dienst van Zijn Majesteit den Koning van Holland, „mits onderhoudende:

800	man	Infanterie
100	„	Jagers
200	„	Cavallerie en
50	„	Rijdende Artillerie
1150	man	te zamen.

„Waarvoor aan hem de wapenen [90]) zullen worden gefourneerd „en onderhouden;
„Alsmede op Gouvernements kosten toegevoegd een Adjudant „Majoor, om deze Troepen te dresseren en in een behoorlijke „discipline te houden;
„Zullende hem van den *1sten* Augustus aanstaande de 2000 Sps. „matten, welke de Pangeran van 't Gouvernement geniet, op „4000 gebragt worden, zooals deszelfs Grootvader genoten heeft, „boven deszelfs tractement als Colonel, groot jaarlijks 6540 rijks- „daalders."

Begin September 1811 werd het legioen toegevoegd aan de Gouvernementstroepen, die de Engelschen in Semarang hadden te weerstaan en sloeg in den slag van Djatingalih een zeer gunstig figuur. Na de Capitulatie van Generaal Janssens op 18 Sept. 1811

ontwapend en ontbonden, werd het legioen bij besluit van 13 Febr. 1812 wederom door Raffles opgericht [91]) en wel in dezelfde samenstelling en sterkte als door Daendels was bepaald. Daarnaast werd de toelage in dien zin gewijzigd, dat in den vervolge aan den Prangwedono „maandelijks (wordt toegestaan) een som van 1200 Sp. „matten voor het onderhoud der troepen, waaronder begrepen alle „onkosten hoegenaamd betrekkelijk het Legioen" [92]).

Na het vertrek der Engelschen bleef het legioen door het Gouvernement in stand gehouden en verleende deze legermacht goede diensten o.a. in den Java-oorlog 1825-1830 tegen Pangeran Diponegoro en bij de tweede militaire expeditie (1873/74) tegen het lang onafhankelijk gebleven Atjehsche Rijk [93]).

§ 4. Wijzigingen in het grondgebied.

Eerste vergrooting v/h M. N. rijk, 1813.

Als belooning voor de diensten den Engelschen verleend bij hun optreden tegen Sultan Sepoeh van Djogja en later tegen Soenan Pakoeboewono IV, die eerstgenoemde in zijn verzet tegen de Engelschen had aangemoedigd, werd de Mangkoenegaran [94]) door Raffles vergroot met 1000 tjatjah (240 djoeng), volgens Rouffaer waarschijnlijk ten koste van den Sultan [95]). Ook de giftbrief of piagem van Raffles werd tot dusver niet teruggevonden; uit een opgave van 1832 echter bleek, dat onder deze laatstelijk verworven Mangkoenegorosche gronden dessa's werden verstaan, welke gelegen waren:

wederom in Kadoewang	72	djoeng
„ „ Semboejan	12	„
„ „ Mataram	$2^1/_2$	„
in Oost-Sokawati	$95^1/_2$	„
in West-Sokawati	$28^1/_2$	„
op de Oostelijke hellingen van den Merapi	$29^1/_2$	„

tot een gezamenlijke grootte van 240 djoengs.

Tweede vergrooting van het grondgebied, 1830.

Tijdens den Java-oorlog had Mangkoenegoro II zich geheel aan de zijde van Gouvernement, Soenan en Sultan geplaatst. „De Pangerang Mangkoenegara", zoo schreef Generaal Merkus de Kock [96]) aan Generaal Van Geen, „heeft ons van den aanvang

„der onlusten af, de uitstekendste diensten bewezen, en zijn zonen „hebben dikwerf moedig gevochten. Ik beveel U derhalve de „kinderen en de troepen van dien Prins bijzonder aan."

In het begin van den oorlog reeds stond Generaal Merkus de Kock den Mangkoenegoro (en den Soenan) toe vrijbuitercorpsen op te richten, met opdracht de vijandelijke desa's te verwoesten [97]). Het vertrouwen van dien generaal, Gevolgmachtigde van het Gouvernement, in dien vorst was zoo groot, dat hij den Mangkoenegoro, die op 3 April tot Ridder in de Militaire Willemsorde der 3e kl. werd benoemd [98]), op 24 April 1826, toen de zaken er voor het Gouvernement zeer slecht voor stonden, den zg. *machtbrief* [99]) overhandigde.

„Ik machtig mijn kleinzoon", zoo heet het daarin, „bij dezen „om alle landen zoowel van Soerakarta als van Jogjakarta, welke „hij op de muitelingen mocht heroveren of reeds veroverd hebben, „onder zijn bestier te nemen, teneinde dezelve niet weder tot den „opstand kunnen overgaan."

„Indien hij het nochtans noodig oordeelt", zoo schreef de Generaal verder, „om de herwonnen Solosche landerijen over „te geven, zal zulks plaats hebben aan den Rijksbestierder, om „aan de respectieve eigenaars te worden teruggegeven, zullende „de Pang: Mangkoenegara niettemin gedurende den oorlogstijd „het opperbestier over die landerijen hebben en over de bevolking „mogen beschikken." [100])

Zoo kwam het, dat de Kommissarissen der Vorstenlanden Pangeran Mangkoenegoro II provisioneel bevestigden in het bezit van een aantal Djogjasche desa's, alle gelegen in Sokawati ten N. O. van Solo, waarvan hij het beheer ingevolge den vermelden machtbrief tijdens den Java-oorlog op zich genomen had. Daarop volgde de schenking van deze gronden, groot 500 tjatjah = 120 djoeng. Ook de piagem betreffende dezen derden afstand van grond is tot dusver niet aan het licht gekomen, zoodat de juiste datum niet bekend is [101]).

Na deze tweede vergrooting bedroeg het totaal van het grondbezit der Mangkoenegaran dus 5500 tjatjah's, hetgeen tot op den huidigen dag zoowat gelijk is gebleven.

Verdere wijzigingen van gebied.

Als gevolg van de reorganisatie, waarbij de scheiding der Vorstenlanden (nadat alle Montjonegoro's onder Nederlandsch gezag

waren gebracht) tot stand kwam [102]), en aan de dooreenmenging van Soenans- en Sultansgronden een einde gemaakt werd, kwamen eenige veranderingen in het grondbezit van de Mangkoenegaran.

Bij minnelijke schikking werden 64 djoeng, van dessa's uit 1757, in Westelijk Goenoeng Kidoel [103]) (Pondjong en Semanoe), overgedragen aan Djogjakarta, waarvoor in ruil werd ontvangen 60 djoeng grond, bestaande uit Djogjasche dessa's in Semboejan gelegen in Zuid-Oost Solo [104]), waaronder de vogelnestgrotten in Rongkop, Soembri en Songtojo, die naderhand aan het Gouvernement werden verpacht [105]). Slechts één Mangkoenegorosche enclave, en wel het land Ngawen, groot $6^1/_4$ djoeng bleef (en wel tot op heden) in Djogjakarta bestaan. [106])

Wat de wegneming der Solosche enclaves in de Mangkoenegaran en inruiling daarvan betreft, deze geschiedden eerst veel later. Bij overeenkomst tusschen Soenanaat en Mangkoenegaran van 8 Juni 1905, bekrachtigd bij G. B. van 7 Augustus 1905 No. 22, welke overeenkomst werd gerekend reeds te zijn ingegaan met 11 Maart 1902, werden de Soenansenclaves in Wonogiri opgeruimd [107]). Tjitrohoepojo maakt voorts melding van de resteerende, kleine gebiedsregelingen met het Soenanaat in 1918 en in 1924 [108]).

In dit verband zij nog gememoreerd de langen tijd onopgelost gebleven kwestie der „Hadiwidjajan en Soerjoämidjajan"-gronden die in 1896 tusschen Soenan en M. N. geregeld werd [109]).

> Over bedoelde gronden, Soenanaats-apanages welke onder Mangkoenegorosch beheer waren geraakt en waarover al in 1831 (reorganisatie Vorstenlanden) geschillen rezen, wordt bij Tjitrohoepojo [110]) vermeld, dat deze oorspronkelijk apanages waren — ter grootte van 500 karja — door Soenan Pakoeboewono III geschonken aan zijn dochter (Ratoe Alit) en zijn schoonzoon Pangeran Ario Praboe Widjojo, de ouders van den lateren Mangkoenegoro II. Na overlijden van de oorspronkelijke geapanageerden gingen de gronden aan laatstgenoemde over. Deze was t.o.v. het Soenanshof dus zoowel erfelijk leenman (van de 4000 karja) als geapanageerde. Toen hij echter door zijn benoeming tot Kolonel in dienst van den Koning van Holland (1808) reeds moeilijk meer kon voldoen aan de hofplichten die het genot der apanage met zich meebracht, droeg hij de gronden over aan zijn schoonzoons Pangeran Ario Hadiwidjojo II en Pang. Ario Notokoesoemo [111]) die aan het Soenanshof werden verbonden.

Door erfopvolging kwamen de gronden tenslotte in handen van Pang. Ario Hadiwidjojo IV en Pang. Ario Soerjoamidjojo III. Daar het overlijden van laatstgenoemde Pangerans en daarmee het openvallen der apanages juist viel in den tijd dat in de opvolging van den overleden Mangkoenegoro V nog niet voorzien was, konden regelingen getroffen worden om de teruggave der gronden aan het Soenanaat te bewerkstelligen. Dit gebeurde in het jaar 1896. Daarbij werd eerstens de kwijtschelding bepaald van een ton schuld die de Mangkoenegaran „in den tijd der tekorten" bij het Soenanaat heeft opgenomen. Voorts zouden bij een opvolging niet meer optreden de rijksbestuurder, twee boepati's najoko en de panghoeloe als vertegenwoordigers van den Soenan, aan wien de M. N. voorheen steeds trouw zwoer. En ook werd de M. N. van de verplichting ontlast twee zijner pangerans aan het Soenanshof te verbinden [112]).

§ 5. De eerste Mangkoenegorosche Vorsten.

Mangkoenegoro I, 17 Maart 1757 — 28 December 1795.

Ter afsluiting van dit overzicht betreffende het ontstaan en den groei van het Mangkoenegorosche Rijk, lijkt het gepast in enkele woorden de rol van de vorsten in deze te memoreeren. Deze geschiedenis toch was vóór alles een *vorsten*geschiedenis. Door en voor de vorsten werd het Rijk geschapen. Door de hoedanigheid en het beleid der vorsten was het, dat de Mangkoenegaran bleef bestaan, in tegenstelling b.v. tot de miniatuurrijkjes Kalibawang en Nanggoelan, die — na den Java-oorlog geschapen — slechts zeer kort gehandhaafd werden [113]).

Het was Mangkoenegoro I, op 28 December 1795 overleden [114]) na een bewind van bijkans 40 jaren, die het gebracht had tot de stichting en bevestiging van het Rijk, dat naar hem genoemd is. Hij was niet iemand, dien het geluk in den schoot gevallen was, hij had zijn carrière zelf gemaakt. Hij had voor zijn bestaan gevochten en hard gevochten. Treffend is de groote moed, dien hij steeds aan den dag legde; daarnaast echter ook zijn hoogmoed, die hem bij de kansberekening een paar maal parten speelde.

Was de positie van Mangkoenegoro I „rechtens" niet meer dan die van een door den Soenan (zelf leenman van de Compagnie)

geapanageerde, in werkelijkheid is hij nooit bloot geapanageerde geweest; hij deed zich van den beginne af kennen als machtsbewuste, zelfstandige „vazal", ja gedroeg zich dikwerf als derde vorst op Midden-Java en werd door de Compagnie tenslotte ook als zoodanig behandeld.

Mangkoenegoro II, 25 Jan. 1796 — 26 Jan. 1835.

Toen zijn kleinzoon [115]) op 25 Januari 1796 als Pangeran Ario Praboe Prangwadono [116]) den opengevallen zetel innam, werden de banden met het Soenanshof losser, een onvermijdelijk gevolg van de toenemende militaire betrekking tot het Nederlandsch gezag (zie boven p. 14 t/m 16). Het losser worden van den band tot het Soenanaat vindt zijn afspiegeling in de Acte van Ceremonieel van 17 Dec. 1795, waarin weliswaar de hofdiensten van den aanstaanden M. N., toenmaals nog Prangwedono [116]), werden opgesomd en waaruit blijkt dat deze een zeer vooraanstaande plaats zou krijgen en waarin voorts weliswaar staat, dat „niemand als de Keizer zelve, en de Comp[e] of het opperhoofd hem iets (zal) kunnen ordonneeren", doch daarnevens ook, dat „de orders van den vorst (den Soenan) zig ook niet verder (zullen) uytstrekken dan . . . enz." [117])

Aan de regeling der erfopvolging werden vaste vormen gegeven. [118]) Aan Mangkoenegoro II was het, gelijk boven bleek, beschoren, tot twee malen toe, vergrooting van gebied te erlangen. Kan men den eersten Mangkoenegoro den „stichter" noemen, Mangkoenegoro II was voor de Mangkoenegaran de „uitbreider".

Toen hij op 26 Januari 1835 stierf, waren de grenzen van het Rijk voor een goed deel geregeld. Van de verhuur van apanages aan Europeanen [119]) scheen deze vorst groot voorstander te zijn geweest.

Mangkoenegoro III, 25 Mei 1835 — 6 Jan. 1853.

Zijn opvolger — kleinzoon — Mangkoenegoro III [120]) bleef in hoofdzaak dezelfde gedragslijn volgen. De door dezen vorst geteekende acte van verband sprak niet meer van hofceremonieel, doch omschrijft de aanstelling als te zijn geschied „door de bijzon-„dere gunst van het Nederlandsch Gouvernement en met *voorkennis* „(wij cursiveeren) van Zijne Hoogheid den Soesoehoenan". Deze verdere losmaking van den band tot den Soenan staat vermoedelijk in verband met de eveneens in de acte vermelde aanstelling „tot

„kolonel en kommandant van het in dienst van het Nederlandsche „Gouvernement staande legioen." [121])

Ook tijdens Mangkoenegoro IV en Mangkoenegoro V bleef het zoo. Eerst in de acte van verband van Mangkoenegoro VI verviel ook de „voorkennis" van den Soenan [122]) en was het leenverband met het Soenanshof ook blijkens de op p. 20 vermelde regelingen officieel verbroken. Sinds 1896 is de M. N., volgens Rouffaer, dus niet meer Pangeran Midji voor den Soenan en Pangeran Mardika voor het Ned. gezag, doch omgekeerd. Bij deze onderscheidingen mag uiteraard niet worden vergeten, dat het Soenanshof zelf in leenverhouding staat tot het Gouvernement.

De Mangkoenegaran is dus uitgegroeid van apanage (tijd van M. N. I), via onderleen (M. N. II t/m V) tot leen (M. N. VI)!

Het was onder het bestuur van den derden Mangkoenegoro, dat het grondgebied in 1847 verdeeld werd in 3 onderregentschappen: Karanganjar (Noord-Oost, dus een deel van Sokowati, Matesih en Haribojo), Wonogiri (Midden, het oude Nglaroh, Honggobajan en Kadoewang), en Malangdjiwan (Westen, het oude Padjangsche aandeel [123]); dat de politie [124]) en het rechtswezen werden geregeld [125]), tot aanstelling werd overgegaan van een rijksbestuurder onder den naam van „Regent-Patih", die voor het dagelijksch bestier des rijks zorgt [126]) en de bestuursorganisatie werd gemoderniseerd; dat dus kort gezegd werd bewerkstelligd een „tatanan kados adeging Prodjo sadjati" [127]).

Mangkoenegoro III stierf op 6 Januari 1853 en werd opgevolgd door zijn neef en schoonzoon Mangkoenegoro IV, den vader van de Mangkoenegorosche cultuur- en andere winstbedrijven.

[1]) Oorspronkelijk lag het in de bedoeling dit opstel enkel te bezigen als inleidend hoofdstuk van het bij schrijver dezes nog in voorbereiding zijnde werk inzake de geschiedenis der Mangkoenegorosche ondernemingen. Aangezien het ook als afzonderlijk geheel kan worden beschouwd, wordt het i.v. m. de daartoe van vele zijden ontvangen suggestie reeds thans gepubliceerd.

[2]) Uitdrukking in de „Encyclopaedie van Ned.-Indië" Dl. II, p. 203.

[3]) Acte obligatoir in De Jonge's „De opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië" Dl. X, p. 160.

[4]) Colenbrander's „Koloniale Geschiedenis" Dl, II, p. 106.

[5]) Louw: „De derde Javaansche successie-oorlog", p. 1.

[6]) Gemeenlijk wordt in de literatuur de benaming „Mas Said" gebezigd. In den brief van Von Hohendorff aan G. G. en R. I. van 16 Aug. 1748 (bij Louw p. 21) wordt echter zeer duidelijk de titel „radeen Mas" vermeld. Het vraagteeken dat Rouffaer („Vorstenlanden", p. 35) achter den „raden"-titel stelde, moet dan ook vervallen. Reeds eerder, nl. „ten tijde „van zijn verblijf op Randoelawan in de Mattaarm (werd hij door den in „1741 door de Chineezen tot Keizer opgeworpen Raden Mas Grendi) „naar zijnen vader hernaamt Pangeran Aria Mancoenagara, ... welken „titul hij sedert is blijven voeren" (Secr. resol. v/d H. Reg. ddo. 5 Juni 1753, bij Louw p. 76, zie ook het „kort verhaal", een soort verweerschrift, van Pg. Mangkoenegoro aan G. G. en R. v. I. aangeboden; bij De Jonge X, p. 283). Merkwaardig is dat deze titel en naam, die door de Compagnie kennelijk niet erkend werden, wèl werden gebezigd in de correspondentie van Von Hohendorff, toen deze medio 1753 (zie beneden) met hem in onderhandeling trad. Door Pg. Mangkoeboemi werd Pg. Mangkoenegoro steeds „uyt klynagting" (De Jonge X, p. 295) Soerio Koesoemo genoemd (Louw p. 112) welke laatste naam ook in de Compagniescorrespondentie vaak is aan te treffen (o.a. Louw, p. 104).

[7]) Vermoedelijk in 1727. Hartingh sprak in zijn Memorie van overgave van 26 Oct. 1761 van „Pangerang Aria Mangcoenagara, ouder broeder „van den overleden Soesoehoenang (t.w. Pakoeboewono II), in a° 1728 „naar de Caab verbannen". (De Jonge X, p. 363). De overlevering in de Mangkoenegaran spreekt van een verbanning eerst naar Ceylon en daarna naar de Kaap. Zie ook Louw, p. 17.

[8]) Oudste niet-padmi-zoon van Soenan Amangkoerat IV, feitelijk dus een „Pangeran Ngabehi" (Rouffaer, p. 35). Zijn verbanning geschiedde door toedoen van de Ratoe (moeder van den jongen Soenan) en van den rijksbestuurder Danoeredjo, die beiden de voogdij over den 16-jarigen Soesoehoenan voerden en gaarne het verderf hunner tegenstanders zochten. Zij vond plaats op betichting van overspel met een van de vrouwen van den Soenan, feit, dat naderhand geheel verzonnen bleek te zijn (De Jonge IX, p. XXVIII).

[9]) Louw, p. 17.

[10]) Niet-padmi-zoon van Amangkoerat IV, geboren in 1717.

[11]) De Gouverneur-Generaal diende hem in het openbaar een strenge berisping toe. De berisping geschiedde op beschuldiging van usurpatie. Het ging om het volgende.
Teneinde R. M. Said, die zich in het landschap Soekawati als souverein gedroeg, uit de streek te verwijderen, werd door den Soenan een iegelijk de belofte gedaan het landschap in apanage te schenken, dien het gelukt het weer onder de souvereiniteit van den Soenan terug te brengen. Deze taak werd door Pg. Mangkoeboemi volbracht. Tegen de schenking verzette zich naderhand de rijksbestierder Pringgolojo die op het land rechten meende te hebben en daarvan den G. G. Van Imhoff wist te overtuigen (Louw p. 7 en 8).

[12]) Volgens van de Mangkoenegaran verkregen informatie werd het huwelijk voltrokken in de pasanggrahan Djekawal op 15 Besar van het jaar Bé 1672. Gedurende hare zwerftochten met haar gemaal werd aan Ratoe

Bendoro in de desa Goemantar een dochtertje geboren, dat echter op vierjarigen leeftijd in Kedoengringin kwam te overlijden. Andere kinderen werden het paar niet geschonken.
Het gezegde van Louw (p. 33) dat de band tusschen Pang. Mangkoeboemi en R. M. Said vaster geknoopt werd „tegelijk" met de verheffing van eerstgenoemde tot Soenan, schijnt onjuist.

13) Aanhaling bij Louw p. 20.

14) Uit een schrijven van Von Hohendorff aan den G. G. aangeh. bij Louw p. 32; de acte zelve is opgenomen in De Jonge X, p. 159.

15) Louw p. 33. en 141; De Jonge X, p. 158.

16) Louw p. 33.

17) Louw p. 33. Deze voorzorgsmaatregelen waren wèl noodig; immers zelfs na diens verheffing tot kroonprins waren velen, zelfs de Soenan zelf, tegen zijn 16-jarigen zoon gekant: „het is bewezen" zegt Louw (p. 32), „dat keizer en kroonprins in onmin leefden, waarschijnlijk ten gevolge van „geheime inblazingen van vijanden van den laatste. Trouwens, deze schijnt „weinig vrienden gehad te hebben; de oogziekte waaraan hij leed, maakte „hem bovendien zeer hulpbehoevend en wij kunnen ons voorstellen „dat de Compagnie liever zulk een schaduwkeizer op den troon plaatste „dan den energieken Mangkoeboemi".

18) Louw p. 33.

19) De Jonge X, p. 307.

20) Onder aanvoering van de regenten van Dajaloehoer, Banjoemas, Pomarden, Remo, Bagelen, Tersono, Tempoeran, Brebes, Tegal, Pemalang, Pekalongan, Wiradesa, Batang, Kendal, Kaliwoengoe, Soemenep, Pamekasan, Soerabaja, Grisee, Sidajoe, Lamongan, Toeban, Lasem, Djoewana, Tjenkalsewoe, Pati, Koedoes, Japara en Demak.

21) Louw p. 39.

22) Louw p. 38.

23) Louw 60 en 57.

23a) Brief van 8 April 1752, bij Louw p. 53.

24) Aanhaling bij Louw p. 69.

25) Bij Secr. Resol. van 6 Juli 1752 (Louw p. 62) werd t.a.v. de „conditien, „die men d'uytgewekene prinsen zoude kunnen aanbieden of toestaan, als „zij eindelijk de wapenen willen neerleggen, (besloten) daar omtrend „geene bepaling te maken, maar aan den heer Von Hohendorff gedefereert „te laten daar omtrend wat te geven en te neemen naar d'omstandigheid „van tijd en zaken, onder remarque egter, dat de souverainiteit in eenig „gewest of over een of meer provintien van Java wel het convenabelste „schijnt, eensdeels, omdat zig dan eenigsints afgesondert kunnen houden „dat zekerlijk hunne betragtinge zijn zal, uyt vreese dat een billijke wraak„zucht over hunne boose gedoentenis in den tijd weder mogte opborrelen, „en ten anderen, vermits daardoor somwijlen een scheuring onder hen „zoude kunnen ontstaan, waar door men te beter versekert zoude wesen „de rust en vreede te kunnen mainctineeren."

26) R. M. Said stelde in het door hem veroverde Ponorogo nieuwe regenten aan ofschoon dit recht in de oogen van Pang. Mangkoeboemi hèm alleen toekwam als — ook door R. M. Said als zoodanig gehuldigde — (tegen) keizer. De regenten werden door Pang. Mangkoeboemi afgezet en door andere vervangen (Van Deventer „Geschiedenis der Nederlanders op Java" Dl. II, p. 173).

27) Pang. Mangkoeboemi vernam nl. dat R. M. Said bij die onderhandelingen den eisch stelde als Soenan te worden erkend, hetgeen dus beteekende dat hij over het soenanschap van zijn schoonvader heenstapte! (Van Deventer II, p. 174).

28) Aanhaling uit secr. brieven aan den G. G. en R.v.I. van 22 Jan. en 20 Febr. 1753, bij Louw p. 72 en 73.

29) Het concept contract opgenomen bij Louw, p. 132 e.v.

30) Louw p. 81.

31) Het was „de Goddelyke Voorzienigheid, die hen in het felste van den „oorlog en in die oogenblikken dat alles er voor den Keyzer en de Com- „pagnie haggelyk uitzag, en als aan een zyde draad hing, vaneen gescheiden „en van vrienden tot vyanden heeft gemaakt", zei Van der Burg in zijn Memorie van overgave als Gouverneur in 1780 (De Jonge XI, p. 406).

32) Louw pp. 90 en 91.

33) Hartingh voerde bij de onderhandeling zijn tegenpartij, die niet gaarne afstand deed van den titel (Soesoehoenan Mataram) dien hij reeds een vijftal jaren voerde, tegen dat „er immers geen twee sonnen, nog ook twee manen aan den hemel konden syn" (Louw p. 97).

34) Louw p. 102.

35) De oude legerplaats waar Hartingh en de Sultan vertoefden (9—14 Febr. 1755) thans bekend als „oro² Gianti", onbebouwd als zijnde „angker" (taboe); liggende dicht bij de vereeniging der kali's Soewaloh (Noord) en Samin (Zuid) met een grooten boom erop (Rouffaer p. 2).

36) Bij de Jonge X, p. 298.

37) De Jonge X, p. 374 en 375; zie voorts bijgaand kaartje.

38) Tusschen Gianti en Soerakarta, iets ten Zuiden van desa Kebakan, aan den grooten weg van Solo naar Karanganjar.

39) Louw p. 106.

40) De Jonge X, p. LXXVII e.v.

41) De Jonge X, p. 314.

42) Volgens Rouffaer, p. 8; het Kort verhaal spreekt van „eene plaats, omtrent twee kleine uren van Soerakarta af".

43) Woorden van Hartingh, bij De Jonge X, p. 362.

44) In rang onmiddellijk volgend op den Soloschen Kroonprins, den Pangeran Adipati Anom. Bij de onderteekening van het contract bij de opvolging van Pakoeboewono IV op 29 Sept. 1788 teekende de Mangkoenegoro direct na den Soenan, vóór de andere prinsen (De Jonge XII, p. 145).

45) De eenheid van Jav. grondmaat was de *djoeng*, een vlakte-eenheid van 50 × 50 tjengkal = 2500 vierkante „roeden". Een djoeng was weer onderverdeeld in 5 *bahoe* of 5 *karja* van elk 500 vierkante roeden. Maar .. omdat de Jav. landadministratie van eenvoud hield, en den belasting-vrijen grond ook niet wilde tellen daar die toch niets opbracht — en dit was steeds het geval met 1 van de 5 bouw, zijnde apanage van den belastinginner — daarom rekende men in de officieele Jav. padjeg-leggers: 1 djoeng = 4 bahoe of 4 karja; immers cijnsplichtige grond. Het djoeng „een hoeveelheid land van vier bahoe" bij Roorda-Vreede (4de druk, 1901, II, blz. 438) is dus waar en onwaar, al naar men wil. De djoeng was inderdaad 5 bahoe of 5 karja, sinds (minstens) Demak tot heden; maar een der 5 ging vrij uit, en op de 4 overige rustte de grondlast. En van elke djoeng inde de Vorst rechtstreeks en *ganschelijk* wat 2 bahoe daarvan, dus 2/5 van het geheel d.i. 2/4 van het belastbaar gedeelte, opbrachten aan oogst (Rouffaer, p. 69). Een andere eenheid van telling was „tjatjah". Zooveel karja's of bahoe's als een landschap telde, evenzooveel tjatjah's of „eenheden gronds" telde het ook, die dan tevens wel „even zoovele Realen padjeg 's jaars vertegenwoordigden" bij het onstaan der 2 Vorsten-landen in 1755 (Rouffaer, p. 71). Vandaar dan ook in Hollandsche stukken der 18e eeuw de overgang der beteekenis van tjatjah, in: „stuk land-bouwers" en dan weer in „stuks huisgezinnen", omdat een Jav. land-bouwer noodzakelijkerwijs getrouwd was en met zijn eigen „Cop" een heel landbouwers-gezin vertegenwoordigde. Vandaar ook weer de oudere Holl. term „hoofdgelden" voor wat inderdaad was „eenheden van aanslag in de landrente des Vorsten", omdat elke eenheid gronds ook één „kleinen man" met familie voedde, en tevens aan den Vorst als diens aandeel één Reaal 's jaars aan padjeg opbracht (aldus Rouffaer, p. 72). Tjitrohoepojo gaat in zijn „Soerat Najokotomo" (p. 132) ook uit van: 1 djoeng = 4

karja = 4 bahoe = 4 tjatjah. De eenheid gronds hing volgens Tjitrohoepojo (p. 133) voorheen af van de grootte van de gezinseenheid, tegelijk belastingplicht-eenheid (w.o. heerendienst) en militieplicht-eenheid. Bij de toeneming der bevolking werd later de eenheid gronds per gezinseenheid echter beperkt.

46) De Jonge X p. 316, Rouffaer p. 8. In de memorie van overgave van Van der Burgh (1780) wordt gesproken van „Pangeran Adipati *Aria*" (De Jonge XI p. 406).

47) De Jonge X, p. LXXIX.

48) Ddo. 31 Dec. 1757, bij De Jonge X, blz. 317.

49) Memorie van overgave, bij De Jonge X, blz. 361.

50) Rouffaer p. 4.

51) Louw p. 116.

52) Zie voor de omschrijving en begrenzing Rouffaer p. 4.

53) Louw p. 115.

54) Uiteraard waren ook deze Boepati's en lagere ambtenaren apanages als „zate" (loenggoeh) toegelegd, doch hoofdzaak was toch dat de bodem in de Montjonegoro rechtstreeks vorstelijke belastinggrond was. (Rouffaer p. 7).

55) Over dit laatste meer beneden, op p. 13.

56) Uit staten van 1832 in het residentie-archief van Solo; zie Rouffaer p. 9.

57) Een interessante opsomming van de „tjondro", het karakter van de oorspronkelijke bewoners, der verschillende landstreken is te vinden bij Tjitrohoepojo (p. 132).

58) Temeer valt het ontbreken van deze oorkonde op, wijl de bijeenkomst te Salatiga in de Solosche Nawolo Pradoto zelfs als tijdgrens wordt gesteld voor rechtszaken tusschen Soenans en Mangkoenegoro's onderhoorigen. Rouffaer p. 8.

59) Rouffaer p. 9.

60) Het Boek van Klepoe schijnt de eerste officieele legger te zijn geweest van Javaansche zijde, waarin gesproken wordt van de apanage van 4.000 tjatjah's aan den eersten Mangkoenegoro, later aangeduid als de zg. „desa babok" of erfdesa's, de kern van het grondbezit van het Mangkoenegorosche Rijk.

61) Rouffaer p. 9. Het jaar daarop (26 April 1774) door een contract tusschen Soenan en Sultan bekrachtigd (De Jonge XI, p. 259).

62) Een lijst der Gouverneurs van Java's N. kust, de zg. „Java Gouverneurs", die te Semarang „aan het vinketouw zaten" en van de Solosche residenten treft men aan bij Rouffaer, p. 32.

63) De Jonge XII, p. 194 (onderaan) en p. 219 (noot, onderaan); zie ook De Jonge X, p. LXXIX en 372.

64) Vooral scheen de haat van den Sultan t.o.v. den Mangkoenegoro zeer groot te zijn geweest, hetgeen o.a. bleek uit het feit dat hij zijn dochter, de Ratoe Bendoro, die met M. N. gehuwd was, naar Djogja lokte, verbood om naar Soerakarta terug te gaan en aan een ander uithuwelijkte; voorts uit het feit dat hij zijn kroonprins den naam gaf van Pangeran Adipati Anom *Mangkoenegoro* — uit „klynagting" noemde hij M. N. I toch gaarne Soerio Koesoemo — en tenslotte uit zijn herhaald verzoek aan den Compagniesvertegenwoordiger den M. N. te verbannen. (De Jonge XI pp. 402 t/m 404, 406). De wederzijdsche aversie werd reeds door Hartingh opgemerkt die echter vond „dat geen kwaad is, ja zelfs goed om het mes des te vaster in de scheede te houden" (De Jonge X, p. 363). Van Mangkoenegorosche zijde werd ons medegedeeld dat de terugroeping van de Ratoe Bendoro geschiedde op grond van een beweerde zware ziekte van den Sultan. Na de echtscheiding werd Mas Ajoe Koesoemo Patahhati, bijvrouw uit Goenoeng Widjil in Nglaroh, tot gemalin verheven onder den

naam van Raden Ajoe Mangkoenegoro Sepoeh. Reeds in de oorlogsjaren schonk zij haar gemaal zes kinderen, waarvan de oudste de vader werd van M. N. II (zie geslachtslijst).

65) Aldus de sechrijver ovr het M. N. Legioen in Encyclopaedie II, p. 563.

66) Door toedoen van Gouverneur Siberg, aangezien de Mangkoenegoro nooit een schriftelijke verbintenis had aangegaan. Daarbij onderwierp de M. N. zich plechtig aan de Compagnie en den Soenan (De Jonge XII, p. 88), een feit dat den ouden Sultan, aangezien met hem nog geen verzoening van den M. N. plaats vond, niet weinig griefde (De Jonge XII, p. 150). Siberg vond het noodig in 1787 een *beëedigde* akte van onderwerping te vorderen; deze werd afgegeven na het door zijn toedoen gesloten huwelijk tusschen een zoon van den M. N., bij den Soenan in dienst als Toemenggoeng te Ponorogo, met één van des Soenans dochters (De Jonge XII, p. 125).

67) De Jonge XI, p. XXXVII en 308.

68) Behalve de meer diepliggende en ongezegde oorzaak t.w. de poging „om zijn idee dat er mogelijkheid was zig tot de eenige vorst van Java te maken, ten uitvoer te brengen" wordt als reden door den Sultan opgegeven het feit, dat Mangkoenegoro's kleizoon (door den Soenan of met goedvinden van dezen) Soerio Mangkoeboemi werd genoemd — de voorheen door den Sultan gevoerde naam — ! Door bemiddeling van den Compagniesvertegenwoordiger veranderde de Soenan dezen in Soerio Prang Wedono „aan welke naamsverandering de Pangerang Mangcoe Nagara zig egter niet dan uit volstrekte noodzakelijkheid heeft onderworpen" (De Jonge XII p. 151 e.v.).

69) Tot de Djogjasche agressie in 1790 scheen ook en wederom te hebben geleid de weigering van „den Keizer om den naam van Mangcoeboemi in te trekken". Vermoedelijk werd deze naam aan een anderen Soloschen prins, een broeder van den Soenan toegekend (De Jonge XII, p. 194 jo. p. 243).

70) Rouffaer p. 39.

71) De acte werd naderhand voor wat zijn verhouding tot den Sultan betreft op 6 November mede door den M. N. bezegeld en bezworen (De Jonge XII, p. 234).

72) De Jonge XII, p. 213.

73) De Jonge XII, p. 209.

74) Dat dit bedrag hoogstwaarschijnlijk bestemd was voor de bekostiging van zijn troepen — het is aan te nemen dat Mangkoenegoro I gezien de omstandigheden *reeds* over een troepenmacht beschikte — is af te leiden uit het besluit van den Gouv.-Generaal van 29 Juli 1808 No. 3, waarin wordt vermeld, dat de aan M. N. II voor troepenonderhoud toegekende jaarlijksche toelage „op 4000 (Sp. matten) gebragt (wordt), zooals deszelfs Grootvader genoten heeft" (Aukes' „Het Legioen van Mangkoe Nagoro", p. 252).

75) Tjitrohoepojo meldt (p. 70), dat Mangkoenegoro's troepen waren ingedeeld in de groepen der „njoetro, goelang-goelo, kaneman, djajengastra, „somopoetro, panameng, bidjigan en sinelir, bewapend met lansen, krissen, „geweren en sabels."

76) Dat het een tijdlang erg spande bleek wel uit de intentie om, mocht de Soenan inderdaad naar de wapenen grijpen, de Soenanswaardigheid onmiddellijk aan Pangeran Mangkoenegoro te schenken, welke prins zich intusschen door Greeve's toedoen met den Sultan heeft verzoend (Greeve's diarium bij De Jonge XII, p. 219).

77) De Jonge XII, p. 217.

78) De Jonge XII, p. 255 e.v.

79) De Jonge XII, p. 269.

80) Aangezien de zoon — zie geslachtslijst — reeds overleden was.

81) De Jonge XII, p. 271.

[82]) Door van Overstraten werd erop geattendeerd, dat „het volk tot die tjatjas „gehoorende, door de singuliere wijze waarop Mangcoenogoro hetzelve „bestuurt, een geheel ander volk dan 's Vorsten onderdanen was geworden, „en dus Zijn Hoogheid zig niet dan onaangenaamheden zoude kunnen „voorstellen, indien hetzelve weder onder de Souracartasche Javanen „wierd geincorporeerd".
Ook met de door den Soenan voorgeslagen vermindering van het aantal tjatja's tot de helft kon de Compagniesvertegenwoordiger niet medegaan, „omdat anders zijn (dwz. Prangwedono's) magt te gering zal wezen om „aan het oogmerk, dat daarmede bedoeld wordt, te kunnen beantwoorden". (De Jonge XII p. 272 e.v.). Wel kon hij accoord gaan met de intrekking — bij overlijden van Mangkoenegoro I — van het wedonoschap (= hoofdregentschap) over Banjoemas (verkregen na de submissie in 1772), hetgeen een geldelijk verlies voor de Mangkoenegaran met zich meebracht.

[83]) De Jonge XII, p. 289.

[84]) Brief van 3 Oct. 1799 bij De Jonge XII, p. 561.

[85]) Volgens Tjitrohoepojo (p. 70) zou dit hebben plaatsgehad in 1798.

[86]) Wij cursiveeren, de toelage was dus nog als een tijdelijke bedoeld.

[87]) De Jonge XII, p. 561.

[88]) Brief van Gouverneur Engelhard aan den Prangwedono van 26 Oct. 1803 No. 1. Zie ook Encyclopaedie II, p. 563; Aukes p. 250; Rouffaer (p. 40) beschikte in deze over te weinig gegevens en was dierhalve niet geheel zuiver.

[89]) Tjitrohoepojo meldt (p. 70) dat Mangkoenegoro II in 1808 zijn troepen uitbreidde met de troepen „troenokinanti, sorogeni en prangtandang" en dat de benoeming tot kolonel geschiedde na „de tocht naar Cheribon".

[90]) De 2 alstoen geschonken, van het teeken „V.O.C." voorziene, koperen vuurmonden moeten volgens Tjitrohoepojo (p. 71) thans nog in de Astana aanwezig zijn.

[91]) Aukes p. 253.

[92]) Aukes p. 253; Tjitrohoepojo zegt (op p. 71) dat de troepen tevoren aangeduid werden als „bataljon".

[93]) Voor de volledige geschiedenis van het Legioen, zoomede van zijn verrichtingen zij verwezen naar Aukes.

[94]) Rouffaer stelt als vermoedelijke datum 21 October 1813. (Zie Rouffaer p. 15). Aldus ook Tjitrohoepojo (p. 131).

[95]) Rouffaer p. 15 en 37.

[96]) Louw en de Klerck's „De Java-oorlog van 1825—1830" Dl I, p. 580.

[97]) Colenbrander III p. 165.

[98]) Aukes, p. 132.

[99]) Java-oorlog II, p. 239 e.v.

[100]) Java-oorlog II, p. 239 e.v.

[101]) Volgens Rouffaer (p. 18) 22 Februari 1830; volgens Tjitrohoepojo (p. 131) 20 October 1830.

[102]) Contract van 27 September 1830, waardoor de Vorstenlanden, zooals men die thans kent, werden geboren. Rouffaer p. 19.

[103]) 13 Mei 1831 werd tusschen Sultan en Mangkoenegoro II de grensscheiding in Goenoeng Kidoel geregeld.

[104]) Rouffaer, p. 22. Aangezien de Mangkoenegaran bij deze inruiling nog te kort kwam en ook elders grond afstond zonder inruiling, verkreeg het Rijk sindsdien daarvoor een jaarlijksche geldelijke schadeloosstelling (Tjitrohoepojo p. 165). Hierop slaat vermoedelijk de aanteekening bij Rouffaer op p. 21, dat de Soenan wegens overgang van M. N. grond „in het Mataramsche" aan het Sultanaat, den M. N. een jaarlijksche vergoeding zou geven van *f* 3.825.— Voorts dat reeds Raffles in 1812 de $8^1/_2$ djoeng van de M. N. in Kedoe gelegen „gehuurd" had voor het Gouvt. en daarop res.

Nahuys ± 1820 hetzelfde gedaan had met de ééne djoeng in Mataram en nog één in Goenoengkidoel, welke pachten op *f* 2.364.— 's jaars berekend werden (Rouffaer p. 23).

105) Tjitrohoepojo p. 164.

106) Zie Bijlagen VII en VIII.

107) Rouffaer, p. 27.

108) Tjitrohoepojo, p. 107.

109) Rouffaer p. 41.

110) Tjitrohoepojo, p. 99 en 100.

111) Zie geslachtslijst.

112) Dit laatste uit Rouffaer, p. 41/42, die het putte uit Kol. Verslag 1897, fol 4.

113) Colenbrander III, p. 168; Rouffaer p. 24.

114) Geboren 7 of 8 April 1726 als padmi-zoon van den verbannen Pangeran Mangkoenegoro (Rouffaer p. 35); bij zijne onderwerping was hij dus eerst 31 jaren oud en bij het begin van den derden Javaanschen successieoorlog 23 jaren!

115) Geboren 2 Jan. 1768 als padmi-zoon van Pg. Praboewidjojo, zelve padmi-zoon van Pg. Mangkoenegoro I werd reeds in 1792 Pang. Prangwadono genoemd (Rouffaer p. 35).

116) 30 Oct. 1821 verheven tot Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro II. Over de titulatuur zie men: „De namen Prang-Wedono en Mangkoenagoro" door R. A. Dr. Hoesein Djajadiningrat in Djawa, Extra-nummer 4 Septemver 1924.

117) Rouffaer p. 38.

118) Akte van Verband 25 Januari 1796. Nochtans was de band tot het Soenanshof nog sterk. Zels wanneer Sultan en M. N. met elkaar een kwestie kregen, moest deze met medeweten van den Soenan afgehandeld worden (Rouffaer p. 38). Wel hadden de eerste M. N. 's een tweeslachtige positie, waren „onmiddelbare prinsen" voor den Soenan en „vrijprinsen" voor de Compagnie. De akte van verband van den Tweeden M. N. spreekt van aanstelling door de bijzondere *gunst* van de Compagnie *en* van den Soenan.

119) Sinds 1790 — zie Colenbrander III, p. 164.

120) Geboren 16 Jan. 1803 uit het huwelijk van de oudste padmi-dochter van M. N. II met Pang. Ario Notokoesoemo; in 1819 werd hem de titel Pang. Ario en in 1830 de naam Pangeran Ario Praboe Prangwedono verleend. Bij zijn opvolging in 1835 werd de titel Adipati eraan toegevoegd, terwijl de verheffing tot Mangkoenegoro in 1842 plaatsvond. Uit de Mangkoenegaran deelde men ons mede, dat M. N. III op 19-jarigen leeftijd in het huwelijk trad met Ratoe Sekarkedaton, de dochter van Soenan Pakoeboewono V en de Ratoe Mas. Nadat zijn gade hem door den dood ontviel, huwde hij met een nicht van moeders zijde, nl. met Raden Adjeng Samsyah of R. A. Sombro, dochter van Pang. Ario Soerjoamidjojo, gesproten uit een bijvrouw.

121) Van Mangkoenegoro II geschiedde deze aanstelling nog bij afzonderlijke acte, nl. bij het besluit van Daendels (29 Juli 1808, No. 3) waarbij de toelage voor de M. N. troepen van 2000 op 4000 Spaansche matten werd gebracht.

122) Rouffaer p. 41.

123) Sinds 1875 vervangen door het onderregentschap Batoeretno (Zuiden, het oude Semboejan en Wiroko en daarnaast Ngawen), dat in 1891 werd opgeheven en gevoegd bij Wonogiri. Rouffaer p. 64 en 65.

124) G. B. van 24 Febr. 1848 litt. 1 (Tjitrohoepojo p. 54).

125) Stbl. 1848 No. 9, Stbl. 1848 No. 16.

126) Tevoren schenen de patih's een geheel andere positie te hebben bekleed; zij moesten meer worden beschouwd als „privé-secretaris" van den Vorst en als oudsten der dienaren, die zelve nog slechts naar „ouderen" en „jongeren" waren ingedeeld. Het aantal patih's is niet steeds gelijk geweest. Mangkoenegoro de Eerste had een „binnen"- en een „buiten"-patih. Onder Mangkoenegoro II kwam een derde patih als leider der troepen, zooals Tjitrohoepojo zegt, als „kapitein-adjudant". Zie Tjitrohoepojo p. 51 e.v. en 65 e.v.

127) „Inrichting als van een echt rijk", woorden van Tjitrohoepojo (p. 51).

Verkorte stamboom

van Zijne Hoogheid
P. A. A. Mangkoenegoro
de Zevende

Vrij naar Tjitrohoepojo p. 271 e. v., Aukes p. 25, en Rouffaer p. 35.

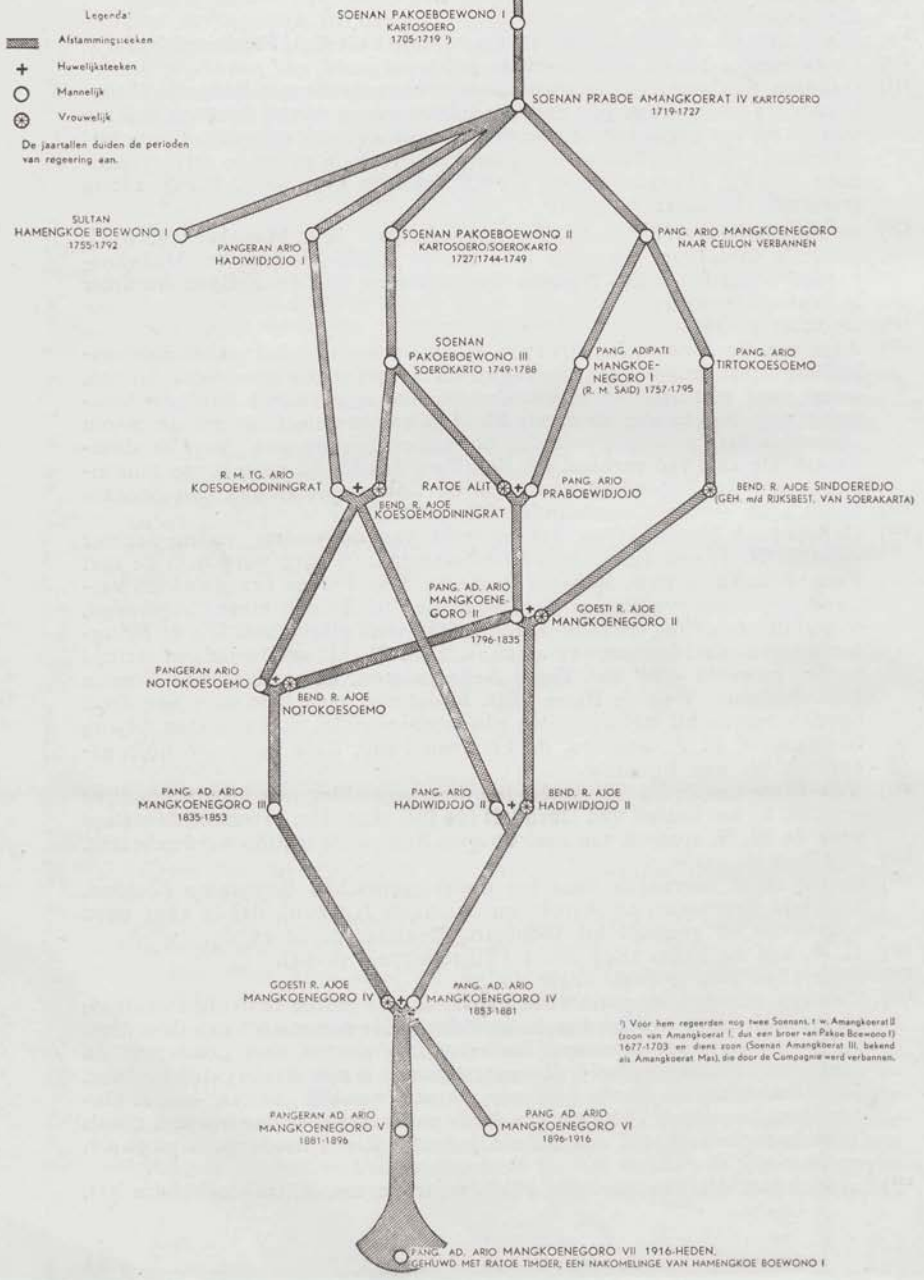

*) Voor hem regeerden nog twee Soenans, t. w. Amangkoerat II (zoon van Amangkoerat I, dus een broer van Pakoe Boewono I) 1677-1703 en diens zoon (Soenan Amangkoerat III, bekend als Amangkoerat Mas), die door de Compagnie werd verbannen.

OVERZICHTSKAART VAN MIDDEN-JAVA OMSTREEKS 1760

Gegevens geput uit: Louw p. 103, 104, 116, 124, 125; kaart bij Veth „Java in het tijdvak der Compagnie"; Rouffaer p. 6, 7 en 10 en De Jonge X p. 374 en 375.

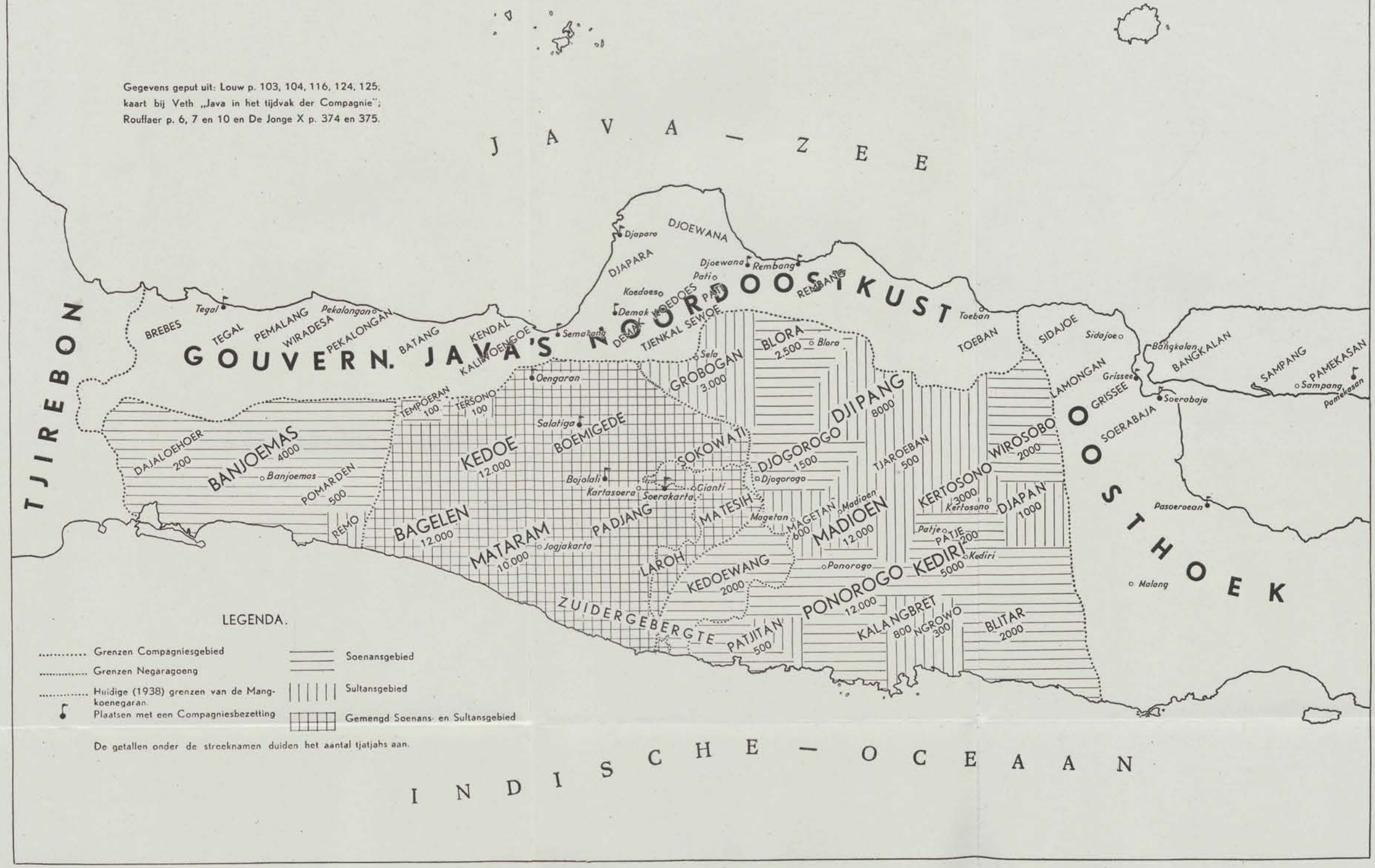

LEGENDA.

- ..... Grenzen Compagniesgebied
- ..... Grenzen Negaragoeng
- ..... Huidige (1938) grenzen van de Mangkoenegaran
- Plaatsen met een Compagniesbezetting
- Soenansgebied
- Sultansgebied
- Gemengd Soenans- en Sultansgebied

De getallen onder de streeknamen duiden het aantal tjatjahs aan.

's LANDS PLANTENTUIN TE BUITENZORG

DOOR Dr. K. W. DAMMERMAN

Verleden en toekomst.

Na de zware crisis, die 's Lands Plantentuin zoo juist doorstaan heeft en nu weer betere dagen aanbreken, gaan de gedachten onwillekeurig uit naar de toekomst van deze instelling. Het is ook aanlokkelijk een ontwerp voor de toekomst van deze instelling te schetsen, die aan ons is toevertrouwd en die wij binnen niet al te langen tijd zullen vaarwel zeggen, evenals een kapitein, voor hij de brug verlaat, den koers van het schip nog zal willen uitstippelen. En men kan niet aan de toekomst denken zonder het verleden in herinnering terug te roepen.

Ik zou dan hier willen beginnen met de woorden van *Treub* aan te halen, reeds uitgesproken in het Jaarverslag van 's Lands Plantentuin over 1897: „Het kan zijn nut hebben aan deze plaats nog eens openlijk te herhalen, dat men er toch indachtig aan zij, dat *'s Lands Plantentuin te Buitenzorg aan zijn naam is ontgroeid* (curs. van Treub). Het is niet meer de Botanische tuin met zijn bergtuin van vroeger jaren!" Twee jaar later in een afzonderlijke publicatie, getiteld „Over de taak en den werkkring van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg", herhaalde hij nogmaals in den aanhef van genoemd stuk: „'s Lands Plantentuin is aan zijn naam geheel ontgroeid; met deze categorische verklaring dient begonnen te worden". Hij wijst er dan op, hoezeer deze naam tot misvattingen aanleiding geeft.

Inderdaad, in geschriften over den Plantentuin wordt herhaaldelijk met dezen naam gesold, wordt de naam vaak misbruikt en

geeft de schrijver zich veelal geen rekenschap van wat hij precies bedoelt. In drievoudigen zin wordt de naam „'s Lands Plantentuin" gebruikt of wel misbruikt, overeenkomende met drie stadia, die achtereenvolgens deze instelling doorliep. In de eerste plaats en in de eerste periode van zijn bestaan was 's Lands Plantentuin slechts de Botanische tuin te Buitenzorg en het groote publiek verstaat dan ook gewoonlijk onder den „Plantentuin" slechts deze instelling. Later, onder de leiding van *Treub*, groeide 's Lands Plantentuin uit tot een grootsche instelling, een instelling die zoowel op botanisch als op landbouwkundig gebied een groote mate van ontwikkeling had bereikt, zelfs in die mate, dat omzetting ervan op een gegeven tijdstip in een landbouwdepartement een logische en gebiedende eisch leek.

Nog later, toen na het heengaan van *Treub* de leiding van het Departement van Landbouw, waarin 's Lands Plantentuin was opgegaan, overging in handen van een man van de practijk, werd een aantal instellingen, die zich bezig hielden met abstract, d.w.z. niet-toegepast, natuurwetenschappelijk onderzoek, weer vereenigd onder den ouden naam „'s Lands Plantentuin", een naam, die in de periode, dat *Treub* aan het hoofd van het Departement van Landbouw stond (1905-1909), geheel verdwenen was. De bedoelde instellingen zijn het, die ook nu nog „'s Lands Plantentuin" uitmaken, namelijk de Botanische tuin te Buitenzorg en de Bergtuin te Tjibodas, de Botanische laboratoria aldaar, het Herbarium en het Zoölogisch Museum en Laboratorium te Buitenzorg en het Laboratorium voor onderzoek der Zee te Batavia, terwijl tot voor kort ook een Phytochemisch Laboratorium hiertoe gerekend werd.

Het is nu over de toekomst van deze instelling, die thans nog den naam 's Lands Plantentuin draagt, dat ik mijn meening wilde zeggen. Maar voordat ik daartoe overga moet feitelijk afgerekend worden met het verleden, den tijd waarin de Plantentuin zich ontwikkeld had tot een Departement van Landbouw in aanleg, een grootsch agronomisch station, zooals *Treub* zelf het uitdrukte. Een tijd, waarop door velen gaarne wordt teruggegrepen, een glorietijd, waarop men zich veelal blind staart en dien men vaak terug wenscht en weer herstellen wil. Daarom is het, dat ik wat langer bij die periode van onze instelling moet blijven stilstaan.

Die bemoeienis van 's Lands Plantentuin met landbouwaangelegenheden dateert niet van den tijd, dat *Treub* directeur

was, immers van den aanvang af reeds was de opzet van den Plantentuin tweeledig. De Botanische tuin te Buitenzorg werd gesticht door *Reinwardt* in 1817 (toentertijd Directeur van het Departement tot de zaken van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen) ter aankweeking van gewassen en het doen van landbouwkundige proeven. Onder *Treub's* voorganger *Scheffer* werd reeds de Cultuurtuin te Tjikeumeuh gesticht (1876) en een landbouwschool geopend. Voordien had zich de bemoeienis van den Plantentuin met den landbouw slechts beperkt tot den import van nuttige gewassen uit andere landen of uit andere deelen van den Indischen Archipel.

Onder *Treub* echter nam die bemoeienis in belangrijke mate toe, ofschoon hij zelf op dit terrein alleen organisatorisch werkzaam was; zijn eigen onderzoekingen bepaalden zich bijna uitsluitend tot zuiver botanische studies. Onder zijn directeurschap namen de onderzoekingen ten behoeve van den landbouw zulk een vlucht en omvang, dat hij in 1902 in een Nota (Schematische Nota over de oprichting van een Agricultuur-Departement in Ned.-Indië), gericht tot de Regeering, de noodzakelijkheid betoogde 's Lands Plantentuin om te zetten en te verheffen tot een Departement van bestuur.

Als een roode draad, zoowel door deze nota als in vroegere geschriften, o.a. in de hierboven reeds genoemde publicatie van 1899, loopt de overtuiging, dat 's Lands Plantentuin geheel zelfstandig moet worden, dat de deskundige adviezen zoowel op botanisch als landbouwkundig gebied niet eerst nog onderworpen dienden te worden aan het oordeel van een Directeur van Onderwijs, onder wiens departement toen de Plantentuin ressorteerde, of van Binnenlandsch Bestuur, die eigenlijk de landbouwbelangen had te behartigen. Het is zeker niet het minst de wrijving geweest, die wel meermalen zal zijn voorgekomen tusschen *Treub* en genoemde departementsdirecteuren, zoowel als zijn streven om de aan hem toevertrouwde aangelegenheden geheel in eigen hand te houden, dat hij met zulk een kracht van overtuiging de oprichting van een Landbouwdepartement bepleitte. Hij wenschte echter geen administratief departement, maar het nieuwe departement moest boven en voor alles zijn een centraal instituut voor natuuronderzoek ten bate van den landbouw. Dit nieuwe instituut moest zelf de volkomen competente voorlichter der Regeering zijn en aan die voorlichting moest deskundig onderzoek vooraf-

gaan. Hij zegt dan ook (in zijn meergenoemde publicatie van 1899): „er is slechts é é n e wijze om de noodige kennis te verkrijgen, die tot den vooruitgang van den landbouw kan leiden; die wijze is het gebruik maken der resultaten van volgens natuurwetenschappelijke methoden gedane en geleide waarnemingen en experimenten."

Het is duidelijk waar hier de schoen wrong; de ondeskundige adviezen van een Directeur van Onderwijs of Binnenlandsch Bestuur in zake landbouwaangelegenheden, adviezen, die niet gebaseerd waren op voorafgaand onderzoek, mochten niet langer den doorslag geven.

Treub had als voorbeeld voor oogen het U. S. Department of Agriculture in Washington, waarvan hij persoonlijk de organisatie en werkwijze gedurende zijn verlof in 1902-03 leerde kennen. In zijn aan de Regeering gerichte Nota inzake de oprichting van een Agricultuur-Departement wijst hij op de treffende gelijkenis tusschen het Amerikaansch Departement en den toenmaligen Plantentuin en betoogt, dat het nieuwe Landbouw-Departement dan ook op de leest van het Amerikaansche geschoeid moet worden. Hij noemde dit Departement een grootsch centraal natuurwetenschappelijk instituut.

Waarvoor *Treub* boven alles beducht was, was, dat het nieuwe Departement een administratief karakter zou krijgen en zoodoende het wetenschappelijk onderzoek in de verdrukking zou komen.

Het nieuwe Departement van Landbouw moest daarom ook zulk een centraal natuurwetenschappelijk instituut worden en *Treub* wilde hierbij alles onderbrengen, wat zich op natuurwetenschappelijk gebied in onze koloniën bewoog: het Magnetisch en Meteorologisch Observatorium; een deel van het Geneeskundig Laboratorium, voor zoover de werkzaamheden van natuurwetenschappelijken aard waren; het algemeen geologisch onderzoek; de bemoeienis met en subsidieering van onderzoekings-reizen en van natuurwetenschappelijke, geneeskundige en veeartsenijkundige vereenigingen.

Hij wijst er dan verder op, dat 's Lands Plantentuin de kern van het Agricultuur-Departement moest vormen en dat speciaal de beoefening van de botanie in haar allerruimsten omvang het fundament moest blijven.

Merkwaardig genoeg verdween bij de oprichting van het Departement van Landbouw die kern niet alleen in naam, maar feitelijk ook in wezen. De afzonderlijke afdeelingen, die tevoren „'s Lands Plantentuin" hadden uitgemaakt, werden alle als gelijkwaardige eenheden in de organisatie van het nieuwe Departement opgenomen en gesteld naast de nieuw daaraan toegevoegde afdeelingen, die van andere Departementen werden overgebracht, zooals het Boschwezen en de Burgerlijke Veeartsenijkundige Dienst, of nieuw ingesteld werden.

Treub zelf geeft de redenen op waarom 's Lands Plantentuin als zoodanig had te verdwijnen en op moest gaan in de nieuwe organisatie. De naam Plantentuin werkte eenigszins als een roode lap op sommige Departements-directeuren en regeerings-personen, die in deze instelling slechts zagen een botanischen tuin, op wiens weg het niet lag zich te bemoeien met andermans zaken en die zijn taak en werkkring steeds uitbreidde. *Treub* zegt dan ook (1899): „daarom zou het wenschelijk kunnen blijken den naam van ons vaandel, onder welken meer dan eene zegepraal werd behaald en die uit piëteitsgronden niet is verlaten, hoe ongaarne ook, prijs te geven".

Hoe is het nu te rijmen, dat eenerzijds 's Lands Plantentuin de kern moest vormen van het nieuwe Departement, anderzijds de instelling als zoodanig van het tooneel verdween. *Treub* bedoelde met „'s Lands Plantentuin" niet alleen den Botanischen tuin, noch die instellingen, die thans onder den Plantentuin ressorteeren, maar het geheele complex van onderzoekingsinstituten, dat vóór de oprichting van het Landbouw-Departement onder dien naam werd samengevat. En hij was zoozeer beducht, dat die naam schade zou doen aan zijn plannen, dat hij vrijwillig prijsgaf, wat hem toch zoo na aan het hart moest liggen.

Ongetwijfeld lag het in zijn lijn en was het ook zijn overtuiging, dat de instituten, die zich bezig hielden met natuurwetenschappelijk onderzoek, de kern moesten blijven vormen. Het Departement van Landbouw moest zijn, wat vóórdien 's Lands Plantentuin was geweest, een centraal natuurwetenschappelijk instituut, zooals naar *Treub's* meening ook het Amerikaansche Department of Agriculture was. Maar deze vergelijking gaat in menig opzicht mank. Wie de jaarboeken opslaat van genoemd departement uit den tijd, toen het Departement van Landbouw opgericht werd, zal ontwaren, dat men niet zonder zich geweld aan te doen hier kan

spreken van een centraal natuurwetenschappelijk instituut. Behalve wetenschappelijk onderzoek nemen ook economische en sociale maatregelen reeds een belangrijke plaats in het werkprogramma in, maar wat meer zegt, de bij uitstek botanische instituten, die 's Lands Plantentuin in 1904 rijk was, de Botanische tuin, het Botanisch Station (Vreemdelingen-Laboratorium) en het Herbarium, behoorden niet en hebben ook nimmer behoord tot het U. S. Department of Agriculture.

Tegen *Treub's* opvatting, dat het nieuwe Departement in de eerste plaats had te zijn een natuurwetenschappelijk onderzoekingsinstituut, zijn al dadelijk stemmen opgegaan. Terecht achtte de toenmalige Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, naar aanleiding van *Treub's* Nota, de voorgestelde combinatie van technische afdeelingen en instellingen ter beoefening van de wetenschap niet zonder bezwaar en meende, dat alleen de persoon van *Treub* in staat zou zijn zulk een combinatie te beheerschen. Veeleer zou naar zijn meening 's Lands Plantentuin (van 1904) als het ware een Faculteit van Natuurwetenschappen moeten vormen. Ook de Directeur van Binnenlandsch Bestuur heeft toentertijd zijn stem verheven tegen de stichting van een Agricultuur-Departement, dat boven en voor alles het karakter zou dragen van een wetenschappelijke instelling.

Evenzoo heeft *Ritsema van Eck* in zijn publicatie „'s Lands Plantentuin en het Departement van Landbouw" [1]) erop gewezen, dat de historische lijn, die *Treub* zag in de ontwikkeling van den Plantentuin tot Departement, slechts een persoonlijke lijn was, de lijn van Treub's werkzaamheid, en dat het probleem van den landbouw in Indië niet alleen een technisch probleem is, maar ook in de eerste plaats een probleem van maatschappelijken aard.

En wat *Treub* zoozeer vreesde, dat het nieuwe Departement zich vooral administratief zou ontwikkelen en het wetenschappelijk karakter daardoor op den achtergrond zou geraken, die vrees is maar al te gegrond gebleken. Maar de fout lag bij hemzelf. Zonder de vele verdiensten van *Treub* te kort te doen, zou men kunnen beweren, dat hij één groote fout heeft begaan en wel de omzetting van 's Lands Plantentuin in een Departement van Landbouw. Zijn eerzucht en de omstandigheden hebben hem hiertoe gedreven. De omstandigheid, dat landbouwkunde nog geen zelfstandige tak

[1]) Koloniale Studiën I, 1917, p. 461.

van wetenschap was en in Indië nog geen instantie bestond, die op landbouwgebied deskundig advies kon verstrekken. Het was hem niet genoeg Directeur van 's Lands Plantentuin te zijn en hij duldde geen Departements-directeur boven zich, evenmin wilde hij de bemoeienis met den landbouw aan anderen overlaten.

Toch zijn er nog die *Treub's* ideaal weer willen herstellen, die 's Lands Plantentuin weer de kern willen maken van het landbouwkundig onderzoek, deze instelling willen zien als het centrale wetenschappelijke instituut t e n b e h o e v e v a n d e n l a n d b o u w. Ik wil hier wijzen op de beide eveneens in Koloniale Studiën verschenen bijdragen van *Koningsberger Jr.* [1]) en onlangs van *Mansvelt* [2]).

Allereerst moet ons dan duidelijk voor den geest staan, wat men met „'s Lands Plantentuin" bedoelt. Men zal wel niet zoo eenzijdig zijn, dat men hier alleen het oog heeft op den Botanischen tuin, maar verstaat men onder dien naam wat thans daaronder wordt samengevat, of de schepping van *Treub* van vóór 1905? Dit instituut van 1904 's Lands Plantentuin te blijven noemen is zeer misleidend en moet tot velerlei misvatting aanleiding geven. 's Lands Plantentuin van 1904 omvatte: het Herbarium, de Botanische Laboratoria, Agricultuur-Chemisch Laboratorium, Cultuurtuin en Proeftuin, Pharmacologisch Laboratorium, Botanische tuinen, Landbouw-Zoölogisch Museum, Landbouwschool, Museum voor technische botanie en, behalve een bureau, bibliotheek en photographisch atelier, verder nog de Gouv. Guttapercha-onderneming te Tjipitir en de met 's Lands Plantentuin verbonden Proefstations voor thee, koffie, Deli-tabak en Vorstenlandsche tabak. Afgezien van de Proefstations, die min of meer een particulier karakter droegen, zijn de toenmalige onderzoekingsinstituten, sommige in hun geheel, andere ten deele, thans vereenigd in twee instellingen, waarvan een wederom den naam „'s Lands Plantentuin" draagt, de ander het „Algemeen Proefstation voor den Landbouw" heet.

Wat is nu een juiste taakverdeeling tusschen deze beide instellingen? Moeten beide onderzoekingen doen ten behoeve van den landbouw? Zoowel *Koningsberger* als *Mansvelt* stellen zich op het standpunt, dat 's Lands Plantentuin de basisproblemen moet aanvatten. Eerstgenoemde zegt (p. 252): „Deze soort wetenschap (de toegepaste) is namelijk iets secundairs en is afgeleid van de

[1]) Koloniale Studiën 18, 1934, p. 249.
[2]) idem 21, 1937, p. 115.

exacte wetenschap. Waar de laatste in gebreke blijft, mist het toegepaste onderzoek zijn basis". En verder (p. 255): „Onder zijn (Treub's) leiding was aan het door hem opgerichte Departement van Landbouw een voortdurende wisselwerking tusschen en een harmonische ontwikkeling van beide richtingen verzekerd". Het eerste is in zijn algemeenheid wel juist, maar het is van een enkele instelling met beperkt personeel en middelen niet te verlangen, dat het de basis zal leggen voor al het toegepaste wetenschappelijk onderzoek. En wat de tweede bewering aangaat, zoo was er in *Treub's* tijd van basisonderzoekingen feitelijk nog geen sprake. Het Botanisch laboratorium hield zich uitsluitend bezig met de studie van plantenziekten, terwijl *Treub* zelf wel wetenschappelijk werk verrichtte, maar dat werk had voor het grootste gedeelte noch met de practijk, noch met landbouw iets uit te staan. De wisselwerking en de harmonie bestonden alleen daarin, dat er een éénhoofdige leiding was en *Treub* alles beheerschte.

Ook *Mansvelt* ziet in den Plantentuin van vóór 1905 het ideaal van een organisatie voor een instelling van wetenschappelijk onderzoek, al geeft ook hij toe, dat niet zoozeer de Plantentuin als wel de persoon van *Treub* een soort superinstantie vormde op natuurwetenschappelijk gebied. Hij komt tot de slotsom, dat het zijn bedoeling is de aandacht erop te vestigen, dat de sluitsteen weggevallen is in de organisatie van het natuurwetenschappelijk onderzoek in Indië, namelijk een centrale instantie voor het behandelen van uit de practijk opkomende basisvraagstukken. Men zal volgens hem weer een centraal instituut voor algemeen natuurwetenschappelijk onderzoek in het leven moeten roepen, werkend volgens een programma ontleend aan de behoefte van de practijk. Maar er bestaat in zekeren zin reeds een centraal instituut voor algemeen natuurwetenschappelijk onderzoek en dat is 's Lands Plantentuin in zijn tegenwoordigen vorm, maar voor basisonderzoek in het algemeen en niet alleen ten bate van den landbouw of werkend volgens een programma ontleend aan de behoefte van de practijk. Over zulk een instituut beschikken wij echter eveneens en wel: het Algemeen Proefstation voor den Landbouw; dit is bij uitstek de instelling, die vraagstukken, ook basis-vraagstukken, opkomende uit de practijk, heeft te behandelen. Juist het Algemeen Proefstation als gouvernements-instelling zal zulke problemen hebben aan te vatten, die niet of niet in zulk een mate aan de particuliere proefstations kunnen worden uitgevoerd. Ik zou mij hier geheel willen

aansluiten bij het betoog van *Tollenaar*, onlangs in dit tijdschrift verschenen (J. 21, 1937, p. 237). Terecht merkt hij op, dat het algemeen basisonderzoek voor de toegepaste wetenschappen bij deze ontwikkeling der werkverdeeling aan de enkele centrale proefstations thuis behoort.

Het centrale wetenschappelijk instituut ten behoeve van den landbouw is en blijve het Algemeen Proefstation van den Landbouw. 's Lands Plantentuin, zooals deze instelling thans georganiseerd is, is er niet ten behoeve van den landbouw, noch van eenige andere toegepaste wetenschap. Indien 's Lands Plantentuin zich uitsluitend zou bezig houden met basisonderzoek ten behoeve van de practijk, dan zou deze instelling zich begeven op een gebied, dat terecht het Algemeen Proefstation tot zijn taak moet rekenen. Men zou dan onwillekeurig op elkaars terrein komen en ongetwijfeld zou op den duur een van beide instellingen trachten de algeheele leiding te verkrijgen, hetgeen zeker niet gewenscht is, daar in tal van andere opzichten het terrein van onderzoek voor elk dier instellingen reeds goed is afgebakend.

's Lands Plantentuin blijve wat het bij de wederinstelling in 1911 beoogde te zijn: een instituut voor abstract natuurwetenschappelijk onderzoek. Zijn werkkring is die, welke bij de instelling van het Departement van Landbouw mede tot taak van het nieuwe departement werd gerekend, namelijk: natuurwetenschappelijke werkzaamheden in het belang van de wetenschap in het algemeen en bevordering van natuurwetenschappelijk onderzoek in het algemeen en ondersteuning van wetenschappelijke reizen in Nederlandsch-Indië. Zulke werkzaamheden kunnen niet achterwege gelaten worden en als aan 's Lands Plantentuin deze taak niet was opgedragen of indien men deze instelling een andere taak zou willen opdringen, dan zou men een nieuw instituut voor genoemde werkzaamheden moeten scheppen.

De allereerste plantentuinen waren geneeskruidentuinen en ik stel me voor, dat de pogingen oudtijds aangewend om een plantentuin te stichten of te behouden zuiver als botanische tuin, als wetenschappelijke instelling, zouden zijn gedoodverfd als onpractisch, oneconomisch en volkomen nutteloos. Wat had een kruidentuin voor zin, als het niet was ten behoeve van de geneeskunde. Zoo ook thans: een plantentuin behoort er te zijn, maar . . . ten behoeve van den landbouw, voor het bestudeeren van vraagstukken, opkomende uit de practijk.

Merkwaardig is wel, dat het in hoofdzaak juist botanici zijn, die den Plantentuin in die richting willen drijven. *Treub*, de botanicus, die het Landbouw-departement stichtte en al het onderzoekingswerk ten bate van den practischen landbouw te Buitenzorg wilde concentreeren en onder zijn directe leiding houden, is hun ideaal. Men kan wel zeggen, dat in Holland een bepaalde school ontstaan is, vooral onder leiding van den thans overleden Prof. *Went*, die nog steeds streeft naar de hegemonie van de botanie over den landbouw. De strijd is nog niet uitgestreden en de pogingen van sommige Universiteiten om toegepast wetenschappelijk onderzoek tot zich te trekken en een gedeelte van de taak van de Landbouw-hoogeschool te Wageningen zich toe te eigenen, vinden hun weerklank in de betoogingen, dat 's Lands Plantentuin weer de overkapping moet vormen van de landbouwkundige instituten. Landbouwkunde en plantkunde zijn echter twee verschillende takken van wetenschap, evenals geneeskunde en dierkunde. Hoe zonderling zou het dierkundigen in de ooren klinken als betoogd werd, dat de basisproblemen op geneeskundig gebied door een zoölogisch instituut moeten worden opgelost. Botanie en zoölogie zijn zelfstandige takken van wetenschap, die hun eigen recht van bestaan hebben en niet alleen maar beteekenis als hulpwetenschappen bezitten, als propaedeutische vakken voor landbouw, geneeskunde of andere toegepaste natuurwetenschappen. Voor het wetenschappelijk onderzoek van landbouwkundige vraagstukken dienen de landbouwkundige instituten, de particuliere en algemeene proefstations.

Wat de taak van „'s Lands Plantentuin" in het algemeen is, hebben we hierboven reeds aangeduid. Gaan we thans na wat de taak der afzonderlijke instituten is, welke deze instelling omvat.

De botanische kern van 's Lands Plantentuin bestaat uit den eigenlijken Botanischen tuin te Buitenzorg en den bergtuin Tjibodas, het Herbarium en de Botanische Laboratoria.

De taak van een botanischen tuin is wel omschreven als drieledig: wetenschappelijk, opvoedkundig en aesthetisch. Maar vooral tropische botanische tuinen hebben zeker ook daarnaast nog economische beteekenis. Zooals kruidtuinen in Europa veelal oorspronkelijk alleen aangelegd werden als geneeskruidentuinen, zoo dienden tropische botanische tuinen gewoonlijk in de eerste plaats voor den import van economische gewassen van elders. Ook nu nog hebben de botanische tuinen te Buitenzorg en Tjibodas groote beteekenis wegens den invoer van vreemde gewassen en

hierbij beperke men zich vooral niet tot diegene, die reeds economische beteekenis hebben. De tuinen moeten levende musea zijn van alle mogelijke gewassen, een bron, waaruit geput kan worden, zoowel voor het entameeren van nieuwe cultures als voor het leveren van materiaal voor kruisingsproeven. Zoo waren in het verleden in den Plantentuin te Buitenzorg reeds coca en guttapercha aanwezig, vóórdat men aan de cultuur ervan dacht, en kon later hiervan materiaal aan de practijk geleverd worden. Ook thans nog is het vrijwel bij voortduring de Botanische tuin, welke gewassen invoert of heeft ingevoerd, welke op een gegeven moment van het grootste belang zijn gebleken voor economische afdeelingen, zooals het Algemeen Proefstation voor den Landbouw en het Boschwezen, voor particuliere proefstations of cultuur-ondernemingen. We noemen hier slechts diverse groenbemesters, schaduwboomen, verschillende coniferen en Eucalyptus-soorten, tal van geneeskrachtige planten en oliehoudende gewassen.

Daar staat tegenover, dat de Plantentuin zelf steeds gratis materiaal uit zijn rijke collecties heeft afgestaan aan wetenschappelijke instellingen in binnen- en buitenland. Dit heeft deze instelling mede een wereldnaam bezorgd en een zeer groot aantal relaties over de geheele wereld. Hierdoor is het steeds mogelijk om van deze relaties datgene te krijgen, wat voor de wetenschap of de practijk van belang is. Daarom wordt dan ook dikwijls de Botanische tuin ingeschakeld om gewassen te verkrijgen, waarvan men economische beteekenis verwacht.

Verder rust op den Botanischen tuin de taak van de verspreiding van de tallooze ingevoerde sierboomen, sierheesters en andere siergewassen. Het is vooral de cultureele waarde van dezen invoer en verspreiding, die van groote beteekenis is. Dat Indië thans beschikt over een belangwekkende verscheidenheid van fraaie sier- en laanboomen, bloem- en bladheesters, sierplanten en alle mogelijke soorten snijbloemen, is voor een zeer groot deel te danken aan het werk van den Botanischen tuin. Het groote aantal adviezen, dat ook in dit opzicht voortdurend aan diverse instanties, particulieren en cultuur-ondernemingen wordt verstrekt, bewijst reeds voldoende, dat ook hier in een behoefte wordt voorzien.

Ook kan een Botanische tuin, waarin een groot aantal soorten gekweekt wordt, van voordeel zijn wat betreft de ervaring die men opdoet, of een of ander gewas het al of niet doet onder bepaalde omstandigheden. Vaak kan men daardoor reeds tevoren, als men

er over denkt zulk een gewas in cultuur te nemen, raad verschaffen of kostbare proefnemingen ontraden.

Wat de opvoedende taak betreft zou de tuin te Buitenzorg nog wel meer en beter tot zijn recht kunnen komen. De soorten in den tuin zijn hoofdzakelijk systematisch naar de families gerangschikt, ofschoon reeds lang daarnaast afzonderlijke afdeelingen bestaan, b.v. voor klimplanten en boschplanten. Ook is niet lang geleden een afzonderlijke tuin voor geneeskrachtige kruiden en phytochemische gewassen aangelegd.

Maar daarnaast zouden ook andere speciale afdeelingen ingericht dienen te worden, o.a. groepen van economische gewassen, sierplanten, ingevoerde planten, naast plantengemeenschappen zooals moerasplanten, boschvegetatie en rotsplanten. Men zou voorts door uitvoeriger tekst en uitleg het publiek beter kunnen inlichten en meer belangstelling kunnen wekken, zooals thans ook bij de moderne musea geschiedt.

Maar de tuinen zijn niet slechts levende musea, het zijn ook en zeker niet in de laatste plaats bewaarplaatsen van levend studiemateriaal. Hier is het, dat de botanicus de levende plant kan bestudeeren en daartoe dient dan voornamelijk het Botanisch Laboratorium, thans Treub-laboratorium geheeten. Vroeger bestond deze afdeeling uit twee onderdeelen, het Botanisch Station of Vreemdelingen-laboratorium en het eigenlijke Botanisch Laboratorium, dat zich echter vrijwel uitsluitend bezig hield met het onderzoek van plantenziekten. Laatstgenoemd onderzoek is nu al sinds lang ondergebracht bij het Instituut voor Plantenziekten als onderdeel van het Algemeen Proefstation voor den Landbouw.

Niet alleen morphologische, ook physiologische en embryologische studies kunnen hier aan tropische gewassen verricht worden. Dit heeft alweer zijn groote beteekenis, omdat men hier tropische soorten onder natuurlijke omstandigheden kan bestudeeren en omdat dit onderzoek ter plaatse veelal zooveel betere en andere uitkomsten geeft dan dat in gematigde streken verricht. Zeker is het niet de minste verdienste van *Treub* geweest, dat hij den Botanischen tuin te Buitenzorg tot een centrum heeft gemaakt van de studie der tropische botanie en dan de plantkunde als zoodanig en niet alleen als hulpwetenschap voor den landbouw.

Ook dit is een vooraanstaande taak van een tropischen botanischen tuin, te zijn een botanisch station, waar ook onderzoekers van elders studie kunnen maken van de tropische plantenwereld.

De Botanische tuin te Buitenzorg is èn om zijn rijkdom aan plantenmateriaal èn om zijn voortreffelijke werkgelegenheid, die zich hier bevindt, in dit opzicht terecht beroemd geworden. Het is juist wat *Koningsberger* in zijn toespraak gehouden bij de opening van het Treub-laboratorium in 1914 zeide: „Wat zou meer aan de wetenschap zelve, wat tegelijk meer aan den Hollandschen naam kunnen ten goede komen, dan de deuren van het laboratorium open te zetten". Wie nagaat wat de ruim 250 onderzoekers van elders, die de laatste halve eeuw 's Lands Plantentuin bezochten [1]), hier voor onderzoekingen hebben verricht, die zal ontwaren dat daarbij maar heel weinig „problemen uit de practijk" waren. Zij kwamen hier alleen om hun kennis te verrijken en om de wetenschap vooruit te brengen. Moet Nederland ook dit overlaten aan vreemdelingen of heeft het hier zelf een plicht te vervullen? *Willis* heeft er in zijn artikel „Tropical Botanical Gardens" [2]) reeds op gewezen, dat wij op den duur zeker niet kunnen volstaan met zulke incidenteele onderzoekingen van slechts betrekkelijk korten tijd hier vertoevende vreemdelingen. Hier is een ruim arbeidsveld voor een eigen staf en kunnen alleen door jarenlang voortgezet onderzoek ter plaatse op de duur blijvende en bevredigende resultaten verwacht worden. *Willis* legt in zijn bovengenoemd artikel ook den nadruk erop, dat men zich hierbij niet beperken moet tot problemen, die uit de practijk voortkomen: „But the physiologist must not be tied down to the study of problems of immediate agricultural interest, though he should not neglect these. Unless his investigations are general, he will not arrive at general laws, and progress in the long run will be delayed".

Dit geldt niet slechts voor de physiologie, ook voor andere onderdeelen van de plantkunde is het stellen van algemeene problemen en de oplossing daarvan in de tropen van overwegend belang. Zoo zou naast physiologisch onderzoek zeker ook selectiewerk bij den Plantentuin moeten plaats vinden. Maar hier ook weer werk aan algemeene erfelijkheids-vraagstukken, en niet selectiewerk ten behoeve van de cultures, daarvoor zorgen de proefstations. Voor algemeene problemen op dit gebied zijn ook juist de tropen met hun gelijkmatige omstandigheden en veel talrijker generaties

[1]) zie *Dammerman*, The quinquagenary of the Foreigners' Laboratory at Buitenzorg, 1884 — 1934, Annales Jard. Bot. Buitenzorg, vol. 45, 1935, p. 1.
[2]) Idem, Suppl. IIIa, 1910, p. 226.

per jaar nog veel meer geëigend dan de gematigde streken. Zulk een laboratorium voor erfelijkheids-onderzoek zou zich echter ook weer niet moeten beperken tot alleen botanische studies, ook erfelijke verschijnselen bij dieren dienen hier onderzocht te worden.

De bergtuin Tjibodas (gelegen op den Gedeh op 1450 meter boven zeehoogte) heeft een soortgelijke taak als de Botanische tuin te Buitenzorg, maar dan voor gewassen uit meer gematigde streken, die in het tropisch klimaat te Buitenzorg niet of minder goed willen groeien. Maar zijn groote beteekenis ontleent Tjibodas ook alweer niet in de eerste plaats aan zijn in den tuin gekweekte gewassen, maar aan de gelegenheid die hier geboden wordt het oorspronkelijke oerwoud van nabij te leeren kennen. Daartoe werd reeds vroegtijdig, in 1889, door *Treub* het onmiddellijk achter den bergtuin gelegen oerbosch gereserveerd, welk reservaat later, in 1925, werd uitgebreid tot aan de toppen van den Gedeh en Pangerango. Hij stichtte hier ook een laboratorium, dat tot taak had de studie van de flora der oorspronkelijke wouden van een tropisch hooggebergte.

Het is juist de unieke gelegenheid, die hier bestaat, de flora en fauna van het oorspronkelijke woud ter plaatse te kunnen bestudeeren, die Tjibodas zijn roem over geheel de wetenschappelijke wereld heeft bezorgd. Terecht zegt *Went* in zijn artikel „De wetenschappelijke beteekenis van 's Lands Plantentuin" [1]): „De mogelijkheid om te Tjibodas waarnemingen te doen is wellicht de grootste eerezuil, die Treub zich voor het dankbare nageslacht heeft opgericht".

Zooals de Botanische tuin een bewaarplaats is van het levende materiaal, zoo is dit het Herbarium voor het geconserveerde materiaal. Een Herbarium is voor de studie van de flora onontbeerlijk, want slechts een fractie van de bekende soorten is in den tuin aanwezig, bovendien van tal van soorten zal men bloemen of vruchten slechts in een beperkten tijd en met groote tusschenpoozen aantreffen. Een zoo volledig mogelijke vergelijkingscollectie is een eerste vereischte om te kunnen voldoen aan de aanvragen om planten op naam te brengen ten behoeve van andere afdeelingen, van de proefstations en van particulieren. In dit opzicht heeft het Herbarium bijvoorbeeld uitstekend werk geleverd door voor de publicatie van *Koorders* en *Valeton*, „Bijdragen tot de kennis der boomsoorten

[1]) Indische Mercuur, 55 No. 4, 1932.

op Java", een werk in 13 deelen, en van *Heyne* over „De nuttige planten van Ned.-Indië" de botanische gegevens te verschaffen noodig voor het uiteenhouden der soorten.

Maar daarnaast heeft het Herbarium ook een eigen taak en wel de studie van de flora van deze gewesten. Deze taak kan ook alweer niet geheel door het moederland of het buitenland worden overgenomen. Beperkte men zich hier echter uitsluitend tot plantenbeschrijvingen gebaseerd op de studie van het doode materiaal, dan zou men dit werk met meer succes kunnen overlaten aan de herbaria gevestigd in de groote cultuurcentra, die veelal beter toegerust zijn en rijker aan type-exemplaren, dat zijn de oorspronkelijke exemplaren, waarop een soort beschreven werd. Maar juist omdat we hier midden in de levende plantenwereld zitten, die we wenschen te leeren kennen, moet veldstudie een niet te verwaarloozen aanvulling vormen van de bestudeering van het doode materiaal. Ook *Treub* deed reeds in 1892 [1]) de uitspraak, dat ook in de tropen de leiding van de floristische bestudeering in het land zelf en niet in Europa moet berusten.

Ook de oplossing van vraagstukken betreffende plantenverspreiding en vooral ook van problemen der plantenecologie, dit is het verband tusschen de soort en de omgeving, is dikwijls niet mogelijk zonder onderzoek ter plaatse. Daarom behooren ook deze onderdeelen der botanie bij het Herbarium thuis en heeft vooral in de tropen een dergelijke instelling recht van bestaan.

Wat hierboven gezegd werd van het Herbarium, geldt eveneens ten aanzien van het Zoölogisch Museum. Deze instelling heeft eenzelfde taak te vervullen ten opzichte van de fauna. Beide instellingen zijn archieven, waar alle gegevens omtrent de flora en fauna van Nederlandsch-Indië worden verzameld en waar al het verkrijgbare materiaal zorgvuldig wordt bewaard en geregistreerd. Het Zoölogisch Museum bezit echter naast de wetenschappelijke collecties ook een groote openbare verzameling, die dient om het publiek in kennis te brengen met de dierenwereld van deze gewesten.

Het ware zeer wenschelijk, dat naast faunistische studies ook ander zoölogisch onderzoek geëntameerd kon worden en ofschoon de naam van de dierkundige afdeeling van 's Lands Plantentuin „Zoölogisch Museum en Laboratorium" luidt, is het Zoölogisch Laboratorium feitelijk nooit goed tot zijn recht gekomen. Oor-

[1]) in zijn „Rede uitgesproken ter gelegenheid van den 75sten jaardag van 's Lands Plantentuin".

spronkelijk bedoeld als laboratorium annex aan het Museum, waar dierkundigen van elders zouden kunnen werken, is deze werkgelegenheid wegens gebrek aan ruimte al spoedig door het Museum in beslag genomen en vonden zoölogen in het Botanisch Laboratorium (later Treub-laboratorium) onderdak. Maar zoozals ook het Botanisch Laboratorium van 's Lands Plantentuin niet uitsluitend werkgelegenheid behoort te zijn voor vreemde onderzoekers, zoo is er zeker alle aanleiding om ook het Zoölogisch Laboratorium meer te doen zijn dan een naam alleen en dient ook dit laboratorium een eigen taak en staf te hebben. Wat hierboven gezegd werd van het botanisch-physiologisch onderzoek en van het niet-floristisch onderzoek in het algemeen, geldt evenzeer ten aanzien van tal van zoölogische problemen. Ook hier is in de tropen een eigen laboratorium op zijn plaats, ook hier belooft een voortgezet onderzoek belangrijke resultaten.

Zulk een Zoölogisch Laboratorium is een desideratum, waaraan reeds feitelijk allang uitvoering had gegeven moeten worden, nu wij al sinds jaren beschikken over een Laboratorium voor onderzoek der Zee, dat met betrekking tot de zeefauna een dergelijke taak heeft te vervullen. Oorspronkelijk was ook hier de opzet een werkgelegenheid te stichten in de nabijheid van de kust, waar vreemde onderzoekers waarnemingen zouden kunnen doen omtrent de kust- en zeefauna. Maar reeds dadelijk bij de oprichting in 1906 werd dit station te Batavia ook dienstbaar gemaakt aan de belangen van de zeevisscherij. Nu sinds 1914 de behartiging van problemen, rechtstreeks de zeevisscherij rakende, is overgegaan op een eigen afdeeling en de bemoeienis met de binnenvisscherij werd toebedeeld aan de Afdeeling Landbouw, is de taak van het laboratorium te Batavia er ook een geworden van zuiver wetenschappelijken aard. In 1920 werd dan ook het oude Visscherij-Station omgedoopt in Laboratorium voor het onderzoek der Zee. Ook hier bestaat thans eenzelfde verhouding tot de Afd. Zeevisscherij als tusschen het Botanisch Laboratorium van 's Lands Plantentuin en het Algemeen Proefstation. Ook hier zal men de oplossing van vraagstukken van direct belang voor de praktijk en van problemen voortkomende uit de practijk moeten overlaten aan de economisch georiënteerde afdeelingen. Toch kan ook hier basisonderzoek wel degelijk van belang zijn voor de practijk. Zoo is door het planktononderzoek, door dit laboratorium verricht, aangetoond, waarom de tropische zeeën minder productief moeten zijn dan die van noordelijke

streken [1]). Op de duur zal men zich bij dit laboratorium echter niet kunnen beperken, zooals thans het geval is, tot uitsluitend vraagstukken van faunistischen aard, maar zullen ook het physisch en chemisch zeeonderzoek en oceanographische studies op het werkprogram geplaatst moeten worden.

Tot voor kort was aan 's Lands Plantentuin ook een Phytochemisch Laboratorium verbonden. Reeds in 1888 werd een militair apotheker bij den Plantentuin aangesteld voor het instellen van een chemisch-pharmacologisch onderzoek naar de plantenstoffen van Nederlandsch-Indië. In de periode na 1929 heeft dit laboratorium zich meer en meer toegelegd op het onderzoek naar economisch belangrijke plantenstoffen en vooral ook aan de technische en economische zijde van dit vraagstuk aandacht geschonken. Toen het hoofd van het laboratorium in 1933 aangezocht werd om de leiding op zich te nemen van het Analyse-laboratorium van de Afd. Nijverheid, werd ook alweer uit bezuiniging het hoofd van het Phytochemisch Laboratorium niet meer vervangen en werd het chemisch onderzoek bij 's Lands Plantentuin stopgezet en de werkzaamheden later overgenomen door het nieuwe Laboratorium voor Scheikundig onderzoek, waarin werden vereenigd het oude Analyse-laboratorium, het Phytochemisch Laboratorium en het Agricultuurchemisch laboratorium van het Algemeen Proefstation.

De redenen, om het phytochemisch onderzoek bij 's Lands Plantentuin te staken, was dus in de eerse plaats er een van bezuiniging, terwijl in de tweede plaats een meer economische werkwijze van bovengenoemde combinatie van laboratoria werd verwacht, doordat men over en weer van de verschillende hulpkrachten, instrumenten en chemicaliën gebruik kon maken. Er is echter alle aanleiding om wederom een chemisch laboratorium als onderdeel van 's Lands Plantentuin in te stellen. De taak van dit laboratorium toch was het opsporen en chemisch onderzoek van plantenstoffen van Indische gewassen. Zooals *Treub* ook reeds opmerkte, is „'s Lands Plantentuin de aangewezen plaats om een dergelijk onderzoek in te stellen, tenminste voor zoover betreft de voorloopig alleen in aanmerking komende eerste phase". Dat wil zeggen, het zuiver opsporen en chemisch onderzoeken van nieuwe stoffen, terwijl het onderzoek van zulke producten

[1]) zie *Delsman* en *Hardenberg*, De Indische Zeevisschen en Zeevisscherij, Batavia 1934.

op hun economische waarde en het verbeteren ervan in verband met eischen van de practijk overgelaten moet worden aan instellingen met een economische doelstelling. Een onderbrengen toch van het zoo juist bedoelde onderzoek bij een meer economisch georiënteerd laboratorium heeft het bezwaar, dat het analytische en economische werk veelal zoozeer de overhand zullen verkrijgen, dat een ongestoord voortgezet onderzoek naar nieuwe stoffen in het gedrang zal komen.

Er is nog een reden om het scheikundig laboratorium bij 's Lands Plantentuin te herstellen. Wanneer namelijk het physiologisch onderzoek bij deze instelling weer wordt opgevat, zooals in de bedoeling ligt, dan zal dit onderzoek, dat tegenwoordig een zeer sterken chemischen inslag heeft, ten zeerste gebaat zijn, als er een nauw en voortdurend contact kan plaats vinden met den chemicus en het analytische werk, dat het physiologische onderzoek vereischt, bij een eigen scheikundig laboratorium kan plaats hebben. Aldus zou er een vruchtbare samenwerking kunnen zijn tusschen den botanicus en den chemicus, terwijl ook voor de vele vreemde onderzoekers, die aan de Plantentuin komen werken over de stofwisseling der planten, de aanwezigheid van een aan dezelfde instelling verbonden chemisch laboratorium van zeer groot belang is.

De verhouding nu van een chemisch laboratorium bij 's Lands Plantentuin tot het Laboratorium voor scheikundig onderzoek zou dan ook eenzelfde kunnen en moeten zijn als b.v. die tusschen Herbarium en Boschbouwproefstation, het Zoölogisch Museum en de Dierkundige onderafdeeling van het Instituut voor Plantenziekten, het Laboratorium voor het onderzoek der Zee en het Visscherijstation. Ook hier is meer dan eens combinatie overwogen, maar het is tenslotte juist gezien om basisonderzoek, wil het rustig plaats vinden zonder telkens afgeleid te worden door de wisselende eischen van de practijk, voor te behouden aan een instelling van zuiver wetenschappelijk karakter als 's Lands Plantentuin.

De laatste jaren is aan 's Lands Plantentuin nog een taak toebedeeld, die bespreking vereischt, namelijk de behartiging van natuurbeschermingsbelangen. De natuurbescherming beoogt in de eerste plaats het behoud van de oorspronkelijke flora en fauna en daarnaast het behoud van het oorspronkelijke landschap, vooral ook als milieu, waarin de soorten leven. Het behoud van de oor-

spronkelijke flora en fauna tracht men op tweeërlei wijzen te bereiken en wel door bij de wet bepalingen in het leven te roepen ter bescherming van die soorten uit het planten- of dierenrijk, die met ondergang worden bedreigd, dan wel door het stichten van reservaten, waarin de natuur zooveel mogelijk ongerept wordt gelaten en plant en dier zich ongestoord kunnen ontwikkelen. De reservaten zullen in het algemeen tevens dienstbaar gemaakt kunnen worden aan het in stand houden van bepaalde landschapstypen. Maar ook terreinen, waar flora of fauna slechts een ondergeschikte rol spelen, maar die in de eerste plaats om redenen van natuurschoon of om merkwaardige geologische geaardheid belangwekkend zijn, kunnen gereserveerd worden.

Ook aangelegenheden de jacht betreffende vallen thans onder de bemoeienis van 's Lands Plantentuin. Nu diende de jacht feitelijk een economisch georiënteerd bedrijf te zijn, voor zoover niet zuiver als sport beoefend, en als zoodanig zou de bemoeienis met dit onderdeel beter thuis behooren bij den Dienst voor Landbouw en Visscherij of bij het Boschwezen. Maar van wildverzorging of teelt van wild is hier te lande nog geen sprake, integendeel, de jacht wordt en is hier veelal op zoo roekelooze wijze uitgeoefend, dat algeheele bescherming van het wild geboden is, wil men er nog iets van redden.

Nu is in al de bovengenoemde aangelegenheden 's Lands Plantentuin alleen een adviseerende instantie en heeft dit instituut geen bemoeienis met de practische uitvoering der getroffen maatregelen, noch met het beheer der reservaten, behalve in een enkel uitzonderlijk geval, zooals het natuurmonument Tjibodas-Gedeh.

De vraag zou nu gesteld kunnen worden, of 's Lands Plantentuin de instantie dient te zijn om op het gebied van natuurbescherming in de eerste plaats van advies te dienen. Waar het gaat om de bescherming van bepaalde planten- of diersoorten, daar zal over het algemeen 's Lands Plantentuin, door de aanwezigheid van deskundigen op floristisch en faunistisch gebied bij het Herbarium en het Zoölogisch Museum, zeer zeker het aangewezen lichaam zijn om hier zijn oordeel te geven. Ook is contrôle noodig op den uitvoer van levende dieren ten behoeve van dierentuinen en andere instellingen en evenzeer op door musea of particulieren te verzamelen zoölogisch of botanisch materiaal, opdat niet het land beroofd wordt van zijn zeldzaamste soorten en deze voor

uitroeiïng worden behoed. Deze contrôle wordt eveneens het beste in handen gelegd van beide zooeven genoemde instituten.

Daarnaast is het ook gewenscht, dat er een centrale instelling is, waar alle gegevens over natuurbescherming in den ruimsten zin bijeengebracht en geregistreerd worden, een instelling, die daardoor tevens in staat is alle gewenschte inlichtingen op dit gebied te verschaffen. Ook de zoo belangrijke inventarisatie der gereserveerde gebieden kan het beste geschieden door een instituut als 's Lands Plantentuin, waarbij tevens gelegenheid bestaat het verzamelde materiaal en de verkregen gegevens te bewerken en te bewaren bij het Herbarium of het Zoölogisch Museum.

Daarom behoort 's Lands Plantentuin de centrale instelling te zijn op natuurbeschermingsgebied en naar mijn meening is er alles voor te zeggen dit werk bij deze instelling te laten. Zou men deze taak geheel overdragen aan een instelling, wier hoofddoel een geheel andere is, b.v. aan het Boschwezen, dan dreigt ook hier het gevaar, dat economische overwegingen den doorslag zullen geven boven zuiver ideëele. En natuurbescherming is een ideëele zaak, die daarom het beste behartigd zal worden door een lichaam, dat ook alleen maar ideëele doeleinden heeft na te streven. Men versta dit nu niet weer verkeerd door ideëel op te vatten als gelijkluidend met onpractisch. Men kan zeer wel een ideaal voor oogen hebben zonder daarom de belangen van de practijk geheel uit het oog te verliezen.

Tenslotte moge ik hier de aandacht erop vestigen, dat ik reeds in 1918 [1]) de wenschelijkheid heb betoogd van afscheiding van het zuiver geologisch onderzoek van den Dienst van den Mijnbouw en samenvoeging hiervan met de wetenschappelijke instellingen van 's Lands Plantentuin.

Deze scheiding tusschen exacte en toegepaste wetenschap is bij botanie en landbouw en nog veel eerder bij geneeskunde en zoölogie reeds voltrokken, niet alleen niet tot schade, maar integendeel tot baat van het geheel en van elk dezer vakken afzonderlijk.

Bezien we nu het werk en de organisatie van den vroegeren Opsporingsdienst (thans Geologische Afdeeling geheeten) nader, dan blijkt hier het werk ten behoeve van de practijk en het zuiver

[1]) „De toekomst van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg", De Indische Gids, 1918, p. 1426.

wetenschappelijk onderzoek, dat met den practischen mijnbouw weinig of niets te maken heeft, nog steeds te zeer dooreengemengd.

In „De Mijningenieur" van Januari 1930 werd er reeds op gewezen, „dat in de laatste jaren de speciaal op het onderzoek naar ontginbare delfstofafzettingen gerichte werkzaamheden een steeds geringer aandeel in de taak van dezen dienst hebben gehad en deze daardoor meer en meer het karakter van een zuiver geologischen dienst heeft aangenomen".

De verschillende onderdeelen van bovengenoemde afdeeling zijn bijna geheel van zuiver wetenschappelijken aard, in de eerste plaats de systematisch-geologische kaarteering en de daartoe behoorende onderzoekingen, het vulkanologisch onderzoek, het palaeontologisch en het petrologisch onderzoek. Wat de systematisch-geologische onderzoekingen betreft, zoo hebben deze met mijnbouw rechtstreeks veelal niets te maken. Dat ook mijnbouw met deze onderzoekingen en kaarteeringen niet gebaat zou zijn, wordt allerminst beweerd, maar het betreft hier eenzelfde verhouding als tusschen botanie en landbouw bestaat. Ook de landbouw in Indië is gebaat bij systematisch-floristisch onderzoek, zonder dat nochtans een landbouwkundig instituut dit onderzoek tot zijn taak zal rekenen.

Het vulkanologisch onderzoek heeft eveneens zoogoed als niets met mijnbouw uit te staan, de geringe economische exploitatiemogelijkheden van vulkanen kunnen ook zeer wel tot hun recht komen buiten dit onderzoek om. Ook het systematisch-petrographisch onderzoek ten dienste van de zuiver geologische opname hoort thuis bij een exact wetenschappelijk instituut.

Wat nu het palaeontologisch onderzoek betreft, zoo is dit vrijwel nergens ter wereld ondergebracht bij den mijnbouw, integendeel, het verband tusschen dit vak en de zoölogie is zoo innig, dat deze twee vakken vereenigd moeten zijn in eenzelfde instituut. Daar de palaeontologie niet het minst in Indië voortdurend ter vergelijking recent materiaal behoeft (de ouderdom der geologische lagen wordt hier te lande immers veelal bepaald naar het percentage daarin voorkomende recente vormen), geeft scheiding hier aanleiding tot dubbel werk en tot vorming van dubbele collecties, om nog niet van de voor beide vakken benoodigde kostbare boekerij te spreken.

Zoo beschikken Bandoeng en Buitenzorg beide thans over vrij volledige verzamelingen van recente schelpen en tracht het

palaeontologisch laboratorium eveneens de beschikking te verkrijgen over een eigen collectie skeletten van thans nog levende dieren, welke in het Buitenzorgsche Museum reeds voor een groot deel voorhanden is.

Hier is dus concentratie aangewezen, wat ongetwijfeld ook tot bezuiniging zal leiden, daar dubbel werk en de vorming van dubbele collecties erdoor vermeden worden. Trouwens bij vrijwel alle grootere musea wordt de palaeontologie tezamen met de zoölogie beoefend. Ik behoef hier slechts te wijzen op het American Museum van New York of de staatsmusea van Washington, Londen, Parijs, Weenen, Brussel, of om dichter in de buurt te blijven, Calcutta (Indian Museum), Honolulu, Melbourne.

De toevoeging nu van een geologische afdeeling aan 's Lands Plantentuin heeft ook nog in anderen zin haar beteekenis. In het in 1932 door de Commissie voor bestudeering van de toekomstige ontwikkeling van het Hooger onderwijs in Nederlandsch-Indië uitgebrachte rapport, komt deze tot de conclusie, dat het natuurwetenschappelijk onderwijs en onderzoek zooveel mogelijk te Batavia dienen geconcentreerd te worden, het technische daarentegen te Bandoeng. Ook hierom is het van belang, dat uitsluitend de mijnbouw te Bandoeng blijft, het geologisch onderzoek echter, eventueel later ook het onderwijs in de geologie, te Batavia komt. Waar reeds jaren plannen bestaan voor de stichting van een nieuw Zoölogisch Museum, dat dan om verschillende redenen beter te Batavia wordt gevestigd, zou tegelijk daarmede het Geologisch Museum en Laboratorium, het Vulkanologisch Laboratorium en de palaeontologische verzamelingen naar Batavia kunnen worden overgebracht.

Bovenbedoeld plan heeft schrijver dezes in een uitvoerige nota van November 1933 voorgebracht bij den toenmaligen Directeur van Landbouw. Op dat tijdstip was de Dienst van den Mijnbouw toegevoegd aan genoemd Departement en was het toen het juiste moment de voorgestelde verkaveling door te voeren. Kort daarop werd de Mijnbouw echter weer ondergebracht bij het nieuwe Departement van Verkeer en Waterstaat en stuitte daardoor doorvoering van het plan op nieuwe moeilijkheden.

Als dan „'s Lands Plantentuin" in zijn tegenwoordigen en in de toekomst, naar wij hopen, nog meer uitgebreiden vorm en samenstelling als afzonderlijke instelling zijn reden van bestaan heeft,

dan rijst de vraag, of dit instituut als zoodanig wel thuis hoort onder een economisch departement.

Nu valt het terstond op, dat juist die instellingen, die thans 's Lands Plantentuin uitmaken, elders zelden daarbij ondergebracht zijn. Ik wees reeds op het feit, dat, waar *Treub* het Agricultuur-Departement in de Vereenigde Staten als modelinstelling voor oogen had, juist de zuiver botanische instellingen (de Botanische tuinen en laboratoria en het Herbarium) daar niet onder ressorteeren. *Treub* zelf motiveerde de onderbrenging van deze en andere zuiver natuurlijkwetenschappelijke instituten bij het nieuwe Departement door het geheel ontbreken in Indië van een Universiteit of andere organisatie, waartoe deze instellingen zouden kunnen behooren. Elders zegt hij dan ook: „Bij onstentenis van Universiteiten, hoogere landbouwscholen, polytechnica en andere inrichtingen van soortgelijken aard, die elders de aangewezen plaatsen voor het doen dier onderzoekingen en experimenten zijn, kwam hier geheel vanzelf 's Lands Plantentuin daarvoor terstond in aanmerking" [1]). Hij erkende daarmede dus eigenlijk al, dat samenvoeging met de zuiver landbouwkundige afdeelingen van het nieuwe Departement feitelijk alleen geschiedde om opportunistische redenen.

Heeft ook niet *Koningsberger*, oud-directeur van 's Lands Plantentuin, betoogd [2]), dat men niet zoozeer het zuiver natuurwetenschappelijk onderzoek mede tot taak van het Departement rekende, als wel de algeheele afwezigheid van inrichtingen hier in Indië, waar men zich met meer algemeene vraagstukken van natuurwetenschappelijken aard bezig hield, staande buiten de organisatie aan welke de regeeringszorg voor den landbouw is opgedragen, er toe noodzaakte deze taak zelf op zich te nemen.

Inderdaad, herbaria, botanische tuinen en botanische stations zijn elders slechts zelden ondergebracht bij Landbouwdepartementen, ook niet in de tropen. Noch het herbarium en de plantentuin te Calcutta, noch die te Singapore hebben met landbouw rechtstreeks bemoeienis. Ik wil hiermede niet betoogen, dat dit laatste zoozeer verwerpelijk is, maar wel dat men elders zulke instellingen noodzakelijk acht, ook zonder dat zij landbouwbelangen hebben te behartigen. Ook de niet-botanische instituten, die 's Lands

[1]) *Treub*, Over de taak en den werkkring van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, Buitenzorg 1899.

[2]) Jaarboek Dept. van Landbouw, 1914.

Plantentuin tegenwoordig rijk is, het Zoölogisch Museum en Laboratorium en het Laboratorium voor het onderzoek der Zee, zal men zelden of nooit onder een Departement van Landbouw aantreffen, om nu maar niet te spreken van een Departement van Economische Zaken.

In Europa hooren al deze instellingen thuis bij Universiteiten of andere wetenschappelijke lichamen en ook al kunnen deze zuiver wetenschappelijke instituten niet of nog niet tevens aan het onderwijs dienstbaar gemaakt worden, dient toch aansluiting bij een Universiteit te worden gezocht, daar een Universiteit niet slechts een instelling is voor hooger onderwijs, maar mede een centrum van wetenschappelijk onderzoek. Mocht het denkbeeld van een Indische Universiteit in den tijd, dat *Treub* zijn Landbouwdepartement stichtte, toen een hersenschim hebben geleken, aan verwezenlijking waarvan nog in een zeer verre toekomst niet gedacht kon worden, thans is men met dit denkbeeld reeds geheel vertrouwd en het zal wellicht niet zooveel jaren meer duren eer een Indische Universiteit tot stand komt.

Maar als 's Lands Plantentuin dan onder een Universiteit moet komen, dan zoeke men thans reeds een organisatie, die zich daarbij aanpast en zoeke men aansluiting bij de Hoogescholen en andere wetenschappelijke inrichtingen. Daarom is het ten zeerste gewenscht, dat de instituten, vereenigd in 's Lands Plantentuin, nu reeds onder het Departement van Onderwijs komen, omdat aan dit bestuursdepartement meer in het bijzonder de behartiging van de wetenschap in het algemeen is toevertrouwd. Hier hooren zuiver wetenschappelijke instellingen als 's Lands Plantentuin thuis, hier is een departement, dat niet uitsluitend is ingesteld op de behartiging van economische belangen en waar niet bij elke uitgave het direct economische nut op den voorgrond behoeft te staan.

In mijn hierboven aangehaald artikel in „De Indische Gids" van 1918 pleitte ik reeds voor afscheiding van 's Lands Plantentuin van het Departement van Landbouw en vereeniging hiervan met andere wetenschappelijke instituten tot een afzonderlijk „Tropen-Instituut", eveneens onder te brengen bij het Departement van Onderwijs.

Binnen dit Departement en eventueel later ook binnen een universitair verband geve men aan 's Lands Plantentuin een soepelere organisatie, een grootere zelfstandigheid. Men brenge het geheel meer op de basis van een privé-stichting, met eigen middelen

en een veel grooter zeggenschap over haar eigen huishouding en uitgaven. In dit verband ware ook te denken aan een veel grooter bevoegdheid van de thans tot stand gekomen Treub-Stichting. Deze stichting zou feitelijk het geheel onder haar beheer moeten hebben en het Gouvernement zou dan de thans toegestane fondsen ter beschikking van de stichting moeten stellen en de groote meerderheid van den staf moeten blijven bezoldigen. Een dergelijke organisatie dus als thans bestaat bij het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen en zooals men ook elders vooral in de Vereenigde Staten aantreft. Als voorbeeld zou men hier kunnen stellen het Smithsonian Institution te Washington, een privéinstelling met een zeer aanzienlijk kapitaal, die echter tal van staatsinstellingen, zooals het U. S. National Herbarium en Museum beheert. Ook hier wordt een groot deel van het personeel door den staat bezoldigd, maar daarnaast komen tal van posten ten laste van het Institution.

Aan de verschillende wetenschappelijk instellingen ware dan ook een grootere zelfstandigheid te laten en mocht de bovengenoemde organisatie worden doorgevoerd, dan zou het wenschelijk zijn de algemeene leiding toe te vertrouwen aan een raad van beheer en niet in handen te leggen van één persoon. Ook al zou bij zulk een organisatie de leider zich beter los kunnen maken van den administratieven omslag en de futiele bemoeienis met het beheer, zooals die thans plaats vindt, beter is het, dat alle wetenschappelijke werkers aan hun eigenlijke taak al hun tijd kunnen geven.

Moge aldus de toekomst aan 's Lands Plantentuin meer lucht, meer leven, meer vrijheid schenken.

VOORLICHTING OP HET GEBIED DER KOLONIALE GESCHIEDENIS.

DOOR Dr. F. R. J. VERHOEVEN
LANDSARCHIVARIS

DEEL II

In het eerste deel van dit artikel, verschenen in de Augustus-aflevering van Koloniale Studiën 1937, zijn enkele voorbeelden opgesomd van een meer of minder tendentieuze interpretatie van verloop en samenhang der gebeurtenissen uit de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië, de koloniale periode van dit land.

Sedertdien ben ik nog een voorbeeld tegengekomen, dat zoo sprekend de treurige resultaten van het gebrek aan behoorlijke voorlichting ten aanzien van onze koloniale geschiedenis aantoont, dat de verleiding te groot was om het hier niet te vermelden.

In het verleden jaar verschenen laatste deel van Friederici's „Der Charakter der Entdeckung und Eroberung Amerikas durch die Europäer" [1]) wordt in het kort het optreden van onze voorvaderen in Azië aangeduid in de volgende bewoordingen: „Schon beim „ersten Zuge unter Houtman traten sie wie Seeräuber in die indischen „Gewässer ein und haben Seeräubergepflogenheiten für lange, „lange Jahre nicht aufgegeben. Generalgouverneur Coen brachte „System in das holländische Piratenwesen im Osten. Die meisten „Matrosen liessen sich auf den nach dem Osten bestimmten „Schiffen nur in der Hoffnung auf Plünderung und Raub anheuern. „Der Einflusz der vergiftenden Luft des Orients auf die Angestellten

[1]) Een omvangrijk werk uitgekomen als deel twee van de tweede afdeeling „Geschichte der Aussereuropäischen Staaten" van de bekende, door Herman Oncken uitgegeven „Allgemeine Staatengeschichte".

„und Diener der Ostindischen Kompanie blieb nicht aus, während „das Verhalten der Leitenden gegenüber den Eingeborenen sich „ganz auf den Geleisen der portugiesischen Methoden und Politik „bewegte. Ihr Verkehr mit den morgenländischen Fürsten ist „niederträchtig genannt worden, ihre Grausamkeit, ihre unsittliche „Politik in den Molukken und die Behandlung der Eingeborenen „hier und auf Neu-Guinea waren oft schändlich" . . . „Coens „Ausrottung, Wegführung und Versklavung der Bandanesen, „seine Mishandlung der Amboinesen und de Vlaminghs grausame „Verheerung der Landschaft Huamowel auf Ceram waren völlig „im Stil und nach Methode der Portugiesen, sie wurden in ihrer „Willkür vielleicht noch übertroffen durch die Menschenjagden, „regelrechte Sklavenjagden, Verheerungen und grundlose blutige „Angriffe des Flottenchefs Reijersen an den Küsten Chinas, zu „denen derselbe Coen die Anweisungen gegeben hatte. Alles „mitt „„Hilfe Gottes"."

Ook hier is de reden niet gebrek aan welwillendheid of vriendelijkheid tegenover de Nederlanders. Integendeel. Maar wat opvalt bij een nadere beschouwing van deze beschrijving van den aanvang van den Hollandschen tijd in Indië — die overigens in dit verband als karakteristiek kan gelden — is wederom de hooge leeftijd van de gebezigde bronnen. De aangehaalde Nederlandsche werken dateeren alle uit de 19de eeuw. Het zijn Brumund: „Fragment mijner reizen door de Molukko's" uit 1856, en voorts Tiele's „De Europeërs in den Maleischen Archipel" en Groeneveldt's „De Nederlanders in China", boeken, *die 20 tot 40 jaren jonger zijn dan het eerstgenoemde.* Maar met dat al zijn deze werken alle — hoe voortreffelijk ook — vóór 1900 geschreven. En als men daarbij bedenkt, dat in de bibliographie achterin het laatste deel van he driedeelige werk van Friederici ruim 1700 nummers zijn opgesomd, waaronder natuurlijk ook de Max Havelaar en Valentijn's Oud en Nieuw Oost-Indien, dan is er wel reden om hierbij even stil te staan. Te meer, omdat in dit werk, dat met steun van de „Preussische Akademie der Wissenschaften" is uitgegeven, de koloniale prestaties in Amerika — en elders — van Portugeezen, Duitschers, Franschen, Spanjaarden, Engelschen, Scandinaviërs, Russen en Nederlanders worden beschreven.

Ik moge herhalen wat ik reeds in het eerste deel van dit artikel betoogde: de taak van voorlichting op het gebied der koloniale historie mag door Nederlandsch-Indië niet langer verwaarloosd worden.

Indien nu de lezer met mij de overtuiging heeft gekregen, dat ten aanzien van de voorlichting op het gebied der koloniale geschiedenis een leemte bestaat, waarin voorzien dient te worden door een documentatie-instantie in het leven te roepen, dan doen zich drie vragen ter beantwoording voor.

Deze vragen zijn:

1e. Hoe kan een documentatie-instantie op eenvoudige, maar toch doeltreffende wijze worden georganiseerd;

2e. Welke zijn de redenen om een dergelijke instantie aan het Landsarchief te verbinden;

3e. Wat is het nut, dat deze documentatie-instantie, in verband met de tweeledige taak van het Landsarchief als centraal archiefdepot voor Nederlandsch-Indië en als wetenschappelijke instelling, kan hebben

a) voor de administratie;

b) voor het wetenschappelijk onderzoek.

Wat de eerste vraag betreft, is het wellicht dienstig de beantwoording aan te vangen met enkele eenvoudige begripsbepalingen. Daarbij wil ik uitgaan van de omschrijving van geschiedenis door Dr. Jan Romein gegeven op pagina 77 van zijn „Het Onvoltooid Verleden", n.l. „geschiedbeoefening is de vorm, waarin een cultuur haar heden tracht te verstaan door zich rekenschap te geven van het haar toegankelijk verleden". Op *het toegankelijk maken* van dit verleden komt het in dit verband aan en een inlichtingendienst of documentatie-bureau voor geschiedenis moet als het ware het alleswetend reisbureau zijn, dat de aspirant-reizigers in het uitgestrekte landschap der historie wegwijs maakt. Een goed toegerust historisch documentatiebureau moet inlichtingen kunnen geven of kunnen verwijzen naar alle gegevens, welke de administratie of de wetenschappelijke onderzoeker van noode mocht hebben bij een onderzoek gericht op het verleden. Een inlichtingendienst of documentatiebureau is een werkbesparende instelling, doordat de aanvrager niet langer zélf de benoodigde gegevens behoeft bijeen te zoeken — hetgeen in de meeste gevallen meer dan de helft van den beschikbaren tijd neemt — maar deze hem desgevraagd zoo spoedig mogelijk worden voorgelegd, terwijl bovendien nog een redelijke zekerheid van volledigheid gegeven kan worden. Welke gegevens uit het verleden van belang moeten worden geacht, hangt geheel van de vraagstelling af, maar het gevolg van deze omstandigheid is uiteraard, dat ook de werkzaam-

heid van een documentatiebureau onbegrensd is en nooit eindigt. Maar zooal historische critiek niet anders is dan verdubbeld gezond verstand, [1]) zoo zal ook het logisch oordeel van den leider van het documentatiebureau in grensgevallen moeten beslissen of een historisch feit al dan niet in de documentatie verwerkt dient te worden. Dit impliceert echter, dat deze leider in de koloniale geschiedenis geschoold moet zijn, hetgeen in de Indische practijk wil zeggen: een wetenschappelijke kracht.

Wellicht zal de vraag rijzen, of de documentatie dan niet verricht zal kunnen worden door den Landsarchivaris of eventueel door zijn adjunct. Als bezwaar tegen deze oplossing kan al dadelijk aangevoerd worden niet alleen, dat voor twee — zelfs voor meer dan twee — wetenschappelijke archiefkrachten ruimschoots voldoende archiefwerk op het Landsarchief en daarbuiten te verrichten valt, maar bovendien, dat daarbij in het geheel geen rekening wordt gehouden met de omstandigheid, dat archiefwerk en documentatiearbeid twee principieel verschillend gerichte geestesoccupaties zijn.

Hierover moge ik nog even uitwijden.

Immers, men dient zich goed rekenschap te geven van het onderscheid, dat bestaat tusschen eenerzijds het ordenen en verzorgen der archiefstukken en anderzijds het verwerken, het naar voren halen en het systematisch ordenen van de historische gegevens, die in de stukken verborgen zijn. Een archivaris zou kunnen volstaan met het rangschikken naar hunnen administratieven aard en het verzorgen naar de eischen der archieftechniek van de aan zijn zorgen toevertrouwde archivalia en dan toch zijn werk zeer goed gedaan hebben. Maar het behoeft geen lang betoog om te doen inzien, dat de groote archiefmassa dan voor den normalen onderzoeker (hetzij de administratie, hetzij de historicus) nog weinig hanteerbaar is, omdat hij zonder een inspannend en vooral tijdroovend onderzoek uit de stukken niet kan halen, wat er in zit. Daarom gaat men ook in Holland [2]) meer en meer inzien, dat aan een modern archief — en het Landsarchief is een modern archief — een inlichtingendienst verbonden dient te zijn, wil een dergelijk archief een instelling worden, die administratief

[1]) zie pagina 123 van „De Wetenschap der geschiedenis" door Prof. Dr. J. Huizinga, Haarlem 1937.

[2]) zie het artikel: „Nog eens: Het programma onzer Vereeniging" door Dr. W. Moll, Gemeentearchivaris te 's-Gravenhage, in het Nederlandsch Archievenblad 1936 — 1937, 45ste jaargang.

en maatschappelijk aan het gestelde doel beantwoordt. Vooral geldt dit voor een land als Indië, waar de maatschappij veel meer op snel werken en paraatheid is ingesteld dan — in het algemeen gesproken — die in het vaderland en waar bovendien de geografische uitgebreidheid een factor van belang is. In verschillende opzichten is de positie van het Landsarchief in de Indische maatschappij beter dan met eenig Nederlandsch archief te vergelijken met de plaats, die de zeer moderne National Archives te Washington innemen in de Noord-Amerikaansche samenleving, een samenleving, die nog lang niet al haar koloniale trekken heeft verloren. De Amerikaansche National Archives zijn in eenige afdeelingen verdeeld en naast de drie archiefafdeelingen komen liefst drie afzonderlijke afdeelingen voor, onderscheidenlijk voor „cataloging", voor „reference" en voor „research", dus voor documentatie in den ruimsten zin van het woord.

Lijkt het documentatieveld op het eerste gezicht onbegrensd, toch zijn reeds dadelijk twee grenzen aan te geven. In de eerste plaats wordt het historische gebied beperkt tot de koloniale geschiedenis, dat wil ruwweg zeggen de geschiedenis der vroegere en huidige Nederlandsche gebiedsdeelen overzee eenerzijds en anderzijds de algemeene of vergelijkende koloniale geschiedenis zoomede de geschiedenis der kolonisatie. Uiteraard zal in de practijk de geschiedenis van Indië de uitgebreidste documentatieverzorging verkrijgen, maar juist dat is — zooals wij gezien hebben — van overwegend belang.

De tweede beperking, die althans in den aanvang geldt, is, dat het geen zin heeft een inlichtingendienst of documentatiebureau grootscheeps op te zetten, omdat de documentatiearbeid wel is waar naast, maar toch hand in hand met de archief-inventarisatie dient te gaan. Het leidt tot dubbele wanorde, nog niet geordende archivalia ook documentair te verwerken.

Derhalve ware het documenteeren voorshands op te dragen aan niet meer dan één wetenschappelijke kracht, onder leiding van den Landsarchivaris.

In groote trekken aangegeven zou de taak van de documentatie-instantie de volgende moeten zijn;

I. Het verzamelen en rangschikken van gegevens betrekking hebbende op de geschiedenis:
   1) van Nederlandsch-Indië, te verkrijgen uit de archivalia op het Landsarchief bewaard en voorts in samenwerking

met diensten en instituten, ook particuliere, hier te lande;

2) van andere koloniale gebieden, op dezelfde wijze en bovendien door contact met soortgelijke instellingen in Nederland en in het buitenland;

II. Het bevorderen van systematische uitwisseling van gegevens met documentaire en historische instellingen in Nederland en in het buitenland;

III. Medewerking aan en samenstellen van historische bibliographieën;

IV. Voorlichting aan wetenschap en administratie waar noodig en waar gevraagd.

Bij een opzet, zooals hierboven geschetst, komt het aan op regelmatig voortgezetten arbeid. Het gaat niet om het optrekken in korten tijd van een indrukwekkend bouwsel, maar wel om het met veel geduld, toewijding en kennis verzamelen van historische feiten en het aanknoopen van relaties, ten einde tot uitwisseling van waardevolle gegevens te geraken.

Voorbeelden van Indische documentaire werkzaamheid uit de vorige eeuw zijn het legendarische „Oordeelkundig of zakelijk Register" — waarover hieronder meer — en de volumineuze „Realia" of „Register op de Generale Resolutiën van het kasteel Batavia 1632 — 1805". Nog kort geleden is onder leiding van Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins de ± 400.000 nummers tellende genealogische fichescollectie op het Landsarchief geformeerd, een voorbeeld van op geslachtrekenkundig gebied zeer nuttigen en tijdbesparenden documentatiearbeid.

Bij de beantwoording van de tweede vraag, n.l. om welke reden het wenschelijk is een inlichtingendienst of een historisch documentatiebureau aan het Landsarchief te verbinden, moge ik vooraf nog een en ander aanhalen uit de geschiedenis van de Algemeene Secretarie, de instelling, waarmede het Landsarchief ook in historisch opzicht zoo nauw verbonden is.

Ruim honderd jaar geleden — in 1835 — schreef de Gouverneur-Generaal ad interim J. C. Baud in een tot den Raad van Indië gerichte nota, dat hij sedert eenigen tijd redenen had om de doelmatige inrichting van de Algemeene Secretarie in twijfel te trekken [1]). Baud was van oordeel, dat het bureau niet blootelijk dienen

[1]) Deze gegevens ontleenen wij aan de reeds eerder aangehaalde „Geschiedkundige nota over de Algemeene Secretarie", Batavia 1894.

R.

mocht voor de „confectie en expeditie der Regeeringsbesluiten" maar het zou ook de „fakkel" moeten zijn „die de Regeering op „haar weg voorlicht ter voorkoming, zoowel van misslagen, als „van incoherente en onbillijke beslissingen."

„Het geneesmiddel tegen deze kwaal te zoeken in personeele „voorziening komt mij ondoelmatig voor" schreef Baud. „Veiliger „is het, een hulpmiddel te zoeken, dat meer zekerheid en gestadig- „heid aanbiedt, al is het ook op zich zelf minder volkomen dan het „andere *tijdelijk* zou zijn (n.l. personeele voorzieningen). Op de „Secretarie bevindt zich thans niemand, die kan gezegd worden „de zaken goed in het hoofd te hebben, ik ondervind dagelijks dat „mijn geheugen, hoe zwak ook, vele gapingen moet aanvullen, die „in de onvolledige inlichtingen, die men mij soms geeft, bestaan. De „Index kan dat gemis niet aanvullen. Uit den aard der zaak moet die „Index als over alle Regeeringsbesluiten in en buiten Rade loopende, „zich bij eene algemeene vermelding van dezelver inhoud bepalen, „dezelve kan niet treden in bijzonderheden, en wanneer men nu „nog let dat meerdere tijdvakken van dezelven door onoordeel- „kundige handen zijn samengesteld, dan behoeft het geen wonder „te baren dat dezelve in vele gevallen van weinig nut is, gezwegen „nog van de moeilijkheid om de inlichtingen die men behoeft uit „een vijftigtal boekdeelen op te delven."

Daarom had de Gouverneur-Generaal omgezien naar een ander hulpmiddel om de zoo onmisbare continuïteit te verzekeren.

„Onder het bestuur der voormalige Oost-Indische Companie — „aldus lichtte hij zijn denkbeeld toe — hield men, behalve de „gewone Indices, ook nog *Realia* of *Registers van gewichtige zaken*. „Deze gaven in een kort bestek een overzicht van alle beslissingen „der Regeering, waarbij het een of ander beginsel stilzwijgend „aangenomen of uitdrukkelijk gearresteerd was, en met deze „Realia vóór zich, kan de Secretaris der Regeering, al ontbrak „hem bij zijne benoeming ook de vereischte zaakkennis, zich „spoedig brengen op de hoogte van zijn ambt.

„Was dit hulpmiddel noodig onder het grootendeels commercieel „bestuur der Compagnie over geïsoleerde kantoren, hoeveel meer „is zulks het geval nu de aanvaarding van het territoriaal bestuur „ons dwingt om te treden in al de bijzonderheden en bemoeiingen, „aan de financieele en justitieele administratiën van uitgestrekte „landen verbonden; mijns inziens, wordt het aanleggen van een „*zakelijk* en *oordeelkundig register* op de bestaande resolutiën en

„besluiten al meer en meer noodzakelijk naarmate de massa dier „stukken toeneemt en het dus voor een mensch moeilijker wordt „den samenhang der zaken in het hoofd te houden.

„Zonder dit hulpmiddel, zal de regel, die in de beslissingen van „gelijksoortigen aard behoort te bestaan, gestadig afwisselen, er „zal ten laatste geen regel hoegenaamd meer zijn; men zal heden „toestaan wat in een vorig jaar geweigerd is, en omgekeerd; de „antecedenten zullen geene waarde meer hebben, met één woord, „verwarring en veranderlijkheid zullen de plaats vervangen van „orde en systeem, en de taak van den Gouverneur-Generaal, vooral „wanneer hij niet vroeger in de gelegenheid is geweest om zaken en „personen te leeren kennen, zal hoe langer hoe moeilijker worden".

Ten einde in de door hem aangegeven behoefte te voorzien, kwam het den Landvoogd wenschelijk voor te bepalen,

„dat uit de fondsen der Secretarie bezoldigd zal worden een amb- „tenaar, onder den titel van Archivarius, wiens taak zal bestaan in „het samenstellen van een oordeelkundig alphabetisch register van „alle belangrijke beslissingen der Regeering sedert het jaar 1816, „en in het verzamelen van de vereischte data om den ambtenaar, „aan het hoofd der Secretarie geplaatst, ten allen tijde te kunnen „inlichten omtrent het systema van beslissing dat in eenig voor- „komend geval behoort te worden gevolgd, naar aanleiding der „bestaande antecedenten".

Een *Archivarius* belast met het samenstellen van een *oordeelkundig register* en het *verzamelen* van de vereischte *data ter inlichting* — is het niet of gesproken wordt, in den geest van dit artikel, van het Landsarchief met een inlichtingendienst of historisch documentatiebureau? En in welk een voortreffelijk gezelschap bevinden wij ons niet.

De door Gouverneur-Generaal Baud aanbevolen maatregel werd tot uitvoering gebracht; de eerste bewerker van het „Oordeelkundig Register" was Mr. P. Mijer, de latere Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, destijds advocaat te Batavia.

Echter was de aan den pasbenoemden ambtenaar toegekende titel niet die van Archivarius, maar de voor Indië toen nog nieuwe titel van Referendaris, die destijds meer geëigend werd geacht, omdat een Archivarius slechts een *bewaarder* van stukken werd geacht, terwijl de referendaris bepaaldelijk als een vraagbaak werd beschouwd. Maar hiermede werd naar mijne meening tevens de kiem gelegd voor de verwatering van dit ambt reeds na enkele jaren, doordat

aan den referendaris, die tevens als de rechterhand van den Algemeen Secretaris moest fungeeren, meer en meer belangrijke administratieve stukken ter behandeling werden gegeven, zoodat zijne ambtelijk historische occupatie bijzaak en ten slotte geheel veronachtzaamd werd.

Uit de nog in 1835 vastgesteld instructie voor den Referendaris ter Algemeene Secretarie, „in het bijzonder met betrekking tot het „door denzelven .... te vervaardigen alphabetisch register van „belangrijke beslissingen der Regeering sedert het jaar 1816" blijkt, dat deze functionaris in feite drie registers had aan te leggen, en wel een *beknopt* register over het tijdvak van 1816 tot en met 1829 en een *algemeen* register loopende van 1830 tot en met 1836, dat tot grondslag zou moeten strekken van het derde register, het *beredeneerende* register. Het beredeneerende register moest „in „een alphabetische volgorde, met een grootere letter, het ontwerp „der zaak beknopt aanwijzen, gevolgd van een meer uitvoerige „omschrijving, met aanhaling van datum en nummers der stukken, „benevens derzelver benaming. Alle ingewikkelde en uitheemsche „uitdrukkingen zullen zooveel mogelijk vermeden, en de gronden „benevens de strekking der beslissingen, kort, doch duidelijk, „uiteengezet worden, zonder bijvoeging van eenige uitleggingen". Merkwaardig is nog het voorschrift in de instructie, dat „de „*origineele* resolutiën en besluiten met dezelver bijlagen de bouw- „stoffen der registers (zullen) zijn".

Welk een voorzorgen voor het succes van een maatregel, die eenige jaren later reeds geheel verloopen zou zijn!

Doch in 1854 werd opnieuw een bewerker van het „Oordeelkundig Register" aangesteld, op het voorstel van den fungeerend Algemeen Secretaris De Waal, wiens denkbeelden bij den toenmaligen Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist een gunstig onthaal vonden. Over dit register schreef de heer De Waal:

„Het „*Oordeelkundig Register*" bevat onder bepaalde titels een „korte vermelding der voornaamste administratieve en politieke „feiten en beginselen van bestuur van 1816 tot 1838.

„Het is te bejammeren dat dit nuttig werk sedert niet werd voort- „gezet. Vele zaken zouden vrij wat beter en spoediger toegelicht „kunnen worden, indien het Oordeelkundig Register ons na 1838 „niet in den steek liet. De Index, waarop alles gebracht wordt wat „in- en uitgaat, kan het Oordeelkundig Register niet vervangen. „De inrichting is daartoe niet geschikt en kan er niet voor geschikt

„gemaakt worden. De massa laat geene bijzondere bearbeiding der „bestuursbeginselen en voornaamste feiten toe. En wat nog van dien „aard op het Index kan aangeteekend worden, verliest zich onder die „massa van dagelijksche stukken, waarin men zoo licht verward „raakt; van daar dan ook zoo dikwijls verkeerde en onvolledige „inlichtingen bij voorkomende belangrijke questiën.

„De behoefte aan een Oordeelkundig Register wordt grooter „met den tijd.

„Thans de lacune van 1839 tot 1853 te laten bijwerken, kan ik „niet aanraden.

„Het register moet getrokken worden uit de stukken zelve. „Om de lacune bij te werken zou men dus al de stukken moeten „lezen van 15 jaren. Dit en de overige arbeid aan de bedoelde „bijwerking verbonden, zou een vlug en scherpzinnig ambtenaar „zeker 6 jaren bezig houden. En stelt men zijne bezoldiging gedu- „rende dien tijd op *f* 300.— 's maands (dit komt mij gering voor) „zou de uitgaaf bedragen *f* 21600.— Daarenboven kan de bijwer- „king gemist worden voor de politieke zaken. Deze zijn beschreven „in de Politieke verslagen en zullen het volledigst behandeld wor- „den naar de hieronder voorgestelde regelen over het politiek „verslag en de kronyk.

„Maar ik zoude het van veel belang achten dat het Oordeel- „kundig Register (ik weet geen beteren naam) weder werd opgevat „met 1854.

„Daartoe zou het Oordeelkundig Register overgebracht moeten „worden van het historisch bureau naar de sectie Index van het „archief, en het personeel dier sectie aangevuld met nog een amb- „tenaar. Al de stukken komen bij die sectie. De bedoelde ambte- „naar kan ze dus daar dagelijks lezen, zoodat meer verplaatsing „van de stukken hierdoor vermeden wordt. Het zal denkelijk in „dit jaar (omdat het eerste halfjaar van het Oordeelkundig Register „bijgewerkt moet worden) genoeg bezig zijn. In volgende jaren „kan hij den beschikbaren tijd nuttig besteden door b.v. uit de „gelezen stukken résumé's te maken, als bijdragen voor het ad- „ministratief verslag, door toelichtende nota's bij administratieve „stukken te leveren. Het behoeft geen betoog dat de volledige „behandeling van vele zaken op deze wijze grootelijks zou worden „bevorderd.

„De Redacteur van het Oordeelkundig Register moet hooger „of ouder in rang zijn dan de Indexmaker, die dus het vooruit-

„zicht heeft hem op te volgen. Zoo behoudt men bij dezelfde sectie „langer dan thans dezelfde bedreven ambtenaren".

Voorts zou, naast de reeds in het eerste deel van dit artikel vermelde *kronyk der gebeurtenissen*, getrokken uit het archief en de oudste oorkonden, en de *hedendaagsche kronyk*, geput uit de stukken van het loopende jaar, in Nederland moeten worden samengesteld een *Register* van al hetgeen over Nederlandsch-Indië reeds gedrukt was, en wel een Register, overeenkomende met deze kronieken, verdeeld naar de gewesten en onder elk gewest aanwijzende den korten inhoud der daarover gepubliceerde historische feiten. Voor het vervaardigen van dit register zou een belooning van 2000 gulden beschikbaar worden gesteld.

Van al deze schoone zaken echter is niets gekomen. Het „Oordeelkundig Register" is thans niet meer te vinden, terwijl het historisch register nooit vervaardigd is. Zooals uit de reeds vaker aangehaalde geschiedkundige nota blijkt, verklaarde de Minister van Koloniën, dat „zijn Departement daartoe zijne medewerking „niet zoude kunnen verleenen, wijl het nazien van het geleverde „werk vele bemoeiingen zoude medebrengen, vreemd aan de „attributen van dat Departement.

„Bovendien zou het werk blijvende kosten medebrengen voor „het bijhouden van het Register, en deze konden moeilijk voor „rekening van den Lande worden genomen. Nochtans deed de „Minister uitkomen dat het Register op zich zelf hem niet onwen„schelijk voorkwam, en dat het aanbeveling verdiende om, wan„neer de bewerking daarvan door particulieren voor eigen rekening „mocht worden ondernomen, door inteekening of op andere wijze „die onderneming te steunen". Na deze zeker niet overdreven enthousiaste receptie van officieele zijde in Nederland is deze zaak in den aangegeven vorm nooit uitgevoerd — ik vermelde het reeds — maar het is wellicht niet onwaarschijnlijk te veronderstellen, dat het Indische initiatief toch nog goede vrucht gedragen heeft in den vorm van Hooykaas' „Repertorium op de Koloniale literatuur".

Voor zoover mij bekend, zijn de pogingen der Indische Regeering om een competante ambtelijk historische documentatie te organiseeren gebleven bij wat hierboven door mij is aangegeven, totdat reeds in de zestiger jaren van de vorige eeuw — waarschijnlijk als gevolg van de kort te voren (in 1856) in Nederland door den Rijksarchivaris Bakhuijzen van den Brink verkregen volkomen openbaarheid van de archieven — de ambtelijke be-

langstelling voor zaken de historie betreffende verplaatst werd naar het oud archief, het huidige Landsarchief. Een beschrijving van de archiefstukken volgens de destijds hier en ook elders heerschende opvatting — dat is dus documentatie en archiefinventaris dooreen — zou immers evenzeer de gewenschte historische gegevens te voorschijn brengen. Het is de groote verdienste van Van der Chijs geweest, dat hij zijn in 1882 uitgekomen voortreffelijke, maar helaas voorloopige Inventaris van 's Lands archief (1600 — 1816) heeft ingericht naar de eischen van het archief en aan de documentatie slechts een secundaire plaats heeft toebedeeld. Daardoor is deze inventaris nu nog zeer wel hanteerbaar. In het algemeen gesproken moet documentatie in een archiefinventaris noodwendig leiden tot onoverzichtelijkheid en onbegrensde uitbreiding.

Is dus, naar ik meen, in de 19de eeuw een historisch proces aanwijsbaar, waardoor Indië, indien het voortgang had kunnen vinden, na verloop van tijd wellicht zou hebben beschikt over een beschreven archief en daarnaast over een betrouwbare documentatie-instantie, op het oogenblik zijn wij in feite niet veel verder dan een eeuw geleden.

De winst sedert de periode 1835 — 1854 is de gedrukte voorloopige „Inventaris van 's Lands archief" (archiefbeschrijving) en de „Realia" of „Register op de Generale Resolutiën van het kasteel Batavia 1632 — 1805" (documentatie). Daarnaast moeten nog genoemd worden de in druk uitgegeven Dagregisters van 1624 tot 1682 en de 17 deelen „Nederlandsch-Indisch Plakkaatboek" van Van der Chijs. Maar veel langer wordt de opsomming, als wij nagaan, wat nog ontbreekt. Een definitieve beschrijving van het archief der „Hooge Indiase Regeering" c.a. (het zoogenaamde oud archief 1600 — 1816) moet nog geleverd worden — een werk van jaren — terwijl de uitgave van de Realia niet meer dan een begin van documentatie genoemd kan worden. En dan is in het geheel nog niet gesproken over de uiterst belangrijke, maar historisch zeer duistere 19de eeuw, waarvan de archivalia, vaak in erbarmelijken toestand verkeerend, over geheel Indië verspreid liggen en waarvan men honderd jaar geleden reeds meende haar zonder documentatie niet aan te kunnen.

Aangezien de in de Gouvernements-archieven bewaarde stukken de voornaamste bron van kennis voor de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië vormen, is het mijns inziens niet alleen uit historisch gezichtspunt, maar ook in practisch opzicht de beste

oplossing, dat het historisch documentatiebureau zou worden ondergebracht bij het Landsarchief. De historische documentatie kan echter niet passief zijn, dat wil zeggen, zij moet niet afwachten tot de gegevens uit het archief vloeien, doch dient — wil zij aan haar doel beantwoorden — actief te zijn en de gewenschte gegevens zelf in de archiefstukken op te sporen. Echter zou beperking tot de gegevens, die de archiefstukken kunnen opleveren, noodwendig onvolledigheid en dus onbetrouwbaarheid beteekenen en derhalve dient systematisch voor aanvulling van elders te worden gezorgd. Van de uitbreiding, die aldus aan de documentatiesfeer wordt gegeven, zal het Landsarchief in de eerste plaats de vruchten plukken.

Zoo gezien is de werkzaamheid van een historische documentatie-instantie voor koloniale geschiedenis een natuurlijk uitvloeisel én complement van den inventarisatie-arbeid op het Landsarchief. De beteekenis en de bruikbaarheid van het archief voor de koloniale geschiedbeoefening én voor de Indische administratie worden er door verhoogd; de wetenschappelijke inlichtingendienst in ruimen zin zal een intermediair zijn tusschen de administratie en de onderzoekers en het voor hen ruwe materiaal in het Landsarchief ondergebracht.

Uiteraard zal de documentatie-instantie eerst geheel aan haar doel kunnen beantwoorden, wanneer het archiefwezen voor geheel Nederland-Indië afdoende geregeld is.

Ongemerkt ben ik reeds toegekomen aan de behandeling van de derde vraag, namelijk: wat is het nut, dat de documentatie-instantie, in verband met de dubbele taak van het Landsarchief als centraal archiefdepot voor Nederland-Indië en als wetenschappelijke instelling, kan hebben voor de administratie en voor het wetenschappelijke onderzoek?

Als algemeene maatstaf gaat de stelling op, dat het belang van documentatie voor de administratie afneemt mét den ouderdom der archiefstukken. Een voorbeeld hiervan is de indeeling van het „Oordeelkundig Register" door Baud in 1835; een beknopt register voor de jaren 1816 — 1829, maar een algemeen én een beredeneerd register voor de toen recente periode 1830 — 1836. Voorts gaat evenzeer op, dat de administratie over de documentaire gegevens, die zij noodig mocht hebben, zoo snel mogelijk en met de grootst mogelijke volledigheid moet kunnen beschikken. Aan de docu-

mentatie-instantie zal de administratie derhalve de eischen van paraatheid en efficiency stellen. Het is echter zonder meer duidelijk, dat een inlichtingendienst of documentatiebureau niet op slag gereed kan zijn om met succes aan de administratie de eventueel gevraagde hulp te bieden. En met het noodzakelijke voorbereidend werk alleen al zullen zeker eenige jaren heengaan.

Nog enkele algemeene tendentiën tot nut van de administratie, welke van het inrichten van een eenvoudigen inlichtingendienst bij het Landsarchief verwacht kunnen worden, kan ik terloops aangeven.

Zoowel wetenschappelijke onderzoekers als administratie zullen — het kan niet anders — vruchten plukken van een documentatie-instantie, welker werkzaamheid er op gericht is om de „muddy pool of recollection", wat voor bijna iederen mensch de geschiedenis is, om te vormen tot de „claer well of history". Het beeld is van den modernen Amerikaanschen schrijver Sinclair Lewis. Maar reeds in 1854 schreef De Waal, toen fungeerend Algemeen Secretaris, dat de studie onzer geschiedenis in Indië, voor elk ambtenaar zoo heilzaam, deze hulpbronnen (dat zijn de archiefstukken) door verwaarloozing geheel moest derven en zich veelal voeden moest uit andere, die onjuiste denkbeelden kweeken.

Een ander punt is, dat mocht het inderdaad in de toekomst komen tot verwezenlijking van het onlangs in een hoofdartikel in de „Java-Bode" geopperde denkbeeld, een regeling te treffen, waardoor toekomstige archivarissen van departementen, gouverneurskantoren en andere diensten een opleidingsstage van ongeveer zes maanden op het Landsarchief zouden moeten doorbrengen, in deze opleiding inbegrepen zou moeten zijn een kennismaken met de grondbeginselen van de documentatie. De op dit gebied verkregen kennis zal hun tot nut zijn bij het beheer der archieven, hetgeen duidelijk blijkt uit het betoog, dat de bekende Engelsche schrijver over archieftechniek, H. Jenkinson, verbonden aan het Public Record Office en de Universiteit van Londen, levert in de twee hoofdstukken van zijn „A Manual of Archives Administration" [1]), gewijd aan moderne archieven, dat wil zeggen nog door de administratie gebruikte archieven.

Jenkinson signaleert de moderne „slipshod manner of Archive-making" en geeft een middel tot verbetering van de vaak zeer grondige wanorde aan. „All the troubles we have seen attending

[1]) New revised edition, London 1937, pag. 136 e.v.

„modern Archives-making come back to a single thing, absence „of control. There is no longer the control caused by comparative „shortage of materials and labour; the freedom from fixed forms „is again a freedom from control; the system, under which every „Department of an office not only drafts and prepares Letters „out but at the same time produces copies of them to be preserved, „is an uncontrolled system. With the lack of control incidental to a „state of decentralization goes also a lack of co-ordination. What „is the remedy for all this? *Clearly the introduction, or re-intro- „duction,* of some form of control ..... [1])" Een eenvoudig, doch goed functionneerend documentatiesysteem is een nuttig hulpmiddel om inzicht in de archiefstukken te krijgen en als zoodanig vrijwel onmisbaar, als men tot een modern, levend archief gemakkelijk en snel toegang wil hebben, een wensch, waarmede bij de administratie zeker niet aan doovemansooren geklopt zal zijn.

Wat het nut van een documentatie-instantie voor den wetenschappelijken onderzoeker aangaat, kan ik kort zijn. Dit nut is reeds duidelijk bewezen door de hooge vlucht die de documentatie in Europa en Amerika genomen heeft. In zijn aantrekkelijke publicatie „Die Kulturfunktion der Bibliothek" [2]) vermeldt O. Thyregod, dat de tijd noodig voor het verzamelen van materiaal (dus in dit verband historische gegevens) gesteld kan worden op $^2/_3$ of $^3/_4$ van dien voor den geheelen wetenschappelijken arbeid benoodigd. Een iegelijk, die wel eens getracht heeft de in Indië vaak moeilijk te verkrijgen historische gegevens te verzamelen, zal alleen reeds om deze reden het tot stand komen van een historische inlichtingendienst bij het Landsarchief, in wezen de centrale historische instelling voor de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië, van harte toejuichen.

Het tot stand komen van een Indische documentatie-instantie voor koloniale geschiedenis zal bovendien uit wetenschappelijk oogpunt reliëf krijgen door een omstandigheid, waarover ik tot nog toe gezwegen heb, maar die van groot belang is.

De wereldorganisatie der historici, het „Comité International des Sciences historiques", in welke organisatie thans 42 landen vertegenwoordigd zijn, zal ingevolge een in Mei van dit jaar genomen beslissing nagaan, welke speciale functie verricht kan worden of welke bijzondere taak opgelegd kan worden aan de historici

[1]) dezerzijdsche onderstreping.

[2]) bij Nijhoff, 's Gravenhage, 1936 uitgekomen.

van de landen van het Verre Oosten. Tot nog toe zijn zij — zoo schrijft de Voorzitter van het Comité — niet voldoende vertegenwoordigd en zijn hun belangen of hun werkzaamheid in het „Comité International" niet voldoende op den voorgrond getreden om op een afzonderlijke of speciale behandeling aanspraak te kunnen maken. Om op dit punt verandering of verbetering te brengen, is een voorloopige Commissie voor het Verre Oosten opgericht, welke commissie op het eerstvolgend internationaal congres, in 1938 te Zürich te houden, haar definitieven vorm van organisatie moet krijgen. Het is de bedoeling, dat een tiental landen uit het Verre Oosten in deze commissie vertegenwoordigd zal zijn en daaronder Nederlandsch-Indië. In een in het Engelsch gestelde circulaire worden de bedoelingen van het Comité International uiteengezet. Daaruit moge ik nog het volgende aanhalen.

„It is clear that the first function of this commission is to con-
„sider the Far East as a whole and the relation of each country to
„the other, *in particular to describe the historical output and acti-*
„vities of each country or area. [1]) In this way all will be brought
„into closer touch with the West and intercourse between West-
„ern scholars and those of the Far East will not only mutually
„advantageous but will bring the researches of Far Eastern his-
„torians to the notice of other members of the Committee". Dit contact kan al dadelijk op eenvoudige wijze verkregen worden, doordat in het „Bulletin of the International Committee of Historical Sciences" een speciale afdeeling zal worden afgezonderd voor het Verre Oosten. De verzorging van de gegevens voor Nederlandsch-Indië, ter publicatie in deze elk jaar uitgegeven historische bibliographie, zou de directe medewerking vragen van de documentatie-instantie voor koloniale geschiedenis.

Het is de ervaring van het „Comité International", dat samenwerking volgens de hierboven aangegeven lijnen niet alleen een regelrechte stimulans van de historische activiteit in de betrokken landen vormt, maar bovendien veelal leidt tot een veel wijdere en meer verspreide kennis van het werk der geschiedkundigen in die landen en hun publicaties in de geheele historisch wetenschappelijke wereld.

Deze korte uiteenzetting van de plannen van het „Comité International des Sciences historiques" moge voldoende zijn om aan te toonen in welke mate de werkzaamheid van een inlichtingen-

[1]) dezerzijdsche onderstreping.

dienst of documentatiebureau voor koloniale geschiedenis niet alleen het op zich zelf zeker belangrijke, maar toch beperkte locaal wetenschappelijk belang kan dienen, maar tevens ongewild in de practijk een zeker internationaal aspect krijgt. En juist dit internationaal aspect maakt de zaak, waaraan dit artikel is gewijd, zoo belangrijk; ook door haar internationale beteekenis is voorlichting op het gebied der koloniale geschiedenis van zooveel belang. Het blijkt duidelijk uit de hierboven geschetste activiteit van het „Comité international des Sciences historiques": zelfs al zou Indië niet zelf zijn historische outillage en organisatie willen omvormen en moderniseeren, dan nog wordt daarom door de buitenwereld bepaaldelijk gevraagd.

Er wordt op Indië's deur geklopt; dragen wij zorg, dat ook het vertrek der historie in het Indische landhuis op orde is, om de gasten te kunnen ontvangen.

Daartoe zijn organisatie en coördinatie van de historische werkzaamheid in deze gewesten noodzakelijk. Het plan van het „Comité International des Sciences historiques" geeft aan een locale Indische organisatie reliëf en het zoo noodzakelijk internationaal wetenschappelijk contact. Maar zonder een eenvoudige en doeltreffende historische outillage is geschiedbeoefening een moeizame en tijdroovende bezigheid, die weinig aantrekkingskracht kan hebben.

Voornamelijk ten aanzien van het gebied der nieuwere Indische geschiedenis, de zoogenaamde koloniale periode, is de historische outillage achtergebleven en om daarin verbeteringen aan te brengen moet naast de ontwikkeling van het Landsarchief als centraal archiefdepot van Nederlandsch-Indië en als wetenschappelijke instelling, de inrichting van een eenvoudigen doch competenten inlichtingendienst of historische documentatie-instantie noodzakelijk geacht worden.

Ten slotte nog dit: een dergelijke documentatie-instantie zal — ingepast bij het Landsarchief — in verhouding zeer weinig geld behoeven te kosten, ondanks het feit, dat zij niet alleen van locaal en nationaal belang is, maar zelfs internationale beteekenis kan krijgen.

ARBEIDSREGELINGEN VOOR INLANDERS IN AUSTRALISCH NIEUW-GUINEA

DOOR F. T. MARIJN

Een der dingen, die den beschouwer van het inlandsche arbeidsrecht in koloniale gebieden opvalt is, dat, alhoewel in deze gebieden onderling dikwijls zeer uiteenloopende toestanden heerschen, door de betrokken Overheid veelal behoefte gevoeld is aan regeling van vrijwel dezelfde punten in de verhouding tusschen den (Europeeschen) werkgever en den (inlandschen) werknemer en dat deze punten, zij het niet altijd op dezelfde wijze, toch dikwijls in dezelfde richting zijn opgelost.

In de hierboven genoemde australische koloniën (in feite is slechts Papua een kolonie van het Australische Gemeenebest en is het noordelijke deel, het voormalige Duitsch Nieuw-Guinea, een na den wereldoorlog aan Australië toegewezen mandaatgebied) heeft dit inlandsche arbeidsrecht als voornaamste karaktertrek, dat het algemeen is, dat het dus geldt voor alle inlanders, die een arbeidsovereenkomst aangaan met een (Europeeschen) Australischen werkgever en toepassing noch afhankelijk is van de soort van arbeid, noch van de plaats, waar deze zal worden verricht. Een tegenstelling met Nederlandsch-Indië dus, waar juist het gedifferentieerde en het bijzondere van dit recht in het oog springen. Naast de algemeen op inlanders toepasselijke artikelen van het burgerlijk wetboek 1601-03 oud gelden de Koelieordonnantie 1931-36 en de Vrije Arbeidsordonnantie (Stbl. 1911 : 540) toch

alleen voor de buitengewesten en dan nog slechts voor zoover het betreft van elders aangevoerde of niet uit het betrokken gewest afkomstige inlanders, die te werk gesteld zijn op bedrijven van landbouw, handel of nijverheid, geen kleinbedrijven zijnde, of bij den aanleg en exploitatie van spoor- en tramwegen. Een regionale, individueele en generieke begrenzing der toepasselijkheid dus.

De Native Labour Ordinance van Papua en die van het mandaatgebied New-Guinea regelen de daar te lande gebruikelijke arbeidssystemen, te weten het „indenture system", waaronder aldaar te verstaan zijn arbeidsovereenkomsten, gesloten voor bepaalden, meestal langeren tijd, gehandhaafd door straf- en dwangbepalingen, en de „free labour" of, zooals men het dikwijls noemt, de „casual labour". Onder de laatste benaming is dan te begrijpen het stelsel, waarbij werkovereenkomsten worden gesloten voor onbepaalden tijd, die dagelijks rechtmatig verbroken kunnen worden zonder dat door een der betrokken partijen daarbij een opzeggingstermijn in acht behoeft te worden genomen.

Genoemde ordonnanties, welke de inlandsche arbeidsverhouding in haar geheel bestrijken en dus voorschriften inhouden in acht te nemen bij den aanvang der verbintenis — de aanwerving — tot het einde daarvan — de terugkomst in zijn dorp van den betrokken arbeider — bevatten overigens een stof, welke stuk voor stuk zou zijn aan te wijzen in de Nederlandsch-Indische wetgeving dienaangaande, zij het ten onzent verdeeld over verschillende legislatieve producten.

* * *

Of een toekomstige arbeidsverhouding voor de betrokken partijen zal voldoen aan de daarvan gekoesterde verwachtingen, hangt voor een zeer groot deel af van een al of niet zuivere aanwerving. Worden vóór het aangaan der overeenkomst de wederzijdsche rechten en verplichtingen duidelijk uitéengezet, zoodat hieromtrent geen misverstand kan ontstaan, en is het niet twijfelachtig, dat de aspirant zich op die voorwaarden wil verbinden, dan zijn in normale gevallen in de toekomst weinig moeilijkheden te vreezen.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat in alle koloniale arbeidsregelingen (behalve in die, toepasselijk in gebieden waar voornamelijk gebruik gemaakt wordt van geïmporteerd werkvolk en

dit punt dus verlegd is naar vreemd territoor) aan de omschrijving en regeling van de werving veel zorg wordt besteed.

In Papua nu wordt deze werving door een tweetal verbods- en één gebodsbepaling beheerscht, namelijk:

(1) Het is verboden een inlander verder dan een zeker aantal mijlen van zijn woonplaats (dorp) weg te voeren.

(2) Het is verboden inlanders aan te werven, behalve aan personen, die hiertoe van overheidswege een machtiging hebben ontvangen (de zoogenaamde licensed recruiter) en aan werkgevers, die werven ten eigen behoeve.

(3) De personen, ten wier behoeve in punt (2) een uitzondering is gemaakt, zijn gehouden om alle inlanders, waarmede zij voornemens zijn een werkovereenkomst aan te gaan, te geleiden voor den dichtst bij de woonplaats van den aspirant-arbeider bescheiden bestuursambtenaar, die beslist of de betrokkene tot het sluiten van een dergelijke overeenkomst kan worden toegelaten.

Wat de onder (1) genoemde verbodsbepaling betreft, is de maximum afstand, dien men een inlander mag verwijderen van zijn dorp, vastgesteld op veertig mijlen. Is dit dorp echter gelegen in een zoogenaamd „settled labour district", dan mag die verwijdering honderd mijl bedragen. Het verbod geldt niet voor de sub (2) genoemde personen, dat zijn de beroepswerver en de ten eigen behoeve wervende werkgever. Zou deze uitzondering niet gemaakt zijn, dan zou alle werving voor ondernemingen, verder dan honderd mijl van de plaats van oorspronkelijke herkomst van den arbeider gelegen, onmogelijk zijn. Of een district tot een „settled labour district" wordt verklaard, houdt uitsluitend verband met het al of niet voldoende gepacificeerd zijn van het betrokken gebied. Zoodra vermeend wordt, dat een werver zonder al te groot gevaar voor zijn persoonlijke veiligheid een bepaalde streek kan bereizen, wordt zij als „settled labour district" aangewezen.

Aanvankelijk mogen dan in een nieuw district slechts contracten gesloten worden voor den duur van twaalf maanden. Geleidelijk kan deze periode worden opgevoerd tot drie jaren, dat het maximum is, dat door de wet wordt toegelaten.

Zooals onder (3) vermeld is, moet de aspirant-arbeider zoo spoedig mogelijk voor een bestuursambtenaar worden geleid, die hem de overeen te komen voorwaarden uitlegt en zich overtuigt, dat er geen dwang of dwaling in het spel is. Mocht, om welke reden ook, de betrokken inlander niet tot het sluiten van een

contract wenschen over te gaan, hetzij vóór hetzij nadat hem de arbeidsvoorwaarden van gouvernementswege zijn voorgehouden, dan is de werver of werkgever verplicht hem kosteloos naar zijn dorp terug te zenden.

Bovengenoemde ambtenaar kan weigeren een voor hem gebrachten inlander toe te laten tot het aangaan van een overeenkomst. Bepaalde gevallen, waarin hij zijn toestemming *moet* weigeren, worden in de Native Labour Ordinance niet vermeld. In de practijk wordt zij echter niet verleend in geval van onvolwassenheid en lichamelijke gebreken of indien bloedverwanten gegronde bezwaren tegen een vertrek van langen duur van betrokkene opperen. Is de magistraat overtuigd, dat er geen bezwaren bestaan tegen het aangaan van een werkovereenkomst, dan wordt het daartoe strekkend schriftelijk contract door den werkgever of werver onderteekend. De arbeider, die bijna nooit kan schrijven, geeft zijn instemming te kennen door een penhouder aan te raken.

Het contract zelf, dat volgens een vastgesteld model moet worden opgemaakt, is kort en eenvoudig. Het bevat de noodzakelijke gegevens omtrent de namen van werkgever en werknemer, den duur der overeenkomst, een algemeene aanduiding omtrent de soort van arbeid, die zal worden verricht, benevens het overeengekomen loon en welk gedeelte daarvan door den arbeider tijdens de contractsperiode kan worden opgenomen. Voor de overige arbeidsvoorwaarden wordt dan naar de Labour Ordinance verwezen. Dit is het in Britsche koloniën gebruikelijke systeem, dat voordeelen heeft boven het ten onzent gevolgde, waarbij alle voorwaarden in extenso in de werkovereenkomst zelf worden opgenomen. Men verkrijgt bij de bovenomschreven wijze van handelen, dat het op te maken geschrift eenvoudig is, dat de arbeidsvoorwaarden op alle ondernemingen gelijkluidend zijn en dat de tekst, waaraan eventueele geschillen moeten worden getoetst, vastligt. Werkgever en werknemer weten beter waaraan zij zich te houden hebben dan wanneer de bepalingen in het contract zelve, soms minder gelukkig geredigeerd, als basis dienen.

Het sluiten van arbeidsovereenkomsten met vrouwen is in Papua niet toegestaan, uitgezonderd als huisbediende bij werkgeefsters of gehuwde lieden. In zeldzame gevallen volgen getrouwde vrouwen hun echtgenoot-contractant naar de plaats van zijn tewerkstelling. De werkgever moet haar dan kosteloos voeding en aan het gezin als zoodanig een gezinswoning verstrekken.

Reëngagement wordt van overheidszijde niet aangemoedigd. Ingevolge de bepalingen der Native Labour Ordinance kan geen inlander onder opéénvolgende contracten langer dan vier jaren in dienst blijven (uitgezonderd huisbedienden en skilled labourers). Hij moet dan, alvorens tot een herverbintenis te kunnen worden toegelaten, naar zijn dorp worden teruggezonden. Is hij eenmaal daar geweest, dan staat het hem vrij zich opnieuw te verbinden.

Een en ander houdt verband met de in dit opzicht door het Gouvernement van Papua ten aanzien van de autochthone bevolking gekoesterde wenschen. Een Papoea is, naar verluidt, in zijn dorp meestentijds een erfelijk individueel grondbezitter. Gedurende den tijd, dat hij, om welke reden dan ook, uit zijn dorp afwezig is, wordt zijn akker door zijn vrouw, familieleden of dorpsgenooten bewerkt. Laatstgenoemden schijnen na zekeren tijd een recht, niet alleen op de opbrengst gedurende den tijd van bewerking, doch ook op den grond zelf te kunnen verkrijgen, een recht, dat sterker wordt al naar gelang de duur van de afwezigheid toeneemt en tenslotte dat van den oorspronkelijken eigenaar kan evenaren of overtreffen. Zou deze, in casu door de door hem gesloten opéénvolgende arbeidsovereenkomsten, te lang uit zijn dorp afwezig zijn, dan zou hij dus practisch bezitsloos kunnen worden en van „peasant proprietor", wat hij thans is, den grondslag kunnen vormen van een daar te lande tot nog toe onbekende klasse, die van het „landless proletariate" [1]).

Daarbij zou door een permanente afwezigheid van de jonge mannen — want daar komt het, als werving van vrouwen verboden is, practisch op neer — het dorpsleven worden ontwricht. Bovendien ziet de Overheid in Papua in het verrichten van ondernemingsarbeid geen permanent bestaan voor de inheemsche bevolking en staat zij sceptisch tegenover de vorming van blijvende kolonisaties op landbouwondernemingen. Zij wenscht van de bevolking iets anders te maken dan „drawers of water and hewers of wood" [2]), wenscht tegen iederen prijs het dorpsleven intact te houden en te leiden in de richting van eigen landbouw, hetzij van voedingsgewassen, hetzij van producten voor export bestemd, een politiek met zooveel succes ten aanzien van de koffie-cultuur gevolgd door

[1]) Sir Hubert Murray in „The scientific Method as applied to native labour problems in Papua".
[2]) Dezelfde in „PAPUA OF TODAY".

het Britsche Rijk in West-Afrika en door het Fransche Gouvernement in Nieuw-Caledonië.

De bepalingen omtrent de aanwerving van werklieden in het mandaatgebied New Guinea stemmen in hoofdzaak overeen met die, geldende in Papua. Als voornaamste verschil worde slechts opgemerkt, dat het aldaar geoorloofd is met gehuwde vrouwen een arbeidscontract aan te gaan, mits daardoor geen scheiding van het gezin plaats hebbe. Dit wil dus zeggen, dat de echtgenoot voor dezelfde onderneming gecontracteerd moet hebben als zijn vrouw, een bepaling, die in alle koloniale arbeidsregelingen, zij het soms in eenigszins gewijzigden vorm, voorkomt. Ook aan ongehuwde vrouwen is het toegestaan een werkovereenkomst te sluiten, echter slechts met vrouwelijke werkgevers. Het is een contractante, tot de laatste categorie behoorende, dan verboden gedurende den loop der verbintenis te huwen zonder toestemming van den magistraat.

Het aantal vrouwen, dat een arbeidscontract gesloten heeft of als vrije vrouw den echtgenoot-contractant vergezelt, is zeer gering. Zij schijnen daartoe weinig geneigd en voor de keus gesteld om òf hun man te volgen naar de onderneming, waarvoor zij zich heeft verbonden, òf gedurende zijn contractsperiode in het stamdorp te blijven, geven zij bijna zonder uitzondering de voorkeur aan het laatste.

Als verklaring van de geringe animo onder Papoeavrouwen, die in hun dorp toch bijna alle landbouwwerk zonder hulp van mannen verrichten en dus waarschijnlijk zeer geschikt zijn voor ondernemingsarbeid, deelen de Australische autoriteiten mede, dat het in wezen de echtgenoot is, die bezwaren oppert en die het veiliger schijnt te vinden zijn vrouw in een hem bekende en vertrouwde omgeving achter te laten dan haar naar een veelal onbekende toekomst mede te nemen. Tevens zoude, indien zijn vrouw hem vergezelde, een groot deel van het verdiende loon toevallen aan degenen, die gedurende zijn afwezigheid zijn grond bewerkt hebben.

Terugkomende op de in de Native Labour Ordinance geregelde arbeidsvoorwaarden, verdient allereerst de loonbepaling een nadere beschouwing. Dit loon is gedeeltelijk vastgesteld in geld, gedeeltelijk in eenige verplicht voorgeschreven verstrekkingen, zooals voeding, kleeding, tabak, huisvesting en geneeskundige behandeling.

Het geldloon bedraagt in het mandaatgebied 5 shilling per maand voor eerste en 6 shilling voor reëngagementscontracten, in Papua voor iedereen 10 shilling per maand. „Heavy" of „skilled" labour — wat daaronder te verstaan is, wordt eveneens in de Labour Ordinance omschreven — wordt met 10 à 15 shilling per maand beloond. Deze netto-loonen zijn laag en daardoor wordt de schijn gewekt, alsof de werkgevers daar te lande in dit opzicht in een zeer gunstige positie zouden verkeeren. De verplicht voorgeschreven verstrekkingen brengen het totale loon echter op een cijfer, dat boven het gewoonlijk in Nederlandsch-Indië betaalde en zeker boven het in ons deel van Nieuw-Guinea gebruikelijke ligt.

Het gedeeltelijk in natura vaststellen van het loon komt in vele koloniale gebieden voor, o.a. in Indo-China en Nieuw-Caledonië ten aanzien van de daar te werk gestelde Javanen. De gedachte, die er aan ten grondslag ligt, is tweeërlei. Eerstens is een arbeider op een afgelegen onderneming door het ontbreken van winkels niet altijd in staat zich de noodige voedingsmiddelen aan te schaffen, doch voornamelijk wil men de zekerheid hebben, dat inderdaad een deel van het loon aan zijn levensonderhoud besteed wordt en dat hij dit niet onmiddellijk na de uitbetaling omzet in waardelooze snuisterijen om tegen het einde der maand te bemerken, dat hem de middelen ontbreken om voedsel te koopen, waardoor dan niet alleen hijzelf, doch ook de werkgever gedupeerd wordt.

In Nederlandsch-Indië is de vaststelling van een gedeelte van het loon in voeding intusschen weinig in zwang en bij het werkvolk weinig geliefd. Zij komt ten onzent hoofdzakelijk voor bij bedrijven, waar de te verrichten arbeid uitzonderlijk zwaar is en dus aan een krachtige en geregelde voeding van den werkman veel waarde wordt gehecht, zooals bijvoorbeeld in mijnbedrijven. Het is overigens in de buitengewesten wel gewoonte, dat werkgevers bij het sluiten van het contract voor zich het recht bedingen een gedeelte van het loon te mogen uitbetalen, hetzij in rijst, hetzij in volledig toebereide voeding, doch, zooals gezegd, in de practijk maken zij van deze bevoegdheid weinig gebruik.

Periodieke betaling van het maandloon vindt gedurende den loop der overeenkomst in Papua niet plaats. Op het contract wordt wel aangeteekend, hoeveel geld de arbeider op kan nemen — gewoonlijk is dit een derde deel van het verdiende loon — doch hij kan dit slechts uitbetaald krijgen ten overstaan van een bestuurs-

ambtenaar, dus wanneer deze de onderneming bezoekt. Volgens de daar te lande geldende voorschriften moet een zoodanig bezoek eens in de drie maanden plaats hebben, doch dit interval is meestal grooter. De rest van het loon wordt eerst na afloop der overeenkomst uitbetaald door den dichtst bij het dorp der arbeiders gevestigden magistraat.

In het mandaatgebied wordt maandelijks door den werkgever de helft van het loon uitbetaald en de rest in het credit van den werkman geboekt. Hij krijgt het creditsaldo dan ter hand gesteld op de zelfde wijze als in Papua, dus zooveel mogelijk in de nabijheid van zijn woonplaats. In beide gebiedsdeelen stelt men er namelijk prijs op, dat de arbeider bij het beëindigen van zijn overeenkomst wat geld in handen krijgt en niet even arm in zijn dorp terugkeert als hij het verlaten heeft. Men bereikt dit dan door de bepaling, dat een gedeelte van het reeds verdiende loon zal blijven onder de berusting van den werkgever, die zekerheid moet stellen voor de richtige uitbetaling.

Het stelsel, waarbij een gedeelte van het reeds verdiende loon niet uitbetaald wordt, doch blijft onder de berusting van den werkgever, die dit al of niet op een bepaalde wijze moet beleggen, noemt men wel eens het systeem van het „uitgestelde loon". Het wordt met veel variaties in bijna alle koloniale arbeidsregelingen toegepast en vertoont eenige overeenkomst met de moederlandsche regeling van het „staangeld" (1638s BW.). Meestal wordt, zooals in de Australische koloniën, eenvoudig een deel van het loon niet uitbetaald; soms is vastgesteld, dat naast het in geld uit te betalen deel van het loon een bepaald bedrag door den werkgever in een fonds moet worden gestort (Fransche kolonie Nieuw-Caledonië) of dat hij na den verschijndag nog een zekeren termijn kan laten verstrijken alvorens tot uitbetaling verplicht te zijn (Cochin-China).

De reserveering geschiedt somtijds met een direct doel en tot een bepaald maximum, zooals in de Maleische Staten en de Straits Settlements (bestrijding van de terugzendingskosten van den arbeider), soms met een indirect doel (stimuleering der aanwerving door in goeden doen terugkeerende oud-gedienden), doch altijd bereikt men er mede, dat de gebondenheid van den werkman aan zijn contract zeer wordt versterkt. Verbreekt hij namelijk op onwettige wijze zijn overeenkomst, dan schiet hij gemakkelijk zijn uitgestelde loon daarbij in. De omstandigheid, dat een inheem-

sche arbeider bij een dergelijke contract-breuk civielrechtelijk bijna niet te treffen is, waarover werkgevers zich dikwijls en terecht beklagen, wordt door dit stelsel dus grootendeels uitgeschakeld.

In Nederlandsch-Indië is de bovenomschreven wijze van handelen zoowel in de Europeesche als inlandsche arbeidsverhouding weinig gebruikelijk. Om die reden werd in de Indische regeling van de arbeidsovereenkomst (1601-03 IBW.), overigens vrijwel gelijkluidend aan de moederlandsche artikelen 1637-39 BW., de bepaling van artikel 1638s omtrent het zoogenaamde staangeld niet overgenomen [1]). De ervaring, die er echter op eenige ondernemingen van landbouw ten aanzien van inlanders mede werd opgedaan, heeft voldoende aangetoond dat, mocht het stelsel meer in zwang komen, ook bij ons overheidsbemoeienis ten aanzien van de hoegrootheid der inhouding, de belegging daarvan en de wijze waarop en wanneer de werkgever verhaal er op kan uitoefenen niet zal kunnen worden gemist.

Zooals hiervoren vermeld zijn in Papua en het Mandaatgebied in de Native Labour Ordinance minimum loonen vastgelegd. Naast de aan den werkgever opgelegde verplichting tot het verstrekken van volledige voeding, kleeding en huisvesting staat dit minimum loon in geenerlei verband met de noodzakelijke kosten van levensonderhoud van den arbeider, doch is zuiver een waardeering van bewezen diensten. Het komt zelden voor, dat werkgevers boven het minimum uitgaan. Dit is geworden tot standaardloon.

Het met deze voorzieningen correspondeerende voorschrift in de Nederlandsch-Indische wetgeving (artikel 12 der Koelieordonnantie 1931-36) beperkt zich tot repressief toezicht op bepaalde hoedanigheden, die het loon moet bezitten. Des arbeiders inkomsten moeten namelijk in behoorlijke mate in diens normale levensbehoeften voorzien. Wat onder „normale levensbehoeften" moet worden verstaan, wordt in een regeeringsverordening nader aangegeven. Het artikel beoogt echter niets anders dan een bescherming van den arbeider van overheidswege ingeval van bepaalde misstanden, zonder in wijderen zin het terrein van loonregeling te willen betreden [2]).

[1]) Mr. A. G. Vreede. De Indische regeling van de arbeidsovereenkomst, bld. 184.

[2]) Handelingen Volksraad, zittingsjaar 1930—31, onderwerp 61, stuk 1—3.

Omtrent de overige in de Native Labour Ordinance geregelde arbeidsvoorwaarden, zooals de aan den werkgever opgelegde verplichting tot het verstrekken van vrije huisvesting en kostelooze geneeskundige behandeling en verpleging, de regeling der werkuren enz. zal hier niet nader in bijzonderheden worden getreden. Slechts zij wat het laatste punt betreft opgemerkt, dat het maximum aantal arbeidsuren zoowel per dag (10) als per week (50) bepaald is en de vrije Zaterdagmiddag en Zondag aan den werkman zijn gegarandeerd.

* * *

Om de naleving van de bepalingen der ordonnantie te verzekeren, zijn daarin verschillende strafbepalingen opgenomen. Behalve dat de werkgever, om met dezen te beginnen, moet voldoen aan de hiervoren reeds vermelde verplichtingen t.a.v. kleedingverstrekking, voeding, huisvesting, geneeskundige verzorging etc. (op niet nakoming daarvan is eveneens straf gesteld), is het hem niet toegestaan:

(1) artikelen aan arbeiders te verkoopen voor meer dan den plaatselijken prijs of op crediet;

(2) medicijnen aan werklieden toe te dienen bij wijze van straf;

(3) de arbeiders te slaan of op andere wijze tuchtigen (dit is in het algemeen ook reeds strafbaar gesteld in de daar te lande geldende Queensland Criminal Code, doch de verhouding werkgever — arbeider is voor eerstgenoemde een verzwarende omstandigheid);

(4) te gedogen, dat een ongehuwde (inheemsche) vrouw verblijf houdt op het terrein, behoorende tot de onderneming;

(5) eenigen invloed uit te oefenen op een inlander door vertoon van macht of dwang, teneinde hem daardoor te bewegen een arbeidsovereenkomst aan te gaan.

Tot zoover ten aanzien van den werkgever.

Aan den arbeider is het verboden:

(1) de hem verstrekte rantsoenen te verhandelen, uitgezonderd dat van tabak;

(2) andere huisvesting te betrekken dan die, hem door zijn werkgever aangewezen;

(3) zoodanig met vuur en licht om te gaan, dat hierdoor gevaar voor eens anders eigendom kan ontstaan;

(4) zich van het hem opgedragen werk of de onderneming te verwijderen of anderen te overreden zulks te doen;

(5) zich niet met voldoende ijver van de hem opgedragen arbeidstaak te kwijten;

(6) te weigeren eenig hem opgedragen werk te verrichten;

(7) eenige redelijke order, hem door zijn werkgever gegeven, niet op te volgen;

(8) zich ten opzichte van den werkgever of diens gezin op een luidruchtige, onbeschaamde, onbeleefde of dreigende wijze te gedragen;

(9) door nalatigheid eenig paard, vee etc. van zijn patroon te verminken of te verwonden.

Bovengenoemde feiten, dus eventueele overtredingen door arbeiders te plegen, zijn alle, uitgezonderd het sub 9 genoemde, klachtdelicten. Dit laatste feit en door den werkgever begane overtredingen worden ambtshalve vervolgd.

Er is één straf — men noemt het een disciplinairen maatregel —, die de werkgever zelf op mag leggen, namelijk inhouding van het wekelijksche rantsoen tabak. Hij kan dit doen t.a.v. werklieden, die inbreuk gemaakt hebben op de ondernemingstucht. Wordt deze straf opgelegd, dan moet daarvan aanteekening gehouden worden op de rugzijde van het contract van den betrokken arbeider en mededeeling gedaan aan den inspecteerenden ambtenaar bij diens eerstvolgend bezoek.

De op boven vermelde overtredingen gestelde sanctie is een geldboete van ten hoogste £ 50 of een vrijheidsstraf van drie maanden (bij sommige overtredingen is het maximum wat lager). Aan vrouwen kan geen vrijheidsstraf worden opgelegd, doch uitsluitend een boete, die dan verhaalbaar is op het uitgestelde loon.

Ter onderlinge vergelijking wordt hier een overzicht gegeven van de feiten, strafbaar gesteld voor een arbeider, die door een poenale-sanctie-contract gebonden is, in de arbeidsregelingen van het Australische mandaatgebied New Guinea, de Fransche kolonie Nieuw-Caledonië en Nederlandsch-Indië.

Benaming of omschrijving der overtreding	Strafbaar in		
	New Guinea [1]	Nieuw-Caledonië [2]	Ned.-Indië [3]
1. Desertie	ja	ja	ja
2. Verkoop van rantsoenen levensmiddelen	ja	ja	—
3. Aangewezen huisvesting niet betrekken	ja	—	—
4. Veroorzaken van gemeen gevaar voor eigendommen	ja	—[4]	—[6]
5. Niet voldoende ijver betoonen	ja	ja	—
6. Weigeren om te werken	ja	ja	ja
7. Niet opvolgen van gegeven bevelen	ja	ja	ja [7]
8. Luidruchtig gedrag	ja	ja	—
9. Dierenmishandeling	ja	—[5]	—[8]
10. Geen hulp verleenen bij rampen van hoogerhand	—	ja	ja
11. Verlaten van zijn post	—	—	ja [9]
12. Indienen ongegronde klachten	—	ja	—

Zooals uit deze tabel blijkt, is het aantal bijzondere strafposities voor den arbeider in Australisch Nieuw-Guinea en ook in Nieuw-Caledonië vrij groot en de Nederlandsch-Indische arbeider verkeert in dit opzicht in vergelijking met zijn buitenlandsche collega's in een niet ongunstige verhouding.

De berechting van overtredingen der Native Labour Ordinance geschiedt in Australisch Nieuw-Guinea door het betreffende

[1]) Maximum straf: 3 maanden hechtenis of £ 50.— boete.
[2]) „ „ : 15 dagen verblijf in een atelier de discipline of frs 100.— boete.
[3]) Maximum straf: 1 maand hechtenis of f 100.— boete.
[4]) Strafbaar gesteld in de Code Pénal.
[5]) Idem.
[6]) Strafbaar gesteld in Wetboek van Strafrecht.
[7]) Alleen strafbaar voor zoover betreft arbeiders in eerste verband.
[8]) Strafbaar gesteld in Wetboek van Strafrecht.
[9]) Alleen voor zoover betreft arbeiders te werk gesteld bij spoor- en tramwegen of in mijnbedrijven.

„district court", gevormd door den districts-bestuursambtenaar als alleenrechtsprekend rechter. Alle overtredingen zijdens den arbeider gepleegd zijn, zooals hiervoren reeds gezegd, klachtdelicten en als klager treedt gewoonlijk de werkgever op, die hiertoe in persoon moet verschijnen. Bij eenigermate belangrijke feiten wordt den arbeider van overheidswege een verdediger toegevoegd, een functie, die veelal vervuld wordt door een arbeidsinspecteur.

* * *

Het huidige „indenture system", waarop het vorenstaande betrekking heeft, kent men in Papua sedert veertig jaren, in het mandaatgebied New Guinea uiteraard eerst sinds de toewijzing van de kolonie aan het Australische Gemeenebest. In den voormaligen Duitschen tijd is aldaar eveneens een stelsel van arbeid onder straf- en dwangbepalingen in zwang geweest, dat thans nog door velen om zijn deugdelijkheid wordt geroemd.

In beide koloniën tezamen zijn thans 46.000 inheemsche arbeiders te werk gesteld, waarvan 40.000 onder indenture en 6000 als „free labourer".

Het „free labour system" draagt daar echter een ander karakter dan het „vrije arbeidsstelsel" in Nederlandsch-Indië. „Free labour", redeneert men aldaar en ook in andere Britsche koloniën gaarne, bestaat niet alleen, als partijen vrij zijn om zelf te bepalen welke arbeidsvoorwaarden zij willen overeenkomen, doch voornamelijk doordat zij bij de tenuitvoerlegging niet aan een tijdsduur gebonden zijn. Zou bijvoorbeeld de arbeider zich voor een bepaalde, van tevoren vastgestelde, periode verbinden en daardoor niet meer vrij zijn om te vertrekken, wanneer hij dat wenscht, dan is er van „free labour" geen sprake meer. Dan moet de overheid contrôle op de arbeidsvoorwaarden uitoefenen en zoo noodig daarin regelend optreden, om de zekerheid te hebben, dat zij aan billijke eischen voldoen. De begrippen „free labour" en „overeenkomsten voor bepaalden tijd" worden onvereenigbaar geacht en de omstandigheid, dat op nakoming van laatstgenoemde overeenkomsten uitsluitend een civielrechtelijke sanctie is gesteld, doet daaraan niets af.

In Nederlandsch-Indië is het kenmerkende van vrijen arbeid in vergelijking met contract-arbeid juist gelegen in de *sanctie*, die op het onrechtmatig verbreken der overeenkomst is gesteld. Is dit een civielrechtelijke, dan is er sprake van vrijen arbeid en de duur

van de onderliggende overeenkomst speelt hierbij geenerlei rol. In tegenstelling met de Australische regeling is ons vrije arbeidsstelsel in het bijzonder op contracten voor bepaalden tijd gebaseerd.

Het op de „free labour" betrekking hebbende, in de Native Labour Ordinance neergelegde systeem is eenvoudig en bevat eigenlijk slechts twee bepalingen, namelijk:

(1) De vrije arbeider kan zijn werkovereenkomst op ieder oogenblik rechtsgeldig verbreken en geen afspraak tusschen hem en den werkgever, welke het tegendeel zou inhouden, is van waarde (omgekeerd kan hij ook met den dag worden opgezegd);

(2) Voorschriften kunnen worden gegeven t.a.v. kleeding, voeding enz. aan vrije arbeiders te verstrekken, indien daaraan behoefte mocht bestaan.

Deze laatste bepaling druischt eigenlijk in tegen het principe van „free labour", zooals dat daar te lande wordt opgevat, doch kennelijk heeft men voor bijzondere gevallen een slag om den arm wenschen te houden.

In Papua zijn deze uitvoeringsvoorschriften intusschen niet gemaakt. De vrije arbeiders worden overal op gelijken voet met contractanten behandeld en genieten van dezelfde voordeelen.

Behalve bovengenoemde twee bepalingen, geldt in het mandaatgebied New Guinea nog de restrictie, dat geen inlander zonder contract, dus als vrije arbeider, in dienst kan worden genomen, indien hij afkomstig is uit een dorp, verder dan 25 mijl van de plaats van tewerkstelling gelegen. De reden van deze beperking is, dat men het werken als „free labourer" — eerst sinds 1935 toegestaan — nog beschouwt als een proefneming en men heeft deze proef niet zoo uitgebreid willen opzetten, dat bij mislukking het bestaande arbeidsstelsel in gevaar zou kunnen worden gebracht.

Bij de aldaar wèl gegeven uitvoeringsvoorschriften zijn namelijk slechts enkele van de voor contractanten geldende beschermende bepalingen der Labour Ordinance op vrije arbeiders van toepassing verklaard, bijvoorbeeld die omtrent vrije huisvesting. Minimum loonen zijn voor hen echter niet vastgesteld en op kostelooze kleeding en voeding hebben zij geen wettige aanspraak. Alvorens nu uitbreiding aan het stelsel te geven, wenscht men eerst de werking van deze inkrimping van voor den arbeider beschermende maatregelen af te wachten. Op de protectie, die het „indenture system" aan den werknemer verschaft, wordt in New Guinea dus wel sterk de nadruk gelegd.

DE PRAUWVAART IN DE 19DE EEUW

DOOR Dr. W. M. F. MANSVELT

Is de prauwvaart als een onderwerp van welvaartszorg een nauwkeurige economische beschrijving waard, hem, die gevoelig is voor de romantiek van het zeilschip en dengene, die belangstelling heeft voor de geschiedenis van dezen Archipel, trekt de studie van de prauwvaart aan uit nog geheel andere overwegingen.

Wie wel eens een prauw-pelari in volle zee is tegengekomen, krijgt de sensatie van een schip zóó weggezeild van een schilderij van Van de Velde.

Hoe en wanneer is dit scheepstype ontstaan? Wie heeft andere Inlandsche vaartuigen met Europeeschen romp of Europeesche takelage in het leven geroepen? Niet alleen de ontwikkeling van den Inlandschen scheepsbouw in den loop der tijden is een nog weinig bekend onderwerp, ook weten wij niet, hoe de Inlandsche handel en scheepvaart zich ontwikkeld hebben sedert de Oost-Javaansche handelscentra Toeban, Grissee en Soerabaia door Mataram vernietigd werden en sedert Malakka, Bantam en Makasser door de Oost-Indische Compagnie werden veroverd. Waaruit bestond het bedrijf der prauwvaarders nadat de stapelproducten in handen van de Compagnie waren gevallen? Uitvoerig onderzocht en beschreven zijn reeds de handel en de scheepvaart in deze gewesten tot en met de komst der Portugeezen en Hollanders [1]). Doch hoe is het sedert de 2de helft van de 17de eeuw, gedurende de 18de en in de 19de

[1]) Dr. B. Schrieke. Prolegomena tot eene sociale studie over de Volken van Sumatra. (1925) Tijdschr. v/h Bat. Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Dl. LXV, afl. 1 en 2.
F. C. van Leur. Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel. (1934). Leidsche dissertatie.

eeuw met het interinsulair verkeer geloopen? Men overdrijft niet, wanneer men zegt, dat we hier staan tegenover een historisch vacuum. Zoo is nimmer onderzocht en beschreven hoe de „smalle handel" tijdens de Oost-Indische Compagnie geregeld was. Liet dit handelslichaam nog voldoende terrein over aan de Inlandsche vaart en handel? Heeft dit inheemsch bedrijf een tijdperk van stilstand doorgemaakt of een van vóór- dan wel van achteruitgang? In hoeverre waren Europeanen, Chineezen en Arabieren in het bijzonder na den vierden Engelschen Oorlog toegelaten tot de vaart op den Overwal en op de Buitengewesten?

Met het doel om althans omtrent de ontwikkeling van het interinsulair scheepvaartverkeer in de 19de eeuw iets te weten te komen is deze studie ondernomen.

Als bron is in de eerste plaats gebruik gemaakt van de cijfers, welke te vinden zijn in oude verslagen van handel en scheepvaart. Deze verslagen loopen voor Java van 1825-1873, voor de Buitengewesten van 1846-1873, en voor Nederlandsch-Indië als geheel van 1874-1911 naar een overeenkomstig beginsel opgesteld; sedert 1912 tot heden volgens een heel anderen opzet. De inrichting van vermelde statistieken is in een andere studie tot in details besproken, zoodat wij hier kunnen volstaan met naar den inhoud van die mededeeling te verwijzen [1]).

In de tweede plaats is als bron gebruik gemaakt van den Regeeringsalmanak van N. I., waarin men van 1817-1913 nominatieve opgaven aantreft van de N. I. koopvaardijvloot en waarbij voor de jaren 1817-1869 tevens vermeld is wie de reeders zijn.

In de oude scheepvaartstatistiek worden de schepen onderscheiden in Europeesch en Inlandsch getuigde. Onder Europeesch getuigde schepen schijnen niet alleen Europeesche barken, brikken en schoeners te vallen, maar ook gemoderniseerde Inlandsche vaartuigen als padoewakangs, prauw-pelari enz. De grens tusschen beide categorieën is nergens aangegeven en was bij de opgaven voor de scheepvaartstatistiek dus vermoedelijk afhankelijk van de opinie der havenmeesters. Voor stoomschepen bestaat geen afzonderlijke rubriek; deze vallen dus tot 1873 eveneens onder Europeesch getuigde schepen. Vóór dat jaar kan men niet zien welk aandeel de stoomschepen hebben gehad in het verkeer. Het

1) Inrichting van de N. I. Scheepvaartstatistiek van 1825 — heden, door W. M. F. Mansvelt, 1937. Korte mededeeling v/h C.K.S.

aantal stoomschepen is, evenals het aantal zeilschepen waaraan zeebrieven is toegekend, echter bekend uit den Regeeringsalmanak.

De statistiek geeft voor Java het volgende beeld van het interinsulair scheepvaartverkeer: [1])

Tabel I

	in 1000 M³		in procenten	
	Europeesch getuigd	Inlandsch getuigd	Europeesch getuigd	Inlandsch getuigd
1825	68.42	32.61	67.72	32.28
1830	82.64	32.75	71.62	28.38
1835	113.48	30.29	78.93	21.07
1840	120.41	31.10	79.47	20.53
1845	112.74	22.71	83.23	16.77
1850	98.64	17.19	85.16	14.84
1855	135.08	33.23	80.26	19.74
1860	231.39	28.16	89.15	10.85
1865	249.03	37.71	86.85	13.15
1870	192.18	34.97	84.60	15.40

De eerste conclusie, die men uit deze cijfers trekken kan, is, dat reeds in 1825, dus nog vóórdat er stoomschepen in de vaart waren, zelfs vóórdat de Nederlandsche fregatten door de Handelmaatschappij in het leven geroepen waren [2]), op Java 2/3 van de aan het interinsulair verkeer deelnemende vaartuigen Europeesch getuigd waren.

Voor de Buitengewesten valt interinsulair en internationaal scheepvaartverkeer niet te scheiden, daar zijn de statistische opgaven trouwens voor een veel geringer aantal jaren bekend. Daar vindt men:

Tabel II

	in 1000 M³		in procenten	
	Europeesch getuigd	Inlandsch getuigd	Europeesch getuigd	Inlandsch getuigd
1846	154.70	62.79	71.13	28.87
1849	147.65	76.17	65.97	34.03
1857	296.60	71.46	80.59	19.41
1861	329.46	70.28	82.42	17.58
1865	324.29	71.70	81.89	18.11
1869	441.72	89.60	83.14	16.86

[1]) De cijferreeksen van tabel I zijn evenals die van tabel II berekende gemiddelden tusschen aangekomen en vertrokken schepen.

[2]) Zie: Dr. W. M. F. Mansvelt, „Geschiedenis van de Ned. Handel Maatsch.", Hoofdstuk XI.

Op de Buitengewesten spelen de Inlandsch getuigde een iets belangrijker rol dan op Java, maar ook hier zijn ze verre in de minderheid, afgemeten naar het aandeel in het verkeer.

Ook al neemt men aan, dat uit het Moederland gekomen schepen statistisch verdwaald geraakt zijn in het interinsulair verkeer, dan nòg blijft het overwicht van de Europeesche vaartuigen een verrassend feit.

Waar komen aan het begin der 19de eeuw deze Europeesche zeilschepen in Indië vandaan en aan wie behooren zij? Op geen dezer vragen geeft de scheepvaartstatistiek antwoord. Men moet wel aannemen, dat zich sedert het einde van de 18de eeuw een niet onbelangrijke interinsulaire handel en kustvaart van Ned.-Indische ingezetenen hebben ontwikkeld. Deze bezigden daarvoor blijkbaar in hoofdzaak Europeesche scheepstypen.

Ten aanzien van de vraag, aan wie deze schepen toebehooren, geeft de Regeeringsalmanak eenig inzicht door vermelding van de reeders bij de opsomming van de schepen behoorende tot de Ned.-Indische koopvaardijvloot. Tot nu toe is schrijver dezes er niet in geslaagd vast te stellen, of deze inventarisatie van N. I. schepen alleen slaat op vaartuigen waaraan zeebrieven zijn uitgereikt, dan wel of hierin ook op jaarpas varende zijn opgenomen. Staatsblad 1818 bepaalde, dat zeebrieven aan Europeesch getuigde, jaarpassen aan Inlandsch getuigde schepen verstrekt zouden worden. Staatsblad 1858 bepaalt nader, dat zeebrieven alleen aan Europeesch getuigde schepen van meer dan 10 lasten uitgereikt zullen worden [1]). Doch het omgekeerde, dat de groote Inlandsche prauwen met Europeesch getuigde schepen gelijkgesteld werden, staat nergens in het Staatsblad met zooveel woorden aangegeven, doch is vermoedelijk wel de practijk geweest.

Bij de verwerking van de nominatieve gegevens van den Almanak is in de eerste plaats een splitsing gemaakt naar de scheepstypen. Als Europeesche typen zijn aangemerkt: *bark*; *brik*; *schoener*; boot; kotter; laadboot; kiellichter; logger; gaffelschoener; en alles wat *„schip"* genoemd wordt. Als Inlandsch is beschouwd wat zonder meer *prauw* of *sloep* genoemd wordt, verder *Toop*; *Wangkang*; *Pantjalang*; *Pandoewakang*; Kollek; Tambangan; Penis; Djoeloeng-Djoeloeng; Sarampoepandang; Djongkong of Djoeng-

1) Publicatie van 28 Aug. 1818 Stbl. No. 59 en publ. 15 Dec. 1858 Stbl. No. 134.

koeng; Tjoenia; Majang; Tjomplong; Djoekoeng; Lêlajan; Djaloer; Pendjadjab. [1])

De meest voorkomende typen zijn gecursiveerd.

Deze onderscheiding van het materiaal geeft, uitgedrukt in vijfjarig gemiddelden, het volgende beeld van de op zeebrief varende N.-Indische zeilvloot:

Tabel III

perioden	in absolute cijfers			in procenten		
	Eur. typen	Inl. typen	Totaal	Eur. typen	Inl. typen	Totaal
1820 — 1824	174	15	189	91.9	8.1	100
1825 — 1829	176	15	191	92.1	7.9	100
1830 — 1834	170	53	223	76.3	23.7	100
1835 — 1839	187	65	252	74.2	25.8	100
1840 — 1844	224	3	227	98.5	1.5	100
1845 — 1849	243	18	261	93.0	7.0	100
1850 — 1854	254	9	263	96.7	3.3	100
1855 — 1859	270	25	295	91.7	8.3	100
1860 — 1864	343	47	390	88.3	11.7	100
1865 — 1869	310	44	354	88.2	11.8	100

De sterk schommelende reeks voor de Inlandsche typen is een aanwijzing, dat de grenslijnen voor deze rubriek naar twee kanten vaag is en dat bij het uitreiken van zeebrieven het criterium in den loop der jaren aan opinie-wisseling onderhevig geweest is. Een enkele maal kan de afwijking der cijfers verklaard worden. Zoo is het groote aantal Inlandsche typen tusschen de jaren 1830-1840 ontstaan door het opnemen in de lijst van vele toopen, gedomicilieerd in Bawean, Sumatra en Borneo. Later komt men daar blijkbaar weer van terug.

Niet te miskennen is, dat het aantal Inlandsche schepen met Europeesche tuigage of dito casco met de jaren toeneemt, doch tevens blijkt, dat deze procentueel ver in de minderheid blijven. Het volledig Europeesche vaartuig overheerscht.

Dat deze ietwat onzekere onderscheiding tusschen Inlandsche en Europeesche typen bij de op zeebrief varende zeilschepen nog niets zegt omtrent den landaard der reeders, komt aan den dag bij een verdere onderverdeeling dezer schepen naar de eigenaars, van welke nadere bewerking van het grondmateriaal men de uitkomsten aantreft in de tabellen IV en V.

[1]) Zie voor de omschrijving der meeste typen Encyclopaedie voor Ned.-Indië onder „Vaartuigen".

Bij bestudeering van deze cijfers zal men zien, dat in 1820-'24 niet meer dan de helft der Europeesche scheepstypen zich in handen van Nederlanders en Engelschen bevond, en dat aan het einde van het behandelde tijdperk nog maar 1/4 van deze zeilschepen aan Europeanen toebehoort. De verklaring moet men hierin zoeken, dat naarmate de kustvaart met stoombooten toeneemt, de reederij van zeilschepen aan Europeanen geen voldoende winst meer liet en prijsgegeven werd. De zeilvloot als geheel, dus ook de zuiver Europeesche schepen, raakte meer en meer in handen van Inlanders, Chineezen en Arabieren en de concurrentie op dit terrein blijkt ten gunste van Vreemde Oosterlingen uit te vallen.

Het stationnaire beeld, dat blijkens tabel I de Inlandsch getuigde schepen vertoonen in het interinsulair verkeer van Java in de jaren 1825 — 1873, een stilstand, die relatieven achteruitgang beteekende, zal men mogen zien als een gevolg van het feit, dat de Oostersche reeders zich meer en meer van gemoderniseerde scheepstypen gaan bedienen.

Ook geographisch hebben in datzelfde tijdvak verschuivingen plaats gehad. Dat er steeds nieuwe reederijen voor den dag komen, valt af te leiden uit de namen van de reeders en de plaatsen van domicilie vermeld in den Regeeringsalmanak. Voerde aanvankelijk Batavia den boventoon, geleidelijk wordt Oost-Java een belangrijker centrum van Europeesch getuigde zeilvaartuigen. Uit de aangroeiing van de lijst in den Regeeringsalmanak valt voorts af te leiden, dat de Buitengewesten meer en meer mee gaan doen aan de interinsulaire vrachtvaart met Europeesche schepen. Daarbij valt op, dat Zuid- en West-Sumatra alsmede Borneo van meer belang zijn dan Zuid-Celebes. Nog heden ten dage leeft in Palembang de herinnering voort aan Arabische reederijen, die daar vroeger hebben bestaan. Indien de opgaven van den Regeeringsalmanak compleet zijn, dan moet men aannemen, dat Zuid-Celebes evenals Bawean zich toenmaals nog in hoofdzaak van vaartuigen bedienden, die niet als Europeesch getuigd werden beschouwd en daardoor niet voor zeebrieven in aanmerking kwamen; dus onvermeld bleven in den Regeeringsalmanak.

Terwijl de scheepvaart der Inheemsche bevolking kennelijk een moderniseering onderging door het gebruik van betere zeilschepen, schreef inmiddels de nieuwste Westersche vinding op het gebied van navigatie, het stoomschip, het MENE THEKEL boven dat

bedrijf, evengoed als boven dat van Europeesche, Chineesche en Arabische reederijen van zeilschepen.

Het eerste N. I. stoomschip is de raderboot van de Capelle geweest, die in 1825 voor rekening van een combinatie van Britsche firma's op Java, waaronder Maclaine Watson & Co., aan de Kali Mas te Soerabaia gebouwd is door een Engelschman. [1]) Volgens den Regeeringsalmanak zou dit schip eerst in het jaar 1830 in de vaart gekomen zijn en langen tijd bleef het bij een of enkele schepen met moderne voortstuwing. Eerst na 1850 verschijnen in Nederlandsch-Indië meer stoomschepen, deels toebehoorende aan een Engelsche kongsie, de N. I. Stoomboot Mij., deels aan den Hollander Cores de Vries te Batavia.

Wanneer door reorganisatie van de statistiek van handel en scheepvaart in 1874 het aandeel van de stoomvaart in het interinsulair verkeer voor het eerst statistisch bepaald kan worden, blijkt het stoomschip reeds 60 % van het interinsulair verkeer tot zich te hebben getrokken. De versnelde economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië, zich afteekenend in een sterk toenemend handelsverkeer, komt voor het leeuwendeel ten goede aan de ontwikkeling van de stoomvaart. Het aandeel van Europeesch getuigde schepen neemt niet alleen relatief af, maar ook uitgedrukt in absolute cijfers, gelijk men kan zien in tabel VI en grafiek 3.

Eenzelfde verloop teekent zich af in de samenstelling van de Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot, volgens de gegevens van den Regeeringsalmanak. De op zeebrief varende (= Europeesch getuigde) schepen ruimen meer en meer plaats in voor de stoomschepen, gelijk men hieronder ziet:

De Nederlandsch-Indische Koopvaardijvloot. Tabel VII

Jaren	Absolute cijfers.		In procenten.	
	Stoomschepen	Europeesch getuigde zeilschepen	Stoomschepen	Europeesche getuigde zeilschepen
1820	—	38.339	—	100.—
1830	324	53.925	0,60	99,40
1840	324	60.654	0,53	99,47
1850	762	62.658	1,20	98,80
1860	4.749	96.294	4,70	95,30
1870	9.813	81.627	10,73	89,27
1880	43.067	106.965	28,71	71,29
1890	58.706	106.002	35,64	64,36
1900	113.181	60.692	65,09	34,91
1910	274.716	48.225	85,07	14,93

[1]) Zie Encyclopaedie van Ned.-Indië onder „Stoomvaart".

Daarentegen — en dit is zeker een opmerkelijk verschijnsel — gaat de Inlandsche prauwvaart aanzienlijk vooruit, al is relatief het aandeel van dit bedrijf in het interinsulair verkeer gevallen: voor Java van 30% in 1825 tot 11% in 1873 en voor Nederlandsch-Indië van 6% in 1875 tot 1,6% in 1910 (zie grafiek no. 2).

Met het verdwijnen van de groote zeilschepen eindigt in Indië evenals elders een phase in de economische geschiedenis. In de plaats van den reeder-koopman en den supercarga treden de lijndienst en de exporteur, die op order verscheept. De ontwikkeling in technischen en kapitalistischen zin zet aan het einde der 19de eeuw in zulk een snel tempo door, dat in eenige decennia het economisch aspect van N. I. totaal verandert.

Het is niet juist, wanneer men meent, dat de Inlandsche prauwvaart door het stoomschip verdrongen is. Reeds een eeuw te voren overvleugelden zeilschepen van betere constructie de Inlandsche prauwen. In 1825 heeft deze ontwikkeling op Java al haar beslag gekregen, doch de prauwvaart blijkt geen versteend bedrijf. De Inheemsche bevolking gaat zich eveneens van Europeesche schepen bedienen, doch met meer succes doen Chineezen en Arabieren hetzelfde.

Op zijn beurt legt echter het Europeesch getuigde schip, ongeacht den landaard van den reeder, het af tegen de stoomvaart. En op dit gebied volgen in N. I. nòch de Inlander, nòch de Chinees en Arabier den Europeeschen reeder, in opmerkelijk onderscheid met den toestand in Singapore, waar een uitgebreide „muskieten"-vloot zich in niet-Europeesche handen bevindt [1]).

Met loslating van het reederij-bedrijf weten de Chineezen, en in mindere mate de Arabieren, zich als in- en exporteur een plaats te veroveren in de Westersche sfeer en daar te werken volgens moderne methoden. De Inlandsche koopman-reeder daarentegen volgt nòch in de eene, nòch in de andere richting, maar blijft het oude bedrijf trouw en vindt daarin een bestaan, evenals Friesche schippers een „living" weten te maken met hun tjalken.

Numeriek gaan de prauwen niet achteruit, hun aantal bedraagt zelfs een veelvoud van hetgeen hier in vroegere eeuwen aan scheepsmateriaal geweest is. Europeesche toerusting der grootere vaartuigen is vrij algemeen geworden. Het verschil met vroeger ligt in de

1) Zie: P. Scheffer, Stoomscheepvaart in Ned.-Indië; Koloniaal Tijdschrift 1916, p. 1137 vv.

gewijzigde economische functie voor de prauwvaart. Vertegenwoordigde de prauwvaart der Oost-Javaansche steden in de 15de en 16de eeuw den commercieelen bovenbouw van de Inheemsche maatschappij dier dagen, thans is de bovenbouw geheel Westersch en heeft het bedrijf der prauwvaarders slechts aanvullende en locale beteekenis.

De aard van dat bedrijf en de bevaren routen zijn slechts ten deele bekend [1]). Alleen door middel van een speciaal voor dit deel opgezette scheepvaart-statistiek zou men een nauwkeurig beeld voor den geheelen Archipel krijgen van de economische beteekenis van de prauwvaart.

Dat het geen afstervend bedrijf betreft, ziet men uit recente cijfers over de ontwikkeling van het interinsulair verkeer (tabel VIII en grafiek 4). De prauwvaart vervulde bij het gebrek aan scheepsmateriaal ten tijde van den wereldoorlog een groote rol en beweegt zich, sedert de crisis behoefte schiep aan goedkoop vervoer, in stijgende lijn.

1) Zie: L. van Vuuren, De Prauwvaart van Celebes. Koloniale Studiën 1917, p. 107 en 329.

LANDAARD DER REEDERS van op zeebrief varende Nederlandsch-Indische Zeilschepen.

Absolute cijfers — Tabel IV.

5 Jarige gemidd.	Europ. Scheepstypen								Inl. Scheepstypen								
	Inl.	Chin.	Arab.	Nederl.	Engel.	Armenia	Onbekend	Totaal	Inl.	Chin.	Arab.	Nederl.	Engel.	Armenia	Onbekend	Totaal	Tot. Gen.
1820—24	17	37	26	65	25	2	1	173	8	3	1	2	—	—	—	15	189
1825—29	27	30	36	46	27	2	6	176	4	7	3	1	—	—	—	15	190
1830—34	18	28	39	42	20	2	20	170	40	8	3	2	—	—	—	53	223
1835—39	23	39	50	50	25	0,2	0,2	187	52	7	3	3	1	—	—	65	253
1840—44	27	73	69	42	13	—	—	224	1	2	0,4	—	0,2	—	—	3	228
1845—49	39	76	84	35	9	—	—	243	13	4	1	—	—	—	—	18	262
1850—54	50	75	84	35	13	—	—	254	5	3	—	—	—	—	—	9	263
1855—59	61	76	87	40	6	—	—	270	14	10	1	—	—	—	—	25	294
1860—64	67	116	96	58	5	—	1	343	34	8	2	3	—	—	—	47	390
1865—69	53	127	72	56	1	—	—	310	25	15	1	4	—	—	—	44	354

In procenten. — Tabel V.

Perioden	Europ. Scheepstypen								Inl. Scheepstypen								Totaal							
	Inl.	Chin.	Arab.	Nederl.	Engel.	Armenia	Onbekend	Totaal	Inl.	Chin.	Arab.	Nederl.	Engel.	Armenia	Onbekend	Totaal	Inl.	Chin.	Arab.	Nederl.	Engel.	Armenia	Onbekend	Totaal
1820—24	9.6	21.5	15.2	37.7	14.4	1.2	0.4	100	50.6	19.5	9.1	15.6	2.6	2.6	—	100	12.9	21.4	14.7	35.9	13.4	1.3	0.4	100
1825—29	15.4	17.1	20.7	26.2	16.2	1.1	3.3	100	24.0	48.0	22.7	5.3	—	—	—	100	16.1	19.5	20.9	24.6	14.9	1.0	3.0	100
1830—34	10.6	16.4	22.8	24.6	12.4	1.2	12.0	100	75.2	15.4	4.9	4.5	—	—	—	100	25.9	16.2	18.5	19.8	9.4	0.9	9.3	100
1835—39	12.2	20.7	26.6	26.5	13.7	0.2	0.1	100	79.5	10.1	5.2	4.3	0.9	—	—	100	29.6	18.0	21.1	20.8	10.4	0.1	0.1	100
1840—44	12.1	32.3	30.6	19.0	6.0	—	—	100	35.3	47.1	11.8	—	5.8	—	—	100	12.5	32.5	30.3	18.7	6.0	—	—	100
1845—49	15.9	31.0	34.4	14.6	4.1	—	—	100	70.7	20.7	7.6	—	1.	—	—	100	19.8	30.2	32.5	13.6	3.9	—	—	100
1850—54	19.3	29.0	32.4	14.4	4.9	—	—	100	59.1	38.6	2.3	—	—	—	—	100	20.6	29.4	31.3	13.9	4.8	—	—	100
1855—59	22.2	27.3	31.6	16.4	2.5	—	—	100	55.2	40.0	4.8	—	—	—	—	100	24.9	28.4	29.4	15.1	2.2	—	—	100
1860—64	18.9	32.6	27.1	19.5	1.7	—	0.2	100	72.3	17.9	4.3	5.5	—	—	—	100	25.2	30.9	24.4	17.9	1.5	—	0.1	100
1865—69	16.0	38.6	21.6	21.3	2.5	—	—	100	56.3	33.8	1.4	8.5	—	—	—	100	20.7	38.1	19.2	19.8	2.2	—	—	100

Nederlandsch-Indië 1875—1910. Interinsulair scheepvaartverkeer.
(Vertrokken beladen schepen)

Tabel VI.

Jaren	Zeilvaartuigen							Stoomschepen		Totaal 7 en 8
	Eur. get.	in % van		Inl. get.	in % van		Totaal 1 en 4			
	× 1000 M³ netto	kolom 7	kolom 10	× 1000 M³ netto	kolom 7	kolom 10	× 1000 M³ netto	× 1000 M³ netto	In % van kolom 10	× 1000 M³ netto
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1875	376	84.12	33.84	71	15.88	6.39	447	664	59.77	1.111
1880	341	84.62	30.83	62	15.38	5.61	403	703	63.56	1.106
1885	365	85.68	23.76	61	14.32	3.97	426	1.110	72.27	1.536
1890	311	76.79	17.69	94	23.21	5.35	405	1.353	76.96	1.758
1895	294	78.19	14.29	82	21.81	3.99	376	1.681	81.72	2.057
1900	208	56.06	6.86	163	43.94	5.37	371	2.663	87.77	3.034
1905	120	37.15	2.31	203	62.85	3.90	323	4.877	93.79	5.200
1910	172	50.74	1.74	167	49.26	1.69	339	9.546	96.57	9.885

Nederlandsch-Indië 1912—1936. Zeilvaart in het interinsulair verkeer.
(Aangekomen schepen)

Tabel VIII

Jaren	Zeilschepen kleiner dan 300 M³ aangekomen	In % van kolom 3	Totaal aangekomen scheepvaartverkeer
	× 1000 M³ netto		× 1000 M³ netto
	1	2	3
1912	2.199	2.96	74.250
1915	2.069	2.69	76.864
1918	2.384	4.48	53.223
1921	1.646	1.94	84.753
1924	1.623	1.49	108.673
1927	1.816	1.35	134.029
1930	1.874	1.19	156.934
1933	2.036	1.56	130.195
1936	2.707	2.01	134.794

Bron: Statistiek v/d Scheepvaart in Nederl.-Indië tabel IV *b*.

N. B. De cijfers omtrent het interinsulair Scheepvaartverkeer van voor en na 1912 zijn door toepassing van een ander beginsel onvergelijkbaar.

GRAFIEK No.1

INTERINSULAIR SCHEEPVAARTVERKEER

INLANDSCH GETUIGDE SCHEPEN IN 1000 M³ NETTO

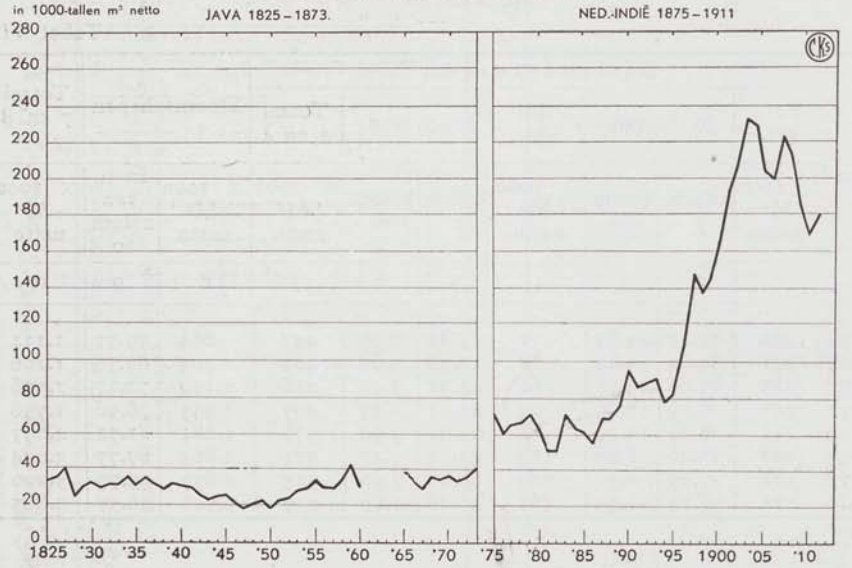

Zie voor de cijfers tabellen I en VI

GRAFIEK No.2

INTERINSULAIR SCHEEPVAARTVERKEER

PROCENTUEEL AANDEEL DER INLANDSCH GETUIGDE SCHEPEN BEREKEND OP NETTO-INHOUD

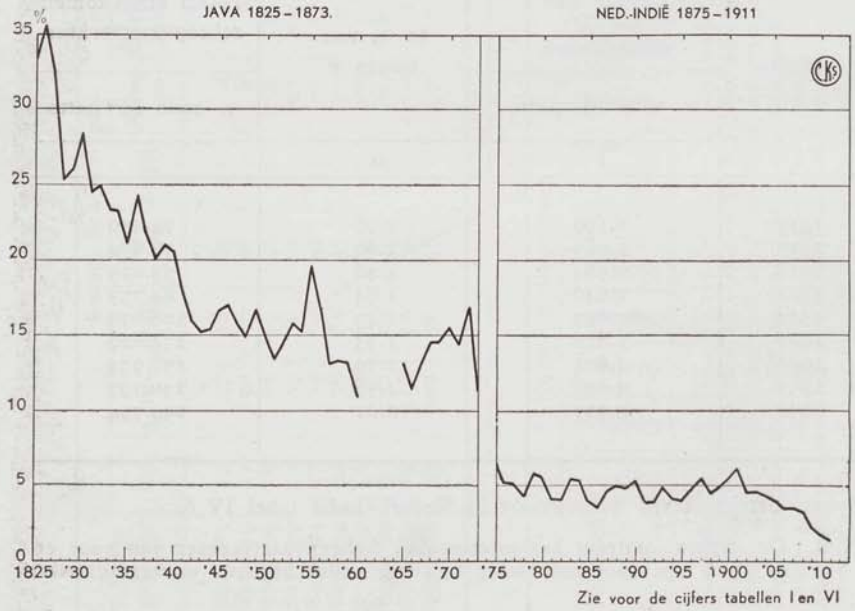

Zie voor de cijfers tabellen I en VI

NED.-INDIË 1875–1911

INTERINSULAIR SCHEEPVAARTVERKEER

VERTROKKEN BELADEN SCHEPEN

GRAFIEK No.3

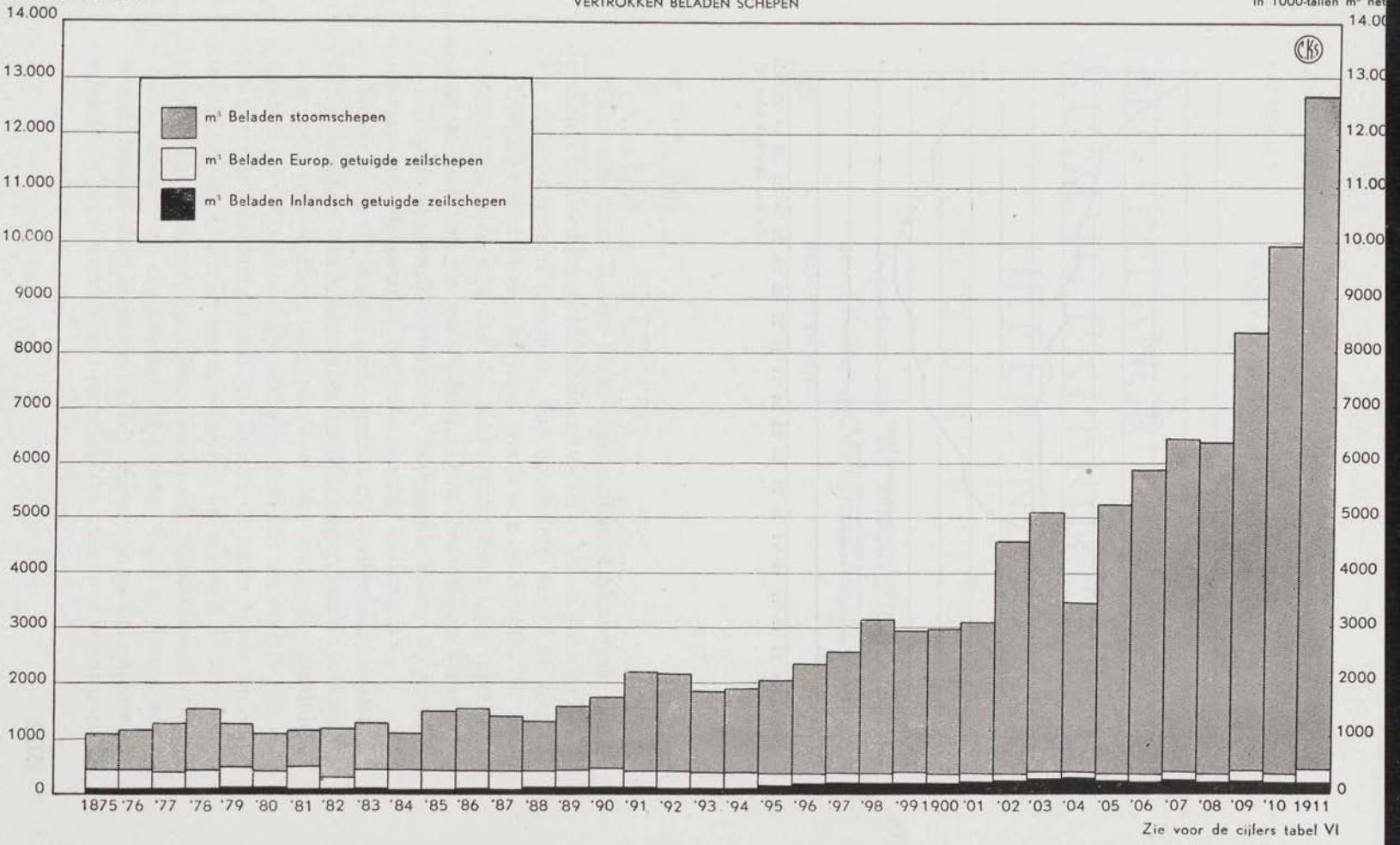

Zie voor de cijfers tabel VI

NED.-INDIË 1912 – 1936 GRAFIEK No. 4

ZEILVAART IN HET INTERINSULAIR VERKEER

AANGEKOMEN SCHEPEN

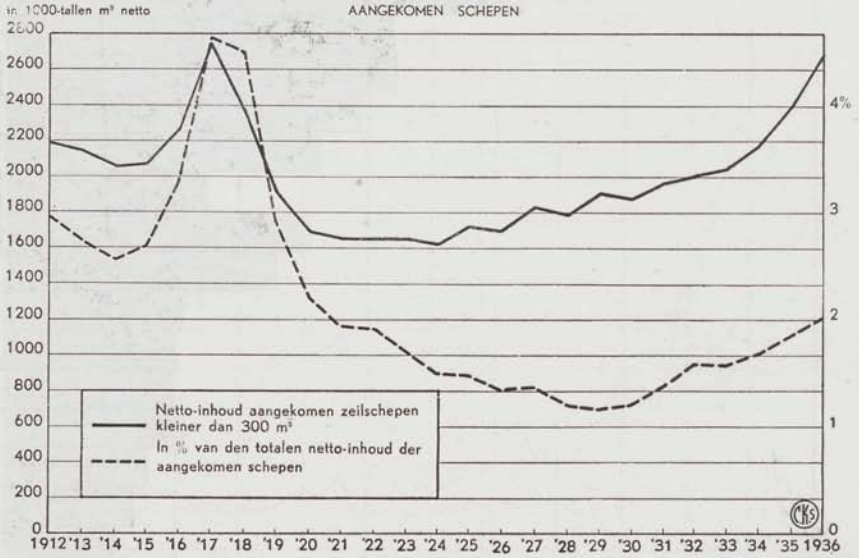

Zie voor de cijfers tabel VIII

EEN BELANGRIJK OPVOEDKUNDIG EXPERIMENT OP HET EILAND SOEMBA

DOOR P. KOEZE

Inspecteur van het Inlandsch Onderwijs ter beschikking van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst.

Door den heer T. van Dijk, gepensionneerd Missionair Schoolopziener op Soemba, wordt sinds enkele jaren aldaar een experiment op onderwijsgebied genomen, dat bijzondere aandacht verdient.

Evenals elders in den Archipel wordt ook op Soemba het meest elementaire onderwijs aan de Inheemsche bevolking bijgebracht door middel van de volksschool. Deze onderwijsinrichting telt 3 leerjaren, gedurende welke in hoofdzaak lezen, schrijven en rekenen met de getallen tot 1000 worden onderwezen.

Wordt door de ouders prijs gesteld op verdergaand onderwijs, dan kunnen zij hun kinderen na het doorloopen van de volksschool naar een vervolgschool zenden, waar het onderwijs aansluit op dat van de volksschool. De vervolgschool telt als regel 2 leerjaren (in speciale omstandigheden 3). Zooals de naam reeds aanduidt, wordt het onderwijs in lezen, schrijven en rekenen er voortgezet, tevens uitgebreid met dat in aardrijkskunde en natuurlijke historie.

Zoo kunnen we zeggen, dat het gewone lager onderwijs aan de breede massa der Inheemsche bevolking op volks- en vervolgschool in 5 jaren wordt bijgebracht. Al dit onderwijs wordt gegeven

met een Inheemsche taal (Maleisch, Javaansch, Soendaasch, enz.) als voertaal. Onderwijs in Nederlandsch komt hier niet bij te pas. Hiertoe is ten behoeve van de bovenste sociale laag der Inheemsche bevolking de Hollandsch-Inlandsche School bestemd.

Aan den opbouw van dit echte Inlandsch onderwijs werken zoowel de autonome gemeenschappen en het Gouvernement mede als bijzondere corporaties. De autonome gemeenschappen en het Gouvernement verstrekken openbaar onderwijs, de bijzondere corporaties, waaronder vooral de Missie, de Zending en de Vereeniging Mohammadijah op den voorgrond treden, drukken op hun onderwijs een specifiek Christelijk of Mohammedaansch stempel naar gelang van de gezindheid der vereeniging, kerk of genootschap, van waar het onderwijs uitgaat. Zij genieten daartoe subsidie van het Gouvernement.

In de meeste streken van den Archipel vindt men openbaar en bijzonder onderwijs naast elkaar. In de Buitengewesten echter treft men bepaalde gebieden aan, waar in het geheel geen openbare scholen zijn en waar het Gouvernement de geheele onderwijsvoorziening heeft toevertrouwd aan een der in de vorige alinea genoemde corporaties. Zoo is op het eiland Flores het geheele Inlandsch onderwijs in handen van de R. K. Missie gesteld, op de eilanden Timor, Alor, Savoe en Roti aan de Indische Kerk overgedragen, op het eiland Soemba aan de Gereformeerde Zending. Het ligt buiten het bestek van dit artikel, op de voor- en nadeelen hiervan dieper in te gaan. Wel dient te worden aangestipt, dat hiermede aan Missie en Zending een belangrijk instrument tot kerstening der Inheemsche bevolking in handen is gegeven.

Het bovenstaande achtten wij noodig tot oriëntatie van den lezer omtrent de sfeer, waarin het hieronder nader te beschrijven opvoedkundig experiment wordt genomen. Het gaat hier namelijk om een geheel nieuwe organisatie van het vervolgonderwijs, dat moet aansluiten aan het volksonderwijs, zooals dit op de scholen der Gereformeerde Zending op Soemba wordt gegeven.

Men moet het experiment zien als een onderdeel van het kersteningswerk, dat de Zending op Soemba verricht.

De bevolking op Soemba bezit, zooals overal elders bij de primitieven, een animistisch gericht gedachtenleven. Dit uit zich in voorouderverering en godenvrees. Het volksleven blijft in zich zelf besloten, de volkskracht krijgt geen gelegenheid tot ontwikkeling te komen.

De Zending nu wil de bevolking een ander levensbeginsel geven. In de plaats van de voorouder- en godenvereering moet als basis van het leven komen het geloof in God als Schepper der wereld. In die wereld heeft de bevolking van Soemba, zooals elk ander volk, een bepaalde taak te verrichten. De Zending wil, dat de Soembanees zich bewust wordt, welke in deze zijn taak is. Dan zal het volksleven zich kunnen ontplooien en uit de beslotenheid tot vrijheid komen.

Dit gaat niet vanzelf. Hiertoe moet de bevolking opgevoed worden. De Zending nu neemt deze opvoeding ter hand en zij, die deze opvoeding genoten hebben, moeten als dragers van het nieuwe levensbeginsel in de volksgemeenschap worden opgenomen en daar door hun werk en levenswandel dat nieuwe beginsel verder doen doordringen.

Het gaat dus in de eerste plaats om het vormen van personen, die het nieuwe levensbeginsel in de Soembaneesche samenleving verder zullen uitdragen. Bij deze vorming speelt vanzelfsprekend de school een voorname rol en in het bijzonder de vervolgschool.

De heer Van Dijk omschrijft de doelstelling van de vervolgschool aldus:

„Het doel van die school is alzoo de opvoeding van het kind des volks tot een persoonlijkheid, die in eigen maatschappij als Christen een plaats inneemt en een taak vervult en zoo meehelpt om die samenleving te vernieuwen".

Met zijn school te Lewa tracht de heer Van Dijk dit ideaal practische toepassing te geven. De geheele organisatie der school is op dit doel gericht, dus niet alleen wat het leerplan betreft, maar ook de wijze, waarop de leerlingen met hun onderwijzers en met elkaar samenleven en samenwerken, wordt hierdoor beïnvloed.

De practijk van deze school rust op 4 beginselen, n.l.:

1 De leerlingen vormen een gemeenschap.

2 Zij oefenen samen een bedrijf uit.

3 De leerstof wordt bepaald door de verbanden, waaronder de leerling in de toekomst zal leven.

4 De leerstof wordt toegeëigend door zelfwerkzaamheid van den leerling in samenwerking met zijn medeleerlingen onder leiding van den onderwijzer.

Wij zullen thans nagaan, wat dit in zijn practische doorvoering beteekent.

De school heeft het karakter van een levensgemeenschap in dien zin, dat de leerlingen zich voor hun leven, hun voedsel en kleeding, hun werken en leeren van elkander afhankelijk weten.

Het is niet een school met internaat in den gewonen zin. Te Lewa zijn school en dagelijksch leven ten nauwste met elkaar vervlochten.

Bezoekt men de inrichting te Lewa, dan is de eerste indruk, of men een dorpsgemeenschap binnentreedt. Op het terrein staan een tiental huisjes, in Soembaneeschen trant gebouwd. Men vindt er een schoolgebouw met de woning van den heer Van Dijk. Voorts een woning voor den landbouwonderwijzer, 2 goedangs met een silo, eenige stallen, 2 keukens. Verschillende wegen loopen over het terrein, dat in zijn geheel keurig omheind is. Gedeeltelijk binnen, gedeeltelijk buiten het complex liggen de gronden ter bewerking.

De Soembaneesche huisjes zijn de woningen der leerlingen. In één huisje zijn 6 leerlingen gehuisvest. De meubileering is zeer eenvoudig. Zij bestaat uit een balé-balé voor elken iongen als slaapplaats, een gemeenschappelijke tafel, waaromheen voor elk een zitbank. De vloer is van aangestampte aarde. Alles geeft een frisschen indruk zonder een spoor van luxe.

De 6 bewoners van zoo'n huisje vormen een huishoudelijke gemeenschap. Eén van de 6 is het hoofd, die door den heer Van Dijk wordt aangewezen in overleg met de huisgenooten.

Wij bezochten deze inrichting in de maand October van het vorige jaar.

Zij telde toen 48 leerlingen, dus 8 dergelijke groepen. 8 Huisjes waren dan ook bewoond. Dit jaar zal het aantal leerlingen tot 60 opgevoerd worden en zullen de 2 thans nog leegstaande huisjes dus ook bewoners krijgen.

Elke groep zorgt voor de bereiding van het eten, dat zij nuttigen. Zij halen zelf de benoodigdheden uit den goedang, hout om te stoken, zij koken zelf, wasschen de borden en pannen zelf schoon en bergen ze na gebruik weer op.

Dit werk wordt door de huisgenooten bij toerbeurt verricht, iederen dag wordt één jongen met dit werk belast. De leerling, die op een bepaalden dag de huishoudelijke bezigheden moet verrichten, is dien dag vrij van veldarbeid, doch moet wel de lessen volgen.

Elk der 2 keukens op het terrein is in 5 afdeelingen verdeeld, zoodat iedere huishoudelijke gemeenschap haar eigen afdeeling heeft, waar voor die gemeenschap gekookt wordt.

Er wordt in alle huisjes 3× per dag op denzelfden tijd gegeten, n.l. het ontbijt 's morgens om half 9, het middagmaal 's middags om half 2 en het avondeten des avonds om half 7.

Het dagelijksche menu bestaat uit rijst of djagoeng met sajoer en bijspijzen, waaronder ook een stukje vleesch.

Over dit huishoudelijk bedrijf wordt toezicht gehouden door Mevrouw Van Dijk. Zij let erop, dat de huisjes en de keukens worden schoongehouden, dat het eten zindelijk wordt bereid, dat pannen en borden behoorlijk worden afgewasschen. Wij hebben ons zelf kunnen overtuigen, hoe ordelijk en netjes er alles toegaat.

Iedere groep van 6 leerlingen, die gezamenlijk een huisje bewonen, wordt feitelijk gevormd door de vereeniging van 2 groepen, elk van 3 leerlingen. Zoo'n groep van 3 leerlingen vormt een werkgemeenschap op het veld. Daar krijgt elke groep een stuk grond toegewezen, dat zij met hun drieën bewerken.

Zoo geschieden al het huishoudelijke werk en alle veldarbeid steeds in groepsverband en is het geheele dagelijksche leven erop gericht om het sociale gevoel bij de leerlingen op te wekken, d.w.z. het besef bij te brengen, dat iedere leerling iets met zijn medeleerlingen heeft te maken, het bewustzijn van wederzijdsche afhankelijkheid, welke moet leiden tot onderlinge waardeering en vriendschap.

Hiermede beoogt de heer Van Dijk het verwerven van het levensonderhoud en daardoor het verkrijgen van inzicht in de schatten en krachten, welke in de natuur verborgen liggen. Als eind-resultaat hoopt hij dan te bereiken arbeidslust en bewustzijn van verantwoordelijkheid voor den naaste, het gezin, de maatschappij.

Het spreekt vanzelf, dat dit niet bereikt zal worden door het onderhouden van een gewoon schooltuintje. Neen, de echte, wezenlijke arbeid, zooals die in de maatschappij verricht wordt, behoort tot het systeem van de school.

Die arbeid wordt uitgeoefend als een bedrijf van de leerlingen zelf. Wij hebben hier niet één schoolbedrijf, waarin de leerlingen als arbeiders werken, doch een conglomeraat van meerdere bedrijfjes, elk verzorgd door een groep van 3 leerlingen. De vruchten van het bedrijf vallen den leerlingen ten deel en elk bedrijfje is zoo ingericht, dat de verzorging ervan binnen het kunnen van iederen Soembanees ligt. Het einddoel is, om iederen leerling in staat te

stellen, zich later als vrije boer in zijn eigen maatschappij te vestigen. Het gaat hier dus om opvoeding tot persoonlijkheid met bewustmaking van onderlinge sociale afhankelijkheid en onderlinge sociale waardeering.

De inrichting van den heer Van Dijk is gelegen op de Lewavlakte, een hoogvlakte ongeveer 500 m boven zee, op een afstand van 60 km van Waingapoe. Het geheele terrein is ± 5 ha groot.

Hiervan wordt $3^1/_2$ ha als ladang bebouwd. Deze $3^1/_2$ ha is verdeeld in 12 perceelen. Elk perceel wordt bewerkt door 3 leerlingen van de eerste en tweede klasse. Elke groep krijgt dus ruim $^1/_4$ ha te bebouwen.

De leerlingen van de 3de klasse nemen aan dit groepsbedrijf niet meer deel. Zij krijgen elk een stuk grond in de nabijheid der school voor zich zelf te bewerken. Wanneer zij de school aan het einde van den cursus doorloopen hebben, zullen zij zich op dat stuk grond vestigen. Zij zullen daar arbeiden als vrije boer, doch de band met de school blijft bestaan, doordat de school toezicht op hun bedrijf blijft uitoefenen.

Krijgen zij na eenige jaren trouwplannen, dan gaan zij terug naar hun streek van herkomst, om daar zelfstandig een boerenbedrijf op te zetten tot onderhoud van het jonge gezin.

De pupillen worden dus allerminst na een driejarig verblijf in de kolonie losgelaten, doch door een verstandig systeem van nazorg tot moreele en financieele onafhankelijkheid gebracht.

Behalve bovengenoemde $3^1/_2$ ha ladang is er ook nog een koffietuin van $^1/_2$ ha in exploitatie. En op 1 km afstand van de school ligt een sawahcomplex van 3 ha, waarvan 2 ha bij ons bezoek in gebruik genomen waren. Hier werken alle leerlingen, de derdeklassers tot den oogst in November, omdat zij daarvan nog kunnen meeëten.

Op de sawah stond natuurlijk rijst te velde, op de ladang rijst, djagoeng en oebi kajoe (ketéla pohon).

Voorts beschikt de inrichting over 8 karbouwen, 1 sapi en 1 paard voor het landbouwbedrijf. Dit vee dient in hoofdzaak voor het ploegen en het winnen van mest. Er heeft echter ook bemesting met kunstmest plaats.

Men zal nu sinds de opening der school in 1935 voor de tweede maal van de sawah oogsten. Dit jaar zullen ook tweede gewassen worden geteeld. In het sawahterrein is nog een groentetuin gelegen, welke thans voldoende groenten voor het geheele jaar oplevert.

Zooals boven vermeld, werd de school in 1935 geopend. De eerste oogst van dit schoolbedrijf was in 1936. Toen oogstte men slechts voldoende voedsel voor 12 jongens.

De tweede oogst was de oogst van 1937. Nu is er voldoende voeding voor 29 jongens, d.w.z. voor alle jongens van de 2de en 3de klasse, die aan dezen oogst hadden gewerkt. Een deel van den oogst kon zelfs nog verkocht worden ten behoeve van de verdere financiering van het bedrijf.

De heer Van Dijk verwacht, dat in de toekomst ook de leerlingen der eerste klasse uit de opbrengst van het bedrijf gevoed kunnen worden. Dit jaar werd 34 pikol padi per bouw geoogst.

Voor den grond wordt thans grondhuur betaald. Het is het streven van den heer Van Dijk, op zijn perceelen erfpacht te verkrijgen.

Thans interesseert ons de vraag, tot hoeverre zal deze inrichting op den duur zich zelf kunnen bekostigen. Aan de beantwoording van deze vraag moge het volgende uit de voorgeschiedenis der school voorafgaan.

Dit experiment is niet het resultaat van een gril of van een spontane opwelling, doch de vrucht van ernstig en diep nadenken. De heer Van Dijk werkt sinds 1913 op Soemba en is een goed kenner van land en volk. Op paedagogisch gebied heeft hij zich goed georiënteerd omtrent de nieuwere denkbeelden, welke daar den laatsten tijd opgeld doen. Zoo is hij door nauwgezette studie tot zijn opvoedingssysteem gekomen, dat hij voor den Soembanees het meest geëigend acht.

In 1930 is hij naar Holland gegaan en heeft daar zijn ideeën nader ontvouwd. Deze vonden in gezaghebbende gereformeerde kringen direct grooten weerklank, in het bijzonder bij den oud-Minister van Koloniën en oud-Gouverneur-Generaal Idenburg. Deze moedigde hem sterk aan, zijn plan door te voeren. De heer Van Dijk beschouwt hem als den voornaamsten promotor van het experiment. Ook Zijne Excellentie Minister Colijn en de oud-Minister De Waal Malefijt interesseerden zich zeer voor deze zaak.

Het is den heer Van Dijk dan ook gelukt, ondanks de slechte tijdsomstandigheden, in Holland een bedrag van *f* 10.000.— voor zijn plan bij elkaar te krijgen. Allerlei omstandigheden deden echter de uitvoering vertragen, zoodat met het experiment eerst in 1935 kon worden begonnen.

Deze *f* 10.000.— zijn in hun geheel in het bedrijf gestoken. Hiervoor zijn gebouwd: een woning voor den heer Van Dijk, een schoolgebouw met 2 lokalen, een woning voor den landbouwonderwijzer, 2 goedangs met silo, stallen, 10 huisjes voor de leerlingen (*f* 50.— per stuk) en 2 keukens, elk met 5 afdeelingen. Verder is het terrein hiervoor in orde gebracht en omheind, zijn er wegen aangelegd en landbouwgereedschappen gekocht.

Het bedrijfskapitaal is thans volledig besteed. Er ontbreekt echter nog een droogvloer voor de padi.

Het personeel der inrichting bestaat uit den heer Van Dijk, den heer E.L. Thomassow, een Amboneeschen landbouwonderwijzer, die de Cultuurschool te Soekaboemi heeft doorloopen, en den heer K. Windi, een abituriënt van de Normaalschool in Makasser.

De heer Van Dijk laat zijn financieele positie in verband met de school buiten beschouwing.

Voor salaris van den landbouwonderwijzer en den normalist is f.120.— per maand noodig. Dit wordt thans door de Zending gesuppleerd.

Van het landschap Lewa wordt geen steun genoten, noch in den vorm van geld, noch in dien van heerendiensten.

Naar de meening van den heer Van Dijk zal de zelfbekostiging van het bedrijf zoover kunnen gaan, dat volledig de voeding, de kleeding en de leermiddelen-voorziening der leerlingen hieruit betaald kunnen worden. De maandelijksche salariskosten ad. *f* 120.— zullen daarbij echter nimmer uit het bedrijf gehaald kunnen worden en ook geen fondsen voor verderen bijbouw.

Met moet echter bedenken, dat men hier met een opvoedingsinrichting voor onvolwassenen te doen heeft en dat het wel een onredelijke eisch zou zijn, uit den arbeid dier onvolwassenen de geheele opvoeding inclusief het bestaan van 2 of 3 gezinnen te betalen.

De opvoeding staat hier in de gedachte op den voorgrond en van die opvoeding maakt het bedrijf een integreerend deel uit, waarvan de opbrengst weer de opvoeding ten goede komt. Vanuit dit standpunt bekeken, kan onzes inziens niet anders geconstateerd worden, dan dat de heer Van Dijk met zijn experiment op den goeden weg is.

Naast den arbeid in het bedrijf moet er op deze school ook iets geleerd worden. Veldarbeid, studie en ontspanning wisselen elkaar af.

's Morgens kwart over 5 is het reveille. Om half 6 trekken alle leerlingen naar het veld, waar zij tot kwart over 8 werken.

Van 8.15 tot 9 's morgens, aandacht en ontbijt.

Van 9 tot 12 werkt de eerste klasse weer in den tuin en genieten de 2de en 3de klasse onderwijs in het schoolgebouw.

Van 12 tot half 2 is ieder vrij.

1.30 Middageten.

Van kwart over 2 tot 5 uur gaan de 2de en 3de klasse weer in den tuin werken en geniet de eerste klasse onderwijs.

Van 5 tot 6.30 allen vrij.

Van 6.30 tot 7 uur. Avondaandacht en avondeten.

Van 7 tot half 9 studie en ontspanning.

8.30 alle leerlingen naar bed.

Zoo is de dagindeeling te Lewa. De leerlingen zien er gezond uit en verrichten hun werk met lust en ijver. Dit blijkt het best hieruit, dat er geen deserteurs zijn. Wanneer het den jongens daar niet aanstond, zou er wel spoedig een groot verloop zijn waar te nemen. De eerste klasse telt thans 22 leerlingen, de tweede 14 en de derde 12.

3 Leerlingen van de eerste klasse konden het vorige jaar niet naar de tweede bevorderd worden. Zij wilden liever de eerste klasse doubleeren dan de school verlaten.

De leerlingen zijn afkomstig van het geheele eiland. Daarom is de voertaal bij het onderwijs Maleisch.

Het spreekt vanzelf, dat hier niet het gewone leerprogramma van de vervolgschool gevolgd kan worden. De leerstof wordt bepaald door de verbanden, waaronder de leerlingen in de toekomst zullen leven. Deze verbanden ziet de heer Van Dijk als volgt.

In de eerste plaats de verhouding tusschen den mensch en God en wel volgens de Calvinistische leer in haar oorspronkelijken, in haar verstoorden en in haar herstelden vorm.

In de tweede plaats de verhouding tusschen den mensch en de natuur, de laatste als schepping Gods, welke den mensch ten dienste staat, doch door den mensch tot ontplooiing en haar doel moet worden gebracht.

In de derde plaats de verhouding van den mensch tot het volk, waarvan hij deel uitmaakt, waarbij het de plicht van den mensch is, dat volk te dienen, opdat dat volk mede door de werkzaamheid van den individueelen mensch zijn roeping zal kunnen volbrengen.

In de vierde plaats de verhouding van het eigen volk tot andere volken onder het gezichtspunt, dat de volken elkaar aanvullen en dus elkaar moeten helpen.

In de vijfde plaats de verhouding van den mensch tot de Christelijke gemeente van alle eeuwen en alle volken.

Deze verbanden nu worden bij de leerlingen bewust gemaakt bij de volgende vakken van onderwijs: Godsdienstonderwijs, natuurkennis, aardrijkskunde, geschiedenis, lezen, schrijven, teekenen, taal en rekenen.

Bovenaan staat het *godsdienstonderwijs*. Dit wordt door den heer Van Dijk zelf gegeven aan de hand van den Bijbel en stichtelijke lectuur.

Uit het karakter van de school volgt, dat het onderwijs in *natuurkennis*, waaronder ook landbouwkennis gerekend moet worden, eveneens een zeer belangrijke plaats inneemt. Ook dit onderwijs wordt door den heer Van Dijk zelf gegeven, waarbij de heer Thomassow hem aanvult, wat de landbouwkennis betreft.

Allereerst wordt de voeding behandeld, hoofdvoedsel, toespijzen, genotmiddelen. Dus rijst, vleesch, groenten, melk, thee, suiker, honig, tabak.

Dan de hulp bij den arbeid als trek- en lastdieren, steenkool, petroleum, benzine.

Voorts de bescherming van het leven (woning, huisraad, kleeding, schoeisel, geneesmiddelen, enz.)

Ook de bedreiging van het leven (giftplanten, onkruid, wilde dieren, muskieten, vliegen, ruspsen).

Zoo geleidelijk aan komt de morphologie en metamorphose van de plant, de anatomie van het menschelijk lichaam en de physica aan de orde.

En in het hoogste leerjaar zelfs de psychologie, zooals ziel en lichaam, het bewustzijn, kennen en willen en ten slotte de hoofdzaken uit de natuur- en wiskundige aardrijkskunde.

Dit alles wordt onderwezen aan de hand van dictaten, door den heer Van Dijk zelf samengesteld, want er bestaan geen leerboekjes, waarin dit alles pasklaar voor de leerlingen wordt gegeven. De samenstelling van deze dictaten is een geweldige arbeid, want het gaat er om, dit op een voor de leerlingen bevattelijke wijze te doen.

Wij waren helaas niet in de gelegenheid, lessen in dit vak bij te wonen. Ook was er te weinig tijd, de dictaten grondig in te zien. Het komt ons echter voor, dat de heer Van Dijk hier en ook bij de andere leervakken wel wat hoog grijpt. Wij hebben den heer Van Dijk eenige malen onzen twijfel geuit, of dit grootsch

opgezette leerprogramma wel binnen het bevattingsvermogen van zijn leerlingen valt. De heer Van Dijk meent, dat zulks wel het geval is. Dit dient echter nuchter en grondiger onderzocht te worden.

Ook *aardrijkskunde* neemt een belangrijke plaats op het leerplan in. Eerst wordt het eiland Soemba behandeld. Dan de omgeving van Soemba, voor zoover er uitwisseling van producten plaats heeft, of op een andere wijze een belangengemeenschap is. Dit breidt zich langzamerhand uit tot geheel Nederlandsch-Indië.

Eindelijk komt de geheele aarde aan de orde met de voornaamste rijken en hun koloniën, rassen, klimaten, landbouwgebieden, boschgebieden, vindplaatsen van mineralen, industriestreken.

Dit onderwijs eindigt met de bestuursinstellingen van Ned.-Indië en beschouwingen over politiek en economie.

Bij het vak *geschiedenis* wordt begonnen met het lezen en bespreken van volksverhalen omtrent de afkomst der Soembaneezen. Soembaneesche nederzettingen, het uitzwermen van Soembaneezen komt daarbij ter sprake. Soembaneesche vorstengeslachten. Verhouding tusschen vorst en onderdaan op Soemba. Bestuur en rechtspraak op Soemba. Onderlinge naijver tusschen de verschillende stammen.

Daarna de vestiging van vreemdelingen op Soemba. Verzet tegen het Nederlandsche gezag op Soemba. De vestiging, de uitbreiding en de vruchten van de Zending op Soemba.

Na de geschiedenis van Soemba komen de hoofdlijnen van de geschiedenis van het Nederlandsche volk aan de orde, waarbij in elk tijdperk de betrekking tusschen Nederland en Indië wordt besproken.

Aan het slot van het geschiedenis-onderwijs wordt behandeld het godsdienstig leven der Soembaneezen, iets van den Islam en zijn geschiedenis, de politieke en economische gebeurtenissen van den dag en de Zending, vooral in Ned.-Indië.

Voor het *leesonderwijs* wenscht de heer Van Dijk geen opzettelijk voor de school geschreven leesboekjes. Als leesstof gebruikt hij het studieboek, het ontspanningsboek, den Bijbel, tijdschrift en krant.

De school behoort over een bibliotheek te beschikken, waarin de leerlingen allerlei boeken kunnen vinden, die zij voor de studie van bepaalde onderwerpen kunnen raadplegen.

Als krant en tijdschrift worden gebruikt een goed geredigeerd Maleisch dagblad en een stichtelijk weekblad.

Onderscheiden wordt stil lezen, luid lezen en voorlezen. Deze 3 leesvormen worden afwisselend beoefend.

Ook kent deze school geen opzettelijk *schrijfonderwijs*. Het schrijven wordt beoefend, door uit studieboeken, krant en tijdschrift allerlei aanteekeningen te maken en bij het produceeren van opstellen, rapporten en brieven.

Eveneens staat het *teekenen* in dienst der andere vakken. Er wordt geteekend, wanneer bij het onderwijs in natuurkennis schetsteekeningen vereischt worden, wanneer Soembaneesche verhalen om illustraties vragen, wanneer bij aardrijkskunde kaartjes noodig zijn, wanneer bij rapporten plattegronden en doorsneden gevoegd dienen te worden.

Bij het *Maleische taalonderwijs* staan opstel en brief op den voorgrond.

De te maken opstellen zijn zakelijk van inhoud en houden vooral verband met den arbeid in het bedrijf. Elke groep leerlingen heeft een notitieboekje, waarin door één van hen aanteekening wordt gehouden over de grondbewerking, den zaaitijd, hoeveelheid en qualiteit van het zaaizaad, de weersgesteldheid, wieden enz. Aan de hand van deze notities wordt iedere maand een rapport opgesteld. Dat is het opstel met zakelijken inhoud, waarbij tevens gelet wordt op de woordkeuze en den juisten grammatischen vorm.

De inhoud der brieven geeft een weerspiegeling van hetgeen de leerlingen beleven, waarbij er vooral op gelet wordt, dat de brieven voor den ontvanger interessante mededeelingen bevatten.

Ook worden bij het taalonderwijs de vrijmoedigheid en de vaardigheid gewekt, zich mondeling uit te drukken, in het openbaar te spreken.

De heer Van Dijk hoopt, dat deze verdere ontwikkeling, welke hij zijn leerlingen bijbrengt, ten slotte ook de landstalen zal bevruchten. Alle nieuwe begrippen, welke de leerlingen door middel van het Maleisch krijgen, moeten ten slotte in de Soembaneesche talen doordringen en den woordenschat en de structuur dier talen verrijken.

Het opzettelijk *rekenonderwijs* bestaat in het aanleeren van de hoofdbewerkingen met groote getallen, gewone en tiendeelige breuken, berekeningen van oppervlakte en inhoud, procentberekeningen, verhoudingen, eenvoudig handelsrekenen en boekhouden.

Er worden veel cijferoefeningen gegeven, maar geen sommen gemaakt, zooals de gebruikelijke rekenboekjes die geven. De practische toepassing wordt steeds gevonden door de eischen, welke het bedrijf en het dagelijksch leven stellen.

Dit leerplan is doortrokken van den modernen didactischen geest, maar — zooals wij boven reeds opmerkten — het komt ons voor, dat dit onderwijs voor de eenvoudige leerlingen, die slechts een Soembaneesche volksschool hebben doorloopen, in menig opzicht te overspannen is. De heer Van Dijk ontkent dit. Ons ontbrak de tijd, dit bij de leerlingen nauwkeuriger te onderzoeken. Gaarne zullen wij van den heer Van Dijk dictaten en werkstukken der leerlingen toegestuurd krijgen, om ons oordeel ter zake nader te fundeeren.

Uit het voorgaande moge voldoende duidelijk gebleken zijn, dat men hier te doen heeft met een ernstige poging, aan de Soembaneesche jeugd een zeer geëigende opvoeding te geven, welke bij slagen een monument voor Soemba genoemd mag worden. De aspecten voor dit welslagen zijn niet ongunstig. Er is thans reeds veel bereikt.

Wij achten het werk van den heer Van Dijk ondanks den sceptischen kijk, welken wij op onderdeelen er van hebben, zoo belangrijk, dat het ook buiten den engen ambtelijken kring belangstelling dient te wekken van hen, die zich met de opvoedingsproblemen met betrekking tot het millioenenvolk in onzen Archipel op eenigerlei wijze bezighouden.

Tot slot mogen wij dan ook nog de aandacht vragen voor de perspectieven van dit experiment en de beteekenis er van voor andere streken in den Archipel.

Wij behoeven er niet meer op te wijzen, dat opzet en doorvoering van dit werk een zeer zware taak zijn. De heer Van Dijk verricht dezen arbeid vol toewijding, hierbij trouw terzijde gestaan door zijn echtgenoote. Het is de kroon op hetgeen hij in 25 jaar tijd voor het onderwijs op Soemba heeft gedaan.

In de ervaren handen van dit echtpaar mogen van dit experiment gunstige resultaten verwacht worden. Doch de heer Van Dijk zal Soemba in 1938 voorgoed verlaten en zijn werk overdragen aan een jong onderwijzer, die thans in Holland voor het werk op Soemba in opleiding is. Deze jonge kracht zal gedurende 3 maanden met den heer Van Dijk op Soemba samenwerken.

Op den opvolger van den heer Van Dijk komt een zware taak te rusten. Deze man moet zich in de Indische maatschappij nog oriënteeren, op Soemba nog inwerken en zal dan direct voor de verdere uitwerking van een moeilijk paedagogisch experiment worden gesteld. Men zal moeten afwachten, of deze nieuweling zich spoedig het inzicht van zijn voorganger zal eigen maken.

In de toekomst denkt de heer Van Dijk niet met één dergelijke school te volstaan. Voor Soemba acht hij een vijftal vervolgscholen van dit nieuwe type noodig. Deze moeten dan onder leiding van een normalist gesteld worden. Zoo wil de heer Van Dijk het volgend jaar 4 van zijn leerlingen naar de normaalschool te Makasser zenden en deze normalisten in de toekomst bestemmen voor het hoofdschap der nieuwe vervolgscholen, nadat zij daarvoor eerst op Soemba getraind zijn.

Voor de toelating van 4 Soembaneezen tot de normaalschool te Makasser is naar onze meening alles te zeggen. Of deze krachten ten slotte in staat zullen zijn, de opvoeding van de Soembaneesche jeugd te behartigen, zooals de heer Van Dijk dit ziet, is voor ons een open vraag. Er zal daartoe een zware wissel op hen moeten getrokken worden.

Is dit experiment nu alleen voor Soemba van beteekenis of verdient het navolging voor andere streken van den Archipel?

Ter beantwoording van deze vraag zij er allereerst op gewezen, dat dit experiment gedragen wordt door een positief Christelijke geloofsovertuiging en de goddelijke roeping, deze overtuiging in de Inlandsche wereld verder uit te dragen. Ontneemt men aan het experiment deze basis, zou men b.v. een soortgelijke openbare vervolgschool willen creëeren, dan krijgt de proefneming het karakter van een zuiver sociaal-paedagogisch plan. Het spreekt vanzelf, dat de inhoud van de leerstof daardoor aanmerkelijk gewijzigd zou worden. De methodische behandeling der stof kan echter dezelfde blijven.

De opvoedende kracht, welke in het beoefenen van een gemeenschap en het voeren van een bedrijf is gelegen, kan bij een „openbaar" experiment even goed tot uiting komen.

Een tweede element, dat bij de inrichting te Lewa een belangrijken factor uitmaakt, is de toewijding van het echtpaar Van Dijk, welke voorvloeit uit de diepe overtuiging, dat God hen tot dit werk geroepen heeft. En nu is het de vraag, of zulk een toewijding, welke bij dit werk onmisbaar is, ook gevonden zal worden bij experi-

menten, die niet door een sterk geloof gedragen worden. Wij zouden de bron voor hun idealisme moeten kennen.

Voor de Indische Kerk in den Timor-Archipel, die niet over een onderwijsdeskundige beschikt, zijn dergelijke proefnemingen voorshands onbestaanbaar.

Voor andere Zendings-corporaties en de Missie, die op onderwijsgebied wel over vakkundigen beschikken, zou het in overweging genomen kunnen worden. Wij denken in dit verband o.a. aan den heer Kruyt in de Toradja-landen op Celebes.

Het leek ons van belang toe, aan dit experiment ruimere bekendheid te geven door middel van een artikel in dit tijdschrift in de hoop, dat het aanleiding zal geven tot nadere beschouwingen, waarmede èn de heer Van Dijk èn het Inlandsch onderwijs in het algemeen gebaat kunnen zijn.

Batavia-Centrum, 21 Januari 1938.

BOEKBESPREKING

WISSENSCHAFT BRICHT MONOPOLE: Der Forscherkampf um neue Rohstoffe und neuen Lebensraum. Ned. Vertaling: *WETENSCHAP VERNIETIGT MONOPOLIES*. N.V. Het Ned. Boekhuis. Tilburg.

De jonge schrijver en internationale journalist Anton Zischka, die in sterke mate de aandacht getrokken heeft door zijn politiek reportagewerk — men herinnert zich o.m. zijn „Japan Wereldveroveraar" en „Arabië ontwaakt" —, heeft de stof voor zijn nieuwste boek gezocht in een onderwerp, dat in het brandpunt staat van de belangstelling der geheele politieke, economische en wetenschappelijke wereld.

Het werk behandelt namelijk de thans wel zeer actueele kwestie der grondstoffen, ten opzichte waarvan Zischka een uitgesproken eigen opvatting blijkt te huldigen. Wij geven hier de kern van dit vraagstuk weer, zooals het volgens den schrijver dient te worden gezien. Er zijn landen, welke door de natuur met grondstoffen bedeeld zijn en er zijn vele landen, welke het zonder moeten stellen. Het heeft geen zin om idealistisch te droomen van een vrij internationaal ruilverkeer als oplossing: men heeft slechts met de barre werkelijkheid rekening te houden, met oorlog, met blokkade, met sancties, die millioenen menschen door de afsnijding van den grondstoffentoevoer in een toestand van hongersnood kunnen brengen. Doch ook afgezien van deze bijzondere omstandigheden blijken voortdurend de schadelijke gevolgen van het feit, dat de primaire grondstoffen, waarover de wereld beschikt, dikwerf gecontroleerd worden door enkele landen, eenige maatschappijen of in bepaalde gevallen zelfs door enkele personen. „Monopolies beheerschen zoowel onze voeding als onze kleeding". Aan de monopoliehouders is de gansche wereld schatplichtig. Niet in de mogelijkheid van het eenzijdig decreteeren van prijzen ziet Zischka nochtans het grootste gevaar, doch in de eenzijdige machtsvorming, welke het bezit dier monopolies in de hand werkt en in de zich telkens manifesteerende pogingen om desnoods door oorlog medezeggenschap over de grondstoffen-voorziening te verkrijgen.

Zischka denkt realistisch genoeg om niet te gelooven in de mogelijkheid van een uitweg door minnelijk internationaal overleg, dat zou moeten leiden tot een herverdeeling van koloniën. Hij betitelt dergelijke denkbeelden kortweg als kinderlijk en hersenschimmig. De oplossing moet zijns inziens gevonden worden door de wetenschappelijke werkers, die in de stilte van laboratoria over de geheele wereld als een onzichtbaar leger den strijd tegen de dictatuur der monopolie hebben aangebonden: door het zoeken naar werkwijzen voor het synthetisch vervaardigen van grondstoffen.

Daar de schrijver — en dit is een verdienste — zich niet bezighoudt met toekomstfantasieën en slechts de in de technische practijk beproefde synthetische procédé's bespreekt, dient men van het boek in zoover geen sensationeele nieuwigheden te verwachten. Een ieder weet, dat benzine, dat rubber en harsen kunstmatig kunnen worden vervaardigd, dat kunstzijde bepaald onmisbaar is en zelfs dat in Italië op vrij groote schaal kunstwol uit taptemelk wordt gemaakt. Maar door velen is die wetenschap slechts vergaard uit in vak- of dagbladen verspreide berichten, welke, fragmentarisch van karakter als zij zijn, op zich zelf al niet medewerken tot het vestigen van een grootschen indruk betreffende de practische beteekenis van dit alles.

Thans brengt „Wetenschap vernietigt monopolies" een geordend, compleet en gedocumenteerd overzicht van de door de synthetische wetenschap tot dusver bereikte resultaten en van de werkelijke toepassingen daarvan in de industrie.

Een dergelijke „revue der synthese" nu blijkt niet alleen uiterst imposant, doch ook leerzaam, want, wanneer Zischka zijn suggestieve parade der synthetische grondstoffen regisseert, beelden voortoovert van de wolkenkrabberachtige installaties der Leuna-fabrieken te Mersenburg, waarin de door hydreering van kool gewonnen benzine wordt geraffineerd, indrukwekkende cijfers geeft van de productie van Buna-kunstrubber door de I. G. Farben, om bij enkele voorbeelden te blijven, dan is die lectuur vooral voor ons, bewoners van een land van natuurproducten, die maar al te gaarne blijven gelooven, dat olie slechts uit den grond en rubber alleen uit boomen behoort te vloeien, uitermate geëigend tot het op gang brengen van een dynamische denkwijze, waarin ernstig rekening wordt gehouden met de mogelijkheid, dat men elders onze natuurlijke grondstoffen niet *immer* broodnoodig zal hebben.

Met de vraag, wat er met de „grondstoffenlanden" gebeuren zal, mocht de wetenschap der synthese uiteindelijk een volledige overwinning op de natuur behalen, laat de schrijver zich niet dan terloops in. Die keerzijde der medaille is overigens belangrijk genoeg, daar het gaat om de levensbelangen der grondstoffenlanden, welke als goede afnemers van de industriestaten wederkeerig ook tot de welvaart van deze laatste bijdragen. Dat men voor de synthetische producties uiteindelijk zonder voorbehoud zal moeten capituleeren, durft zelfs Zischka niet te beweren: herhaaldelijk wijst hij op het feit, hoe het zoeken der geleerden naar surrogaten ook de wetenschappelijke activiteit in het grondstoffenkamp heeft geprikkeld, met belangrijke verbeteringen der natuurproducten als resultaat. In een dergelijk verband vindt hij in het bijzonder aanleiding tot het brengen van hulde aan het uitnemend landbouwkundig werk te Buitenzorg verricht.

Een andere belangrijke factor, welke ten aanzien van het vraagstuk dikwerf van beslissende beteekenis zal zijn, blijft evenwel geheel onbesproken, die van de beïnvloeding der situatie door de prijzen, waarvoor de „monopoliehouders" (wij nemen dezen ietwat tendentieuzen term hier gemakshalve over) hun producten leveren. Het inzicht heeft zich langzamerhand baan gebroken, dat té hooge prijzen de surrogaatvorming ten sterkste bevorderen. De oprichting van een kunstrubber-(duprene-) fabriek door het machtige Du Pont de Nemours-concern kan men in zekeren zin beschouwen als Amerika's antwoord op de fabelachtige rubberprijzen tijdens het Stevensonscheme. Die fabriek bestaat nog en produceert, doch is in haar huidigen omvang meer als een symbolisch dan als een werkelijk dreigement op te vatten. Men weet intusschen, dat dit „symbool" in leidende rubberkringen op de juiste waarde wordt geschat en dat men in die kringen terecht niets meer vreest (o quae mutatio rerum) dan een onmatige prijsstijging van het product. Het zou interessant zijn na te gaan, of en in hoeverre het „mene tekel" van de rubber heeft geholpen en of derhalve in de grondstoffenlanden met betrekking tot die producten, welke in de naaste toekomst door de steeds voortschrijdende wetenschap met surrogaten worden bedreigd (hier te lande is de kina een voorbeeld), een bewuste *preventieve* politiek van lage prijzen en andere maatregelen wordt gevolgd.

Intusschen zal men toch wel op het geheel of gedeeltelijk verlies van bepaalde markten moeten rekenen, al is de noteering der producten nog zoo redelijk. Duitschland en andere, door hun geografische positie gemakkelijk af te sluiten landen, welke de harde les van den grooten oorlog niet hebben vergeten, hebben er in den geest van den tegenwoordigen tijd het grootste belang bij zich onafhankelijk te maken van een blokkade. En het enorme industrieele surrogaten-apparaat dat daar, ongeacht normale rendabiliteits-overwegingen, wordt opgebouwd, zal immers bezwaarlijk alleen als reserve in stand kunnen worden gehouden met het oog op eventueele internationale verwikkelingen.

Zooals hierboven reeds met andere woorden werd gezegd, ziet Zischka in de onafhankelijkmaking der menschheid van willekeurige bevoorrechting, welke op het bezit van natuurlijke grondstoffenvoorraden berust, den grootsten zegen, welken de wetenschap kan brengen. De juistheid van dat inzicht in het midden latend, doet zich voor ons de belangrijke vraag voor, of het offensief der op synthese en surrogaatvinding gerichte wetenschap als een stoomwals over de natuurproducten zal rollen, dan wel in een stellingoorlog zal vastloopen. De verpletterende nederlaag van de indigo door de uitvinding der aniline-kleurstoffen is inderdaad een sprekend voorbeeld van het eerste alternatief. Doch het verloop van den strijd van biet tegen riet vertoont een ander aspect.

Sinds Achard nu bijna anderhalve eeuw geleden de eerste bietsuikerfabriek voor den koning van Pruisen demonstreerde, heeft dezelfde wetenschap, die dit „surrogaat" vervolmaakte, met evenveel kracht als succes gewerkt aan de selectie van de rietplant, de bestrijding van de haar steeds bedreigende ziekten en plagen en aan de verbetering van raffinage- en fabrieksmethoden tot opvoering van haar rendement en vermindering van den kostprijs. De aldus op elkaar losgelaten tegengestelde krachten leidden tot een resultante, een soort van — zoo men wil — gewapend compromis, waaruit in elk geval is af te leiden, dat beide producten naast elkaar bestaansrecht hebben en afzet vinden, zij het dan ook dat de rietsuiker naar een bescheidener plaats is teruggewezen.

Met begrijpelijken trots vermeldt Zischka, dat Buna-rubber thans ook in een kwaliteit wordt gemaakt, welke de natuurrubber in duurzaamheid overtreft. Nog daargelaten of deze fabricage economisch gerechtvaardigd is, rijst de, door den schrijver niet in het geding gebrachte vraag, of de chemie niet evengoed of beter in staat is natuurrubber of latex tot het gewenschte niveau te veredelen.

* * *

Zischka's boek houdt het midden tusschen een pleidooi en een epos: een epos in de vele uitmuntend en boeiend geschreven bladzijden, welke den opgang der wetenschap beschrijven, zooals hij onverbrekelijk verbonden is aan den onverpoosden arbeid van enkele bekende of beroemde en ongetelde anonieme zoekers, uitvinders en geleerden die, enorme moeilijkheden en tallooze teleurstellingen ten spijt, voortgaan met hun streven de natuur te evenaren en zelfs te overtreffen. In zooverre is het werk te beschouwen als een monument voor de natuurphilosofen, op de wijze als Paul de Kruif's „Men in white" er een is voor de mannen der medische wetenschap.

Als pleidooi wordt het gekenschetst door de overdrijvingen en andere uitingen van eenzijdigheid, welke men gewoonlijk aan dat begrip verbindt. Al moge dit gemis aan objectiviteit in zekere mate hierdoor verontschuldigd worden, dat Zischka, zooals uit zijn bruisenden betoogtrant blijkt, volkomen door zijn grondgedachte der „onafhankelijkmaking" is gefascineerd, aan de documentaire waarde van het werk doet het niettemin afbreuk. Een voorbeeld uit vele. Bij de bespreking van het verschijnsel der enorme bevolkingstoename in de vorige eeuw, waardoor Europa tenslotte niet meer in staat bleek zijn inwoners te voeden, wijst de schrijver terecht op de groote beteekenis van het werk van Liebig en andere grondvesters der moderne landbouwkunde en bodemchemie, waardoor het gevaar der bodemuitputting tot staan werd gebracht en de curve van de agrarische opbrengsten een snelle opwaartsche

lijn ging vertoonen. Dit inderdaad prachtige resultaat wordt nu met voorbijgaan van andere factoren zóó nadrukkelijk op den voorgrond geplaatst en opzettelijk belicht, dat het betoog hier berekend schijnt om de overtuiging te suggereeren, dat Europa feitelijk door de evengenoemde takken van wetenschap voor een hongersnood is behoed. Deze slotsom past uitnemend in schrijvers betoog, doch is er niet minder onjuist om. In werkelijkheid immers waren ook de stijgende landbouwproducties geenszins voldoende om in de geweldig uitgedijde behoeften der Europeesche huishouding te voorzien en was het in hoofdzaak de zich toen snel ontwikkelende *industrialisatie*, welke het Westen de forsche koopkrachtinjectie gaf, die het in staat stelde de ontbrekende granen en andere levensmiddelen uit overzeesche gewesten te importeeren.

Tenslotte kan men het als een lacune ondervinden, dat de schrijver geen scherp onderscheid maakt tusschen de staatkundige doeleinden, welke door een bewuste kunstgrondstoffenpolitiek worden nagestreefd en het algemeen economisch nut, dat zijns inziens uit de „onafhankelijkmaking" zal voortvloeien. Of van dit laatste nut, dat tenslotte den consument ten goede zal moeten komen, bijzondere verwachtingen mogen worden gekoesterd, is een open vraag. Immers blijkt in de practijk, dat de grondstoffen- en andere groote concerns zich om strijd trachten te verzekeren van het bezit van octrooien en patenten, welke de synthetische bereiding betreffen.

Daardoor verdwijnen echter geen monopolies, doch komen zij slechts in andere handen.

* * *

Zoo is „Wetenschap vernietigt monopolies" een werk, dat beurtelings om bewondering en critiek vraagt. Als vaak brillante causerie zal het boek ongetwijfeld een breeden lezerskring vinden en dus bijdragen tot de vorming van de publieke opinie. Als die openbare meening zich daardoor met meer tempo dan voorheen zal bewegen in de richting van het besef, dat de natuurlijke grondstoffen haar onmisbaarheid kunnen gaan verliezen en dat eenzijdig op land- en mijnbouw georiënteerde landen daardoor in een permanente crisis kunnen geraken, dan is een dergelijke wijziging der mentaliteit de beste bodem, waarop de denkbeelden inzake — ook uit anderen hoofde reeds noodzakelijk gebleken — structuurwijziging van die landen tot een snellere ontwikkeling kunnen komen. Dat het hoofdkenmerk dier structuurwijziging zal bestaan uit verdergaande industrialisatie, behoeft bij het ontbreken van een keus uit andere belangrijke mogelijkheden wel geen betoog.

C. F. DRIESSEN.

KOLONIALE STUDIËN

DE ECONOMISCHE SAMENWERKING TUSSCHEN NEDERLAND EN NEDERLANDSCH-INDIË [1])

DOOR Dr. W. M. F. MANSVELT

Inleiding.

Lokte het denkbeeld om te spreken over de economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië mij eenerzijds aan, anderzijds was ik mij bewust, dat dit vraagstuk zoovele facetten heeft en daardoor zooveel speciale deskundigheid vereischt, dat ik geaarzeld heb mij aan de behandeling van een zoo omvangrijk vraagstuk te wagen. Tenslotte heb ik er toch toe besloten, omdat het mij voorkomt, dat een openbare behandeling van dit onderwerp een nationaal belang is en past in het kader van een vereeniging als de Vaderlandsche Club.

Een onderwerp als de economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië wordt niet verder gebracht door er van tijd tot tijd in een vereenigings-orgaan of in een dagblad een hoofdartikel aan te wijden. Dit onderwerp eischt naast gedachtenwisseling bestudeering om zoo door kritiek en eventueel hernieuwd onderzoek te komen tot een steeds meer gepreciseerd inzicht, en tot het formuleeren van desiderata t.a.v. de richting der verdere economische ontwikkeling, dus tot een nationaal economisch programma.

[1]) Rede gehouden op 17 Maart 1938 voor den Kring Batavia van de Vaderlandsche Club.

Op zichzelf is het een vreemd verschijnsel, dat ten aanzien van een zoo belangrijke zaak als de economische oriënteering of liever heroriënteering van Nederland en zijn overzeesche gewesten in de gewijzigde wereld-constellatie nog geen uitgewerkt nationaal of partij-programma bestaat, terwijl niet alleen Rusland, Duitschland, Italië en Japan zich tot autarkische staten vervormen, maar ook het Britsche Rijk reeds jaren zoekt naar den opbouw van zooal niet een besloten, dan toch van een nauw samenhangende economische eenheid. Zonder twijfel hangt deze achterstand samen met de opvatting, welke het vorige Kabinet gedurende jaren gehuldigd heeft, nl. dat de economische veranderingen om ons heen het gevolg waren van een tijdelijke crisis en dat de wereldhandel weer geleidelijk in zijn oude banen zou terugkeeren. Ik geloof, dat er weinigen meer zullen zijn, die deze meening thans nog toegedaan zijn, ook al kent men aan de Amerikaansche handelspolitiek haar volle waarde toe. Het gevolg van deze opvatting is intusschen, dat de Nederlandsche handelspolitiek zich in hoofdzaak bepaald heeft tot het uitwerken van maatregelen van defensieven aard.

Aan Gouverneur-Generaal de Jonge persoonlijk komt de eer toe het eerst begrepen te hebben, dat Indië er met een houding van maar zitten en afwachten niet kwam, dat men er op uit moest om nieuwe mogelijkheden en wegen te zoeken. De handels-missie naar Zuid-Amerika doet zien, dat men ook in Nederland thans dien weg op wil. Dergelijke goodwill-missies hebben echter onvoldoende effect, indien er niets op volgt en dat er niets op volgt is het uitvloeisel van de omstandigheid, dat niemand weet wat er nu eigenlijk verder gebeuren moet. Slechts vaag staat aan de promotors van dien vorm van buitenlandsche activiteit voor oogen, dat er gestreefd moet worden naar verbreeding en versterking van den economischen grondslag van het Nederlandsche Imperium, maar waar dit nu uit bestaan moet, dat is juist wat men weten moet! Aan algemeenheid heeft men, wanneer men het daarbij laat, niets. Zij hebben slechts waarde, wanneer de details bestaan uit voorstellen van zakelijken aard. Daar moeten wij dan ook uiteindelijk heen.

Historisch overzicht handelsbetrekkingen. Holland — Indië.

Alvorens over de wenschelijkheid van bepaalde voorstellen van gedachten te kunnen wisselen, dient men een duidelijk beeld voor oogen te hebben van de ontwikkeling der huidige handelsrelaties

van de gebiedsdeelen van het Rijk, om te kunnen beoordeelen hoe de belangen voor elk der Rijksdeelen liggen. Ik heb mij hier ter inleiding bepaald tot eenige karakteristieken in de economische ontwikkeling van Nederlandsch-Indië aan de hand van de Nederlandsch-Indische statistieken.

In de betrekkingen tusschen Nederland en Ned.-Indië sedert het begin van de 19de eeuw vallen twee episoden te onderscheiden, de eerste het tijdperk van bescherming, loopende van 1818 tot 1873, en het tijdperk van vrijhandel van 1874 tot aan de huidige crisis, toen het beginsel onvoorwaardelijke vrijhandel doorkruist werd door de beginselen van de moderne handelspolitiek, van contingenteering en reglementeering van anderen aard.

De bescherming, welke in het eerste deel van de 19de eeuw van kracht was, bestond behalve in de heffing van differentieele rechten, ook in de bemoeiingen van de Nederlandsche Handel Mij. met de Twentsche katoen-nijverheid, in een kunstmatige regeling van vrachten en assuranties als uitvloeisel van de aan dit lichaam opgedragen vervoer en verkoop van Gouvernementsproducten.

Volgens de tradities der liberalen hangt de opbloei in Nederlandsch-Indië tegen het einde der 19de eeuw samen met de gewijzigde handelspolitiek. Zoo zegt Treub [1]) dat een ,,ieder, die niet geheel vreemdeling is in de geschiedenis van Indië, weet, dat de haast wonderbaarlijke economische ontwikkeling, welke het land in de laatste halve eeuw heeft doorgemaakt, mogelijk is geworden door de agrarische wet van 1870, welke de bij uitstek rijke natuurkrachten ter ontginning openstelde aan de westersche onderneming, en aan de wet van 1872, welke door de afschaffing der preferentieele rechten de politiek van de open deur inleidde en daarmede kapitaal uit allerlei landen naar het kapitaal-behoevende Indië heentrok".

Dit is ook de voorstelling van zaken, welke men bij Gonggrijp vindt in zijn ,,Schets eener economische geschiedenis van Nederlandsch-Indië" [2]).

Niet tegen te spreken is, dat sedert omstreeks de eeuw-wisseling de productie en de export van Ned.-Indië een omvang hebben gekregen, die een veelvoud is van de cijfers van den uitvoer in Indië gedurende het tijdperk van bescherming. Men ziet dit geïllustreerd in Graf. 1, waarin de uitvoer naar de waarde en naar gewicht

[1]) In een artikel: ,,Nederland-Indonesië," verschenen in het ,,Politiek Economisch Weekblad" van 4 October 1929.

[2]) Volksuniversiteitsbibliotheek No. 41 (1928) p. 168 en 170.

is afgeteekend van 1825 tot 1937. Al is ook met één oogopslag het verschil tusschen den huidigen en den voormaligen toestand van Ned.-Indië duidelijk, toch is er geen aanwijsbaar verband aanwezig tusschen de economische ontwikkeling van Ned.-Indië en het tijdstip, waarop men in de handelspolitiek overstag ging.

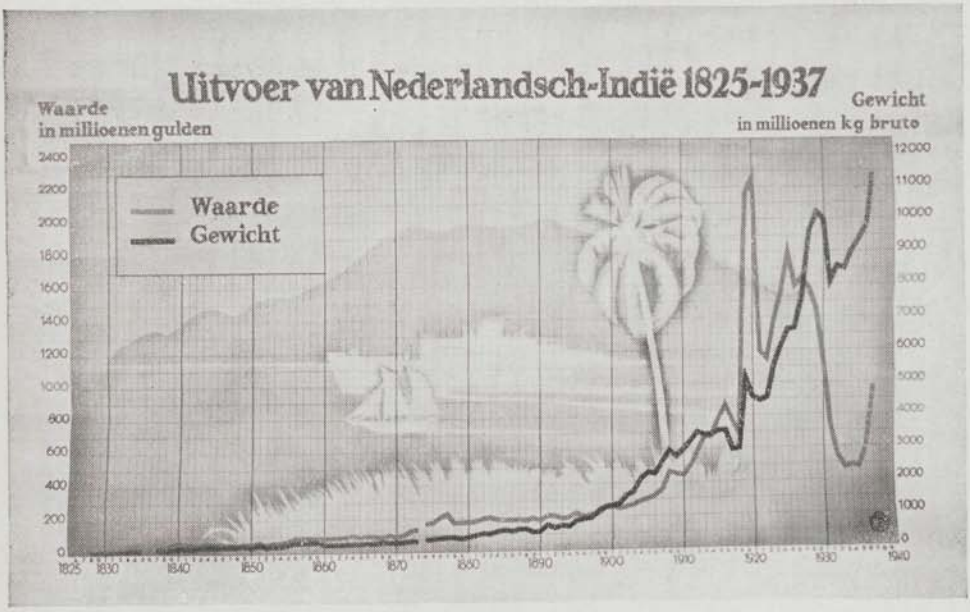

Grafiek 1.

Dit verband komt evenmin voor den dag, wanneer men de waarde en het gewicht van den uitvoer uitzet op een logarithmische grafiek, waardoor het ontwikkelingstempo nauwkeuriger gevolgd kan worden. (Graf. 2) Een plotselinge stijging van den uitvoer als gevolg van het huldigen der vrijhandelsbeginselen sedert 1874 valt niet te bekennen. Daarentegen komt de stijging van den uitvoer als gevolg van het door Van den Bosch toegediende economische paardenmiddel, de gedwongen cultures, duidelijk in deze grafische voorstelling voor den dag. Daarna volgt een periode van slechts geringe ontwikkeling, loopende tot het jaar 1865. Van dat jaar, dus nog voor de vrijhandelsbeginselen werden toegepast, ontstaat een merkbare stijging tot omstreeks 1887. De meest opvallende ontwikkeling heeft echter plaats van 1895 — 1908, toen de uitvoer in 13 jaar tijd van 700 millioen tot 3000 millioen kg steeg, dus meer dan verviervoudigde.

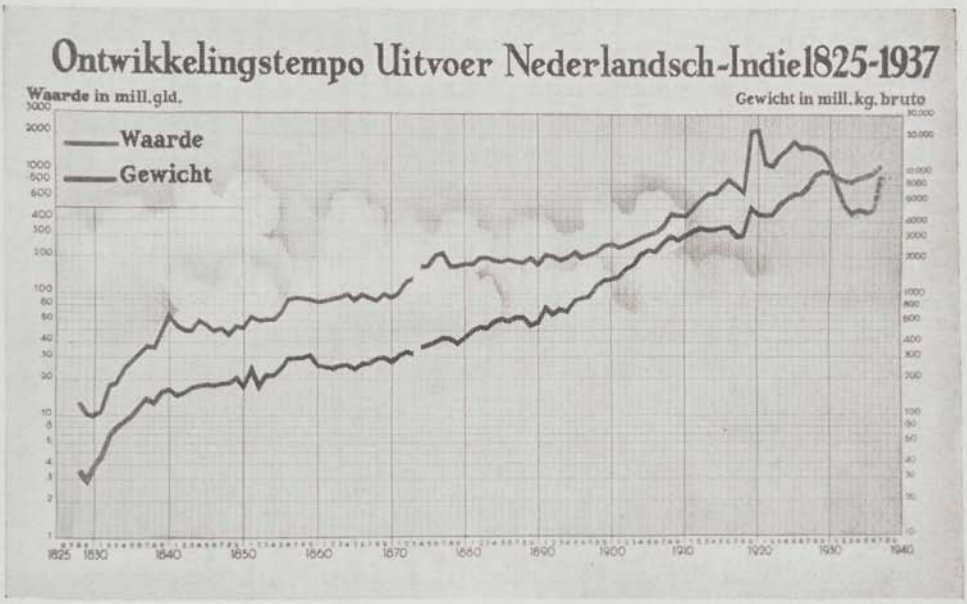

Grafiek 2.

Wij hebben hier slechts te maken met gelijktijdige, maar niet met oorzakelijk samenhangende verschijnselen. De economische opbloei van Ned.-Indië is niet het gevolg van de gewijzigde handelspolitiek, maar hangt samen met de industriëele ontwikkeling en bevolkingstoename van Europa en Amerika sedert het laatste kwart der 19de eeuw. Dit blijkt, wanneer men de trend in de ontwikkeling van Nederlandsch-Indië legt naast het beeld, dat de wereldhandel vertoont sedert 1880. (Zie Graf. 3).

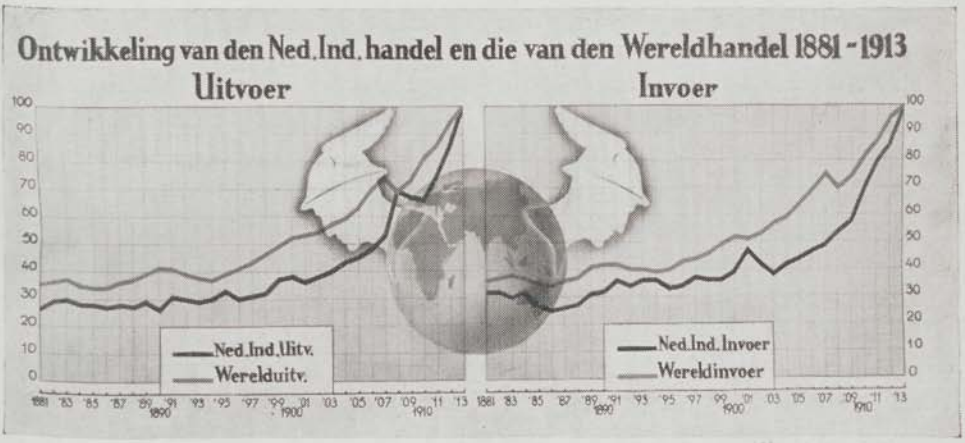

Grafiek 3.

Men ziet, wanneer men deze beide ontwikkelingslijnen verwerkt tot index-cijfers, uitgaande van 1913 als basis, dat de ontwikkeling van Ned.-Indië niet een verschijnsel is, dat op zich zelf staat, maar veroorzaakt wordt door de toenemende vraag van Europa en Amerika naar grondstoffen en voedingsmiddelen. De toeloop van vreemd kapitaal houdt geen verband met de gewijzigde handelspolitiek, maar met de gewijzigde conjunctuur en dat die belegging niet in Afrika maar in Indië plaats had, houdt verband met de hier aanwezige goedkoope arbeidskrachten en met de hier gevonden rechtszekerheid. Als zoodanig heeft de Agrarische Wet van 1870, waarbij de rechten op den grond voor ondernemers geregeld werden, de beteekenis van het scheppen eener voorwaarde voor de ontwikkeling.

Het is bekend, dat de ontwikkeling, welke Indië in de laatste 40 jaar heeft doorgemaakt, niet alleen heeft bestaan in de uitbreiding van reeds vroeger bestaande cultures, maar ook in het entameeren van nieuwe terreinen op het gebied van land- en mijnbouw. Indië vertoont daardoor een veel grootere *verscheidenheid* in zijn productie en uitvoer dan b.v. Cuba, Ceylon of de Philippijnen, een grooter verscheidenheid ook dan Zuid-Afrika of Australië. Die ontwikkeling heeft trouwens niet alleen bestaan in de vestiging en uitbreiding van kapitalistische ondernemingen, maar ook in het deelnemen van de bevolking aan het kweeken van exportgewassen. Er blijft echter ten aanzien van den afzet een markant onderscheid bestaan tusschen den ondernemings- en den bevolkingslandbouw. De ondernemingslandbouw is evenals de mijnbouw voor het overgroote deel van de productie aangewezen op den export, terwijl de bevolkingscultuur van eenjarige gewassen in het algemeen het karakter draagt van export van overschotten. Dit wordt duidelijk, wanneer men de productie onderscheidt naar hetgeen binnenslands verbruikt en naar hetgeen geëxporteerd wordt. (Graf. 4).

Bij een dergelijke voorstelling van zaken wordt duidelijk, dat de ondernemingslandbouw en de mijnbouw door het gebrek aan een binnenlandsche markt economisch veel kwetsbaarder zijn dan de bevolkingscultures van aardnoten, cassave, mais, bataten, rijst, kedelee en aardappelen.

Het gebrek aan afzet binnenslands weegt te zwaarder, omdat ook het *Moederland slechts in beperkte mate afnemer* is van de producten van Nederlandsch-Indië.

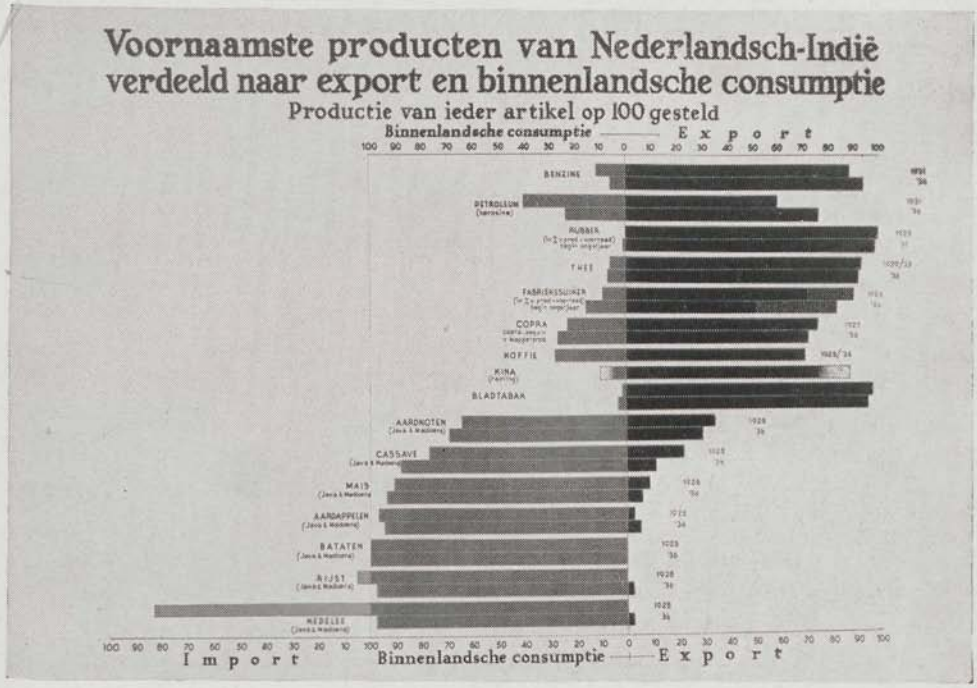

Grafiek 4.

Wat de betrekkingen met het Moederland betreft, heeft de wijziging van de handelspolitiek in 1874 zonder twijfel invloed uitgeoefend, al wil ik daarmede niet zeggen, dat de afnemende beteekenis, welke het Moederland in den loop der jaren voor Indië heeft gekregen, geheel op rekening gesteld moet worden van de veranderingen in de handelspolitiek. Een beeld van het aandeel van Nederland in den in- en den export van Ned.-Indië vindt men in de graf. Nos. 5 en 6 weergegeven. Eenzelfde verloop vertoont ook het aandeel van de Nederlandsche vlag in het buitenlandsch scheepvaartverkeer van Nederlandsch-Indië. (Graf. 7).

De tegenstelling van de situatie tusschen het tijdperk van bescherming en den toestand sedert de vrijhandelsbeginselen wordt nog duidelijker, wanneer men een voorstelling geeft van het procentueele aandeel, dat Nederland heeft gehad in den in- en uitvoer, en in het scheepvaartverkeer van 1825-1937. (Graf. 8).

Voor wat den *export* betreft, is de relatieve achteruitgang in de beteekenis van het Moederland als markt voor Indische producten toe te schrijven aan verscheidene oorzaken.

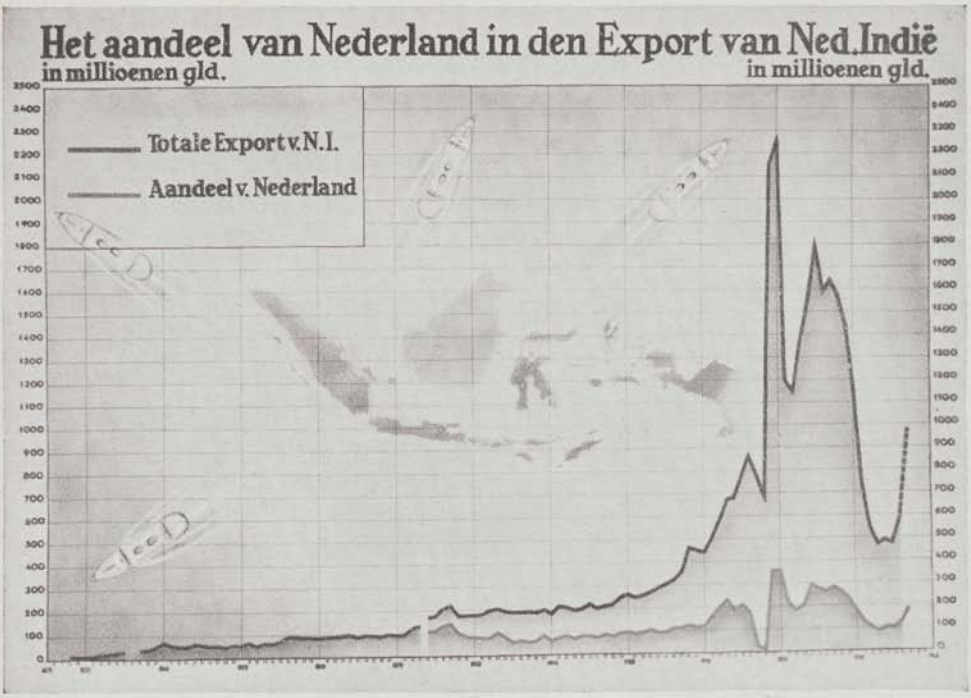

Grafiek 5.

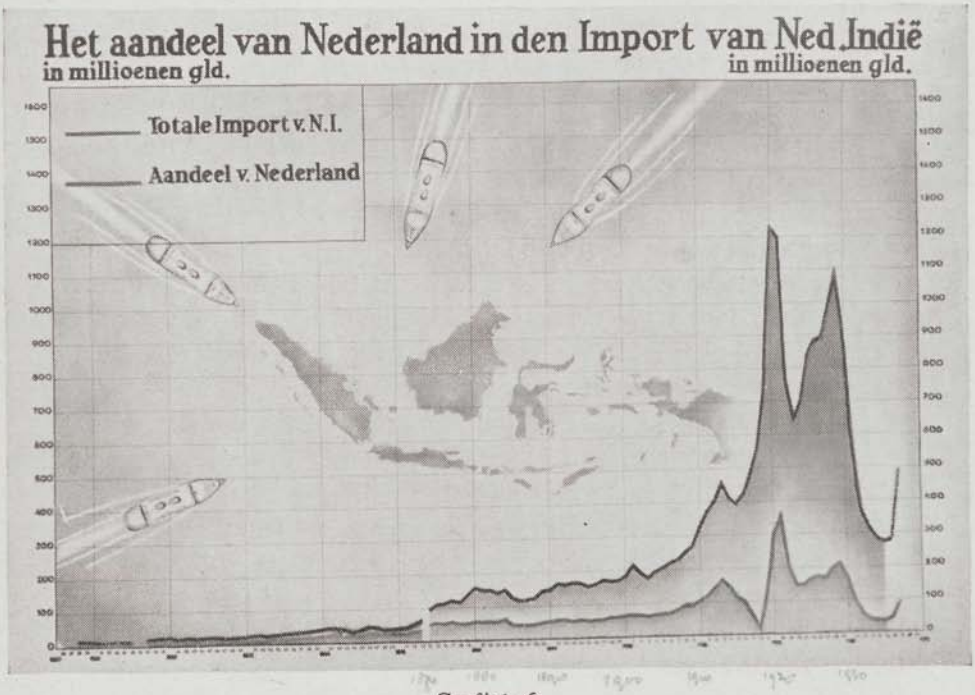

Grafiek 6.

In de eerste plaats aan het beperkt consumptief vermogen van het betrekkelijk geringe zielental van het Nederlandsche volk. In de tweede plaats aan de beperkte behoefte aan grondstoffen, doordat de Nederlandsche industrie eerst zeer laat tot ontwikkeling is gekomen. Gelden deze beide oorzaken voor de grens, welke aan den invoer tot verbruik in Nederland gesteld is, daarnaast moet ook rekening gehouden worden met de stagnatie in den export naar Nederland als verhandelingsland tengevolge eenerzijds van de natuurlijke ontwikkeling van den modernen handel, die meebrengt een rechtstreeksche verscheping van de producten naar het land van den verbruiker, anderzijds ook met de omstandigheid, dat wij als handelsvolk er in de 19de eeuw niet in geslaagd zijn van Nederland een algemeene markt te maken voor overzeesche producten. Dit doel, dat Koning Willem I en Van den Bosch voor oogen heeft gestaan bij den verkoop van de Gouvernementsproducten in Nederland, een doel dat ook in de nadagen van de zeilvloot nog eens nagestreefd werd, is nimmer bereikt. De handel van Nederland is volstrekt niet zoo internationaal als men wel eens denkt; hij bestaat slechts voor 1/3 deel uit aanvoer van overzeesche gewesten, voor 2/3 in handel met Europeesche landen. Dit in onderscheid met Engeland, waar het beeld juist omgekeerd is, waar 2/3 van den handel bestaat in het verkeer met de dominions, kroonkolonies en andere overzeesche gewesten.

De achteruitgang in den *import* uit Nederland hangt samen met de geringe industrieele ontwikkeling van Nederland gedurende de geheele 19de eeuw.

Wat Nederland naar Indië exporteerde was maar voor een klein deel het product van nationale nijverheid, grootendeels handelen wij in de voortbrengselen van Duitsche, Fransche, Engelsche en Belgische fabrieksnijverheid.

De achterstand in de industrieele ontwikkeling van Nederland is nog verergerd door het landdurig vasthouden aan het gebruik van houten zeilschepen, waardoor wij geen behoefte hadden aan een zware industrie.

Als voorbeeld van den belemmerenden invloed, die deze omstandigheid heeft uitgeoefend op onze economische expansie, het volgend historische feit.

Toen bij de openstelling van Japan ons land in de gelegenheid was om den eersten stoombootdienst en den eersten trein aan te leggen, was de Nederlandsche nijverheid daartoe niet in staat.

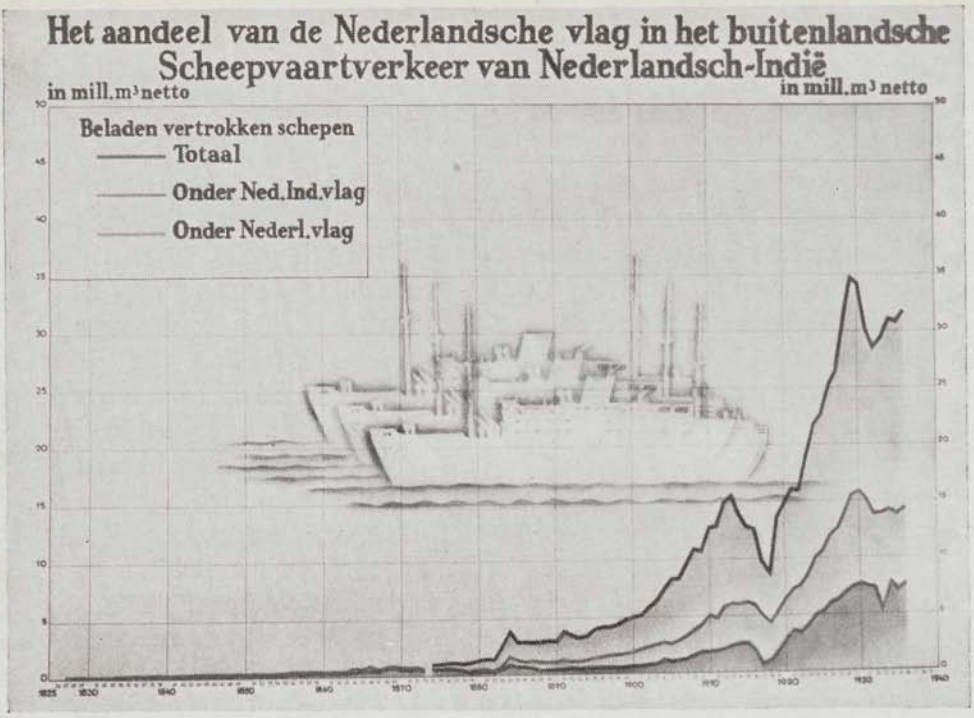

Grafiek 7.

Grafiek 8.

De Japanners kwamen er voorts spoedig achter, dat wat wij aan instrumenten en wapenen leverden elders aangekocht was. Zoo verloren wij onze prominente positie in Japan. Door dezelfde oorzaken konden wij geen deel nemen aan den kapitaalexport naar overzeesche gewesten in een vorm als Engeland, Duitschland en België dat deden. Datzelfde gemis deed zich gevoelen in de betrekkingen tot Nederlandsch-Indië. Het Nederlandsche Empire droeg economisch een geheel ander karakter dan het Britsche. Het Nederlandsche koloniale rijk was in de 19de eeuw een *symbiose van twee agrarische landen,* waarvan het een als verhandelingsland functionneerde.

Bij de notoire industrieele zwakheid van Nederland was het differentieele invoerrecht in Indië een welkom middel om den invoer van vreemd fabrikaat over Nederland te leiden en het Nederlandsche scheepvaartverkeer aan uitgaande vrachten te helpen.

Men kan dan ook niet anders zeggen dan dat de afschaffing van het differentieele invoerrecht een maatregel is geweest, die geheel ontijdig heeft plaats gehad en die ons stellig geschaad heeft. De toepassing der vrijhandelsbeginselen op de koloniale handelsbetrekkingen was een offer aan een doctrine. Nederland had door zijn bijzondere geografische ligging belang bij onbelemmerd handelsverkeer en heeft zich eeuwen lang aan dit beginsel trachten vast te houden. Bij het handelsverkeer met de overzeesche gewesten moest het omhelzen van deze liberale beginselen onvermijdelijk leiden tot meer voordeel van degenen, die industrieel sterker waren.

Geheel anders zou de positie nog geweest zijn, indien Indië economisch reeds een zekeren graad van zelfstandigheid had bereikt. Doch daar was het verre van. Indië was toenmaals allerminst toegerust om het nationaal karakter in handel en scheepvaart te bewaren bij een vrije mededinging.

Er bestonden in Indië gedurende de geheele eerste helft der 19de eeuw niet anders dan kleine Nederlandsche handelshuizen van kortstondigen duur, die ternauwernood een „living" konden maken naast een aantal Britsche huizen met vertakkingen in Singapore. Ook op het gebied van de interinsulaire vaart speelde de Nederlander slechts een ondergeschikte rol. De stoomvaart stond onder den invloed van Engelsche belangen en de zeilvloot was voor het meerendeel in handen van Inlanders en Vreemde Oosterlingen.

Het is een wonder, dat de nationale belangen niet geheel onder den voet geraakt zijn en het is opmerkelijker dat het Moederland

nog zulk een aandeel in handel, scheepvaart en belegging van N. I. heeft, dan dat het geringe procentueele aandeel van het Moederland verklaring behoeft.

Vergelijkt men het handelsverkeer tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië met dat van andere koloniën bezittende mogendheden, dan is het contrast wel zeer groot. (Zie Graf. No. 9).

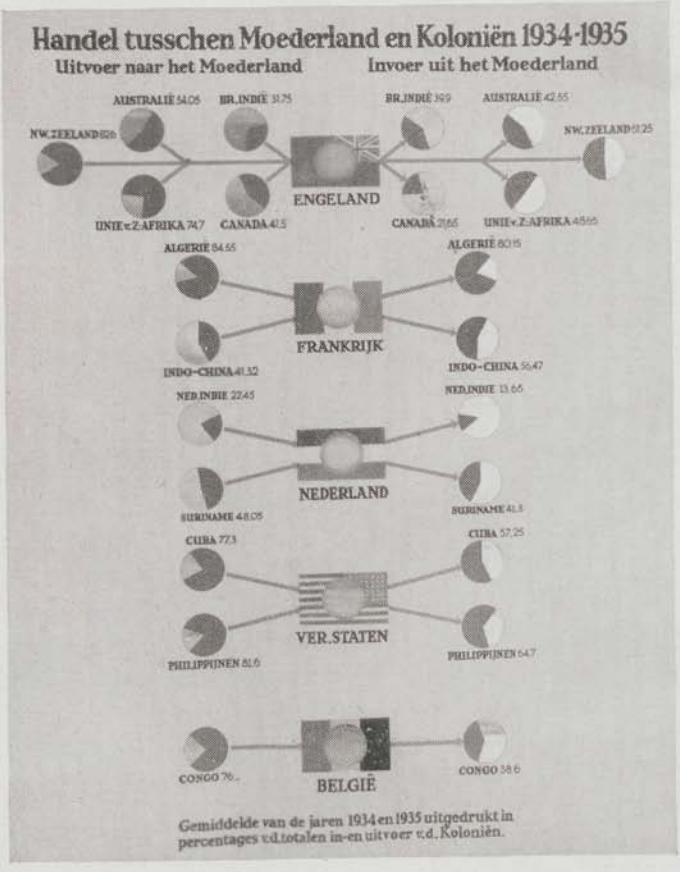

Grafiek 9.

Ten aanzien van den export was de ontwikkeling onvermijdelijk door de disproportie tusschen consumptie en productie van Nederland en Ned.-Indië, voor den import gaat die verklaring echter niet op.

Men zal zich afvragen : Is er in Nederland dan nooit een beweging ontstaan om zich te verzetten tegen een proces van geleidelijke losweeking van Indië van het Moederland ? Dat het daar nooit toe gekomen is moet men niet alleen zoeken in het feit, dat vrijhandel

tot een fundamenteel beginsel en daarmee tot een heilig huisje geworden was, maar ook in de omstandigheid dat in Nederland, eveneens tengevolge van de industrieele ontwikkeling van Europa, een kennelijke verbetering in den economischen toestand was ingetreden. Op dezelfde wijze als Indië, doch geheel onafhankelijk van Indië, ondervond ook Nederland het gunstige effect van de verbeterde wereldconjunctuur. De handel met het Duitsche Tolverbond, met België, Frankrijk en Engeland nam zoodanig toe, dat hij het belang van de betrekkingen met Indië verre overschaduwde. Bovendien was de achteruitgang van de betrekkingen met Indië uitsluitend relatief. Noch de export, noch de import, noch de scheepvaart gingen in absoluten zin achteruit. Het was een verschijnsel, dat, zooal niet onopgemerkt, dan toch niet alarmeerend werd geacht, te minder omdat de voordeelen, welke Indië aan Holland afwierp, beperkt bleven tot de winsten op het rechtstreeksch handelsverkeer.

Thans, nu wij ons wel rekenschap willen geven van de economische betrekkingen tusschen de beide gebiedsdeelen, vinden wij een Moederland, dat slechts op beperkte schaal handelsbetrekkingen onderhoudt met overzeesche gewesten in Azië en vinden wij een Indië, dat het debiet van zijn groeiende productie meerendeels heeft onder te brengen in landen buiten het Moederland, meer en meer ook in landen die liggen buiten het bereik van het Nederlandsche handelsapparaat. (Graf. 10).

De samenwerking met Nederland.

Het Indisch belang.

De vraag, welke aan de orde is, is deze: Waaruit kan samenwerking in imperiaal verband bestaan tusschen deze twee landen, die in hun ontwikkeling reeds gedurende twee generaties hun eigen weg zijn gegaan en waar rechtstreeksch commercieel contact betrekkelijk gering is?

Van Indisch standpunt gezien is de afzet in Nederland slechts een onderdeel van het vraagstuk, dat voor Indië een levensbelang is, nl.: hoe en waar brengen wij de toenemende productie van Indië onderdak?

Stelt men het vraagstuk zoo, dan zijn er nog andere velden en middelen van afzet aan de orde dan die, welke ter sprake komen bij de handelsbetrekkingen met Holland. Gaat het om de ontwikkeling van een imperiaal programma op economisch gebied en zou

het daarbij onze taak zijn de Indische belangen te formuleeren, dan zou ik het hoofdprobleem voor Indië willen formuleeren als een vraagstuk van *consolideering van den afzet.*

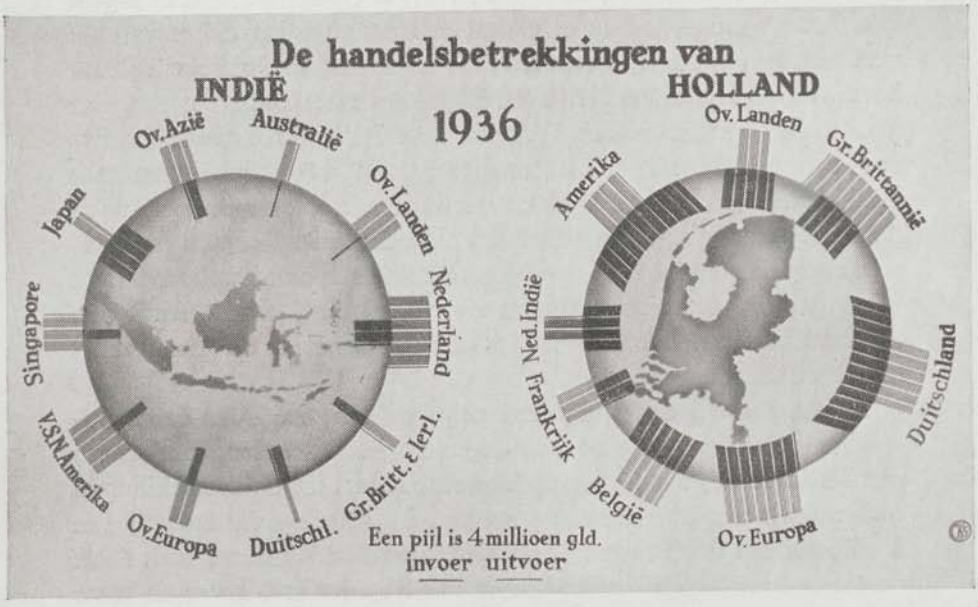

Grafiek 10.

Voor afzondelijke behandeling komen dan in aanmerking drie gebieden :

1. de ontwikkeling van de binnenlandsche markt in Indië.
2. de afzet in Nederland.
3. de afzet in het buitenland.

Biedt deze indeeling een bruikbaren grondslag voor de bespreking van het imperiale vraagstuk van Indische zijde bekeken, van Nederlandsche zijde gezien is de ontwikkeling van de binnenlandsche markt in Indië, d.w.z. de verhooging van de koopkracht der bevolking o.a. door industrialisatie, een onderwerp, waarvoor alleen dan belangstelling en medewerking zullen bestaan, indien de afzet van Nederlandsche industrie-producten op bevredigende wijze geregeld is. Een goede regeling van de handelsbetrekkingen met het Moederland is dan ook uit dat oogpunt een Indisch belang.

Hetzelfde geldt voor den steun en medewerking, die Indië ook in het buitenland van het Moederland zou kunnen ontvangen.

Om echter aan de tegenstelling tusschen Nederlandsche en Indische belangen geen onnoodig reliëf te geven, zou ik er aanstonds op willen wijzen, dat wij voor een deel met niet meer te maken hebben dan met de uiteenloopende interessen van twee vormen van Nederlandsche belegging, het koloniaal en het industrieel kapitaal. Het eerstgenoemde grootendeels in handen van de liberale en protestantsche steden in N.- en Z.-Holland, het tweede meerendeels in handen van Twente en het Katholieke Zuiden.

Voor Indië is de regeling van de handelsbetrekkingen met het Moederland een aangelegenheid, welke, door de gevoeligheid en den terugslag die het op ander terrein kan hebben, zwaarder weegt dan het belang, wanneer men het alleen kwantitatief zou willen bepalen aan de hand van de statistiek van het handelsverkeer.

De regeling van de betrekkingen met Holland gaat, door de psychologische elementen die erin verscholen zitten, in gewicht ver uit boven het rechtstreeksch zakelijk belang, dat Indië bij Nederland als afzetmarkt heeft. Op grond daarvan is het dan ook van primair belang om de commercieele betrekkingen Holland — Indië op zoodanigen voet te regelen, dat wederzijds de gemoederen bevredigd zijn.

Verschillende vormen van samenwerking.

De meest vèr-gaande vorm van samenwerking is voorgesteld door Mr. J. J. Schrieke in zijn boek „De Indische Politiek", verschenen in 1929, waar hij de gedachte oppert om door middel van een tolunie te komen tot een economische eenheid als ondergrond van een politieke eenheid. Dit denkbeeld werd door den heer Meijer Ranneft in Januari 1930 in discussie gebracht in een kleine vergadering van genoodigden.

Ik noem opzettelijk den datum, omdat wij toenmaals nog leefden vóór de Ottawa-overeenkomst, toen het leek of de Empire Crusade van Lord Beaverbrook op den liberalen tegenstand zou doodloopen. Wij hingen toen nog met volle overtuiging den vrijhandel aan en beschouwden een verloop van zaken, waardoor Nederland en Ned.-Indië economisch geheel van elkaar vervreemden, als een natuurlijk proces waarin berust moest worden.

Men stelde er zelfs een zekere eer in te laten zien hoe ruim van standpunt het Nederlandsche volk was. Zoo gaf het Centraal Kantoor voor de Statistiek in 1931 een boekje uit over „De beteekenis van Nederlandsch-Indië uit internationaal economisch

oogpunt", waarin met een kennelijke voldoening gewezen werd op het groote aandeel, dat vreemdelingen hier te lande hebben in de ontwikkeling van de cultures, handel en scheepvaart.

De dénationaliseerings-gedachte had zich reeds zoo diep ingevreten, dat zelfs iemand als de heer Trip gezegd schijnt te hebben, „of wij willen of niet, wij zijn hier een mandaat-mogendheid".

Onder die omstandigheden was het onthaal, dat aan Schrieke's tol-unie te beurt viel, dan ook niet twijfelachtig.

Voor een deel had Schrieke dit aan zich zelf te wijten, omdat zijn plan eigenlijk op geen enkel punt behoorlijk uitgewerkt was. Welke fiscale en economische gevolgen er uit een tol-unie voor koloniën en Moederland zouden voortvloeien waren niet becijferd en of een dergelijk plan wel voor verwezenlijking vatbaar was in verband met de tractaten, waardoor wij gebonden waren, was zelfs niet in groote trekken nagegaan.

De ironie van het lot heeft echter gewild, dat degenen, die de heftigste theoretische kritiek op de tol-unie-gedachte uitoefenden, nl. Van Gelderen, Hirschfeld en Wellenstein, diegenen werden, die eenige jaren later door de omstandigheden gedwongen waren het invoeren van een tol-unie of van differentieele rechten te overwegen. Toen beide maatregelen niet mogelijk bleken, moesten, wederom door hen, de noodige afweermaatregelen van anderen aard ontworpen en uitgevoerd worden om de nationale belangen te verdedigen.

Engeland was namelijk inmiddels in zijn handelspolitiek overstag gegaan en de Japansche penetratie nam dergelijke proporties aan, dat men niet meer werkeloos kon blijven toezien. Het vraagstuk van de economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië werd ter bestudeering opgedragen aan een „Commissie van Advies nopens bevordering der economische samenwerking tusschen Nederland en Ned.-Indië", onder voorzitterschap van Prof. Bruins. De Commissie Bruins kwam tot de juiste conclusie, dat noch een tol-unie, noch het heffen van differentieele rechten voor verwezenlijking vatbaar waren, zoolang wij gebonden bleven door het met Engeland in 1871 gesloten Sumatra-tractaat.

De handelspolitieke betrekkingen van Ned.-Indië met Engeland zijn geregeld door twee tractaten, dat van 1824 en dat van 1871. In het tractaat van 1824 werd bepaald, dat de onderdanen van de eene partij niet meer dan het dubbele aan rechten behoefden te

betalen dan de onderdanen van de andere partij en indien deze vrijgesteld zijn van rechten, zal geen hooger recht dan 6% verschuldigd zijn.

Laat het tractaat van 1824 ons de vrijheid differentieele rechten te heffen en limiteert het slechts deze bevoegdheid, het tractaat van 1871, waarbij Engeland afstand deed van zijn aanspraken op Sumatra en wij van onze nederzettingen aan de Goudkust, bepaalde, dat in die gebieden de onderdanen der beide contracteerende partijen op denzelfden voet behandeld zouden worden als de nationale. In dat gedeelte van Nederlandsch-Indië, omvattende een stuk van N.- en O.-Sumatra, is heffing van een differentieel recht dus niet mogelijk anders dan met toestemming van Engeland. Beide tractaten zijn niet eenzijdig opzegbaar.

Het gebonden zijn aan deze tractaten is voor ons te ergerlijker, omdat Engeland zich niet nauwgezet aan de bepalingen, noch van het tractaat van 1871, noch aan dat van 1824 houdt.

De Economische Commissie hier te lande en de Indische ambtelijke instanties waren dan ook geporteerd voor onderhandelingen met Engeland om vrij baan te maken voor de steeds dringender wordende behoefte aan maatregelen tegen den Japanschen import.

Het Opperbestuur zag echter van onderhandelingen met Engeland over de beide tractaten af, vermoedelijk uit politieke overwegingen. Misschien was men onder de toenmalige omstandigheden bevreesd, dat Engeland van de herwonnen vrijheid een gebruik zou maken, dat nog nadeeliger zou worden dan de bestaande toestand.

Voor de economische defensie heeft men toen een andere richting moeten inslaan; zoo is men gekomen tot contingenteering en bedrijfsreglementeering en andere noodvoorzieningen. Deze met voortvarendheid en groote bekwaamheid getroffen crisismaatregelen hebben hun effect niet gemist. De import van Nederland, in 1933 gedaald tot 12%, is in het laatste jaar weer geklommen tot 19%. Aan den invoer uit Japan en aan den invoer met voorbijgang van de hier te lande gevestigde handelshuizen is paal en perk gesteld.

In de richtlijnen voor de economische samenwerking door de Regeering overgelegd aan den Volksraad vindt men nog eens helder uiteengezet, waarin de wederzijdsche belangenbescherming bestaat en welke geest daaraan ten grondslag ligt. De richtlijnen zijn om zoo te zeggen een fixatie van de practijk zooals deze zich sedert 1934 heeft gevormd.

Hebben deze richtlijnen zonder twijfel een nuttigen en pacificeerenden invloed uitgeoefend op de belangen-tegenstelling Nederland—Nederlandsch-Indië, men hoede er zich voor de huidige regeling van zaken als voor Nederland volkomen bevredigend te beschouwen. De bezwaren van Holland vindt men vertolkt in een artikel van den heer De Waard, waarin hij erop wijst, dat het Indische tarief, aanvankelijk niet meer dan 6%, thans voor de meeste industrieele artikelen incl. de opcenten 15 of 25% bedraagt. [1]) Het fiscale karakter van het Indische tarief gaat over in een beschermend effect, wanneer hier te lande metterdaad tot industrialisatie wordt overgegaan.

Ik zou hier De Waard zelf aan het woord willen laten. Hij zegt: „Een eerste desideratum van alle samenwerking zij dus de „erkenning, dat aan de opendeur-politiek van niet-preferentieele „rechten logischerwijze vastzit een stelsel van lage, althans van zeer „matige rechten. Houdt men die rechten niet laag, dan werken „zij afsluitend, ook tegenover het moederland, zoodra er in Indië „industrieën ontstaan. Een protectionistische politiek leidt on„herroepelijk tot opvoering der levenskosten en komt daardoor in „botsing met het andere grondprincipe der Indische economische „politiek: zoo goedkoop mogelijk produceeren voor de wereld„markt. Bovendien wordt daardoor een industrieele tegenstelling „tusschen beide gebiedsdeelen geschapen, die de politiek van „economische samenwerking doorkruist en de resultaten er van „te niet doet".

En hij besluit zijn artikel met de woorden: „Anderzijds echter „is de Indische industrieele ontwikkeling reeds van zoodanigen „aard, dat het vaststellen van bepaalde algemeene beginselen noodig „schijnt, indien men op een gegeven oogenblik niet voor bepaalde „voldongen feiten wenscht te worden gesteld, die alsdan wellicht, „zoowel in Indië, als in Nederland, zouden worden betreurd. In „deze algemeene beginselen heeft het Nederlandsche belang mede „een plaats".

Men kan niet anders dan beamen, dat de kritiek van De Waard juist is. Alleen zou ik, naast de door hem aan de hand gedane oplossing, namelijk lage rechten van zuiver fiscalen aard, de vraag willen stellen, of de houding van vrees voor Engeland of welk

[1]) J. de Waard: De export van Nederland naar Ned.-Indië in verband met de Indische industrialisatie (Koloniaal Tijdschrift dd. September 1937, p. 489 e.v.).

ander motief gegolden moge hebben, onze toekomst ten eeuwigen dage moet bepalen, of wij definitief moeten afzien van het herkrijgen van onze vrijheid inzake tariefwetgeving.

Een matig differentieel recht t.b.v. het Moederland laat zich zeer wel denken naast de contingenteeringen en zal vermoedelijk niet zooveel tegenstand ontmoeten, nu de differentie niet heeft te dienen om het groote prijsverschil met Japan te compenseeren — daarvoor blijven de contingenteeringen — maar slechts strekt om aan het Moederland een kleinen voorsprong te geven.

Ik zou terwille van het perspectief, dat hierin voor ons gelegen is, de samenwerking van moeder- en dochterlanden binnen het Britsche Rijk voor oogen willen stellen. Eenerzijds het streven der Dominions naar economische zelfstandigheid door de ontwikkeling van hun eigen industrie met behulp van beschermende rechten, anderzijds het inruimen van een bevoorrechte plaats aan het Moederland, hetgeen bereikt is door een twee-kolommen tarief. De industrieele ontwikkeling der Dominions heeft bovendien niet geleid tot minder invoer uit het Vereenigde Koninkrijk, maar tot een invoer van een anderen aard. Dat is de natuurlijke gang van zaken. Terecht heeft de heer Hart onlangs te Leiden gezegd, dat Nederland niet alleen moet verlangen dat Ned.-Indië koopt wat Nederland produceert, maar dat Nederland ook moet fabriceeren wat Indië noodig heeft.

Doch niet minder waar is, dat het opkweeken of het instandhouden van een Nederlandsche export-industrie ook voor Ned.-Indië in ander imperiaal verband van belang is. De geringe rol, welke Nederland naar wij zoo straks zagen, in de ontwikkeling van overzeesche gewesten in het algemeen gespeeld heeft, hangt samen met de industrieele zwakte van Nederland in de 19de eeuw.

Waar nu die achterstand geleidelijk ingehaald wordt en Nederland bedacht is op industrieele expansie, moet niet een van de aanwezige steunpilaren ontijdig worden weggebroken.

Compensatie op de Nederlandsche markt kan Nederland aan Indië bezwaarlijk geven. De meeste artikelen waarin Indië belangstelt zijn in Nederland reeds vrijgesteld van invoerrecht. Het verbruik van Indische producten in Nederland is bovendien sedert 1929 reeds toegenomen. Enkele „lines" zouden misschien nog eenigszins uitgebreid kunnen worden, maar toch niet in die mate, dat Nederland in eigen huis in voldoende mate zou kunnen reci-

proceeren wat Indië bij het eventueel invoeren van een differentieel invoerrecht voor Nederland zou kunnen doen.

Een tol-unie zou om die reden slechts schijnvoordeelen opleveren, terwijl differentieele uitvoerrechten door de prijsdrukkende werking zelfs nadeel zou opleveren.

De uitvoer naar Nederland bedraagt niet meer dan 20 % van den export; ongeveer 80 % moet elders onderdak gebracht worden. Als afzet-gebieden komen naast het Moederland in aanmerking, zooals hiervoren reeds gezegd, de binnenlandsche markt en het buitenland.

De binnenlandsche markt.

Ik roer hier de binnenlandsche markt aan, niet om er uitvoerig op in te gaan, maar om dit onderwerp als vraagstuk en programpunt te erkennen. Ook vermijd ik verdere uitweiding over dit punt, omdat ik de verschillende mogelijkheden en de waarde van de beschikbare middelen nog niet overdacht heb en er anderen zijn, die op dit gebied, dat het terrein hunner dagelijksche werkzaamheden vormt, meer bevoegd zijn om dit onderwerp te behandelen. Slechts wil ik aanstippen, dat een van de middelen, die in aanmerking komen voor de verhooging van de koopkracht van de bevolking, zonder twijfel de industrialiseering zal zijn. Daardoor komt men bij de uitwerking van dit onderwerp andermaal tot de noodzakelijkheid van een voorafgaande bevredigende regeling van de industrieele belangen van Holland.

De buitenlandsche markt.

Gesteld dat men met de ontwikkeling van de binnenlandsche markt slaagt, dan zal de invloed daarvan zich slechts geleidelijk doen gevoelen. Voorloopig zullen wij nog moeten rekenen op een afzet van 80 % van den export naar andere landen dan Nederland. Nu behoeft de Regeering zich gelukkig t.a.v. een deel van den export, de petroleum-industrie, geen zorgen te maken. Toch blijft er genoeg over om zich ernstig te verdiepen in het vraagstuk hoe wij zouden kunnen komen tot grootere zekerheid in den afzet van onze producten.

Handels- en clearing-overeenkomsten.

In de eerste plaats wil ik melding maken van handels- en clearing-overeenkomsten, door welker sluiting Nederland aan Indië

reeds onschatbare hulp heeft verleend. Dit punt is reeds vastgelegd in de richtlijnen. Ik behoef over deze bekende zaak verder niets te zeggen. Ik vermeld dit middel slechts volledigheidshalve.

Technologie.

In de tweede plaats zou ik als middel tot bevordering van den afzet willen noemen de *technologie*. Tijdens mijn verblijf in New-York is mij duidelijk geworden, dat de groote afzet van *tapioca* in de Vereenigde Staten niet zoo zeer de verdienste is van onze exporteurs, als wel die van een Amerikaansche firma, die in haar eigen laboratoria te New-York, New Orleans en Chicago, jarenlang proeven heeft genomen met tapioca om de eigenschappen van deze stof nauwkeurig te leeren kennen, en die erin geslaagd is om deze zetmeelsoort niet alleen als voedingsmiddel maar ook als kleefstof voor industrieele en andere doeleinden geschikt te maken. De afzet in de Vereenigde Staten is geleidelijk gegroeid tot meer dan 170.000 ton.

Ook de ontdekking van de waarde van *kapok* als geluid-dempend middel en als isolatie-materiaal is niet door ons maar door Amerikanen gedaan. Hetzelfde geldt voor het gebruik van *sisal* als versterking van papier als pakmiddel. En wat het onderzoek en de zuivering betreft van *harsen* en *gommen*, is het initiatief niet van ons uitgegaan, maar van een groep Amerikaansche belanghebbenden.

Ik wil hiermede niet zeggen, dat wij volkomen werkeloos zijn gebleven; wij hebben in Buitenzorg een zeer actief Laboratorium, doch het werkt op beperkte schaal. Wij hebben in Amsterdam het Koloniaal Instituut, doch dit lijdt aan gebrek aan fondsen. Het Laboratorium voor Rubber-onderzoek te Delft is een groote schrede vooruit.

Naar mij voorkomt is op dit terrein nog veel voor ons te doen en is ook nog veel mogelijk. De techniek is in een doorloopende ontwikkeling; telkens en soms geheel onverwacht kunnen zich nieuwe afzetmogelijkheden openen. Om daarvan profijt te trekken is noodig, dat men op de hoogte blijft van den stand van de techniek en de industrie en dat men aandachtig volgt in welke richting zich het materiaal-onderzoek beweegt. Bovendien moet men nauwkeurig bekend zijn met de chemische en mechanische eigenschappen van de materialen, waarover Nederlandsch-Indië beschikt.

De afwerking der producten.

De geringe outilleering van Nederland en Indië voor technologisch onderzoek van Indische producten heeft een diepliggende oorzaak. Deze leemte hangt namelijk samen met het feit, dat het koloniaal beleggingskapitaal zich tot nu toe alleen bezig gehouden heeft met de productie van grondstoffen en voedingsmiddelen, en de distributie en verwerking aan anderen heeft overgelaten. Dank zij de opgaande conjunctuur werden bij den afzet jarenlang geen moeilijkheden ondervonden, zoodat er ook geen aanleiding was om zich met de verdere schakels van het proces, dat producent en consument verbindt, in te laten. Thans, nu de wereld er anders uit gaat zien, rijst de vraag of de tijd niet aangebroken is om onze houding te herzien en de consolideering van den afzet te zoeken in het ter hand nemen ook van de distributie en van de eindafwerking onzer producten.

Waarom zouden wij, waar Nederland zooveel ervaring heeft op het gebied van sigaren-fabricatie, onze werkzaamheden niet uitstrekken tot over de grens? Waarom zouden wij b.v. in Scandiuavië, Duitschland en Amerika, de groote sigaren-rookende landen, niet de hand leggen op fabrieken, die afnemers zijn van ons kostbaar dekblad? In Amerika is, doordat wij er ons toe beperkten het proces van producent tot consument niet verder te volgen dan tot de Amsterdamsche markt, de afzet van Java-dekblad vrijwel geheel verloren gegaan en heeft het Sumatra dekblad aanzienlijk terrein verloren aan de Shade-grown tobacco.

Waarom zouden wij t.b.v. den afzet van sisal, in welk product wij van de Afrikaansche koloniën meer en meer concurrentie krijgen, er niet toe overgaan eigen touwfabrieken in het buitenland op het koopen? En waarom zouden wij de verwerking van tapioca tot verschillende verbruiks-artikelen niet zelf ter hand kunnen nemen? Waarom zouden wij, die over zooveel rubber beschikken en in Holland zeildoekfabrieken hebben, het maken van canvasshoes in Nederlandsch-Indië en elders, b.v. in Zuid-Afrika, Australië en Z.-Amerika, aan anderen overlaten? Deze voorbeelden mogen genoeg zijn om aan te toonen, dat hetgeen ik bedoel het omgekeerde is van wat de Amerikaansche automobielbandenfabrieken reeds jaren geleden hebben tot stand gebracht, wat de Nederlandsche margarine-industrie doet en wat trouwens meer en meer een algemeen verschijnsel is in de industrieele wereld. De z.g. verticaal-organisatie laat zich evenzeer in omgekeerde richting

toepassen. Of men begint bij de grondstof of bij het eindproduct komt er weinig op aan, mits men het slechts deskundig doet. Vergeleken bij de ingewikkelde vormen van het industrieele bedrijfsleven is het koloniaal kapitaal betrekkelijk primitief van constructie en in Nederland doet zich nog de bijzondere omstandigheid voor, dat het koloniaal kapitaal door historische oorzaken steeds gekoppeld is gebleven aan het Nederlandsche handelskapitaal, dat uiteraard geneigd is zich niet vast te leggen, doch de middelen liquide te houden. Men hoede zich voor de onwillekeurige neiging om het huidige stadium van ontwikkeling te beschouwen als een eindpunt, als iets volmaakts. Zestig jaar geleden waren de landelijke ondernemingen niet meer dan een verlengstuk van handelsfirma's, die door middel van consignatie-contracten zich van de noodige remise-middelen trachtten te voorzien. Omstreeks het jaar 1870 kwamen de cultuur-banken op, om op hun beurt thans weer plaats voor de zichzelf financierende cultuurmaatschappijen te maken.

Bij een verdergaande ontwikkeling, zooals wij die bedoelen en zooals deze reeds door de Billitonmaatschappij verwezenlijkt is, krijgt men concerns, die beide zijden van het productieproces beheerschen en daardoor in staat zijn voordeelen te trekken, welke de petroleum-industrie reeds verscheidene decennia geleden ontdekt en geëxploiteerd heeft.

Hier opent zich tevens een perspectief voor de industrieele expansie van Holland en een nieuw Nederlandsch beleggingsveld.

De hierdoor verkregen consolideering van den afzet bestaat niet alleen in een geregeld debiet en een grootere ongevoeligheid voor prijs-schommelingen, maar bovendien in de omstandigheid, dat een ondernemer, eenmaal gevestigd binnen de tolmuren van een bepaald land, op meer effectieve wijze zijn belangen kan verdedigen, dan iemand, die een offerte doet vanuit een vreemd land.

Uitbreiding van ons koloniaal belang moet niet of niet alleen bestaan in meer koffie, meer tabak en meer sisal produceeren, maar in de financieele afronding van ons belang door een samenhangend netwerk, dat de barrières en tolmuren doorkruist of doorboort.

De distributie.

Naar het mij voorkomt zal het duidelijk zijn, dat het antwoord op de vraag, of ons handelsapparaat wel toereikend is, eveneens afhankelijk is van het standpunt, dat men inneemt t.a.v. de taak van het koloniaal kapitaal.

Beperkt dit zich tot de productie en is men onverschillig voor den verderen gang van het proces, dan heeft men niet meer noodig dan kantoren aan de kust, die op order verschepen. Dat is het goedkoopst, het gemakkelijkst, en geeft het minste risico. Een dergelijke organisatie heeft echter dit bezwaar, dat het alleen goed gaat, zoolang er inderdaad vraag is; wanneer men nieuwe wegen moet zoeken, heeft men een handelsapparaat noodig, dat eigen filialen of nauwgelieerde relaties in het buitenland heeft. In dit opzicht zijn de moeilijkheden voor Indië groot, veel grooter dan voor de Britsche plantagekolonies, omdat Nederland evenmin als Indië een handelsapparaat heeft, dat zich geographisch ver uitstrekt.

Wij stellen ons het Nederlandsche Volk, op grond van wat de Vaderlandsche geschiedenisboekjes ervan zeggen, veelal voor als een groot handelsvolk. In werkelijkheid zijn wij meer makelaars en geldschieters dan kooplieden.

Een van de middelen ter beveiliging van den Nederlandsch-Indischen export is gelegen in de verdeeling van dezen export over een zoo groot mogelijk aantal landen. Dat brengt mede, dat men een débouché moet vinden in landen, welke tot nu toe buiten het bereik lagen van het Nederlandsche en het Indische handelsapparaat. Nu kan de Regeering door handelsvoorlichting een deel van het kostbare exploratie-werk voor haar rekening nemen, maar tenslotte heeft men dan toch handelshuizen noodig, die de zaken in zulk een nieuw land doen. Eigen vertegenwoordigers in het buitenland zijn alleen betaalbaar bij voldoenden omzet en de vraag rijst: Biedt Nederlandsch-Indië in zijn eigen export een toereikenden voedingsbodem voor een wijdvertakt eigen export-apparaat? Ik meen dit te moeten betwijfelen. Niet over exporteurs loopen de petroleum-producten, het meerendeel van de tin, de palmolie, de Sumatra-tabak, en in het algemeen dat deel van de landbouwexport-gewassen dat naar Europa in consignatie verzonden wordt. Eigen kantoren in het buitenland zijn daardoor vermoedelijk alleen mogelijk, wanneer deze tevens aandeel hebben in den plaatselijken handel op dezelfde wijze als sommige agentschappen van de Nederlandsche Handel Mij en de Ned.-Indische Handelsbank, die trachten door plaatselijke gelduitzettingen de algemeene kantoorkosten goed te maken.

Hoe het mogelijk is een terrein van commercieele werkzaamheden te vinden buiten Nederlandsch-Indië heeft de K. P. M. laten zien in de Zuid-Afrika-lijn, welke voor haar vrachten slechts voor een

klein deel afhankelijk is van den Nederlandsch-Indischen export. Wij hebben hier te maken met een zaak, die uitsluitend geslaagd is door bijzonder doorzicht en groote volharding.

Oudtijds, d.w.z. in de 17de en in de eerste helft van de 18de eeuw, bestond in Oost-Azië een Nederlandsche tusschenhandel. De Oost-Indische Compagnie trok in dien tijd haar grootste winsten uit den zg. handel van haven tot haven. Die vorm van handel is echter verloren gegaan door organisatorische fouten van de Oost-Indische Compagnie, waarover ik hier niet behoef uit te weiden.

Laat zich een dergelijke toestand weder construeeren? Naar mij voorkomt hangt deze vraag samen met de toekomst, welke men aan Indië toedenkt. Wil men voor dit gebiedsdeel volstaan met het beperkte economisch apparaat van een kolonie of wil men dit deel van het Rijk toerusten met een zelfstandig en volledig economisch apparaat?

In dit verband zou ik nog wel eenige hoopvolle tonen willen laten hooren, welke er op wijzen, dat naast denationaliseering van de buitenlandsche handelsbetrekkingen van Nederlandsch-Indië, in Indië zelf zich een geleidelijke nationaliseering van het zakenleven vertoont. Waren in de eerste helft van de 19de eeuw hier te lande nationale handelshuizen uiterst zwak en in de minderheid en was het interinsulair scheepvaartverkeer meerendeels in vreemde handen, thans is het beeld wat bevredigender. Het interinsulair verkeer is bijna geheel genationaliseerd. Men heeft Nederlandsche handelshuizen, die voor vreemde niet onderdoen en bij vele oorspronkelijk buitenlandsche handelshuizen vertoont zich geleidelijk een zekere assimilatie.

Meer dan er op wijzen, dat de aard van ons verkoop- en distributie-apparaat van invloed zal zijn op de consolideering van den afzet kan ik niet. Ik moet het aan meer bevoegden overlaten meer nauwkeurig de middelen en wegen aan te wijzen voor de verdere ontwikkeling van de commercieele outilleering van Nederlandsch-Indië.

Samenhang in de buitenlandsche beleggingen.

Tenslotte zou ik nog willen wijzen op het gebrek aan samenhang tusschen Nederlandsche en Nederlandsch-Indische belangen in den vreemde, hetgeen het best door een voorbeeld zou kunnen geschieden.

In Zuid-Afrika werkt de Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika, die in hoofdzaak het kassiersbedrijf uitoefent, en wier wisselhandel bestaat in de wolfinanciering. Dit is seizoenswerk en stelt op sommige tijden van het jaar hooge eischen aan de kas. Nu laat zich denken dat de petroleum-maatschappijen bereid gevonden worden gedurende een deel van het jaar, een deel van de opbrengst der benzine-pompen te storten bij de Nederlandsche Bank voor Zuid-Afrika in plaats van bij de Standaard Bank of bij Barclay's Bank. Tegenover een dergelijke hulp zou Nederlandsch-Indië van de Nederlandsche Bank voor Z. A. kunnen vragen het delcredere over te nemen van de verkoopen tegen sight-drafts, wat in Z.-Afrika een gebruikelijke usance is, terwijl hier in het algemeen liever vastgehouden wordt aan een letter of credit.

Ik zou met dit voorbeeld willen volstaan om aan te toonen dat er ook hier terreinen zijn voor economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië. Zooals de toestand thans is, kent men in den vreemde over en weer elkaars belangen niet. Men zou om zoo te zeggen moeten beschikken over een inventarisatie van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische zaken en personen in het buitenland om aan de hand daarvan te traceeren waar en op welke wijze de economische expansie op de beste wijze kan worden aangevat.

S l o t.

Ik ben thans gekomen aan het einde van mijn lezing. Ik hoop duidelijk te hebben gemaakt, dat de economisch-imperiale vraagstukken voor Nederland en Nederlandsch-Indië van anderen aard zijn dan die voor Groot-Brittannië, de Vereenigde Staten en Frankrijk.

Het geldt hier samenwerking tot stand te brengen tusschen gebiedsdeelen, waarvan de proporties een omgekeerde verhouding vertoonen als bij die landen. Met Suriname zou Nederland een verhouding in het leven kunnen roepen als die, welke bestaat tusschen de Vereenigde Staten en Cuba. Met Nederlandsch-Indië is dat onmogelijk. Bovendien zijn de beide gebiedsdeelen door historische oorzaken reeds zoo ver uit elkaar gegroeid, dat de onderlinge handelsbetrekkingen voor beide slechts een klein deel der interessensfeer bestrijken. Het is duidelijk dat de op autarkie berustende gedachte eener tol-unie daardoor geen zin heeft. Door die eigenaardige proportioneele wanverhouding kan Nederland

op de Nederlandsche markt weinig meer voor Indië doen dan reeds geschiedt, doch omgekeerd biedt de Nederlandsch-Indische markt zonder twijfel verschiet voor de Nederlandsche industrie, wanneer aan Nederland niet de gelegenheid benomen wordt, doch deze veeleer vergroot wordt.

Wanneer men het vraagstuk ruimer stelt, openen zich voor de economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië verre perspectieven op nog geheel ander terrein, dan die ter sprake gebracht in de Richtlijnen. Voor Nederlandsch-Indië hangen de imperiale belangen en desiderata samen met de consolideering van den afzet. Dat leidt tot beschouwingen, die de mérites of tekortkomingen van het koloniaal kapitaal en van de commercieele outilleering van Indië in debat brengen en die voor Nederland den aard en de richting van de industrieele expansie aan de orde stellen.

Ik ben mij bewust, dat ik t.a.v. de oplossing ver beneden de maat van deze vraagstukken gebleven ben, wellicht ook ver beneden Uw verwachtingen.

Ik acht echter reeds veel bereikt, indien ik erin geslaagd mocht zijn, te hebben bijgedragen tot het duidelijker en ruimer stellen van onze imperiale vraagstukken op economisch gebied.

MALEISCH EN NEDERLANDSCH

DOOR Dr. S. J. ESSER

De kwestie van de voertaal bij het onderwijs blijft de belangstelling gaande maken. Terecht, want voor de cultureele toekomst van geheel Indië is zij stellig van de grootste beteekenis. Zij valt min of meer samen met de kwestie van het Maleisch, de taal die zoo lange jaren, op practische gronden, als de aangewezen voertaal voor het grootste deel van het onderwijs aan Inheemschen heeft gegolden.

Die strategische positie van het Maleisch, waardoor het den voorrang kreeg, aan den eenen kant boven de Inheemsche talen (met uitzondering van eenige bevoorrechte), aan den anderen kant boven het Nederlandsch, is in den laatsten tijd in niet onbelangrijke mate geschokt. De principieele uitspraak dat niet het Maleisch maar de landstaal voertaal behoort te zijn op de volksscholen, en dat alleen practische bezwaren (van financieelen of technischen aard) het intreden van dezen toestand in een bepaald gebied voor korter of langer tijd mogen doen opschorten, heeft er vanzelf toe geleid dat zij, die zich van de consequenties rekenschap wenschten te geven, het Maleisch met een ander oog gingen bezien. Invoering van de landstaal als voertaal op de school is heel wat meer dan een onderwijstechnische verbetering. Het is een maatregel van vèrstrekkende paedagogische en cultureele waarde, van heel wat meer belang voor de volwassenen dan voor de kinderen. Niet langer (zoo bleek de gelukkige consequentie te zijn) zou als officieel inzicht behoeven te worden geaccepteerd dat het Maleisch bestemd was om „al die

kleine taaltjes" te verdringen en te verslinden. Niet langer zou den jongen Inheemsche (voor zoover niet behoorende tot de bovengenoemde bevoorrechte volkeren) bedoeld of onbedoeld de meening behoeven te worden bijgebracht dat hij neer mocht, ja moest zien op zijn eigen taal, en daarmee op de zeden en gewoonten en de geheele beschaving van zijn eigen volk. Niet langer zou diezelfde jonge scholier zich verheven behoeven te gevoelen boven zijn eigen ouders en verdere oudere verwanten, die niet op de hoogte waren van dat hoogverheven nieuwe dat hij had geleerd, maar alleen van dien waardeloozen ouden rommel, dien zij en tallooze generaties vóór hen met liefde en toewijding hadden opgebouwd en bewaard. Het oud-inheemsche zou op adem kunnen komen, het minderwaardigheidscomplex der oudere generatie verdwijnen, en de volksschool werkelijk *volks*-school worden, innig samengegroeid met en centraal verankerd in het leven van het dorp, waarin zij, in stede van een vreemd en vijandig element, een langzaam doch gestadig werkende hefboom zou kunnen worden tot het introduceeren van elementaire, doch uiterst belangrijke waarden, als : een beetje discipline, wat zin voor orde en netheid, een weinig reinheid, eenige organisatie van het gemeenschapsgevoel voor moderne doeleinden. Principieel en potentieel was de mogelijkheid geschapen tot eerherstel van de oudere generatie, en tot inschakeling van haar invloed en ervaring in den opbouw der dorpsopvoeding.

Wie, als schrijver dezes, lang heeft gewoond in een omgeving waarin de strijd voor de landstaal en tegen het verkeerd-opgevatte Maleisch een vast programpunt moest zijn, voelde zich als in een andere wereld. Was niet, om maar één ding te noemen, nog nauwelijks zeven of acht jaar geleden, bij de opening van eenige dorpsscholen onder den stam der To Wana („Boschmenschen") van Oost-Midden-Celebes, de Zending genoodzaakt geweest, daar zij de subsidie niet kon missen, den eisch van het Bestuur, dat het Maleisch voertaal zou zijn, in te willigen, hoewel deze To Wana een van de achterlijkste stammen van heel Celebes zijn, die zich niet dan met de grootste moeite na lange jaren eindelijk uit hun bosschen hadden laten halen en in dorpsverband samenbrengen? Dat zooiets thans niet meer mogelijk is, is op zich zelf al een groote verbetering.

In het Augustus-nummer van den jaargang 1935 van het Zendingstijdschrift „De Opwekker" heb ik eenige opmerkingen

gemaakt over de verhouding van „Maleisch en Landstaal". Daarbij is o.a. betoogd dat het Maleisch, dat in de niet-Maleische streken van Indië gesproken wordt, zich alleen kan handhaven door de aanwezigheid van de vreemdelingen, omdat het, aan zich zelf overgelaten, op den duur zou moeten verdwijnen door den invloed van het verkeer met het binnenland (dat ook als reservoir dient om de bevolking van de centra op peil te houden), en in de tweede plaats, dat men de verschillende talen die voor een bepaald gebied van belang zijn, nl. landstaal, streektaal en Maleisch (waarbij nog het Nederlandsch kan gevoegd worden), niet als gelijkwaardige grootheden kan beschouwen, in dien zin dat de eene voor de andere in de plaats zou kunnen treden, maar steeds voor oogen moet houden dat die talen ieder voor zich correspondeeren met een bepaalde *sfeer* van het leven van de betrokken bevolkingen en dus ook ieder een geheel eigen taak hebben.

Alvorens nu ook naar de andere zijde, tusschen het Maleisch en het Nederlandsch, de verhouding te bepalen, moge eerst de vraag onder het oog worden gezien wat het moderne Maleisch is en moet zijn. Het is wel merkwaardig dat men, wanneer men met menschen van erkend gezag op het gebied der Indische talen over deze kwestie spreekt, zoo geheel verschillende opinies te hooren kan krijgen. Zelfs over de feiten is men het niet altijd eens. Zoo wordt b.v. door sommigen het bestaan in twijfel getrokken van een algemeene beschaafde Maleische spreektaal, van Sabang tot Merauke (met niet-essentieele locale en individueele verschillen) voor hun onderling verkeer gebezigd door beschaafde Inheemschen van verschillende moedertaal, hoewel het bestaan van zulk een taal toch duidelijk genoeg is op te merken [1]). Zelfs heb ik één stem vernomen die van meening was, dat men weliswaar genoodzaakt is van het Maleisch gebruik te maken, maar dat niemand eigenlijk weet wat Maleisch *is*. Dit gaat zeker te ver, maar demonstreert in zijn scherpte heel goed hoe weinig duidelijk en belijnd de denkbeelden zijn die men zich over het vraagstuk van het Maleisch heeft gevormd. Dat er aan het Maleisch (bedoeld wordt de taal, afgezien van de literatuur) gewerkt moet worden, staat voor de meesten wel vast, maar over de vraag waarin dit zal moeten bestaan, zijn de meenigen verdeeld.

[1]) Indirect kan dit o.a. blijken uit de literatuur-proeven in De Clercqs „Het Maleisch der Molukken".

Meermalen hoort men pleiten voor een onderzoek van de Maleische dialecten, en dit als het meest urgente noemen dat aan deze taal moet worden gedaan. Het schijnt mij toe dat dit niet juist is. Uit een zuiver-wetenschappelijk oogpunt is dialectstudie natuurlijk steeds van waarde [1]), maar zoodra men ook practische gezichtspunten laat gelden kan de studie van allerlei soorten van locaal Maleisch moeilijk als bijzonder belangrijk worden aangemerkt. Hiermee wil ik niet zeggen dat het niet van belang zou zijn, te weten welke die dialecten zijn, de streken te kennen waar in den Archipel „zuiver Maleisch" wordt gesproken en een overzicht te krijgen van den aard der afwijkingen in andere streken, zoodat een dialecten-kaart van het Maleisch kan worden vervaardigd, waarop b.v. door gebruik van verschillende tinten de graad van afwijking van het standaard-Maleisch kan worden aangegeven. Maar het practisch belang van het in bijzonderheden leeren kennen van al die soorten van locaal Maleisch is minder groot dan dat van de bestudeering van afzonderlijke talen van hetzelfde aantal sprekers, omdat men deze dialecten toch niet voor de practijk, b.v. van het volksonderwijs, zal gebruiken. En met het wetenschappelijk belang staat het al niet anders, omdat deze dialecten of hoe men ze noemen wil slechts zelden iets zullen bijdragen tot de kennis van het wezen van het Austronesisch in het algemeen of van het Maleisch in het bijzonder. Heel dikwijls toch zijn die locale afwijkingen toe te schrijven aan den invloed van vreemde elementen die zich met de Maleisch-sprekende bevolking hebben vermengd, en wat er dan op taalgebied ontstaat is niet altijd even interessant. Resultaten van een onderzoek na den taalschat van eenigen vorm van „locaal-Maleisch" zijn voor zoover ik weet nog nooit gepubliceerd, maar het lijkt mij wel zeker dat van de meeste dezer mengproducten blijken zou dat zij een beperkten woordenschat en weinig grammatica hebben, omdat zij voor de vervulling van slechts weinig behoeften moeten dienen. Zij zijn geen uitingen van een complete beschaving en kunnen dus feitelijk op den naam „taal" (hier niet genomen als tegenstelling van „dialect") geen aanspraak maken.

Hiermee wil ik ook alweer niet zeggen dat de studie van b.v. het z.g.n. Moluksch-Maleisch in het geheel geen waarde heeft voor de practijk (wie in de betrokken streken geplaatst is zal zeker

[1]) Vooral belangrijk mag worden genoemd een onderzoek naar het al of niet voorkomen, bij achterlijke stammen in het Westen van den Archipel, van oudere stadia van het huidige Maleisch.

van de belangrijkste afwijkingen van het standaard-Maleisch op de hoogte dienen te zijn), noch ook dat deze idiomen geen interessante idiomatische of zelfs grammatische bijzonderheden kunnen opleveren [1]), maar deze dingen zijn toch meestal meer „aardig" dan belangrijk en kunnen, wat belangrijkheid betreft, in elk geval niet in de schaduw staan van wat de studie van afzonderlijke talen aan het licht brengt.

Een ander desideratum is een goed modern Maleisch woordenboek. Erkend moet worden dat het zeker van belang zou zijn wanneer de taalschat van het Maleisch, in het bijzonder die van de gesproken taal, beter bekend werd, en de resultaten van dat onderzoek werden vastgelegd in een woordenboek dat b.v. als tegenhanger voor onzen Archipel zou kunnen dienen van het woordenboek van Wilkinson, dat in 't bijzonder de taal van Malaya behandelt. Maar toch moet ook in dit opzicht het zooeven gezegde in het oog worden gehouden. Op het gebied van het Maleisch is de toestand geheel anders dan op dat van het Javaansch. Het Javaansch wordt gesproken over een aaneengesloten, gemakkelijk toegankelijk en een eenheid vormend gebied, van een min of meer homogeen peil van beschaving, waartoe niet alleen de Vorstenlanden maar ook tal van andere streken belangrijke bijdragen hebben geleverd (o.a. door het scheppen van groote hoeveelheden literatuur), zoodat de studie van de Javaansche dialecten een essentieel onderdeel uitmaakt van die van de taal en in een goed Javaansch woordenboek de voornaamste woorden en uitdrukkingen uit die dialecten ten volle een plaats verdienen. Op het gebied van het Maleisch heerscht een andere toestand.

In een modern Maleisch woordenboek zullen stellig woorden en uitdrukkingen moeten worden opgenomen die in het onder Westerschen invloed staande of daarvan rechtstreeks afhankelijke leven burgerrecht hebben verkregen, maar het zou een groote fout zijn daarin nu maar alles op te nemen wat met een zekere regelmatigheid opduikt in de Inheemsche pers en misschien zelfs wel in bepaalde Inheemsche monden. Niet alles wat gezegd wordt is „taal", ook

[1]) Zoo b.v. in de Minahasa de vervanging van het (in de Minahassische talen ontbrekende) achtervoegsel *-kan* door *akan* of *akang*, gevoegd achter het bijbehoorende werkwoord en daarmee een accenteenheid vormende die den klemtoon op de eerste *a* van *akan* of *akang* draagt, en het aan de Minahassische talen ontleende gebruik van richting-aanduidende woordjes bij werkwoorden (*pigi mandi kamari* „gaan baden", lett. „gaan baden en weeromkomen", *makan djoega kasana* „eet het toch op", eig. „steek je hand derwaarts uit om het op te eten", enz.).

niet wanneer het door een zeker aantal personen gezegd wordt. Alvorens in een woordenboek op te nemen wat door een beperkte groep menschen, die misschien alleen in een paar groote plaatsen vertegenwoordigd is, wel eens gebruikt wordt om bepaalde begrippen of bepaalde in het Nederlandsch of een andere vreemde taal gangbare uitdrukkingen weer te geven, zal men er zich ter dege van hebben te vergewissen dat men met „Maleisch" te doen heeft. Het is heel gemakkelijk, te spreken van „modern" Maleisch dat „zich ontwikkelt" tot een „behasa Indonesia", en van een „overgangstoestand", maar wanneer men zich geen rekenschap geeft van den inhoud van deze termen loopt men groot gevaar zich daardoor het gezicht op de werkelijkheid te laten ontnemen. Een „ontwikkeling" die mèt de wikkels ook het wezen aflegt, kan tot niets positiefs leiden. Een toestand van „overgang" die in een chaos uitloopt, kan niet worden aanvaard, omdat een taal die niet meer gehoorzaamt aan vaste regels opgehouden heeft een taal te zijn. Een groepje aan het volksleven ontgroeide, Westersch georiënteerde menschen kan niet als „de spraakmakende gemeente" worden beschouwd; of zij „spraakmakend" zijn of niet, zal eerst moeten blijken. En nog veel erger zou het zijn wanneer men zich bij de beantwoording van de vraag, wat onder „modern Maleisch" verstaan moet worden, liet leiden door wat in boeken, couranten en redevoeringen wordt aangetroffen. De een moge het in dit opzicht wat beter maken dan de ander, er moge zelfs menig boek in goed Maleisch worden geschreven en menige redevoering in voortreffelijk Maleisch worden gehouden, maar al te dikwijls geldt toch dat ieder deze taal schrijft op zijn eigen wijze, de Minangkabauer op z'n Minangkabausch, de Javaan op z'n Javaansch, de Bataviaan op z'n Bataviaasch, de Chinees op z'n Chineesch, en dat bij vertaling uit het Nederlandsch (of een andere vreemde taal) alle orde en regel overboord worden geworpen en iets ontstaat dat met den term „Nederlandsch met Maleische woorden" onvoldoende wordt gekarakteriseerd. Maleisch „om van te rillen" (zooals iemand het uitdrukte), maar ook Maleisch om niet te begrijpen, tenzij men behoort tot de bevoorrechte groep van hen die door hun opvoeding in staat zijn om er wèl uit wijs te worden.

Heel wat couranten behoeven ook daarom niet au sérieux genomen te worden, omdat zij zich zelf niet au sérieux nemen. In de Minahasa b.v. bestaan Maleische couranten die wel voor de helft uit Nederlandsche woorden schijnen te zijn samengesteld en niet

veel meer beteekenis hebben dan dat zij de menschen aangenaam bezig houden en zich zelf een bestaan verschaffen.

Wat de kwestie van de Maleische pers tot een bijzonder pijnlijk vraagstuk maakt is het feit, dat het meerendeel dier bladen in Chineesche handen is. Voor de eigenaars zijn zij een broodwinning als een andere, en dus kan men het hun niet al te kwalijk nemen dat zij aan de taal als zoodanig weinig aandacht en zorg besteden. De vraag is nu maar of men er zich bij neer moet leggen, dat door den invloed der machtige Chineesch-Maleische pers de taal verbastert tot een onbegrijpelijk, hybridisch product. Velen meenen van wel, omdat naar hun meening de invloed van deze pers zóó groot zou zijn dat men toch niet tegen den stroom op kan roeien. Maar wanneer men dan verneemt dat van Chineesche zijde wordt aangedrongen op afschaffing van het gebruikelijke school-Maleisch op de Maleisch-Chineesche scholen, omdat deze taal voor de Chineezen onbegrijpelijk en in het practische leven onbruikbaar is, en van gezaghebbende zijde de meening wordt geopperd dat het (uit den aard der zaak ook weer in tal van locale variëteiten voorkomende) Chineezen-Maleisch, speciaal op Java, zóó ver van het gewone Maleisch afstaat dat het eigenlijk een geheel aparte taal is, dan blijkt toch wel duidelijk de urgentie om in dit opzicht tot klare voorstellingen te komen, te scheiden wat niet bijeen behoort, en in elk geval te zorgen voor het systematisch en wetenschappelijk opbouwen en in de practijk doorzetten van een goed, modern Maleisch. Want niets minder dan een cultureel en paedagogisch monstrum zou het naar de overtuiging van schrijver dezes zijn wanneer voor de Westersche cultuur, die wij met zooveel inspanning en kosten in deze gewesten pogen te doen doordringen, geen andere algemeene drager zou kunnen gevonden worden dan een door ieder naar willekeur verbasterd ,,pidgin-Maleisch", in ongeveer evenveel vormen voorkomende als er menschen zijn die er in schrijven, en waarmee in elk geval het volk in zijn breede lagen niet bereikt kan worden. Want het volk van Indië is nog altijd op het land te zoeken, en voor zoover het in de steden leeft heeft het dikwijls weinig waarde voor het leven van het volk als geheel.

De steden hebben in dit land een geheel andere functie dan in het Westen. Bij ons zijn de steden de draagsters van de cultuur, de hersenen van het land, waarvoor het platteland het bloed levert. In Indië zijn — op enkele uitzonderingen na — de steden geen centra van Inheemsche cultuur maar ,,kota's", waar het Uitheemsche

element den toon aangeeft en de Inheemsche bevolking het verband met het groote geheel grootendeels verloren heeft, en niet méér, maar minder cultuur bezit dan de boerenbevolking op het land. De oud-inheemsche cultuur in haar volle fleur is niet in de groote steden aan te treffen. En dan kan door een aantal Europeanen of door een beperkte groep van Westersch-georiënteerde Inheemschen in een paar groote steden, menschen die tegenover de massa des volks in die steden in een verhouding staan die niet zoo heel veel verschilt van die waarin ook de Uitheemschen tot haar staan, wel iets klaargestoofd worden op het gebied van „moderne Inheemsche cultuur" dat er appetijtelijk uitziet, maar of het zal worden geaccepteerd, zal dienen te worden afgewacht: de gemeenschappen waarvoor men het bestemd heeft zijn in dit opzicht souverein, en zij nemen haar beslissingen naar maatstaven die ons geheel ontgaan [1]).

Vóór alles dringend noodig is een instantie die in den chaos van het Maleisch eenige orde schept, uitmaakt wat wel en wat niet als „Maleisch" zal kunnen worden aangemerkt, en zorgvuldig en weloverwogen werkt aan den opbouw van het Maleisch tot een taal waarvan de groeiende, met Westersche elementen doorzuurde, algemeene beschaving van Indië zich als uitdrukkingsmiddel kan bedienen, door allerlei termen en uitdrukkingen te scheppen of critisch te beoordeelen waaraan dat moderne leven, op al de terreinen waarop het zich beweegt, behoefte heeft.

Voorloopig kan, naar mijn overtuiging (en ik weet dat vele tot oordeelen bevoegden deze meening deelen) van het bestaan van zulk een taal nog niet gesproken worden. Voor de beoordeeling van de verhouding van het Maleisch en het Nederlandsch is deze constateering van groot belang.

* * *

Vraagt men zich nu af hoe het te verklaren is dat het Maleisch nochtans zulk een belangrijke positie in Indië is gaan innemen, dan kan gemakkelijk geconstateerd worden dat dit nimmer gestrookt heeft met de officieele bedoeling. Duidelijk blijkt dit uit de geschiedenis van de onderwijspolitiek in Indië, waarvan, uit het gezichtspunt van het Nederlandsch beschouwd, een schets wordt gegeven door I. J. Brugmans in zijn artikel „De verbreiding van de Neder-

[1]) Herinnerd moge worden aan de behartenswaardige opmerkingen van B. J. O. Schrieke in het tijdschrift Djawa, jaarg. 1927, over overneming in de cultuurontwikkeling.

landsche taal in Indië" in den vorigen jaargang van dit tijdschrift: De Compagnie gebruikte zooveel mogelijk het Nederlandsch als voertaal bij het onderwijs en nam diverse maatregelen om de kennis en het gebruik van deze taal te bevorderen, maar moest ten slotte den koers wenden [1]); de druk van het Maleisch (en het Portugeesch) was te sterk gebleken. In de eerste helft der 19de eeuw bleef het Inlandsch onderwijs gehandhaafd in den omvang dien het in de vorige eeuw had, maar werd veel zorg besteed aan de vernederlandsching van het onderwijs aan Europeesche kinderen en de verdrijving van het Maleisch uit de Europeesche school [2]). Toen, na 1848, scholen voor Inheemschen werden opgericht, werd principieel afgezien van het Nederlandsch, maar tevens vastgesteld dat niet het Maleisch doch de landstaal de voertaal op deze scholen zou moeten zijn. Al heel spoedig echter kwam men tot het inzicht dat voor bepaalde categorieën van Inheemschen de poort tot het Westen, in de eerste plaats dus tot het Nederlandsch, niet altijd gesloten kon blijven, een inzicht dat tot toelating van Inheemschen tot de Europeesche school en het invoeren van het Nederlandsch als leervak of voertaal op bepaalde voor Inheemschen bestemde onderwijsinrichtingen leidde [3]); de 20ste eeuw bracht ons ten slotte de H. C. S. en de H. I. S. [4]) Alleen wanneer èn het gebruik van de landstaal èn dat van het Nederlandsch op bezwaren moet afstuiten, valt men terug op het Maleisch. Later, in de 20ste eeuw, toen het volksonderwijs een veel grooter vlucht nam en men, mede ten gevolge van de openlegging der Buitengewesten, ook in meer achterafgelegen streken, waar het aantal talen zooveel grooter was, scholen ging oprichten, is dit gaandeweg uit het oog verloren. Voor velen die met het onderwijs te maken hadden (helaas ook wel eens voor hen die het hadden te leiden) stond het zonder veel redeneeren vast dat men, om practische redenen, „al die talen en taaltjes" (die men intusschen nooit vakkundig had laten onderzoeken, zoodat men zich van hun aantal een sterk overdreven voorstelling maakte) voor de practijk van het volksonderwijs niet gebruiken kon, ja zelfs, dat er principieel naar moest worden gestreefd ze door het Maleisch te doen verdringen, ten einde op die wijze in de toekomst van den Archipel een beter hanteerbaar geheel te maken. Deze negatieve houding ten opzichte van de overgroote meerderheid der

[1]) l.c. p. 2-5 van den overdruk.
[2]) p. 7—8.
[3]) p. 11 v.v.
[4]) p. 15.

Inheemsche talen leidde, door de starheid van het systeem, meermalen tot groote moeilijkheden, en degenen die in die bange jaren voor de landstalen pleitten, hebben zeker meermalen het moedelooze gevoel gehad van te vechten voor een verloren zaak, daar het immers ten volle besloten scheen dat die landstalen, en daarmede datgene waarvoor die talen stonden, niet anders meer te doen zouden hebben dan „toenggoe mati". Maar, al kunnen wij die houding thans niet meer accepteeren, en al is zij gelukkig nooit officieel gesanctionneerd, begrijpelijk was zij wel, wanneer men bedenkt hoe onvervulbaar de taak moest schijnen waarvoor men zich plotseling geplaatst zag, nl. het scheppen van een aan minimumeischen beantwoordend volksonderwijs over den geheelen Archipel, en hoe gebrekkig de kennis was die men van de situatie op taalgebied had en nog heeft.

Dat het Maleisch tot zulk een machtspositie is kunnen geraken, was een gevolg der omstandigheden. Reeds vóór de komst van de Nederlanders in Indië was een bepaalde vorm van Maleisch hier in gebruik als handelstaal, overal daar waar van internationalen handel sprake was. Het was dus vanzelfsprekend dat ook zij, die juist om handel te drijven hier kwamen, van die „maritieme en commercieele Maleische hulptaal" [1]) gebruik maakten, en evenzeer, dat zij deze min of meer verportugeeschte „bemiddelingstaal" adapteerden aan de behoeften van het koloniale leven, zoodat zij ook als kanselarijtaal en als taal voor den omgang met de bevolking in zwang kwam [2]). Zoo is het ook te verklaren dat in de nieuwe hoofdstad Batavia en haar omgeving, waar de oorspronkelijke bevolking was verdreven en elementen uit den geheelen Archipel (en ook van elders) bijeen werden gebracht en samenstroomden, zich een eigen vorm van Maleisch, het Bataviaasch-Maleisch, ontwikkelde, min of meer in denzelfden trant als men thans nog kan waarnemen bij Chineezen op Java die van de taal hunner vaderen vervallen zijn, en als plaatsvervanger daarvan niet het Javaansch of het Soendaasch overnemen, maar een bepaalden vorm van Maleisch gaan spreken (zie boven). Het tot op zekere hoogte kunstmatige dienstidioom [3]) waarvan de Nederlanders zich bedienden, drong met deze laatsten in den geheelen Archipel door, zoodat het dan ook niet te verwonderen is dat velen gemeend hebben en nog meenen, dat het

[1]) Encyclopaedie van Ned. Indië, tweede druk. II, p. 654.
[2]) l.c. p. 655.
[3]) l.c. p. 655.

Maleisch de taal of een van de talen der Hollanders is. Doordat het dienstbaar werd gemaakt aan allerlei practische behoeften werd dit idioom tevens in zeer belangrijke mate gereduceerd en vereenvoudigd, wat thans een groote hinderpaal blijkt te zijn voor het gebruik van het Maleisch voor modern-cultureele doeleinden. De eischen van een lingua franca en die van een cultuurtaal staan in dit opzicht diametraal tegenover elkaar: de eerste eischt eenvoud en gemakkelijkheid, de tweede juist rijkdom en fijne bewerktuiging. De moeilijkheid van het Maleisch is hierin gelegen dat het, in zijn functie van Archipeltaal, eeuwenlang geen „taal" in den vollen zin des woords is geweest, maar een voor allerlei practische doeleinden pasklaar gemaakt hulpmiddel, welks aanpassing weer in evenveel verschillende vormen heeft plaatsgevonden als er streken en sferen zijn die dat hulpmiddel voor hun behoeften hebben geaccapareerd.

Het boven gezegde kan nog iets beter voelbaar worden gemaakt door het te plaatsen in wijder verband, en de ontwikkeling van het Maleisch als Archipeltaal te zien als een van de verschijnselen van *cultuurverlies*, die in dit land zijn op te merken. De oud-inheemsche culturen zijn bijkans onbegrensd rijk en gevarieerd. Dit geldt niet alleen van een eiland als Bali, maar van alle Inheemsche culturen die niet leven in omstandigheden, zoo ongunstig dat zij haar ontplooiing onmogelijk maken. De vijf dikke deelen die Dr. A. C. Kruyt over de cultuur der West-Toradja's heeft geschreven, zullen voor velen een openbaring zijn. En toch geven ook die boeken slechts een onvolledig beeld van de werkelijkheid. Zij kunnen worden aangevuld met de geschriften van Dr. W. Kaudern, die onderwerpen als muziek en dans, spelen en vermaken, architectuur enz. behandelen; over het adatrecht en het zoo gewichtige economische leven is er slechts weinig in te vinden; en dan is er nog het zoo uiterst belangrijke, rijk ontwikkelde gebied van taal en literatuur (met name de poëzie) waarover in de genoemde boeken slechts weinig wordt aangetroffen. Wanneer nu zelfs over den achteruitgang en het verval van bevoorrechte, in menig opzicht beschermde en bevorderde culturen als die van Bali en Java steen en been geklaagd wordt, dan behoeft de constateering van het feit dat het cultuurverlies in de minder bevoorrechte gewesten van den Archipel schrikbarende afmetingen heeft aangenomen, wel geen nadere motiveering meer. Het geslacht dat deze culturen nog draagt en kent, sterft snel weg,

en dan komt de tijd dat zal moeten blijken, of Nederland in staat is ook *cultuurscheppend* op te treden in zijn koloniën, of niet.

Met dit te zeggen is natuurlijk allerminst bedoeld, de beteekenis van Nederlands koloniseerende werkzaamheid te verkleinen. Er is en wordt een massa prachtig werk gedaan op het gebied van wegenaanleg, medische verzorging, onderwijs, en wat niet al. Maar dat is nog niet genoeg. Evengoed als het (gelukkig !) voor de bevoegde instanties vaststaat dat het onderwijs niet alleen gericht mag zijn op het bijbrengen van een zekere hoeveelheid elementaire kennis, maar dat daarbij ook paedagogische doeleinden met kracht dienen te worden nagestreefd, zoo behoorde het ook aan allen die met de leiding van deze landen te maken hebben dagelijks voor oogen te staan dat hun zorg zich ook behoort uit te strekken tot de culturen, d.w.z. de levensvormen van hun bevolkingen, en dat die culturen een in wezen geestelijk verschijnsel zijn, dat zonder die geestelijke kern niet denkbaar is. Op dit gebied nu is ons optreden als koloniseerende mogendheid (ik spreek nu niet van dat van Zending, Missie, e.d.) tot nu toe vrijwel zuiver negatief geweest. Wij hebben (meestal zonder het te beseffen) allerlei Inheemsch cultuurbezit stukgestooten, maar wij hebben er niets voor in de plaats gegeven. Het onbedoelde effect van onze negatieve werkzaamheid beweegt zich in de richting van de limiet eener nivelleering van de levensvormen van deze volkeren op een veel lager niveau dan zij vroeger ooit gehad hebben. Dit nu is niet alleen een groot ongeluk, maar ook een groot gevaar. Door het afsterven van allerlei cultuur-elementen, die niet door nieuwe worden vervangen, ontstaan rottings- en vergiftigingsverschijnselen, die tot gistingsprocessen aanleiding kunnen geven die ook in politiek opzicht niet ongevaarlijk zijn. Volkeren of groepen zijn op weg hun eigen wezen te verliezen en met andere samen te smelten tot een egale massa, met (meermalen althans) als meest op den voorgrond tredende elementen een aantal semi-intellectueele, met een oppervlakkig vernis van Westersche kennis en beschaving aangestreken menschen, die geen geestelijk home en dus ook geen levensdoel meer bezitten, beklagenswaardige schepselen, zooals men ze in alle koloniën aan kan treffen (wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht !), en die, bij nauwkeurig toezien, een bestaan blijken te leiden dat niet wezenlijk verschilt van dat van een slaaf. Want het verschil tusschen den slaaf en den vrijen man kan aldus geformuleerd worden, dat de eerste geen deel heeft en

ook geen deel kan nemen (althans niet in den vollen zin des woords) aan de cultuur waarvan hij nochtans een deel *uitmaakt*. Ook wanneer men geheel afziet van de gevaren die hier dreigen, dan zal men nochtans moeten zeggen dat het verre beneden de waardigheid van de Nederlandsche natie is, in haar koloniën te volstaan met het afbreken van het oude, zonder de gelegenheid te scheppen tot verwerking van het modern-westersche op een zoodanige wijze dat het met het oud-inheemsche een organische verbinding kan aangaan, die leidt tot den opbloei van een, door Westersch cultuurleven bevruchte, maar nochtans echt-Inheemsche beschaving. Want dat zulk een cultuur zich *niet* rijk zou ontplooien wanneer er gunstige levensomstandigheden voor haar worden geschapen, moet uitgesloten worden geacht.

Een van de voorwaarden waaraan men dan zal moeten voldoen, is dat men ieder volk en iedere cultuur op zich zelf beschouwt en behandelt, streng onderscheiden van alle andere. Men kan het ook anders benaderen en zeggen dat *vormgeving* het charisma van deze volkeren is, en *vormverlies* dus juist datgene wat hun leven de meeste schade toebrengt. En door dat te zeggen zijn wij meteen weer terug bij het eigenlijke onderwerp van dit opstel. Want er is wel niets waardoor het z.g.n. moderne Maleisch zich zoozeer onderscheidt als juist door gebrek aan vormen, grammatische zoowel als idiomatische. Van het gebrek aan *vormgevend vermogen* dat wij als koloniseerende mogendheid aan den dag hebben gelegd, is het moderne Maleisch misschien wel de duidelijkst-sprekende exponent.

Tegenover al het negatieve dat ten aanzien van de zaak, die ons bezighoudt, als gevolg van het optreden der Nederlanders in Indië geconstateerd moet worden staat, voor zoover ik kan zien, slechts één positieve factor: het Maleisch der Inheemsche Christengemeenten, de Maleische kerktaal. Wat er ook van en op dit Maleisch te zeggen moge zijn, één ding is niet te ontkennen, nl. dat het, voor de volkeren die er zich voor hun godsdienstig leven van bedienen, een levende, cultuurdragende en cultuurvormende factor geweest is en is, een factor die als bijdrage van het Westen aan de culturen van Indië gewaardeerd mag worden. Het is merkwaardig en tevens betreurenswaardig dat men nog zoo dikwijls oordeelvellingen en conclusies inzake het Maleisch als moderne cultuurtaal hoort uitspreken waarin met dit Maleisch in het geheel geen rekening wordt gehouden. Aan sommigen blijft het zelfs

geheel onbekend. Ten onrechte. Want wie een Maleische cultuurtaal wil opbouwen zonder daarin ook het Maleisch der Inheemsche Christengemeenten te betrekken, zal nooit anders dan stukwerk kunnen leveren.

* * *

Na al hetgeen gezegd is zullen, naar ik hoop, de volgende conclusies voor zich zelf spreken, zoodat ik mij van nadere toelichting meen te kunnen onthouden:

1. Hoewel het Maleisch als algemeene taal van den Archipel voorloopig niet gemist kan worden, zal toch steeds te bedenken zijn dat het geen cultuurtaal in den vollen zin des woords is en dat wellicht ook nooit zal kunnen worden. Het zal als cultureele taal gebruikt kunnen en moeten worden, doch alleen voorloopig en tot op zekere hoogte. Naar analogie van boven geciteerde formuleeringen zou men van een ,,cultureele hulptaal" kunnen spreken. Als zoodanig moet aan het Maleisch zeker al die verzorging gegeven worden waaraan het behoefte heeft. Maar in den vollen en eigenlijken en hoogeren zin des woords kan toch alleen het Nederlandsch als cultuurtaal van den Archipel optreden. Men vergelijke in dit verband het boven over de verschillende sferen van het Inheemsche leven en de daarmee correspondeerende talen opgemerkte.

2. Dat het Nederlandsch veel moeilijker is dan het Maleisch kan niet ontkend worden. De moeilijkheden van eerstgenoemde taal moeten echter niet worden overschat [1]) en mogen er in geen geval toe leiden, haar ongeschikt te verklaren voor het gebruik als cultuurtaal van den Archipel. De ervaringen, in andere koloniën (zooals de Philippijnen, Afrika, Madagascar, ja zelfs Australisch Nieuw-Guinea) met de Westersche talen (Engelsch, Fransch, Spaansch enz.) opgedaan, bewijzen dit trouwens ten duidelijkste.

3. Het is gewenscht, bij iedere nieuw te openen school, speciaal wanneer die van een hooger type is, eerst dan een beslissing te nemen omtrent de te gebruiken voertaal, wanneer een nauwkeurig onderzoek van de locale omstandigheden op taalgebied vooraf is gegaan. Ook bestaande scholen komen voor zulk een onderzoek, en, wanneer het resultaat van dat onderzoek zulks uitwijst, voor verandering van voertaal in aanmerking.

[1]) Vgl. Brugmans, l.c. p. 20—21.

4. Het openen van Inheemsche Muloscholen met Maleisch als voertaal in andere dan de eigenlijke Maleische streken is ongewenscht. Ook op Java zal het goed zijn, het Maleisch zoo spoedig mogelijk als voertaal van de Inheemsche Mulo te doen verdwijnen.

5. Aan den drang naar onderwijs met Maleisch als voertaal moge niet zonder meer worden toegegeven, doch de motieven die aan dien drang ten grondslag liggen nauwkeurig op hun paedagogische en cultureele waarde getoetst, daar de menschen zelf niet in staat zijn te beoordeelen wat goed voor hen is. Het Maleisch kan immers, zooals boven is opgemerkt, niet voor de landstaal in de plaats gesteld worden, maar behoort tot een eigen sfeer van het Inheemsche leven, die voor de meesten aan de peripherie ligt. Uit den aard der zaak is met het zooeven gezegde niet bedoeld, dat tegen den wil der bevolking in een bepaalde taal als voertaal zal moeten worden gedecreteerd. Rustige, begrijpende besprekingen zijn de aangewezen weg in moeilijke gevallen.

6. In plaatsen waar door de bevolking meer dan één taal wordt gesproken, worde alleen dan het Maleisch als voertaal gehandhaafd of ingevoerd wanneer een andere oplossing niet mogelijk is. Zooveel mogelijk richte men òf afzonderlijke scholen voor de verschillende bevolkingsgroepen op, òf de taal die als taal van de dorpsgemeenschap als geheel kan worden beschouwd, worde als voertaal gebruikt. In geen geval zal met de bezwaren van vreemde Oosterlingen, die hun kinderen naar de dorpsschool willen zenden, rekening gehouden kunnen worden. Zij zullen er zich bij hebben neer te leggen dat de taal van de dorpsgemeenschap ook die van de school is.

7. Een proef worde genomen met streeksgewijze toepassing van het instituut der vervolg- of tweede-klasse-scholen met Nederlandsch als leervak [1]). Het land dat voor die proef in de eerste plaats in aanmerking komt is de Minahasa, waar het grootste percentage Nederlandsch-sprekenden van geheel Indië wordt aangetroffen en het Nederlandsch reeds tot belangrijke hoogte als beschaafde taal bij de ontwikkelden in gebruik is.

Koelawi (Paloe), Februari 1938.

[1]) Vgl. Brugmans, l.c. p. 20.

TROPISCH AFRIKA ALS PRODUCENT VAN LANDBOUWEXPORTGEWASSEN

DOOR Dr. A. M. P. A. SCHELTEMA

I. Inleiding.

Wat beteekent Tropisch Afrika, dat over het geheel dichter bij Europa ligt, als producent van landbouwexportgewassen en wat kan men er in de toekomst als mededinger van Nederlandsch-Indië van verwachten?

Uiteraard kan men op dit gebied binnen een bestek van een artikel slechts de hoofdzaken behandelen. Belangstellenden mogen verder verwezen worden naar een interessant en zeer uitvoerig werk, dat onlangs verschenen is en dat dit probleem in zijn vollen omvang behandelt n.l. „Die Rohstoffgebiete des tropischen Afrika", von Dr. Leo Waibel. In dit werk, waaraan wij vele algemeene gegevens ontleend hebben, vindt men ook een ruime literatuuropgave.

Van de tropische gebieden van de geheele wereld ligt ongeveer 43% van het oppervlak in Afrika, ongeveer 37% in Amerika en ongeveer 20% in Azië. Wat het zielenaantal betreft, komt echter maar 16% voor rekening van de Afrikaansche tropen tegen 68% voor het Aziatische tropengebied. Het geheele Afrikaansche tropengebied heeft ongeveer 100 millioen inwoners tegen Nederlandsch Indië ruim 60 millioen. Het oppervlak van het Afrikaansche tropengebied is ongeveer 10 maal zoo groot als het landgebied van Nederlandsch-Indië. Hierbij worden in Afrika, Abessinië en de Anglo-Egyptische Soedan bij de tropen gerekend.

De natuurlijke landschappen in tropisch Afrika.

Afrika is arm aan eilanden; in het midden ligt het Kongo-bekken ongeveer 400 meter boven den zeespiegel; in Oost-Afrika treft men op 1100 meter hoogte het bekken van het Victoria-meer aan; in het Noord-Oosten dan van den Witte Nijl; in het Noorden dat van het Tsaad-meer en in het Noord-Westen het bekken van de Boven Niger. Tusschen deze schotels verheffen zich drempels van 1000 tot 2500 meter. Twee van deze drempels veroorzaken stroomversnellingen van de Niger- en Kongo-rivieren. Uiteraard zijn de schotels en drempels van groot belang voor het klimaat. De bekkens hebben een z.g. „tierra caliente" klimaat, dat warm en ongezond is, terwijl de drempels en de hooglanden een „tierra templada" tot „fria" klimaat hebben, dat zoowel voor de inheemsche bevolking als voor Europeanen beter is. [1])

Het *tropische regenwoud* kent twee regentijden en komt vooral voor in het binnenste Kongo-bekken en aan de Guinea-kust. In Oost-Afrika worden deze regenwouden onderbroken onder invloed van de Aziatische moessons door uitgestrekte grasvlakten: *de savannen.*

In dit gebied hebben de rivieren in den zomer geweldige watermassa's, zoodat er verkeer kan plaats hebben. In den drogen tijd en den winter is dit niet het geval, b.v. op de Zambesi-rivier.

Als de verspreide boomen dichter worden krijgt men een gebied van *bosschen met loofboomen;* een zone, die zich in Oost-Afrika van het Noorden naar het Zuiden uitbreidt. Aan de savannen grenst een gebied van *steppen en woestijnen,* waar de verdamping grooter is dan de regenval.

Bevolkingsdichtheid.

Het geheele tropische gebied van Afrika heeft een bevolkingsdichtheid van slechts 5 menschen per km^2. De savannen in Soedan en in Oost-Afrika hebben een bevolkingsdichtheid van 5 tot 10. Ook het Westen, de Kongowouden zijn zeer dun bevolkt, evenals de steppen in Egyptisch-Soedan en Somaliland.

Het dichtst bevolkt zijn op het vasteland van tropische Afrika nog de kust van Boven-Guinea 20 tot 30 en Zuid-Nigeria 30 tot 50 per km^2.

De diverse eilanden ten Oosten van Afrika, o.a. Zanzibar, Pemba, Réunion, Mauritius (215), zijn aanmerkelijk dichter bevolkt dan

het vasteland. Een bevolkingsdichtheid zooals Java (316) wordt dus zelfs op Mauritius niet bereikt.

Bedrijfsvormen van den landbouw in Afrika.

De bedrijfsvormen van den bevolkingslandbouw in Afrika zijn over het geheel des te primitiever naar gelang men naar het Zuiden komt, omdat in het Noorden de invloed der Hamietische bevolking zich meer heeft doen gelden. Men kent in het Noorden ploegbouw en irrigatie, zooals b.v. in Abessinië. In de Zuidelijke savannen kennen de Soedannegers een soort landbouw te vergelijken met de ladangs van Ned.-Indië. Zuidelijk van den aequator zijn het de Bantoe-negers, die naast verschillende knollen ook oliepalmen, pisangs als nuttige gewassen kennen.

Nog primitiever zijn de toestanden bij de Pygmeeën van het Soedangebied, die nog geen landbouw kennen en alleen inzamelen en jagen. In de bosschen en savannen van Oost-Afrika evenals in Angola heeft de Bantoebevolking een hoogere beschaving.

Bedrijfsvormen van den Europeeschen landbouw.

Waibel onderscheidt de volgende soorten van bedrijven: het „farm-bedrijf", „plantage-bedrijf" en „Pflanzungswirtschaft".

Onder een *farm-bedrijf* verstaat hij een bedrijf met ploegbouw, dat gedreven wordt in de tropische hooglanden; het is een gemengd bedrijf met veehouderij.

Onder een *plantage-bedrijf* is te verstaan een landbouw-industrieel grootbedrijf, dat in den regel onder leiding van Europeanen bij een groote aanwending op ruime schaal van kapitaal en arbeid hoogwaardige gewassen verbouwt. In Ned.-Indië spreekt men van ondernemingen.

Waibel verstaat onder een *Pflanzungswirtschaft* een bedrijf, dat met het plantage-bedrijf den verbouw van hoogwaardige gewassen gemeen heeft doch echter niet zoo kapitaal-intensief is, zoodat het bedrijf kleiner is en minder arbeiders in dienst kan nemen. Verder is de planter niet in staat zich dure machinerieën aan te schaffen. Hierdoor moet hij zich bepalen tot gewassen zooals koffie, tabak, katoen, pisang, zuidvruchten, waarvoor geen dure installaties noodig zijn. De „Pflanzungswirtschaft" mist het industrieele karakter van de plantages.

Dit door Waibel gemaakt onderscheid lijkt nogal vaag, als het blijkt, dat in de „Pflanzungswirtschaften" in sommige streken bedrijven zijn inbegrepen van honderden hectaren oppervlak. Men zou de laatste categorie een „groot kleinlandbouwbedrijf" of „plantersbedrijf" kunnen noemen. Veelal is de eigenaar zelf in het bedrijf werkzaam en er worden behalve handelsgewassen ook voedselgewassen voor eigen behoefte verbouwd en vee gehouden. Blijkbaar betreft het hier landen, welke niet in handen zijn van naamlooze vennootschappen, maar van personen die ze zelf beheeren.

Eenige historische bijzonderheden over de ontwikkeling van den handel en verbouw van exportgewassen in Afrika.

Waibel geeft een interessant overzicht van den handel van Afrika in de Oudheid en de Middeleeuwen. In die tijden was vooral Oost-Afrika van belang. In de 15e eeuw werd de beteekenis van West-Afrika grooter. In 1400 — 1460 trokken de Portugeezen steeds verder naar het Zuiden langs de kust, naar de Goudkust en Angola, waar zij handel dreven in goud, slaven, ebbenhout en verder in Arabische gom. In het begin van de 17e eeuw begonnen ook de Franschen in Arabische gom te handelen in Senegal. Als inzamelingsproduct kwam van de kust van Guinea de z.g. Guineesche peper (Amomum malequeta).

Als gevolg van de verovering van Noord-Brazilië kregen de Hollanders behoefte aan slaven, welke van de Goudkust werden gehaald, welke kust in 1638 werd bezet, evenals Angola in 1641. Hiervan werden wij weer door de Portugeezen in 1648 verdreven. De Goudkust behielden wij tot 1870. In Oost-Afrika bleef de inzamelingsnijverheid de eenige exploitatievorm tot tegen het einde van de 19de eeuw.

De slavenhandel heeft in Oost-Afrika eenige duizenden jaren en in West-Afrika eenige eeuwen alle aandacht voor zich opgeëischt. Eerst na de opheffing van den slavenhandel, wat in de verschillende landen in verschillende tijden plaats had, en de verdeeling van Afrika door de Europeesche mogendheden begonnen de Europeanen in tropisch-continentaal Afrika eigen bedrijven op te zetten. In 1885 werd de onafhankelijke Kongo-staat gesticht en bezette Duitschland Togo en Kameroen. In de tropische zone was slechts op eenige eilanden de plantagebouw eerder begonnen n.l. op de eilanden Sao Thomé en Principe in de

bocht van Guinee. Een Hollandsch arts Dapper beschreef de Suikerrietcultuur, die aldaar in 1670 werd gedreven. Ook op Mauritius en Réunion is de plantagelandbouw met geimporteerde werkkrachten al zeer oud en dateert van omstreeks 1750.

In West-Afrika werden in de 18de en 19de eeuw diverse mislukte pogingen gedaan om plantages te beginnen, o.a. probeerden de Hollanders het op de Goudkust. Gebrek aan arbeiders was de belangrijkste oorzaak van de mislukking. Het is een zonderling verschijnsel, zoo schrijft een Duitsch auteur, dat het land dat millioenen slaven aan Amerikaansche plantages had geleverd, niet meer in staat was een handjevol arbeiders voor eenige nietige plantages te leveren. Het was echter niet zoo zeer te wijten aan het aantal menschen, dat noodig was, dan wel aan de sociale omstandigheden, dat er moeilijkheden ontstonden. Zoo vonden de mannen veldarbeid minderwaardig. Een tweede bezwaar voor ondernemingslandbouw in West-Afrika is de rechtstoestand van den grond. De gronden zijn onverkoopbaar en vallen aan de dorpsgemeenschap terug, als zij niet beplant worden. Een derde bezwaar is het ongezonde klimaat van de Guineesche kustbosschen.

Als gevolg van deze bezwaren hebben de Engelschen in West-Afrika niet den ondernemingslandbouw maar de exportcultures van de bevolking bevorderd. Een belangrijk gebied van bevolkingsexportcultures is Senegal met zijn aardnotencultuur, welke aangemoedigd werd door de vraag van de olieslagerijen in Marseille. Aardnoten zijn uit Amerika afkomstig. Inzameling van palmpitten en uitvoer van palmolie dateert van het eind van de 18de eeuw. In 1830 werd reeds de kust van Lagos de „palmkust" genoemd.

De occupatie door de Europeesche mogendheden had eerst een opleving van de inzamelingsnijverheid ten gevolge; de inzameling van wilde lianenrubber beleefde in de periode 1882 — 1910 zijn glorietijd. Verder begon de verbouw van bevolkingskatoen aan de Goudkust omstreeks 1890. In het Kongo-gebied had de instorting van de inzameling van lianenrubber ten gevolge, dat de oliepalmenbestanden werden geëxploiteerd, wat daar dus 100 jaar later begon dan aan de kust van Guinee.

In de jaren na 1890 begon men met ondernemingslandbouw in tropisch Afrika, n.l. in Duitsch Oost-Afrika, Kameroen en Portugeesch Afrika. Planters-bedrijven („Pflanzungswirtschaft") konden ontstaan in vochtige en gezonde berglanden, evenals de farm-bedrijven.

Grondstoffengebieden.

Waibel, aan wiens beschouwingen bovenstaand overzicht werd ontleend, verdeelt tropisch Afrika in de volgende grondstoffengebieden:

1ste. Oost-Afrikaansche eilanden;
2de. Oost-Afrika;
3de. De Katanga-drempel en het kustland van Angola;
4de. Het hoogland van Abessinië en daaraan sluitend Oostelijk gebied;
5de. De Soedan,
6de. De landen aan de Guineesche kust en de eilanden;
7de. Het Kongo-gebied.

Wij kunnen niet al deze gebieden met alle landbouwproducten uitvoerig behandelen, maar zullen ons beperken tot een bespreking van de algemeene omstandigheden, welke in de verschillende gebieden van belang zijn voor de ontwikkeling van den landbouw en de belangrijkste landbouwproducten, waarvan Ned.-Indië de concurrentie van Afrika ondervindt, t.w. thee, koffie, palmolie, harde vezels en kapok.

In de afzonderlijke gebieden zijn de navolgende gewassen het belangrijkst van uit ons gezichtspunt beschouwd.

1ste. De Oost-Afrikaansche eilanden: koffie en cassave op Madagaskar;
2de. Oost-Afrika: thee, koffie, harde vezels;
3de. Katanga-drempel en het kustland van Angola leveren palmolie en harde vezels en koffie;
4de. Abessinië: koffie;
5de. Soedan: kapok en vezels;
6de. Guinee: palmolie, koffie en kapok;
7de. Kongo-gebied: palmolie, vezels en koffie.

Alvorens de afzonderlijke gewassen te behandelen, zullen wij van de betrokken gebieden eenige gegevens van algemeenen aard mededeelen.

II. Behandeling der Verschillende Grondstoffen-Gebieden.

1. Oost-Afrikaansche eilanden.

Betreffende de *Oost-Afrikaansche eilanden* te weten: Mauritius met Rodriguez, Réunion, de Seychellen, de Komoren, Zanzibar, Pemba

en Madagascar zullen wij kort zijn, aangezien de concurrentie van deze eilanden niet zoo belangrijk is. Opmerkelijk is echter, dat sommige cultures zooals de koffiecultuur meer en meer in inlandsche handen is overgegaan.

Betreffende cassavecultuur op Madagaskar moge verwezen worden naar mijn uitvoerig artikel betreffende „De wereldproductie en -consumptie van cassave" [2]).

2. Oost-Afrikaansch gebied.

Belangrijker is evenwel het *Oost-Afrikaansche gebied*. Dit heeft over het geheel genomen groote stukken met een „tierra templada" klimaat. Het bestaat uit: Kenia, Tanganjika, Njassaland, Oeganda en Portugeesch Oost-Afrika.

In vele van deze gebieden treden bij de *arbeidsvoorziening* voor den ondernemingslandbouw moeilijkheden op. Er zijn slechts twee arbeids-reservoirs in Oost-Afrika, t.w. het gebied van Ruanda Urundi met 70 menschen per km² en Oeganda met 20 tot 25.

Na den oorlog is Ruanda Urundi Belgisch mandaat geworden en de Belgen hebben werkkrachten uit deze streek gebruikt voor den mijnbouw in Katanga. Het gevolg was, dat de Britsche planters in Tanganjika daarvandaan geen werkkrachten meer konden requireeren [3]).

a. Kenia.

In *Kenia* zijn in den loop der jaren dikwijls moeilijkheden met de werkvolkvoorziening geweest voor de ondernemingen en farms der kolonisten [4]).

Dit is het gevolg van het groote percentage van de mannelijke bevolking, dat in den ondernemingslandbouw werkzaam is; dit komt neer op ongeveer 1/3 van de mannen, zelfs in sommige districten tot ruim 70%. Kenia heeft men verdeeld in reservaten voor de inheemsche bevolking en in gebieden voor de „settlers".

Van de inheemsche bevolking groot ongeveer in totaal 3 millioen menschen waren in 1936 ongeveer 165.000 „employed" [5]). Reeds in 1907 wilde het Gouvernement „Labour's rules" invoeren, wat tot groote protesten van de zijde der planters aanleiding gaf. In 1913 dacht men door belastingverhooging de „labour's supply" te kunnen verhoogen, maar de bevolking kon in zijn reservaten genoeg verdienen om de belasting te betalen. In 1919 trad een tekort aan arbeidskrachten op als gevolg van kolonisatie van ex-soldaten.

Het Gouvernement vaardigde, wat men hier zou noemen een „prentah aloes" uit, wat hier en daar „prentah kras" werd. Van de zijde van de Bisschoppen in Kenia werd hiertegen geprotesteerd en ook in de zendingskringen in Engeland werd er verontwaardigd over gesproken. Het gevolg was, dat de circulaires werden ingetrokken, doch in de daarop volgende jaren waren de moeilijkheden niet van de lucht. In 1921 en 1925 werden commissies aangesteld: de Labour Bureau Commission en de Economic and Finance Committee on Native Labour, welke o.a. moeilijkheden met de arbeidsvoorziening hebben onderzocht. De planters verzochten om ingevoerde contractarbeiders te mogen gebruiken.

Een planter verklaarde: „the native in the reserve farms his women rather than his land, m.a.w. „the farming" wordt gedaan door de vrouwen en zelf weten zij nauwelijks wat werken is, want werk is niet zijn gewoonte". Het Gouvernement wilde niets van het gebruik van import-arbeiders weten, vanwege de kosten en de sociale resultaten met het systeem elders verkregen. Wel probeerde men door machines tot arbeidsbesparing te komen, wat bij koffie en sisal echter slechts in geringe mate mogelijk is. In 1926 gaf het Gouvernement de order uit aan de bestuursambtenaren: Natives should work", doch de Gouverneur Sir Eduard Grigg verklaarde op een plantersvergadering, dat het Gouvernement „neither can nor will produce labour from the reserves by compulsion of any sort". Het Gouvernement zou echter wel „encouragement" willen geven, „but not of veiled compulsion". Er was dus geen dwang, maar een „voluntary pressure".

De Europeesche „settlers" kunnen werkvolk krijgen door
1ste. vrijwillige arbeiders aan te stellen al dan niet met contracten;
2de. arbeiders, die komen onder „pressure" van het Gouvernement;
3de. aangeworven arbeiders door wervingsagenten, en door wat men hier zou noemen laukehs.

Men heeft ook geprobeerd arbeid te besparen door de cultuur van weinig arbeid eischende gewassen te bevorderen. Zoo wilde de Gouverneur in 1927 den tarwebouw doen uitbreiden, doch de koffie-cultuur bleek voordeeliger. Ook rezen er wel eens stemmen om verdere kolonisatie te beperken. In Februari 1936 was van de aan Europeanen uitgegeven gronden (groot 4.580.029 acres = 1.853.538 ha slechts 480.000 acres = 194.256 ha) of 10% beplant.

Bovendien zijn er 3.109.386 acres (= 1.258.369 ha) natuurlijk grasland en 64.219 ha kunstmatige weiden [6]). Weigt komt tot de conclusie, dat de toekomstige ontwikkeling van Kenia meer van de mogelijkheid om arbeiders te krijgen zal afhangen dan van de Europeesche kolonisatie. Het aantal arbeiders is beperkt.

b. Njassaland.

In *Zuid Njassaland* heeft men de laatste jaren veel last van het wegloopen van landarbeiders naar de mijnen van Zuid-Afrika. Het bleek, dat 1/4 van de werkbare mannen was weggetrokken naar mijnbouwgebieden en landbouwgebieden in de Unie en Rhodesië [7]).

In 1936 werd daarom een overeenkomst gesloten tusschen Noord-Rhodesië en Zuid-Rhodesië met Njassaland. Het beschikbaar aantal werkkrachten zou worden vastgesteld, verder worden de werkkrachten voorzien van een identiteitscertificaat, dat zij physiek geschikt zijn [8]).

c. Portugeesch Oost-Afrika.

Op grond van de z.g. Mozambique-conventie tusschen Zuid-Afrika en Port. Oost-Afrika gesloten, worden jaarlijks ongeveer 100.000 man voor de goudmijnen van Witwatersrand aangeworven. Volgens het in 1934 verlengd verdrag moet het aantal arbeiders geleidelijk aan teruggebracht worden [9]).

d. Tanganjika.

In *Tanganjika* [10]) ondervond men reeds in den Duitschen tijd moeilijkheden met de arbeidsvoorziening voor de ondernemingen. Ondernemingen hadden wervingsagenten noodig om arbeiders van verre streken te betrekken. In 1925 werd een zachte dwang uitgeoefend, dat de bevolking van die streken, waar zij zelf geen handelsgewassen kunnen verbouwen door gebrek aan transportmiddelen moest gaan werken op ondernemingen, hoe ver die ook van hun woonplaatsen waren gelegen. In de laatste jaren zijn er met de werkvolkvoorziening ook moeilijkheden geweest.

In 1936 traden deze op als gevolg van:

1ste. de productie van eigen gewassen door de bevolking;
2de. de uitbreiding van de sisal-, katoen- en koffiecultures;
3de. de algemeene stijging in prijzen en de goede oogsten, terwijl de loonen nog aan den lagen kant zijn;
4de. door den mijnbouw [11]).

Is dus de arbeidsfactor over het geheel in deze Oost-Afrikaansche landen van groote beteekenis, ook de gevoerde landbouwpolitiek, welke dikwijls weifelend was, is van belang. Zoo heeft men wat de koffie in Kenia betreft eerst een verbod gehad van de bevolkingskoffiecultuur, hetgeen niet het geval was in Oeganda en Tanganjika [12]). Later heeft men dit verbod weer ingetrokken en nu worden de Afrikanen zelfs aangemoedigd om koffie onder een licentiestelsel te verbouwen in bepaalde districten [13]).

3. De Katangadrempel en het kustland van Angola.

In dit gebied liggen Noord-Rhodesië, het Belgisch gebied Hoog-Katanga, dat een gedeelte van den Kongo uitmaakt en de Portugeesche kolonie Angola in zijn geheel.

Angola bestaat uit de hooglanden genaamd de Planalto's en de laagvlakten. Vele streken van dit gebied liggen op een hoogte van 1000 tot 2000 meter boven de zee. Het bergland is echter hooger. Het gebied heeft voor een groot deel „tierra templada" klimaat dat periodiek droog is. De begroeiing bestaat uit savannen en loofboomen. Dit gebied is over het geheel genomen schraal bevolkt $2^1/_2$ ziel per km^2. De bevolking bestaat uit Bantoe-negers, die hakbouw bedrijven.

De beteekenis van dit gebied voor de wereldmarkt is in de laatste 30 jaar geheel veranderd. Volgens de door Waibel gegeven cijfers bestond in 1902 nog 65% van den uitvoer uit producten van de inzamelingsnijverheid. De uitvoer bestond toen voornamelijk uit wilde rubber en wilde koffie. In 1933 bestond echter 77% uit mijnbouwproducten, voornamelijk koper [14]).

Men kan drie groepen van landbouwproducenten onderscheiden: de inheemschen, de Europeesche kolonisten en de landbouwondernemingen. De bevolking plant voornamelijk mais, boonen en cassave; de kolonisten tarwe, groenten en vruchten in de gematigde heuvellanden, de landbouwondernemingen planten koffie, oliepalmen, suikerriet, katoen en sisal.

Door de behoefte van den mijnbouw aan werkkrachten ondervindt de landbouw ook moeilijkheden met de arbeidsvoorziening in dit gebied.

Daar de bevolking zich gemakkelijk zonder groote moeite kan voeden, zoo is te begrijpen, dat ondernemingen moeilijkheden ondervinden met arbeidscontracten [15]).

4. Het Hoogland van Abessinie en daaraan sluitend Oostelijk gebied.

Het grondstoffengebied, dat Waibel [16]) het *Hoogland van Abessinie* en zijn Oostelijk voorland noemt, bestaat uit: Abessinië, Eritrea, Brit. Somaliland en Ital. Somaliland. Het bestaat grootendeels uit een groot hoogland ongeveer 2000 tot 4000 meter boven zee. Het klimaat loopt zeer uiteen, voornamelijk afhangend van de hoogte. De beteekenis van dit gebied voor den wereldhandel is nog betrekkelijk klein. De uitvoer bestaat voornamelijk uit: Mokka- en Harrar-koffie en diverse inzamelingsproducten. In 1933 was nog slechts 8% van den uitvoer afkomstig van Europeesche ondernemingen.

In *Eritrea* werd de Europeesche landbouw gehandicapt door een tekort aan werkkrachten, sprinkhanenplagen en een ongezond klimaat.

In *Somaliland* willen de Italianen de katoen-cultuur uitbreiden.

Abessinie is een land zonder wegen en bruggen. Italië zal voor de ontwikkeling van dit gebied nog zeer veel moeten doen. Naar het schijnt zal de vraag, op welk wijze dit gebied gekoloniseerd zal worden n.l. of door Italiaansche kolonisten, of door oprichting van farm-bedrijven, of door stichting van „Pflanzungen" zoo opgelost worden, dat men al deze systemen zal probeeren. Men kan ook nog moeilijkheden met den rechtstoestand van den grond verwachten.

5. De Soedan.

Tot het grondstoffengebied van den *Soedan* rekent Waibel [17]) de volgende streken: Anglo-Egyptisch Soedan, het Tsaadmeergebied, Noord-Kameroen, Brit. Noord-Nigeria, de Fransche Nigerkolonie, Fransch Boven-Volta [18]), Fransch Soedan, Fransch Senegal en Brit. Gambia. Dit gebied ligt over het geheel slechts 300 tot 500 m boven zee en heeft vruchtbare gronden.

Het klimaat hangt af van de breedte, ligging (afstand van de kust) en de hoogte boven zee; het is een „tierra caliente" klimaat, maar door de droogte betrekkelijk gezond.

De begroeiing bestaat uit savannen met hooge grassen, oliepalmen en kapokboomen. De bevolking is in het Zuiden samengesteld uit Soedan-negers die hakbouw uitoefenen, in het Noorden uit Hamietische en Semietische volken, welke ook

veehouders zijn. Het gebied is over het geheel schraal bevolkt, behalve in Noord-Nigeria.

De enorme afstanden remmen de ontwikkeling van den exportlandbouw. Dit geheele grondstoffengebied is 6000 km lang en 1000 km breed. Er zijn als het ware drie vensters in dit enorme gebied. Het Oostelijk venster is Egyptisch-Soedan, het Zuidelijk venster Noord-Nigeria, het Westelijk venster is Senegal en Gambia. De ontwikkeling van den exportlandbouw groepeert zich om de spoorwegen en rivieren. Er heeft nog geen ontwikkeling van de Europeesche bedrijvigheid van eenige beteekenis plaats [19]).

Katoen en aardnoten maken 2/3 deel van de waarde van den uitvoer van dit gebied uit; katoen vooral uit den Anglo-Egyptischen Soedan. De aardnotenuitvoer van Senegal ontwikkelde zich van 1 ton in 1840 tot eenige honderdduizenden tonnen van tegenwoordig. Deze cultuur wordt in een soort ladangbouw gedreven.

6. Het Kongo-gebied.

Het Kongo-gebied bestaat uit Belgisch Kongo, echter zonder Opper-Katanga; verder uit Fransch Midden-Kongo en Oebangi Sari. Het Kongo-gebied bestaat uit een grooten vlakken schotel, waarvan het diepste punt in het Westen ligt. Over een lengte van 1000 km bedraagt de stijging slechts 500 m. Het gebied heeft over het grootste gedeelte een „tierra caliente" klimaat, slechts de randen van het bekken hebben een „tierra templada" klimaat. Er zijn twee regentijden; de regenval bedraagt ongeveer 1500 mm.

De Belgische Kongo heeft ongeveer 45% bosch en verder komen er savannen voor. Het gebied is schraal bevolkt, de bevolking bestaat uit Bantoe-negers, die in hakbouw bananen en cassave planten. De ligging is ongunstig omdat er maar 40 km kust is.

De Kongo-rivier is in den benedenloop niet bevaarbaar. In de vorige eeuw was de Kongo vooral van belang als leverancier van wilde rubber. In 1891 werd een belasting in natura opgelegd van rubber en ivoor, welke belasting in 1912 werd opgeheven, waarna vrije handel en bedrijf werden toegestaan.

In den Kongo komen bedrijven voor van Europeesche kolonisten, niet alleen in het heuvelland, maar ook in de vlakte, waar kolonisten, oliepalmen in bedrijven tot 400 ha planten. Toch is de Europeesche landbouw nog van betrekkelijk kleine beteekenis. Van den uitgegeven grond groot 5.275.000 ha was eind 1935 slechts 140.000 ha beplant,

inclusief 26.000 ha zoogenaamde ingerichte natuurlijke oliepalmbestanden.

De belangrijkste moeilijkheid voor den exportlandbouw in den Kongo bestaat uit de arbeidsvoorziening [20]) en een Belgisch landbouweconoom wilde daarom de bevolking rubber laten planten, welke door de ondernemingen zou worden verwerkt.

De werkvolkbehoefte van één koffie-onderneming in den Kongo komt overeen met 20% van de werkbare mannen woonachtig in een gebied zoo uitgestrekt als een Belgische provincie. In een areaal zoo groot als België wonen in den Kongo slechts 120.000 tegen in België 8 millioen menschen.

7. De kustlanden van Guinee en de eilanden in de Golf van Guinee [21]).

Dit gebied onderscheidt zich van den Soedan vooral doordat het onder invloed van de zee staat. De Zuid-West moesson voert veel regen aan, hierdoor komen er tropische regenwouden voor, verder savannen.

Sommige dezer kustlanden staan al eeuwen onder Europeeschen invloed. Men kan dit gebied onderscheiden in: de kustlanden van Opper-Guinee, die van Neder-Guinee en de eilanden. Het geheel heeft een bevolkingsdichtheid van ongeveer 11 per km.^{2}, maar de landen van Neder-Guinee zijn veel schraler bevolkt.

Aangezien 92% van den uitvoer uit Opper-Guinee komt, is dit gebied het belangrijkst voor de wereldmarkt. In de landen van Opper-Guinee is vooral de bevolkingscultuur van cacao en palmolie van beteekenis. De bewoners bestaan uitsluitend uit Soedan-negers.

Het dichtst bevolkt zijn Zuid-Nigeria met 100 per km.^{2}, de overige streken langs de kust 20 tot 30 per km.^{2}. Hier vindt men voornamelijk hakbouwbedrijven; hier en daar zelfs twee oogsten per jaar. De invloed van de aanraking met Europa heeft een intensiveerenden invloed op den bevolkingslandbouw gehad.

Opper-Guinee bestaat uit Portugeesch Guinee, Sierra Leone (Brit.), den vrijstaat Liberia, de Ivoor-kust (Fransch), de Goudkust (Brit.), Togo-West (Britsch mandaat), Togo-Oost (Fransch mandaat), Dahome en Zuid-Nigeria (Britsch). Voordat men er spoorwegen had aangelegd, kon men eigenaardige kringen constateeren: dicht bij de kust werden oliepalmen geëxploiteerd verder van de

kust af wilde rubber en ivoor. Naar mate men verder het binnenland in moest konden slechts duurdere productensoorten worden ingezameld. De uitvoer veranderde na den aanleg van spoorwegen, die van de inzameling van wilde rubber nam na 1910 af.

De bevolkingslandbouw levert colanoten, palmolie en palmpitten en cacao. De cacaocultuur is extensief met goedkoope bereiding.

Opper-Guinee is een inheemsch boerenland, zijn sociale en economische structuur is nog klein van omvang en is weinig geschikt voor Europeesche landbouwondernemingen. Er bestaan alleen enkele ondernemingen in Togo, waar de Duitschers voor den oorlog sisal plantten en kapok, welke echter geen succes hadden. Verder pisangplantages in Fransch-Guinee, vanwaar de bananenuitvoer sterk toeneemt

Neder-Guinee is niet zoo belangrijk, heeft dichte ontoegankelijke bosschen. Dit gebied is veel later gekoloniseerd, het ligt ook veel verder van Europa verwijderd. Er is iets in Kameroen gedaan op het gebied van ondernemingslandbouw, maar overigens is Neder-Guinee van weinig beteekenis voor de wereldmarkt.

De eilandjes Sao Thomé en Fernando Po hebben cacao-cultuur.

III. De Belangrijkste Landbouwexportgewassen.

1. De Thee-cultuur.

De thee-cultuur wordt in Afrika vooral in Njassaland, in Kenia en verder ook nog op kleinere schaal in Natal en Mozambique gedreven, terwijl Oeganda en Tanganjika en Rhodesië een zeer onbeteekenenden thee-uitvoer hebben. In 1934 werd door Kenia, Oeganda, Tanganjika en Njassaland in verband met de internationale theerestrictie een overeenkomst gesloten, waarbij werd bepaald dat de uitbreidingen van den thee-aanplant tot 31 Maart 1938 beperkt zullen blijven tot de navolgende uitgestrektheden:

Kenia	1000 acres	(405 ha)
Oeganda	2000 acres	(809 ha)
Tanganjika	2900 acres	(1174 ha)
Njassaland	2000 acres	(809 ha)

Als deze bijplant geheel tot stand is gekomen dan zal de totale aanplant van deze landen 39.340 acres (15.921 ha) bedragen [22]), tegen 13202 ha eind 1935.

a. Njassaland [23]).

De thee-cultuur in Njassaland dateert reeds vanaf 1888, maar omstreeks 1904 was er nog slechts 260 acres (105 ha) in productie. De aanplant is hierna geleidelijk gestegen en bedroeg ult. 1936 6615 ha. De theecultuur komt vooral voor in de Mlanje- en Cholo-districten. Eerstgenoemde streek ligt ongeveer 600 m boven zee en heeft een zwaren regelmatigen regenval. De tweede streek heeft minder regenval en heeft een te langen drogen tijd, waarin het óf koud en droog óf warm en droog is. De hoogte boven zee bedraagt ongeveer 1000 m. Het plukken geschiedt door mannelijke plukkers. De opbrengst per ha is kleiner dan die in Britsch-Indië, terwijl de kwaliteit van de thee middelmatig is. Mann [24]) wijst er op, dat de transportkosten van het product tot de kust 5 × zoo duur zijn, dan indien men de thee van het Himalajagebergte naar Calcutta transporteert. In het Colonial Report over 1934 (blz. 16) wordt opgemerkt, dat de ondernemingen te klein waren voor een economische exploitatie. De toegestane uitbreiding is niet voldoende om ze tot 400 acres per onderneming te doen uitgroeien. In de laatste jaren zijn eenige nieuwe fabrieken geopend. Afgezien van de beperking als gevolg van de theerestrictie is de de uitbreidingsmogelijkheid van de theecultuur is Njassaland toch al klein als gevolg van den regenval. Ten Westen van het Njassaland-meer zou men wellicht thee kunnen planten, maar de afvoermogelijkheid is daar nog slecht. De afzet van thee was in 1933 voor 95% naar Londen gericht. De rest ging voornamelijk naar Rhodesië en Zuid-Afrika. Een thee-proefstation houdt zich bezig met de thee-bereiding en -cultuur.

b. Kenia [25]).

De theecultuur in Kenia is van jongeren datum dan die van Njassaland. De eerste kleine productie werd in 1925 gerapporteerd. De theecultuur komt vooral voor in de Kericho- en Lemuri-districten, langs de Oeganda-spoorlijn noordelijke tak; ook nog in eenige districten van de Kikuyu-, Nzoia- en Njassaprovincies. De theestreek ligt 2000 m boven zee.

Over de arbeidsvoorziening repten wij reeds in het algemeene gedeelte. De kwaliteit van de thee is volgens Ukers goed. De eerste fabriekmatige thee werd in 1928 bereid. De productie wordt gedeeltelijk in het land zelf verbruikt; verder heeft er uitvoer plaats.

De invoer is in de laatste jaren gedaald en is nu nog slechts onbeteekenend. De thee-uitvoer heeft vooral plaats naar Groot-Brittannië. De uitbreidingsmogelijkheid van de theecultuur in Kenia wordt in hoofdzaak bepaald door de arbeidsvoorziening.

c. Mozambique [26]).

Thee wordt in Portugeesch Oost-Afrika einds 1924 verbouwd op de helling van den Namuli-berg in de provincie Quelimané (hoogte boven zee 1500 m en 2000 mm regenval). Er zijn slechts vier ondernemingen behoorende tot twee maatschappijen. Over de arbeidsmoeilijkheden vermeldden wij reeds een en ander. De onderhandelingen met „The International Tea Committee" om te komen tot het beperken van den bijplant zijn nog niet tot een einde gekomen. De verkeersomstandigheden zijn in dit land nog ongunstig.

Volgens een Engelsch consulair rapport zou een deel van het Tete-district ook geschikt zijn voor de theecultuur, terwijl het klimaat bovendien bijzonder gunstige kolonisatie-mogelijkheden voor Europeanen biedt.

d. Tanganjika [27]).

Thee wordt vooral verbouwd in het Usambara-gebergte, het Runwe-district ten Noorden van het Njassa-meer het district Mufundi, op de Zuidelijke helling van het gebergte van Uhehe, op een hoogte van 1800 tot 2000 m.

Klimaat en grond zijn volgens Mann geschikt voor de theecultuur. Deze specialist achtte de theecultuur speciaal geschikt voor groote concerns of voor kolonisten met een centrale fabriek voor de verwerking. De kosten voor het in productie brengen van één acre worden geschat op £ 80.

De eerste uitvoer had in 1930 plaats. Arbeidsmoeilijkheden werden op deze ondernemingen in 1936 niet ondervonden, daar de ondernemingen door het geven van betere loonen en huizen permanente arbeiders verkregen.

De thee-uitvoer is naar Londen gericht.

e. Oeganda.

In *Oeganda* wordt de theebijplant evenals in de overige Oost-Afrikaansche gebieden sedert 1934 beperkt. Oeganda mag zijn thee-oppervlakte tot 2000 acres uitbreiden. Oeganda is volgens

vakkringen met den afzet van zijn thee vooral op de binnenlandsche markt aangewezen, daar de uitvoer door den afstand tot de kust aanzienlijk duurder wordt.

Hoewel Natal en Zuid-Rhodesië buiten de tropen liggen en de theecultuur hier evenmin als in Oeganda van groot belang is, worden beide gebieden hier toch volledigheidshalve besproken.

f. Natal.

In Natal werd de eerste thee in 1880 geproduceerd, maar sinds 1911 werd de cultuur beperkt, doordat sindsdien geen Britsch-Indische importarbeiders mochten worden ingevoerd. Men moest toen hoogere loonen voor deze werkkrachten betalen. Van de 15000 acres (= 6.071 ha) die geschikt zijn voor theecultuur zijn ongeveer 2000 acres (809 ha) beplant. De productie van Natal was maximaal 1.822.026 lbs. (= 827.200 kg) in 1915/16 en liep sindsdien met schommelingen terug tot 768.940 lbs (= 349.099 kg) in 1935/36.

In procenten van de hoeveelheid voor consumptie beschikbaar van Zuid-Afrika was de productie van Natal in 1910/11 26,2%, in 1915/16 23,2% en in 1936/37 5,5%.

g. Zuid-Rhodesie [28]).

Volgens een recent artikel zou in Zuid-Rhodesië nog wel eenige uitbreiding in de theecultuur mogelijk zijn. De aanplant wordt echter ingevolge de in 1935 gesloten overeenkomst beperkt tot hoogstens 1000 acres (= 405 ha) op 31 Maart 1938 [29]).

De twee ondernemingen welke liggen in het Melsetter-district gaan goed vooruit. De eerste thee-oogst kwam in Zuid-Rhodesië in 1930 af. De thee wordt plaatselijk verbruikt.

2. Oliepalmen [30]).

In het algemeen kan men over geheel Afrika niet van een geregelde oliepalmcultuur spreken. Henning spreekt daarom van een „halb Kultur", omdat de oliepalmen weliswaar gedeeltelijk zijn geplant,

maar van een geregeld onderhoud geen sprake is. Hij onderscheidt in de geschiedenis van den oliepalm drie stadia:

1ste. de invoering;
2de. den verbouw als voedingsgewas;
3de. de tegenwoordige exploitatie.

De toestanden op het gebied van den oliepalm zijn in West-Afrika sterk afwijkend van die in Midden-Afrika, met uitzondering van Fransch Aequatoriaal Afrika, waar de toestanden overeenkomen met die van West-Afrika. In West-Afrika is Nigeria het belangrijkste gebied, waarna Dahome komt.

De verschillen in de toestanden blijken uit de onderstaande punten : [31])

West-Afrika:	Midden-Afrika:
1ste. betrekkelijk dichte bevolking;	1ste. schaarsche bevolking;
2de. de oliepalmen komen voor in de kuststreken en zijn in het bezit van de Afrikanen;	2de. de oliepalmbestanden komen meestal ver in het binnenland voor en worden door buitenlandsche maatschappijen geëxploiteerd;
3de. primitieve oliewinning door de bevolking.	3de. moderne oliefabrieken.

In den Kongo is de verbetering in de wijze van exploitatie nog sterk in de stijgende lijn als gevolg van de werkzaamheid van het Unilever Concern.

De eerste wijze van exploitatie, een zuivere inzamelingsnijverheid, is conjunctuurgevoeliger dat de tweede methode. In West-Afrika is het probleem de oliewinning te verbeteren, terwijl de arbeidsfactor in den Kongo de beperkende factor is. Bij lage prijzen daalt vooral de uitvoer in de echte inzamelingsgebieden van West-Afrika. De uitvoer van Midden-Afrika steeg echter, afgezien van een relatief kleine inzinking in 1934, gestadig door.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de palmolie-uitvoeren in de twee gebieden in de jaren met relatief hooge en relatief lage palmolie-prijzen.

Uitvoer palmolie in duizenden tonnen

	1922	1925	1934	1936
A. Gebieden met veel bevolkingspalmoliebereiding: Fransch-W. & Aequatoriaal Afrika	20	29	20	37
Br. W. Afrika . .	91	135	117	169
Port. W. Afrika . .	—	—	1	—
Totaal . .	111	164	138	207
B. Gebieden met veel fabriekmatige palmoliebereiding: (Kongo, Fr. Kameroen, Angola) . . .	15	54	30	66
Palmolieprijs in £ per long-ton . . .	33.10.10 [32])	40.8.4 [32])	13-5-10 [33])	19-11-8 [33])

Nog sprekender blijkt de invloed van de prijzen uit grafiek I (Logarithmische schaal).

De verhouding in de grootte van den uitvoer van palmolie en palmpitten is het resultaat van een complex van factoren, zooals:

a. het oliegehalte van de vruchten;

b. de doelmatigheid van de oliewinning;

c. de mate, waarin de inzameling van de palmpitten plaats heeft, zonder dat de olie wordt uitgevoerd, hetgeen het gevolg kan zijn van binnenlandsche consumptie van de olie dan wel, dat de vruchten worden weggegooid. Deze verhouding was voor de twee genoemde gebieden, na omrekening tot olie voor de palmpitten (palmkernoliefactor 45%), zooals onderstaand staatje aangeeft;

Percentage palmolie van den uitvoer van palmolie + palmpitten (omgerekend tot palmolie)

	1922	1925	1934	1936
A. Gebieden met bevolkingspalmoliebereiding	43	44	39	49
B. Gebieden met machinale palmoliebereiding	31	36	55	57
Palmolieprijs in £ per long ton . .	33.10.10 [32])	40.8.4 [32])	13.5.10 [33])	19.11.8 [33])

Hieruit blijkt, dat de A. gebieden in het jaar met lage prijzen 1934 relatief minder palmolie uitvoerden. In de B. gebieden stijgt het percentage dat de palmolie van den uitvoer van palmolie + pitten uitmaakt, vrijwel onafgebroken. Na deze algemeene opmerkingen volgen nog eenige bijzonderheden over de afzonderlijke oliepalmgebieden.

a. Nigeria [34]).

In Nigeria doet men sedert jaren moeite om de bevolking ertoe te krijgen de oliepalmbestanden te verbeteren. Het resultaat is echter tot nu toe niet groot, „but we are to go slowly", zooals de tegenwoordige Gouverneur van Nigeria onlangs verklaarde. [35]) De moeilijkheden liggen in de conservatieve natuur van de bevolking en in de agrarische toestanden. Aangezien de grond aan den stam behoort, wenschen de individuen hieraan geen kapitaal te besteden. Van de aanmoediging van een Europeeschen aanplant, waarvan vroeger eerst sprake is geweest, wordt momenteel afgezien [36]). Voor de grootte van den binnenlandschen handel in palmolie van Zuid- naar Noord-Nigeria wordt een hoeveelheid van 100 000 ton genoemd [37]). Tot en met 1936 waren op bevolkingsgronden slechts 4 500 acres (1 800 ha) beplant of herplant. Alleen in Benin wordt de aanplant verbeterd. De uitvoer van palmpitten

neemt nog steeds toe. Blijkens het Bluebook 1936 schijnen geen machinale olieslagerijen meer in Nigeria te bestaan. De vroegere olieslagerijen hadden steeds moeite met de grondstofvoorziening [38]). Thans heeft alleen uitvoer van bevolkingsolie plaats.

Wel doet het Gouvernement sinds eenige jaren veel moeite om eenvoudige persen ingang te doen vinden teneinde de oliewinning te verbeteren. Deze persen waren echter aanvankelijk te duur voor de bevolking, maar het gebruik neemt nu steeds toe. Er bestaat een Gouvernements-inspectie op den uitvoer van pitten; pitten met meer dan 4% vuil mogen niet tot den uitvoer worden toegelaten.

b. Sierra Leone.

Een derde deel van het totale geografische oppervlak van deze kolonie wordt door oliepalmen geoccupeerd. De variëteit, die hier voorkomt, heeft een dikke schaal en dun vruchtvleesch. Dit had ten gevolge, dat de Lever-fabriek hier slechts tusschen de jaren 1912 en 1915 heeft bestaan. Ook is het klimaat voor Europeanen zeer slecht [39]). Sierra Leone komt na Nigeria als palmpitten-leverancier. De uitvoer is sinds 1933 weer gestegen.

c. De Goudkust.

Ook hier is de vruchtsamenstelling ongunstig. Vroeger is de Goudkust een groot gebied voor palmolie geweest, later werd deze cultuur in den steek gelaten voor de cacaocultuur. In 1884 werd 39 000 ton palmpitten en 20 000 ton palmolie uitgevoerd [40]). Opmerkelijk is echter, dat in 1936 de invoer van palmpitten weer sterk gestegen is, daarentegen blijft de olie-uitvoer zeer onbelangrijk en bedraagt slechts eenige honderden tonnen.

d. Gambia [41]).

Dit gebied is eveneens van weinig beteekenis. Palmolie wordt nauwelijks uitgevoerd, terwijl de pittenuitvoer ook klein is.

e. Fransch West-Afrika.

In Fransch West-Afrika is vooral *Dahome* [42]) een echt palmolie-land. Er komen zeer dichte bestanden voor, vooral in de kuststreken, welke deels wild, deels aangeplant zijn. De door de

bevolking verkregen olie bevat weinig vrije vetzuren en krijgt daardoor een premie op de Europeesche markt boven alle andere Afrikaansche oliën.

De theoretische productiecapaciteit van de Dahome-olie werd reeds in 1922 geschat op ongeveer 100 000 ton palmolie en 100 000 ton pitten na aftrek van plaatselijke consumptie [43]).

Ivoorkust.

De oliepalmenbestanden beslaan naar schatting een oppervlakte van 700 000 ha [44]).

Senegal en *Fr.-Guinee* hebben een geringen olie-uitvoer en nog wel pittenuitvoer.

f. Kongo.

In den Kongo [45]) is vooral de ontwikkeling der bedrijvigheid van de Europeesche ondernemers van belang, waarvan Unilever de grootste is.

Er bestaan in den Kongo ondernemingen, welke natuurlijke aanplantingen exploiteeren; daarnaast eenige die aanplantingen hebben, maar bovendien nog opkoopproduct verwerken. De in de statistieken voorkomende gegevens zijn niet geheel voldoende om den ontwikkelingsgang te volgen. Wel blijkt duidelijk, dat de uitgevoerde palmolie voor het grootste deel fabrieksproduct is. Nadere gegevens betreffende de binnenlandsche consumptie als voedingsmiddel en als brandstof voor Dieselmotoren op de kopermijnen ontbreken. Voor het jaar 1935 wordt opgegeven, dat door de ondernemingen 53 054 ton palmolie is geproduceerd, waarvan 11 696 ton uit eigen aanplantingen en 41 358 ton uit opkoopproduct. Het bevolkingsproduct van palmolie wordt opgegeven 3734 ton te zijn; dit getal is echter blijkbaar verkregen door vermindering van den totalen uitvoer van 56 788 ton met de ondernemingsproductie. In 1934 is echter de opgegeven productie veel grooter dan de uitvoer, terwijl voor vorige jaren de opgegeven getallen klaarblijkelijk ook een schatting voor de binnenlandsche consumptie behelsden. Het ondervolgend staatje bevat eenige gegevens betreffende den uitvoer en de productie van de ondernemingen en de productie van de Unilever.

	Uitvoer palmolie (metrieke tonnen)	Productie fabrieksproduct (metrieke tonnen)	Productie Unilever. (metrieke tonnen)
1936	59.960	?	—
1935	56.788	53.054	—
1934	44.739	56.500	—
1933	52.454	49.452	—
1932	38.731	42.615	—
1931	36.524	22.304	17.414
1930	36.970	50.357	18.038
1929	30.268	43.498	15.839
1928	26.401	x	13.951
1927	18.363	x	11.947
1926	18.447	x	10.301
1925	18.679	—	10.162
1924	14.107	—	9.683
1923	12.418	—	8.067
1922	10.675	—	7.456

Bronnen: Verslagen Kongo, Unilever cijfers uit Oil palm products, blz. 86.

De Huileries du Congo Belge met de groote concessie van 750 000 ha domineert sterk. In 1936 bezat het Concern 20 stoomolieslagerijen met een jaarlijksche capaciteit van 129 000 ton palmvruchten. Maar daarnaast bestaan ook nog andere maatschappijen, die echter de olie gedeeltelijk met handpersjes en gedeeltelijk in stoom-olieslagerijen winnen. Eind 1936 waren er in den Kongo 73 olieslagerijen met individueele capaciteiten varieerend tusschen $1^1/_2$ — 25 ton vruchten per dag van 10 uur [46]). De moeilijkheid in den Belgischen Kongo is het arbeidsvraagstuk. De Huileries du Congo Belge tracht hieraan tegemoet te komen door voor zijn werklieden huizen en hospitalen in te richten [47]).

De transportmoeilijkheden zijn voor deze maatschappij niet zoo groot, daar de fabrieken aan de rivieren liggen. De belangrijkste oliegebieden zijn: het Mayumba-gebied, Kwango en N. Kasai, echter vooral de Equator- en Lulongo-streken.

In 1937 [48]) werd het uitvoerrecht op palmolie gewijzigd, zoodat nu betaald moet worden:

1ste. voor plantage-olie 2% ad valorem;
2de. voor fabrieks-olie, waaronder men verstaat alle olie verscheept in bulk of in metalen vaten 4%;
3de. voor bevolkings-olie, uitgevoerd in houten vaten 6%.

De exporteurs hebben bezwaar tegen de tweede classificatie en betoogen, dat de belasting op de olie in Europeesche fabrieken gemaakt, hoewel niet het product van Europeesche aanplantingen, de eigenaren van deze olieslagerijen bestraffen, hoewel zij op verzoek van het Gouvernement de grootst mogelijke samenwerking tusschen ondernemers en bevolking betrachten. Verder wordt bij het nieuwe systeem geen verschil gemaakt tusschen olie van goede en slechte kwaliteit. Men kan ook niet verhoeden, dat bevolkingsolie van de slechtste kwaliteit in drums wordt vervoerd, waardoor minder uitvoerrecht zou betaald worden.

g. Kameroen.

In *Kameroen* [49]) kon de uitvoer van palmolie grooter zijn, indien de verkeersmogelijkheden in de oerwouden beter waren. In het algemeen heeft alleen inzameling van vruchten uit wilde bestanden plaats, maar de bevolking tapt soms liever palmwijn dan de vruchten in te zamelen. Toch nemen de olie-aanplantingen toe. Op den Kameroenberg hebben 4 groote ondernemingen uitgestrekte oppervlakten beplant met oliepalmen. De olie-uitvoer is in hoofdzaak van deze ondernemingen afkomstig.

h. Angola [50]).

De uitvoer van palmolie bleef in de laatste jaren nog onder die van 1925 als gevolg van de sprinkhanenplaag in 1935 en vooral in 1936. In de laatste jaren wordt door eenige Europeesche maatschappijen olie uitgevoerd. Als een bijzonderheid werd nog in 1927 vermeld, dat één onderneming zelfs wel 107 ha met oliepalmen had beplant!

3. Kapok.

De productie van kapok in Afrika werd door mij vroeger reeds behandeld [51]). Aan de toen gegeven uitvoerige beschouwingen kunnen slechts weinig nieuwe gegevens worden toegevoegd. De kapok in Afrika is in hoofdzaak van wilde bestanden afkomstig, welke vooral in den Soedan voorkomen. De Soedan-kapok wordt via Senegal verscheept. Ook uit de Fransche Togo wordt nog wat

kapok uitgevoerd. De Fransche Regeering heeft geprobeerd daar kapokondernemingen te doen openen, maar dat had geen succes [52]) In de overige gebieden is de kapokuitvoer onbeteekenend. De moeilijkheden, die bij de kapokinzameling optreden in Afrika zijn het gevolg van de schaarsche bevolking in West-Afrika, het verspreid voorkomen van de kapokbestanden en de moeilijkheden bij het transport, welke bij lage kapokprijzen nog worden verhoogd. De uitvoer reageerde ook op de prijzen en de mededinging van de kapok van Afrika zal alleen belangrijker kunnen worden bij hooge kapokprijzen. Wel kan men nog een kleine stijging verwachten in Tanganjika. Er zijn daar 9 kapokondernemingen in 1935 met 78 ton kapokproductie. De helft van het oppervlak in één van de districten is nog niet in productie [53]).

Geheel Afrika voerde de onderstaande hoeveelheden kapok uit.

Uitvoer van „kapok" alle soorten, uit Afrika in metrieke tonnen.

1926	1.029
1927	2.049
1928	1.802
1929	2.342
1930	2.546
1931	1.515
1932	982
1933	1.432
1934	1.386
1935	1.397
1936	1.300 (voorloopig).

4. Sisal [54]).

Veertig jaar geleden was Mexico de eenige producent voor de Amerikaansche bindertwine. De sisalcultuur is in het voormalig Duitsch-Oost-Afrika in 1893 ingevoerd. Dr. Hindorf importeerde toen sisalplanten uit Florida. In 1899 werd de eerste vezelmachine in Duitsch-Oost-Afrika geimporteerd. De bewerking geschiedt er veel beter dan in Mexico. In den oorlog gingen vele van de Duitsche plantages achteruit. De sisalcultuur in Tanganjika [55]) en Kenia [56]) werd vooral na 1921 uitgebreid.

In de wereldcrisis werden de kostprijzen in Oost-Afrika sterk verlaagd. Aangezien in de laatste vijf jaren slechts kleine bij-

plantingen [57]) hebben plaats gehad, wordt van verschillende zijden in de eerste jaren geen stijging der productie verwacht [58]).

a. Tanganjika.

In *Tanganjika* heeft men moeilijkheden met de arbeidsvoorziening. In dit mandaatgebied evenals in Kenia worden uitvoerrechten geheven ten bate van researchwerk en van de Sisal Growers' Association, welk recht voor Tanganjika in 1937 werd verhoogd tot $1^1/_2$ sh. per ton. De productie van Tanganjika is enorm gestegen, terwijl die van *Kenia* niet zoo sterk is vermeerderd. In *Kenia* wordt de sisal in de bergen verbouwd in tegenstelling met *Tanganjika*. Men heeft een nieuw soort agave aangeplant, Agave Amaniensis of Blauwe Sisal, welke voor nieuwe doeleinden kan worden gebruikt en waarvan men veel verwacht. Uit deze vezels vervaardigd touw bleek bij eenzelfde gewicht per eenheid dikker en sterker te zijn [59]).

b. Portugeesch Oost-Afrika.

Een minder belangrijk gebied voor sisal is *Portugeesch Oost-Afrika* [60]), waar vooral in de Provincies Mozambique en Quelimane groote sisalondernemingen liggen. De uitvoer is hier ook sterk stijgend. De kwaliteit wordt iets minder beoordeeld dan de Oost-Afrikaansche soorten.

Minder belangrijk is Britsch Njassaland; enkele jaren geleden had er eenige sisaluitvoer plaats, maar de kapitaalkracht der ondernemingen was te klein, terwijl de transportkosten te hoog uitkwamen, zoodat sinds 1931 de sisaluitvoer verdwenen is [61]).

c. Angola voerde eenige duizenden tons sisal uit. Het gewas wordt vooral door Duitschers aangeplant. Waarschijnlijk zal de uitvoer stijgen, de kwaliteit is goed [62]).

d. Madagascar vertoont ook een stijging in den uitvoer van sisal, sinds 1932 tot ongeveer 2 500 ton.

e. Fransch West Afrika [63]) is een kleiner sisalproducent. Sisal wordt vooral in Soedan en Senegal aangeplant. In het jaar 1933 bestond er een aanplant van 7 400 ha. De uitbreiding wordt bevorderd door de bescherming van Frankrijk.

f. De Belgische Kongo en Togo voeren nog slechts eenige honderden tons sisal uit. Men bestudeert echter in den Kongo de mogelijkheid van uitbreiding en verbetering van de bereiding. Er is een crediet van 1 millioen frs. voor beschikbaar gesteld [64]).

5. Koffie.

Geheel Afrika voert een stijgend percentage van den wereld-koffie-uitvoer uit. Het percentage steeg van 6 tot 7 in de jaren 1932 tot 1936. In volgorde van belangrijkheid waren de volgende landen van belang voor de koffiecultuur: Madagascar, Kenia, Oeganda, Tanganjika, Angola, Kongo, Abessinië en Ivoorkust.

a. Madagascar. [65]).

In het begin van deze eeuw ging men op Madagascar van Coffea Arabica naar Liberia en Robusta over. De koffie wordt door de bevolking en door ondernemingen geproduceerd. In 1913 was nog 98% van den geringen uitvoer van Europeesche ondernemingen afkomstig, maar in 1930 nog maar 45%. Door de preferentiëele rechten, welke Frankrijk op koffie heft, is de uitvoer de laatste jaren sterk vermeerderd en sedert 1932 verdubbeld.

In het achterland van de havens: Vato-mandry en Mananjary ligt het zwaartepunt van de koffiecultuur.

In 1933 werd de in de toekomst te verwachten productie door den Gouverneur-Generaal geschat op 30 à 35 000 ton Quillou-en Robusta-koffie en 5 000 ton Arabica. Het Gouvernement probeert de kwaliteit van de koffie te verbeteren, o.a. door cooperaties en collectieve bereidingsinstallaties [66]). In 1934 werd een gedeelte der aanplantingen door een grooten cycloon verwoest.

b. Kenia.

De koffiecultuur in Kenia ondervond in den beginne eenige bezwaren, doordat de koffieboonen zoo klein waren, waardoor aanvankelijk vooroordeel tegen de Keniakoffie bestond. De koffiecultuur dateert van 1900 en komt voor op de hoogvlakte 4 000 tot 7 000 voet hoog, vooral in het Kyambu-district ten N. van Nairobi. Het is in hoofdzaak ondernemingsgewas. Uit gegevens van de laatste landbouwtelling (Agricultural Census 1936) blijkt, dat 76% van de koffie-aanplantingen ouder is dan 6 jaar, tegen 49% in 1929 — 1930, terwijl nog ongeveer 10% jonger is dan 3 jaar. Een groote uitbreiding is dus in de eerste jaren niet te verwachten. Sedert 1933 bestaat een koffiecentrale (Coffee Board) welke sindsdien een groote activiteit heeft ontwikkeld. De koffie is van goede kwaliteit. De lower grade gaat naar de Vereenigde Staten, A. en B.-kwaliteiten gaan naar Londen; verder naar Zuid-Afrika, Canada, Australië en eenige Europeesche landen [67]).

c. Oeganda [68]).

In Oeganda treft men vooral bevolkingskoffie aan, maar er zijn ook Europeesche ondernemingen; gedurende de crisis werden echter ondernemingen gesloten. Op het einde van 1935 waren er 13 000 acres (5.261 ha) in handen van Europeanen. Een deel van de Europeesche ondernemingen is tijdens de crisis in handen van Britsch-Indiërs overgegaan. De productiekosten zouden op Europeesche ondernemingen van £ 30 tot £ 35 per ton bedragen.

d. Tanganjika [69]).

De productie steeg in de laatste jaren door betere bestrijding van ziekten en plagen. Het Bukoba-district ten Westen van het Victoria-Njassa-meer is de belangrijkste koffiestreek. Men heeft hier bevolkingskoffie. Het aandeel der bevolking in de koffiecultuur steeg van 43% in 1912 tot 70% in 1935. De Tanganjika Coffee Association werkte in samenwerking met die van Kenia. Men wilde de kostprijzen zien te verlagen. Het Gouvernement heeft een standaardiseerings-systeem voor de koffie ingesteld.

e. Angola [70]).

In Angola heeft sedert de vorige eeuw een uitvoer van in het wild ingezamelde koffie plaats; in de jaren 1898 — 1928 varieerde de uitvoer van 3 tot 12 000 ton. Er zijn groote oppervlakten bezet met wilde koffie met kleine boonen. (Coffea Welwitschii). Daarnaast bestaan er kleinere koffie-ondernemingen, vooral in Midden-Angola. De koffiecultuur staat onder controle van het Gouvernement, en de werkkrachten worden door ambtenaren, z.g. fiscals aangeworven. Er is geen bijplant te verwachten. Aan het einde van 1940 zal de productie hoogstens 500 000 zakken zijn. Het Gouvernement heeft maatregelen genomen voor de verbetering van de koffiekwaliteit. Het succes is echter nog niet groot, terwijl men ook pogingen doet om de bevolkingskoffiecultuur te verbeteren.

f. Kongo [71]).

De koffiecultuur in den Kongo is sedert 1931 sterk uitgebreid. Ze bestaat sedert 1911, toen men de cultuur met premies heeft bevorderd. De Europeesche koffieplanters van den Kongo hebben gevraagd om een aanplantverbod zoowel voor ondernemings- als bevolkingskoffie. Hiervan is echter afgezien. Wel worden pogingen gedaan om de kwaliteit te verbeteren. De vooruitzichten zijn voor de koffiecultuur niet gunstig, omdat België niet alle koffie kan opnemen, daar er een overeenkomst met Brazilië bestaat.

g. Mozambique [72]).

Portugeesch Oost-Afrika is geen groote koffieproducent. De uitvoer van wilde koffie was zeer onregelmatig. Zoo was de uitvoer van 1900 30.000 ton, in 1930 echter maar 246 ton. Thans zijn de koffieondernemingen echter gesloten.

h. Ivoorkust [73]).

De uitvoer sinds 1926 steeg van 116 tot 6 184 ton in 1936.

j. Abessinie [74]).

De koffie van Abessinië is voor ongeveer de helft van wilde bestanden afkomstig en wordt dan Kaffa-koffie genoemd. De andere helft bestaat uit Harrar-koffie, beide Arabicasoorten. Vroeger werd ongeveer 22 000 ton per jaar geëxporteerd, waarvan ongeveer 16 à 17 000 ton via Djiboeti, 3 000 ton via den Soedan en 1.000 ton naar Eritrea en Britsch Somaliland. De duurste koffie staat bekend als Harrar-Mocha, geproduceerd in de Harrar-Provincie. Deze koffie is licht gekleurd, en wordt vooral naar N. Europa, de Vereenigde Staten en Canada geëxporteerd. De Italianen denken zoowel de kwaliteit als de hoeveelheid van de koffie te kunnen verbeteren. Merkwaardig is, dat Christen-Abessiniërs tot voor kort geen koffie mochten gebruiken.

Volledigheidshalve volgen nog eenige summiere gegevens over de overige tropische producten.

6. Suiker.

Volgens een op het Bureau van Uitvoerzaken opgemaakte opstelling bedraagt de suikerproductie, voor geheel Afrika ongeveer 1 159 000 ton d.i. 4 % van de wereldproductie. De Unie van Zuid-Afrika, Mauritius, Egypte en Réunion zijn de belangrijkste suikerproducenten. Daar de meeste dezer landen buiten de tropen zijn gelegen, zullen we er hier niet verder op ingaan.

7. Rubber [75]).

De uitvoer van rubber uit Afrika daalde van 8 500 in 1927 tot 2 000 ton in 1932, in 1936 bedroeg ze 6 100 ton of 0.7 % van de wereldproductie. De rubberaanplant op de Firestoneconcessies in Liberia, waarvan zooveel ophef gemaakt werd, bedroeg in 1933 35 000 acres of 14 165 ha met 7 millioen boomen. De uitvoer werd in 1933 iets vergroot. De uitvoer uit Liberia bedroeg in metrieke tonnen :

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936
rubber	98	147	—	27	203 [76])	?	?
latex (droog rubbergehalte)	—	1	0	0	0	103	720

Deze hoeveelheden blijven nog ver beneden de 200 000 ton, die men zou uitvoeren. Hiervoor zou de geheele mannelijke bevolking van Liberia in de rubberaanplantingen moeten werkzaam zijn.

8. Cacao.

Ongeveer 2/3 van den werelduitvoer komt uit Afrika, tegen slechts eenige tienden percenten uit Nederlandsch-Indië. We zullen daarom de overigens zeer belangrijke cacaocultuur in Afrika, voornamelijk de Goudkust onbesproken laten.

9. Peper.

De peperproductie van Afrika bedraagt slechts eenige tienden percenten van den werelduitvoer.

10. Cassaveproducten.

De beteekenis van Afrika als producent van cassaveproducten is uiteengezet in mijn artikel: De wereldproductie en wereldconsumptie van cassave-producten, Economisch Weekblad 19 en 26 Juni 1936 Nos. 25 en 26.

Het aandeel van Afrika, vooral Madagascar, in den werelduitvoer (onomgerekend bij elkaar geteld) daalde van 14.8 % in 1932 tot 10.4 % in 1936.

IV. Slotbeschouwingen.

Ter beantwoording van de in den aanvang gestelde vraag: „Wat beteekent Tropisch Afrika als concurrent van Nederlandsch-Indië op het gebied van den Landbouw", zijn in tabel I ter bepaling van het aandeel in den wereldhandel de uitvoercijfers van Nederlandsch-Indië naast die van tropisch Afrika gesteld.

Men krijgt op basis van de cijfers 1936 het volgende beeld van den actueelen toestand:

Producten, waarvan tropisch Afrika een belangrijk aandeel in den werelduitvoer levert.

Procentueel aandeel in den Werelduitvoer.

	trop. Afrika	Ned.-Indië
palmpitten	94,5	4,9
cacao	69,7	0,2
palmolie	56,9	36,7
agavevezels	42,4	14,8

In de productie van palmolie en agavevezels treden Afrika en Nederlandsch-Indië met elkaar in concurrentie, waarbij Nederlandsch-Indië over het geheel producten van *betere kwaliteit* levert.

De positie van andere producten, waarin Nederlandsch-Indië een zeer sterke positie inneemt, is vergeleken met Afrika als volgt

	Ned-Indië	tropisch Afrika
peper	92,0	0,3
Javakapok	86,0	0,8
Id. alle soorten	75,0	3,5
kina	90,0	te verwaarloozen

Afrika neemt in de artikelen palmpitten en cacao dus een positie in, vergelijkbaar bij die van Nederlandsch-Indië in peper en kapok.

Voor de gerestringeerde producten thee en rubber is tropisch Afrika niet belangrijk.

	Ned.-Indië	tropisch Afrika
rubber	36,2	0,7
thee	18,0	1,9

Voor koffie zijn de cijfers :

	Ned.-Indië	tropisch Afrika
koffie	5,8	6,7

Tropisch Afrika is verder geen klapperland. De percentages van dit product zijn :

	Ned.-Indië	tropisch Afrika
klapperproducten	29,0	3,7

Van meer belang dan de actueele positie zijn voor Indië de mogelijkheden die tropisch Afrika biedt aan een verdere uitbreiding van de exportcultures, in het bijzonder van die, waarin Nederlandsch-Indië geïnteresseerd is.

Van de gerestringeerde producten kan *rubber* bijna stilzwijgend voorbijgegaan worden. De uitvoer bestond vroeger uit wilde rubber. Er bestaan nu slechts ondernemingsaanplantingen in de Kongo en Liberië, welk laatste land tegenwoordig ook nog wat latex uitvoert.

Het aandeel van Afrika in den werelduitvoer van rubber bedraagt slechts 0,7 %.

De *thee-cultuur* voorkomende in Njassaland, Kenia, Tanganjika, Z. Rhodesië, Mozambique en Natal wordt slechts op onderne-

mingen gedreven. Het beplante areaal nam in de jaren 1932 tot 1935 toe van 12.899 ha tot 15.202 ha. De mogelijkheid van verdere uitbreiding is door de gesloten restrictie-overeenkomst beperkt. De aanplant kan slechts stijgen tot 18.300 ha. [77])

Oliepalmproducten. Voor de oliepalm moet men onderscheid maken in gebieden met veel bevolkingspalmolie (handbereiding), t.w. Fransch West- en Aequatoriaal Afrika, Britsch W.-Afrika en Portugeesch W.-Afrika en gebieden met veel fabriekspalmolie nl. Kongo, Fransch-Kameroen en Angola. Bij een groepeering der uitvoercijfers blijkt nu, dat in de eerste gebieden de uitvoer veel wisselvalliger is dan in de tweede. In streken met bevolkingscultuur en -bereiding daalt de uitvoer, zoodra de palmolieprijs naar omlaag gaat, terwijl in de gebieden met palmoliefabrieken ondanks de crisis een vrij regelmatige stijging van productie en uitvoer valt te constateeren.

Voor *kapok* ondervindt Nederlandsch-Indië weinig concurrentie van tropisch Afrika.

De uitvoer van *harde touwvezels* neemt in de laatste jaren in Afrika sterk toe, terwijl in Nederlandsch-Indië daarentegen een daling valt te constateeren.

Het aandeel van Afrika in den werelduitvoer van agavevezels steeg van 28,5 % in 1932 tot 44,8% in 1934 en bedroeg in 1936 42,4%.

Men doet in Afrika groote moeite om in de toekomst Nederlandsch-Indië ook wat kwaliteit betreft de loef af te steken [78]). Men kan verwachten, dat de uitvoeren van Angola en Madagascar zullen stijgen. In de groote sisalgebieden van Afrika nl. Kenia en Tanganjika is echter in de laatste jaren heel weinig bijgeplant.

Geheel Afrika voert 6,7% van den wereld-uitvoer van *koffie* uit; sedert den wereldoorlog is een belangrijke stijging merkbaar in Madagascar en Kenia. In Madagascar heeft men zoowel ondernemings- als bevolkingsaanplantingen van koffie, in Kenia in hoofdzaak ondernemingskoffie. De koffiecultuur in Madagascar, Angola, Kenia en Ethiopië wordt begunstigd door handelspolitieke maatregelen der moederlanden.

Als men zich afvraagt, welke beteekenis Afrika in de eerstkomende jaren zal hebben, moet het antwoord verschillend luiden, naar gelang men met ondernemings- of met bevolkingsproduct te doen heeft.

De inzamelingsproducten zijn zeer conjunctuurgevoelig. Bij hoogere prijzen zullen de hoeveelheden van enkele dezer pro-

ducten stijgen en bij lage dalen. Dit is ook gedeeltelijk het gevolg van de groote transportkosten dezer producten tot de kust. Dit geldt speciaal voor palmpitten en palmolie uit West-Afrika, cacao en wilde koffie. De belangrijkste bevolkingslandbouwproducten zijn : aardnoten van Senegal en cacao van de Goudkust, welke hier niet behandeld zijn, omdat zij Nederlandsch-Indië geen concurrentie aandoen. Voor de mededinging met Nederlandsch-Indië zijn vooral de bevolkingskoffie van Madagascar en de cassaveproducten van dat eiland van belang [79]). Of de slechtere koffieprijzen de uitvoeren van bevolkings-koffie van Madagascar zullen doen verminderen, moet afgewacht worden.

Minder gunstig zijn de vooruitzichten voor den ondernemingslandbouw in tropisch Afrika. Worden de uitgevoerde hoeveelheden van inzamelings- en bevolkingsproducten al eenigszins bepaald door het gebrek aan transportmiddelen en werkvolk door de veelal zeer groote afstanden tot de havenplaatsen, in veel sterkere mate geldt dit voor den ondernemingslandbouw. Bijna in alle besproken gebieden heerscht min of meer gebrek aan arbeidskrachten en in enkele streken als Kenia, Tanganjika ondervindt men bepaald moeilijkheden met de arbeidsvoorziening.

Behalve de genoemde factoren spreken volharding en kunde der ondernemers en de financieele positie der maatschappijen een woordje mede. Zoo ging de sisalcultuur in Njassaland in de crisisjaren te gronde, niet speciaal door de hooge transportkosten naar de kust maar vooral door gebrek aan kapitaal.

Voor den thee-afzet van Oost-Afrika is het preferentieele invoerrecht in Engeland van betrekkelijk weinig belang, omdat Ceylon en Britsch-Indië daarvan ook profiteeren.

De geringere afstand tot Europa is zonder twijfel een voordeel, in het bijzonder voor snel bedervende producten, zooals vruchten, i.c. de bananen van Fransch-Guinee. [80]).

Als slotsom zou men kunnen zeggen, dat hoewel men in tropisch Afrika veel moeite doet om de productie te vergrooten en te verbeteren, men zich daar voor zooveel moeilijkheden gesteld ziet, dat met uitzondering van sisal, Nederlandsch-Indië bij vrije mededinging dit gebied voorloopig niet als een gevaarlijke concurrent behoeft te duchten. Waakzaamheid blijft echter geboden voor sisal, ook voor palmolie en cassaveproducten.

Handelspolitieke maatregelen kunnen uiteraard den normalen gang van zaken beïnvloeden, hetgeen bijv. bij koffie reeds het geval is.

Tabel I. HET AANDEEL VAN AFRIKA EN NEDERLANDSCH-INDIË IN DEN WERELDUITVOER.

	maatstaf	1937	1936	1935	1934	1933	1932
a. **Rubber** [81]	long tons						
Werelduitvoer		1.134.198	855.627	872.600	1.019.100	853.500	708.700
Uitvoer Afrika		7.689	[82] 6.122	[82] 5.000	3.500	2.300	2.000
Aandeel Afrika in % ..		0.7	0.7	0.5	0.3	0.3	0.3
Uitvoer Ned.-Indië [81]		431.558	309.641	282.900	379.400	282.300	211.000
Aandeel Ned.-Indië in %		38.—	36.2	32.4	37.2	33.1	29.8
b. **Koffie**	metr. tonnen						
Werelduitvoer [83]			± 1.636.000	1.617.000	1.512.000	1.580.000	1.355.000
Uitvoer Afrika [84]			± 110.000	105.090	92.749	82.090	81.880
Aandeel Afrika in % ..			6,7	6,5	6,1	5,2	6,—
Uitvoer Ned.-Indië ecl. Timorkoffie			94.306	80.768	81.049	71.020	112.781
Aandeel Ned.-Indië in %			5,8	5,0	5,4	4,5	8,3
c. **Palmolie** [83]	metr. tonnen						
Werelduitvoer			469.491	417.140	329.662	343.095	281.728
Uitvoer Afrika			267.217	248.807	192.165	214.252	188.723
Aandeel Afrika in % ..			56,9	59,6	58,3	62,4	67,—
Uitvoer Ned.-Indië			172.366	143.191	121.262	116.264	84.973
Aandeel Ned.-Indië in %			36,7	34,3	37,—	33,8	30,—
d. **Palmpitten** [85]	metr. tonnen						
Werelduitvoer			759.364	676.189	608.367	556.743	631.573
Uitvoer Afrika			717.519	641.680	580.049	531.592	612.421
Aandeel Afrika in % ..			94,5	94,9	95,3	95,5	97,—
Uitvoer Ned.-Indië			36.802	30.622	25.068	23.100	17.887
Aandeel Ned.-Indië in %			4,9	4,4	4,1	4,1	2,8

HET AANDEEL VAN AFRIKA EN NEDERLANDSCH-INDIË IN DEN WERELDUITVOER.

	maatstaf	1937	1936	1935	1934	1933	1932
e. **Thee** [83]	metr. tonnen						
Werelduitvoer [86]		400.113	[85] 383.256	[85] 381.899	391.892	385.305	423.423
Uitvoer Afrika		8.784	[85] 7.446	[85] 5.258	3.404	2.511	1.614
Aandeel Afrika in %		2,2	1,9	1,4	0,9	0,7	0,4
Uitvoer Ned.-Indië		66.716	69.578	65.639	64.240	71.874	78.763
Aandeel Ned.-Indië in %		17	18	17	16	19	19
f. **Klapperproducten** [83] **(Copra aequivalent)**	metr. tonnen						
Werelduitvoer			1.777.000	1.774.161	1.768.396	1.733.243	1.459.073
Uitvoer Afrika			± 66.000	66.218	66.463	60.889	56.633
Aandeel Afrika in %			3,7	3,7	3,7	3,5	3,9
Uitvoer Ned.-Indië			518.491	499.570	421.815	503.827	507.656
Aandeel Ned.-Indië in %			29	28	24	29	35
g. **Agave** [83]	metr. tonnen						
Werelduitvoer harde vezels [87]		546.000	527.000	552.260	463.142	475.431	442.058
Werelduitvoer agave [87]		371.000	354.000	360.154	284.324	319.054	332.427
Uitvoer Afrika agave		160.000	150.000	150.560	127.239	109.900	94.663
Aandeel Afrika in % van agave		43,1	42,4	41,8	44,8	34,4	28,5
Aandeel Afrika in % harde vezels		29,3	28,5	27,3	27,5	23,1	21,4
Aandeel Ned.-Indië in % agave		23,—	22,—	26,—	25,—	30,—	27,—
Aandeel Ned.-Indië in % harde vezels		15,7	14,8	16,9	15,1	20,—	20,5

	maatstaf	1937	1936	1935	1934	1933	1932
h. **Kapok** (alle soorten)	metr. tonnen						
Wereld-uitvoer			[85]) 37.000	[85]) 32.123	[85]) 27.646	[85]) 27.542	22.825
Afrika			[85]) 1.300	[85]) 1.397	[85]) 1.386	[85]) 1.433	982
Aandeel Afrika in %			3,5	4,3	5,—	5,2	4,3
Ned.-Indië			[88]) 27.888	[88]) 25.083	[88]) 20.755	[88]) 22.432	[88]) 18.496
Aandeel Ned.-Indië in %			75,—	78,—	75,—	81,—	81,—
j. **Java-Kapok**	metr. tonnen						
Werelduitvoer			32.000	[85]) 28.559	[85]) 24.473	[85]) 24.933	20.408
Afrika			[85]) ±250	[85]) 209	[85]) 226	[85]) 210	[85]) 127
Aandeel Afrika in %			0,8	0,7	0,9	0,8	0,6
Ned.-Indië			[88]) 27.888	[88]) 25.083	[88]) 20.755	[88]) 22.432	[88]) 18.496
Aandeel Ned.-Indië in %			86,—	88,—	85,—	90,—	91,—
k. **Cacao**	metr. tonnen						
Werelduitvoer			698.282	650.386	623.267	583.787	575.762
Afrika			486.900	427.250	408.422	387.469	385.326
Aandeel Afrika in %			69,7	65.7	65,5	66,4	66,9
Ned.-Indië			1.657	1.576	2.093	1.467	1.551
Aandeel Ned.-Indië in %			0,2	0,2	0,3	0,3	0,3
l. **Peper** [89])	metr. tonnen						
Werelduitvoer			85.000	70.370	61.441	54.695	46.774
Afrika			± 210	189	200	106	148
Aandeel Afrika in %			0,3	0,3	0,3	0,2	0,3
Ned.-Indië			78.062	58.451	48.182	44.014	35.585
Aandeel Ned.-Indië in %			92,—	83,—	78,—	80,—	76,—

1) Deze termen worden in de Amerikaansche tropen gebruikt (Waibel blz. 25). De Spanjaarden onderscheiden vier temperatuur-zones, die met bepaalde hoogten boven zee overeenkomen. De onderste zone is de „tierra caliente", die tot ongeveer 1000 meter gaat en een gemiddeld jaartemperatuur heeft van minstens 20° C. Tusschen 1000 en 2000 m komt de „tierra templada" met een gem. jaartemperatuur van 15-20° C. en ongeveer met het klimaat van de subtropen overeenkomt. Tusschen 2000 — 3000 m komt de „tierra fria", die met de gematigde zone overeenkomt en een gem. temperatuur heeft van 10 — 15° C, waarbij echter bedacht moet worden, dat een temperatuurstegenstelling tusschen zomer en winter ontbreekt.

2) Econ. Weekbl. 19 en 26 Juni 1936 No. 25 en 26.

3) Buell „The native problem in Africa" I blz. 429; idem II blz. 462.

4) Zie Buell I t.a.p. blz. 329/350. Ernst Weigt „Die Kolonisation Kenias" blz. 82/84.

5) Kenya Blue Book 1936 Blz. 500 en Colonial Report Kenya 1935 Blz. 9.

6) Kenya Blue Book 1936 blz. 495.
„ Agricultural Census 1936 blz. 5.

7) Braun Njassaland „Das Wanderungs- und Finanzproblem" Wirtschaftsdienst 1937 blz. 1071.

8) „Migration of native labour" African World and Cape Express No. 1778 1936 blz. 111.

9) Walter Fitzgerald „African" Blz. 161.
Otto Martens/Dr. O. Karstedt „Afrika" I Blz. 358.
Economic Conditions in Portuguese Africa July 1935 Department Overseas trade blz. 2.
Reisrapport Heckman Port. Oost-Afrika bijlage.

10) Zie Buell 1 blz. 496/511.

11) Tanganjika „Report" for the year 1936, blz. 76.

12) Buell t.a.p. Blz. 393.
A. G. Church „East Africa A New Dominion" blz. 234/235.

13) Kenya Report 1935 Blz. 13.

14) Waibel t.a.p. blz. 216 t/m 241.

15) Martens/Karstedt.
I blz. 180/181, 184.

16) Waibel t.a.p. blz. 241 en 265.

17) Waibel t.a.p. Blz. 266—298.

18) In 1933 is deze kolonie opgeheven en verdeeld tusschen Ivoorkust en Fransch Soedan en de Nigerkolonie.

19) Men wil in Senegal sisal en vruchten op ondernemingen verbouwen. De aardnoten-cultuur op ondernemingen is weer in den steek gelaten. In het geheel is 16.500 ha. voor ondernemingslandbouw uitgegeven. (Gouvern. Général de l'Afrique occidentale Française, „Le Sénégal" 1936 blz. 15).

20) Zie Buell II blz. 532 e.v.
Volgens Jaarlijksch Verslag van Belgisch-Congo gedurende het dienstjaar 1935 blz. 21 waren in 1927 19 en in 1935 15 % van de aan het werk zijnde mannen als „werkkrachten" werkzaam. Van de ruim 377.000 arbeiders waren 119.000 op grooten en 126.000 op kleinen afstand en 132.000 ter plaatse werkzaam.

21) Waibel blz. 298-363.

22) Report of the International Tea Committee 1st April 1934 to 3rd March 1935, blz. 8. idem 1st April 1936 to 31 March 1937 bldz. 15.

23) Waibel t.a.p. blz. 197.
„The Nyasaland Tea Association" Quarterly Journal „Tea planting in Nyasaland" by Commander E. G. B. De Morobray R. N. (rest.) April 1937 blz. 6/7; The South and East African Yearbook and Guide blz. 827; Ukers „All about tea" I blz. 456/459, II blz. 345;

H. H. Mann, „Report on Tea cultivation and development in Nyasaland" London 1933; Colonial Reports Nyasaland.

24) H. H. Mann „Tea Growing in Nyasaland"
Department of Agriculture Bulletin No. 4 blz. 16;
vracht :
Nyasaland-station naar haven 1 penny per lb.
Assam — Calcutta ..... 0.38 „ „
Sylhet — Calcutta ..... 0.23 „ „
Dovars — Calcutta ..... 0.28 „ „

25) Ukers „All about Tea" I blz. 459/460 en II blz. 345;
The South and East African Yearbook and Guide blz. 827;
Martens/Karstedt I blz. 445;
Kenya Colonial Reports;
Kenya Blue Book;
Kenya Report Department of Agriculture.

26) Waibel t.a.p. blz. 197;
„Economic Conditions in Portuguese East Africa" July 1935 (Department of Overseas Trade blz. 21);
Reisverslag van F. Heckman over Port. Oost-Afrika, blz. 25.
Ribeiro Salgado „Le Brésil et les Colonies Portugaises" 1930 blz. 249/250.

27) Waibel t.a.p. blz. 198;
Ukers t.a.p. I blz. 465; II blz. 345;
Tanganyika Territory Reports;
Tanganyika Territory, Department of Agriculture. Annual Reports;
H. H. Mann, „Report on Tea Cultivation in the Tanganyika Territory and its development" 1933;
Martens/Karstedt I blz. 394-395;
The South and East African Yearbook and Guide blz. 827.

28) Tea and Coffee in South Africa. The Spice Mill Febr. 1937 blz. 36, South and East African yearbook and Guide 1936 blz. 313.

29) Report of the International Tea Committee 1st April 1935 to 31st March 1936 blz. 10.

30) Algemeene literatuur :
A. Luytjes : De stand van de oliepalmcultuur op de Oostkust van Sumatra en Atjeh, blz. 3.
A. Luytjes: Palmolie in Afrika, in Ned.-Indië en op de wereldmarkt. Korte Berichten voor Landbouw, Nijverheid en Handel van 26 Juli 1929 No. 30., Waibel t.a.p., blz. 320-325 en 379. Willy Henning: Die Produktion von Palmöl und Palmkernen in den Exportgebieten dieser Erzeugnisse. (Eine Kolonialwirtschaftliche Untersuchung). Survey of Oilseeds and Vegetable Oil, Vol. I Oil palm products, June 1932, Empire Marketing Board, 54.
Fickendey u. Blommendaal: Oelpalme. (Monographien zur Landwirtschaftwarmer Länder) Band 7.
Ir. H. N. Blommendaal : De Oliepalm-cultuur in Ned.-Indië. (Onze koloniale landbouw) XIII.

31) S. M. Gilbert : The Oil Palm Industry. (Tropical Agriculture) Vol. VII, No. 8.

32) uit Annuaire Int. de Stat. agricole 1935/36 et 1936/37.

33) uit de Oliepalm cultuur in Ned.-Indië door Ir. H. N. Blommendaal.

34) Colonial Reports:
Reports of the Agricultural Department; Annual Bulletin of the Agricultural Department; Blue Books; Production and Trade of Nigeria, 1931. Henning t.a.p. blz. 28 t/m 36.

35) Native production in Africa. Sir Bernard Bourdillon. The African World, January 1937, blz. 83.
The Crown Colonist, March 1937, blz. 112.

36) Zie voor deze plannen, waarvan door de depressie blijkbaar niets is gekomen: Annual Bulletin of the Agricultural Department, August 1927, blz. 111 e.v.
Henning, blz. 31.

37) Colonial Report 1935, blz. 33.

38) Oilpalmproducts, blz. 72 en het artikel van Gilbert.

39) Zie Henning, blz. 35.

40) Martens-Karstedt I, blz. 77.

41) Henning t.a.p. blz. 38.

42) Martens-Karstedt I, blz. 41.
Henning, blz. 39-42.
„Le Dahomé", blz. 8.

43) „Mémoires et rapports sur les matières grasses", Tome II, blz. 34 (Institut Colonial de Marseille 1922).

44) La Côte d'Ivoire Gouv. Général de l'Afrique Occidentale française 1935, blz. 9.

45) Waibel t.a.p. blz. 372 en 379.
J. Querinjean : Belgische Kongo, blz. 93-97.
Henning t.a.p. blz. 48-52.
Jaarlijksche Verslagen over het beheer der Kolonie Belgische Kongo.
Professor Edm. Le Plae : Recent improvement of African oilpalms and Palmoil production in the Belgian Congo, Bull. of the Imperial Institute, Vol. XXXV No. 2 (April-June 1937) blz. 174/180.

46) Bulletin Imperial Institute No. 2-1937 bldz. 175.

47) Buell, II, blz. 511 — 514.

48) African World and Cape Cairo Express, No. 1815, 1937 blz. 210.

49) Martens-Karstedt I, blz. 134 en
George Buell : La France Equatoriale Africaine, blz. 310.

50) Report on economic and commercial condition in Angola, March 1934, blz. 21, en February 1937, blz. 20.
Martens-Karstedt I, blz. 181.
VIIe. Exportation internationale du Caoutchouc et autres produits tropicaux.
Rapport des Conférences Internationales 1927.
C. de Melo Geraldes: Renseignements sur le Palmier à huile en Angola, blz. 203.

51) Zie: Wordt Afrika een ernstige concurrent voor de Java kapok? (Ec. Weekblad No. 7, 1e. jrg. No. 19, Augustus 1932) en „Kapok in Afrika" (Ec. Weekblad, 1e. jrg. 6 Jan. 1933, blz. 1093-1094).

52) Waibel t.a.p. blz. 342.

53) Tanganjika Annual Report, Department of Agriculture, 1935, blz. 50.

54) Waibel t.a.p., blz. 186/189.
Prof. Dr. F. Tobler : Sisal und andere Agavefasern, blz. 31/32.
Empire grown sisal and its importance to the Cordage manufacturer, October 1928.
Empire Marketing Board, No. 10.
The South and East African Yearbook and Guide for 1936, blz. 833.
Expositie voor eenige belangrijke Ned. Ind. vezelstoffen op de Jaarmarkt 1936. De beteekenis der plantaardige vezelstoffen in de huishouding van Ned.-Indië, samengesteld door de Afdeeling Nijverheid v/h Dep. van Econ. Zaken blz. 10/14.

55) Tanganyika Annual Reports of the Department of Agriculture.

56) Colonial Reports Kenya.
Department of Agriculture.
Annual Reports, Vol. I.
Martens-Karstedt I, blz. 443.

57) De aanplant van Sisal in Kenia met een leeftijd van 1-4 jaar is 28.163 acres (= 11.399 ha) op een totaal van 128.565 acres (= 52.132 ha).
Agricultural Census of Kenya 1936, blz. 22.

58) The British Trade Review No. 514, May 1936, No. 516 July 1936.
The African World. Sept. 5th, 1936.

59) Over Agave Amaniensis zie :
Bulletin Imp. Institute No. 1—1937.
Artikel van Dr. D. J. H. Nyèssen betreffende de „blauwe sisal" in het Algemeen Landbouwweekblad voor Ned.-Indië No. 34, 19 Februari 1938.
Wigglesworth Annual Review 1937 blz. 18, zie Dr. James Rubinfeld „Stijgt de wereldproductie van sisal te snel?" in Ec. Weekblad van 11 Febr. 1938 blz. 276.
Brynaert et Hacquart „La culture du sisal au Kenya et au Tanganyika" agriculture et elevage au Congo Belge Fevrier 1938 blz. 18.

60) Martens-Karstedt I, blz. 356.
F. Ribeiro Salgado : Le Brésil et les Colonies Portugaises 1930, blz. 289.
Reisverslag F. Heckman, blz. 23.

61) Economische Voorlichting 1937, blz. 121-123.
The British Trade Review, July 1935 No. 516.
Colonial Report Nyasaland 1932.

62) Martens-Karstedt I, blz. 1832;
Economic Condition in Angola, March 1934 blz. 22.

63) Waibel t.a.p., blz. 296.

64) La Culture du Sisal au Congo Belge par H. Hacquart.
Agriculture et Elevage du Congo Belge 1936, blz. 130.
C. J. Alloncius: Les fibres textiles congolaises, idem Avril 1937, blz. 54.
Wirtschaftsdienst 1937, blz. 238.

65) Ukers: All about Coffee, blz. 183.
Waibel t.a.p., blz. 155.
André Prumière: Madagascar et la Crise, blz. 100.

66) Zie Cooperaties van Inheemsche Koffieplanters. Econ. Weekblad 1937 II blz. 2710.

67) Arthur D. Le Poer Trench: The Coffee Industry of Kenya Colony.
Colony and Protectorate of Kenya.
Department of Agriculture, Bulletin No. 19, 1928.
Ukers: All about Coffee, blz. 515.
Waibel t.a.p., blz. 191 — 196.
Martens-Karstedt I, blz. 444.
The British Trade Review No. 516, July 1936.
Tea and Coffee Trade Journal, August 1937. (zie ook Economisch Weekblad 22 October 1937 blz. 2284).
Kenya Sixteenth Agricultural Census, February 1936 (European areas).
The Coffee Board of Kenya. Report of Proceedings of Coffee. Conference 1931. The Coffee Board of Kenya Annual Report 1936/37.

68) Ukers, blz. 195-196.
Uganda Protectorate Colonial Report, 1935, blz. 22.
Waibel t.a.p., blz. 193.
Martens-Karstedt I, blz. 471-472.

69) Ukers: blz. 195.
Waibel t.a.p., blz. 177 — 194.
Colonial Reports of Tanganyika.
Reports Department of Agriculture, 1935, blz. 16 en 17.
Martens-Karstedt I, blz. 393.

70) Waibel t.a.p., blz. 236 en 240.
Martens-Karstedt I, blz. 281.
Tea & Coffee Trade Journal, July 1937, blz. 11.
Foodstuffs round the World, Vol. XIII. 18th September 1936.

Idem, Vol. XIII, February 5, 1937.
Report on the economic & commercial conditions in Angola, March 1934; id. Febr. 1937.
F. Ribeiro Salgado: Le Brésil et les Colonies Portugaises, 1930, blz. 223.
Ukers: blz. 171.

71) Waibel t.a.p., blz. 375 — 380.
J. Querinjean: Belgisch Kongo, blz. 99 — 102.
Economisch Weekblad, 24 Sept. 1937, blz. 1076.
Wirtschaftsdienst, blz. 238, 1937.
Agriculture et Elevage au Congo Belge 1936, blz. 25 en 71.
Tea & Coffee Trade Journal 93,4, blz. 205, 1937.

72) F. Ribeiro Salgado, blz. 225.
Waibel t.a.p. 383.
Heckman: Reisverslag Oost-Afrika, blz. 26.

73) Bulletin de l'Agence Economique de l'Afrique Occidentale française 1937, 18e Année, No. 198, blz. 177.
Ec. Weekblad 1937 blz. 1658 en blz. 2017.

74) Ukers: blz. 169 en 515.
Foodstuffs round the World, Vol. XIII, October 2nd, 1936: Production of Coffee in Ethiopia.
Martens-Karstedt I, blz. 490.
Waibel t.a.p. 258-261.

75) Whitford and Anthony Rubber Production in Africa.
Martens-Karstedt I, blz. 27.
Waibel t.a.p. blz. 246.

76) Stateman's Yearbook 1937.

77) Restrictie-landen:

Njassaland	7047	ha.
Kenia	5531	„
Oeganda	1329	„
Tanganjika	2004	„
Z. Rhodesië	405	„
Mozambique	1000	„
Natal	1000	„
Totaal	18316	ha.

78) James Rubinfeld: Stijgt de wereldproductie van sisal te snel? Economisch Weekbl. 1938, bl. 275.

79) Door een mozaïk-ziekte in de cassave-aanplantingen heeft men van de cassave-uitvoeren in 1938 minder groote verwachtingen.
Francois, E.: La Mozaïque de Manioc. Un grave péril. L'Agronomie, Col. 26 (1937) 35-39, referaat Landbouw, No. 1937, blz. 567.

80) Voor koffievrachten van Kenia naar Londen vgl. Economisch Weekbl. 26 November 1937, blz. 2562. Voor de hooge transportkosten voor thee naar de kust zie hiervoor bij thee.

81) Uit Int. Rubber Bulletin.

82) Invoer uit Afrika in Gr.-Brittannië, België, Frankrijk en V. Staten.

83) Uit Landbouwexportgewassen 1936.

84) „ Annuaire Int. de Stat. Agric.

85) Verbeterde cijfers Landbouwexportgewassen 1936.

86) Uit Monthly Bulletin of Statistics, International Tea Committee March 1938.

87) Uit Annual Review 1937 Wigglesworth & Co. Ltd. Londen.

88) Bruto, alles omgerekend tot gezuiverde kapok.

89) Export-excedenten.

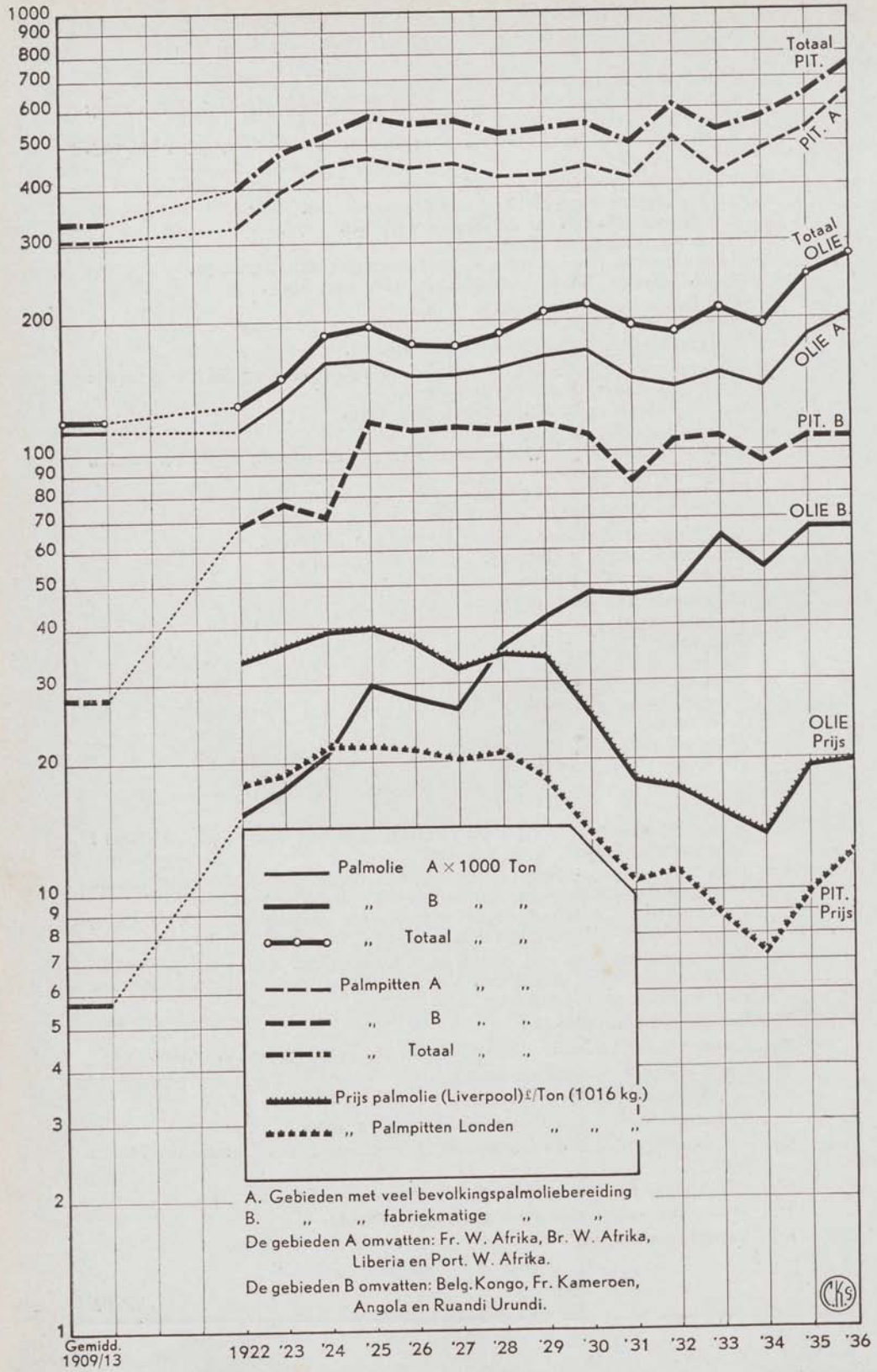
1000
900
800
700
600
500
400
300
200
100
90
80
70
60
50
40
30
20
10
9
8
7
6
5
4
3
2
1
Totaal PIT.
PIT. A
Totaal OLIE
OLIE A
PIT. B
OLIE B
OLIE Prijs
PIT. Prijs
Palmolie A × 1000 Ton
„ B „ „
„ Totaal „ „
Palmpitten A „ „
„ B „ „
„ Totaal „ „
Prijs palmolie (Liverpool) £/Ton (1016 kg.)
„ Palmpitten Londen „ „ „
A. Gebieden met veel bevolkingspalmoliebereiding
B. „ „ fabriekmatige „ „
De gebieden A omvatten: Fr. W. Afrika, Br. W. Afrika, Liberia en Port. W. Afrika.
De gebieden B omvatten: Belg. Kongo, Fr. Kameroen, Angola en Ruandi Urundi.
Gemidd. 1909/13
1922 '23 '24 '25 '26 '27 '28 '29 '30 '31 '32 '33 '34 '35 '36

AZOREN (Port.)
MADEIRA (Port.)
CANARISCHE EIL. (Sp.)
K. VERDISCHE EIL. (Port.)
MAROKKO (Fr.)
ALGERIE (Fr.)
TUNIS (Fr.)
ZUIDELIJK TERRITOIR (Fr.)
RIO DE ORO (Sp.)
MAURETANIA (Fr.)
LIBIË (Ital.)
EGYPTE
ARABIË
FRANSCHE SOEDAN
NIGER KOLONIE (Fr.)
FRANSCH EQUATORIAAL AFRIKA 5
ENGELSCH EGYPTISCH SOEDAN
ERITREA (Ital.)
FRANSCH SOMALILAND
BRITSCH SOMALILAND
4 ABESSINIË Koffie
ITALIAANSCH SOMALILAND
SENEGAL Oliepalmen Sisal
GAMBIA Oliepalmen
PORT. GUINEE
FR. GUINEE Oliepalmen
SIERRA LEONE (Eng.) Oliepalmen Peper
LIBERIA Rubber
IVOORKUST (Fr.) Oliepalmen Koffie
GOUDKUST (Eng.) Oliepalmen Cacao 7
ENG. TOGO (Fr.) TOGO (Fr.) Kapok Sisal
DAHOMÉ (Fr.) Oliepalmen
NIGERIA (Eng.) Oliepalmen
KAMEROEN (Fr.) Oliepalmen
FERNANDO P. (P.)
PRINCIPE (Port.)
ST THOMÉ (Port.)
SP. GUINEE
FRANSCH EQUATORIAAL AFRIKA Oliepalmen Sisal
6 BELGISCH KONGO Oliepalmen Sisal Koffie
OEGANDA (Eng.) Koffie Thee
KENIA KOLONIE (Eng.) Koffie Thee Sisal
2 TANGANJIKA TERRIT. (Eng.) Koffie Thee Sisal Kapok
1
PEMBA (Eng.)
ZANZIBAR (Eng.) Kruidnagelen
SEYCHELLEN (Eng.) Aeth. Olien
COMOREN
NP
ANGOLA (Port.) Oliepalmen Koffie Sisal 3
RHODESIA
ZP Thee
PORT. OOSTAFRIKA Koffie Thee Sisal
MADAGASKAR (Fr.) Koffie Aeth. olien Cassave Sisal Kruidnagelen Peper
MAURITIUS (Eng.) Suiker
RÉUNION (Fr.) Aeth. olien Suiker
ZUID-WEST-AFRIKA
UNIE VAN ZUID-AFRIKA
NATAL Thee

Volgens Dr. L. Waibel: „Die Rohstoffgebiete des tropischen Afrika"

+++++ Grens der Tropen

——— Grens der grondstoffengebieden

DE EUROPEANEN IN CHINA

DOOR Dr. H. RIEMENS

De aanraking tusschen Europeanen en Chineezen is van het begin af aan gekenmerkt geweest door schokken en stoornissen, welke speciaal in den aanvang weinig bevorderlijk zijn geweest voor een vruchtbare uitwisseling van gedachten en goederen.

De eerste Europeanen, die naar China kwamen, waren de Portugeezen. Het waren de verste posten van het Portugeesche wereldrijk, die in Oost-Azië lagen, en hoe groot ook de krachtsontplooiing van dat rijk in de zestiende eeuw was, Portugal bezat niet de middelen om een machtige positie in te nemen in dezen verren hoek van de wereld, waar het een krachtig, onmetelijk rijk tegenover zich vond. De verwoesting van de oudste nederzetting Liangpo, bij den mond van den Yangtze, kon niet worden gewroken, en de Portugeezen trokken zich in het midden der zestiende eeuw terug tot bij de delta van de Parel- en West-Rivier, alwaar Macao werd gesticht.

De Portugeesche nederzettingen waren factorijen voor den handel en tegelijkertijd uitgangspunten voor de missie. Macao heeft van het midden van de zestiende eeuw af aan, driehonderd jaren lang, de eerste rol vervuld, en het bekleedt thans nog de laatste. In tegenstelling tot wat vaak wordt aangenomen, overwogen de handelsbelangen, waarvoor die van de missie in geval van conflicten moesten wijken. Henri Bernard, de schrijver van „Aux Portes de la Chine, Les missionnaires du Seizième Siècle", beklaagt zich herhaaldelijk over den onvoldoenden steun, dien de te voorzichtige gouverneurs gaven aan de missie, en omtrent de baatzucht van de Portugeesche kooplieden. De handel, dien de

Portugeezen aan zich alleen wilden houden, moest echter in den loop van de zeventiende en achttiende eeuw gedeeld worden met de volkeren, die in Canton een kantoor gingen openen voor hun Compagnieën: Hollanders, Engelschen, Zweden, Franschen. Omstreeks 1850 begon het Britsche Hongkong, gebouwd op een eiland, dat was verworven bij den vrede van Nanking, tot ontwikkeling te komen en weldra trok het allen handel tot zich, die voordien over Macao had geloopen. Terwijl Macao het aanzien heeft gekregen van een kleine Zuid-Europeesche stad, en dat ondanks zijn sterk gemengde bevolking tot op heden gehouden heeft, ja, zelfs dit karakter ten deele aan Hongkong gegeven heeft, is toch de Portugeesche invloed in China betrekkelijk beperkt gebleven. Het Portugeesche grondgebied omvatte de stad alleen, en ook deze was naar de letter schatplichtig gebleven aan den Keizer van China, tot ver in de negentiende eeuw toe. Er is in Macao een mengras van Portugeezen en Chineezen ontstaan, dat later een belangrijke bijdrage tot de vreemde bevolking van Hongkong en zelfs van Shanghai heeft geleverd, en waarvan de afstammelingen tot op Hawai te vinden zijn. Maar in den regel bekleeden deze Macaoneezen bescheiden plaatsen in het zakenleven, hoofdzakelijk behooren zij tot de groep der kantoorbedienden.

De Spanjaarden kwamen naar het Verre Oosten langs een grooten omweg: van het onderkoninkrijk Peru uit vestigden zij hun macht in de Philippijnen. Weinige schepen onderhielden de gemeenschap over den Stillen Oceaan, en deze schepen konden alleen aan de oevers van die wereldzee, eindeloos ver van het moederland, gebouwd en getuigd worden, terwijl de koopmansgoederen, die zij aanvoerden, over de landengte van Panama naar den Atlantischen Oceaan gebracht moesten worden. Ook de Spanjaarden waren niet in staat om in het verre Oosten een macht te ontplooien, welke opgewassen was tegen die van de beide groote staten aldaar, China en Japan. Toen de Spaansche missionarissen in Japan vervolgd en gekruisigd werden, onder de verdenking van in het eilandenrijk de Spaansche heerschappij te willen grondvesten, kon Spanje niet anders doen dan zich op de Philippijnen terugtrekken.

Hun rijk aldaar was wel veel grooter dan de alleenstaande factorij van de Portugeezen op de kust van China, maar van aanmerkelijke beteekenis voor het vasteland van Azië werd het toch niet. Het bleef bij het zenden van eenige Spaansche paters naar Foekiën. De bekeering tot het Christendom had evenwel slechts daar, waar de

Spaansche opperheerschappij gevestigd was, succes, en de bewoners der Philippijnen werden voor een overwegend gedeelte Katholiek. Voorts openbaarde zich een zelfde verschijnsel als in Macao en in alle latere Europeesche vestigingen in Oost-Azië: de Chineezen stroomden toe, en zij brachten handel en welvaart mee. Ook op de Philippijnen ontstond een bevolking van gemengd ras, samengesteld uit Maleische, Chineesche en Spaansche elementen, en Spaansch van taal. Lang nadat de landen van Spaansch-Amerika zich onafhankelijk van het moederland hadden gemaakt, bleef de heerschappij van Spanje over de eilanden voortduren, de geheele negentiende eeuw door. Een bloeiende handel van China en Japan met Spanje, met de Philippijnen als aanknoopingspunt, is echter nimmer ontstaan.

Ongeveer een eeuw later dan de Portugeezen en de Spanjaarden kwamen de Nederlanders naar het Verre Oosten. Terwijl zij erin slaagden om de Portugeezen nagenoeg geheel uit den Indischen Archipel te verdringen en hen ook uit Malacca, het uitgangspunt voor de reizen naar Macao, te verjagen, gelukte het hun nimmer om Macao zelf ten val te brengen. Een krachtige aanval werd in 1622 afgeslagen. Evenmin hadden de gezantschappen der Oost-Indische Compagnie het recht tot handeldrijven op China van den Keizer kunnen verwerven. De Hollanders zochten dan ook om een eigen kolonie in de nabijheid van China en van Japan te verkrijgen, en zij slaagden daar aanvankelijk in op Formosa en de Pescadores. De kortstondige Nederlandsche kolonisatie aldaar is buitengewoon interessant, omdat zij tot veel meer dan alleen de vestiging van een paar factorijen en forten leidde. De veel gebezigde uitlating, als zouden de Nederlanders, in tegenstelling tot de Spanjaarden en Portugeezen, alleen den handel gezocht hebben en niet de bekeering der inheemsche bevolking tot het Christendom, wordt door de kolonisatie op Formosa gelogenstraft. De zending maakte integendeel groote vorderingen en ook in ander opzicht werd opmerkelijke koloniale arbeid geleverd. De Foekiëneezen, die nog heden een groot aandeel hebben in de emigratie naar Nederlandsch-Indië, stroomden toe, aangetrokken door handelsmogelijkheden en door een politieke rust zooals die in hun provicie niet bestonden. Ook Formosa bleek echter een te ver vooruitgeschoven voorpost te zijn: na weinige tientallen jaren werden de Hollanders verdreven door .... een machtigen Chineezen zeeroover, zonder dat de Compagnie voldoende middelen wilde beschikbaar stellen voor de herovering

van het eiland. De Nederlandsche heerschappij had slechts enkele tientallen jaren geduurd, en, hoewel Formosa tot aan den Chineesch-Japanschen oorlog toe in naam Chineesch — en in feite onafhankelijk — is gebleven, kan men niet zeggen, dat de Nederlanders sporen in het Chineesche Rijk hebben achtergelaten.

De handel, die door verschillende Europeesche naties op Canton is gedreven vóór de openlegging van China, was eigenlijk niet anders dan smokkelhandel, tegen het keizerlijk verbod in gevoerd. De omstandigheden, waaronder de vreemde handelaars geplaatst waren, waren even weinig aanlokkelijk als die, waaronder onze toenmalige landgenooten bij Nagasaki, op Decima, hun bestaan konden uitoefenen. Toch kon men op deze wijze de beide gezochte Chineesche artikelen, zijde en thee, in groote hoeveelheid naar Europa brengen. Ook Chineesch porselein, en in het algemeen Chineesche kunstvoorwerpen, zijn veel uitgevoerd. Naar men weet heeft het Delftsche blauw aan dit porselein zijn oorsprong te danken. Na verloop van tijd gingen de Chineesche manufacturen naar Europeesche modellen werken, en in zekere mate heeft Europa toen reeds, als kooper van producten, tot de ontwikkeling van de Chineesche nijverheid bijgedragen. Maar hoe groot ook de winsten in den handel op China mochten zijn, de goederenstroom, die langs de bescheiden Europeesche factorijen van Canton liep, bleef beperkt, en de rechtstreeksche invloed van deze eerste Europeesche handelaren op Chineesch grondgebied nog meer.

Er was een andere groep van Westerlingen, die een tijd lang veel grooter invloed in China uitoefende: de zendelingen. In de zeventiende eeuw werden zij in China, tot in Peking aan het keizerlijk hof toe, geduld en zelfs met een zekere onderscheiding behandeld. Uit dit tijdvak dagteekent de bekende kalenderhervorming, die China aan de Jezuïeten te danken heeft. Het was vooral deze orde, die van den aanvang af met het missiewerk in China belast was. Daarnaast zijn later andere orden naar voren getreden, en de Protestantsche zending heeft in de tweede helft van de negentiende eeuw haar arbeidsveld tot China uitgestrekt. Maar nog altijd nemen de Jezuïeten een zeer voorname plaats in onder al degenen, die aan de Chineezen het Christendom willen brengen. De invloed der Jezuïeten op de regeeringszaken is niet van langen duur geweest, zoodra men dien gevaarlijk begon te achten, is hij afgeknot. De missies hebben op verschillende plaatsen kunnen voortbestaan zonder echter een groote vlucht te nemen. De positie der priesters

was précair, de Chineesche wetgeving miskende welhaast het bestaan van vreemdelingen, die van landbezit uitgesloten waren, en die, evenals de landsbevolking, aan rechters overgeleverd waren, die tevens wetgevers voor hun streek waren. Bij herhaling keerde zich de vreemdelingenhaat tegen de zendelingen en ook het optreden van gewapende roovers, die vooral in de arme streken talrijk waren, maakte slachtoffers. Het aantal bekeerlingen is nooit heel groot geweest in verhouding tot de geheele bevolking van China, en, in aanmerking genomen het getal der priesters, die in China hun levenswerk hebben verricht, lijkt het resultaat bepaald teleurstellend. Ongeveer één honderdste van de Chineezen is Katholiek. Maar zeer veel, dat niet in onmiddellijk verband tot de religie staat, is door de zendelingen tot stand gebracht, en daartoe behoort het beste, dat onze beschaving te brengen had. Sedert uitnemende mathematici en astronomen als Ricci en Verbiest naar China uitgezonden werden om daar een wetenschappelijke taak in dienst van de missie te vervullen, is een keur van priesters derwaarts gegaan. De Jezuïeten van Zikawei bij Shanghai hebben den geheelen weerkundigen dienst van China opgebouwd en den zoo belangrijken waarschuwingsdienst voor typhoons ingesteld. De verschillende zendelingen maakten zich een groote kennis eigen van de taal, gelooven en gewoonten van de bevolking, waaronder zij werkten, en zij verhaalden daarvan in de Relations de Chine, de bekende achttiende eeuwsche bron voor kennis over China, die werd uitgegeven door de Société des Missions Etrangères te Parijs.

Het is vooral sedert den vrede van Nanking geweest, die in 1842 werd gesloten, dat de verschillende zendingsgenootschappen in China hun werk konden uitbreiden. In de verdragen, welke na den Opium-oorlog zijn gesloten tusschen China en de mogendheden, werd het recht van de zendelingen om zich in het binnenland van China, buiten de verdragshavens, op te houden, vastgelegd, terwijl bepaald werd, dat de missies grond en gebouwen aldaar in eigendom konden hebben. Voor de overige vreemdelingen is het laatste recht ook nu nog beperkt tot de verdragshavens, dat zijn de steden, welke bij de onderscheiden verdragen voor den handel op het buitenland zijn opengesteld. Overal in het binnenland zijn thans zendelingen werkzaam en, behalve kerken, zijn er scholen en ziekenhuizen verrezen. Tot hooger onderwijs toe kan aan deze scholen worden gevolgd, en een reeks jonge Chineesche academici wordt telkenjare afgeleverd door de Katholieke en Protestantsche

universiteiten. Aan de ziekenhuizen zijn naast Chineesche ook Europeesche leekendoctoren verbonden. Natuurlijk zijn al deze instellingen aan de kustplaatsen het meest ontwikkeld, maar groote ziekenhuizen van de zendingsgenootschappen treft men tot in Mongolië en tot ver stroomopwaarts langs den Yangtze aan. Aanzienlijke bedragen vloeien voor de voortzetting van dit werk naar China toe uit Europa en Amerika. Dit laatste werelddeel heeft vele Protestantsche zendelingen derwaarts uitgestuurd en het is gedeeltelijk ook hieraan te danken, dat de Chineesche student, die zijn opleiding in het Westen wil voltooien, bij voorkeur naar de Vereenigde Staten gaat. Dit heeft er weer toe geleid, dat de Westersche ontwikkeling van China het meest volgens Amerikaansche denkbeelden verloopt.

Naast de scholen en universiteiten van de missionarissen staan nog veel grootere staatsinrichtingen voor onderwijs, waaraan naar Westersche wetenschappelijke begrippen wordt geleerd. Niettemin blijft dit werk van de missies van veel belang voor de Chineezen, omdat zij, die een studie in de overzeesche landen niet kunnen bekostigen, hier onder leermeesters uit het Westen kunnen werken. Men kan deze universiteiten natuurlijk niet op één lijn stellen met de meest bekende hoogescholen van Europa en Amerika, doch instellingen als de Nankai-universiteit te Tientsin, thans verplaatst naar Chungking, de Aurora te Shanghai en de Lingyan-universiteit in Canton zijn op zichzelf voortreffelijk.

Ten aanzien van de ziekenhuizen is het rechtstreeksche belang voor de bevolking nog duidelijker zichtbaar, niet in de laatste plaats, omdat China op dit gebied veel verder bij Europa en Amerika ten achter staat dan op dat van het onderwijs. De zendelingen staan hier voor een onnoemelijk zware taak, die maar voor een klein gedeelte vervuld kan worden. Een geheel moderne geneeskundige voorziening op te bouwen voor een bevolking gelijk die van Europa gaat natuurlijk zeer ver uit boven de beschikbare middelen. Bij de verpleging van de Chineesche gewonden gedurende de huidige vijandelijkheden is nog weer duidelijk gebleken, hoezeer de medische verzorging in China te wenschen laat. Er is een afgrond tusschen de ziekenzorg in de vreemde ziekenhuizen en de gebruikelijke oud-Chineesche wijze van verpleging.

Tenslotte doen de zendelingen, door hun eigenlijke werk, Westersche Christelijke denkbeelden ingang vinden, ook al blijft het aantal bekeerlingen gering. Ook de missiegebouwen zijn, zonder

nog te spreken van de daaraan veelvuldig verbonden scholen en ziekenhuizen, een toonbeeld van Westersche organisatie en niet zelden vervult de priester op zijn afgelegen post de rol van voorganger van zijn gemeente op technisch gebied. In het droge Westen van China houden de zendelingen zich soms bezig met het bouwen van irrigatiewerken en het komt ook voor, dat men het missiegebouw als de veiligste bergplaats van geld en kostbaarheden beschouwt. Niet zelden zoekt de bevolking er een toevlucht in tijden van onzekerheid. Er zijn enkele nieuwe gewassen door de missionarissen naar China gebracht, zooals de wijndruif, die bij Peiping geteeld wordt, en de Belgische zusters hebben aan de bevolking van verschillende kustplaatsen zooals Swatow het kantklossen geleerd.....waardoor tenslotte de Chineesche kant de Vlaamsche geheel heeft verdrongen op de groote Amerikaansche markt.

* * *

De meeste Europeanen zijn echter naar China gebracht door den handel. Voor hen waren de verdragen, die op den Opium-oorlog volgden, van nog grooter beteekenis dan voor de missionarissen. Bij den vrede van Nanking werden behalve Canton vier havens opengesteld, waarvan de meest Noordelijke, Shanghai, weldra de grootste beteekenis zou krijgen. Shanghai was in dien tijd, omstreeks het midden van de vorige eeuw dus, een bloeiende haven voor jonken. Als zeehaven deelde het die rol met het Zuidelijker gelegen Ningpo, dat eveneens voor de vreemde handelaren geopend werd, doch voor het vervoer naar het binnenland lag het, bij den mond van den Yangtze, ongemeen veel gunstiger dan die stad. Het heeft Ningpo, dat vanouds door zeevaarders bewoond werd, dan ook weldra na de openlegging overvleugeld.

De eerste Europeanen vestigden zich in de stad zelf, die tegenwoordig wordt aangeduid als de oude Chineesche stad, of als Nantao (naar de Zuidelijke voorstad, die vanouds dien naam, welke Zuidzijde beteekent, droeg). Wat eens de stad zelf was, wordt thans dus met die bescheiden benaming van Zuidzijde aangeduid: ten Noorden daarvan is een geweldige stad gegroeid, ten gevolge van de komst der vreemdelingen. De eersten, die in dit nieuwe gebied woonden, hadden aanvankelijk dus huizen aan den buitenkant van de Chineesche stad. Een plaatselijke overenkomst, in 1845 gesloten tusschen den burgemeester van de

Chineesche stad en den Engelschen consul, bepaalde, dat de Europeanen zich vrijelijk konden vestigen op de kleine strook gronds, die thans alle groote banken en de meeste kantoren van Shanghai draagt. In deze kleine nederzetting woonden de kooplieden boven hun kantoren, in huizen met groote waranda's langs het water: de tegenwoordige Bund. Het was een kleine, maar drukke handelsplaats, met een koloniaal aanzien. De bewoners bestonden bijna uitsluitend uit Engelschen met hun Chineesch huispersoneel. Later trof de Fransche consul een soortgelijke overeenkomst met den Chineeschen burgemeester, en er vestigden zich Amerikanen aan den noordkant van de kreek van Soochow. De Fransche concessie lag tusschen de Engelsche wijk en de oude Chineesche stad. De vreemdelingen, die deze nieuwe stadsdeelen bevolkten, waren niet talrijk: enkele honderden. De vreemdelingenwijk van Canton, Shameen, die nimmer een dergelijke ontwikkeling gekend heeft, heeft nu nog dit half koloniale aanzien.

In de jaren na 1853 ontstond een belangrijke wijziging in de bevolking van het buitenlandsche gedeelte van Shanghai: de beruchte opstand van de Taipings breidde zich uit tot de Chineesche stad, die in handen van de rebellen kwam, en talrijke bewoners vluchtten naar de wijken onder buitenlandsche bescherming. Daar werden zij met gemengde gevoelens ontvangen: het aantal behoeftigen onder de vluchtelingen was niet gering en de veiligheid van de kleine nederzetting werd ernstig in gevaar gebracht. Maar er waren onder hen ook vele vermogende kooplieden, die in staat waren om een goeden huurprijs te betalen. Verschillende buitenlanders trokken hier voordeel van door huizen voor de Chineezen te bouwen. Hiermede werd de oorspronkelijke opzet van de Britsche en vervolgens internationale nederzetting — in 1863 ontstaan door de samenvoeging van de Britsche en de Amerikaansche belangen — om een woonplaats te zijn voor vreemde kooplieden, die elders geen land konden bezitten, geheel aangetast: de nederzetting en de Fransche concessie werden tot groote standswijken, waarvan de bevolking voor een steeds meer overwegend deel uit Chineezen bestond.

Dit bracht echter zeer bepaalde moeilijkheden met zich mee: het bestuur van de kleine nederzetting was er niet op berekend om de zorg van een groote-stadsbestuur op zich te nemen. De huizen, die uit speculatieve overwegingen gebouwd werden, waren haastig opgetrokken, en behalve de gegoede Chineesche koopmansstand

werd weldra een talrijke arbeidersbevolking geherbergd. De stadsuitbreiding, die onder deze omstandigheden plaats greep, was niet doordacht en voorbereid, doch volkomen toevallig. Alleen de verwachte opbrengst telde bij den huizenbouw en er werden slechts nauwe gangen tusschen de woningen gelaten, waarin weldra de Chineesche bevolking zich opeenhoopte. Deze nam hand over had toe, ook al keerden na verloop van tijd vele vluchtelingen naar de Chineesche stad terug. De groote bloei van Shanghai had een aanvang genomen en een steeds groeiend getal werkkrachten was noodig.

Moeilijkheden tusschen het bestuur van de nederzetting en dat van de Chineesche stad bleven niet uit; het laatste bestuur zag een toenemend aantal vermogende bewoners naar het vreemde stadsdeel vertrekken en het zocht zich, ook in de nederzetting, de belastingheffing op de Chineezen te verzekeren. Voor de rechtsmacht gold het zelfde, en de ervaring, die met een en ander opgedaan werd, was niet altijd gunstig. Het bestuur van de nederzetting, dat gekozen wordt door de Europeesche belastingplichtigen voor de grond- en huurbelasting, en dat als zoodanig dicht bij de belangen van de huizenbezitters stond, zocht steun bij den Engelschen gezant te Peking, teneinde gedaan te krijgen, dat in de nederzetting slechts belasting kon worden geheven door het bestuur daarvan, en dat de Chineezen aldaar onder speciale, en niet langer onder Chineesche rechtspraak zouden komen te staan. De Engelsche gezant was aanvankelijk niet geneigd om aan het streven van den gemeenteraad tegemoet te komen; in een brief herinnerde hij duidelijk aan den oorsprong van de nederzetting : die van een woonplaats te zijn voor vreemde kooplieden, welke handel op China dreven. De souvereiniteit van China over de nederzetting had nimmer opgehouden te bestaan, en hij wenschte er niet aan mede te werken om aan die souvereiniteit op eenigerlei wijze afbreuk te doen. [1])

De strekking van dit betoog was volkomen duidelijk: de Engelsche gezant had oog voor de gevaren, die zouden ontstaan, wanneer de vreemde nederzetting voor een overgroot deel niet langer door vreemdelingen, doch door Chineezen zou worden bevolkt, en hij wenschte niet aan de belangen tegemoet te komen van hen, die het statuut van de nederzetting hadden aangegrepen om zich door grondspeculaties en huizenbouw te verrijken, in plaats van

[1]) Missive van den Britschen Gezant aan den Consul te Shanghai van 8 September 1862. De nederzetting was toen nog geheel Britsch.

naar het oorspronkelijke beginsel handel op China te drijven. Zooals zoo dikwijls wonnen ook hier de belangen het van het beginsel, en tenslotte werd door de vreemde vertegenwoordigers met de Chineesche regeering overeengekomen, dat de Chineesche bewoners van gebieden onder buitenlandsch bestuur van alle Chineesche belastingen, behalve het invoerrecht en andere erkende indirecte belastingen, zouden worden vrijgesteld. Doch daardoor werden deze gebieden onder vreemd bestuur, die op zichzelf reeds een grootere veiligheid boden in tijden van onlusten, dubbel aantrekkelijk voor rijke Chineezen, die in de Chineesche stad afpersingen te duchten hadden.

Het zielental van de stad is vooral sedert 1900 met sprongen omhoog gegaan. De industrie kwam toen in Shanghai tot groote ontwikkeling, eerst de machinale zijdespinnerij en de katoenindustrie, weldra ook de sigarettenfabrieken, de scheepswerven en metaalbedrijven, de meelfabrieken, de luciferfabrieken, de vervaardiging van rubberartikelen en de chemische nijverheid. Hierbij, gelijk bij de voorafgaande ontwikkeling van Shanghai tot een groote zeehaven, hebben de buitenlanders een groot aandeel gehad. Er kwamen Britsche katoenfabrieken, de machines voor de zijdespinnerij werden door Italianen gebracht, en een Britsch-Amerikaansche vennootschap, de bekende British-American Tobacco Company, stichtte groote sigarettenfabrieken. Maar terwijl de buitenlanders bij den aanleg en de ontwikkeling van de haven en van de vaart op Shanghai steeds de eerste plaats behielden, traden zij bij de industrialiseering van Shanghai meer als aanspoorders — huns ondanks — op. Zoodra de Chineezen ergens winstkansen zagen, richtten zij concurreerende bedrijven op, vooral wanneer de productie in kleine fabrieken kon plaats hebben. De verdienste van de Europeanen, en met name van het sterk uitgegroeide bestuur van de nederzetting, is het daarbij geweest om die omstandigheden van rechtszekerheid te verschaffen, welke voor een investeering van kapitaal in de nijverheid noodzakelijk zijn. Helaas is deze rechtszekerheid in den loop van de jongste Japansch-Chineesche vijandelijkheden, voor wat de internationale nederzetting betreft, gedeeltelijk verloren gegaan: de industrieele wijken van deze nederzetting zijn door de Japansche troepen bezet, en de Chineesche fabrieken aldaar zijn een prooi van den oorlog geworden.

Van den aanvang af heeft het bestuur van de internationale nederzetting — en het zelfde geldt voor de Fransche concessie —

zich in hoofdzaak bepaald tot zijn politioneele taak. Daarnaast is voor de gezondheidszorg van de groote stad wel een en ander verricht, veel in verhouding tot overig China, doch nog maar weinig in vergelijking met wat in de Europeesche koloniën reeds is tot stand gebracht. Niet-verplichte inenting tegen cholera en pokken, en contrôle op levensmiddelen en drinkwater zijn de meest sprekende gedeelten van die zorg. Op het punt van de ziekenhuizen bestaat nog een groot tekort en het bestaande gemeentelijke ziekenhuis beantwoordt nog nauwelijks aan de eischen van den tijd. De stadsaanleg is nauwelijks verbeterd sedert den tijd van de eerste bouwwoede. De stad, die in den zomer ondraaglijk warm is, is dicht opeen gebouwd, zonder parken en plantsoenen. De grondprijzen zijn ontzaglijk gestegen en geheele fortuinen zijn vergaard door degenen, die bouwgrond aan den oorspronkelijken rand van de stad hebben gekocht. Een groot deel van wat als vreemde beleggingen in Shanghai wordt aangemerkt is daar nooit in den vorm van geld heengebracht, doch bestaat uit zulke eigendommen. Vooral Joodsche kooplieden uit Bagdad en Bombay, Britsche onderdanen of beschermelingen, bezitten veel panden en uitgestrekte terreinen; hierin ligt een der oorzaken van het sterke overheerschen der Britsche belangen in Shanghai. Ook de missies bezitten veel grond en huizen. Er bestaan in de overheidszorg te Shanghai andere belangrijke tekorten. Grootendeels vinden zij juist daarin hun oorzaak, dat de overheidsrechten nooit in handen van de vreemdelingen zijn geweest en dat de noodzakelijke samenwerking in dezen met de Chineezen veelal niet te verkrijgen was. Een van die tekorten bestaat in den veiligheidstoestand in de industrie. De plaatselijke besturen hebben wel eenige weinig ingrijpende regelingen vastgesteld, doch een wettelijke sanctie daarop bestaat er tegenover de Chineezen niet. Slechts wanneer en in zooverre de Chineesche rechtbanken de voorschriften van de buitenlandsche autoriteiten willen erkennen, kan de naleving daarvan verzekerd worden. De Chineesche autoriteiten wilden van hun kant een volledige fabriekswetgeving, pasklaar van het Internationale Arbeids-Bureau overgenomen, doch aan de lage Chineesche standaards niet aangepast, voor de fabrieken in de nederzetting invoeren en hiertoe was het bestuur der nederzetting, dat dan ook Chineesche inspecteurs zou moeten toelaten, niet bereid. De gewettigde vrees bestond daarbij, dat men het de fabrikanten in de nederzetting veel moeilijker zou maken dan die, welke in

de Chineesche deelen van de stad hun ondernemingen gevestigd hebben. Intusschen vinden bijna telken jare ernstige ongelukken plaats in de fabrieken van Shanghai, en dit is slechts een van de voorbeelden, waaruit blijkt, dat de dualistische grondslag van het bestuur van nederzetting en concessies niet die resultaten heeft opgeleverd, die van een volkomen Europeesch bestuur verwacht zouden kunnen worden.

Elders in China zijn verschillende buitenlandsche concessies, doch in geen van de steden, waar zij gelegen zijn, Tientsin, Hankow, Amoy of Canton, heeft de handel het belang gekregen van dien van Shanghai. Canton was eens het groote centrum van den Chineeschen overzeeschen handel, doch deze werd grootendeels door de Chineezen zelf uitgeoefend. Na de openlegging van China werd deze handel over meerdere steden verdeeld, terwijl het Engelsche eiland Hongkong weldra een groot deel van den export en import van Canton tot zich trok. De vaart met steeds grootere schepen en de stoomvaart, die doodelijk was voor den zeehandel met jonken, deden de beteekenis van Canton verder verminderen. In de plaats van de oude factorijen kwamen daar na den Opium-oorlog een kleine Britsche en een nog kleinere Fransche concessie, samen een eilandje vormend in de Parelrivier. Over dit eiland, Shameen, liep aanvankelijk nog een belangrijke handel in zijde en thee, welke echter bijna voortdurend achteruit is gegaan. In tegenstelling tot de nederzetting en de concessie in Shanghai zijn de concessies in Canton bijna uitsluitend door Europeanen bevolkt. In Tientsin dragen zij een meer gemengd karakter, ook al zijn zij sterker Europeesch getint dan in Shanghai. Tientsin is als industriecentrum van belang geworden; de Europeesche belangen zijn er echter bijna uitsluitend op den handel geconcentreerd. Het zelfde geldt voor Hankow, alwaar de Britsche concessie aan de Chineezen is afgestaan in 1927. Ook elders langs den Yangtze, waar kleine Britsche concessies waren, is dat gebeurd. Te Hankow bezit naast Japan nog slechts Frankrijk een concessie, in Tientsin zijn de Russische, de Duitsche en Belgische concessies aan de Chineezen overgedragen. De groote moeilijkheden van Shanghai hebben zich in geen van deze kleinere concessies voorgedaan, omdat de totale bevolking, en ook het aandeel van de Chineezen daarin, veel kleiner bleef.

China heeft aan de Europeanen ook eenige pachtgebieden afgestaan; het gaf de souvereiniteit aldaar voor een bepaalde periode, meestal 99 jaar, uit handen. Tegenover Hongkong, op den vasten

wal van Azië, liggen Kowloon en de Nieuwe Territoriën, die practisch deel van de kolonie uitmaken, en die een overwegend gedeelte van de bevolking daarvan herbergen. Ook hier is de Europeesche bevolking, de Macaoneezen daartoe gerekend, niet dan een kleine minderheid, van nog niet één procent. Doch ontegenzeglijk heeft de overheidszorg veel meer en veel beter werk geleverd dan in Shanghai. Practisch is het statuut van Kowloon identiek aan dat van Hongkong, het geheel is één Britsche kolonie en zelfs één stad. Het bestuur daarvan is onverdeeld in handen van de koloniale mogendheid. De kolonie kondigt eigen verordeningen af en oefent de rechtsmacht over alle bewoners uit. De eenige beperking van de souvereiniteit is daarin gelegen, dat Chineezen vrijelijk tot de kolonie moeten worden toegelaten.

Duitschland bezat vóór den oorlog een pachtgebied in Shantung, en Japan in Mandsjoerije, op het schiereiland Kwantung. Beide gebieden, en vooral de daarin gelegen havensteden Tsingtao en Dairen, zijn tot opmerkelijke ontwikkeling gebracht door de gemandateerde mogendheden, en dit in zeer korten tijd. Want de Duitsche rechten dateeren eerst van 1897, en de Japansche van na den Russisch-Japanschen oorlog. Voordien bezat Rusland op het schiereiland Kwantung de havens Port-Arthur en Dalny; het is de laatste, die thans onder den naam van Dairen de groote toegangspoort van Mandsjoekwo geworden is.

Uit een oogpunt van Europeeschen arbeid in China is Tsingtao misschien de meest interessante plaats. Hier is een groote haven uit den grond gestampt met een wereldhandel in producten, die vroeger slechts voor plaatselijk gebruik dienden: de aardnoten, de katoen en de tabak van Shantung. De Duitschers hebben een spoorlijn door de provincie aangelegd, die te Tsinanfu de lijn van Tientsin naar Pukow bereikt. Aan deze lijn liggen groote kolonmijnen en groeven voor ijzerertsen, er bestonden in 1914 plannen voor den bouw van hoogovens en metaalfabrieken, welke zeker uitgevoerd zouden zijn, wanneer de oorlog niet tusschenbeide was gekomen.

In Tsingtao verrezen villa's en middenstandswoningen, geheel naar Duitsch model. Men zou er zich in Dahlem of Wilmersdorf kunnen wanen. Het koloniale karakter, dat Hongkong zoo sterk kenmerkt, ontbreekt volkomen. De heuvels, waartegen de stad gebouwd is, werden beboscht, en in het schilderachtige achterland werden wegen aangelegd en scholen gebouwd. Als alles in Duitschland vóór den oorlog kreeg Tsingtao een sterk militairen inslag.

Op de heuvels liggen de overblijfselen van de Duitsche batterijen, die door geweldige betonnen muren beschermd werden. Een van de voormalige kazernes heeft later gediend tot opleiding van de Chineesche matrozen, de andere huisvest een gedeelte van de universiteit, welke reeds door de Duitschers gesticht werd. De woningtoestanden en de stadsaanleg steken gunstig af bij die in andere Chineesche havensteden, en toch was de groei hier naar verhouding niet minder snel: uit een onbeteekenend visschersdorp ontstond binnen twintig jaren tijds een stad met een half millioen inwoners.

In Zuid-China bezit Frankrijk het pachtgebied Kwangchowan, met de haven Fort-Bayard.. Het is een belangrijk handelscentrum geworden, doch deze handel is grootendeels in Chineesche handen gebleven en draagt een overwegend locaal karakter.

De wereldoorlog heeft nog menige andere verandering in de positie der Europeanen gebracht dan den val van Tsingtao alleen. De oorlogsverklaring van Japan aan Duitschland en de ongelukkige motiveering, als zouden de Duitschers een haard van onrust aan den Stillen Oceaan vormen, zijn weinig bevordelijk voor het Europeesche prestige in het Verre Oosten geweest. De ontneming van de exterritoriale rechten aan Duitschers en Oostenrijkers, die gevolgd is op de Chineesche oorlogsverklaring aan de centrale mogendheden, was dat nog minder. In het algemeen sproot deze ongelijke behandeling der Europeanen voort uit handelsnaijver van de Engelsche kooplieden, die in China meer en meer terrein verloren ten koste van de Duitschers. Doch ook de positie van hen, die als overwinnaars van het Westelijk Front terugkeerden, werd ondermijnd en nimmer is dit duidelijker gebleken dan in het Japansch-Chineesche conflict van heden. Japan toch was in staat om aan de zwakke Chineesche regeering zijn wil op te leggen in de oorlogsjaren, gedurende welke de Europeesche mogendheden elders volop bezig gehouden werden. De conferentie van Washington heeft dit gedeeltelijk ongedaan gemaakt, maar wat bleef, waren de groote Japansche beleggingen in China, vooral katoenfabrieken in Shanghai en Tientsin. Deze waren gebouwd met de oorlogswinsten der Japansche industrie en zij versterkten de economische positie der reeds aanwezige Japanneezen bijzonder, terwijl zij er weer oorzaak van waren, dat velen uit Japan naar China overstaken om daar de nieuwe bedrijven te leiden, of om als winkeliers, handelaars en bankiers een nevenbestaan te vinden.

Dit schiep een eigenaardigen toestand, want, terwijl de Europeanen slechts in kleine aantallen, niet dan bij honderden, naar China waren gekomen, rekende de Japansche immigratie met duizenden. Naar Mandsjoerije, waar vóór den oorlog de Russische belangen met de Japansche wedijverden, vond een massale landverhuizing plaats en ten gevolge van de ineenstorting van het Tsaristische Rusland wist Japan er zich de leidende positie te veroveren. Bij het uitbreken van den strijd om Mandsjoerije woonden er aldaar 230.000 Japanneezen, volgens het rapport van de commissie-Lytton. Het aantal Russen, dat daar toentertijd gevestigd was, bedroeg naar schatting 150.000, en voor de stad Harbin alleen, die een Europeesch aanzien heeft, wordt een getal van 80.000 genoemd. Sedertdien zijn deze aantallen achteruitgegaan en voortdurend worden de levensmogelijkheden voor de Russische bevolking geringer onder het regime van Mandsjoekwo.

Doch in Mandsjoërije bestond een zeer bijzondere toestand, het aantal buitenlanders was daar naar verhouding, en zelfs in absolute getallen, veel grooter dan in eigenlijk China. Ook in Shanghai, in Tsingtao en in Tientsin werd de vreemde bevolking echter ovewegend Japansch. In de eerste stad woonden in 1937 ongeveer dertig duizend Japanneezen, half zooveel Russen, en in totaal niet meer dan vijftienduizend vreemdelingen van andere nationaliteit. De positie van de Russen, die gedeeltelijk door de revolutie, gedeeltelijk door de Japansche overheersching in Mandsjoerije uit hun oorspronkelijke woonplaatsen verdreven zijn, is in het algemeen uiterst moeilijk. Meestal behooren zij tot de economisch zwakkeren, en de vreemde nederzettingen in China kennen helaas hun vraagstuk van de arme blanken, die niet zelden afzakken tot op het levenspeil der Chineesche arbeidersbevolking. Tezamen met de Macaoneezen nemen zij de lagere plaatsen op de kantoren in, voor zoover deze niet door Chineezen bezet worden, en in de politiecorpsen en de administraties van de verschillende concessies zijn zij opgenomen. Anderen zijn winkeliers en handelaren, in het algemeen diegenen, die uit Harbin gekomen zijn en daar reeds als middenstanders gevestigd waren. Voorts zijn er onder hen particuliere chauffeurs, nachtwakers, lijfwachten voor welgestelde Chineezen enz. Van de vrouwen komt een aanmerkelijk gedeelte in de nachtgelegenheden terecht. Het Europeesche prestige heeft hierdoor in het Verre Oosten een nieuwen slag gekregen.

Ten aanzien van de Japanneezen is de toestand in iedere stad verschillend. Hun invloed is in het Zuiden en in Hankow niet groot. In Shanghai hebben zij de helft van de katoenfabrieken in handen, doch de Japansche beleggingen blijven er belangrijk ten achter bij het totaal van de Britsche, Amerikaansche en Fransche. Daar juist het kiesstelsel voor den gemeenteraad van de nederzetting gebaseerd is op het grondbezit, en de meeste zoogenaamde title-deeds in Britsche handen zijn, behoudt het gemeentebestuur een sterk Engelschen inslag, niettegenstaande de geringe getalssterkte van het Britsche deel der bevolking. De Japanneezen zijn kantoormenschen, winkeliers, opzichters op de fabrieken — het werkvolk is ook op de Japansche fabrieken bijna uitsluitend uit Chineezen samengesteld —, agenten van politie, pakhuismeesters, militairen en zeelieden. De meesten hunner wonen ten Noorden van de kreek van Soochow, in het gedeelte van de nederzetting, dat van het begin van de jongste vijandelijkheden af aan door Japan bezet is. Japan heeft als exterritoriale mogendheid tot dusverre eenige zeggenschap in de zaken van het bestuur der nederzetting gehad — de gemeenteraad kan alleen verordeningen toepassen, die door het corps van de consuls der exterritoriale landen zijn goedgekeurd —, doch het wenscht thans veel meer te hebben. Voor een evenredige vertegenwoordiging in den gemeenteraad lijkt iets te zeggen, maar het bezwaar doet zich dan voor, dat .... de overgroote meerderheid van de totale bevolking uit Chineezen bestaat, die in den vredestijd ook nimmer nalieten voor hun rechten op te komen. Tot dusverre hadden hun raadsleden slechts een adviseerende stem, terwijl het eigenlijke bestuur berustte bij zeven Engelsche en Amerikaansche en twee Japansche leden van den raad. In de practijk werden de meeste zaken afgedaan door de hoofdambtenaren, bijna uitsluitend Britten.

In Tsingtao zijn de Japansche belangen sedert den wereldoorlog overwegend, en naast meer dan vijftienduizend Japanneezen wonen er slechts enkele honderden vreemdelingen, meest Duitschers en Russen. De plaats, welke Duitschland daar vroeger innam op handelsgebied, is grootendeels verloren gegaan. Te Tientsin is de katoenindustrie langzamerhand bijna geheel tot Japansch bezit geworden. De in- en uitvoerhandel op Europa en Amerika is in handen van Europeanen en Amerikanen gebleven, evenals in de overige havens, doch de invoer lijdt in steeds sterkere mate onder de Japansche concurrentie. Slechts dank zij de geor-

ganiseerde boycots van Japansche producten kunnen de duurdere Europeesche voortbrengselen zich nog op de Chineesche markt in het algemeen handhaven. Nu Japan in het Noorden van China de contrôle op het bankpapier en op de douane in handen heeft gekregen, is het niet twijfelachtig, of de Japansche importen zullen worden bevorderd, hetzij door verlaging van de invoerrechten, hetzij door beperkingen van het geldverkeer op Europeesche en Amerikaansche importen.

* * *

Er is tenslotte belangrijk werk geleverd door een andere groep van Europeanen, die niet door den handel tot China gebracht werd: de buitenlandsche deskundigen. Uiteraard waren ook zij niet belangeloos, doch hun arbeid strekte welbewust tot ontwikkeling van China en zonder eenigen twijfel hebben zij daartoe reeds belangrijk bijgedragen, terwijl er voor vruchtbaar werk van dezen aard nog een groot veld openligt. Tot deze groep van buitenlandsche deskundigen behooren in de eerste plaats degenen, die den Chineeschen dienst der douane op een modernen grondslag hebben opgebouwd. Het is Sir Robert Hart geweest, die in deze algeheele hervorming van den zeer onvolmaakten Chineeschen staatsdienst de leiding heeft gegeven. Op die wijze was aan de vreemde kooplieden een uniforme behandeling en waren aan de Chineesche regeering geregelde inkomsten verzekerd, die voor den dienst op de vreemde leeningen en, voor het overige, voor binnenlandsch gebruik aangewend konden worden. De reorganisatie van de douane berustte op verdragen met de mogendheden en bij deze verdragen was het fiscaal karakter van de invoerrechten, ter hoogte van niet meer dan vijf procent, neergelegd. De nationalistische regeering van de Kuomintang, die in 1927 aan het bewind kwam en die steeds gestreefd heeft naar wat zij noemde afschaffing der ongelijke verdragen, heeft van de mogendheden weldra de autonomie op het stuk van de invoerrechten weten te verkrijgen. Van deze autonomie werd gebruik gemaakt door in 1931 een hoog beschermend recht te leggen op fabrikaten en op verschillende voedingsmiddelen, zooals suiker. Door de ineenschrompeling van den handel, welke hiervan en van de crisis het gevolg was, vertoonden de inkomsten van de douane sedertdien geenszins een phenomenale stijging, doch zij bleven ongeveer op het oude peil. In de allerlaatste jaren kwam een toenemend saldo vrij voor binnen-

landsch gebruik. De Westersche administratie der douane, waarin overigens in de laatste jaren tal van Chineezen op hooge posten benoemd zijn, was een voorbeeld voor goed overheidsbeheer in China, dat nog in tal van zuiver Chineesche diensten gevolgd kon worden.

Van een soortgelijke beteekenis was de opneming van buitenlandsche hooge ambtenaren bij de Chineesche Posterijen en bij de zout-gabelle. Ook deze diensten werden hervormd, zeer ten voordeele van den handel van China voor zoover het de posterijen, en ten bate van de schatkist voor zooveel het de gabelle betrof.

Tal van deskundigen op allerlei gebied zijn voorts naar China geroepen om raad te geven bij het werk van de zoogenaamde reconstructie, hetgeen aangeduid kan worden als de economische ontwikkeling langs moderne lijnen. China heeft daartoe een beroep op den Volkenbond gedaan, die tal van bekwame waterbouwkundigen — waaronder verschillende Nederlanders — heeft uitgezonden ter bestrijding van die eeuwenoude plaag van het land: de overstroomingen. Verder tellen ettelijke groote Chineesche instellingen, zooals de half officieele Centrale Bank, buitenlandsche adviseurs, terwijl vele Europeesche ingenieurs leiding hebben gegeven bij den aanleg van spoorwegen. In de meeste gevallen zijn deze lijnen uit de opbrengst van vreemde leeningen bekostigd. Het Chineesche leger, dat van de centrale regeering, werd voorzien van een groot aantal buitenlandsche, meest Duitsche militaire raadgevers en trainers. De Chineesche luchtlijnen worden door buitenlandsche en Chineesche piloten gezamenlijk bevlogen, en dergelijke voorbeelden van de ontwikkeling van het land kunnen met ettelijke andere aangevuld worden. Dit is misschien de meest interessante vorm van samenwerking tusschen de Europeanen — en Amerikanen — en de Chineezen, omdat er ook in de toekomst nog veel van verwacht kan worden, althans wanneer China dan zijn eigen lot kan bepalen. De schijnbaar dure vreemde krachten blijken tenslotte een veel beter „rendement" op te leveren dan de slecht betaalde, op extra-inkomsten aangewezen eigen ambtenaren, die veelal ook nog niet de technische scholing van de eersten hebben. Bij de moderne ontwikkeling van China is plaats voor veel buitenlandsch kapitaal, gebruikt onder aanwijzing van buitenlandsche deskundigen.

En hiermee zijn wij aan het einde van ons overzicht gekomen. Drie groote groepen van Europeanen zijn naar China gekomen: de zendelingen, de kooplieden en de deskundigen. De eersten hebben veel voor het land gedaan, doch zij worden geleid door

den wil om hun godsdienstige overtuigingen bij het geheel anders georiënteerde Chineesche volk ingang te doen vinden. De handelaren en de ambtenaren, die in hun voetspoor gekomen zijn, hebben niet gestreefd naar een bewuste samenwerking met de Chineezen om tot ontwikkeling van hun land te geraken, doch niettemin is hun invloed vèrstrekkend geweest. Het statuut, dat hun verleend werd, was in den aanvang onontbeerlijk voor hun werkzaamheid in het „Verboden Rijk", doch de concessies met de daaraan verleende beperkte rechten hebben niet kunnen voeren tot harmonische ontwikkeling van het geheele land, noch zelfs van de concessies alleen. Dit kan worden geconstateerd zonder af te doen aan de onmiskenbare verdiensten van hetgeen onder deze bezwarende omstandigheden is tot stand gebracht. De Europeesche koloniale werkzaamheid is zoo beperkt gebleven, dat zij in het zelfde verband bezien kan worden. Het waren in wezen niet anders dan twee groote factorijen, die onder dit bestuur tot moderne ontwikkeling gebracht zijn, Hongkong en Tsingtao. Beide bestaan dank zij hun Chineesche achterland, en al zijn opmerkelijke resultaten bereikt uit een oogpunt van stedebouw en volksgezondheid in elk dier steden — resultaten, die mogelijk waren omdat hier de volle feitelijke macht aan den vreemden mandataris kwam —, toch hebben ook zij niet wezenlijk bijgedragen tot de harmonieuze ontwikkeling van China. Tenslotte zijn er de buitenlandsche deskundigen, wier werk veelbelovend was in de jaren van grooten vooruitgang, die China juist vóór de recente vijandelijkheden had doorgemaakt.

HET WERKVOLKVRAAGSTUK IN AUSTRALISCH EN NEDERLANDSCH NIEUW-GUINEA

DOOR F. T. MARIJN

Het is een bekend en ook een verklaarbaar feit, dat de Nederlandsche helft van het eiland Nieuw-Guinea in vele opzichten minder ontwikkeld is dan het aan Australië toebehoorende deel. Dit laatste, de oostelijke helft van het eiland vanaf den 141sten lengtegraad beslaande, is door een ongeveer west — oost loopende grenslijn administratief gesplitst in twee van elkaar volkomen onafhankelijke gebiedsdeelen van ongeveer gelijke grootte. Het zuidelijke van deze twee gebiedsdeelen, Papua geheeten, vroeger het protectoraat Britsch Nieuw-Guinea, is sedert 1906 een kolonie van het Australische Gemeenebest; het noordelijke deel, het mandaatgebied New-Guinea — officieel genoemd „The Mandated Territory of New-Guinea" — is in eigenlijken zin een na den wereldoorlog aan Australië toegewezen mandaatgebied (het voormalige Duitsch Nieuw-Guinea), doch practisch eveneens te beschouwen als een Australische kolonie.

De eerste twintig jaren na de annexatie van Papua door het Britsche Rijk — in 1844 — was er van eenige economische ontwikkeling nauwelijks sprake. Het gouvernement concentreerde alle hem ten dienste staande middelen op exploratie en pacificatie van het nieuw verworven gebied en eerst na 1907 — jaar waarin tezamen met een

nieuwe inlandsche arbeidsregeling een buitengemeen liberale agrarische wetgeving tot stand kwam [1]) en daarbij door een speciale regeeringscommissie in Australië aan de mogelijkheden van de nieuwe kolonie op aantrekkelijke wijze bekendheid werd gegeven — nam het aantal landbouw- en handelsondernemingen sprongsgewijze toe.

In het mandaatgebied New-Guinea, het voormalige Duitsch Nieuw-Guinea dus, vonden de Australiërs bij de inbezitname in 1914 reeds een aantal bestaande ondernemingen en op administratief gebied een arbeidsregeling, welke voorzag in de werving van de inheemsche arbeiders, die op deze ondernemingen waren te werk gesteld. Voorloopig werden de door de Duitschers getroffen voorzieningen in stand gehouden, doch geleidelijk — vooral na de officieele toewijzing van het veroverde gebied bij het vredesverdrag van Versailles — werd de geheele wetgeving, met Papua als voorbeeld, op Australische leest geschoeid.

In beide Australische koloniën tezamen zijn thans volgens de officieele statistieken 770 ondernemingen en bedrijven gelegen met een totaal beplante oppervlakte van 120.000 ha. Vele daarvan zijn echter van weinig beteekenis, zoodat, als men de Nederlandsch-Indische norm voor het begrip „onderneming" aanlegt en bijvoorbeeld slechts als zoodanig beschouwt die plantages of bedrijven, welke tenminste 100 ha beslaan of een minimum van 20 arbeiders te werk stellen [2]), komt men tot ongeveer 70 ondernemingen met een totaal aantal arbeiders van 46.000, die allen tot de autochthone bevolking behooren.

* * *

Het opbouwen van dit arbeidersleger van 46.000 man uit een bevolking, die nog bijna geheel verkeert in een ontwikkelingsstadium, dat aangeduid wordt als het „steenen tijdperk", is niet zonder moeilijkheden gepaard gegaan. Werven onder een primitieve bevolking, — dus het overhalen van bepaalde individuen om gedurende een zekeren tijd op een door blanken gedreven, meestal op geruimen afstand van hun woonplaats gelegen, onderneming arbeid

[1]) De inhoud hiervan was, in één zin gezegd: erfpacht voor 99 jaar, de eerste 10 jaren vrij van canon en geen opmetingskosten voor de aanvragers.

[2]) Deze norm wordt o.a. aangelegd door den dienst der arbeidsinspectie, die bij de uitoefening van zijn taak herhaaldelijk voor de vraag gesteld wordt, of een bepaald bedrijf als „onderneming" moet worden aangemerkt of niet.

te verrichten — is steeds met groote zwarigheden verbonden, doch in Nieuw-Guinea waren deze daarbij van een zeer bijzonderen aard.

De constellatie van het land en van de inheemsche samenleving heeft het ontstaan noch van inlandsche „rijken", noch van ook maar eenigszins uitgebreide dorpsgemeenschappen teweeggebracht. Nieuw-Guinea is verdeeld in een groot aantal kleine dorpen, omgeven door hun zwerfgebieden, waarvan de bewoners meestal iedere stamgemeenschap of bloedverwantschap met naburige nederzettingen ontkennen en gewoonlijk daarmede in vijandschap leven. Dorpshoofden, in den zin van met gezag bekleede erfelijke of verkozen bestuurders, worden slechts bij hooge uitzondering aangetroffen en zijn dan meestal nog slechts aanvoerders in den krijg. Door het ontbreken van een gevestigd, inheemsch gezag moet de werver zich tot het individu wenden en dit maakt werving altijd bezwaarlijker dan wanneer de tusschenkomst van vorsten of hoofden kan worden verkregen.

Ieder dorp is economisch op zichzelf aangewezen en vormt een gesloten huishouding. Handelswegen van het binnenland naar de kust bestaan wel hier en daar, doch zijn voor een bevrediging van de economische behoeften der bevolking zonder belang. In een zoo onontwikkelde samenleving is vanzelfsprekend de factor „loonarbeid" van weinig of geen beteekenis, in Nieuw-Guinea zelfs zóó, dat het laten verrichten van werk door anderen, hetzij gedwongen, hetzij tegen een bepaalde vergoeding, onder de inheemschen onbekend is. De behoefte daaraan is in de ongerepte Papoea-gemeenschap niet gevoeld. Zoo is bijvoorbeeld slavernij op Nieuw-Guinea nimmer aangetroffen, alhoewel — Sir Hubert Murray verhaalt het in zijn werk „Papua of to-day" — eenige koppensnellers, gevraagd waarom zij alle bewoners van een door hen overvallen dorp gedood hadden, in stede van enkelen daarvan mede te nemen teneinde deze voor hen werkzaamheden te doen verrichten, mededeelden, dit een uitstekend voorstel te vinden, dat hun echter nimmer was ingevallen.

Maar niet alleen het werven zelf, doch ook het op begrijpelijke wijze bekend maken van de arbeidsvoorwaarden, is dikwijls zeer lastig. Iemand, die de taal spreekt, is gewoonlijk wel te vinden, maar hoe bijvoorbeeld aan een primitieve duidelijk te maken het begrip „bepaalden tijd", waarvoor hij zich toch tenslotte verbindt, wanneer zijn gedachtengang omtrent „hoeveelheid" en „tijd" beperkt is tot „twee" of „drie" en alles wat daar boven ligt aangeduid wordt

door „veel" en zijn tijdsbepaling zich uitstrekt tot „één zon" of „één maan".

Hoe dit zij, in Australisch Nieuw-Guinea heeft men deze bezwaren òf overwonnen òf terzijde gezet en het geheele territoor, dat onder „control", onder gouvernementsinvloed is, levert thans werkvolk.

Op de vraag: „uit welk deel des lands komt nu het beste werkvolk?" — een vraag voor Nederlandsch Nieuw-Guinea van practisch belang, omdat dikwijls beweerd is, dat de intelligentie en physieke ontwikkeling der bevolking af zouden nemen van Oost naar West — zult gij steeds verschillende antwoorden ontvangen. De eene werkgever zal arbeiders uit het oosten van het eiland hoog aanprijzen, terwijl een andere U met evenveel overtuiging zal verzekeren, dat die volkomen onbruikbaar zijn, doch dat juist uit het westen de beste werklieden afkomstig zijn [1]). De persoonlijke hoedanigheden en eigenschappen van den werkgever spelen bij deze beoordeeling waarschijnlijk een grooter rol dan hij geneigd zou zijn te erkennen. Velen zijn echter van meening, dat bijvoorbeeld inboorlingen, die in hun dorp de houtsnijkunst beoefenen, gemakkelijker het rubbertappen leeren dan anderen, die minder handigheid hebben in het omgaan met messen. Dit laat zich hooren. Zeker is echter, dat de geheele bevolking van Australisch Nieuw-Guinea in zekere mate werkwillig en geschikt is voor ondernemingsarbeid, waarbij wordt opgemerkt, dat loyaliteit, in den zin van het zich gebonden voelen aan een gemaakte afspraak, in de inheemsche maatschappij geenszins ontbreekt, doch door een bekend etnoloog als een der meest in het oog vallende eigenschappen der Papoea's wordt aangeduid [2]).

Aanvankelijk, dus in de eerste jaren van de economische ontwikkeling der koloniën, kon in de behoefte aan werkvolk op vrij gemakkelijke wijze worden voorzien. De vraag was nog betrekkelijk gering, zoodat aanwerving van arbeiders tot de gepacificeerde kuststrook kon worden beperkt, terwijl door de geleidelijke uitbreiding der gouvernementssfeer steeds meer streken voor werving konden worden opengesteld. Met het toenemen van het aantal

[1]) De meest in trek zijnde werfdistricten, het Kiwai- en Aitape-district, grenzen aan Nederlandsch Nieuw-Guinea.

[2]) F. E. Williams. „Sentiments and leading ideas in native society". Chapter II: „A marked feature of native life, in its economic aspects, is the strictness with which mutual obligations are observed" (anthropology Report No. 12, Government Printer, Port Moresby, 1932).

ondernemingen en vooral door de plotselinge en snelle opkomst van den mijnbouw nam in de laatste jaren de vraag naar werkvolk sterk toe. De behoefte ging niet langer hand aan hand met de pacificatie van het land en om aan de vele aanvragen van werkgevers te kunnen voldoen, moesten de wervers zich wagen in gebieden, welke slechts in naam onder „control" waren gebracht en slechts oppervlakkig onder gouvernementsinvloed stonden.

De Overheid zag zich door de plotseling toegenomen behoefte aan arbeidskrachten al spoedig voor groote moeilijkheden geplaatst. Aan den eenen kant wenscht zij de Australische ondernemers zooveel mogelijk ter wille te zijn en mede te werken om in de vraag naar werkvolk te voorzien, aan den anderen kant achtte zij het haar onafwijsbaren plicht het dorpsleven der inboorlingen zooveel mogelijk intact te houden en vooral de nog maar sinds korten tijd met blanken in aanraking gekomen primitieve bevolking uit de binnenlanden te beschermen tegen schadelijke, van buiten af werkende invloeden. Daarbij voelde zij zich genoodzaakt om werving van vrouwen, zooal niet geheel te verbieden, dan toch aan zeer strenge regels te binden.

Van ondernemerszijde werd meermalen de wensch geuit om aan dit conflict van plichten en belangen op afdoende wijze een einde te maken door immigratie van een gekleurd ras toe te staan, doch een dergelijke oplossing bleek in regeeringskringen niet voor ernstige overweging vatbaar. De „white australia policy" wordt ook in de koloniën toegepast en sluit in, dat de ontwikkeling des lands gelegd moet worden zooveel mogelijk in handen van Australiërs in uitsluitende samenwerking met de autochthone bevolking. „Papua voor de Papoea's" zou de grondgedachte der regeeringspolitiek kunnen luiden en daarbij schijnt iedere toelating van gekleurde arbeiders in Australische koloniën zoozeer in te druischen tegen de openbare meening in het Gemeenebest, dat daaraan niet te denken is.

De oplossing van het vraagstuk der arbeidsvoorziening werd door de „white australia policy" dus niet vergemakkelijkt, maar wel in een bepaalde richting geleid, door alle hulp van buiten af bij voorbaat uit te sluiten. Australisch Nieuw-Guinea zou zelf de voor de ontwikkeling des lands benoodigde arbeidskrachten hebben te leveren en wel door het zoo spoedig mogelijk openen van nieuwe wervingsgebieden in het binnenland.

De regeering trachtte de verwikkelingen, ontstaan in de inlandsche gemeenschap door de permanente afwezigheid van een bepaald contingent der jonge mannen — want hier komt het, als werving van vrouwen verboden is, practisch op neer — te verminderen door te bepalen, dat iedere Papoea hoogstens vier jaren uit zijn dorp afwezig mocht blijven en dan daar naar toe moest terugkeeren, althans door zijn werkgever in de gelegenheid moest worden gesteld om dit te doen en geen nieuwe werkovereenkomst mocht sluiten dan na aldaar te zijn terug geweest. Zeer ten ongerieve van de werkgevers, die klaagden, dat door het gaan en komen van arbeiders hun belangen slecht gediend werden en de plantages nooit uit de „training state" kwamen, een klacht, welke tot op den huidigen dag wordt herhaald. Hunnerzijds bleven en blijven zij aandringen op de toelating van geïmporteerd werkvolk, doch, zooals gezegd, tot nog toe tevergeefs.

Doch ondanks bovengenoemde, van overheidszijde getroffen maatregelen bleef de vraag, hoeveel mannen of welk percentage der mannelijke bevolking men aan een bepaald gebied of dorp kan onttrekken zonder het gemeenschapsleven daarvan schade te berokkenen, van uitermate practisch belang.

In meerdere koloniale gebieden, waar het in Australisch Nieuw-Guinea gevolgde systeem wordt toegepast — uitzwerming van mannen als arbeiders voor ondernemingen zonder dat deze hun gezin medenemen en zich min of meer permanent aldaar vestigen —, is deze vraag gesteld en even zoovele malen verschillend beantwoord [1]).

Een Belgische commissie (La Commission pour l'étude du problème de la main d'oeuvre au Congo Belge 1924-25) rapporteerde, dat het in het belang der bevolking niet verantwoord zou zijn meer dan 5 % der volwassen mannen van hunne dorpen te verwijderen, terwijl de East African Commission van 1925 in haar rapport een twaalfde deel daarvan als toelaatbare limiet noemt [2]).

Hoe het zij en welk cijfer juist moge zijn, voor verschillende districten van het mandaatgebied New-Guinea zijn deze cijfers

[1]) o.a. in Nyssaland en Noord-Rhodesia, waar soms 75 % der mannelijke bevolking voor 3 of 4 jaar afwezig is. De verhouding: mannen : vrouwen is daardoor in sommige dorpen als 1 : 10. De inheemsche samenleving wordt daardoor zeer ongunstig beïnvloed. (zie : „Industrial and Labour Information" (uitg. I.A.B. Genève) Vol. LXIII, No. 10, bld. 327.

[2]) Sir Hubert Murray. „The scientific method as applied to native labour".

ver overschreden [1]) en nog steeds is de vraag naar werkvolk grooter dan het aanbod. Voornamelijk is dit, zooals gezegd, toe te schrijven aan de zich nog gestadig ontwikkelende mijnbedrijven, welke door de wereldcrisis niet geleden hebben. Het door de Overheid toegepaste middel om de wervers in staat te stellen aan deze vraag te voldoen — het met spoed pacificeeren van het binnenland — is slechts ten deele doeltreffend gebleken. Daarbij komt, dat pacificatie een proces is, dat met snelheid bezwaarlijk samengaat en conflicten — dikwijls zeer bloedige — zijn hierbij dan ook niet te vermijden geweest.

De ondernemers, die zich slechts ten deele geholpen zien, geven hunnerzijds de pogingen, om te trachten een wijziging in de algemeene politiek te verkrijgen, niet op en vermeenen, dat het werkvolkvraagstuk slechts afdoende is op te lossen in de door hen voorgestane richting.

* * *

Met eenigen schroom is als opschrift voor dit opstel gekozen: „Het werkvolkvraagstuk in Australisch en Nederlandsch Nieuw-Guinea". Kan toch, zooals hier boven uiteengezet, voor eerstgenoemde kolonie inderdaad van een zeer reëel arbeidsvraagstuk gesproken worden, met Nederlandsch Nieuw-Guinea is dit geenszins het geval.

Zooals bekend is ons deel van Nieuw-Guinea met ondernemingen en bedrijven schaars bedeeld. Behalve eenige kleine klapperondernemingen, hier en daar langs de kust verspreid, is er slechts één landbouwbedrijf van eenige beteekenis, namelijk de Japansche katoenonderneming Warèn aan de Geelvinkbaai. De mijnbouwkundige opsporingen en die, verricht door de Nederlandsch Nieuw-Guinea Petroleum Maatschappij, verkeeren nog niet in een stadium, dat daaraan met het oog op de toekomst positieve gevolgtrekkingen kunnen worden verbonden.

Het werkvolk op bovengenoemde onderneming en ondernemingkjes bestaat gedeeltelijk uit plaatselijk aangenomen (kust) Papoea's, gedeeltelijk uit Boetoneezen en bewoners der Molukken. De katoen-

[1]) Het mandaatgebied Niew-Guinea is verdeeld in 7 bestuursressorten. Het achter den naam van ieder ressort vermelde cijfer geeft het percentage der mannelijke bevolking aan, dat als arbeider op ondernemingen werkt: Kieta (20), Madang (22), Manus (19), Morobe (21), New Britain (27), New Ireland (30), Sepik (35). Cijfers verstrekt door het department of native affairs, Rabaul.

onderneming Warèn betrekt bijna haar geheele werkvolksterkte (1100 lieden) van de in de nabijheid gelegen Schouten Eilanden, waarvan de bewoners, bekend onder den verzamelnaam Biakkers, werkwillig zijn en veelvuldig tot het verrichten van arbeid over Nieuw-Guinea's noordkust uitzwermen.

Zooals echter thans de omstandigheden op Nederlandsch Nieuw-Guinea zijn, wordt de (geringe) behoefte aan werkvolk uit de ter beschikking staande bronnen gedekt en van eenig vraagstuk dienaangaande is geen sprake.

Indien dan ook het gekozen opschrift wordt gehandhaafd, is dit omdat in den laatsten tijd van vele en verschillende zijden en om vele en verschillende redenen wordt aangedrongen op een — zoo mogelijk snelle — ontwikkeling van Nederlandsch Nieuw-Guinea en in dit verband dan onder andere de arbeidsvoorziening genoemd wordt, hetzij omdat de onzekerheid om voldoende arbeiders te verkrijgen in het verleden de economische ontwikkeling des lands zou hebben geremd of verhinderd, hetzij omdat zekerheid dienaangaande voor een toekomstige en dan, zooals gezegd, vaak snel gedachte ontwikkeling noodzakelijk wordt geacht.

Het ligt voor de hand, dat vele voorstanders van een ontwikkeling van ons deel van Nieuw-Guinea het oog richten naar Australisch Nieuw-Guinea en dan gaarne een vergelijking treffen tusschen deze beide gebiedsdeelen, die gewoonlijk op velerlei gebied ongunstig voor ons uitvalt [1]). Dikwijls worden dan de daar te lande geldende arbeidsregeling en de arbeidsvoorziening op den voorgrond geplaatst en het volle licht wordt geworpen op de resultaten met het te werk stellen van Papoea's verkregen, terwijl een soortgelijke wijze van werken ook voor ons gebied als het meest doelmatige en meest economische wordt voorgesteld.

Daarbij wordt over het hoofd gezien, dunkt mij, dat het vraagstuk van een (toekomstige) arbeidsvoorziening voor Nederlandsch Nieuw-Guinea anders ligt dan voor Australisch Nieuw-Guinea, dat de hulpbronnen, de ten dienste staande middelen, voor beide koloniën verschillend en ongelijksoortig zijn.

In laatstgenoemd gebied toch is slechts één mogelijkheid: het betrekken van arbeiders uit de autochthone bevolking. Doch aan pogingen, om zich van deze eene mogelijkheid los te maken (en van

[1]) Zie o.a. "Asiatic Review" July 1937. „A comparison in colonial development (door Dr. W. C. Klein).

het Nederlandsch-Indisch Gouvernement toestemming te verkrijgen om Javanen als werkvolk te importeeren) heeft het bij onze buren — zoowel in den Duitschen, Engelschen als Australischen tijd — waarlijk niet ontbroken [1]). Zonder blijvend resultaat echter en de ondernemers hebben zich met Papoea's moeten behelpen.

Gelijk hier boven vermeld, heeft men daar te lande thans bijna veertig jaren ervaring met den Papoea als ondernemingsarbeider. De resultaten, in deze veertig jaren op de plantages en bedrijven verkregen, zijn — door een Nederlandsch-Indischen bril gezien— zóó, dat hij thans een bruikbare, zij het dure werkkracht vormt. Dit laatste is toe te schrijven aan een kostbare werving, aan een arbeidsprestatie, die aan den lagen kant is en aan het voren medegedeelde feit, dat iedere Papoea na ongeveer vier jaren dienst in staat moet worden gesteld om naar zijn dorp terug te keeren. Een vaste kern van werkvolk, door en door op de hoogte van de ondernemingswerkzaamheden en de ondernemingstoestanden, gebonden aan de plantage door eenig grondbezit of anderszins en staande in een min of meer vertrouwelijke verhouding tot den ondernemingsleider, zooals dit op Java en Sumatra zoo dikwijls wordt aangetroffen, vindt men daar te lande nergens. De planter krijgt door zijn beroepswerver meestal „raw labour" uit de binnenlanden toegezonden, inlanders, die nooit tevoren voor blanken gewerkt hebben en die na een, twee, drie of vier jaren wederom afvloeien. Omdat vrouwen op de ondernemingen niet worden aangetroffen, zijn de sociale toestanden aldaar abnormaal, hetgeen belemmerend werkt op het ontstaan van goede arbeidsverhoudingen. Mede hierdoor is de Papoea in de behandeling moeilijk, doch ook overigens mist hij de volgzaamheid en inschikkelijkheid van den Javaan. Dat desondanks arbeidsconflicten niet talrijk zijn, is een goede noot voor den Australischen planter. Door onderlinge wrijving tusschen het werkvolk, dat meestal uit verschillende stammen is gerecruteerd, een wrijving, die volkomen langs de verhouding werkgever-werknemer heengaat, worden de ondernemingstoestanden soms nog extra bemoeilijkt.

[1]) Zie: Mr. H. Fievez de Malines van Ginkel: „Overzicht van de internationaalrechtelijke betrekkingen van Nederlandsch-Indië (1850—1922). Eveneens voor (het toenmalige) Duitsch Nieuw-Guinea: Kol. Verslag van 1890, 1891, 1893, 1894, 1900, 1907 en 1910; voor Papua (Britsch Nieuw-Guinea: Kol. Verslag van 1901 en 1902. De jongste verzoekschriften terzake werden gericht tot de N. I. Regeering in 1934—35, 1936 en 1937 respectievelijk door (vereenigingen van) werkgevers uit de Salomons Eilanden, het mandaatgebied New-Guinea en Papua.

Er zijn eenige werkzaamheden, zooals boschkappen en rubbertappen, waarbij de arbeidsprestatie van een Papoea-koelie die van een Javaanschen werkman evenaart. Door de bank is zij echter wat lager en is vooral de kwaliteit van het opgeleverde werk minder. In het algemeen schijnt de Papoea minder geschikt te zijn voor arbeid, waarvoor hetzij een zekere mate van nauwgezetheid en persoonlijke verantwoordelijkheid, hetzij een gestadig individueel doorzetten vereischt wordt. Door planters in Papua wordt o.a. aan het ontbreken van deze eigenschappen het mislukken der vezel- en tabakscultuur toegeschreven, welke beide eens zeer veel schenen te beloven. Voor ander werk, waarvoor een korte krachtsinspanning gevraagd wordt, of een, dat in ploegen kan worden verricht, zooals het laden en lossen van schepen, is hij daarentegen bijzonder geschikt.

Het ziektepercentage der arbeiders ligt wat hooger dan op Nederlandsch-Indische ondernemingen, hetgeen niet alleen verband houdt met het ontbreken van een afdoende geneeskundige keuring voor de indiensttreding, doch eveneens met de zeer primitieve opvattingen omtrent hygiëne, die bij het werkvolk heerschen, met een minder verzorgde voeding, een soms groote verandering van klimaat en waarschijnlijk ook weer met het ontbreken van vrouwen op de ondernemingen.

Vooral korten tijd na de indiensttreding staat dikwijls een belangrijk percentage der arbeiders op de ziekenrol. Zij lijden dan veelal aan z.g. „New-Guinea sores", groote open beenwonden, die hun soms voor maanden tot werken ongeschikt maken, waardoor menigmaal een leelijke streep getrokken is door des planters berekeningen.

De slotsom is echter, dat in Australisch Nieuw-Guinea is aangetoond de mogelijkheid om als ondernemingswerkvolk uitsluitend lieden uit de autochthone bevolking te bezigen. En er schijnt geen reden te zijn om aan te nemen, dat hetzelfde in ons deel van het eiland niet zou kunnen geschieden.

Om nu echter voor Nederlandsch Nieuw-Guinea tot deugd te verklaren wat in Australisch gebied nood is?

* * *

In Nederlandsch-Indië is bij het openleggen der Buitenbezittingen, bijvoorbeeld van Sumatra en Borneo, aanvankelijk wel beproefd het benoodigde werkvolk te betrekken uit de inheemsche

inlanders, doch meestal is spoedig een andere weg ingeslagen; de autochthone bevolking bleek òf niet talrijk genoeg òf had te weinig belang bij loonarbeid om den ondernemers voldoende arbeidszekerheid te bieden en daarom werd overgegaan tot het importeeren van werkvolk uit een ander deel der koloniën, met name van Java.

Deze elders opgedane ervaring behoeft intusschen geen reden te zijn waarom men voor Nieuw-Guinea geen anderen dan dezen reeds beproefden en deugdelijk bevonden weg zou volgen, indien die andere openstaande mogelijkheid — het te werk stellen der autochthone bevolking — economischer of doelmatiger zou kunnen worden geacht, alhoewel à priori is vast te stellen, dat de omstandigheden, die voor Sumatra en Borneo deden besluiten tot het invoeren van Javaansch werkvolk, voor Nieuw-Guinea in nog veel sterkere mate aanwezig zijn.

Werving onder de inheemsche bevolking van Nieuw-Guinea is zeker mogelijk. Men zal echter goed doen bij het beschouwen der resultaten, daarmede in Australisch Nieuw-Guinea verkregen, niet uit het oog te verliezen, dat de beide hoeksteenen van het aldaar gevolgde systeem — beroepswerving en werving van uitsluitend mannen — voor ons deel van het eiland niet voor toepassing in aanmerking komen. Het is toch niet wel denkbaar, dat de Nederlandsch-Indische regeering, aan wie het na jarenlangen strijd in samenwerking met de groote vereenigingen van werkgevers gelukt is op Java de beroepswerving den kop in te drukken, op Nieuw-Guinea dit paard van Troje wederom binnen zou halen en zeker is het niet denkbaar, dat zij, die steeds heeft aangedrongen en door haar organen heeft doen aandringen op het verkrijgen van „normale" ondernemingstoestanden, het te werk stellen van uitsluitend mannen zou tolereeren.

Werving zou dus bij ons moeten geschieden door den werkgever-planter ten eigen behoeve of door een daartoe op te richten organisatie van werkgevers.

Een wijze van werken voor een zoodanige organisatie is niet aan te geven. De door soortgelijke vereenigingen op Java verkregen ervaring is in dit opzicht waardeloos, daar op Nieuw-Guinea gansch andere toestanden heerschen. In welke streek zou moeten worden geopereerd, is ook niet te zeggen. Een voor een dergelijke werving geschikt gebied, niet te moeilijk te bereiken en waarvan de bevolking voldoende talrijk is om haar toelaatbaar te achten en ook

overigens de eigenschappen bezittend om als werkvolk in aanmerking te komen, is nog niet ontdekt. Omtrent de kosten in dit land zonder verkeerswegen en zonder verkeersmiddelen is zelfs niet bij benadering een schatting te maken. Indien echter de kosten per arbeider, die in Australisch Nieuw-Guinea hiervoor door werkgevers uitgelegd worden, als richtsnoer mogen worden genomen, is à priori te zeggen, dat zij hooger zullen zijn dan die, welke een werkgever op Nieuw-Guinea te betalen zal hebben voor het betrekken van werkvolk van Java door middel van de aldaar werkende organisatie van het Zuwesusynd [1]).

Het lijkt dus niet waarschijnlijk, dat aanwerving van Papoea's op Nieuw-Guinea goedkooper zal zijn dan het importeeren van Javanen. Natuurlijk zal hier en daar voor bijzondere werkzaamheden en voor kleine ondernemingen plaatselijk wel eens eenig werkvolk zijn te engageeren zonder dat wervingskosten zijn te betalen, doch met deze uitzonderingsgevallen is bij het boven geschrevene geen rekening gehouden. Zoo verkeert bijvoorbeeld de Japansche katoenonderneming Warèn aan de Geelvinkbaai in dit opzicht in een zeer gunstige positie door haar ligging nabij de Schouten-Eilanden, het werkvolk-reservoir van Nieuw-Guinea. Ook de capaciteit van dit reservoir is echter beperkt en door genoemde onderneming alleen zeker reeds voor vijftig percent uitgeput.

Maar zelfs als werving onder de Papoea's van Nederlandsch Nieuw-Guinea niet kostbaarder zou zijn, als de van deze lieden te verwachten arbeidsprestatie gelijkwaardig mocht zijn aan die van Javanen — des neen — komt het voor, dat het aanvoeren van Javaansch werkvolk voor toekomstige ondernemingen de voorkeur geniet.

Het is zaak bij het openleggen van een land als Nieuw-Guinea, dat bij velen, terecht of ten onrechte, dat wordt hier in het midden gelaten, een minder goeden naam heeft, de te nemen risico's zooveel mogelijk te beperken. Het vertrouwen op Papoea-werkvolk, het baseeren van berekeningen daarop, zou een enorm risico beteekenen. Niet te vergeten is toch, dat onze geheele inlandsche

[1]) Wervingskosten in Australisch Nieuw-Guinea loopen nogal uitéén, doch kunnen (voor een 3-jarencontractant) aangenomen worden te varieeren van £ 7 tot £ 12. De door het Zuwesusynd aan haar leden in rekenng gebrachte kosten voor aanwerving, dactyloscopische registratie en geneeskundige keuring zullen (tot aan Java-havens) niet meer bedragen dan *f* 12.— per arbeider en *f* 17.— per gezin.

arbeidswetgeving, onze geheele Indische arbeidservaring, gebaseerd is op de eigenschappen van den Javaan als werkman. Wanneer men thans in onze koloniën van te voren kostenberekeningen kan maken, van bepaalde werkzaamheden vooraf kan zeggen, hoe die door het werkvolk het best zijn uit te voeren, bijvoorbeeld in ploegverband of individueel, of soms in groepen van twee of drie arbeiders, dan wel in taakwerk, dagwerk of in aanneming, dan is dit alles ervaring, opgedaan ten koste van veel tijd, zorg en inspanning, soms ten koste van veel geld, doch altijd met als basis de prestaties en eigenschappen van Javaansch werkvolk.

Het is natuurlijk mogelijk om met Papoea-arbeiders soortgelijke ervaring te verkrijgen, om aan de hand daarvan een passende wetgeving op te bouwen of de bestaande te wijzigen, doch dit zou, afgezien van het feit of dit om andere redenen wenschelijk geacht moet worden, vóór alles tijd kosten en als systeem slecht passen in een snel gedachte ontwikkeling van Nieuw-Guinea.

Verrassingen zouden daarbij den werkgever niet bespaard blijven, evenmin als zij zijn collega aan de overzijde van de grens bespaard zijn gebleven. Zoo had nog zeer onlangs in het mandaatgebied New-Guinea op zekere onderneming een belangrijke desertie van werkvolk plaats, zonder dat het optreden van den werkgever of de arbeidstoestanden daartoe eenige aanleiding schenen te geven. Inderdaad bleken bij onderzoek werkgever en arbeidstoestanden aan deze desertie volkomen onschuldig. Het geval wilde, dat in den stam, waartoe het deserteerende volk behoorde, besloten was over te gaan tot het verrichten van de inwijdingsceremonie voor het opnemen in het stamverband van eenige jonge mannen; de betreffende arbeiders waren weggeloopen om hierbij te assisteeren en voldeden zoodoende slechts aan een voor hen onafwijsbare adatverplichting.

Op soortgelijke verrassingen zal men ook in Nederlandsch Nieuw-Guinea bij de verhouding (blanke) werkgever-(primitieve) arbeider hebben te rekenen. Schrijver dezes had gedurende de laatste jaren het voorrecht in staat te zijn juist deze verhouding te bezien, niet alleen in Nederlandsch Nieuw-Guinea, het mandaatgebied New-Guinea en Papua, doch ook in Nieuw-Caledonië, de Nieuw-Hebriden, de Salomons Eilanden, de d'Entrecasteaux-groep, de Trobriands-eilanden en andere Britsche en Fransche koloniën in den Pacific. Als resultaat daarvan heeft zich bij hem de vaste overtuiging gevestigd, dat een over een primitieve bevolking gestelde

overheid goed zal doen het ontstaan van deze verhouding te verhinderen of te beperken, althans tot het tijdstip, dat inheemschen van deze ontwikkeling op intensieve wijze in aanraking zijn gebracht met de bestuursvoering en kennis hebben gemaakt met en gewend zijn geraakt aan de bestuursinstellingen. Met andere woorden: het daadwerkelijk vestigen van het gezag, het onderzoeken van de gewoonten der bevolking, van de onder hen levende rechtsinstellingen, zal aan hunne aanwerving als arbeider voor door blanken gedreven ondernemingen dienen vooraf te gaan. En zeker is te vermijden, dat de wervers de eerste Europeanen zijn, waarmede zij in aanraking komen, iets wat in boven genoemde gebieden maar al te vaak geschied is.

Maar, zou men kunnen tegenwerpen, moet dan de oorspronkelijke bevolking des lands geen voordeel hebben van de economische openlegging daarvan, moeten zij niet daadwerkelijk daarin betrokken worden en daaraan medewerken?

Voordeel ervan hebben zal zij zeker, doch indirect, zooals de autochthone bevolking van Sumatra en Borneo voordeel getrokken heeft uit het vestigen van ondernemingen, door de mogelijkheid tot verkoop van hare producten, door het aanleggen van wegen, in het algemeen, door het ontstaan van geregelde toestanden.

Daadwerkelijk daaraan deelnemen zal zij en moet zij aanvankelijk niet. Ongeveer een tiental jaren geleden werd door verschillende landbouwondernemingen in het Siantarsche getracht de aldaar inheemsche Batakkers aan te werven voor ondernemingsarbeid. Deze pogingen mislukten: wel wilde de bevolking van die streek voor de plantages zoo nu en dan wat brandhout leveren, wat grondverzet verrichten of eenig bosch kappen, doch voor geregelden ondernemingsarbeid, waar het om te doen was, was zij niet te vinden. Zij had te weinig belang daarbij: de economische behoeften in *hare* samenleving waren niet zoo, dat voor de bevrediging daarvan loonarbeid buiten dorpsverband noodzakelijk was.

Thans werken op dezelfde ondernemingen duizenden Batakkers. Zij melden zich zelve in grooten getale aan, alhoewel de arbeidsvoorwaarden nu ongunstiger zijn dan op het tijdstip, dat aanvankelijk hunne medewerking gevraagd werd: de economische omstandigheden hebben zich voor hen gewijzigd!

Zoo zal het op Nieuw-Guinea ook gaan. De Papoea zal zelf komen om te werken voor en op de ondernemingen, als de omstandig-

heden in zijn dorp hem daartoe dwingen; hij zal komen wanneer het zijn tijd is.

Ten slotte nog dit.

Nieuw-Guinea is een dun bevolkt land. Wat dit beteekent beseft slechts hij, die dagen lang door zijn bosschen getrokken is, langs de rivieren zich een weg gebaand heeft, zonder iemand te ontmoeten; die het oog heeft laten weiden over de schier eindelooze vlakten, waar geen teeken van menschelijke bebouwing, geen rookpluim, den horizon breekt. Als dit land een gedeelte van het jaarlijksche bevolkingsaccres van Java — ongeveer 500.000 zielen — als ondernemingsarbeider zou kunnen opnemen, zou daarmede de Nederlandsch-Indische samenleving gediend zijn.

INHOUD

Bladzijde

De economische samenwerking tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië, door Dr. W. M. F. Mansvelt 127

Maleisch en Nederlandsch, door Dr. S. J. Esser 154

Tropisch Afrika als producent van landbouwexportgewassen, door Dr. A. M. P. A. Scheltema 169

De Europeanen in China, door Dr. H. Riemens 211

Het werkvolkvraagstuk in Australisch en Nederlandsch Nieuw-Guinea, door F. T. Marijn 230

KOLONIALE STUDIËN

KONINKLIJK INSTITUUT
voor
TAAL- LAND- & VOLKENKUNDE
van
NEDERLANDSCH - INDIË

SPECIAAL NUMMER UITGEGEVEN
TER GELEGENHEID VAN HET 20-JARIG
BESTAAN VAN DEN VOLKSRAAD.

INHOUD

Bladzijde

Voorwoord, door Mr. W. H. van Helsdingen 251

De Volksraad en de Indische Regeering, door Dr. J. W. Meyer Ranneft 253

De Volksraad en het Indisch Staatsrecht, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 271

De Volksraad in de Novemberdagen van 1918, door Mr. A. B. Cohen Stuart 285

De Volksraad en de Europeesche Samenleving, door Mr. H. Samkalden 300

De Volksraad en de Inheemsche samenleving, door R. M. A. A. Koesoemo Oetoyo 335

De Volksraad en de Rijkseenheid, door Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn 342

Herinneringen, door R. A. A. Djajadiningrat 357

Figuren in den Volksraad, door J. H. Ritman 375

Er was een Volksraad ...., door Melis Stoke 386

TER INLEIDING

In het proces van vervorming en verandering, waarin mèt de maatschappij ook de Volksraad onophoudelijk verkeert, kunnen terugblik en bezinning niet gemist worden. Doelbewust geleid dan wel onopgemerkt ondergaan, te vermijden is vervorming niet. Een drieledige taak ligt duidelijk voor ons:

met open oor luisteren naar het oordeel van de samenleving over den Volksraad,

met open oog waarnemen samenleving èn Volksraad,

door studie putten uit de ervaringen van andere landen.

Verwaarloozing van één dezer punten zal zich wreken. Inachtneming van alle drie zal kunnen behoeden voor eenzijdigheid. Kennis van de behoeften van de samenleving en van die samenleving zelve, de Indische èn de moederlandsche in haar historischen groei, kennis van de wijze waarop elders voor gelijksoortige behoeften een oplossing is gezocht, zijn vereischt voor een vruchtbare overweging van onze toekomstige gedragslijn.

Erkenning van de noodzaak van terugblik en bezinning bij het 20-jarig bestaan van den Volksraad op 18 Mei 1938 heeft dit Volksraadsnummer van Koloniale Studiën doen geboren worden.

De Volksraad is daarvoor de redactie erkentelijk; hij luistert met open oor; de schrijvers hebben wat te zeggen, dank zij hun jarenlange aanraking met den Volksraad in de practijk dan wel op het terrein hunner studie.

W. H. VAN HELSDINGEN,

Voorzitter van den Volksraad.

VOLKSRAAD EN REGEERING

DOOR Dr. J. W. MEYER RANNEFT

I.

Wat de Volksraad is, is aan één kant duidelijk: vertegenwoordigend lichaam voor geheel Nederlandsch-Indië. Maar even duidelijk is aan den anderen kant, dat dat niet alles zegt. Is dat werkelijk de vertegenwoordiging van Indië, die groep zeer verschillende heeren in het wit in de kleine blanke zaal in het Hertogspark? Of is het die kleinere groep van bijeenblijvende Gedelegeerden? En wat is dat eigenlijk: vertegenwoordigen? Hoe geschiedt dat en waarom juist op deze wijze? Kan het beter en zoo ja, hoe dan? Duidelijk eenstemmig antwoord op die vragen zal uit de samenleving niet te hooren zijn.

Wat de Regeering is, is ook aan één kant duidelijk: de Gouverneur-Generaal. De Gouverneur-Generaal die in naam der Koningin het algemeen bestuur uitoefent, die beslist, die eens per jaar in den Volksraad de lijn aangeeft van het staatsbeleid. Maar ook hier geeft een nader bezien geen meerdere helderheid. Daar zijn in Indië de adviseurs van den Landvoogd, de stille Raad van Indië, die wisselende rij van in het daglicht tredende gemachtigden. Daar zijn in Nederland de Minister en de Staten-Generaal, aan wie de Minister verantwoording verschuldigd is. En ook hier is antwoord op de vragen hoe dat alles ineensluit, hoe het werkt en werken moet niet eenvoudig.

Voor een deel kan beschouwing der samenleving eenig licht geven; achter den Volksraad staat de Indische, achter de Regeering naast de Indische nog de Nederlandsche samenleving.

Indië bleef die twintig jaren niet onveranderd. Geestelijk en politiek waren er strooming en tegenstrooming, economische

opgang en val. Maar blijvend waren eenige duidelijke kenmerken der maatschappij; haar heterogeniteit, de armoede der massa, de geringe getalsterkte van de daarboven staande groepen, die toenamen in aantal maar ook in afhankelijkheid, deels van een grootbedrijf, waarvan de leiding onmiskenbaar de tendens toont van centralisatie naar Nederland.

Tegenover die samenleving staat de Regeering met Haar groot apparaat, dat Indië tot in alle deelen bestrijkt. Zij heeft ook buiten den Volksraad ambtelijk en niet ambtelijk contact met de maatschappij; zij ondervindt daarvan den invloed. Zij kent, zij het natuurlijk vooral van één kant, het geheel. En ieder, ook in de massa, kent de Overheid.

De Volksraad staat tegenover die samenleving anders. Hij derft een breed apparaat. Hij komt uitsluitend voort uit personen behoorend tot die kleine bovenlaag der tusschenklassen. Die bovenlaag is sterk verschillend: door het geheele politieke leven loopen in Indië veel diepere scheidslijnen tusschen groep en ras, waarin men van nature leeft, dan tusschen partijen waartoe men kan toetreden. En dan zijn er nog de verschillen van geloof, van rechtsopvatting, van beroep, welstand, woonplaats. Dat alles spiegelt zich — en niet eens altijd zuiver — af in den Volksraad; het spiegelt ook — wederom niet zuiver — in de pers der verschillende groepen, waarin bovendien telkens een zich keeren tegen het vertegenwoordigend stelsel tot uiting komt. Doch, afgescheiden daarvan, blijft steeds kenmerkend, dat alle leden van den Volksraad op een afstand staan van de groote massa der bevolking, waarvan het meerendeel van het bestaan van het College niet weet. Dat wil allerminst zeggen, dat de Volksraad die massa niet wil kennen of er niet voor zou voelen. Integendeel, de Raad voelt zich wel degelijk vertegenwoordiger van geheel Indië en telkens kan hij, ook wat de massa betreft, fragmentarisch meer kennis geven dan de Regeering bezit. Doch tegenover het geheel der Regeeringstaak en zelfs als vertegenwoordiging der heterogene Indische samenleving staat de Raad soms achter bij de Regeering. Vooral als het om niet direct zichtbare belangen gaat.

De Nederlandsche samenleving beïnvloedt, beheerscht zelfs het Opperbestuur. Nederland doorliep in de laatste twintig jaar verschillende evoluties, ook in zijn houding tegenover Indië. Er was na den eersten na-oorlogschen tijd een sterke vermeerdering van gezagswaardeering, maar er was en is daarbij steeds een sterk

gevoel voor de eigen democratie. Er is in die democratie steeds een sterk gevoel voor de eigen welvaart. Economisch staat Nederland tegenover Indië als de sterke tegen den zwakke; de crisis drukte wel zeer zwaar op den versoberenden debiteur. In Nederland's machthebbende kringen was tegenover den Volksraad eerst welwillende verbazing; later werkte een critiek door, die onder anderen vertolkt werd door in de Nederlandsche democratie belangrijke figuren als Treub en Colijn, en die door die vertolking won aan kracht. Een en ander spiegelde zich uiteraard af in datgene, waarin het optreden der Regeering door Nederland werd bepaald.

Tusschen Volksraad en Regeering ligt de wet, liggen de regels van het spel. Die regels lijken duidelijk al laten zij kennelijk speling. Zij zijn veranderlijk.

Verandering in de wet maakte in 1925 den Volksraad tot een „medewetgevende en het geheele staatsbestel controleerende centrale Volksvertegenwoordiging" [1]). Die verandering lijkt belangrijker dan zij in werkelijkheid was. Ook thans toch is 's Raads beslissing niet doorslaggevend en blijft de Volksraad in feite adviseerend als de Regeering dat wil. Verandering in bevoegdheid bracht in 1937 een Kamer-beslissing, waarbij het zgn. interpellatierecht werd beperkt en een duidelijk ontstane door de Regeering en Volksraad aanvaarde conventie veranderd. Meer dan als grensverlegging had dit beteekenis als symptoom.

Belangrijker voor aard en werking van den Volksraad en als zoodanig dan ook in en buiten den Raad begrepen, waren de wijziging in de samenstelling, de zgn. Inlandsche meerderheid, en vooral de instelling van het College van Gedelegeerden. Niet omdat, zooals wel gezegd is, dat College een andersoortig orgaan werd dat in de plaats zou komen van den Volksraad, maar wel omdat de Volksraad er door verstevigd werd. Het gedelegeerd deel der leden kreeg gelegenheid om zich geheel aan de politiek te wijden, het grootere, andere deel kon als Volksraadslid toch in het gewone leven blijven staan. Dat versterkte 's Raads positie tegenover Regeering en samenleving; het maakte vlotter samenwerking mogelijk.

Het hier opgemerkte gold Volksraad en Regeering, samenleving en regeling. Is daaruit een conclusie te trekken omtrent de plaats van den Volksraad? Is dat dezelfde als die van een volwaardig

[1]) De Voorzitter in de vergadering van 7 September 1926.

Parlement? Het antwoord kan niet ja of neen zijn. De term „volwaardig Parlement" trouwens is rekbaar. En bovendien: hoe veranderde bv. in Nederland de plaats van het Parlement, hoe is de feitelijke macht der Ministers er anders dan een kwart eeuw geleden als ideaal werd beschouwd. Doch wil men bepaaldelijk de vergelijking van Volksraad en Parlement, dan is duidelijk dat er verschil is, doch overeenkomst tevens.

Verschil allereerst; het is tot in den treure herhaald, dat de Volksraad geen eigenlijk Parlement is; van Van Vollenhoven tot Nederburgh was men en is men dat eens. Anders is de Regeering die niet uit den Volksraad voortkomt. Anders is dan ook — wat wel eens als een der belangrijkste kenmerken van het parlementaire stelsel is beschouwd — dat de Volksraad geen middel is tot selectie van diegenen, die het land zullen leiden. Er blijft wezenlijk verschil, ook al komt er wel Volksraadervaring in de Indische Regeering en al komen in Nederland Ministers vaak niet uit de Kamers voort. Anders zijn, door het verschil in positie der Regeering, vaak aard en vorm van het debat. Er is veel, soms alles overstemmende critiek en meer kans op meeningsverschil. Er is geen groep die zich geheel één voelt met de Regeering en haar in het openbaar de detailcritiek bespaart. Er is vaak de moeilijkheid van het elkaar begrijpen; er is veel goede wil en kennis van zaken voor noodig om uit de overvloedige redevoeringen der leden het belangrijkste te lezen. Geestig en juist heeft Ritman dat eens zoo uitgedrukt, dat de Volksraad en de Regeering twee verschillende talen spraken, waarbij de Regeering die van den Volksraad niet altijd goed verstaat. Kenmerkend voor den Volksraad is een nuance-verschil in houding, welke het College — ondanks den vorm, dat het steeds tegenover één, tegenover „de" Regeering staat — kan toonen al naar gelang het meent te doen te hebben met het complex „Holland", met den Landvoogd of met den Regeeringsgemachtigde. Wat Holland betreft rekende men — althans voor 1937 — altijd eenigszins op de Tweede Kamer; den Landvoogd denkt de Volksraad zich op hooger voetstuk dan Nederland begrijpt; voor persoonlijke capaciteiten en bedoelingen van de verschillende gemachtigden der Regeering heeft het College een zeer fijn gevoel. Tenslotte is voor den Volksraad anders dan in oude vertegenwoordigende lichamen de betrekkelijke onafhankelijkheid van vele leden.

Overeenkomst, belangrijke overeenkomst met het sterkste Parlement — dat overigens toch immers nooit almachtig is — heeft

de Volksraad natuurlijk, doordat hij onmiskenbaar invloed heeft, ook preventief. Maar van meer waarde zijn misschien nog twee andere punten: hij brengt openbaarheid, insluitend het recht van critiek, en hij brengt overleg, „government by discussion". Twee kenmerken, die meer dan eens het wezenlijkst zijn genoemd van het vertegenwoordigend stelsel. Overeenkomst is er voorts op het psychologisch belangrijke punt, dat in den Volksraad de invloed der individueele leden gering is. Zelfs heeft in een eigenlijk parlement de eenling uit de massa der leden in de leiding van het land gemeenlijk minder in te brengen dan een Volksraadslid. Overeenkomst is er voorts in de werkwijze; ook helaas in de groote bezwaren, die de werkwijze medebrengt: tijdnood, overlading. Vaak ook in den aard van het politieke spel. Overeenkomst is er tenslotte in den wel echt Nederlandschen regel, dat de ambtelijke leden vrij en dus door hun eed zelfs verplicht zijn om te spreken en te stemmen volgens hun overtuiging. Dat is iets wat de kern der verhoudingen raakt, juist omdat de leden persoonlijk vrijwel allen in sociaal en economisch afhankelijke positie staan. Het geeft iets wel heel anders dan Britsch koloniaal staatsrecht; het verschil houdt nauw verband met het belangrijke feit, dat, anders dan de Britten in hun koloniën, Nederlanders zich in Indië thuis voelen.

Alles bijeen schijnt dat, wat de Volksraad, wat de verhouding tusschen Regeering en Volksraad toont, iets van geheel eigen karakter, niet een stap op den weg naar een of ander in „de democratie" klaarliggend einddoel of naar een gegeven voorbeeld.

II.

De historie van Indië's Volksraadsleven en dus ook van de verhouding van Volksraad en Regeering toont duidelijke perioden.

De eerste staat voor een groot deel onder den ban van moederlandsche en buitenlandsche gebeurtenissen van ná 1918. „De kronen rollen" roept in '18 een Indisch-Nederlandsch Volksraadslid uit. Er is na spoedig overwonnen wantrouwen veel illusie; er is bloei van vrijzinnigheid die samengaat met jong Inlandsch nationalisme. Er is tevens een economische hausse en schier onbedwingbaar schijnt 's Raads lust in het vragen van meer rechten en meer uitgaven. Gouverneur-Generaal is Van Limburg Stirum, degeen die de instelling van den Volksraad doorzet, al was het ontwerp van Minister Pleyte en al draagt natuurlijk de Minister

volle verantwoordelijkheid. Het is ook Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum die, zelf zeer onder den indruk van de gebeurtenissen in Europa, de bekende Herzieningscommissie instelt. Deze Commissie komt dan spoedig met voorstellen, welke echter eerst overweging behoeven.

Inmiddels zet een tweede periode in, politiek en economisch. Een golf van gezagsgevoel, die samengaat met Nederlandsch nationalisme, beide reactie op linksch extremisme, brengt in 1921 een sterken P.E.B. in den Volksraad; nieuwe bond met andere, meer op gezagshandhaving ingestelde, doelstelling dan de tot dat oogenblik domineerende Vrijzinnige Bond. Maar evenals deze laatste toch steunend op „associatiebasis", d.w.z. dat samenwerking bestaat van verschillende rassen binnen partijverband. De economische conjunctuur slaat om, ook in 1921. De domineerende figuur van Voorzitter Schumann legt een grondslag voor het besef, dat de waardigheid van 's Raads prestaties voorwaarde is voor zijn bestaan; hij streeft naar soberheid in uitgaven en moties. Gouverneur-Generaal Fock aanvaardt als liberaal loyaal den Volksraad, doch voelt in zijn noodzakelijke bezuinigingspolitiek niet voor eenige noodelooze concessie. Als eindelijk het voorontwerp van de nieuwe Wet op de Staatsregeling komt, teekent Schrieke's woord „kostbaar geschenk" de situatie. De Regeering voelt de beteekenis van deze ook door 's Raads meerderheid gewaardeerde consolidatie van beperkte bevoegdheid; aan den anderen kant is het een stortbad voor allen, die droomden van een regeerend Parlement. Gouverneur-Generaal De Graeff staat eigenlijk iets meer links dan de P.E.B. en dan het uiteraard niet op associatiebasis staande, krachtig geleide, I.E.V., dat sinds 1924 in den Raad een groote plaats inneemt, terwijl de vrijzinnigen daaruit geleidelijk verdwijnen. Toch is er al die tien jaren goede samenwerking tusschen Regeering en Volksraad, zij het dat die samenwerking in de „hausse-periode" ná 1925 vaak duur blijkt. Het is de periode van den bloei van de uit de ethiek gegroeide associatiegedachte, juister misschien nog die van de vruchten dier gedachte; vruchten komen als de bloei voorbij is. De door dezen Volksraad na ernstige hoogstaande beraadslaging aanvaarde zoogenaamde Inlandsche meerderheid is dan één van die vruchten; een ander, eveneens gerijpt onder het Voorzitterschap van Neijtzell de Wilde, is de instelling van het College van Gedelegeerden, eigen uitbouw van het vertegenwoordigend stelsel, verrassend zuiver passend voor

deze samenleving. In den Raad van Indië komt Volksraadervaring door de benoeming van de Pangerans Djajadiningrat en Koesoemojoedo.

Een derde periode zet in, deels als gevolg van de ongekend harde crisis van 1929, deels als reactie op de associatie. Weerslag op de communistische relletjes van 1926, weerslag ook op de ethiek en de Inlandsche meerderheid voert tot een nieuwe golf van gevoelens onder de Nederlandsche trekkers. De Vaderlandsche Club wordt opgericht; zij verwerpt doelbewust de „associatie"; ook de ondernemers wenschen eigen vertegenwoordigers buiten partijverband. Van Inlandsche zijde blijkt eveneens voorkeur voor zuiver Inlandsche partijen; in 1931 treden de — betrekkelijk — gematigd linksche P.P.B.B. van Inlandsche ambtenaren en een afgeronde „nationale fractie" den Volksraad binnen. Vertegenwoordigers van de associatie blijven slechts de confessioneelen en een verzwakte P.E.B. Als dan nog door de Volksraadbenoemingen van Gouverneur-Generaal De Graeff — anders dan tevoren — de associatie-partijen plus rechts samen geen meerderheid meer hebben, spiegelt zich dit direct in de Volksraad-stemmingen af, hoezeer de Raad juist dezen Landvoogd persoonlijk genegen is. Verschijnselen uit de eerste periode komen terug. Toch gaat de Raad een groot stuk mee met de versoberingspolitiek der Regeering; het was nog onder Gouverneur-Generaal De Graeff, dat door den Volksraad uitgelokte uiteenzettingen van de Regeeringsgemachtigden Wellenstein en Van den Bussche die politiek inleidde en achtergrond gaf. De Raad behoudt daarbij in den beginne nog betrekkelijk vertrouwen van de publieke opinie; nog in November 1933 b.v. — het is één willekeurig voorbeeld uit meer — waarschuwt De Locomotief de Regeering om niet in te gaan tegen den Volksraad, die de redelijke opinie der samenleving weergeeft. Geleidelijk echter wordt de verhouding anders en begint de Raad in te boeten aan gezag en invloed. Er komt meeningsverschil met de Regeering. De positie van den Regeeringsgemachtigde voor algemeene zaken (en heel weinig ook die van 's Raads Voorzitter) wordt eenigszins teruggedrongen. Er is in Indië ná Hitler's succes een golf van fascisme onder de Nederlanders, er is in Nederland het bewind van het Ministerie Colijn; de pers keert zich verder van den Volksraad dan vroeger ooit was voorgekomen.

Inmiddels kan een nieuwe periode begonnen worden geacht in 1935. Een nieuwe Volksraad geeft een beeld van het

rustige land. Naast de Inlandsche linkerzijde, wier nationalisme wel verstilde doch ook verdiepte, is plaats voor vertegenwoordigers, ook van die belangrijke rustige Inlandsche groepen, wier dagelijksch leven toont hoe een, natuurlijk ook bij hen aanwezig, nationalisme spontaan kan samengaan met gevoel voor het Nederlandsche gezag. Het is geen wonder dat deze Raad, die als geheel voorzichtig is, aandacht heeft voor de verhouding met Nederland, welke in en door de crisis moeilijker werd. Duidelijk hangt over 's Raads arbeid voorts de schaduw van den moeilijken internationalen toestand.

Reeds vóór het vertrek van Gouverneur-Generaal De Jonge vestigt en verstevigt zich, zoowel bij de Regeering als bij den Volksraad, het besef dat het onvermijdelijk nu en dan voorkomend meeningsverschil tusschen beiden geenszins tot dramatische en hevige conflicten behoeft te voeren, doch kan worden beslist volgens duidelijke in de wet vastgelegde procedure. Gedurende het bewind van den nieuwen Gouverneur-Generaal voelt de Volksraad zich dan noch direct, noch indirect teruggedrongen. Dat uit zich in 's Raads beslissingen, al is natuurlijk niet te verwachten, dat daarmede een eeuwige pacificatie is bereikt.

III.

Na beschouwing van feiten en historie kan een oordeel volgen. Het is gemotiveerd bij de fundeering daarvan diep in te gaan ook op datgene wat gewoonlijk niet in serieus debat komt, nochtans op den bodem der feiten ligt en dan ook in allerlei nuances het oordeel, ook van beslissende instanties, beïnvloedt.

Twee punten springen daarbij naar voren; in twee opzichten is sinds 1918 de geestelijke strooming in de wereld wel geheel en al gekeerd. Vooreerst is het vertegenwoordigend stelsel over groote deelen der wereld in het defensief gedrongen of verlaten; geweldig zijn de aanvallen, die het tot in zijn grondslagen te verduren had, zoowel in theorie als in de harde feiten. Ten tweede is in plaats van een nog betrekkelijk kort geleden algemeen waarschijnlijk geacht zelfstandig worden van koloniën, in de grootste helft der wereld de opvatting geheel gekeerd, al gaat daartegen bijvoorbeeld in Britsch-Indië de zelfstandigwording voort. Het zou zelfverblinding zijn zich op dit alles niet te bezinnen bij een oordeel over de werking van het vertegenwoordigend stelsel in Nederlandsch-Indië

en over de verhouding van Volksraad en Regeering. Die bezinning betreffe vier punten:

het enkele feit van de aanwezigheid van den Volksraad;
de mogelijkheid van conflicten;
de invloed van den Raad op de samenleving voor zoover die de taak der Regeering verzwaart of verlicht;
de invloed van den Raad op den Regeeringsarbeid.

Op elk dezer vier punten zij nagegaan eerst: welke bezwaren tegen den Volksraad zijn ingebracht en zijn in te brengen; dan: de middelen tegen mogelijk kwaad; tenslotte: het goede dat tegenover de bezwaren staat.

De enkele aanwezigheid van den Volksraad brengt uiteraard tot het uiten ook voor Indië van alle bezwaren tegen het vertegenwoordigend stelsel; bezwaren die algemeen zijn en met graagte worden aangehoord. Wel is duidelijk dat de grootste bezwaren, die in zoovele landen het stelsel onhoudbaar maakten, in Indië ontbreken. Een verwording, waardoor het vertegenwoordigend lichaam in plaats van „beter te zijn dan de slechtste antichambre" zelf tot de grootste antichambre werd, is er in Indië niet. En ook andere, nog grooter, euvelen kennen wij ten onzent niet. Maar wel richten zich ook tegen den jongen Volksraad verwijten. Zoo, dat hij praat op kosten der gemeenschap, dat er egoïsme heerscht en intrigue en dat het lidmaatschap, zooals dat voor de leden van het Fransche Parlement wel eens is uitgedrukt, van vertegenwoordiging werd tot een „métier", tot „la profession parlementaire", een ambt, waaraan men zich vastklampt. Het is dwaasheid dit alles te negeeren. Wel is de critiek vaak onbillijk, ook als men alles erkent en streng beoordeelt wat aan ongewenschts is geschied. Doch gevaren zijn onmiskenbaar, politiek als ambt brengt ze mede. Zij raken ook de verhouding van Volksraad en Regeering.

Middelen ertegen bestaan. De samenstelling der Regeering kan hier buiten bespreking blijven, maar voor den Volksraad is natuurlijk gewenscht, dat de Regeering en de kiezers — en in de practijk de partij-besturen die in feite „benoemen" — hooge eischen aan de candidaten stellen. Ook in het vertegenwoordigend stelsel zijn het „men not measures" die tenslotte den doorslag geven.

Oplossing van het eeuwige vraagstuk van de positie en vergoeding der Raadsleden is in een heterogene maatschappij als de Indische nog moeilijker dan elders. Géén vergoeding zou in dit

bezitloos land elke vertegenwoordiging onmogelijk maken; gelijke vergoeding op laag peil beteekent nadeel voor de Nederlandsche groep; gelijke vergoeding op hoog peil beteekent groot voordeel voor vertegenwoordigers der arme Inheemschen. Men vond tusschenwegen en de instelling van het College van Gedelegeerden is ook sociaal een gelukkige vinding, al prikkelt het de neiging tot onredelijke critiek. Het inkomen van een Gedelegeerde gaat tenslotte niet uit boven dat van een procuratiehouder van een middelgroote firma of van een hoofdambtenaar, maar dan — voor niet-ambtenaren — zonder een toch eigenlijk volstrekt redelijk recht op pensioen. Neen, financieel uitbundig bevoordeeld is onze Volksraad stellig niet en het weelderigst levend deel van Indië vormt hij evenmin.

Tegenover alle bezwaar staat het goede dat vertegenwoordiging biedt. Sterk spreekt het enkele feit, dat er ergens in het land en nog wel vlak bij de Regeering een plaats is — „de eenige, waar ik mij op voet van volkomen gelijkheid gesteld voel", formuleerde eens een nationalist — waar argument tegen argument gesteld wordt en waar beroep is op redelijkheid en billijkheid. En waar de Regeering, die het „never explain" niet als hoogste wijsheid aanvaardt, duidelijk kan zeggen wat zij wil en waarom. Goed is tenslotte, dat de oprechte goede wil van de overgroote meerderheid der leden buiten eerlijken twijfel staat.

Hoofdbezwaar tegen den Volksraad ligt voor vele critici in de zekerheid van herhaaldelijk meeningsverschil met de Regeering, dat van tijd tot tijd voortvloeit uit de zee van critiek in het Volksraaddebat. De belangrijkste veroordeelende critiek, die op het instituut ooit is uitgebracht, is uiteraard die van den lateren Minister-President Dr. Colijn. Als oud-Minister noemde hij in 1926 de instelling van den Volksraad een „fout" [1]), het begaan van een „dwaalweg" [2]), het „planten van een boom met voozen wortel" [3]) en dit oordeel berust in het bijzonder op de onvermijdelijkheid van een conflict waaruit „de strijd dreigt voort te vloeien" dien deze staatsman „boven alles ducht, die tusschen Nederlander en inheemsche". Beter zou het daarom volgens dezen beoordeelaar zijn geweest, indien niet de Volksraad ware

[1]) Koloniale vraagstukken van heden en morgen bldz. 71.
[2]) t. z. p. bldz. 77.
[3]) t. z. p. bldz. 76.

ingesteld, doch raden voor Java en voor Sumatra en kleinere ressorten.

Deze critiek was deels onjuist, deels onvolledig; de tegenvoorstellen sloegen niet in. Nogal onwezenlijk was 's Ministers verwachting, dat de verschijnselen, welke hij voor den Volksraad duchtte, zouden zijn uitgebleven in een Raad voor het meer dan 40 millioen inwoners tellend Java. Of in het algemeen, dat ongewenscht nationalisme in lagere raden zou zijn „op te voeden" tot iets anders. Nationalisme wortelt dieper. De practijk leert dan ook anders; hoe vergiftigend kunnen in lagere raden benoemingen werken. Billijkheidshalve moet den schrijver-staatsman worden toegegeven, dat hij ook zelf als Minister niet is overgegaan tot het ongedaan maken van wat hij eens een fout noemde, zelfs waar hij in 1928 constateerde, dat na 10 jaar de kans tot herstel voorgoed voorbij zou zijn. Uitvoering van de gedachte van 1928 zou in 1936 ook weinig gepast hebben in Nederland's streven naar éénheid door democratie.

Bedenkelijk blijft nochtans het doorwerken van een critiek als deze, die eigenlijk vastgeklonken ligt aan de eenigszins beperkte visie, dat voor Indië geen andere „ontwikkeling" mogelijk zou zijn dan door een al dan niet direct invoeren van copieën van de vormen van het Nederlandsche Staatsrecht, provinciën en gemeenten incluis. En waaruit dan volgt, dat de instelling van een Volksraad te vroeg en daardoor „fout" was. Wat dan afhoudt van het zoeken naar een natuurlijken ontwikkelingsgang of dat zoeken in een verkeerde sfeer zet.

Toch is eenvoudige redelijke ontwikkeling mogelijk en noodig, niet door bezwaren als die, welke door den Minister werden genoemd, te ontkennen, wel door aard, oorsprong der conflicten scherp en eerlijk onder de oogen te zien. Dat eischt allereerst besef van het bovenomschreven verschil tusschen plaats en herkomst van de Regeering en die van den Raad. De Regeering voelt daardoor Haar plichten tegenover de toekomst, zichzelf en het Koninkrijk. De Volksraad voelt uiteraard instinctief voor de groepen, waaruit hij voortkomt; hij voelt daarbij uit menschlievendheid voor de massa, uit plichtsbesef vooral voor het Indisch deel van het Koninkrijk. Hij geeft daarbij gelegenheid, ja noodt tot politieke formuleering en het politieke spel.

Kenmerkend voor deze situatie is, dat de Regeering geen partij achter zich heeft. Ja dat het voor haar niet eens gewenscht

zou zijn als een of andere groep „Regeeringspartij" zou zijn, die door dik en dun en bij voorbaat alles zou aanvaarden wat zij voorbrengt. Dat toch zou de Regeering min of meer vereenzelvigen met één der — toch altijd kleine — groepen en Haar positie tegenover de anderen minder hoog maken. Kenmerkend blijft voor den Volksraad, dat de meerderheden zich vormen naar de vraagstukken. En daarbij, dat deze meerderheden het op enkele, zeer enkele uitzonderingen na, ééns zijn met de Regeering.

Die uitzonderingen geven dan de meeningsverschillen, de „conflicten", zooals men soms met een niet al te gelukkig woord zegt. Zij kunnen, in verband met wat hiervoor over Regeering en Volksraad gezegd werd, van verschillenden aard zijn.

Voor de hand liggen eerst de meeningsverschillen waarbij voor de bovenlaag der Indische samenleving (vaak concreet) en voor de massa (vaak meer algemeen) iets gevraagd wordt, dat de Regeering meent niet te kunnen toestaan (meer scholen, minder belasting, betere positie van groepen van werknemers). Denkbaar is inderdaad, dat de scheidslijn wel eens loopt tusschen aan de ééne zijde de Regeering en de Nederlanders, aan de andere zijde de niet-Nederlanders. Doch de practijk leert, zoo goed als de analyse, dat dit bedenkelijk resultaat slechts zelden voorkomt.

In de tweede plaats ligt conflict voor de hand omdat de Regeering, verplicht als Zij is tot actief bestuur en handhaving der orde, met haar gansche apparaat tenslotte wortelt in voor een groot deel autocratisch gezag. De Raad daarentegen voelt, ook door zijn verkiezing door locale raden, allereerst voor wat men in Indië „decentralisatie" noemt. Hij voelt daarvoor van nature meer — en voor het B.B. minder — dan de Indische gemeenschap; hij toont uiteraard bovendien neiging om grieven te uiten. Ook op dit punt van bestuur en gezagshandhaving is conflict denkbaar langs de slechtste aller scheidslijnen, maar ook hier komt dat zelden of nooit voor, omdat de Raad dat zelf vaak min of meer instinctief vermijdt.

Ten derde zijn er de meeningsverschillen over de belangen van het Indische en het Moederlandsche deel van het Koninkrijk. Zijn niet — het belangrijk punt werd hierboven al vermeld — ook alle ambtelijke, ook alle Nederlandsche leden volgens hun eed verplicht „het welzijn van Nederlandsch-Indië naar vermogen voor te staan"? Het doordrongen zijn van de gedachte, dat dat welzijn slechts mogelijk is bij handhaving van een zeer nauwen

band met Nederland, sluit niet in zich dat men de belangen steeds op precies dezelfde wijze ziet.

Tenslotte is er de wrijving op punten die de organisatie der samenwerking betreffen. Het schijnt voor de Indische administratie practisch onmogelijk om de ontwerpen tijdig gereed te hebben vóór de Volksraadzittingen. Telkens wordt daardoor van het College spoedwerk gevraagd en overhaast beslissen. De noodzaak om de begrooting zeer vroeg te behandelen dwingt tot vage schattingen en vermindert de reëele beteekenis van het budgetrecht van den Raad.

Ziehier aldus een aantal redenen die inderdaad een voortdurende overeenstemming onmogelijk maken. Reden tot ongerustheid, tot een veroordeeling behoeft dat echter zeer zeker niet te zijn. Er zijn waarlijk wel andere mogelijkheden om in het algemeen een harmonischen gang van zaken te waarborgen, dan door aan de oppositie de leiding over te geven. En de practijk in Frankrijk leert, hoe dit overgeven op zich zelf, zelfs in een homogeen en ver ontwikkeld land, niet rechtstreeks tot een ideaal bestuur voert. Daarentegen blijkt uit de historie hoe, ook zonder dat kenmerk van het parlementaire stelsel, in den loop der tijden tal van vertegenwoordigende lichamen voortreffelijk hebben gewerkt. Dr. Colijn's critiek schiet op dit punt te kort, doch het zijn niet de oppervlakkigste beoordeelaars van het vertegenwoordigend stelsel geweest die constateerden, dat dat het beste, en in allen gevalle uitstekend functionneerde, vóór den uitgroei van de laatste driekwart eeuw.

Denkbaar is ongetwijfeld een aanvaardbare redelijke procedure waarin meeningsverschil telkens naar beste weten in het Rijksbelang moet worden beslist. De tegenwoordige regeling wil ook niets anders zijn. Denkbaar is zeker dat juist in een heterogene samenleving als de Indische èn de leden van het College èn de samenleving, de pers daarbij voorop, in den grond van hun hart de overtuiging houden, dat de eindbeslissing tenslotte het veiligst ligt in handen van een hooge onpartijdige Regeering. De pers voorop; merkwaardig is trouwens hoe het bestaan van den Volksraad medewerkte tot een betere verhouding tusschen Regeering en pers dan tevoren bestond. Maar ook in den Volksraad is blijvende waardeering denkbaar voor een hooge onpartijdige Regeering juist ook door de leden van den Volksraad zelf. Want juist zij kunnen weten dat meer macht voor den Volksraad niet beteekent meer macht voor alle leden, maar meer macht voor de

leiders van enkele dan toch altijd kleine partijen. Misschien van een partij, waarvan men minder heeft te verwachten dan van de Regeering.

Wel zeer scherp echter doet deze ontleding de noodzaak zien, dat Rijksbelang in laatste instantie de beslissende factor zij. Het was reeds John Stuart Mill, een der gaafste en diepste verdedigers van het vertegenwoordigend stelsel, die, schrijvende „On representative government", voortreffelijke en nog steeds waardevolle beschouwingen gaf over de moeilijkheden, welke voor het moederlandsch Parlement bestaan om ter zake de laatste instantie te vormen.

Naast mogelijke afdoende regeling, ook voor diepgaand meeningsverschil, is natuurlijk gewenscht dat de wrijving, welke de organisatie van het contact tusschen Volksraad en Regeering meebrengt, doelbewust tot een minimum wordt teruggebracht. Allereerst door hoffelijkheid van beide zijden; de Volksraad kan zich vooral hoeden voor noodelooze prikkelbaarheid, de Regeering vooral ook zelfs voor den schijn van beïnvloeding van of door onbillijke publieke critiek. Ten tweede natuurlijk door zakelijke regeling; denkbaar is die door contact in commissies van voorbereiding, door tijdige indiening van voorstellen; denkbaar is dat door andere begrootingsbehandeling vermindering van wrijving wordt verkregen. Tenslotte is er steeds de taak van den Voorzitter en van het zeer nuttige instituut, dat Commissie van Overleg heet en door een aantal vooraanstaande Volksraadleden wordt gevormd. Daarentegen zou de uitvoering van een onlangs op sympathieke wijze bepleite vermeerdering van contact van Kamerleden en Volksraadsleden, naast voordeel, wel eens meer misverstand kunnen geven.

Tegenover alle bezwaren en naast de mogelijkheden om ongewenscht conflict te beperken staat nog het feit, dat contact tusschen Volksraad en Regeering naar alle kanten goed kan zijn. Samengaan tusschen beiden, tusschen de vertegenwoordiging der samenleving en den vertegenwoordiger der Koningin kan bestaan en was er in honderden gevallen dat voorstellen werden aanvaard, ook vérgaande, heilzame, maar onaangename voorstellen zooals de Regeering in Nederland aan de Staten-Generaal niet durfde voorleggen. Samengaan demonstreert zich in het ver doorwerkend symbool dat er in besloten ligt als jaarlijks de Landvoogd in de strakke sobere staatsie van een Indische plechtigheid, den Volksraad

betreedt. Het uitte zich niet minder sprekend na een incident als dat van de Zeven Provinciën.

Bedenkelijker nog dan het in beslissingen neergelegd conflict, kan voor de Regeering andere invloed zijn, die van een vertegenwoordigend lichaam uitgaat op de samenleving. Dat kan het geval zijn als de vertegenwoordigers door niet politieke fouten de gemeenschap een slecht voorbeeld zouden geven. Maar vooral verderfelijk zou het zijn, indien de groote spanningen en de geladen atmosfeer die onmiskenbaar en onafwendbaar telkens kunnen ontstaan in raden van heterogene samenstelling, zouden uitbarsten en zich voortplanten. Hier ligt het eigenlijk gevaar waar Dr. Colijn op doelde en inderdaad liggen de voorbeelden in de geschiedenis voor het grijpen, ook dichterbij dan in den vermaarden Poolschen Landdag, of in het parlement van „jenes düster elegantes Kolonialreich" dat door een bevoegd beoordeelaar gezien werd in het Oostenrijk van vóór 1914. Inderdaad bieden diepgaand groepsverschil en rasverschil voor democratie en vertegenwoordigend stelsel moeilijkheden. „The mother of parliaments" slaagde er niet in de Ieren, de Amerikaansche democratie evenmin om de negers in het Parlement te doen samenwerken. Inderdaad kent de Volksraad momenten waarin de atmosfeer als het ware geladen is door dreigend diepliggend gevoelsverschil.

Naast het bezwaar van het gebrek aan homogeniteit staat dat van misbruik van het Parlement voor propagandistische doeleinden. Geen Overheid ter wereld — zoo formuleerde Ritman het terecht — zou het kunnen verdragen om elk jaar of half jaar uren over bestaansrecht te moeten debatteeren met hartstochtelijke tegenstanders der bestaande orde. Men kan dankbaar zijn dat het Indië van thans onvergelijkbaar ver afstaat van het Rusland van voor 1917, maar men zal goed doen om nergens op de wereld te vergeten hoe Lenin's succesvolle actie in de Doema overduidelijk voorgoed heeft vastgelegd, dat een Raad gebruikt kan worden voor doelbewuste propaganda tot ontwrichting van den Staat. In Indië werd dit gevaar in breede kringen — en zelfs te veel — als reëele dreiging gevoeld. Een gevoel, wel eens versterkt door hetgeen in Nederland's hoogste vergaderzaal den communisten werd toegestaan.

Tegen al dit kwaad echter is kruid gewassen. Het bestaat daarin, dat de Regeering straffe grenzen handhaaft buiten welke

Zij niet in debat treedt en dat de Raad en zijn Voorzitter allereerst voor waardigheid, maar ook voor behoorlijkheid zorgen. Het geheim van de maatschappelijke vrijheid is te vinden in de juiste beperking der vrijheid en dat geldt ook en juist in dit Oostersch land en voor dit heterogeen college. Vrijheid van het woord, vrijheid tot het belijden van elke gedachte besta; vrijheid van beleediging, van onbehoorlijkheid, van ophitsing, van aansporing tot verzet — in welken vorm dan ook — besta niet. Als althans de Raad zijn bestaansrecht niet prijs wil geven. Het „er is een Volksraad" is geschreven om den Staat „in te richten", niet om gelegenheid te geven hem te schaden.

Ook tegenover dit bezwaar van den Volksraad staat overigens voordeel. Het is dit, dat de Raad vertegenwoordigers samenbrengt van groepen die, hoezeer in laatste instantie ook op elkaar aangewezen, elkaar anders niet ontmoeten. En die zonder die ontmoeting voor elkaar de vreemden zouden blijven, van wie men altijd geneigd is om aan te nemen dat zij het best in staat zijn om de lasten der gemeenschap te dragen. De Raad brengt dit contact, dat dan de leden doet ontdekken, hoe ook die anderen hun argumenten en hun idealen hebben. Het is dit contact, deze door de buitenwereld eenigszins gewantrouwde, maar bij ons van fouten vrij gehouden en overigens maar betrekkelijke „camaraderie" der Raadsleden, die in dit heterogene land een weldadig verzoenende werking kan hebben en gelukkig ook vaak heeft. Tallooze stemmingen, waarbij de scheidslijn anders valt dan volgens die van het ras, werken naar dien zelfden kant. Tenslotte kunnen natuurlijk de Volksraadsleden, vooral ook Gedelegeerden, in hun kring veel doen om de motieven der Regeering te doen begrijpen en waardeeren. Ook dit geschiedt. Al dit goede is te brengen onder het begrip redelijkheid; daarbij is dan inbegrepen de eerbiediging van elkanders waarde als mensch.

Daarnaast staat dan het nut der openbaarheid. Dat is zeer groot, ook preventief. Het is ondenkbaar dat de algemeene medewerking, welke de Regeering in den crisistijd ondervond, zonder het bestaan van een Volksraad even groot zou zijn geweest.

Het laatste bezwaar tegen den Volksraad betreft zijn invloed op de Regeering. Die kan fout zijn. Ook in volkomen harmonie met een loyalen goed willenden Volksraad zou een Regeering het land naar het verderf kunnen voeren. De ervaring leert, dat in de jaren vóór 1929 Regeering en Volksraad te zamen de

landhuishouding op te grooten voet deden leven — zooals trouwens ook het Westersch groot-bedrijf leefde. De in dien tijd opgenomen lasten bleken niet voldoende te rendeeren. Wat in dit opzicht dreigt, is hetzelfde dat voor elk volwaardig parlement geldt en zelfs in sterke mate geldt. Dat maakt het niet minder ernstig.

In het Westersch parlement bestaat de klacht over ondeskundigheid, over politiek, spel en koehandel, over ,,den storenden invloed der pers" die brengt tot propagandaspeeches voor de massa. Luid is daar de klacht over de onzelfstandigheid, het gebrek aan moed of aan kunnen van de Regeering die met het vertegenwoordigend lichaam, of met machten als vakverbonden die er achter staan, te veel rekening houdt, zoowel in wat zij doet als in wat zij nalaat. Voor Indië geldt dit alles natuurlijk in veel mindere mate, doch toch nog zoo, dat juist daarom gesproken wordt van een onjuiste staatkundige positie van den Volksraad. En inderdaad is er in allen gevalle een tendenz die tot nadenken moet stemmen. Niemand kan ontkennen, dat als alle moties en amendementen van den Volksraad waren uitgevoerd, dit meer slechts dan goeds voor het land zou hebben gebracht. Van de overgenomen suggesties is niet zeker dat zij meer goeds dan slechts brachten. En indien een Regeering speciaal ten opzichte van de uitgaven en het binnenlandsch bestuur geen vasten eigen koers zou gaan, hoezeer dan ook steeds luisterend naar den Raad, zou dat zich vrij snel wreken.

Afzonderlijk staan dan nog de klachten over den voortdurenden tijdnood, de overlading en den druk die de werkwijze van het lichaam ook legt op wat men de actieve elementen in het staatslichaam zou kunnen noemen. De Nederlandsch-Indische uitvoerende macht, voor wie juist wegens den aard van het land, kracht en activiteit noodiger is dan waar ook, is wel eens vergeleken met een licht model auto met zwakken motor, maar een aantal zeer zware remmen; het beeld betrof de overbelaste departementen, die voor hun voorstellen soms goedkeuring moeten verwerven van Landvoogd, Raad van Indië, Volksraad en Nederland. De Volksraad, nieuwe instelling in een uiteraard sober bezet milieu, werd dan de zwaarste rem geacht.

Inderdaad zijn er in dit alles, in al dit spreken en den tijd die het vordert, de uitwerking die het heeft, gevaren die den Volksraad bedreigen tot in de wortelen van zijn beteekenis en bestaan. Voor een Regeering, die weet wat zij wil, die actief, welwillend en redelijk is en een ,,conflict" niet zoekt maar ook niet schuwt,

zullen de gevaren het geringst zijn. De werkwijze van den Volksraad zal daarbij — met medewerking der Regeering — voortdurende zorg en aanpassing eischen. Doch die wordt daaraan dan ook besteed en dat geeft de mogelijkheid om de gevaren te beperken.

Voorts zijn drie punten belangrijk. De Volksraad is „schildwacht der publieke opinie", zooals Van den Bussche hem noemde; hij brengt een kennis van wat er omgaat die geen ander lichaam of orgaan geven kan. De Volksraad geeft ten tweede onmiskenbaar vaak waardevolle practische medewerking door beter inzicht en direct of indirect initiatief. Niemand die de taal van den Volksraad verstaan wil en verstaan kan, zal dit ontkennen. Tenslotte — en dit is misschien nog de verst strekkende werking van het instituut — brengt de Volksraad de Regeering, juist daar waar zij voor zich zelf klaarheid behoeft om een eigen weg te gaan, onwillekeurig er toe zich het belang van het Indisch deel van het Koninkrijk, dat zij in het debat zoo vaak moet laten gelden, scherper afgerond voor oogen te stellen.

IV.

Twintig jaar staan nu Volksraad en Regeering naast elkaar, maakt nu de Volksraad deel uit van 's Lands hooge Colleges. In een wereld vol groeiende agressiviteit, rastheorie en afgunst zijn de aanwezigheid en de werking van den Nederlandsch-Indischen Volksraad een sprekende uiting van wel zeer Nederlandsch maar ook van Indisch vertrouwen in humanisme, in behoorlijkheid en gezond verstand. Het zou dwaasheid zijn te ontkennen, dat het onderling contact tusschen Regeering en Volksraad vaak bezwaren bracht en dat het voor de toekomst de mogelijkheid laat tot verder bezwaar en zelfs tot gevaar. Het zou grooter dwaasheid zijn te ontkennen, dat tegenover dat nadeel tot nog toe meer voordeel staat voor de binnenlandsche politiek. De tijd zal leeren, of Regeering en Volksraad in staat zullen zijn de straffe grenzen te handhaven zonder welke de Raad meer kwaad zou kunnen brengen dan goed. De Raad zal redelijk en actief zijn en zich stellend op de basis van de eenheid van het Koninkrijk, of hij zal niet zijn.

Ook: zich stellend op de basis van het Koninkrijk. Want juist ook voor de verhouding van Nederland en Indië heeft de Volksraad bewust en onbewust invloed. Het is stellig mogelijk dat die invloed vèrgaand en heilzaam zal zijn. Ook hier ligt de uitkomst in den schoot van den tijd.

DE VOLKSRAAD EN HET INDISCHE STAATSRECHT

DOOR Prof. Dr. J. H. A. LOGEMANN

I.

De Volksraad als instrument van overleg.

De staat is noodzakelijk een dwangordening, omdat de samenleving der mensen in ver gaande mate is een gedwongen samenleving. Orde, in een onontloopbare verbondenheid van strijdige belangen, inzichten, geestelijke normen, kan slechts onder dwang worden gehandhaafd. Derhalve zal er in den staat altijd geheerst moeten worden. Wie als tegenstelling tot déze heerschappij den eis der vrijheid stelt, is principieel anarchist. Dus utopist.

Drie grondvormen van heerschappij schijnen in onzen tijd onderscheidbaar.

Vooreerst de zuivere overheersing. In zoverre de heersers louter eigen ordening aan de beheersten opleggen, daarbij vreemd zijn aan de geestelijke en gevoelswaarden dier laatsten, hun inzichten niet vragen, hun belangen niet tellen — in zoverre kan men spreken van overheersing. Tegenover deze onvrijheid staat de eis van staatkundige vrijheid. Deze heerschappijvorm zoekt geen rechtvaardiging, geen legitimatie van het gezag.

De tweede grondvorm is die, waarin de heerschappij slechts de exponent is van de eenheid in wens en streven der beheersten. Dit kan werkelijkheid zijn in vrij samengetreden groeperingen tot een beperkt doel. Ten aanzien van den staat kan men hier boekstaven de voorstelling van het zichzelf regerende volk, dat daarom vrij is.

Als zodanig echter, als ideologisch fundament van den democratischen staatsvorm, heeft die voorstelling den tijd achter zich, dat men in haar geloofde — nimmer dat zij werkelijk was. De voorstelling van „het" volk, dat „zichzelf" regeert, onderstelt een eenheid van belangen, inzichten en normen, die onbestaanbaar is en slechts door de gekozen personificatie wordt gesuggereerd.

Nieuw en actueel is evenwel de gedachte om de eenheid, die tot realisering van deze zelfregering voorwaarde is, te organiseren. Bolsjewisme en fascisme zijn er beide op uit om een standaardmaat voor die eenheid verbindend te maken, oud en jong daartoe op te voeden en intussen alles met geweld neer te slaan, wat zich aan den standaard niet kan en wil conformeren. In zoverre de eenheid bereikt wordt, is er inderdaad heerschappij, die geen overheersing is. De duitse term Führung drukt dit zinrijk uit. De weg naar de eenheid kenmerkt zich evenwel door de meest krasse overheersing en juist omdat geen uiterlijke ordening maar geestelijke eenheid wordt nagestreefd, is de geestelijke onvrijheid groot.

Wie de maatstaf bepaalt van deze eenheid, dat is „de" beweging of „de" partij — een minderheid, die voor zichzelf het bezit van het ware oordeel opeist en blijft opeisen, ook als de nagestreefde eenheid gezegd wordt te zijn bereikt. Met consequentie. Het door organisatie verworvene blijft georganiseerde verzorging vergen.

De slotsom is niettemin, dat de begeerde eenheid wordt gevestigd en wordt gehandhaafd door dwang. Geestelijke onvrijheid en bureaucratie zijn in harder of milder practijk wezenskenmerken van deze staatsvormen. De heersende groep zoekt de legitimatie van het gezag in haar eigen ideaal, dat zij anderen oplegt.

De derde grondvorm gaat uit van erkenning van het feit der verscheidenheid, dus verdeeldheid, van belang, inzicht en geestelijke normen. Derhalve van de onvermijdelijkheid, binnen het tot staat geordend dwangverband der samenleving, om bij tijd en wijlen te moeten zwichten, onvrij te zijn. Doch men zoekt die onvrijheid te beperken, door het heersen te binden aan overleg. In het compromis zoekt men het feit van zwichten, van overheerst zijn, tot een minimum te beperken. In het overleg, de vrijheid van gedachtenwisseling, zoekt men het subjectief gevoel van overheerst zijn weg te nemen. Aan het overleg wordt dus de heerschappij gelegitimeerd.

Uitgangspunt van deze constructie is de erkenning van betrekkelijkheid. In de beide andere grondvormen stelt de heersende

groep haar normen als absolute waardemeter. In den derden grondvorm ontbreekt die vaste maatstaf. Er is geen andere, dan de aanvaardbaarheid, empirisch waar te nemen, van de heerschappij voor elk der afzonderlijke belangengroepen en geestelijke groeperingen. Onaanvaardbaarheid betekent overheerst zijn, onvrij zijn.

Overleg en daarom vrijheid van gedachtenwisseling en dus geestelijke vrijheid zijn de kenmerken van dezen grondvorm. Geen overleg van fundamenteel gelijkgezinden, zoals de droom luidde van het zichzelf regerende volk. Niet de waarheid, het voor allen geldende, die uit de discussie ontspringt. Maar juist daarom is het overleg, het pogen elkaar te verstaan, de wil om voor andere belangen, inzichten, normen ontvankelijk te zijn, des te onmisbaarder en waardevoller.

Overleg en vrijheid van gedachtenwisseling, deze erfgoederen uit de ideologieën van democratie en liberalisme, behouden hun waarde juist in een verdeelde werkelijkheid. Het is geen partij kiezen voor een bepaald beleid, wanneer men daarbij constateert, dat het erfgoed is vrijheid van discussie en dus niet vrijheid tot iedere meningsuiting en meningsbeïnvloeding. Discussie onderstelt zakelijke oordeelsvorming en is vijandig aan geestelijke horigheid en den aankweek daarvan.

In het gezegde ligt de beperkte houdbaarheid van dezen grondvorm begrepen. De verscheurdheid der samenleving moet niet zo groot zijn, dat praten met elkaar niet meer mogelijk is. Anderzijds schuilen in het compromis de gevaren van stuurloosheid en gemis aan daadkracht. En nog veel ernstiger dan deze begrensdheid is het feit, dat het grondbeginsel zelf veelal slechts in zeer beperkte mate werkelijkheid is en overigens slechts onware idealisering van markthandel, van de wisselende machtscombinaties tussen „pressure-groups".

Met de instelling van den Volksraad als vertegenwoordigend lichaam is Nederlandsch-Indië toegetreden tot den derden grondvorm, die boven werd onderscheiden. Wat ook de staatsrechtelijke bevoegdheden van den Volksraad mogen zijn of worden, zijn meest wezenlijke betekenis schuilt voor mij in zijn functie als instrument van overleg — tussen maatschappij en regering, tussen de maatschappelijke groepen onderling. Heersen kan een vertegenwoordiging zomin, als „het volk" zichzelf regeren kan. Altijd is het een deel, dat een ander deel beheerst, misschien overheerst. Parlements-

heerschappij is altijd slechts een vorm voor een andere heerschappij. Dat is dus niet noodzakelijk een ideaal. Maar wel heeft men heersende parlementen hun zedelijk gezag en op den duur hun bestaan zien verliezen, omdat zij geen orgaan meer bleken te zijn van wezenlijk overleg, omdat de beslissingen binnenskamers reeds genomen waren in den Kuhhandel der partijen en het openbaar debat slechts waarde had voor de propaganda.

Dergelijke ontwikkelingen mogen in gegeven gevallen onvermijdelijk zijn, het blijft waar, dat met hen de waarde van het vertegenwoordigend lichaam verloren gaat.

In hoeverre de Volksraad als instrument van overleg voldoet, daarvoor is geen objectieve maatstaf en het empirisch oordeel behoort de staatsrechtbeoefenaar aan den politicus over te laten. Zeker is. dat het staatsrecht van den Volksraad zijn volle ontplooiing in dit opzicht toelaat. Hij handelt in het openbaar; hij mag zo nodig op eigen initiatief bijeenkomen; hij is vrij in de ordening zijner beraadslagingen, mag elk gewenst onderwerp aan de orde stellen, elke motie aannemen, die hij goed dunkt. Uit de Government of India Act 1935 kan men ervaren, dat het in een aantal opzichten ook anders mogelijk is.

De regering heeft de plicht — behoudens mogelijk beroep op 's Lands belang — om den Volksraad de inlichtingen te verstrekken die hij vraagt. Practisch geen meningsverschil heerst over het punt, dat deze „inlichtingen" (artikel 69 Ind. Staatsr.) of „voorlichting" (artikel 63 Ind. Staatsr.) omvatten rekenschap geven, verklaren en verdedigen van regeerbeleid, derhalve discussie, overleg.

Eén omstreden en den Volksraad voorlopig afgestreden punt doet zich hier voor. De Regering meent bij een interpellatie verschijning, d.i. aanvaarding van mondeling debat, te mogen weigeren. De aangevoerde argumenten vermag ik niet te waarderen; zij hielden nochtans één doorlopende hulde in aan het beginsel van overleg en beweerden slechts het vruchtbare overleg in bescherming te nemen tegen de onvruchtbare kibbelarij. Men mag op de uitspraak der Regering en op de zwakheid van dit standpunt vertrouwen, dat niet verschijnen hoge uitzondering zal blijven.

De Regering moet discussie met den Volksraad zoeken bij begroting en ordonnantiewetgeving. Zij mag dat doen in elk ander geval en zij doet dat ook, met name ten aanzien van de Haar competerende salarisregeling. Zij neemt zelfs weleens deel aan het debat over een afzonderlijk in den Volksraad aan de orde gestelde motie.

Bij het overleg met de Regering heeft elke vertegenwoordiging, in welk land ook, zich het functieverschil bewust te maken, dat beiden onoverbrugbaar scheidt. Een zekere terughouding van de zijde der vertegenwoordiging — b.v. in personeelszaken — is daarom vaak redelijk; een rechtsbeperking ligt hier niet. Wanneer dan ook, een enkel maal van regeringswege, maar niet zelden ook door volksraadsleden wien een bepaalde volksraadsuitspraak niet welkom is, geschermd wordt met „uitsluitende bevoegdheden van de Regering", die „dus" aan het oordeel van den Volksraad min of meer zouden zijn onttrokken, dan moet men dat niet ernstig nemen. Tot het opstellen van een formele leer van het praerogatief (overigens een verkeerde term) is het gelukkig nooit gekomen. Zij zou in wet noch traditie enigen steun vinden. Eveneens schijnt overgewaaid de neiging, om buiten debat te stellen beslissingen door de Regering in Nederland genomen. De Indische Regering mag en moet voorop stellen, dat zij daaraan gebonden is; tot toelichting en verdediging is zij tegenover den afwezigen lastgever meer dan ooit gehouden. Geen „zaken, Nederlandsch-Indië betreffend" (artikel 69 Ind. Staatsr.) zijn van 's Volksraads gedachtenwisseling uitgesloten. En de beslissingen der Kroon hebben evenveel aanspraak op het zedelijk gezag, dat aan handhaving in vrije discussie ontspruit, als die van de Indische Regering.

II.

De macht van den Volksraad.

De Volksraad is instrument van overleg sedert 1918. Hij is bovendien, van 1927 af, drager van gezag, van medezeggenschap in de vaststelling van begroting en ordonnantie. Op deze plaats opnieuw raakt het staatsrecht van den Volksraad de fundamenten van den staatsbouw in het algemeen.

Overleg kan geen overleg blijven, maar moet komen tot besluit. De vraag is, wiens besluit na het overleg gelden zal, d.i. wie zal heersen. Nimmer, zo werd boven verklaard, het volk. Indien het volk heet te heersen, heerst op zijn best de meerderheid — overigens een vager én ingewikkelder begrip dan het schijnt. Maar een morele aanspraak van de meerderheid om te heersen over de minderheden valt niet te construeren, zodra men verscheidenheid van geestelijke normen erkent.

Zo noodzakelijk als heerschappij in de samenleving der mensen is, een abstract-geldige rechtvaardiging van een bepaalde heerschappij, of een bepaalden vorm van heerschappij (omdat dit in laatste instantie hetzelfde is), laat zich niet geven.

Waar ordening der samenleving het doel is, zullen in een oordeel over een bepaald bewind de aanvaardbaarheid voor de niet-heersende groepen en de bekwaamheid tot een goede ordening steeds ondergeschikt blijven aan de kracht om zich te handhaven. In zoverre zal men zich moeten neerleggen bij de leer van Duguit : les gouvernants sont les plus forts, mits men dus dezen slagzin sociologisch niet te simplistisch opvat.

Een ander ding is, dat de heerschappij van elke groep of groepencombinatie, ook als die combinatie „de meerderheid" heet, zich tegenover de andere groepen altijd weer opnieuw heeft te rechtvaardigen, op straffe van het ontketenen van reacties, die mogelijkerwijs ertoe kunnen leiden, dat „de sterksten" de sterksten niet meer blijven.

En nog een andere zaak is, dat zelfs het staatsgezag niet meer is dan één — zij het sterke — maatschappelijke macht onder vele, waartussen het zich heeft te handhaven. Dat wil zeggen, deze heerschappij is niet absoluut; de overheid kan niet alles.

De functie van het staatsrecht is in dit spel van maatschappelijke krachten in hoofdzaak een afgeleide : het schept niet, het registreert. In hoofdzaak, niet ten volle. De vorm, ook de rechtsvorm, eenmaal aan maatschappelijke verhoudingen gegeven, versterkt en verstart tegelijk, ontneemt dus in zekere mate macht tot vervorming zowel aan de sociale krachten, die zich in den vorm organiseerden, als aan die, welke daar tegenover staan. En ook het gezag van het recht als zodanig is in de samenleving een eigen kracht, die de profijttrekkers van een rechtsvorm bij gelegenheid kan beletten zich ervan te ontdoen, al gaat hij hen knellen.

De Volksraad verkreeg medezeggenschap, omdat de zuivere bureaucratie niet meer onbetwiste gezagserkenning vond, zelfs waar zij zich kon oriënteren op een louter adviserenden Volksraad. Omdat er dus tekenen waren, dat de sterksten de sterksten niet behoefden te blijven — niet sterk genoeg al dadelijk om tegen hun regeertaak alléén opgewassen te zijn. Dus zeggenschap aan den Volksraad. Dan, in welke mate?

Parlementsheerschappij, werd tevoren al betoogd, is altijd slechts een vorm voor een andere heerschappij. En elke heerschappij is slechts betrekkelijk gerechtvaardigd. Daarom was en is de vraag niet de abstracte, of de Regering, dan wel of de Vertegenwoordiging heersen mag of heersen zal. De vraag was en is zeer concreet, welke heerschappij in het Indië van heden het meest aanvaardbaar is : die van de Indonesiërs met hun overwegende meerderheid des getals; die van de Nederlanders in Indië als leidende groep in het economisch leven en in het westers deel van het geestelijk leven; die van de Regering, d.i. van een westers geschoolde bureaucratie, in laatste instantie geleid naar het inzicht van Nederlandse regeringen in Indië's problemen.

In wezen is de heerschappij bij de Regering gebleven. Voor niemand is dat een geheim. Het begrotingsapparaat (de macht van den Nederlandsen wetgever) en het wetgevingsapparaat (conflictenregeling) zijn zo ingericht, dat de Regering slechts tijdelijk door den eis van overeenstemming met den Volksraad wordt geremd, mits het gezag van Nederland zich achter Haar stelt. En dat is practisch verzekerd door den nauwen band, dien de ondergeschiktheid van den landvoogd aan de Kroon, alsmede het parlementaire stelsel, tussen Nederlandse en Indische regeermachten spannen.

In deze omstandigheden kan men in de gezagsbevoegdheden van den Volksraad niet meer zien dan een versterking van zijn positie in het overleg met de Regering. Een erkenning en een bevestiging van de maatschappelijke kracht der publieke opinie van Indië.

Een oordeel over de gevallen beslissing staat aan de politici. De staatsrechtbeoefenaar mag in dit verband echter nog twee dingen opmerken.

Vooreerst, dat de beslissing genomen is door het tot dan toe alleen heersende gezag, na overleg, maar in vrijheid. Zij is geen compromis van reeds tot gelijkwaardigheid groeiende krachten geweest. De heerschappij is niet uit handen gegeven; maar toch, wie kracht zoekt bij anderen, bindt zich sociologisch en daarvan is de staatsrechtelijke verhouding de uitdrukking.

Dan ten tweede, naast Indonesiërs en Indische Nederlanders moest dus de Regering als zelfstandige derde maatschappelijke factor worden genoemd en erkend. Dit is het bijzondere van deze tot de taak van den modernen staat nog niet volgroeide samen-

leving: zij kan (of juister: de als heersers denkbare groepen kunnen) vooralsnog uit eigen midden niet voortbrengen noch de technische kracht van de moderne ambtenarij, noch de leidende kracht der moderne regering. De Regering, als leidster der administratie, vertegenwoordigt een eigen kunnen en ook een eigen inzicht en eigen geestelijke normen, die haar maken tot een zelfstandige factor in het maatschappelijk krachtenspel. Niet alleen tegenover de Indonesiërs; ook tegenover de Nederlanders in Indië. Zij is niet, als meestal elders, enkel door haar functie zelfstandig doch overigens slechts de exponent van kunnen, inzichten en normen der heersende groepen. Daarom kon redelijkerwijs de vraag gesteld worden — waarop dan de wet het bevestigend antwoord heeft geregistreerd — of voorshands niet de Regering de meest aanvaardbare heerser in Indië was gebleven.

De Indische Regering en de door haar geleide administratie werken in Indië. Zij denken en waarderen in belangrijke mate Indisch. De Indische Regering komt door dat feit in een eigenaardige positie. Zij ontleent haar maatschappelijk gezag terecht aan Nederland. Zij kan, met de Indische publieke opinie en met den Volksraad — zij het niet open —, in tegenstelling komen tot Nederland.

Men is zich van deze verhoudingen, die de positie van Indische Regering en Volksraad beide beïnvloeden, in den laatsten tijd scherp bewust. Het staatsrecht biedt voor de groeiende noodzaak, om Indië en Nederland over Indië's zaak rechtstreeks te confronteren, voorshands geen oplossing. Voor zover in de Kamerdebatten het Indische standpunt voorsprekers vindt, is het daarmede meteen betrokken in den Nederlandsen partijstrijd. Bevrediging geeft dat niet.

III.

Het vertegenwoordigend karakter van den Volksraad.

In al het voorafgaande is het vertegenwoordigend karakter van den Volksraad steeds stilzwijgend aangenomen. De vraag, of hij als een goede vertegenwoordiging mag gelden, voert op een derde punt naar de fundamenten.

Zijn er objectieve maatstaven voor een „goede" vertegenwoordiging? De moeilijkheid is al dadelijk, dat er meer eisen zijn dan enkel deze, dat de vertegenwoordiging „zuiver" zij.

De vertegenwoordigde behoeft niet bevoegd te zijn tot een oordeel over en een aandeel aan het regeerbeleid — de vertegenwoordiger wel. Hier ligt een innerlijke tegenstrijdigheid; een vertegenwoordiging, die verbetert, kan niet tegelijk zuiver zijn. En toch wil men overal terecht tot mederegeren competente parlementen. En toch eist terecht een regering, die uit eigen kracht regeert, naast zich een vertegenwoordiging wier zedelijk gezag zij kan erkennen.

De vertegenwoordiging discuteert niet alleen. Zij besluit bij meerderheid. Er is dus ook de vraag, wiens oordeel in het besluit tot gelding zal komen. Bij parlementsheerschappij derhalve de vraag, wie heersen zal. In Indië in elk geval, aan welk oordeel, met het gezag van het staatsrecht bekleed, de Regering haar beleid zal moeten legitimeren. Het getal gaat dus een rol spelen. Moet daarom de vertegenwoordiging ook aan den eis van quantitatieve zuiverheid voldoen?

Wie ja zegt, make zich bewust, dat hij daarmede geen beslissing neemt in de vraag, wàt in de vertegenwoordiging tot uitdrukking zal komen, doch in deze andere, wiè heersen zal. En over de kwestie, of het getal „recht" heeft op heersen, is boven al het nodige gezegd.

In dit licht moet men zien de toewijzing van door de wet gefixeerde aantallen zetels aan Indonesiërs (30), Nederlanders (25) en andere onderdanen (5). De voorzitter was tot dusverre altijd een Nederlander. Het effect van deze regeling is, dat besluiten, met grote meerderheid genomen, die dus tegenover de Regering een groot zedelijk gezag behoren te genieten, nimmer een raciaal karakter kunnen dragen. Typische rasstemmingen laten de Regering, bij geringe meerderheden dus, moreel op de wip. Het is duidelijk, dat deze samenhang met het probleem, wie heersen zal, voorshands geen wijde perspectieven opent op een principieel andere zetelverdeling in den Volksraad.

Het Indische staatsrecht kent als technische middelen om de vertegenwoordiging samen te stellen benoeming en verkiezing middels individueel kiesrecht. Het is begrijpelijk, dat men in abstracto aan het laatste middel de voorkeur geeft boven een aanwijzing door de Regering van Haar eigen tegenspelers. Doch kiesrecht, hoe ook georganiseerd, brengt slechts tot vertegen-

woordiging wat zich quantitatief weet te doen gelden. Het hangt naast de regeling van het kiesrecht af van de gegeven structuur der samenleving, wat dat zijn zal.

Beperktheid van het actief kiesrecht pleegt gemotiveerd te worden als uitsluiting van onbevoegden. Inderdaad kan de kiezer, die de functie van den verkozene niet begrijpt, zich met het oog op die functie niet doen vertegenwoordigen en wie zegt, dat zulke lieden zeer wel weten, aan wie zij hun vertrouwen schenken, vergeet, dat elk middel hun ontbreekt, om de gegrondheid van dat vertrouwen te toetsen. In Indië geldt dit voor de zeer velen.

Aan den anderen kant, dat de uitgeslotenen — hun belangen, inzichten, geestelijke normen — dan tenminste passief vertegenwoordigd zullen zijn, is niet gewaarborgd. Evenmin staat onaantastbaar zeker, dat de uitsluiting terecht is geschied. Bovendien, zo onbevoegden al niet kunnen oordelen, hun stem laat zich nochtans gebruiken. In zoverre de vertegenwoordiging macht uitoefent, betekent ook kiesrecht macht. Wie de ongekiezerde massa denkt te beheersen, dringt om haar kiesrecht. Zo ging het in Europa, zo zal het gaan in Indië.

In den tijd dat in Nederland het algemeen kiesrecht werd aanvaard, omdat niemand het meer kon tegenhouden, vond Cort van der Linden het inzicht, dat de individuele taak van den kiezer door de werking van het politiek partijwezen grotendeels van hem was afgenomen. Zijn taak vergt van hem niet meer een oordeel over „ingewikkelde vragen van staatsbeleid", maar alleen „eene zoodanige belangstelling in de publieke zaak, dat hij zich rekenschap geeft met de beginselen van welke politieke partij hij zich het best kan vereenigen".

Alleen dat? Het schijnt anders méér dan genoeg. Wat ware gewonnen, indien de kiezer liep naar utopistische partijen? Partijen, die zich verantwoord achten, om hun denkbeelden niet verder te preciseren dan nopens hetgeen zij willen afbreken? Ook bij een ontwikkeld partijwezen blijft het probleem van de bevoegdheid der kiezers. Als op alle vragen, hier aan de orde, past daarop slechts een empirische oplossing, geldend voor een gegeven samenleving op een gegeven tijdstip en waarbij de volstrekt objectieve maatstaf ontbreekt.

Nochtans, al blijft de bepaling van het actief kiesrecht een vraagstuk, het politiek partijwezen is bij een enigermate uitgebreid kiesrecht inderdaad onmisbaar. Zonder zijn ordening van het staat-

kundig denken en wensen ware de stembusarbeid van de kiezersmassa een chaos van daden van blind vertrouwen of confuse onbeholpenheid. De functie van de partij is het selecteren van staatkundige leiders en het ontwikkelen van een staatkundig program. Dit laatste betekent nog meer dan een selectie van denkbeelden, de verbeterende vertegenwoordiging, waarvan in den aanvang sprake was. Het staatsprogram selecteert niet alleen het vage of onbekookte tot het welbelijnde en weloverwogene; het bepaalt bovendien de betekenis van de uiteenlopende groepsbelangen, inzichten, normen, in het verband van het geheel. Schieten de partijen in dit laatste te kort, dan zoeken zulke groepen zelfstandig vertegenwoordiging met het oog op hun eigen doeleinden. Het kiesrecht evenwel is gegeven met het oog op de functie van de overheid in de samenleving als geheel. Vertegenwoordiging van (geestelijke of materiële) belangengroepen duidt op onvolkomenheden in het partijwezen. Zulk een groep is buiten haar horizon in beginsel staatkundig beginselloos; haar vertegenwoordigers daarbuiten dus niet representatief.

De politieke partijen hebben in een stelsel van individueel kiesrecht derhalve een onmisbare functie. Hun specifieke gebreken — te bekend om opsomming te behoeven — doen daaraan niet af. Doch wederom, of het partijwezen die functie werkelijk vervult, hoe goed of hoe gebrekkig, dat is wat in ieder gegeven geval de mogelijkheden en de werking van het kiesrecht bepaalt. Het oordeel daarover staat voor de zoveelste maal aan de politici.

Het vraagstuk van het actief kiesrecht voor den Volksraad is in 1918 opgelost op een wijze, wier oorspronkelijkheid een zekere aantrekkelijkheid bezit. De bevoegdheid van den kiezer is niet gemeten aan de gebruikelijke en wel zeer uitwendige criteria van censuseis of diploma, doch aan practische ervaring van het staatsbeleid. Evenwel, men zocht die ervaring alleen bij de leden der raden van stad- en landgemeenten en verkreeg daarmede een kiezerscorps zo klein, zo wonderlijk territoriaal verspreid en zo eenzijdig samengesteld, dat de politiekmakende gemeente slechts door er een getrapt kiesrecht achter te zoeken, er nog enige troost bij heeft kunnen vinden. In 1929 heeft de Staatsregeling, althans voor Indonesiërs, het criterium der staatservaring ook ontdekt bij andere waardigheidsbeklèders dan raadsleden, doch de vested interests van het geldende kiesrecht hebben in déze mogelijkheid

van uitbreiding nooit belangstelling getoond. De wet is onuitgevoerd gebleven.

De eerste Volksraad was als een algemene onderlinge kennismaking; van de belangrijkste groepen der Indische samenleving onderling; van al deze groepen met de Regering. Men was volslagen verbijsterd door de onderlinge onbekendheid, die men zich niet had gerealiseerd. Sedertdien kon zich een Indisch partijwezen ontwikkelen, maar men mag toch nog wel betwijfelen of dit zodanig volgroeid is, dat vertegenwoordiging van bepaalde geestelijke en materiële belangengroepen — in 1918 onvermijdelijk en onmisbaar — geheel uit den tijd is. Wel schijnt onjuist, dat enkele van die groepen de gelegenheid, om door verkiezing vertegenwoordiging te bereiken, uitsluitend ontlenen aan de gebrekkige regeling van het actief kiesrecht.

Indien de Indonesiërs, bij het geldend actief kiesrecht en zelfs bij een veel ruimer kiesrecht, één kiezerscorps vormden, dan zou geen waarborg bestaan, dat de uiteenlopende volksgroepen zich quantitatief konden doen gelden. Niet in en nog veel minder naast de politieke partijen. De wetgever heeft begrepen, dat hier een groepsbewustzijn bestond, dat zich binnen afzienbaren tijd niet in algemene partijprogramma's zou laten oplossen. Daarom greep hij organiserend in, door in kieskringen aan de grotere volksgroepen of volksgroepcomplexen een gefixeerd getal zetels te waarborgen. Aan de ontplooiing van het partijwezen doet dit geen schade. Alleen aan de quantitatieve evenredigheid wordt door zulke territoriale scheidingen afbreuk gedaan. Daar staat tegenover, dat door het beletten van politieken strijd tussen volksgroepen het partijwezen ongestoord zijn aandacht kan geven aan zijn eigenlijke functie.

De vervulling van Volksraadszetels door benoeming kan onder den invloed staan van alle motieven, die met de problematiek van de „goede" vertegenwoordiging samenhangen. Men kan benoemen wat zich in het gegeven kiesrecht quantitatief niet weet geldend te maken. Men kan benoemen om sociale leemten in de functionering van het partijwezen te dekken. Men kan benoemen om de competentie der vertegenwoordiging te verhogen. Men kan benoemen om de stemverhoudingen der groepen te beïnvloeden.

Van essentieel belang is, of de aldus aangebrachte correcties voortvloeien uit de gebreken van de kiesrechtregeling, dan wel uit de onvolkomenheden van het politieke leven zelf.

Correctie der stemverhoudingen heeft de wetgever ten aanzien van de rasgroepen zo goed als geheel uitgesloten. Twee zetels kunnen wisselen tussen de Nederlanders en de uitheemse onderdanen; de rasgroep van den voorzitter is wettelijk onbepaald.

Benoemingen ter versterking van politieke partijen zijn geregeld voorgekomen. Zij zijn als erkenning van het gebrekkig representatief karakter van het actieve kiesrecht misschien vergeeflijk, maar in beginsel in lijnrechten strijd met karakter en functie der politieke partijen.

Correctie van de competentie van de vertegenwoordiging schijnt men vooral te zoeken met de geregelde benoeming van een militair lid. Moet dan de bevoegdheid der vertegenwoordiging bestaan uit een staalkaart van vakkennis?

Het militaire lid laat zich echter ook interpreteren als vertegenwoordiging van belangen, inzichten, normen, die in het politiek partijwezen niet „tot hun recht" komen. Uitvloeisel dus van erkenning — naar het oordeel der Regering — dat het partijwezen niet genoegzaam representatief is voor hetgeen in het maatschappelijk leven geldt. Dan staat het militaire lid in betekenis naast de „economische groep".

Tenslotte heeft men dan de benoemingen van wat geacht wordt quantitatief in het kiesstelsel niet tot zijn recht te komen: religieusstaatkundige groepen bij de Indonesiërs, de Makassaren in den kieskring Celebes en, nog krasser, de Atjehers in den kieskring Noord-Sumatra.

Men mag ten aanzien van den Volksraad met reden spreken van een stelsel van vertegenwoordiging. Ieder element immers in den bonten opbouw blijkt een eigen functie te vervullen. Het oordeel of het stelsel goed is, behoort wederom aan de politiek, niet aan het staatsrecht.

Zoveel schijnt zeker, dat het actief kiesrecht verre tekortschiet om alle maatschappelijke krachten bij het staatsbeleid te betrekken, die daarvoor vruchtbaar kunnen zijn. Dat is dubbel fout, omdat de bekrompen uitwerking van het kiesrecht een der factoren is, die de rijping van het partijwezen belemmert. Gaat men te eniger tijd tot een essentiële verandering op dit punt van het stelsel over, dan zal het vraagstuk der benoemingen en dus ook van de verhouding tussen verkozen en benoemde leden geheel opnieuw zijn te bekijken. Het meest vastgeworteld in de maatschappelijke

structuur schijnen mij de rasgroepen, hun zetelverhouding en het instituut der kieskringen.

IV.

Men kan over den Volksraad en het Indische staatsrecht anders schrijven dan ik deed. Ook volledíger. En vooral stelliger. Het blijft een hachelijk ondernemen om de functie van een staatsorgaan te gaan bepalen. En nergens is het gevaar om meegesleept te worden door ideologische schema's groter, dan bij het college, dat in zijn naam al suggesties binnensmokkelt, of men nu zegt Volksraad of vertegenwoordigend lichaam.

DE VOLKSRAAD EN DE REGEERINGSVERKLARING VAN 18 NOVEMBER 1918

DOOR Mr. A. B. COHEN STUART

Zeer wel kan ik mij herinneren, hoe ik dien dag niet zonder eenige spanning de vergadering afwachtte. In de vroegte stond ik op het Volksraad-terras aan den Tjiliwoeng-oever en zag neer op de door regens gezwollen, snel stroomende water-massa's. Een beeld van den onrustigen tijd. Zou het bandjir worden? — Neen, waarschijnlijk was het toch niet.

Als gewoonlijk had ik den nacht doorgebracht op mijn officiersveldbed in de Volksraad-boekerij. Daar de hotels overvuld waren en het buitengewoon drukke werk mij niet toeliet tijdens de raadszitting dagelijks uit mijn woonplaats Buitenzorg over te komen, had ik een oplossing moeten forceeren door — naar Kitchener's bekend voorbeeld — mijn nachtverblijf op het tooneel zelf van mijn dagelijkschen arbeid te kiezen. Ik had hierdoor het voordeel, zonder bezwaar nog tot laat in den avond aan 't werk te kunnen blijven en 's ochtends vroeg te kunnen beginnen. Want, al was het bij deze najaarszitting niet meer zoo druk als tijdens de zenuwsloopende eerste raadszitting, toen ik temidden van den oplaaienden ijver der eerste Indische volksvertegenwoordiging het allereerste begin van een functionneerend secretariaat had op te zetten, schromelijk veel werd toch van uur tot uur geëischt om de zaken gaande te houden; de afdeelingsverslagen in goeden vorm afgeleverd te krijgen; de nog vaak

haperende stenografische verslagen der vergaderingen tijdig in te zamelen, te doen corrigeeren en afdrukken; daarnaast het oog te houden op de nog niet geringe moeilijkheden van den zwoegenden huishoudelijken dienst; te letten op de kleine zwarigheden met het secretariaat van den Raad van Indië, dat, in hetzelfde gebouw als de Volksraad gevestigd, grensgeschillen opwierp; de leden van het college bij informaties ter zijde te staan door verschaffing van studiemateriaal of andere gegevens; de regeeringsgemachtigden waar noodig voort te helpen; de Volksraadsvergaderingen bij te wonen, den voorzitter bij te staan in het verwerken van de voorstellen der leden en in 't algemeen bij het doorvoeren van een goeden gang van zaken en een regelmatige orde van werken. Het waren roezige dagen.

Daarbij kwam dan nog de onmiskenbare geladenheid van de politieke atmosfeer; men kon zich inderdaad niet verhelen, dat de wereld in rep en roer was. In Europa was de toestand bij de afwikkeling van de gevolgen van den wereldoorlog in menig opzicht zeer ernstig geworden. Het was, zooals Troelstra het later in de Tweede Kamer heeft geschetst: „het hoogtepunt van het internationale gebeuren, toen de splinters van de stukgeslagen tronen het Nederlandsche volk om de ooren vlogen en de donder van internationale revoluties over zijn velden rolde".

Zelfs scheen, naar de persberichten te oordeelen, iets als een reflex van de revolutionnaire gezindheid elders ook in het bedaarde, democratische Nederland voelbaar te zijn geworden. Maar — en dit gaf tenslotte geruststelling en ontspanning — juist was van regeeringswege een ministerieel telegram bekend gemaakt, waaruit bleek, dat het revolutie-gevaar in Nederland was bezworen; tevens ook, dat de Nederlandsche Regeering belangrijke hervormingen had aangekondigd.

Wat zou dit voor de situatie in Indië beteekenen?

* * *

Geheel rustig en evenwichtig mocht ook in Indië de toestand niet genoemd worden. In den Volksraad had dit in de afgeloopen dagen ruimschoots weerklank gevonden, voornamelijk bij de algemeene beschouwingen betreffende de aanvullingsbegrooting 1919.

De heer Schmutzer (R.Z.) had den 16en luide geklaagd over de uitingen van een sinds maanden steeds toenemende criminaliteit, van een steeds voortschrijdende „verwildering", in sommige streken zich verscherpende tot een volslagen anarchisme. Vooral de Europeesche cultures moesten het blijkbaar ontgelden. Over geheel Java viel een sterke stijging van het aantal brandstichtingen en diefstallen van landbouwproducten, materialen e.dgl. op te merken. „In de Inlandsche maatschappij, waar het woord vrijer gesproken en het blad scherper beschreven mag worden, waar een oude druk gaat verdwijnen en min of meer wilde elementen, lang door hormat en adat in toom gehouden, los gaan springen", achtte de spreker versterking van de politie, eventueel voorziening in de behoefte aan orde op andere wijze dringend noodig. Zeer klaagde hij over de „meest ondubbelzinnige opruiing" van de Inlandsche bevolking, uitgaande van de Europeesche en Inlandsche apostelen der revolutionnair-socialistische I.S.D.V. en door de Inlandsche pers tot in de verste desa gedragen. Ook de Sarekat Islam bleek steeds meer te worden meegesleept door wantrouwen, door neiging tot verzet tegen economische en politieke onderdrukking: „de ideeën van haat tegen de kapitalisten verspreiden zich als een olievlek over het land".

In de redevoering van den heer Bergmeyer (C.E.P.) had teleurstelling geklonken over het steeds duidelijker wordende afglijden van de godsdienstig-Mohammedaansche beweging in revolutionnair-socialistische richting.

De heer Van der Jagt (B.B.) had tevoren al met misprijzen gesproken van het „verwordingsproces der Javaansche evolutie". Deze manifesteerde zich volgens spreker den laatsten tijd in een snel aangroeiende persoonlijke onveiligheid. De planter ondervond het aan den lijve. De desabevolking begon zich van een ongunstige zijde te doen kennen, op verkeerde wegen geleid door de drijverij, het wroeten en woelen van verkeerde promotors, waardoor zij de richting van anarchie en terreur dreigde uit te gaan; er was een kwaadwillige, misdadige actie gaande, gemaskeerd door schoonklinkende leuzen: opheffing, bevrijding, ontvoogding, voorlichting, associatie, socialisme, ethiek. Verzet, sabotage, roof en geweld traden steeds ernstiger op. Het waren veege teekenen des tijds, dat de Ratoe adil weer in de desa werd aangekondigd, onder beëindiging van het tegenwoordige gezag, enz. enz., wanneer een groote openbare S.I.-vergadering was gehouden. De politie

diende versterkt, het toezicht op pers, vereenigingen, agitatie diende verscherpt: „de Regeering neme voorval den indruk weg alsof ze bezig ware een wankele of een laissez aller politiek te volgen".

Blijkbaar had deze rede een al te eenzijdigen indruk gemaakt. Tenminste twee andere B.B.-ambtenaren, de heeren Stibbe en Whitlau, leden van den Volksraad, waren komen betuigen, dat de heer Van der Jagt niet namens het B.B.-corps in 't algemeen had gesproken en de heer Van der Jagt zelf had 't noodig gevonden achteraf te verklaren, dat hij niemand had willen grieven. In den Volksraad overheerschte de opvatting, dat niet àlle uitingen van ontevredenheid in den lande zonder meer als verschijnselen van een verwordingsproces mochten worden gebrandmerkt, en zeker niet van den kant van het B.B., dat boven partijen en strijdende belangengroepen diende te staan.

De stemming van ontevredenheid onder een deel der bevolking was natuurlijk bijzonder sterk tot uiting gekomen in de redevoeringen der uiterste linkerzijde; allerminst wezen deze op rust. De heer Tjipto Mangoenkoesoemo (Insulinde) had een schrijven van den Suikerbond aangehaald, waarin sprake was van de „hand over hand toenemende onveiligheid in de binnenlanden". Hij meende dat van conservatieve zijde gehitst werd om den opstandigen geest in de Inlandsche bevolking met bajonet en kogel te onderdrukken. Volgens hem terroriseerden Europeesche en Inlandsche bestuursambtenaren thans op tal van plaatsen de bevolking. Politie en militair vertoon werden haar niet gespaard, volgens spreker louter onnoodige provocatie. Ambtelijke excessen zouden bovenal moeten worden tegengegaan. Het ging er immers om, misstanden bloot te leggen en recht te doen. Mocht de Regeering niet bereid zijn hiertoe mede te werken, dan zou de aangekondigde ethische politiek ontaarden in leeg komedievertoon, ja, in „boerenbedrog" (een onparlementaire uitdrukking, in de hitte van het debat aan 's voorzitters aandacht ontgaan).

Een gematigde spreker als Dr. Radjiman (Boedi Oetomo) mocht dan constateeren, dat vooral in de laatste jaren de Regeering trachtte haar politiek meer op rechtvaardigheid dan op macht te grondvesten, heel wat minder voldaanheid klonk in de uitspraken van de heeren Tjokroaminoto en Abdoel Moeis (S.I.). De eerste zette uitvoerig streven en werkwijze der S.I. uiteen. De leiders achtten het bestaansrecht van de Sarekat Islam gelijkstaande met het

recht van den Inlander om te leven, zij oordeelden het een goed werk, bij de bevolking een besef van zelfbewustzijn te wekken, haar te doordringen van haar aanspraken op rechtsgelijkheid en gelijkwaardigheid, haar pal te doen staan tegen iedere behandeling, die getuigde van rassenwaan of van streven naar kapitalistische uitbuiting. Aanvankelijk had de S.I. met het oog op het in art. 111 van het Regeeringsreglement neergelegde verbod van politieke actie zich bij haar doelstelling bepaald tot een streven naar economische opheffing, doch dit was slechts tactiek geweest. Nu de herziening van het artikel aan de orde was gesteld, was de beweging vanzelf ook in politiek vaarwater gekomen. Zij zou niet aarzelen haar taak in dezen tijd te vervullen. Ordelijk wilde zij blijven; doch men diende zich te hoeden voor uittarting. Dit kwam aan 't licht in die gevallen, waar op de cultuur-ondernemingen de klap van den employé beantwoord werd met de piso blati van den koelie.

De heer Cramer (S.D.A.P.) had aangedrongen op spoedige invoering van hervormingen. Hij had gewezen op het voorbeeld van Europa en gewaarschuwd, dat het ook in Indië niet ontbrak aan revolutionnaire stroomingen. Hij klaagde, dat de bevolking vaak zoo moeilijk recht kon verkrijgen, dat hierdoor een neiging tot verzet was gewekt; dat het nu bovenal noodig was in te grijpen en de redenen van ontevredenheid weg te nemen. Aanstonds diende de weg te worden gebaand om den Volksraad te maken tot een volledig parlement, een werkelijke volksvertegenwoordiging. Een commissie uit den Volksraad zou de voorbereiding hiervan ter hand kunnen nemen.

De heer Schumann (N.I.V.B.) had vooral gewezen op de tegenstelling tusschen den frisschen, vooruitstrevenden geest, blijkens de memorie van antwoord in sommige regeeringskringen heerschende, en de uitingen van ouderwetsche, bureaucratische mentaliteit, die zich keerden tegen den ontwikkelingsdrang van den nieuwen tijd. Evenals tal van andere sprekers achtte hij vooral verruiming van de bevoegdheden van den Volksraad dringend noodig.

„De Volksraad", zoo betoogde hij, „is te beschouwen als een jonge aanplant in een oud bosch. De oude boomen vinden het heelemaal niet prettig, dat de jonge aanplant gekomen is en willen met hun breede takken dien aanplant het licht ontnemen, dat noodig is voor den groei. Echter: die boomen zijn reeds zoo oud

en de aanplant zoo jong. Als het tot een wedstrijd komt, is er alle kans, dat de aanplant met zijn krachtige vitaliteit zal zegevieren. Maar mocht het noodig blijken voor zijn vollen uitgroei, dan zullen wij niet aarzelen om van de oude boomen de takken te kappen, die den bloei belemmeren".

Vatte men alles samen, dan moest de conclusie zijn, dat er in Indië wel gisting was, die zich in een vroeger ongekende mate had verbreid. Klachten waren gerezen, wrijvingen waren ontstaan tusschen bevolkingsgroepen onderling, tusschen bevolkingsgroepen en autoriteiten. Hier en daar openbaarde zich zelfs een revolutionnaire geest. En dit alles vond in den Volksraad een bepaalden weerklank. Maar duidelijk was ook, dat, vergeleken bij de heftige en diepgaande volksbewegingen, die in andere landen woedden, toch in Indië alles nog overwegend rustig was gebleven. Hetgeen trouwens geen verwondering kon baren.

Men werd wel de inwerking gewaar van maatschappelijke krachten, die elders de samenleving in beroering brachten — kapitalisme, socialisme, nationalisme —, maar ernstig hadden zij, oppervlakkig gezien, de Indische samenleving tot dusver niet in beweging gebracht. Men besefte wel, dat ingrijpende veranderingen in aantocht waren, maar de structuur van een maatschappij als de Indische — in wezen Oostersch-agrarisch, doch onder autocratisch bestier saamgesnoerd met Westersch commercialisme — bracht vanzelf mede, dat voorloopig alleen een dunne bovenlaag met bewustheid aan de openbare gebeurtenissen kon deelnemen. De politieke organisatie werd gekenmerkt door het feit, dat tot voor kort alle politieke uitingen verboden waren. Slechts een gering aantal actieve deelnemers leefde, buiten de centrale ambtelijke bureau's, het politieke leven mede. Eerst in de allerlaatste jaren begon deze kring zich uit te breiden; nòg wekte politieke agitatie onder de groote massa opzien, verbazing of zelfs verbijstering.

Eeuwenoude tradities hadden het autocratische stelsel doen wortelen en herwortelen in de Indische aarde, waar het breed en stoer stond als een eerbiedwaardige waringin. De Oost-Indische Compagnie, later het Nederlandsche Koninklijke Opperbestuur, hadden zich gevoegd naar de overgeleverde feodale vormen en deze weliswaar gaandeweg doordrongen van hun zakelijke, rationeele of moderne opvattingen, doch onder voortdurende

cultiveering van het oude, ontzagwekkende complex, gekenmerkt door de idee van den centralen, in beginsel oppermachtigen Heerscher. Men moge dan hebben geconstateerd, dat onder de zware overschaduwing van het hoogste gezag toch nog zoo iets als een bescheiden dorpsdemocratie in eigen Oosterschen trant was blijven bestaan, de sterke indruk van een massale, in één hand samengevatte machtstotaliteit werd hierdoor toch nauwelijks beroerd. Het was dan ook reeds een treffende nieuwigheid geweest, toen ingevolge de Decentralisatie-wetgeving van 1903 de eerste autonome locale raden, in voorzichtige navolging van Nederlandsche gemeenteraden, één voor één werden ingesteld. Hier werd een stuwkracht gewekt door den aandrang van Europeesche stedelijke elementen, die onder het liberale regime steeds meer invloed op de economische ontwikkeling hadden verworven en prijs stelden op een moderniseering van het stadsbeheer. Hier vormden zich ook kernen van actiever politiek streven.

Een nog treffender feit was de instelling van den *Volksraad* geweest, plechtig geopend op 18 Mei 1918. Eerst na lange jaren aarzeling was het zoover gekomen. Door de beraadslagingen der Nederlandsche Staten-Generaal over Indische onderwerpen moet zich de zuurdeesem van vrijzinnige en democratische denkbeelden ongetwijfeld al geruimen tijd hebben verbreid. Ook de politieke evolutie in naburige Aziatische landen heeft zich doen gelden. Men kon wijzen op toenemende verschijnselen van een zelfstandig Indisch politiek leven: de Chineesche beweging, de nationale Indische actie van Douwes Dekker en de zijnen, de Mohammedaansche en Javaansche stroomingen, de socialistische en andere uitingen, door Nederlandsche ijveraars in Indische banen geleid. Maar in Indische ambtelijke kringen was het verlangen naar zelfstandigheid misschien het meest ingeslagen door het gevoel van tegenzin, opgewekt door de aanhoudende bemoeiingen van Nederland's volksvertegenwoordiging met de Indische zaken; deze werden vaak ondeskundig, hinderlijk en compliceerend geoordeeld. Tenslotte had ook de wereldoorlog de banden met Nederland losser gemaakt en de gedachte doen wortel schieten, dat Indië in menig opzicht zichzelf redden kon.

Wanneer het door het samengaan van al dergelijke factoren tenslotte kwam tot de instelling van den Volksraad, dit neemt niet weg, dat zeker slechts weinigen van dit nieuwe adviseerende lichaam, temidden van de oude, traditioneele Indische omgeving

in het leven geroepen, een zoo snelle evolutie zullen hebben verwacht. Toen de afgevaardigden voor het eerst hun zetels innamen in de uitgediepte gewezen danszaal van het gebouw Hertogspark, waar vroeger de Legercommandant resideerde, lachte heel Batavia smakelijk om het schouwspel in dit „zwambassin". Wat viel van het ondeskundige, hulpelooze gebazel hier te verwachten? Men ging er 's avonds eens kijken als naar een „komedie baroe". Tot in de hoogste kringen waren de meesten aanvankelijk sceptisch gestemd. Men vertelt, dat, toen de Directeur van 's Lands Plantentuin werd aangezocht om voor de eerste maal als voorzitter van den Volksraad op te treden, deze bekwame zoöloog, op zijn voorzichtige vraag, wat hiertoe vereischt werd, tamelijk luchtig te hooren kreeg: „Och .... je moet wat *zit* hebben". .... Voor den belangstellenden waarnemer was nauwelijks twijfel mogelijk: een vertegenwoordigend lichaam meende men moeilijk te kunnen missen, gezien de voorbeelden in Britsch-Indië, de Philippijnen, Japan, China; de instelling was tegenover de politieke opleving ook in Insulinde een daad van gepast en onvermijdelijk modernisme; maar rijp werd Indië er toch eigenlijk niet voor geacht.

Nuttig zou de Raad vermoedelijk heelemaal niet zijn, behalve dan als scherm tot afweer van lastige critiek uit de Staten-Generaal op het in Indië gevoerde bewind. Dat het nieuwe college overigens dood-onschadelijk zou zijn, meende men wel als vanzelfsprekend te mogen aannemen.

Toch hadden geïnteresseerde leidende ambtelijke figuren, ongetwijfeld door den Landvoogd zelf voorgegaan en aangemoedigd, alles gedaan om den Volksraad althans te maken tot een ware bloemlezing uit hetgeen Indië aan politiek ontwikkelde en actieve elementen opleverde. Nationale Indiërs, Islam-Bonders, Boedi-Oetomo-mannen, Chineezen, ontbraken evenmin als vertegenwoordigers van politieke en economische of ambtelijke Europeesche groepen. Het effect was in menig opzicht sterk. Het trof b.v. velen in Batavia, dat ettelijke niet-Europeesche voormannen zich zoo onberispelijk in 't Nederlandsch wisten uit te drukken. Ook verraste het radicalisme van sommigen. „Ik dacht vooruitstrevend te zijn", vertrouwde mij een Volksraadslid toe, een welbekend planter, „maar nu begin ik toch te twijfelen".

Interessant wás de eerste Volksraad. En zoowaar: hij kwam — zag — overwon. Terugdenkend aan die overstelpend roezige, roerige en rumoerige dagen der eerste Volksraad-zitting, waar

ik als eerste secretaris de eer genoot de technische omlijsting en toerusting der „komedie" te mogen verzorgen, moest ik wel achteraf bekennen, met mijn uit den grond gestampten staf heel wat hoofdbreken te hebben gehad om den uitingsdrang van 's Raads eerste leden in parlementaire vormen te persen en in de eerste afdeelingen menige opmerking te hebben gefatsoeneerd naar het principe: „aan een ontvangen knoop een broek aanzetten"; maar de eerlijkheid gebood tevens te getuigen, dat inderdaad dit eerste ledental gloeide van vuur, ijver, geestdrift en werklust. Zóó stormachtig begeerde deze jonge Raad te uiten wat in zijn wezen omging, dat het soms wel leek, alsof hetgeen sedert eeuwen opgekropt was gebleven *nu* moest worden geopenbaard. Aan wenschen, grieven, voorstellen, plannen geen gebrek. Was er soms een Departementshoofd-regeeringsgemachtigde, die naar ouden autocratischen trant op de „volks"-uitingen neerzag en laatdunkendheid in zijn repliek liet doorstralen, — de geheele raad verhief zich als één man in het besef van de Majestas Populi. Een paar maal lag een krachtige motie van afkeuring ter tafel. En ware 't niet, dat een beleidvol vooruitziende Landvoogd geneigd bleek met 's Raads stemming rekening te houden, het had tot vrij ernstige conflicten kunnen komen.

Maar de regeeringsgemachtigden, daartoe geïnstrueerd, weken tijdig terug voor den aandrang van 't jonge lichaam; hun houding werd steeds hoffelijker. „'t Is jammer, dat we daarvan geen foto kunnen nemen", fluisterde een opmerker, wijzend op een Departementschef, in minzaam onderhoud met een Inlandschen volksmenner-Volksraadslid. Inderdaad, nog maar enkele weken geleden zou zoo'n aanblik onmogelijk zijn geweest. Hier werd dus iets nieuws geschapen: een rechtstreeksche aanraking tusschen 't machtige, maar vroeger te zeer geïsoleerde centrale bewind en het vroeger totaal machtelooze en zwijgzame publiek.

Na afloop van de eerste zitting al kon men vaststellen: de bemoeiingen van en met den Volksraad waren van niet geringe beteekenis gebleken. Dit kwam vanzelf ook hierin tot uitdrukking, dat voorzitterschap en secretariaat allerminst als een sinecure, een „face pidgin" bleken te kunnen worden opgevat. De Volksraad had zijn plaats veroverd — en meer dan dat.

Het college had in menig opzicht op den gang van zaken reeds een belangrijken invloed kunnen uitoefenen. De uit zijn midden voortgekomen betoogen en pleidooien leidden tot verschillende

maatregelen: de bespoediging van de unificatie van het desabestuur, de uitbreiding van het fröbel-onderwijs, de verleening van voorschotten aan visscherij-vereenigingen, de aanmoediging van de veeteelt, de uitbreiding van het spoor- en tramwegnet, de verbetering van de positie van verschillende categorieën van ambtenaren; voorts tot de instelling van verschillende commissies, — die voor de opiumbestrijding, die tegen het alcoholmisbruik, die tot onderzoek van de loontoestanden op Madoera, de commissie tot overweging van een Indisch bezoldigingsstelsel. In andere aangelegenheden werkte de invloed weer indirect: men begon rekening te houden met dezen Raad, die zoo de kunst bleek te verstaan, de publieke opinie te formuleeren, soms mocht men zeggen: te vormen.

* * *

In heel wat minder tijd dan nu noodig is om dit alles te reconstrueeren, waren de gedachten door mijn hoofd gegaan. En de vraag rees: wat gaat nu gebeuren?

Van een spontaan reageeren op de Europeesche gebeurtenissen kon bij verreweg het grootste deel der bevolking geen sprake zijn. Revolutionnaire stroomingen mochten dan bestaan, zij hadden nog geen grooten omvang en beteekenis gekregen. Hoogstens konden zij bedachtzaam maken met het oog op de toekomst. Naar ik van regeeringsgemachtigden had vernomen, kon op leger en politie volledig staat worden gemaakt. Eenige twijfel heeft bij sommige autoriteiten misschien slechts bestaan ten aanzien van een als „rood" aangeschreven gedeelte van de (Nederlandsche) bemanning der vloot; voorzieningen tegen mogelijke verrassingen van dien kant schijnen zekerheidshalve, zij het ten overvloede, te zijn getroffen. Al lieten de omstandigheden zich over het geheel allerminst ongunstig aanzien, de Indische Regeering was toch — naar mij in vertrouwen was medegedeeld — bereid, tegenover den Volksraad een tegemoetkomende houding aan te nemen. Zij zal stellig minder onder den indruk zijn geweest dan een Regeeringsgemachtigde, die mij zijn twijfel had toegefluisterd: „of die paar bureau's het kunnen houden als ze hier ook beginnen?" .... Maar zooveel was mij wel gebleken, dat men in regeeringskringen al met hervormingsplannen rondliep. En 't zou niet uitgesloten zijn, dat het historische oogenblik weldra zou komen om hiervan in het openbaar te getuigen.

Aan mijn overpeinzingen kwam vanzelf een eind doordat mijn verplichtingen als secretaris mijn aandacht in beslag moesten nemen. De chef van den huishoudelijken dienst kwam met de ingekomen stukken, de adjunct-secretaris had nog eenige dringende zaken te bespreken; de chef-stenograaf had een nieuwe werkwijze voor te stellen. Reeds stroomden de Volksraadsleden toe. De Regeeringsgemachtigden verschenen. De publieke tribune werd gevuld. Nog eenige snelle overleggingen met den voorzitter. En de gong luidde, ten teeken dat de vergadering zou beginnen.

Op dezen gewichtigen dag begon de voorzitter met enkele openingswoorden om de gebeurtenissen te herdenken, die in de afgeloopen week in Nederland hadden plaats gehad. Hij gaf uiting aan een gevoel van dankbaarheid om het feit, dat „geen ommekeer van zaken (had) plaats gehad van zoo plotseling karakter als moeilijk vereenigbaar zou zijn (geweest) met het welbegrepen, blijvend en waarachtig belang van het Moederland".

Na de behandeling van de ingekomen stukken was de voortzetting van de algemeene beschouwingen aan de orde. De heer Sastrowidjono kwam het eerst aan 't woord. Deze spreker van Boedi Oetomo kwam o.m. verklaren: „Slechts een gezonde democratiseering van het staatsorganisme en spoedige doorvoering van een goede bestuurshervorming zal de ontwikkeling der bevolking van deze landen in juiste banen kunnen leiden."

Minder gematigd was de volgende spreker, de heer Teeuwen van Insulinde. In heftige woorden waarschuwde hij, dat geweldmiddelen, als door den bestuursman Van der Jagt aanbevolen, niet konden dienen om de bevolking te kalmeeren. Had men dan niets geleerd van hetgeen in Europa was gebeurd en daar nog stond te gebeuren?

„Centrale regeeringen worden daar omvergeworpen, regeeringen, steunend op de macht van het geweld, regeeringen, steunend op de macht van soldaten, steunend op de censuur, op de belemmering van het vereenigingsleven, op de interneering en externeering van politieke tegenstanders, enz. Mijnheer de Voorzitter! waar zijn deze regeeringen gebleven? Wil men hier dan met alle geweld denzelfden weg opgaan?" Deze spreker bepleitte opnieuw „gelijk recht voor elken burger", richtte het vuur op artikel 111 R.R.; betoogde, dat een eind moest komen aan het beginsel van overheerschen; de regeering zou voortaan niet meer mogen worden gevoerd „zonder den wil der geregeerden, zonder algeheele deel-

name der geregeerden aan de regeering". Dit zou volgens hem de eenige weg zijn, welke „gewelddadige botsingen (zou) doen uitblijven".

Na deze peroratie neemt de Voorzitter het woord: „Ik onderbreek thans voor een oogenblik de algemeene beschouwingen om het woord te verleenen aan den Gemachtigde der Regeering, den heer Talma, die namens de Regeering een mededeeling heeft te doen".

Beweging. De leden stroomen toe en scharen zich rondom de regeeringsbank, waar de heer Talma opstaat.

„Mijnheer de Voorzitter!" hoort men hem zeggen. „De Regeering heeft gisteren publiciteit doen geven aan een door haar van den Minister van Koloniën ontvangen telegram omtrent den toestand in Nederland. De ontvangen berichten stemmen tot dankbaarheid, vooral, omdat zij duidelijk aantoonen, dat de meerderheid van het Nederlandsche volk niet voornemens is zich den nationalen schat van grondwettelijke inzettingen door een minderheid gewelddadig te laten ontrooven. Verblijdend ook voor Indië is het, dat de Nederlandsche Regeering met volle kracht maatschappelijke hervormingen wil doorvoeren, langs wettelijken weg en met handhaving der orde. Ook voor het bestuur van deze kolonie zijn deze berichten van overgroot belang. De nieuwe koers, welken de jongste wereldgebeurtenissen voor Nederland hebben voorgeschreven, *bepaalt tevens de richting, welke ook hier zal moeten worden gevolgd* .....

Het gaat trouwens hier minder om wijziging van den koers dan om versnelling van het tempo. *Regeering en Volksraad worden* dientengevolge *voor nieuwe verhoudingen, verschuivingen van bevoegdheden geplaatst,* welke op dit oogenblik nog niet volledig zijn te overzien. Vast staat echter, dat *beider taak aanzienlijk wordt verzwaard en nauwe samenwerking eischt.* De ernstige wil daartoe is bij de Regeering aanwezig en Zij weet dat dit ook bij den Volksraad het geval is .... Op nauwe samenwerking met den Volksraad meent de Regeering in deze tijden van spanning vast te mogen bouwen ter handhaving en verzekering van de inwendige rust .... De Regeering noodigt den Volksraad uit met haar in hartelijke samenwerking te streven naar een snelle verwezenlijking van noodzakelijke hervormingen en verheffing van het algemeen peil van maatschappelijken welstand ....."

Nauwelijks behoeft wel te worden vermeld, dat de regeeringsverklaring in den Volksraad en daarbuiten, in Indië zoowel als

in Nederland, aanstonds werd begrepen als een gebeurtenis van buitengewone, van inderdaad historische beteekenis. De Volksraad-machinerie draaide voort, alsof niets gebeurd was; de beraadslagingen werden hervat, een volgende spreker kreeg het woord. Maar besloten werd ook, de regeeringsverklaring aanstonds in de afdeelingen te behandelen. Twee groepen dienden moties in; de z.g. radicale concentratie (Tjokroaminoto c.s.) en een gematigder groep (Djajadiningrat c.s.), beide aandringende op de omzetting van den Volksraad in een vertegenwoordigend lichaam met wetgevende bevoegdheid en vervanging van de departementshoofden door verantwoordelijke ministers; waaraan de tweede groep nog toevoegde een aandrang tot stelselmatige doorvoering van de decentralisatie en tot instelling van een rijksraad voor de behandeling van de gemeenschappelijke belangen van het geheele Koninkrijk.

Al spoedig, op den 25sten November, werd een advies van antwoord aangenomen, inhoudende o.m. een betuiging van waardeering voor de bedoelingen van de Regeering. Naar aanleiding van het tevens gedane verzoek om inlichtingen, kwam van regeeringswege den 2en December bij monde van den heer Talma een nadere uiteenzetting. De Regeering bracht in herinnering, dat de Volksraad in het leven was geroepen als zuiver adviseerend lichaam en bedoeld als een college met een, althans voor de naaste toekomst zeer beperkte taak, doch dat hij reeds in het eerste halfjaar van zijn bestaan een positie had weten te verwerven, welke ver boven den oorspronkelijken opzet uitging. Het ontwikkelingsproces werd overigens aanzienlijk versneld, doordat de algemeene politieke strooming ging in een richting, welke grooter medezeggenschap van de geregeerden in 's Lands bestuur als eersten eisch op den voorgrond plaatste. Dit op zichzelf maakte reeds herziening van de staatsinrichting en nieuwe afbakening van de verschillende behoeften noodzakelijk. De grens der elasticiteit van de tegenwoordige organisatie was bereikt. Hieraan werd vastgeknoopt een schets van de reeds voorbereide bestuurshervorming. Overigens stond vast: dat *een eenigszins beduidende hervorming niet denkbaar* was *zonder aanzienlijke uitbreiding van de bevoegdheid van den Volksraad*; zonder principieele wijziging van het karakter van dit college, hetwelk van zuiver adviseerend lichaam zou moeten worden een integreerend deel van de Regeering met daadwerkelijke medezeggenschap in en contrôle op het bestuur. *Onvermijdelijk zou de reorganisatie ook tengevolge hebben een verschuiving van*

bevoegdheid tusschen moederland en koloniën, met mogelijke verlegging van het zwaartepunt.

Teneinde de hervorming te doen steunen op ernstige en zooveel mogelijk openbare voorbereiding, had de Regeering besloten een commissie in te stellen ten einde Haar te dienen van raad omtrent voorstellen, aan het Opperbestuur te doen nopens de wenschelijkheid eener herziening van de grondslagen der staatsinrichting van Ned.-Indië en de wijzigingen, die in dit verband zoo het regeeringsreglement als andere terzake geldende algemeene verordeningen zouden behooren te ondergaan. Als voorzitter zou prof. Carpentier Alting optreden, terwijl vertegenwoordigers van verschillende schakeeringen waren uitgenoodigd in de commissie zitting te nemen.

Spoedig hierop volgde — bij regeeringsbesluit van 17 December 1918 no. 1 — de instelling van de Commissie-Carpentier Alting tot herziening van de grondslagen der staatsinrichting van Nederlandsch-Indië. 't Is voor mij een bron van groote voldoening en van leering geweest, als lid en secretaris aan het herzieningswerk deel te nemen. 't Is jammer, dat over de beraadslagingen niet meer bijzonderheden zijn gepubliceerd; het groote publiek zou er beter door zijn vertrouwd geraakt met het licht, van zoo verschillende zijden over de Indische organisatorische vraagstukken ontstoken. Maar het voornaamste is terug te vinden in het later gepubliceerde verslag der Commissie, waarin op duidelijke wijze vorm en uitwerking zijn gegeven aan vele in Indië levende wenschen. En ongetwijfeld heeft haar werk op de verdere ontwikkeling, althans in de eerstvolgende jaren, grooten invloed uitgeoefend; nu nog is in sommige opduikende „nieuwe" verlangens haar invloed merkbaar. Gedurende de werkzaamheden der Commissie bleven in den Volksraad de beraadslagingen over de tot haar taak behoorende onderwerpen rusten.

Den 30en Juni 1920 werd het verslag aan den Gouverneur-Generaal aangeboden.

Bij de Grondwetsherziening is door de wijziging van eenige artikelen in vrij belangrijke mate met de gedane voorstellen rekening gehouden, terwijl verder in de nieuwe Indische Staatsregeling, na raadpleging van den Volksraad, de door den wetgever noodig geachte hervormingen werden neergelegd.

Men heeft wel eens verwondering getoond, dat, terwijl in Europa reeds stemmen opgingen, die getuigden van inzicht in de zwakke

kanten van een democratisch opgezette politieke organisatie, in Indië toch met zooveel animo geijverd werd voor hervormingen, die er toe moesten leiden, dat men zich verder verwijderde van de oude autocratische instellingen en een toekomst van ruimere medezeggenschap der bevolking, wellicht van democratie, tegemoet ging. Wie echter de Indische sfeer van 1918 heeft meegeleefd, zal doordrongen zijn van de gedachte, die ligt besloten in de oude zegswijze: elk ding heeft zijnen tijd. De autocratische organisatie, zooals Indië die in 1918 kende, schoot in rendement tekort; zij voldeed niet langer aan de eischen van den tijd. Men had behoefte aan een sterkere expansie van gemeenschapskracht, waardoor — men gevoelde het — van Indië meer gemaakt zou kunnen worden, waardoor meer dan tot dusver voor zijn bevolking zou kunnen worden gedaan. Het al te gecompliceerd en verouderd geraakte regeeringsapparaat haperde te veel; het contact tusschen regeering en geregeerden was te zeer verbroken; herstel werd dringend noodig geacht. Het hierop gerichte streven, in een nieuw rechtsbewustzijn zich uitend, zocht de oplossing in de destijds ongetwijfeld meest voor de hand liggende staatsrechtelijke omzetting; niet vergeefs was in den wereldoorlog de overwinning behaald door de voorstanders van zelfbeschikking en democratie.

Later zouden voor Indië nog geheel andere zorgen komen: de financieele vraagstukken, de communistische woelingen, de locale en zelfbestuursproblemen, de tegenstellingen der nationaliteiten, de teleurstellingen der internationale economische conjunctuur. Maar wie in 1918 en de eerstvolgende jaren Indië heeft gekend, weet, dat toen de opkomst van den Volksraad samenviel met den snellen opgang van heel Indië naar een toekomst, onbekend nog, doch gekleurd door stoute verwachtingen.

De Regeeringsverklaring van 1918 stond in een gouden aureool van goede hoop. En al moge deze in menig opzicht niet vervuld zijn, ontkend kan niet worden, dat de daad van Van Limburg Stirum in het kader van den tijd wonderwel paste, dat zij „allure" had en verschieten opende, zooals Indië nog niet had gekend.

DE VOLKSRAAD EN DE EUROPEESCHE SAMENLEVING IN NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR Mr. H. SAMKALDEN

De Europeesche samenleving hier in Indië — dat zijn de bijna tweehonderdduizend „Indische Nederlanders" (om een gangbaar woord te gebruiken[1])) en de ruim zestigduizend import-Europeanen; dat zijn de eenzame werkers aan de peripherie en de faculteiten der Bataviasche Hoogescholen; dat zijn de commiezen op de bestuurskantoren, de planters in het binnenland van Sumatra's Oostkust, de president van de Javasche Bank, de gepensionneerde onderluitenant, de redactie van Koloniale Studiën, de Limburgsche arbeidersjongen die fuselier is geworden, de chefs van handelshuizen, de representatieve resident en het wrokkende klerkenproletariaat. De Europeesche samenleving hier in Indië —: „eine grosze weite Welt von ausgesprochenem Kleinstadtcharakter". [2])

Deze samenleving behoeft nog steeds een structuur-analyse op sociologischen en psychologischen grondslag. Nog steeds is ongeschreven de sociologie van de Europeesche samenleving in Nederlandsch-Indië, ongeschreven is de psychologie van den

[1]) De naam „Indische Nederlanders" schijnt uitgevonden door den heer Th. R. Landouw Sr. In de oprichtingsvergadering van de Indische Democratische Partij te Solo in Juli 1916 zeide hij tenminste: „Daarom heb ik een anderen naam voor de Indo's gevonden, n.l. Indische Nederlanders. Het verschil met Nederlanders sec is niet zoo opvallend groot meer".

[2]) Een praegnante uitdrukking van Rodenwaldt, gecit. naar de lezing van Dr. W. F. Theunissen: „De Indische Nederlander en de bewogen tijden" (opgenomen in Kol. Studiën 1936, blz. 113 e.v.).

koloniseerenden Europeaan. Tal van uitspraken wijzen op een zeker ervaringsmateriaal dat wacht op wetenschappelijke verwerking; „het derde geslacht komt in de kampong terecht", zegt men b.v. [1]); als dat zoo is — hetgeen bewijs behoeft — hoe is dit te verklaren en welke psychologische veranderingen voltrekken zich daarbij ? Wat is er waar van den beweerden achteruitgang in geheugen, waarom „leeft men hier sneller" en waarom „verandert er niets" ?

Is het waar dat men hier „ruimer leert denken" en zoo ja, waarin bestaat deze verruiming dan en wat zijn haar maatschappelijke oorzaken ? Het vereenigingsleven [2]), de conversatie [3]), de coterie, de lectuur — en heel het gewone dagelijksche bestaan, van het ochtendblad (te Batavia) af tot het vóóravondbezoek en het na-avondbezoek en het al dan niet verplicht dineeren met al dan niet steeds dezelfde menschen toe [4]), het zijn verschijnselen die met vrucht sociologisch kunnen belicht. Sociografieën van op zich zelf staande maatschappijtjes — Deli, het land Depok, maar ook: de Oosthoek tegenover West-Java ! — de psychologie van beroepsgroepen, van de bureaucratie in de eerste plaats — het is alles voor de Europeesche samenleving hier te lande nog terra incognita.

Zoo komt het dat deze bijdrage — ook zonder de minste pretentie een sociologie van de Europeesche partij-groepeeringen om den Volksraad heen te willen geven — wat verder moet uithalen dan wanneer het maatschappelijk decor van het spel der staatkundige krachten reeds kant en klaar getimmerd stond.

In den beginne was de ambtenaar — zoo zou de ontstaansgeschiedenis van de huidige Europeesche samenleving hier te lande kunnen aanvangen. Als bekend mag worden verondersteld,

[1]) In de nota „De maatschappelijke positie der Indo-Europeanen in Ned.-Indië" (bijlage I van het rapport der Commissie voor het grondbezit van Indo-Europeanen) is deze zegswijze tot stelling verheven: van de kinderen van elders geboren vaders heet het: „voornamelijk kinderen van immigranten (deze worden in de practijk voor een groot deel blijvers)".

[2]) Een prachtige schets voor een sociologie van het vereenigingsleven gaf Max Weber al in 1910. Zie zijn Gesamm. Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik, blz. 442 e.v.

[3]) Vgl. Tarde's brillant essay „La conversation" in „Etudes de psychologie sociale".

[4]) Prof. Dr. P. M. van Wulfften Palthe heeft enkele maanden geleden in een — voor zoover mij bekend niet in druk verschenen — lezing dit punt reeds psychologisch behandeld.

dat het Cultuurstelsel weinig of geen ruimte liet voor particulier initiatief — tevoren onder invloed van het Engelsche tusschenbewind een korte periode opgebloeid — en dat eerst na dezen „ruwen vorm van gemonopoliseerde staatsexploitatie" (Gonggrijp) het particulier bedrijfsleven zich in Indië kon gaan ontplooien. Maar het ambtelijk overwicht, dat gedurende een halve eeuw de samenleving had beheerscht, heeft vermoedelijk een onuitwischbaar stempel gedrukt op dat deel der Europeesche bevolking, dat, hier geboren en getogen, zich tot de Indo-Europeesche groep vermeerderde en zich in zijn toch reeds beperkte maatschappelijke vooruitzichten nog meer beknot zag door het toenmaals geldende (en door G. G. Baud met overtuiging gehandhaafde) exclusivistische stelsel, waarbij „Inlandsche kinderen" slechts tot en met den rang van hoofdcommies (tot 1846 slechts tot den rang van 1sten commies) in 's Lands dienst konden worden aangesteld. Niettemin was het „vooral het ambtenaarschap, dat voortdurend wordt begeerd .... Men verlangt in dienst van den lande te zijn en eenmaal in dien dienst zijnde, volgens rang en ancienniteit daarin op te klimmen" — aldus een nota uit het jaar 1850. [1]) Dat dit traditioneele ambtelijke bestaan, dat de prikkel van het groote levensavontuur mist en door de hiërarchie de persoonlijke intelligente activiteit remt [2]), van grooten invloed is geweest op den geestelijken habitus van deze groep [3]), staat voor mij vast.

Na 1870 dan begint de groote bloei van het particuliere bedrijfsleven; het verkeer, onmisbare slagader van de nieuwe ondernemerswereld, ontwikkelt zich; de wetenschap volgt als gewoonlijk het expansieve kapitaal; de tropengeneeskunde en tropenhygiëne scheppen allengs bestaansvoorwaarden, waaronder ook de Europeesche vrouwen in toenemende mate immigreeren; het bestuursapparaat volgt eveneens de jonge ondernemingsdrift — Deli is hiervan een prachtig voorbeeld! — en van deze kapitalistische ontwikkeling is een enorme toename van de Europeesche bevolkingsgroep het gevolg. Van 1880 tot 1930 steeg het aantal elders geboren vrouwen op 1000 elders geboren mannen van 123 op 582, de bevolkingsaanwas van de Europeesche groep was in de eerste

[1]) Zie Dr. W. M. F. Mansvelt, „De positie der Indo-Europeanen", Kol. Studiën, 1932 I, blz. 297.
[2]) Vgl. Dr. A. M. Meerloo, „De bureaucratische groepspsyche", Mensch en Maatschappij, 1933, blz. 559.
[3]) Vgl. W. de Cock Buning, „De Indo-Europeaan" in Kol. Studiën, 1916/1917 I, blz. 386.

decenniën van deze eeuw ruim 3,9% per jaar (tegen 1.5% als normaal aanwascijfer in Nederland); de mortaliteit — in den compagniestijd tusschen 100.7 en 412,8‰: Paravicini deelde in 1753 mede dat in 10 jaren de geheele Hooge Regeering uitsterft! — daalt van 54,1‰ in 1844 tot 29,1‰ (te Batavia) in 1908 en is thans 14 à 15‰ (in Nederland: 9‰) [1] — kortom, het leven gaat zich verwesterschen door toenemend Europeesch gezinsleven, het grooter gevoel van veiligheid door de pacificatie-politiek in het begin van deze eeuw, maar ook : door de bestrijding van dysenterie, malaria en cholera, ontneemt, althans in de bevolkingscentra, het bestaan zijn koloniaal-defensief karakter en schept de mogelijkheid voor belangstelling in andere zaken dan het lijfsbehoud van zich zelf en het gezin — een luxe, die voor staatkundig streven onontbeerlijk is.

Sociologisch had deze ontwikkeling zeer belangrijke gevolgen. In de eerste plaats heeft een definitieve afscheiding plaats tusschen de bovenste lagen der Indo-Europeesche groep, die zich volkomen assimileeren met de import-Europeanen, en het Indo-klerkenproletariaat.

In de tweede plaats ontstaat de — nog tot den huidigen dag durende — sociale spanning tusschen de bureaucratie en den „partiklier sadja". Max Weber heeft er in zijn meesterlijk hoofdstuk over de bureaucratie [2] reeds op gewezen, dat de sociale waardeering voor den ambtenaar in het bijzonder in „Neusiedelungsgebieten" gering pleegt te zijn. In het Indië van het begin van deze eeuw zijn zoowel bureaucratie, door de strenge centralisatie, als ondernemerdom in topvorm. Maar bovendien krijgt de bestuurstaak, na de staatsexploitatie van het Cultuurstelsel, allengs een andere doelstelling : het toezicht op het bedrijfsleven en vooral : de bescherming van de bevolking. Tegenover de statige en eenigszins onaandoenlijke hiërarchie van het Gouvernementeele gezagsapparaat komt het ontstuimige en ietwat avontuurlijke particuliere bedrijfsleven. Het Indië uit de jaren 1905 — 1925, met zijn weergalooze schimppartijen in de pers tegen de ambtenarij en met zijn sterk verlangen naar openbaarheid, dat ook de

[1] Vgl. voor deze cijfers, behalve de reeds vermelde nota over de maatschappelijke positie der Indo-Europeanen, ook nog Ch. W. F. Winckel, „De ontwikkeling der Europeesche maatschappij in Ned.-Indië gedurende de laatste 100 jaren" in Mensch en Maatschappij, 1935, blz. 81 e.v.

[2] „Wirtschaft und Gesellschaft" II, blz. 652.

eerste waardeering voor den Volksraad grootendeels beheerschte, is niet te verstaan zonder deze tegenstelling voortdurend voor oogen te houden. [1]).

En het derde belangrijke gevolg van de economische ontwikkeling was een toenemende drang naar zelfstandigheid, een steeds sterker wordende behoefte om zich los te maken van de economische bevoogding van het moederland. „Nog één middel blijft ons over : „ons rechtstreeks te wenden tot de Kroon. Blijft ook deze bede „onverhoord, welnu, dan verwijte niemand het ons meer, wanneer „wij een bestuur verwenschen, dat onze belangen zoo moedwillig „miskent, ons in onze grieven niet eens hooren wil. Dan zullen „wij dankbaar zijn, wanneer van het Paleis te Buitenzorg instede „van de vaderlandsche driekleur de Engelsche of Duitsche wappert, „want een slechter bestuur dan het tegenwoordige is niet mogelijk. „Misschien druk ik mij verkeerd uit door van dankbaar te spreken. „Ik althans zal het niet zijn, als het zoover komt, al erken ik de „wenschelijkheid ervan in het belang van Indië, wanneer de tegen- „woordige wijze van besturen voortduurt. Ook was het voornamelijk „mijn doel U een denkbeeld te geven van de stemming ten opzichte „van het Moederland, die hier meer en meer de heerschende „wordt en waartoe, naar mijn vaste overtuiging, het moederland „aanleiding geeft".

De man die dit, October 1885, schreef, was geenszins een defaitistische ondermijner van de Rijkseenheidsgedachte of een met een anderen vorm van „communisme" behept individu : het was Mr. C. Th. van Deventer [2]), clubgenoot van den lateren Gouverneur-Generaal Fock, die dit stemmingsbeeld schreef tot eeuwige leering van de ideologen, die het verband tusschen economie en politiek willen ontkennen. Het milieu, waar hij zijn indrukken opdoet, is Semarang, waar hij volop deelneemt aan het expandeerend bedrijfsleven : „Het particulier initiatief heeft zich schit- „terend gedragen. De millioenen zijn als uit den grond gerezen.... „Uit dit alles spreekt vertrouwen in de toekomst.... Ach, dat men „voor een oogenblik op het Binnenhof de zeker zéér belangrijke „kwestiën omtrent art. 194 en art. 198 der grondwet, de naar het

[1]) De tegenstelling West- en Oost-Java staat hiermede in nauw verband. Men zie voor een recent symptoom de artikelen-serie van Van Goudoever in het „Nieuws van den Dag" van 4, 5 en 6 Mei 1938.

[2]) „Leven en arbeid van Mr. C. Th. van Deventer", beschreven en verzameld door Dr. H. T. Colenbrander en J. E. Stokvis, I, bl. 151.

„schijnt nòg belangrijkere kwestie vóór of tegen Kappeijne, eens „terzijde stelde, dat men van dit alles aan het volk van Nederland „eens „surséance" vroeg en de handen krachtig ineensloeg om Java „in den strijd om het bestaan te steunen ! De handel en landbouw „vragen geen bescherming : zij weten genoeg, dat die ten slotte „ten verderve voert; wat zij vragen is slechts dat hun geen be„lemmeringen in den weg worden gelegd." [1]).

Beter stemmingsbeeld van het daadkrachtige zelfbewuste kapitalisme, dat zich in zijn expansiedrift gekluisterd voelt door de koloniale staatsrechtelijke verhouding, is wel niet denkbaar. Het is dan ook bepaald niet juist — wat vaak gehoord wordt —, dat de Indische „haute finance" uit „imperialistische" overwegingen van nature reactionnair zou zijn. Het tegendeel is waar : zij is in de eerste decenniën van deze eeuw uitgesproken progressief geweest [2]) en heeft zeer krachtig bijgedragen tot een staatkundige ontwikkeling, die met haar belangen strookte en waarvan de Volksraad de bekroning was. „Het devies uit de beteekenisvolle rede, „waarmede de Gouverneur-Generaal den Volksraad installeerde : „Indië kan ook in economisch opzicht niet langer een filiaal blij„ven", is blijde begroet en reeds tot een leuze geworden" — schreef Kiewiet de Jonge in 1919. [3]).

Indien de bovengeschetste tendenzen in de Europeesche groep — progressie in aantal, verbetering der levensomstandigheden met daaruit voortvloeiende verhoogde maatschappelijke belangstelling, toenemende drang naar openbaarheid en medezeggenschap in de leidende kringen van het bedrijfsleven —, wanneer deze tendenzen zich ongestoord hadden kunnen ontwikkelen, dan zou de Volksraad

[1]) op cit. blz. 146.

[2]) Opmerkelijk is in dit verband de volgende passage in het verslag van de Javasche Bank 1916/1917 (gecit. naar de Ind. Gids 1917, II blz. 1431): „De tijdsomstandigheden dwingen in het belang van Nederland dat in de koloniën alle aandacht wordt geschonken aan de ontwikkeling van de bevolking van Nederlandsch-Indië in eene richting, die zoowel aan de bescheiden eischen der bevolking voldoet als tegemoet komt aan de noodzakelijke eischen voor het behoud der Koloniën. Niet slechts de uiterlijke versterking van Indië om den vreemden indringer desnoods met geweld er uit te houden, maar ook de innerlijke versterking moet worden nagestreefd. Voortdurende zorg voor hygiëne, verbetering en vermeerdering van de gelegenheid om onderwijs te ontvangen in alle richtingen .... zullen medehelpen om het gevoel van saamhoorigheid wakker te houden".
Kennelijk is deze passage geschreven onder invloed van de oorlogssfeer en de suggestie van de „Indië-Weerbaar"-actie !

[3]) „De tweede Volksraadszitting" in De Gids 1919, II, blz. 342.

vermoedelijk door de Europeesche ingezetenen, die bij de staatsrechtelijke evolutie geïnteresseerd waren, met onverdeelde voldoening zijn ontvangen. Zeker — een relatief groote groep zou tegenover de instelling indifferent zijn geweest : de geïsoleerde werkers (want staatkundige belangstelling is vóór alles gebaseerd op gemeenschapsgevoel), vele militairen, mindere vooral, die altijd nog een niet te verwaarloozen percentage leveren van de kiesgerechtigde Europeanen, lagere ambtenaren ook, die in normen van hiërarchie hadden leeren denken, en dan de ouderen, voor wie iedere vernieuwing achteruitgang beteekent, die zweren bij de goede dagen van voorheen en die middels een rooskleurig voorgesteld verleden de zich voltrekkende veranderingen trachten te interpreteeren. Maar in breede kringen zou toch de instelling van den Volksraad zijn gevoeld als een verblijdende etappe van een logische en begeerde ontwikkeling.

De economische evolutie en de daarmede gepaard gaande staatkundige strevingen in de Europeesche groep zijn echter niet op zich zelf staande verschijnselen gebleven — het zou ook wel een wonder geweest zijn ! De groepsvorming onder de Inheemsche „intelligentsia", aanvankelijk zonder, later met sterk gepronnonceerde staatkundige aspiraties, maar vooral de beroering die de Indische Partij in de jaren 1912 en 1913 teweegbracht, appelleerden aan het meest elementaire, meest natuurlijke wat de Europeesche minderheid eigen is: angst. Niet meer de angst in den vroegeren kolonialen vorm, toen bestaan van enkeling en gezin op het spel stond, maar de veelal onbewuste collectieve angst van een minderheid die zich bedreigd voelt.

„Deze Volksraad is te laat gekomen", zei Mr. Schumann in de najaarszitting van 1918 — en na twintig jaar kan dit niet anders dan ten volle worden beaamd. De Volksraad had in 1910 moeten zijn ingesteld, of in 1908 — vóórdat Douwes Dekker zijn befaamde tournée over Java maakte, vóórdat art. 111 van het Regeeringsreglement tot een bespottelijk archaïsme was geworden, vóórdat de gemoederen waren opgeschrikt en de angst om zich heen had gegrepen en de atmosfeer had verbitterd. De Volksraad is te laat gekomen — en twintig jaar partijpolitiek geeft van de Europeesche groep een merkwaardig beeld van consolidatie van den angst dezer minderheid. Het rascriterium in de partijgroepeering is verscherpt, er heeft een voortdurende en opmerkelijk-regelmatige opschuiving plaats naar de behoudende richting — wat op zich zelf een vrij

normaal verschijnsel is, dat door vele schrijvers over het partijwezen is geconstateerd — maar zonder dat zich nieuwe groepen vormen van progressief karakter. Indien de Volksraad niet te laat gekomen was, indien de ontwikkeling van de partijverhoudingen terstond in de organisatie van een vertegenwoordigend lichaam zou zijn opgevangen, dan zou zich in den korten tijd van twintig jaar niet zulk een verschuiving hebben voorgedaan.

Het kan nuttig zijn bepaalde historische tendenzen als op zich zelf staande te volgen tot in de hypothese toe — om daarna de samengesteldheid der geschiedkundige ontwikkeling des te duidelijker te kunnen onderkennen.

Het was E. F. E. Douwes Dekker, die in 1911 en 1912 voor het eerst een staatkundige beweging wist te activeeren in dat deel der Europeesche bevolkingsgroep, waar het ressentiment lag opgetast, de groep der kleine Indo-luiden. Hijzelf heeft — b.v. in zijn rede op 26 October 1913 in het Paleis voor Volksvlijt te Amsterdam — ontkend, dat de door hem in het leven geroepen „Indische Partij" een typische Indo-partij was, en de heer Vliegen heeft in het groote kamerdebat over D. D.'s „verbanning" op 13 November 1913 deze ontkenning tot de zijne gemaakt. Maar in ieder geval behoorden — volgens de partijmededeelingen in 1913 — van de totaal zevenduizend leden slechts vijftienhonderd tot de Inheemsche groep en mag men een goed geïnformeerde Indische specialiteit als Van Deventer gelooven, dan bestond bij vele inlanders vrees, „dat „het streven van de Indische partij ten gevolge zou hebben, dat „geraakt werd aan de door het Nederlandsch Gouvernement „steeds geëerbiedigde rechten van den inlander op den grond"; ook de artikelenreeks van Zaalberg in het Bataviaasch Nieuwsblad van 24 25, 26, 28 en 29 October 1912 over de infiltratie van de Indische Partij in den Indischen Bond wijst er op, dat toch in de eerste plaats een deel der Indo-Europeesche groep door D. D.'s agitatie werd medegesleept. Welk dit deel was, blijkt wel uit de rondvraag van de gepubliceerde vergaderingsverslagen van die dagen: de kleine Indo, „de mandoers, opzichters, klerken en kleine ambtenaren van het Europeesche kapitaal" [1]). Dat D. D.'s groote propaganda-tocht als belangrijkste Leitmotiv had het

[1]) Aldus H. Steengracht (pseud.) in een vooral als tijdsdocument belangrijk artikel in „De Indische Kroniek" in 1911 (gecit. naar De Ind. Gids, 1912, I blz. 73)

beruchte „bulletin" van den Bond van Geneesheeren van September 1912, dat zich nagenoeg uitsluitend over de Indo's op infame wijze uitliet, zegt trouwens reeds voldoende.

Het optreden van de Indische Partij, dat ongeveer samenviel met de constitueering van de Sarekat Islam, bracht groote onrust in de Europeesche samenleving. In een voor Indië ongehoorde taal werden eischen gesteld en programmapunten geformuleerd, die de koloniale verhouding rechtstreeks bedreigden. Vooral dat deel der Europeesche groep, dat sinds jaar en dag om grootere zelfstandigheid, ja zelfs om zelfbestuur had geroepen — en dat waarlijk wel eens in bewoordingen van dezelfde strekking als Van Deventer's hierboven geciteerde brief! —, voelde zich in zijn intenties gestoord. Want wat men zich nimmer bewust was geworden in de jaren, dat de Indonesische bevolking en de Indo-Europeesche groep een amorphe quantité négligeable waren, kwam nu tot uiting: men wilde wel zelfstandigheid, maar onder Europeesche leiding, men wilde wel zelfbestuur, maar een Europeesch zelfbestuur, dat met de belangen van het zich ontwikkelend eigen Indische economische bestel rekening zou kunnen houden. [1]) Dezen door de economische verhoudingen gedicteerden eisch kon men niet loslaten zonder schade voor de eigen belangen, maar anderzijds kon geen enkele aanslag worden geduld tegen het stelsel, dat den Europeeschen ondernemer en den Europeeschen financier de domineerende rol in het productie- en verdeelingsproces toekende.

Op dit kruispunt van belangen en beginselen is, eind September 1916, toen de Volksraad in het zicht kwam, de Ned.-Indische Vrijzinnige Bond ontstaan. [2]) „Niet omverwerping van het bestaande „was het doel, maar verbetering, de wegneming van hetgeen ver-„keerd of niet gewenscht is, het voortbouwen op de reeds gelegde „grondslagen, de versnelling van het regeeringstempo, dat naar „zelfbestuur moet leiden. Onder zelfbestuur verstaat de Ind. „Vrijz. Bond toekenning van medezeggenschap, van bestuurs-„bevoegdheid aan alle bevolkingsgroepen, waarbij de invloed der „oorspronkelijke bevolking op den gang van zaken toeneemt met

[1]) Zie ook W. de Cock Buning, „Politieke Stroomingen" in Kol. Studiën 1916/1917, III, blz. 16.

[2]) Zie voor de eerste beginselverklaringen en het instemmend commentaar van het Bat. Nieuwsblad van 25 September 1916: de Ind. Gids 1916, II, blz. 1668 („Aaneensluiting van Vrijzinnigen")

„de voortschrijdende ontwikkeling". Dit laatste klinkt progressief genoeg, maar in het maatschappelijk gedeelte van het program wordt, bij de wenschelijkheid van een geestelijke en politieke ontwikkeling der Indo-Europeesche groep, verklaard: „Deze „bevolkingsgroep toch vormt in hoofdzaak het blijvende Neder„landsche element in deze kolonie, welks intellectueele en econo„mische ontwikkeling een der grondslagen moet vormen van de „bestendiging van den Nederlandschen invloed". Dus: „bestendiging van den Nederlandschen invloed" en „toenemende invloed der oorspronkelijke bevolking"; hierin schuilt natuurlijk een logische onmogelijkheid: òf de Europeesche invloed is „bestendig", maar dan is aan de toeneming van den invloed der Inheemsche groep een grens gesteld, òf de invloed der Inheemsche groep kan zonder beperking toenemen, maar dan kan de Europeesche invloed bezwaarlijk reeds bij voorbaat „bestendig" worden genoemd. Deze innerlijke tegenspraak, zoo kenmerkend voor de maatschappelijke situatie waarin de N.I.V.B. is ontstaan, heeft men wel getracht te camoufleeren door de z.g. associatiegedachte, volgens welke beide „invloeden" zonder botsing gelijk op zouden kunnen deelen, aangezien wederzijdsch inzicht zou duidelijk maken, dat er geen tegengestelde doeleinden vallen na te streven. Een dergelijke verwachting — die niets anders is dan de vergeestelijkte vorm van het liberale: „onderhandel en ge zult het eens worden" — is altijd bijzonder aantrekkelijk geweest voor die ideologen, die de kracht van het gezond verstand en de heiligheid van beginselen — gezond en heilig naar eigen maatstaf uiteraard — gelooven te kunnen combineeren, maar daarbij uit het oog verliezen, dat dit geloof maatschappelijk gedetermineerd is door een bepaald milieu: de z.g. vrije beroepen, de hoogere bureaucratie, kortom: de „intelligentsia", die, niet dadelijk betrokken bij de groote sociale controversen, maar wel voortdurend bedreigd door den maatschappelijken machtsstrijd verpletterd te worden, geneigd is om òf het „juiste midden" te houden met een politiek van compromissen, òf zich te scharen aan den kant van uiterst rechts of links. [1]) Waar hier te lande deze laatste controverse niet scherp was afgeteekend, koos het overgroote deel van de bovenaangeduide groep den eersten weg; in den N.I.V.B. vond het een leuze, die tevens aantrekkelijk was voor de „haute finance" en die groep van onder-

[1]) Zie verder Mannheim „Ideologie und Utopie", 1930, blz. 121 e.v.

nemers, die voor het verkrijgen van het begeerde Europeesche zelfbestuur tot staatkundige concessies aan de niet-Europeesche groepen bereid waren.

Met den Volksraad in het vooruitzicht [1]) werden ook elders pogingen gedaan om tot een staatkundige groepeering te geraken. In de eerste plaats dient genoemd te worden de Christelijk-Ethische Partij (opgericht op 25 September 1917), die zich voornamelijk inspireerde op de politiek van den oud-G. G. Idenburg, m.a.w. de staatkunde der zedelijke verplichting aanvaardde, maar niet als ontsproten aan een vrijzinnig humanisme, doch wortelend in de Christelijke geloofsleer. Op religieuze basis zocht en verkreeg zij vrij spoedig contact met Inheemsche geloofsgenooten, een contact dat tot den huidigen dag bestendig is gebleven. Zij noemde zich in den aanvang „zeer vooruitstrevend" [2]) en was dat ook ongetwijfeld. Maar niet te vergeten valt, dat in het Indië van toen, ontgroeiend aan de knellende banden van een koloniale bevoogding, een ieder vooruitstrevend was, die grooter zeggenschap in eigen huis wenschte. Thans — na 20 jaar — noemt deze partij zich niet meer „zeer vooruitstrevend", maar „dichter bij de linker- dan bij de rechterzijde, dichter bij de actie dan de reactie" [3]).

Kort na de C.E.P. werd een Katholieke Vereeniging voor politieke actie opgericht: evenals de C.E.P. een reactie was op de groepeering van vrijzinnigen, was de katholieke groepsvorming een reactie op de C.E.P. Tot een hechte beginselpartij had zij het bij de installatie van den Volksraad nog niet gebracht: de oprichting van de Indische Katholieke Partij volgde op 7 November 1918. Meer nog dan bij de protestantsch-christelijke partijen is in de katholieke partijvorming het geloof het samenbindend element: het fundament der partij is de Kerk [4]).

[1]) Ik meen, dat tusschen de locale kiesvereenigingen, die voor de gemeenteraadsverkiezingen sinds 1908 hier en daar waren verrezen en waarvan die te Semarang wel de meest actieve waren, en de staatkundige groepeering om den Volksraad geen direct verband bestaat, ook al waren wel eens tegenstellingen van politieke beginselen merkbaar (vgl. b.v. „Uit de geschiedenis der Christelijk Staatkundige Partij" van Mr. M. de Vries in het Gedenkboek der C.S.P. 1937, blz. 28.)

[2]) Mr. C. C. van Helsdingen in Kol. Studiën 1916 — 1917, III, blz. 108.

[3]) A. J. van Lonkhuyzen in het Gedenkboek der C. S. P. 1937 („Politieke groepeeringen in den Volksraad", blz. 52).

[4]) Zie ook N. Kolff, „Over den invloed van politieke partijen op den Nederlandschen Regeeringsvorm", 1931, blz. 88/89.

Het marxistische socialisme had in 1914 reeds zijn intrede gedaan in het Indische politieke leven: te Semarang [1]) was dat jaar de Indische Sociaal-Democratische Vereeniging opgericht. In de jaren 1916-1917 voltrok zich daar het schisma, dat overal ter wereld de marxisten heeft verdeeld. Sneevliet's communistische (thans: trotzkiistische) leerstellingen vervreemdden niet alleen zijn eigen partijgenooten, die in September 1917 zich afscheidden en aanvankelijk een Indische afdeeling der Nederlandsche S.D.A.P., later de Ind. Soc. Dem. Partij oprichtten, maar werkten ook verwarrend in de gelederen van „Insulinde" — een camouflage van de verboden „Indische Partij" — waar men aanvankelijk gaarne tot samenwerken bereid was, maar waar allengs het nationalistische element met het internationalisme van Sneevliet in botsing kwam.

„Insulinde" ondervond van deze huiselijke twisten vanzelf den terugslag. Het élan van de jaren 1912-1913 was verdwenen, de verwijdering van D. D. en zijn twee inheemsche medewerkers Tjipto Mangoenkoesoemo en Soewardi Soerianingrat had haar uitwerking op de agitatie niet gemist, de oorlogstoestand en het daaruit voortgekomen gevoel van isolement hadden de radicale elementen gekalmeerd, de roode alliantie had de meer patriottisch gezinde „Indiërs" vervreemd en zeer waarschijnlijk heeft ook de groeiende Inheemsche bewustwording in de Sarekat Islam vele Indo-Europeanen gedreven naar het defensie-front der zuiver Europeesche groepen.

Verder was er in de Indo-Europeesche wereld weinig van een eigen staatkundig streven te bespeuren. De Indische Democratische Partij van den heer Landouw was een zwak wichtje, dat zijn leven vergeefs trachtte te rekken in de Indische Vrijzinnige Vereeniging, die het evenmin ooit tot een vertegenwoordiging in den Volksraad heeft kunnen brengen.

Belangrijker echter dan een meer of min volledige catalogiseering van partijen en partijtjes [2]) is het algemeene aspect, dat de Euro-

[1]) Het is merkwaardig, hoe men in de politieke geschiedenis van dit land telkens weer Semarang tegenkomt als centrum van radicale en revolutionnaire stroomingen. Dr. E. F. E. Douwes Dekker gaf in een gesprek met schrijver dezes als zijn meening te kennen, dat Semarang speciaal als „spoorwegstad" een klasse herbergde, die, geestelijk mobiel en klassebewust, zich voor politieke agitatie bijzonder leende. Zonder nauwkeurige sociografie van Semarang zou ik deze meening niet durven onderschrijven.

[2]) Een beeld van het toenmalig staatkundig leven wordt, behalve in het „Politieke Partijennummer" van Kol. Studiën 1916—1917, III, waarnaar hierboven reeds meermalen werd verwezen, ook gegeven in Bijlage A van het Rapport der Herzieningscommissie, 1920, blz. 281 e.v. Zie echter voor een scherpe critiek op deze bijlage, vooral wat de Inheemsche en Chineesche groepsvorming betreft, P. J. Gerke in de Ind. Gids 1921, I, blz. 289 e.v. („Bijlage A van het Rapport der z.g. Herzieningscommissie").

peesche bevolkingsgroep bood in de dagen, dat de Volksraad zijn intrede maakte. In groote trekken konden dan drie groepen worden onderscheiden: 1e de geactiveerden, 2e de wantrouwigen en 3e de onverschilligen.

Tot de eerste groep behoorden de promotors en leden van de hierboven vermelde partijen: zij, wier belangstelling en belang gericht waren op eigen staatkundig leven. Hun aantal was relatief gering, daarover kan geen twijfel bestaan. Zooals gezegd was de sterkste groep onder hen de Ned.-Ind. Vrijzinnige Bond; van de 18 gekozen leden van den eersten Volksraad konden er niet minder dan 11 (waarvan 6 Europeanen) tot zijn volgelingen gerekend worden; van de 18 benoemde leden waren 3 (waarvan 2 Europeanen) N.I.V.B.-ers [1]).

De tweede groep, de wantrouwigen, bestond grootendeels uit hen, voor wie — naar de hierboven gegeven uiteenzetting — de Volksraad te laat gekomen was. Deze groep was relatief groot, stond in beginsel niet onwelwillend tegenover een lichaam dat de alleenheerschappij van de bureaucratie zou kunnen breken, maar was anderzijds reeds te veel bevangen door de vrees voor de Inheemsche en nationaal-Indische groepen om vertrouwen in de toekomst te kunnen veinzen. Ook de partijvorming zelf werd met scepsis gadegeslagen. „Politiek-in-blik", „mail-politiek" waren gangbare en gretig verspreide qualificaties, waarin de Indische afkeer tegen moederlandsche politieke verhoudingen duidelijk naar voren kwam. Deze afkeer is op zich zelf merkwaardig — de huidige N.S.B.-ers voeden zich er aan ! — en spruit eenerzijds voort uit de grootere beteekenis, die in de vroegere koloniale verhoudingen gehecht werd aan de daad dan aan het overleg [2]), maar is in niet mindere mate gevolg van de vaak onbewuste vrees, dat partijvorming in de Europeesche groep deze toch reeds kleine minderheid verzwakt. Daar komt nog bij, dat de transmigratie van Europeanen naar de koloniën veelal gepaard gaat met een verandering, verbetering als men wil, van sociaal milieu en dat in een betrekkelijk kleine gemeenschap in ieder geval de wederzijdsche

[1]) Colenbrander „Koloniale Geschiedenis", III, blz. 139 geeft andere cijfers, maar verliest daarbij uit het oog, dat verschillende leden tegelijk tot den N.I.V.B. en een andere organisatie (Regentenbond, Sumatranen-Bond, Sarekat Islam) behoorden.

[2]) Zie ook J. H. Ritman, „Eenige aanteekeningen over politieke partijen in Indië," Kol. Studiën, 1937 no. 4, pag. 339 e.v.

beïnvloeding van verschillende milieus veel grooter is dan in de samenleving in Europa. Op dit verschijnsel steunt waarschijnlijk de legende, dat „de" Europeaan in de koloniën ruimer leert denken [1]). Maar deze legende, waaraan gretig wordt geloofd niet alleen door Europeanen, die nimmer of nauwelijks in Europa waren, maar ook door zuivere import-Europeanen, omdat zij een compensatie biedt voor het gevoel in vele opzichten cultureel en geestelijk te kort te komen, werkt de minachting voor „partij-gedoe", „partij-gekonkel" enz. in de hand. Ook de vorming van op religieuze basis werkende groepen heeft hiertoe in niet onbelangrijke mate bijgedragen. Toen eind 1916 de protestantsche groep te Batavia voor de gemeenteraadsverkiezing samenwerkte met de vrijzinnigen met het gemeentelijk onderwijs als inzet, vreesden sommige bladen al een schoolstrijd in optima forma!

De derde groep — die der onverschilligen — was vermoedelijk het grootst. Hiertoe behoorden niet alleen de „zielen van klei", waarover Van Deventer dien treffenden brief uit Ambon schreef, [2]) „laag bij den grond wat het geestelijke betreft, zonder gemoed „of hart, dagelijks bij elkaar hokkend en uit gebrek aan discours „dat niet genoeg te verfoeien onderwerp: personen, op alle moge-„lijke wijzen be- en mishandelend" — maar ook de geïsoleerden, de menschen zonder contact, die op hun eenzame standplaats temidden van de beslommeringen en zorgen van den oud-kolonialen aard de berichten uit de bladen lazen als uit een andere wereld. Als niet-kiezer voor een gemeenteraad was hun trouwens iedere prikkel tot belangstelling vreemd. Ook veel middelbare en lagere ambtenaren, wier gezichtskring met hun werkkring samenviel en die staatkundige verschijnselen slechts aan de hand van eigen ervaringsmateriaal konden interpreteeren, behoorden ertoe.

De Europeesche groep als geheel was dus stellig niet staatkundig voorbereid op de instelling van den Volksraad. De openbaarheid van staatszaken, waar zij bij wijze van proef was ter hand genomen,

[1]) Het zou voor inzicht in de structuur van de Europeesche samenleving bijzonder interessant zijn om meer te weten van de moederlandsche milieus der import-Europeanen. Wellicht kunnen bij de volkstelling-1940 eenige vragen in die richting worden gedaan.

[2]) Colenbrander-Stokvis, op cit. I, blz. 112/113

leidde tot geringe resultaten [1]), ook al omdat die openbaarheid haar logische consequentie: invloed op het staatsbestuur, miste.

Van de samenstelling van den eersten Volksraad kan dan ook slechts worden gezegd, dat zij vrij nauwkeurig een vertegenwoordiging gaf van dat kleine gedeelte van de Europeesche bevolkingsgroep, dat belang had bij en actieve belangstelling had voor de staatkundige ontwikkeling.

De eerste volksraadsperiode heeft voor een belangrijk deel bereikt wat jaren uitzicht op een „kolonialen raad" niet konden teweegbrengen: een meer stellige groepeering om de gewichtigste beginselen van staatkundig beleid, een groepeering, die door een Inlandsch blad „het groote démasqué" is genoemd, openhartiger, meer ontdaan van leuzen en phrasen, maar ook scherper de tegenstellingen markeerend.

Het is bekend hoe de Volksraad, van het eerste oogenblik af, sceptici heeft duidelijk gemaakt, dat zijnerzijds geenszins genoegen zou worden genomen met de betrekkelijk ondergeschikte functie, die het Regeeringsreglement het college had toegedacht, hoe aanstonds met groote voortvarendheid, scherpe critiek, maar ook met veel onderlinge waardeering en samenwerking tusschen uiteenloopende groepen het geheele Indische beleid in beschouwing werd genomen. Het publiek, speciaal de wantrouwigen en onverschilligen (naar de bovenvermelde onderscheiding), zag eenigszins onthutst de activiteit van het jonge college en de resultaten er van: het zag hoe de almacht van de bureaucratie werd gebroken, hoe een eindelooze reeks van vragen, klachten, grieven, tot dusver met papieren waardigheid in de ambtelijke bureaux behandeld, in volle openbaarheid en in ongezouten bewoordingen tot uiting kwamen, hoe de departementen uit hun zoeten dommel van vele decenniën werden opgeschrikt — in verschillende Gouvernementskantoren werd, eigens voor het werk dat de Volksraad bezorgde, electrisch

1) Zoo heeft G.G. Idenburg jaarlijks de publicatie bevolen van de z.g. Indische ontwerp-begrooting, „uiteraard ook als maatregel om hier te „lande belangstelling voor de publieke zaak te wekken en een bespreking „in de Indische pers ter voorlichting van Indische specialiteiten in de „volksvertegenwoordiging uit te lokken" (P. J. Gerke, „De Indische begrooting voor 1917", Kol. Studiën 1916-1917, I, blz. 57) De voorstellin van zaken gegeven omtrent dit punt in het boekje „Tien jaar volksraadarbeid" (blz. 11) is dus niet geheel juist.

licht aangelegd ! [1]) — hoe de departementshoofden rekenschap en verantwoording gaven over zaken, die immer in het ambtelijk duister gehuld waren geweest; men las of hoorde de monumentale rede, waarmede Mr. Creutzberg den opbouw van het onderwijsapparaat schetste — rede, die den tevoren zoo critischen Volksraad het eerste spontane applaus ontlokte —, men vernam van gedachtenwisselingen tusschen den Directeur van de Javasche Bank en het geachte lid Tjokroaminoto, van het oordeel van een alom zoo geacht man als Mr. 's Jacob, jarenlang de vertolker der Indische burgerij op Koninginneverjaardag, — kortom: men zag, dat de Volksraad au sérieux werd genomen. Dat was voor de wantrouwigen en onverschilligen, dus voor het meerendeel van de Europeesche bevolkingsgroep, al heel wat.

Maar ook buiten de vergaderzaal van den Volksraad stond de politieke ontwikkeling niet stil. De Inheemsche volksbeweging nam, met het groeien van haar kracht, ook toe in extremisme, hetgeen uiteraard reactie wekte. De ontdekking van de ,,afd. B" der Sarekat Islam, de z.g. Koedoes-zaak, de moord op den controleur De Kat Angelino in Toli-Toli kort na het bezoek van het Volksraadslid Abdoel Moeis in die streek, de arbeidsonrust die vooral in de verkeersbedrijven ontstaan was door den invloed van de I.S.D.V., — het zijn slechts enkele van de vele verschijnselen, die de Europeesche groep verontrustten, de onverschilligen tot wantrouwigen maakten en de wantrouwigen activeeren. De Regeering, die met groote vastberadenheid haar progressieve politiek voortzette, vond steeds meer verzet in de Europeesche samenleving; verdachtmaking en scheldpartijen waren in Europeesche bladen aan de orde van den dag en vonden gretig weerklank aan borreltafels en in voorgalerijen. De prijzen waren in de na-oorlogsjaren aanzienlijk gestegen, in October 1920 dreigde een crisis van ernstig karakter, het aantal faillissementen, vooral in den importhandel, was groot, de belastingdruk, veelal verband houdend met vroeger gemaakte winsten, nam toe, voedselnood dreigde en het gerucht ging — evenals eenige jaren tevoren — dat de Regeering onder die omstandigheden het oog had laten vallen op de toen voor de Europeesche ondernemingen zoo rendeerende suikergronden. Onrust, ontevredenheid en angst, vooral angst alom!

Ook de Indo-Europeesche groep — die ,,groote groep rustige ingezetenen", naar de woorden van den Regeeringsgemachtigde

[1]) Zie A. Th. Stibbe, De eerste Volksraad, in Ind. Gids 1921, II, blz. 782.

voor Alg. Zaken Muurling — toonde teekenen van staatkundige activiteit, ditmaal niet om de klewangwettende leuzen van een Indisch nationalisme, maar om een zakelijk, welbegrepen groepsbelang, „de sociale, moreele, intellectueele en economische ontwik-„keling der Indo-Europeanen in Nederlandsch-Indië". Het Indo-Europeesch Verbond, op 13 Juli 1919 opgericht, met zijn duidelijke tendenz naar gematigd behoud en zijn uitgesproken oriënteering naar de import-Europeesche groep, was vooral aantrekkelijk voor de middelklassen der Indo-Europeanen, die vóór alles als Europeesche groep wilden blijven voortbestaan, maar die als hier geborenen en blijvers te weinig economische en ideologische assimilatie-mogelijkheden hadden met de groepen, die speciaal de bescherming van de Westersch-economische belangen op het oog hadden.

Tusschen deze, zich heroriënteerende, verontruste, verontwaardigde en vooral beangstigde samenleving en den eersten Volksraad bestond al vrij spoedig niet het minste contact meer. Weliswaar waren de geluiden der reactie al aanstonds in het college te beluisteren geweest, weliswaar had de toenmalige assistent-resident van Keboemen Van der Jagt reeds op 18 November zijn philippica afgestoken tegen „opheffing, bevrijding, ontvoogding, voor-„lichting, associatie, socialisme, ethiek en zoovele andere .... „gebruikelijke slagwoorden, waaronder de pseudo-voormannen, de „Inlandsche, snel ingeleefd in deze moderne terminologie, en „tegenwoordig ook, God beter 't, volbloed Europeanen, aan hun „werk van afbreken en sloopen zijn getogen" en had deze vertegenwoordiger van de vereeniging van B.B.-ambtenaren daartegenover zijn „drastische" middelen aanbevolen : „scherp toezicht op de „haatzaaiende pers, opheffing van opruiende kwaadwillende plaat-„selijke vereenigingen, toepassing van exorbitante rechten, de „uitzetting van den onverbeterlijken agitator zonder meer" — maar, zoo schrijft Kiewiet de Jonge in zijn reeds vermeld Gids-artikel: „Er hing een zware druk over de zaal, toen de assistent-resident „van Keboemen uitgesproken had". Géén zware druk echter was er te bespeuren in de Europeesche samenleving, de bladen, vooraan natuurlijk het Nieuws van den Dag en het Soerabajaasch Handelsblad, juichten, planters- en andere vereenigingen stuurden adhaesieverklaringen, van vele kanten kwamen telegrammen van hulde, aan een onder de bestuursambtenaren verspreide circulaire met opwekking tot instemming werd gretig van vele zijden

gehoor gegeven [1]).... Wanneer dan ook op 2 December d.a.v. Mr. Schumann der Regeering verzekert, dat zij „rekenen kan op de „volle medewerking van den Volksraad bij het breken van den „tegenstand, die tegenover de hervormingen, welke zij beoogt, juist „uit de kringen, welke haar het naast staan, kan worden verwacht" — dan was daarin slechts één woord fout. Had hij gezegd „van *dezen* Volksraad" — misschien zou het dan juist geweest zijn.

De Politiek-Economische Bond werd op 25 Januari 1919 — weinige weken dus na de Novemberverklaring, de Decembertoezegging en de installatie van de Herzieningscommissie — opgericht en kondigde zich terstond aan als een partij van het behoud of, zooals dat in de partijpolitieke terminologie heet, als een partij, die „door een gezamenlijk optreden van de meer bezadigde elementen „uit de Indische maatschappij front wilde maken tegen het onver„antwoordelijk drijven van politieke heethoofden, die met te groote „sprongen de geleidelijke evolutie dezer landen en volken zouden „willen verhaasten, waardoor gevaar voor ontwrichting dreigde". In hoeverre het ondernemerskapitaal bij de oprichting en daarop gevolgden bloei een rol heeft gespeeld, valt moeilijk uit te maken; de „strikt vertrouwelijke" circulaire van het Algemeen Syndicaat van Suikerfabrieken van 27 Augustus 1919, gericht tot de „Heeren Beheerders van Bankinstellingen en andere vertegenwoordigers van eigenaren van suikerfabrieken" — voorgelezen door Dr. Rivai bij de Algemeene Beschouwingen over de begrooting 1922 [2]) — heeft nogal deining veroorzaakt ; vast staat ook — door de publicatie van de notulen der Kedirische Landbouw Vereeniging van 15 Februari 1921 — dat van het Hoofdbestuur van den P.E.B. een brief is uitgegaan, waarvan de inhoud is vermeld als „Het succes van den P. E. B. bij den stembusstrijd van de Volksraadsverkiezingen en de wenschelijkheid van den steun der Landbouwvereenigingen". En verder behoeft hier slechts herinnerd te worden aan de geruchtmakende publicatie van het Vrijzinnig Weekblad van 11 Juni 1926 betreffende een samenkomst van een aantal heeren van den Java Suiker Werkgevers Bond op 10 Maart t.v. met een paar kopstukken van den P.E.B. ter bespreking van een grootschen

[1]) Zie Kiewiet de Jonge, op cit. blz. 360, en verder hetgeen de heer Van der Jagt zelf in 1921 in den Volksraad over deze adhaesiebetoogingen mededeelde (Zitt. 1921/1922, hand. blz. 114).

[2]) Zitting 1921-1922, Handelingen blz. 36.

propaganda-veldtocht, een kwestie, die de gemoederen zoowel van den Volksraad als van de Staten-Generaal duchtig bezig hield. Alleen de uiterste naïveteit kan om dergelijke dingen „verontwaardigd" zijn: het spreekt toch wel van zelf, dat een jonge partijorganisatie financieele bronnen noodig heeft en even vanzelfsprekend is het, dat de suikerindustrie, die naar eigen berekening [1]) in het topjaar 1920 bijna 166 millioen aan belastingen opbracht, behoefte gevoelde aan rechtstreekschen staatkundigen invloed. Op grond van dergelijke gegevens van de „afhankelijkheid" van een politieke partij te spreken is boekhouderswerk; voor den politieken socioloog wordt de zaak pas belangrijk, wanneer de gestorte fondsen zich gaan omzetten in politieke idealen. En in dat opzicht ging de P.E.B. waarschijnlijk verschillenden welgezinden en belanghebbenden geldgevers niet ver genoeg. De partij telde trouwens vele nuances, een rechtervleugel die zich in hoofdzaak groepeerde om de heeren Van der Jagt en Van Gennep, en een „linker"vleugel met de gematigde leden Engelenberg en 's Jacob als woordvoerders. Op de associatiebasis werd getracht ook de meer behoudende Inheemsche elementen te winnen, maar het koloniaal ressentiment, dat, vermoedelijk tegen de bedoeling van den spreker, zoo duidelijk tot uiting kwam in de — min of meer beruchte — rede van Mr. Van Gennep, al dadelijk bij het eerste optreden van den P. E. B. in den Volksraad, bracht deze associatiepolitiek aanstonds in gevaar en de P.E.B.-voorzitter Engelenberg moest de woorden van zijn partijgenoot dan ook openlijk desavoueeren [2]). Op de verdere evolutie van den P.E.B. zal hieronder nog worden teruggekomen.

De verkiezingen voor den tweeden Volksraad dan brachten een eclatante overwinning voor de jonge organisatie: van de 24 gekozen leden waren er 16 hare volgelingen, 8 Europeanen en 8 Inheemschen. [3]). „De uitslag van deze verkiezing opent een nieuw tijdperk in de ontwikkeling van het politieke leven in Indië", jubelde het orgaan van den P.E.B. „Hoe men ook over den Volks-„raad moge denken, hij heeft de belangrijke beteekenis, dat de „Indische samenleving zich ervan rekenschap gaat geven, langs „welke lijnen die samenleving tot een staatsgemeenschap zal zijn „te voeren. Hoe spoediger en juister het algemeen inzicht in deze

[1]) Jaarverslag van het Alg. Syndicaat van Suikerfabrieken over 1921.
[2]) Zitting 1921-1922, Handelingen blz. 142.
[3]) Eigenlijk was de uitslag nog gunstiger voor den P.E.B. omdat verschillende leden van andere partijen (Mr. Galestin, S. A. Teixeira de Mattos) tevens tot zijn organisatie konden worden gerekend.

„zaken wordt verhelderd, hoe eerder de gelegenheid zal komen „om aan den Volksraad een meer omvattende taak en een grooter „verantwoordelijkheid voor het bestuur van deze samenleving te „verleenen".

Arme eerste Volksraad! Na drie jaar vooruitstrevendheid te moeten hooren dat dank zij den P.E.B. de gelegenheid nog wel eens zou komen om hem een meer omvattende taak en een grootere verantwoordelijkheid toe te kennen!

Dat uit de overwinning nu ook een volkomen zwenking van de geactiveerde Europeesche groepen moet worden afgeleid, is natuurlijk niet juist: van de 761 leden van locale raden, die het kiezerscorps vormden, behoorden er 394 tot gemeenteraden en van deze 394 waren er slechts 258 lid van een gemeenteraad, die door de burgerij was gekozen. Voor tweederde bestond het kiezerscorps dus uit personen, die tot lid van een localen raad waren benoemd. Van een zuivere afspiegeling kan dus niet gesproken. Maar dat de nieuwe samenstelling van het Europeesche deel van den raad, zooals het er na de aanvullende benoemingen uitzag, — 8 P.E.B.-ers 4 C.E.P.-ers, 2 N.I.V.B.-ers, 2 I.K.P.-ers, 2 I.E.V.-ers, 1 sociaal-democraat, 1 N.I.P.-er en een aantal partijloozen — het grootste deel van de Europeesche samenleving uit het hart gegrepen was, blijkt wel uit de uiterst welwillende commentaren van de groote bladen, die, schoon zelf natuurlijk niet de „publieke opinie" vertolkend, in het algemeen wel geacht kunnen worden te weten, welke commentaren hun lezers apprecieeren. „De glorie van het behoud", hoonde daarentegen Stokvis in Het Volk, en De Telegraaf — toen blijkbaar in democratische conjunctuur — schreef in sappige taal: „Men bedenke wel, dat in de aanstaande zittingsperiode „met de voorstellen van het conservatieve triumviraat minister-„gouverneur-generaal-volksraad de grafkelder zal worden gemet-„seld, waarin de vermoorde Indische democratische beweging „voorgoed kan worden bijgezet".

Een weerklank van dit alles is terug te vinden in de afscheidswoorden van Graaf van Limburg Stirum: „Met den meesten „ernst wil ik nog eenmaal waarschuwen tegen de houding van een „deel der Europeesche bevolkingsgroep dat ook, doch niet uit-„sluitend door persuitingen, alleen de moeilijkheden vergroot, „moedwillig, ja baldadig haat kweekt zonder zich te bekommeren „om de schade daardoor berokkend ook aan de belangen, die het „meent te dienen".

De Europeesche bevolkingsgroep had in de jaren van deze tweede volksraadsperiode geen bijzondere redenen tot verontrustheid of verontwaardiging; nieuwe politieke groepeeringen bleven dus achterwege. Het optreden der Regeering bij de pandhuisstaking in 1922 — die in sommige oogen al de vormen aannam van een algemeen Inheemsch verzet, zoodat in Batavia zelfs het gebruikelijk initiatief tot oprichting van burgerwachten niet ontbrak—, bij de spoorwegstaking van 1923, ten aanzien van verschillende spreek- en persdelicten van Inheemsche zijde en de toepassing van de vergaderrechtbeperking brachten een grooter gevoel van zekerheid voor dit deel der bevolking. De voorstellen der salariscommissie gaven het Indo-Europeesch Verbond nog eens gelegenheid eenerzijds zijn gehechtheid aan de bestaande orde van zaken te toonen, maar anderzijds krachtig op te komen voor de belangen van hen, die onder het bezoldigingstype-B zouden vallen, een actie, die de positie van het verbond zeer versterkte ten nadeele van de Nationale Indische Partij, welke haar laatste teekenen van leven begon te geven. De Politiek-Economische Bond vertoonde binnen en buiten den Volksraad het gebrek aan wezenlijke staatkundige saamhoorigheid, dat in den aard van deze organisatie lag opgesloten.

De radicale concentratie van linksche partijen, op instigatie van de sociaal-democraten in November 1922 herrezen om gemeenschappelijk stelling te nemen tegen hetgeen in die kringen als reactionnair werd bestempeld, werd verzwakt door de felle verdeeldheid, veroorzaakt door het optreden van de communisten direct na het congres te Madioen (Februari 1923) en stierf vervolgens den langzamen dood van alle volksfronten. In Maart 1923 werden onder leiding van den heer W. A. Pénard pogingen gedaan om een midden-partij te vormen; de bedoeling was kennelijk om de vrijzinnigen van den P.E.B. en de gematigden van den Ned.-Ind. Vrijz. Bond te vereenigen tot een organisatie, waarmede — naar gehoopt werd — ook het I.E.V. een alliantie zou willen sluiten. In Mei wordt de partij geconstitueerd; haar doelstelling scheen voornamelijk aan goeden wil en eenige overschatting van het gevoel voor nuances bij de Europeesche groep ontsproten. Zij was het typisch product van het hierboven geschetste „juste milieu", hetwelk echter sinds de jaren 1916/1917 vele verwanten had moeten afstaan aan de hechte belangenorganisatie van het I.E.V. of aan de behoudende tendenzen van den P.E.B. Tot een gekozen ver-

tegenwoordiging in den Volksraad heeft de Middenpartij het dan ook niet kunnen brengen.

De divergentie, die had bestaan tusschen den eersten Volksraad en de Europeesche samenleving, bleef uit gedurende de tweede periode. Dit blijkt ook uit de verkiezingen voor de derde samenstelling in 1924, waarbij de P.E.B. en het I.E.V. een gecombineerde candidatenlijst opstelden: van de 896 op de Europeesche candidaten en van de 900 op de Inheemsche candidaten uitgebrachte stemmen kwamen 484 resp. 525 ten goede van deze combinatie. Ter vergelijking: de Midden-partij kreeg 31 stemmen voor haar Europeesche candidaten, de Vrijzinnige Bond 95, de C.E.P. 23 en de I.K.P. 13. De P.E.B.-I.E.V.-combinatie kreeg zoo 19 van de 24 gekozen leden in den Volksraad; 4 ervan kwamen voor rekening van het I.E.V. en van de overige 15 waren 5 Europeanen en 10 Inheemschen door den P.E.B. candidaat gesteld. Een verschuiving naar het behoud derhalve, die wel mede haar verklaring zal vinden in eenige gebeurtenissen, die zich kort te voren hadden afgespeeld: de Hadji Misbach-affaire, waardoor de angst voor ondergrondsch terrorisme bij de Europeesche groep weer eenige graden gestegen was, en de invloed van de stakingen op het staatkundig denken van Europeesche vakvereenigingskringen, die zich aanvankelijk politiek in vooruitstrevende richting hadden georiënteerd, sympathie koesterden voor de Inlandsche beweging, maar zich afwendden toen de zaak tot een daadwerkelijk conflict kwam. „Nauwelijks „brak de Inlandsche spoorwegstaking uit" — zoo schreef een particuliere correspondent in de N.R.Ct. van 20 Januari 1924 — „of al deze ontevredenen, die zich nog kort te voren op het heftigst „hadden geuit, sloten zich aaneen, men stond zestien uur achtereen „op de vuurplaat, men werkte dag en nacht op de stationskantoren, „men sprak niet van langen werktijd en karig loon — men hielp „de staking onderdrukken, de staking van de grootste Inlandsche „vakvereeniging. Dit is uitermate belangrijk. Dat het samengaan „van de Europeesche en Inlandsche vakbonden ten hoogste bij „kleinigheden mogelijk is, dat echter zoodra een ernstig conflict „ontstaat de Europeesche werknemers zich instinctmatig scharen „achter den Europeeschen werkgever en de Regeering en dat van „een Inlandsch-Europeesche vaksolidariteit geen sprake meer is, „zoodra het er op aan komt, heeft deze spoorwegstaking geleerd. „De economische tegenstelling van ondernemer en loontrekker „wordt dan weggevaagd door die van „Europeaan" en „Inlander".

Inderdaad: dit is uitermate belangrijk, maar mag niet leiden tot de conclusie, dat economische factoren bij de staatkundige groepsvorming geen rol spelen en deze uitsluitend beheerscht wordt door rassen-ressentiment. In het algemeen kan gezegd worden, dat de tegenstelling „sini-sana" in laatste instantie uiterst moeilijk doorbroken kan worden door economische belangen, maar dat zij zeer gemakkelijk door economische factoren kan worden verscherpt. Een uitlating als van J. S. C. Kasteleyn in de „Economisch-Statistische Berichten" van 30 April 1924: „Wij „moeten alles vermijden wat tot uitbreiding der bevolkingscultuur „zal leiden, zonder dat er behoefte aan bestaat, omdat zulks vrijwel „gelijk staat met het graven van een eigen graf" heeft, behalve de verdienste der oprechtheid, de consequentie, dat de belanghebbende groep, voor wie deze woorden geschreven waren, ook op staatkundig terrein een analoog-openhartig „sana"-standpunt inneemt. Deze economische „sini-sana"-onderscheiding leidde ook in den Volksraad tot een zeer duidelijke tegenstelling, die zelfs het politieke groepsverband doorbrak: ik bedoel de behandeling van het uitvoerrecht op Inlandsche rubber.

De heer Moelia schetste, na in een doorwrocht betoog op de sociaal-economische beteekenis van deze cultuur gewezen te hebben, deze heffing als „een zijdelingsch middel om aan den „wensch der Europeesche rubberondernemingen tegemoet te ko„men teneinde aan de concurrentie het hoofd te kunnen bieden [1])" — een niet zoo zonderlinge veronderstelling in het licht van de hierboven geciteerde uitspraak van den heer Kasteleyn — en diende tenslotte een motie in om het voorstel in te trekken. Deze motie nu werd aangenomen [2]) met steun van de vrijzinnigen en alle op dat moment aanwezige Inheemsche leden van den Volksraad, met uitzondering van den heer Soekawati, die met de overige Europeesche leden de grootst mogelijke minderheid vormde. Een merkwaardige doorbraak van de partijgroepeering !

Ook elders schijnt een oogenblik het partijverband verbroken te zullen worden: het I.E.V. wordt bedreigd door oppositie te Soerabaja, Bandoeng en Batavia. Het waren vooral de kleine Indo's, de ontslagenen, slachtoffers van het strenge bezuinigings-

[1]) Zitting 1924-1925, Hand. blz. 532.
[2]) Zitting 1924-1925, Hand. blz. 629.

regime, die verzet toonden tegen het samengaan met den P.E.B., die, ondanks alle tegenspraak en oprechtklinkende verklaringen, in breede kringen toch nog als „Pens en Buidel"- of „Peroet en Bankbiljet"-partij geboekstaafd stond. De socialisten hoopten reeds op een Indo-Europeesche fractie van hun partij — zie het Indische Volk van 7 Juni 1924 — maar het gevaar werd bezworen. Na de ervaringen van 1912/1913 hebben in deze groep practisch geen zwenkingen meer naar het Inheemsche nationalisme of het Europeesche socialisme plaats gehad; men voelde heel duidelijk, dat een trekker-socialist als Cramer of Stokvis zich kon vereenzelvigen met de Inheemsche belangen zonder ooit gevaar te loopen zijn maatschappelijken status te verliezen; voor den kleinen Indo-blijver was het belangrijkste element van dien status echter het juridische Europeanendom en in den loop der jaren valt een voortdurende tendenz waar te nemen om dit juridische element te omkleeden met staatkundige en cultureele ideologieën. Geen zwenkingen meer naar „links", maar naar „rechts" dus, in toenemende mate een pogen om deel te nemen aan het Europeesche, speciaal het Nederlandsche cultuur-ideaal. De psychologische beteekenis van een dergelijk cultuur-ideaal, in het bijzonder voor de groepen die maatschappelijk in een dwangpositie zijn gekomen, heeft Freud eens karakteristiek geïllustreerd: „Man ist zwar ein „elender, von Schulden und Kriegsdiensten geplagter Plebejer, „aber dafür ist man Römer, hat seinen Anteil an der Aufgabe „andere Nationen zu beherrschen und ihnen Gesetze vorzuschreiben." [1]).

De stijgende behoefte voor de Indo-Europeesche groep om mededraagster te zijn van het Nederlandsche cultuur-ideaal verklaart den aanhang, dien de Vaderlandsche Club (b.v. bij de gemeenteraadsverkiezingen in 1930) en later ook de N.S.B. in deze kringen kreeg.

Als Gouverneur-Generaal De Graeff op 17 September 1926 zijn intreerede houdt, vindt hij een Europeesche bevolkingsgroep, die — generaliseerend gesproken — van een verandering van beleid weinig gediend is. „Er gaat heen een Man, drager van „Gezag. Er komt een persoon, gewend zich te bukken en te buigen, „te draaien en te wringen, naar de diplomatie dat eischt. Er gaat

[1]) „Die Zukunft einer Illusion" blz. 19.

„heen een Onderkoning, die wist wat hij wilde en — zeker hij „kon niet alles wat hij wou, maar toch — die althans belette wat „hij niet wilde. Er komt een persoon, die misschien niet een fier „neen zal durven doen hooren" — aldus het Nieuws van den Dag in het onvolprezen kolonialen-proza van toen en nu. Was de reden van dit schoons alleen persoonlijke vooringenomenheid? Op 25 Maart 1925 had minister De Graaff, in de 1ste Kamer, sprekend over het Engelsche dominion-stelsel, nog gezegd: „Dat stelsel „past niet voor Nederland, zoolang wij behoefte hebben aan „directe en indirecte voordeelen die thans uit Nederlandsch-Indië „worden getrokken". In de Troonrede van 15 September 1925 heet het: „Om in de toenemende behoeften van land en volk te „kunnen voorzien is ruime toevloeiing van kapitaal onmisbaar. „Gewaakt zal worden, dat de belangen der Inlandsche bevolking „niet door overwicht van dat kapitaal worden benadeeld" — een passage die in het voorloopig verslag van de Tweede Kamer over de Indische begrooting „vele leden" tot de klacht inspireerde, „dat de Troonrede ten aanzien van de bevordering van de belangen „der Indische bevolking niet een meer positief geluid heeft doen „hooren". 11 November valt het ministerie en op 11 Maart 1926 leest minister de Geer de Regeeringsverklaring voor van het nieuwe kabinet (met dr. Koningsberger als minister van koloniën), waarin wordt aangekondigd: „Verdere uitvoering van het beginsel, dat „in Indië het Regeeringsbeleid zooveel mogelijk door of met „medewerking van uit de bevolking voortgekomen krachten wordt „gevoerd. Bevordering en organisatie van den landbouw en de „nijverheid van de inheemsche bevolking". Was er verschil in koers waarneembaar? Het is in de Kamers door enkele leden gezegd. Maar wanneer dan Jhr. De Graeff zijn intreerede houdt, met die opmerkelijk-warme vermelding van zijn „zoo bijzonder „hooggeschatten toenmaligen ambtsvoorganger, Graaf van Limburg „Stirum", en herinnerde aan diens „bekende voortreffelijke rede „(bij de opening van den Volksraad) welke zoo diepen weerklank „gevonden heeft in de harten en hoofden van allen, die het wel „meenen met Indië" —, en wanneer dan de nieuwe landvoogd als „in de eerste plaats noodig" aankondigt „dat, voor zoover het „te loor is gegaan, het vertrouwen van de inheemsche bevolking „in den rechtvaardigheidszin der regeering en in haren ernstigen „wil om steeds de belangen van die bevolking boven elk ander „belang voorrang te geven, weder worde hersteld", en, als een

onmiddellijke aanknooping aan de (hierboven geciteerde) afscheidswoorden van Graaf van Limburg Stirum, nog opmerkt, dat „door „gemis aan zelfbeheersching en door kortzichtigheid (van de zijde „der Europeesche bevolkingsgroep), de beste bedoelingen van „de regeering ten spijt, onherstelbare schade (kan) worden aan„gericht" — dan is het in de gespannenheid, waarmede de belanghebbenden der Europeeschen groep de symptomen plegen op te vangen, die versterking of verzwakking van hun positie aankondigen, ruimschoots voldoende.

In November volgen de communistische onlusten op Java, in Januari 1927 die ter Sumatra's Westkust. De kort daarop plaats hebbende verkiezingen voor den vierden Volksraad geven een eigenaardig beeld: terwijl van de 15 gekozen Europeesche leden er 12 behoorden tot de P.E.B. — I.E.V.-combinatie (de overige drie waren de I.K.P.-er dr. Schmutzer, de B.B.-vertegenwoordiger Meyer Ranneft en het vrijzinnig lid Kerkkamp), werden voor het 20-tal Inheemsche zetels 6 P. E. B.-ers gekozen; de overige 14 gekozen Inheemschen konden als vooruitstrevend worden aangemerkt. De P.E.B. bleek zijn vat op de Inheemschen te verliezen; de behoudenden keerden zich af en lieten hun plaats aan vooruitstrevende elementen. Acht nieuwe Indonesische leden deden hun intree, terwijl eenige, uit de eerste jaren van den Volksraad als vooruitstrevend bekend staande leden, die de laatste jaren geen zitting meer hadden gehad, werden herkozen. Voor de Europeesche groep was dit verschijnsel uitermate belangrijk; het verzwakte de associatiebasis, waarop haar sterkste partij was gegrond. Door de aanvullende benoemingen kregen nog 2 I.K.P.-ers, 2 socialisten, 2 C.S.P.-ers benevens 5 vertegenwoordigers van groote Europeesche bedrijven zitting, zoodat er van een tamelijk sterke Europeesch-Inheemsche „oppositie" kon worden gesproken.

Den 9 Juli van dat jaar werd het befaamde voorstel inzake de „Inlandsche meerderheid" (een volkomen misleidend slagwoord overigens) aanhangig gemaakt. Geen enkel wetsvoorstel, zelfs niet het ontwerp der Indische Staatsregeling, waarbij toch de Volksraad van adviseerend tot mede-wetgevend college was geworden, heeft de gemoederen van de Europeesche bevolkingsgroep zoo in beweging gebracht als dit ontwerp [1]), dat toch niet anders

[1]) Zie de Ind. Kroniek van A. J(oekes) in „De Opbouw" van 15 November 1928.

beoogde dan een samenstelling van den Volksraad, zooals in het oorspronkelijk ontwerp-Staatsregeling was opgenomen en waartegen in 1923 nauwelijks eenig bezwaar was gerezen. De redenen lagen voor de hand: de recente onlusten, de ook en vooral in den Volksraad tot uiting komende verscherping van tegenstellingen, het verzwakken van de associatie-gedachte, — en daarnaast de critiek op de hanteering van het gratierecht ten aanzien van eenige ter dood veroordeelde communisten, welke als zwakheid werd opgevat, hadden een sfeer geschapen, waarin de felle actie van Europeesche ingezetenen en pers luiden weerklank vond. Zelfs in een op geloofsbasis gewortelde, dus — naar men mag aannemen — vrij hechte organisatie als de C.S.P. ontstond de heftigste beroering. Tijdens de besprekingen op den partijdag in September 1927 te Weltevreden verklaarde de heer Van Helsdingen zelfs zijn voorzitterschap en volksraadszetel ter beschikking van de partij te zullen stellen, indien de overgroote meerderheid der partij tegen het onderhavige ontwerp zou blijken te zijn. En toen ook het andere benoemde C.S.P.-lid, de heer Van Lonkhuyzen, vóór het ontwerp stemde, bedankten velen voor het lidmaatschap; in een motie van de afd. Medan wordt de houding van de C.S.P.-vertegenwoordigers kortweg als „mentaliteit van défaitisme" gedoodverfd [1]).

Het was tegen deze „mentaliteit van défaitisme" — waaronder ieder gevoeglijk alles kon verstaan wat hij met zijn groepsbelang in strijd achtte — dat op 20 October 1929 te Jogja de Vaderlandsche Club werd opgericht. Geboren in de Simpang Sociëteit te Soerabaja in het milieu van de die-hards die, voorgelicht door den toenmaligen hoofdredacteur van het Soerabajaasch Handelsblad, den heer Zentgraaff, vonden dat het mis ging met Indië, had de vereeniging al dadelijk groot succes: op de constitueerende vergadering waren niet minder dan 33 kringen vertegenwoordigd. Aanvankelijk had men de illusie gekoesterd het buiten „de politiek" te kunnen doen en een soort ideologische overkapping te kunnen vormen van de bestaande „rechtsche" partijen. De voorloopige voorzitter, de oud-kolonel Winter, tegenstander van politieke actie, voerde met dit doel besprekingen met verschillende partijbesturen. Maar al spoedig bleek, dat de bestaande partijen, hoezeer onder den indruk van het succes van de nieuwe groep, er niet toe konden besluiten haar zelfstandigheid prijs te geven. Zoo moest de V.C.

[1]) „Uit de geschiedenis der Christelijk Staatkundige Partij", door Mr. M. de Vries (Gedenkboek C.S.P. 1937, blz. 36).

wel den doemwaardigen weg van de politiek bewandelen en het beginselprogram werd dienovereenkomstig herzien.

De behoefte aan een overkapping, aan het manifest maken van gemeenschappelijke beginselen, is de typische reactie van een groep, die zich in gevaar meent of weet. De voorbeelden in de geschiedenis zijn legio; ik hoef hier slechts te herinneren aan de befaamde woorden van Troelstra in de Tweede Kamer bij het uitbreken van den wereldoorlog. Het sentiment dat de V.C. bezielde bij haar oprichting was van gelijken aard en zij had er uiteraard belang bij, dat dit sentiment bestendigd werd. Vandaar dat in haar geschriften en uitingen eenerzijds stelselmatig de bedreiging van de groep als realiteit werd voorgesteld en anderzijds verrichtingen in heden en verleden van groepsgenooten op den voorgrond werden geschoven en verheerlijkt. [1])

Wanneer dan ook — om een willekeurig voorbeeld te kiezen — in het V.C.-orgaan „Nederlandsch-Indië" [2]) onder den titel „Ontwaakt" en den ondertitel „De aanslag op de Nederlandsche bevolkingsgroep" betoogd werd, „dat de verklaarde tegenstanders „van de Nederlandsche zaak in Indië binnenkort de kans krijgen „om een grooten slag te winnen"; dat „deze strijd wordt gestreden „niet in het openbaar, zoodat de belaagde zich voor het front „der publieke opinie kan verdedigen, maar: in vergaderingen „van den Raad van Indië, Begrootings-, Economische en Salariscommissies, op de verschillende Departementskantoren, op de „Algemeene Secretarie", en wanneer dan tenslotte oud-gouverneur-generaal De Graeff „een verklaarde vijand van de Nederlandsche gedachte" wordt genoemd, wiens systeem strekte „tot ondermijning van het Nederlandsch gezag" — dan was dat geenszins uitsluitend wartaal, maar een systematische en logisch opgezette propaganda, die het vrees-affect beoogde te stimuleeren.

Dat er voor deze vrees objectief geen reden was, althans de overige Europeesche partijen die reden niet onderkenden, was dan de oorzaak, dat de partijen haar zelfstandigheid en eigen doelstellingen behielden. Het I.E.V., door de jaren met groote bekwaamheid en bewonderenswaardige tactiek geleid, begreep, dat het door een dergelijk manifest „sana"-standpunt te onderschrijven de groote middengroep van zijn leden zou verliezen en voorgoed

[1]) Zie voor deze twee elementen van elke nationalistische propaganda mijn proefschrift „Publieke meening, pers en staat", blz. 12.

[2]) 1 Mei 1932.

de kans zou verspelen om vat te krijgen op den kleinen kampong-Indo. Met de samenwerking met den P.E.B. had het verbond reeds zijn ervaringen! Wel verloor het een tamelijk groot aantal stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen in Juni 1930 aan de V.C., maar de eigen doelstelling, het *Indisch* Nederlanderschap, bleek toch hecht genoeg. Ook de confessioneele partijen hadden uiteraard haar bestaansreden volledig behouden. De eenige partij, die in het gedrang kwam was de P.E.B., waarvan de associatiebasis danig was geschonden — onder den invloed van de zich verscherpende tegenstellingen waren 3 van de 6 Inheemsche leden reeds tijdens de periode 1927-1931 naar de nationale fractie overgegaan — en die het voor het overige moest hebben van nagenoeg dezelfde groep, waarvoor de V.C. zulk een aantrekkingskracht bleek te bezitten.

Dank zij het feit, dat het P.E.B.-lid Fruin naar de V.C. was omgezwaaid, kon de jonge vereeniging reeds in de Januari-zitting 1930 in den Volksraad haar standpunt getuigen. De conjunctuur was niet bijster gunstig voor den spreker: de zitting was aangevangen met een tamelijk krachtige Regeeringsverklaring over de op 29 December plaats gevonden huiszoekingen bij de P.N.I. en andere Inheemsch-nationalistische vereenigingen. Niettemin noopten de uiteenzettingen van den heer Fruin — die leidden tot een zeer gespannen woordenwisseling met den Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken over een uitlating betreffende de afwezigheid van den Landvoogd bij de Coen-herdenking (zelfs bij het lezen van de Handelingen blz. 1645/1646 is de geladen atmosfeer, die er toen geheerscht moet hebben, nog voelbaar) — verschillende partijleiders hun houding te bepalen: generaal Kiès (P.E.B.), die het verscheuren van de associatiebasis betreurde, de heer Kerkkamp (N.I.V.B.), die onder zeker voorbehoud wel winst kon zien in de oppositie van „het georganiseerd optreden van de ultra-behoudende Indische Nederlanders", de heer Van Helsdingen (C.S.P.), die weigerde in den breede in te gaan op het verschijnen der nieuwe partij „met haar pretentieuzen, mono-„poliseerenden en daarom onjuisten — om maar geen onvrien-„delijker woord te bezigen — naam, met haar „onstuimige geest-„drift", die op haar „echtheid" en deugdelijkheid nog moet worden „getoetst" en haar belangenvooropstelling, de heer Middendorp (I.S.D.P.), die, geheel overeenkomstig de socialistische visie op de waarden van antithesen, het open vizier van de Vaderlandsche

Club toejuichte, de heer De Hoog (I.E.V.) die zich zijn standpunt voorbehield, maar in het algemeen „zuiverheid in de verhoudingen" met instemming begroette.

Gaf dit alles een beeld van de stemming van „de Europeesche samenleving" tegenover het nieuwe Nederlandsche nationalisme in Indië? Ook zonder meer gedetailleerd materiaal kan worden gezegd, dat de V.C. een belangrijk grooter aanhang had dan uit de woorden der vertegenwoordigers dier samenleving viel op te maken. Het Volksraadslid Suermondt, die het als bestuursambtenaar wel kon weten, wees er op, „dat de Europeaan in het „binnenland, waarvan het nog nimmer is gelukt hem staatkundig „te organiseeren, hier in beweging is gebracht tegen de huidige „Regeering". De Europeesche bladen zouden doen vermoeden, dat er in die dagen geen enkele Europeaan niet-V.C.-er was, maar een spiegel der samenleving vormden zij zeker niet, daar hun oppositie meer de beteekenis had van journalistieke sambal dan van staatkundig beginsel.

Het optreden der V.C. voerde tot reactie: op 8 Februari — datum waarvan zelfs de verwoedste patriot de beteekenis wel niet zal kunnen ontkennen! — van datzelfde jaar 1930 werd de vereeniging opgericht, die als „Stuw-groep" bekendheid c.q. beruchtheid zou verwerven. Wat hierboven van den maatschappelijken achtergrond der vrijzinnigheid in het algemeen is gezegd, gold voor deze groep wel in het bijzonder: intellectualistisch, met een superieure ironie — vaak zelfs nu nog kostelijk om te lezen! —, vóór alles appelleerend aan de waarde van het redelijk argument, vond zij vooral weerklank in de betrekkelijk kleine groep van intellectueelen, die, zeer geïnteresseerd, zeer goed geïnformeerd, maar in laatste instantie toeschouwers waren. De vrijzinnige vooruitstrevendheid had bij deze groep, merkwaardigerwijs, een zeker dogmatisch karakter gekregen; daardoor kwam zij niet ver te staan van de christelijk-ethische tendenzen uit de aanvangsperiode van de C.S.P. Typeerend was, dat geen opzettelijke associatie werd bepleit: „Nu de hartstochten zoo hevig zijn gewekt „over en weer" — aldus het inleidend artikel in het eerste nummer van „De Stuw" — „meenen wij, dat de mogelijkheid van weder„zijdsch begrijpen en waardeeren beter geschapen wordt op de „aangegeven wijze, dan door het vormen van een eenheid, waar„voor thans de gemoederen niet gestemd zijn". Een Nederlandsche groep dus, een Nederlandsch front van vooruitstrevenden — dat

was de duidelijke reactie op het optreden van de Vaderlandsche Club en tevens het nieuwe, dat deze groep in de Europeesche samenleving bracht.

De liquidatie der associatie-gedachte: zij viel te beluisteren in de belangrijke rede, waarmede 's Volksraads voorzitter, de heer Meyer Ranneft, op 27 April 1931 de vierde zittingsperiode van het College heeft afgesloten. „Deze volksraad, die nu uiteengaat, „was — zoo is gezegd — de laatste associatie-volksraad. Men „wil de belangen van de eigen groep scherp omlijnd en zonder „voorbehoud behartigd hooren. Men is wars van wat men ver- „doezeling noemt; vandaar de verschuiving der partijen en de „uitslag der verkiezingen".

Het groote démasqué — is dit woord uit 1918 van het Inheemsche blad „Neratja" niet het Leitmotiv geweest, dat de ontwikkeling der staatkundige groepeeringen rondom den Volksraad heeft gekenmerkt? De Volksraad — en dat is misschien zijn belangrijkste historische beteekenis — heeft een eind gemaakt aan de periode der „ethische politiek": niet meer toont, sedert zijn instelling, het Indische beeld twee groepen, waarvan de sterkste zich hulpvaardig, met nobele voornemens en gedreven door een zedelijke roeping, neerbuigt tot de zwakkere, — maar twee groepen, die, in onderlinge nuances, maar bewust van gelijke parlementaire bevoegdheden, hun stem laten hooren en eerst adviseerend, later mede-wetgevend het Regeerbeleid helpen bepalen. Het bewustzijn van deze verandering is — ik hoop het hierboven te hebben geschetst — met schokken over de Europeesche groep gekomen: eerst in 1919, als een snelle, vèrstrekkende staatkundige evolutie de lauwen en wantrouwigen samendrijft tot oppositie, toen in 1927, als het slagwoord van de „inlandsche meerderheid" de reeds verontruste gemoederen tot een sterke buiten-parlementaire actie brengt, die zelfs bestaande, hechte partijverbanden dreigt te doorbreken, dan in 1929, als het bedreigde groepsbelang een zuiver Nederlandsche frontvorming doet ontstaan. Natuurlijk zijn bepaalde elementen der associatiegedachte gemeengoed geworden en als zoodanig zonder noodzaak van uitdrukkelijke verdediging: het uitsluitende monopolie der zeggingsmacht wordt door geen Nederlandsche partij meer opgeëischt. Maar als men al tot overleg bereid is, dan is dat toch op de basis van het groepsbelang, van eigen staatkundige doelstellingen, die door het groote demasqué aan het politieke licht zijn gebracht.

Het gevaar, dat de V.C. eenige jaren tevoren vergeefs getracht had te suggereeren, was intusschen over Indië gekomen: de groote economische crisis. „Eerst leven, dan politiseeren" was het Regeeringswachtwoord, en onder den druk der omstandigheden bepaalde dit een groot deel der staatkundige activiteit. De crisis bracht bovendien een geweldig overwicht aan de Regeeringsorganen, die de uiterst gecompliceerde economische situatie hadden te onderkennen. Voorgoed voorbij was de illusie, dat „handel en landbouw geen bescherming vragen omdat zij genoeg weten dat die ten verderve voert" — zooals Van Deventer een halve eeuw te voren schreef —, voorgoed voorbij de illusie van een in hoogheid zetelende regeering, die zich met het marktgewoel van handel en nijverheid niet heeft in te laten. Zooals na 1880 het ambtelijk apparaat de economische expansie op den voet had gevolgd, zoo werd er in de crisisjaren afgebroken naar gelang het bedrijfsleven werd lam geslagen, [1]) „de booten gingen vol weg en kwamen leeg terug" en de werkloosheid en daarmede een gansch nieuwe taak der overheid deed haar intrede. Dat de Regeering onder die omstandigheden, ook op het terrein van het staatkundig leven, een zeer sterke positie kon innemen, ligt in den aard van het overheidsgezag opgesloten.

De Volksraad onderging het lot van nagenoeg alle parlementaire lichamen in Europa: zijn directe invloed op het Regeeringsbeleid, in dergelijke perioden zoo speciaal geschraagd door de deskundigheid van het ambtelijk apparaat, verzwakte. De invloed van de administratie nam toe, Indië herkreeg het aanzien van een typisch ambtenarenland en de bladen, die tijdens de decenniën van ondernemersbloei de bureaucratie als gemeenschappelijk euvel hadden bestreden, wierpen zich thans op de belangen in de ambtelijke wereld en schreven dat de regeering haar ambtenaren rebelsch maakte.

Dat onder deze omstandigheden van een staatkundigen beginselenstrijd op eenigszins groote schaal geen sprake kon zijn, behoeft geen betoog. De vijfde Volksraad (1931-1935) telde als Europeesche leden 6 I.E.V.-ers, 5 V.C.-ers, 4 vrijzinnigen, 2 C.S.P.-ers, 1 I.K.P.-er, 1 socialist en de 5 leden van de z.g. Economische groep, een benoemde belangenvertegenwoordiging van het groote Europeesche bedrijfsleven. Krachtige politieke impulsen waren

[1]) Zie „De Crisis, de Regeering en de Ambtenaren", uitg. van het V.V.O. 1932.

van deze samenstelling niet te verwachten, en wanneer de „groote lijnen" ter sprake kwamen, kregen de debatten, tegen den achtergrond van het economisch bestel, een irreëel karakter. De Volksraad verloor in deze jaren goeddeels tegenover de samenleving het aanzien van mede-regeerend college: hij werd meer en meer een centraal klachtenbureau en slechts als zoodanig steeg zijn beteekenis. In de bladen werd gesproken van de geringe plaats, die de Volksraad in de belangstelling der Europeesche bevolking tot dusver had ingenomen [1]), maar men vergat, dat nog enkele jaren tevoren de „inlandsche meerderheid" van dienzelfden volksraad de aanleiding was voor een groote politieke beroering in diezelfde groep, hetgeen bij afwezigheid van interesse voor dit college toch niet mogelijk zou zijn geweest. Het gebrek aan belangstelling was naar mijn meening dan ook uitsluitend een crisis-verschijnsel en een gevolg van de onmacht, waarin zoowel de Volksraad als de samenleving zich bevonden. Als een min of meer dramatische poging tot verzet tegen deze machteloosheid was te beschouwen de verwerping van de onderwijsbegrooting voor 1933 met 31 tegen 27 stemmen, — een votum, dat eigenlijk het geheele crisisbeleid aanging, doch tot uiting kwam bij dat deel der overheidszorg, dat immer het sterkst de politieke gemoederen in beweging heeft kunnen brengen en dat bovendien in dit geval een uiterst felle buiten-parlementaire actie van de betrokken belanghebbenden ten gevolge had gehad.

Ook de partijpolitiek stond onder den druk van deze periode. De Vaderlandsche Club verloor haar oppositie-karakter en daarmede een goed deel van haar bestaansgrond; haar „sana"-standpunt bleef natuurlijk gehandhaafd, maar kwam niet meer tot uiting in een zoo wilde agitatie als tevoren. Het I.E.V. vond in den afbraak van het ambtenarenapparaat, de bezuiniging op de salarissen en de herziening der verlofsbepalingen stof voor een tactische en met groote bekwaamheid geleide belangenbehartiging; de strijd tegen de verproletariseering, tegen het afvloeien „naar den kampong", bracht het verbond ook nader tot „den kleinen boeng", die tot dusver min of meer een stiefkind van deze typische middenstandspartij was geweest. De befaamde rede van den I.E.V.-leider De Hoog bij de behandeling van de begrooting voor financiën op

[1]) Zie b.v. de artikelen van R(itman) in het Bat. Nieuwsblad van 18 en 19 Juli 1934 („Volksraad, Publiek en Pers") en van denzelfde: „Publiciteit in dezen tijd", Kol. Studiën, 1936, blz. 18.

30 Juli 1936, waarbij het verbond het vertrouwen in de regeering opzegde, was in dit licht bezien ook een partij-organisatorische noodzaak. De I.K.P. leed, sinds medio 1931, onder een inwendig conflict, dat goeddeels van persoonlijken aard was, maar daarnaast ook als symptoon van sociale controversen kon worden beschouwd; de kerkelijke overheid moest ingrijpen. Eind 1933 werd de uitgave van „De Stuw" gestaakt: de hierboven geschetste verhoudingen, waarbij het verzwakte Indië in toenemende mate van moederlandsche inzichten en wenschen afhankelijk werd, maakten het bestaan van een progressieve Europeesche „sini"-politiek vrijwel onmogelijk. De vertegenwoordiger van haar geestesrichting in den Volksraad kwam in 1935, in de zesde samenstelling van het college, evenmin terug als de eenige socialist. Het zou inderdaad in hooge mate twijfelachtig zijn, of zij toen bij rechtstreeksche evenredige verkiezingen van de Europeesche groep een kans hadden gemaakt.

In de onlangs bij den Volksraad ingediende ontwerp-ordonnantie tot wijziging van de samenstelling van den Bataviaschen gemeenteraad [1]) wordt in de toelichting vermeld, dat bij de laatste periodieke verkiezingen 40% van de stemgerechtigde onderdanen-Nederlanders aan de verkiezing deelnamen. Dat was dus in de crisisperiode, toen de lust voor staatkundige uitingen gering was. Dat was bovendien in Batavia, een typische ambtenarenstad, die altijd, in vergelijking met Semarang b.v., een weinig opgewekt politiek leven toonde. En wanneer bedacht wordt, dat ook in Europa in de groote steden de „Partei der Nicht-Wähler" het grootst is, dan is er toch wel reden om de staatkundige belangstelling in de Europeesche groep hier te lande niet al te zeer te onderschatten.

Of deze belangstelling zich nu heeft te groepeeren om beginselen dan wel om belangen, lijkt mij een tamelijk academische kwestie, die voor het reëele staatkundige leven geen beteekenis heeft. Van veel grooter gewicht is de vraag, of zich hier een gemeenschappelijke basis, een „common bottom" voor de partijgroepeering kan ontwikkelen.

Het is mogelijk. Het is mogelijk, dat *Indië* dit gemeenzaam apriori worden zal, Indië met zijn eigen economisch bestel, zijn eigen sociale structuur, zijn eigen staatsrechtelijke verhoudingen. Het is mogelijk dat — naar de belangrijke onderscheiding die

[1]) Zitting 1937-1938, Ond. 181.

Mr. C. C. van Helsdingen in zijn maidenspeech maakte [1]) — de Indische maatstaf als vanzelfsprekendheid zal worden aanvaard, dat over methode en doel een vruchtbaar verschil van meening zal blijven, maar dat het uitgangspunt gemeenschappelijk is. Het is mogelijk — maar dan toch pas in een verre toekomst. Thans oriënteert de bovenlaag van de Europeesche samenleving, dank zij de toegenomen verkeersmogelijkheden, de ontwikkeling der techniek, die zelfs telegrafische transmissie van moederlandsche weekbladen mogelijk maakt, en een steeds meer geperfectionneerde Westersche leefwijze, zich steeds meer op Europa, — en zoekt een ander deel van die samenleving moeizaam zijn plaats in een Indisch verband. De Europeesche pers heeft een relatief zeer goede wereldberichtgeving, maar interesseert zich niet of nauwelijks voor wat er in de Inheemsche maatschappij leeft : zij doet — om een woord van een insider te bezigen [2]) — „alsof het er slechts op aankomt, dat in Indië Europeanen leven en wat zij doen of laten".

Onder deze omstandigheden zal Indië bezwaarlijk het gemeenschappelijk uitgangspunt van het politieke denken kunnen worden. Bij deze ontwikkeling zal in den Volksraad niet anders getuigd kunnen worden dan van eigen standpunten en eigen groepsbelangen, zonder gemeenzame basis, zonder „common bottom". En allen, die het wel meenen met dit land, kunnen slechts hopen, dat voor de Europeesche bevolkingsgroep — deze bijna tweehonderdduizend Indische Nederlanders en zestigduizend import-Europeanen, de eenzame werkers aan de peripherie en de Bataviasche faculteiten, de planters, bankdirecteuren, commiezen, handelsmenschen, fuseliers, bestuursambtenaren, klerken en regeeringspersonen — dat voor deze groep, met al haar tegenstellingen en diversiteiten, niet ook eens de dag van het groote démasqué zal aanbreken.

Buitenzorg, April/Mei 1938.

[1]) Handelingen 1924-1925, blz. 117.
[2]) Ritman, Publiciteit in dezen tijd, Kol. Studiën. 1936 blz. 16.

DE VOLKSRAAD EN DE INHEEMSCHE SAMENLEVING

DOOR R.M A.A. KOESOEMO OETOYO

Bij een terugblik op het twintigjarig bestaan van den Volksraad rijst vanzelf de vraag, hoe dit aanvankelijk zuiver adviseerend, sedert 1927 mede-wetgevend lichaam op de samenleving in dit land heeft ingewerkt en welken invloed deze samenleving via den Volksraad op de Regeering heeft uitgeoefend.

Deze samenleving is te verdeelen in twee belangrijke groepen, de Europeesche en de Inheemsche bevolkingsgroep. Weliswaar is er nog een derde groep, die der Vreemde Oosterlingen, voornamelijk de Chineezen, maar deze categorie, althans de bovenlaag ervan, gevoelt zich als medeheerscheres over het bedrijfskapitaal dezer landen in hare materieele belangen meer één met de Europeesche. Het was dan ook niet zonder reden dat, toen het in 1928 ging om een méér met de realiteit strookende zetelverdeeling in den Volksraad tusschen de verschillende bevolkingsgroepen, de Uitheemsche onderdanen-niet-Nederlanders, zooals de Vreemde Oosterlingen in de Wet op de Staatsinrichting van Nederlandsch-Indië worden aangeduid, werden ingedeeld bij de helft, die voor een overgroot deel door vertegenwoordigers der Europeesche groep wordt ingenomen.

De invloed van den Volksraad op laatstgenoemde groep en omgekeerd wordt in een ander artikel in dit nummer behandeld, zoodat wij ons van een breedvoerige beschouwing zullen onthouden. Een enkele opmerking willen wij ons echter veroorloven. Wij hebben namelijk sterk den indruk, dat een groot deel der Euro-

peesche samenleving aanvankelijk de instelling van het vertegenwoordigend college niet van ganscher harte heeft toegejuicht; slechts een kleine minderheid, bestaande eenerzijds uit overtuigde voorstanders van de democratie, anderzijds uit hen, die hoopten in de publieke arena den strijd tegen de zoo gehate bureaucratie met succes te kunnen voeren, begroette de eerste schrede op den parlementairen weg met vreugde. De meerderheid echter achtte blijkbaar haar aanraking met machthebbende regeeringspersonen en dus ook haar invloed op den gang van zaken reeds voldoende verzekerd. Door behandeling van de publieke zaak in een vertegenwoordigend lichaam, waar ook anderen hun invloed konden doen gelden, vreesden zij waarschijnlijk niet veel te kunnen winnen, doch alleen te verliezen. Deze mindere geneigdheid om aan de openbare beraadslagingen deel te nemen is onder meer gebleken uit den onwil, de meest geschikt geachte representanten van de groep voor benoeming tot lid van den Volksraad te stellen ter beschikking van de kiezers of van de Regeering, in die mate zelfs, dat de toenmalige nestor van dit college het noodig vond het vermaan tot de Europeesche samenleving te richten : Al bemoeit gij u niet met de politiek, toch zal de politiek zich met u bemoeien.

Geheel in tegenstelling met de Europeesche was de Inheemsche samenleving in één woord enthousiast over de geboorte van den Volksraad.

Zelfs het corps der Regenten op Java en Madoera, die toentertijd toch een uitzonderlijk bevoorrechte positie in de Inheemsche wereld heetten in te nemen en voor een groot deel uit volkshoofden „van den ouden stempel" bestonden, ging het nieuwe tijdperk hoopvol tegemoet. Enkelen deden dit bewust, uit volle overtuiging, dat medezeggenschap der bevolking in zaken van landsbestuur wel zijn schaduwzijde had, doch dat op den langen duur de vele lichtzijden de overhand moesten hebben. Anderen droomden van een herstel van hun oude positie als volkshoofd door zich aan het hoofd van de nieuwe „volksbeweging" te plaatsen. De meesten der Regenten evenwel koesterden de hoop, dat het nieuwe statuut hen uit hun ambtelijke moeilijkheden zou kunnen verlossen, waarin zij, voornamelijk juist door genoemde volksbeweging, geleidelijk waren geraakt.

Deze Inheemsche beweging vond uiting bij de schoolsch ontwikkelden in de door de jongeren opgerichte vereeniging *Boedi Oetomo* (Het schoone streven, 1908), de huidige *Parindra*, en

bij den ontwikkelden middenstand, waarbij zich later de groote massa der Inheemsche bevolking aansloot, in de *Sarekat Islam* (1912). Oorspronkelijk waren beide vereenigingen allerminst bedoeld als politieke partijen. De oprichting van Boedi Oetomo had uitsluitend ten doel een studiefonds in het leven te roepen, waaruit begaafde jongelieden hun verdere studie in Europa, voornamelijk aan de hoogescholen — die toenmaals hier nog niet bestonden — konden bekostigen. De Sarekat Islam was van origine een vereeniging van Inheemsche handelaren te Soerakarta — haar oorspronkelijke naam: Sarekat *Dagang* Islam, wijst er duidelijk op —, die paal en perk wilden stellen aan de in hun oog ongeoorloofde praktijken van den in hoofdzaak Chineeschen tusschenhandel ter plaatse. Binnen een luttel aantal jaren evenwel hebben beide vereenigingen zich ontwikkeld tot organisaties in de volksbeweging, die zich met het bestuur des lands bezig hielden door er critiek, felle critiek soms, op uit te oefenen. Inzonderheid de Sarekat Islam werd, nadat de massa zich achter haar had geschaard, een organisatie van beteekenis, waarmede terdege rekening moest worden gehouden. Door haar tactiek om haar pijlen — voorhands, zooals later bleek — op de laagste organen der Regeering, de Inlandsche ambtenaren te richten, werd zij door de hoogere ongemoeid gelaten, door sommigen van hen zelfs — aan dezen indruk konden wij niet ontkomen — met een soort handgeklap begroet. Dat het Inheemsche Bestuurscorps onder deze omstandigheden in het gedrang dreigde te geraken, spreekt vanzelf. Vandaar de vreugde der Regenten, die zich verantwoordelijk achtten voor het prestige van het onder hen gestelde ambtenarencorps, toen de gelegenheid zou worden geschapen om in den Volksraad hun en hunner ondergeschikten beleid in het openbaar te verdedigen.

De twee vereenigingen, Boedi Oetomo en Sarekat Islam, werden opgericht — zooals boven vermeld in 1908 en 1912 — vóór de geboorte van den Volksraad in 1918. Zij hebben haar aanzijn alzoo niet, zooals eenige na te noemen politieke partijen, aan dit college te danken. In hetzelfde geval verkeeren de vereenigingen der Amboneezen, Minahassers en Soendaneezen (*Pasoendan*), die, op voorbeeld en in groote trekken ook als evenbeeld van Boedi Oetomo, respectievelijk in 1911, '12 en '14 het levenslicht zagen. Op de totstandkoming van deze vijf vereenigingen heeft de Volksraad dus geenerlei invloed gehad, des te meer echter op haar wezen. Immers zoodra de instelling van het vertegenwoordigend lichaam

vaststond, dienden alle vijf zich aan als politieke partijen, die hare vertrouwensmannen in het college opgenomen wilden zien. Dit is de twee eerstgenoemde vereenigingen, zoomede die der Amboneezen en Minahassers, gelukt, vooral Boedi Oetomo, die zich in den eersten Volksraad (1918—'21) van de 15 Inheemsche zetels niet minder dan 4 toegewezen kreeg, tegen de Sarekat Islam 2. Pasoendan kreeg haar eersten en eenigen vertegenwoordiger eerst in 1921 bij de intrede van de tweede Volksraadsperiode.

De eenige in 1918 bestaande niet-confessioneele Europeesche politieke partij, waarin ook Inheemschen als lid werden opgenomen, was de Vrijzinnige Bond. Hij werd opgericht kort vóór de installeering van den Volksraad, zoodat als vrij zeker mag worden aangenomen, dat de komende geboorte van het college die van den bond sterk heeft gestimuleerd. Hetzelfde kan gezegd worden van den later, vóór den aanvang der tweede zittingsperiode in het leven geroepen Politiek Economischen Bond, die hetzelfde beginsel van opneming van Inheemschen in zijn midden was — en ook nu nog is — toegedaan. Moeten wij vanwege dit beginsel beide partijen in onze beschouwing betrekken, dan zouden wij willen opmerken, dat aanvankelijk de Vrijzinnige Bond als een soort Regeeringspartij kon worden aangemerkt, doch dat hij in een volgende Regeeringsperiode deze functie moest afstaan aan den P. E. B. Voorts hebben wij den, mogelijke verkeerden, indruk gekregen, dat de willigheid van vele Inheemschen, om tot een der beide partijen toe te treden, eenigermate van evengenoemde appreciatie van de zijde der Regeering afhankelijk was, hetgeen uiteraard niet anders dan ten gunste van Haar beleid pleitte.

Van de confessioneele partijen, waarin steeds Inheemschen, mits van denzelfden godsdienst als de Europeesche leden, konden worden opgenomen, had de C. S. P., de partij der hervormden, van den aanvang af een Inheemschen representant in den Volksraad, terwijl de I. K. P., de Indische Katholieke Partij, voor zoover wij ons herinneren, eerst in 1924 haar Inheemschen afgevaardigde in het vertegenwoordigend lichaam kreeg.

Wij meenen, dat wij vrij volledig zijn geweest in de opsomming van de namen der zuiver Inheemsche organisaties, waarvan de oprichting in geenerlei opzicht door den Volksraad werd gestimuleerd, doch die later onder den invloed van dit college tot politieke partijen zijn omgevormd. Thans volgen de namen der Inheemsche vereenigingen, met vermelding van de jaren van oprichting, die in

of na 1918 tot stand zijn gekomen : Sarikat Soematera 1918, Kaoem Betawi 1923, Sarekat Madoera 1925 en Persarikatan Timoer 1925. Van deze organisaties is met groote zekerheid te zeggen, dat zij, zij het voor sommigen wellicht onbewust, hare geboorte aan den stimuleerenden invloed van den Volksraad hadden te danken. Trouwens het feit, dat zij zich van meet af aan als politieke partijen hebben aangediend, wijst in die richting.

Neemt men dit alles in aanmerking, dan moet men wel toegeven, dat de invloed van den Volksraad op de partijvorming onder de Inheemschen niet gering is geweest, vooral indien men de omvorming der groote Inheemsche organisaties als Boedi Oetomo en Sarekat Islam tot politieke partijen op de creditzijde van het vertegenwoordigend lichaam boekt.

Hebben wij in het vorenstaande in korte trekken geschetst hoe de Volksraad heeft ingewerkt op de Inheemsche samenleving, meer in het bijzonder wat het partijwezen betreft — op ander gebied valt uiteraard nog heel wat meer te berde te brengen —, thans willen wij overgaan tot een beschrijving, alweder summier, van den invloed, dien omgekeerd genoemde samenleving via haar vertegenwoordigend orgaan op de Regeering heeft vermogen uit te oefenen. Wij zullen ons onthouden van een opsomming van de amendementen en moties, die van Inheemsche zijde zijn ingediend en waaraan door de Regeering al of niet gevolg is gegeven. Zulk een opsomming is reeds opgenomen in het, door het bureau van den Volksraad verzorgde en ter Landsdrukkerij gedrukte eerste tienjarig overzicht van de werkzaamheden van het College : „Tien jaar Volksraadsarbeid" en zal ongetwijfeld worden vervolgd in het binnenkort te publiceeren overzicht van het tweede tienjarig tijdvak. Liever willen wij wijzen op enkele „onzichtbare" successen — althans onzichtbaar voor niet-geïnteresseerden —, die de Inheemsche Volksraadsleden, in de meeste gevallen in samenwerwerking met eenige meer vrijzinnig denkende Europeesche collega's, hebben mogen boeken.

Al dadelijk na de opening van de 1e zitting van den Volksraad in 1918 verklaarden vele leden — waaronder Inheemsche — zich niet bevredigd door de toenmalige „Grondwet van Nederlandsch-Indië", het Regeerings-Reglement. Wijziging ervan in meer democratischen geest werd krachtig bepleit. Wel werkten andere omstandigheden, ook in Nederland, ertoe mede, maar opmerkelijk was toch, dat reeds in December van hetzelfde jaar een commissie

tot herziening van de staatsinrichting werd ingesteld. Vele der in het verslag dezer commissie voorgebrachte suggesties werden niet door de Regeering overgenomen; doch staat in de in 1924 verschenen „Mededeelingen der Regeering" :

> „Legt men het wetsontwerp tot herziening van het Regeeringsreglement, zooals het de Tweede Kamer bereikte, naast het ontwerp, dat tevoren bij den Volksraad is ingediend, dan is ook daarin de invloed van laatstgenoemd College duidelijk aanwijsbaar".

Een tweede aangelegenheid, waarop bij herhaling de aandacht der Regeering, thans in hoofdzaak door Inheemsche leden van den Volksraad, werd gevestigd, betrof de toestanden en verhoudingen bij de suikerindustrie. Het gevolg daarvan was, dat een commissie, waarin ook een Inheemsch lid zitting had, door de Regeering in het leven werd geroepen, welke commissie tot taak kreeg een rapport uit te brengen over de voorgebrachte bezwaren. Van dit rapport hebben wij geen kennis genomen; mogelijk dat het eenige verbeteringen heeft gesuggereerd, die intusschen in toepassing waren gebracht. Doch het feit alleen, dat naar aanleiding van in den Volksraad, zooals gezegd, voornamelijk door Inheemsche leden voorgebrachte bezwaren een Regeeringscommissie werd ingesteld, bewijst naar onze meening, dat de invloed van het College op de Regeering niet mag worden onderschat.

Een andere kwestie, waarop van Inheemsche zijde in den Volksraad bij herhaling de aandacht werd gevestigd, is de onwenschelijkheid om de Inheemsche bevolking door middel van *prentah aloes* (zachten dwang) den wil der overheid op te leggen, anders gezegd te „maszregeln". Gevolg van deze vertoogen was nu niet de instelling van een Regeeringscommissie — waartoe de materie zich moeilijk leende —, doch blijkbaar een aanschrijving van hooger hand, gericht tot de plaatselijke B.B.-ambtenaren, om van prentah aloes zoo min mogelijk gebruik te maken. Tot een algeheele afschaffing van het systeem durfde men niet overgaan; toch bereikte ons van verschillende kanten het bericht, dat het in de laatste jaren veel minder werd toegepast dan voorheen.

Zoo zouden wij nog voorbeelden kunnen aanhalen van den invloed, dien de Inheemsche samenleving, via den Volksraad, op de Regeering vermocht uit te oefenen. Met het bovenstaande als aanvulling van de opsomming der aangenomen amendementen

en moties, die in „Tien jaren Volksraadsarbeid" is opgenomen en in het komende overzicht stellig zal worden voortgezet, moge echter worden volstaan.

Het ligt in de rede, dat de Inheemsche samenleving over de bereikte resultaten wel dankbaar, doch niet geheel voldaan zal zijn. Het in den aanvang van dit opstel vermelde enthousiasme, waarmede de geboorte van den Volksraad door haar werd begroet, doet niet anders verwachten. Doch den vertwijfelden uitroep van een der Inheemsche leden : „Er verandert niets; alles is bij het oude gebleven", achten wij toch ietwat overdreven.

BATAVIA-C., 29 Mei 1938.

DE VOLKSRAAD EN DE RIJKSEENHEID

DOOR Dr. W. K. H. FEUILLETAU DE BRUYN

Na een twintigjarig bestaan van den Volksraad is er zeker reden om terug te zien naar het verleden. Maar niet alleen is er reden om te herdenken, wat er in die vervlogen jaren tot stand is gekomen. Veeleer dient in de toekomst te worden geblikt, moet men trachten door den zwaren mist van het wereldgebeuren heen te zien en dient te worden uitgemaakt welke koers moet worden gestuurd.

Wij zijn niet vrij in het bepalen van dien koers. Nederland als kleine staat zal zich, wat zijn overzeesche staatkunde betreft, moeten aanpassen aan het wereldgebeuren. Evenals alle landen staat het op een keerpunt in den gang van de wereldgeschiedenis. Nieuwe ideologieën schudden en rukken aan de grondvesten der democratieën.

Op den uitersten linkervleugel dier democratieën stond eens het Sovjet-stelsel met zijn ontkenning van het privaatbezit. Het heeft als democratie een ephemeer bestaan gehad en heeft zich al spoedig ontwikkeld tot een dictatuur, niet van het proletariaat, maar van een zeer kleine groep van heerschers, die zich door een terreur staande houden. Het is een centralistisch georganiseerde despotie geworden, die over de in slavernij gehouden massa onbeperkt heerscht. De Fransche democratie dreigt af te zakken naar de Sovjet-dictatuur. In Zuid- en Midden-Europa wint het Nationaal-socialisme en fascisme echter voortdurend meer veld.

Niemand kan blind zijn voor de resultaten der totalitaire staten en velen worden geïmponeerd door het feit, dat er in die staten een

„good government" bestaat, onder welken term wordt verstaan de samenvatting van een goed Regeerbeleid, een goede administratie, een goede reguleering van het sociale en economische leven. Maar zijn die resultaten blijvend? Zullen zij zich langer dan enkele tientallen jaren handhaven?

De geschiedenis beantwoordt die vraag ontkennend. Het gevaar van het stelsel is, dat het goede gouvernement afhankelijk is van enkele personen. Verdwijnen die personen, dan kan een goed gouvernement omslaan in een slecht gouvernement. De geschiedenis van alle volken leert, dat autocratieën steeds ontaarden in een machtsstrijd tusschen de heerschers, die aan het bewind zijn en hen, die de staatshoofden willen verdringen. De Röhm-putsch tegen het nationaal-socialistische regime in Duitschland is daar een symptoom van.

In den Romeinschen keizerstijd sproten uit dien machtsstrijd de vele oorlogen tusschen Romeinsche legerkorpsen voort, die werden uitgestreden op de ruggen van de Romeinsche onderdanen. En tenslotte is de Keizerregeering ontaard in een aaneenschakeling van episoden van moord en doodslag buiten de groote, willooze massa van het volk om, dat zich passief gedroeg en tenslotte onderging.

Ziet men terug op de lessen van het verleden der menschheid, dan blijken een „goed gouvernement" en de binnenlandsche orde en rust slechts de grootste stabiliteit te bezitten onder *goed georganiseerde* democratieën, die den onverzettelijken wil hebben, weten en openbaren, niet met den mond, maar door krachtige daden, dat zij als volk voort willen bestaan. Die goede democratieën beginnen helaas zeer schaarsch te worden.

Kan men tot die goed georganiseerde democratieën de democratieën van W.-Europa en N.-Amerika rekenen?

Voor vele democratieën moet men die vraag ontkennend beantwoorden. Maar de oorlogsbedreiging, voortvloeiende uit de grondige oorlogsvoorbereiding der totalitaire staten, de onmiskenbare resultaten van „goed gouvernement", die deze staatsorganisaties hebben, heeft ook een reactie in de democratieën tengevolge gehad.

Wij leven in een tijd van groote veranderingen. Wie het vraagstuk der Rijkseenheid wil bestudeeren, kan niet blind zijn voor den terugslag, dien de verschillende ideologieën uitoefenen op de 4 gebiedsdeelen van het Rijk, niet blind zijn voor de sentimenten, die zij opwekken. Niemand kan voorspellen, welke ideologie tenslotte uit den kokenden smeltkroes te voorschijn zal komen. Wat

men wel met zekerheid kan zeggen is, dat, welke Staatsorganisatie zich ook op den duur moge handhaven, dit stelsel alleen stabiliteit zal bezitten als het een „goed gouvernement" oplevert.

Meent men dat ideaal te kunnen bereiken door „responsible government", waarbij de executieve macht volledig verantwoordelijk is aan de wetgevende en controleerende volksvertegenwoordiging? Dat is alleen mogelijk, als die vertegenwoordiging voldoet aan zeer hooge moreele eischen van onbaatzuchtigheid, verantwoordelijkheidsgevoel en vaderlandsliefde. De politieke practijk leert, dat dit niet altijd mogelijk is. Het heeft geen zin dat te ontkennen. Maar is dit een reden om nu maar met alle democratische beginselen te breken? *Het totalitaire stelsel biedt op den duur nog kwader kansen. De oplossing moet daarom gezocht worden in een correctie van het huidige democratische stelsel, niet in een afschaffing daarvan.* In ondervolgende beschouwing zal het probleem van de Rijkseenheid uit een oogpunt van „good government" worden bekeken. Men brengt het daardoor uit de sfeer van de ideologieën in die van de Realpolitik die voornamelijk beheerscht wordt door geestelijke, moreele en economische belangen, niet door theorieën en sentimenten, al kan men die nooit geheel uitschakelen.

Het standpunt van de tegenstanders der Rijkseenheid.

Ieder Nationalisme, vooral het expansieve jeugdige nationalisme, eicht vrijheid op voor eigen kracht- en machtsontwikkeling. Daarom is het begrijpelijk, dat het inheemsche nationalisme alles wat derden doen om die krachtsontwikkeling in goede banen te leiden, ook al geschiedt dit met de beste bedoelingen, als een belemmering van die vrijheid beschouwen.

Ieder jeugdig, expansief nationalisme meent al in een heel vroeg stadium, dat *cultureele ontwikkeling alleen* voldoende is om tot zelfregeering, dominion status met responsible government en volledige onafhankelijkheid te geraken. Men verwart daarbij het begrip *kennen* met *kunnen* en vergeet dat er volken hebben bestaan, die op een zeer hoog cultureel peil stonden, die over goed georganiseerde politieke democratische instellingen beschikten, maar toch *nooit in staat zijn geweest zich zelf goed te besturen.* Sommige volken, zooals bijvoorbeeld de Hellenen der oudheid, zijn *nooit* rijp geworden voor „responsible government", ondanks het feit,

dat zij op een zeer hoogen trap van ontwikkeling stonden. Nooit heeft het oude Hellas het kunnen brengen tot een hechte organisatie van het geheele volk tot een staat, ondanks zijn hooge cultuur, ondanks de vrijheid die de Romeinen hun in 196 v. Chr. schonken, doch die zij hun weer moesten ontnemen. Tweeduizend jaar later oordeelde Mommsen aldus over die gebeurtenissen :

„die zwakke gevoelspolitiek was bij al haar schijnbare humaniteit
„veel afschuwelijker en wreeder dan de meest strenge occupatie
„zou zijn geweest,.... De geschiedenis heeft een wrekende
„Nemesis voor iedere zonde, zoowel voor iederen impotenten
„vrijheidsdrang als voor iedere onverstandige edelmoedigheid". [1])

Die uitspraak geldt ook voor onzen tijd. Niet „responsible government" maar „good government" moet de richtlijn der Staatkunde in de Rijkseenheid zijn. Aan de toekomst late men over, welke staatsvorm aan die richtlijn beantwoordt. De huidige staatkundige organisatie *in Indië zelf* beantwoordt over het algemeen aan dien eisch.

Er zijn er die de meening zijn toegedaan, dat „bad government" bijzaak is, mits maar soort over soort heerscht. Zeker, soort over soort *heet genade*. Maar *genade* is iets anders dan *recht* en is principieel ten eenenmale in strijd met het begrip „goed gouvernement". *Handhaving van het recht en een goed gouvernement zijn de eenige criteria, waarop de mate van zelfbestuur in alle gebiedsdeelen van het Rijk, niet alleen over zee, maar ook in Nederland kan berusten.* Aan het overigens zeer begrijpelijke nationalistische streven kan en mag een zich voor het welzijn der volkeren van Nederlandsch-Indië verantwoordelijk voelend Nederland niet toegeven, dan voor zoover aan die criteria *kan* worden voldaan.

De voorstanders van een ethische politiek zijn van oordeel, dat een zoo snel mogelijke liquidatie van de koloniale verhouding geboden is. Zij stellen zich de ontwikkeling in het Britsche Imperium, dat geleidelijk uiteenvalt, als ideaal. Hoe sneller de middelpuntvliedende krachten in de Rijkseenheid werken, hoe liever het hun is.

Om te beginnen leert de geschiedenis van het Britsche Imperium, dat een dergelijke tempoversnelling vaak onvereenigbaar is geweest met het beginsel van „good government".

[1]) Mommsen. Römische Geschichte p. 377.

Responsible government moest in New Foundland uit hoofde van financieel wanbeheer in 1933 te niet worden gedaan. [1]) Verschillende Engelsche koloniën in Midden-Amerika gaven hun constitutie met het twee-kamersstelsel aan de Kroon terug, zooals Jamaica in 1862, Grenada en St. Vincent in 1876. Britsch Honduras, Leeward Islands, Antigua, Dominica enz. gaven hun „representative legislature", een stelsel waarbij de executieve op de legislatieve geen invloed kan uitoefenen, als onbruikbaar terug, daar dit stelsel te veel vrijheid schonk en „good government" onmogelijk maakte. [2])

Dit mogen voor onze imperiale staatkunde bakens in zee zijn. „Bad government" was in al die gevallen het gevolg van al te groote vrijheid. Reëel is slechts een staatkunde, die niet op de dingen vooruitloopt, maar bovenal vasthoudt aan de beide criteria, recht en een goed gouvernement.

Het standpunt van de voorstanders van de Rijkseenheid.

Dertig jaar geleden schreef J. Ellis Barker een boek, dat hij opdroeg aan „All those citizens of the British Empire, who have the greatness, happiness and prosperity of their Empire and their country at heart."

Dit merkwaardige boek bestudeert volkomen onpartijdig onze historie als „the only existing example of the rise and decline of a modern democracy" en toetst al in 1906 daaraan de organisatie en de toekomstige ontwikkeling van het British Empire. Het resultaat van die vergelijkende studie resumeert hij in den volgenden zin : „In the absence of an Imperial government consisting of an Imperial prime minister, aided bij an Imperial senate and an Imperial foreign office, war office, admiralty and treasury, concerted action is quite as difficult on the part of the United Netherlands." Daaraan ging de Republiek der Vereenigde Nederlanden ten slotte te gronde.

Barker wijst er op, dat in alle losse confederaties van staten twee groote politieke stroomingen werkzaam zijn, een centrifugale en een centripetale. De centrifugale, liquideerende strooming vernietigde de Republiek.

[1]) The British Empire 1937 p. 106.
[2]) A. B. Keith. The Government of the British Empire. p. 466/67.

Aan de centripetale, consolideerende strooming heeft de Zwitsersche Republiek, als statenbond van verschillende volken, haar ontstaan te danken evenals het Duitsche keizerrijk en de Vereenigde Staten van N.-Amerika.

Dertig jaren geleden zag Barker het British Empire reeds als een „unorganized chance agglomeration of dangerous weakness", die evenals de Republiek ten onder zou gaan. Maar toen hij zijn werk schreef, was het proces van ontbinding al te ver voortgeschreden, en hadden de dominions reeds een groote mate van vrijheid verkregen. Sommigen hadden zelfs reeds „responsible government". Het Engelsche volk *had* toen geen keus meer.

Voor Nederland liggen de verhoudingen anders. *Wel staat het echter aan een tweesprong van zijn geschiedenis. De eene weg leidt naar de Rijkseenheid, de andere naar de Rijksontbinding. Nederland kan nog kiezen. Maar het bedenke wel, dat, als het den weg van de Rijksontbinding inslaat, er geen „Weg zurück" meer is.*

De Volksraad en de Rijkseenheid.

De kracht en de welvaart van iederen staat hangen in zeer sterke mate af van de Staatsorganisatie.

De vraag, welke staatsrechtelijke organisatie binnen het Rijksverband moet worden toegekend aan Indië, is dus van groot belang. Is verandering van het huidige stelsel noodig, is volledig „responsible government" wenschelijk? Of verdient een meer autoritair stelsel aanbeveling?

Een middelmatige Regeering zal veel eerder is staat zijn tot een goed gouvernement, als de staatsorganisatie goed is, dan een sterke, bekwame Regeering in een staatsrechtelijk slecht georganiseerden staat. Zoo stelt de organisatie van de Nederlandsche democratie zeer hooge eischen aan haar Regeering, die moet trachten om ondanks de partijschappen het schip van staat in goeden koers te houden. Good government wordt daardoor zeer bemoeilijkt. Ter staving moge de volgende feiten dienen.

Niemand twijfelt eraan, dat in verband met de ernstige politieke spanningen in Europa een *zeer snelle reorganisatie van de Nederlandsche weermacht*, die volgens de verklaring van de Regeering niet berekend mag worden geacht voor haar taak, noodzakelijk is. Het resultaat van de jongste voorstellen tot reorganisatie van het leger zal zijn, dat *pas in het jaar 1954, dus over zestien*

jaar, over een gevechtsvaardig Nederlandsch leger zal worden beschikt. Natuurlijk weet de Regeering wel, dat dit half werk en niet verantwoord is. Uit de kamerdebatten blijkt echter afdoende, dat er stellig niet meer te bereiken viel.

Dat de huidige democratische staatsorganisatie in Nederland zelfs waar het gaat om het meest vitale belang van den staat, namelijk de handhaving van zijn zelfstandigheid, niet een controleerenden en ten goede corrigeerenden invloed heeft maar vaak verlammend werkt, kan geen twijfel lijden.

Ook op economisch gebied werkt de staatsorganisatie in Nederland dikwijls verlammend. Men kan geen snelle besluiten nemen, al zijn die nog zoo dringend geboden in dezen crisistijd. Eindelooze discussies zijn noodig om iets tot stand te brengen. Machtige invloeden doen zich gelden. Algemeen is het verzet tegen het toekennen van meer macht aan het uitvoerend gezag, zooals bijv. bij de invoering van de Crisis-invoerwet afdoende is gebleken. De gevolgen blijven niet uit.

Volgens het laatste conjunctuurbericht over December 1937 bedroeg het aantal werkloozen in Nederland 437.500 tegen 471.900 in December 1935, het December-maximum in deze crisis. Dit beteekent dus een vermindering van slechts 7,5 %. De productie-indices over November 1937 van de landen van West-Europa wijzen uit, dat de productie-index van Nederland van 79 (in 1929 was deze 100) op één na het laagste is, ondanks het feit, dat er in Nederland bedrijfsvrede heerscht. Het land met den laagsten productie-index is Frankrijk, dat innerlijk verscheurd wordt door arbeidsonlusten, met een index van 72,4. [1])

Dat de Nederlandsche staatsorganisatie ook verlammend werkt op het economische leven, *al mag men den slechten economischen toestand geenszins uitsluitend daaraan toeschrijven,* staat vast.

Velen in Nederland bewonderen en benijden Indië om zijn besluitvaardigheid en daadkracht. Ongetwijfeld dankt Indië die kracht grootendeels aan zijn staatkundige organisatie. Copieeren van het Nederlandsche staatsrecht verdient geen aanbeveling. Op grond van hetgeen in de inleiding is gezegd moet ook een totalitair of sterk autoritair stelsel worden afgewezen. *De Volksraad streve niet naar meer bevoegdheden dan de Indische Staatsregeling naar letter en geest hem thans toekent. Maar hij zorge dan ook, dat die*

[1]) Zie Conjunctuurbericht no 1, 1938 van Econ. Stat. Berichten.

rechten integraal worden gehandhaafd, ook wat Indië's inwendige aangelegenheden aangaat.

Het valt niet te ontkennen, dat de Volksraad van 1930 af een stabiliseerenden invloed op het beleid der Indische Regeering en den Minister van Koloniën heeft gehad. Eenerzijds heeft hij aan de ethische politiek van den Gouverneur-Generaal de Graeff grenzen weten te stellen. Anderzijds heeft hij zich tegen de politiek van den Gouverneur-Generaal de Jonge, die hem ook als orgaan van overleg op zijde poogde te schuiven, krachtig weten te verzetten.

Met erkentelijkheid dient gewag te worden gemaakt van het feit, dat de tegenwoordige regeering van Ned.-Indië thans de Indische staatsregeling niet alleen naar de letter, maar ook naar den geest toepast.

Ook in de toekomst mag de Volksraad niet anders zijn dan orgaan van overleg en contrôle. Hij hoede er zich voor om te willen uitgroeien tot een orgaan, dat over de leiding en uitvoering van de Regeering beslist. Instede van een gezonden, zou hij weldra een verlammenden invloed op den gang van zaken uitoefenen.

De taak van de pers in de Rijkseenheid.

Het is onder de huidige omstandigheden moeilijk om in Holland over juiste informaties over Indië te beschikken. Herhaaldelijk blijken de Staten-Generaal en het Plein onvoldoende over Indië geïnformeerd te zijn. Het is dringend geboden, dat hierin verbetering komt. Want vele Regeeringshandelingen, die in Indië als grievend werden aangevoeld, vonden hun oorsprong in onvoldoende contact met Indië.

Daarom vooral heeft de Indische journalistiek bij het onderhouden van het contact tusschen Nederland en Indië in de toekomst zoo'n belangrijke rol te vervullen.

Zoowel in het stelsel der democratieën als in dat der totalitaire staten speelt de pers een groote rol. In het democratische stelsel berust haar beteekenis vooral op haar *preventieve functie als publiciteitsorgaan*; in het totalitaire stelsel daarentegen op haar *functie als propaganda-orgaan.*

De algemeene dagbladpers in Nederland is veel meer dan de partijpers voor een snelle berichtgeving van de Regeering en den Regeeringspersdienst afhankelijk. Want ieder groot blad zakt onmiddellijk naar het tweede plan af, wanneer de berichtgeving enkele uren, ja soms zelfs slechts enkele minuten vertraagd wordt.

Persvrijheid bestaat daarom *de facto* voor de algemeene dagbladpers, die veel invloed heeft op de *politiek kleurlooze* massa, niet. Daardoor is de algemeene dagbladpers in Nederland eenerzijds democratisch publiciteitsorgaan, maar anderzijds altijd tot op zekere hoogte propaganda-orgaan van de aan het bewind zijnde regeering. Ditzelfde geldt volgens Ritman ook voor Indië. [1]).

Over het algemeen moet het een gelukkige omstandigheid worden geacht, dat de algemeene pers in democratieën door haar matig propagandistische functie een steun van de uitvoerende macht is. Maar die toestand heeft ook zijn keerzijde. Bedenkelijk is vooral wat de regeeringsgemachtigde Peekema verklaarde in de Handelingen van den Volksraad 1935/36 p. 507.

> „Hetzelfde geschiedt bij de berichtgeving in omgekeerde „richting, n.l. bij schifting van het Indische nieuws, dat uit „Indië naar Nederland wordt geseind. Daarbij is, althans wat „Regeerings- (overheids-) aangelegenheden betreft, als regel „aangenomen, dat alleen feiten en beslissingen worden vermeld, „geen prognosen of geruchten. In gevallen van twijfel staat „dan altijd de weg der onderhandsche raadpleging open".

Dit is wel een zeer openhartige erkenning van wat men in de journalistiek het „friseeren van berichten" pleegt te noemen. Wat bij deze kunstbewerking blijft staan, is dus weliswaar integraal juist, maar de beteekenis van het bericht en de indruk, dien het maakt, kunnen er een heel andere door worden. Dergelijk friseeren van berichten kan eenerzijds het karakter dragen van een in alle opzichten gunstig werkende kalmeering der publieke opinie, anderzijds de gevolgen hebben van een berichtgeving, die de Stuers eens noemde „des nouvelles pour l'Europe", waardoor de zeer ernstige misstanden van het Cultuurstelsel jaren lang verbloemd werden voor het Nederlandsche volk [2]). *Friseeren van berichten vanuit Indië naar Nederland is ten eenenmale ongewenscht en schadelijk gebleken voor het onderhouden van een goed contact tusschen Indië en het moederland.*

Typeerend voor de algemeene dagbladpers in Nederland is, dat zij zich in beginsel van persoonlijke aanvallen onthoudt. Ook om commercieele redenen, namelijk het vasthouden van de politiek

[1]) Zie Koloniale Studiën 1936 p. 26.
[2]) De Stuers. De vestiging en de uitbreiding van het gezag der Nederlanders ter Westkust van Sumatra. II p. 77/78.

neutrale massa, laat men dit aan de partijpers over. Voor alles wenscht de groote dagbladpers in Nederland neutraal te zijn en journalistiek werk te leveren van „gentlemen for gentlemen". Het spreekt dan ook vanzelf dat de Nederlandsche pers in artikelen van de Indische pers, die sterk persoonlijk zijn, de uitingen van partijgeest ziet en ze negeert, omdat zij onvoldoende objectief zijn. Invloed op de openbare meening in Nederland kan de Indische journalistiek slechts krijgen als zij persoonlijke aanvallen zooveel mogelijk vermijdt.

Thans maakt men zich in Nederland van gerechtvaardigde Indische critiek in de pers vaak wel eens wat al te gemakkelijk af door te spreken van „de bekende Indische heftigheid", of „partijgedoe", of nog erger.

De economische samenwerking in de Rijkseenheid.

Het ligt buiten het bestek van dit artikel om diep op het onderwerp in te gaan, omdat elders hierover uitvoerig zal worden geschreven. Hier moge met enkele algemeene opmerkingen worden volstaan.

Het is een merkwaardig verschijnsel, dat Nederland, dat groot geworden is door zijn handel en scheepvaart, de oplossing van het werkloozenprobleem bovenal zoekt in industrieele expansie en zoo weinig aandacht schenkt aan de expansiemogelijkheden van zijn handel. Toch vertoont het aantal arbeiders, dat in Amerika en Europa werk in de industrie vond, een dalende tendens, als gevolg van het streven naar meer efficiency, en is er juist een stijgende tendens waar te nemen in alle bedrijven, die met den handel en industrie samenhangen.

Indien Nederland zich meer dan tot nog toe het geval is er op zou toeleggen om als distributie-centrum van Indische producten te fungeeren, zou het zichzelf èn Indië daarmee een dienst bewijzen. Want het Westen is in staat betere prijzen voor die producten te betalen dan het Oosten. In Nederland zou daardoor in handel, scheepvaart en andere transportbedrijven nieuwe werkgelegenheid worden geschapen, terwijl ook voor het bank- en verzekeringswezen daaruit groote voordeelen zouden voortvloeien. Ook op het gebied van de industrialisatie van Indië biedt economische samenwerking groote voordeelen. Industrialisatie van Java is om tal van redenen niet tegen te houden. Het gaat er alleen om, of die industrialisatie

met Nederlandsch kapitaal en energie zal tot stand komen of met vreemd kapitaal. Gebeurt dat in samenwerking met de Nederlandsche industrie, dan beteekent dit uitbreiding van werkgelegenheid in Nederland in de industrie der kapitaalgoederen. Natuurlijk gaat die uitbreiding gepaard met verlies van afzet van consumptiegoederen. Maar die zou bij oprichting van industrieën door buitenlanders in Indië toch evenzeer verloren gaan. Neemt Nederland echter de leiding, dan kunnen de nadeelen tot een minimum beperkt worden. *Bovendien zal door technische industrieele samenwerking, waarbij òf Indië, òf Nederland halffabrikaten, c. q. ertsconcentraten enz. levert, het ontstaan van nieuwe industrieën in beide gebieden mogelijk zijn.*

Ook monetaire samenwerking zal dringend geboden zijn. De handhaving van den gouden standaard heeft gunstig gewerkt, doordat zij de efficiency en saneering van bedrijven heeft bevorderd. Te lang doorgezet heeft zij voor Indië zeer ernstige sociale en economische gevolgen gehad, die ook thans nog niet ten volle uitgewerkt zijn.

Met deze algemeene opmerkingen moge hier worden volstaan. Dat het bij een Rijkseenheidspolitiek ook dringend geboden is *op basis van bevordering van wederzijdsche belangen* op economische samenwerking aan te sturen, is evident.

De versterking van den band in de Rijkseenheid door een Rijksraad.

De idee van de Rijkseenheid is niet nieuw. Thorbecke zag Nederland als een Rijk in drie werelddeelen, dat uit 14 provinciën bestaat, waarvan er drie buiten Nederland lagen. Deze laatste provincies dienden dan in zijn stelsel een eigen Regeeringsreglement te hebben als provinciale wet. [1]) Thorbecke's visie op de toekomstige constructie van het rijk is nimmer uitgewerkt. De grondwet van 1887 vatte die koloniën als Generaliteitslanden op. Later is de Nederlandsche koloniale staatkunde meer en meer in het kielzog van de Engelschen geraakt. Zoo kwam art. 1. G. W. 1922 tot stand, waarin velen niet anders zien, dan den eersten stap tot het uiteenvallen van het Rijk in vier deelen.

Zoo meende van Vollenhoven, dat het Koninkrijk bestaat uit vier gelijkwaardige rechtsgemeenschappen. Daarentegen vat

[1]) Thorbecke. Aanteekening op de Grondwet I[2] 1841 p. 141-147.

Nederburgh het Koninkrijk op als vier rechtsgemeenschappen met Nederland als hart en hoofd van het Rijk.

De formuleering van Art. 1. G. W. 1922 luidt kort en bondig: „Het Koninkrijk der Nederlanden omvat het grondgebied van Nederland, Ned.-Indië, Suriname en Curaçao". Dit wil in goed Nederlandsch zeggen, dat de wetgever ruimte laat aan beide opvattingen. Hij wilde niet op de dingen vooruitloopen en meende zich voorloopig te moeten onthouden van het vastleggen in de wet van de richting, waarin het geheele Rijk zich in de toekomst zou moeten ontwikkelen.

Een dergelijke passiviteit der Engelsche staatkunde is oorzaak, dat er thans nog maar een zeer zwakke legale band tusschen Engeland en de dominions bestaat, zoodat die staatsrechtelijke verhouding nog alleen geregeld wordt door conventies, die zich echter steeds meer in centrifugalen zin ontwikkelen.

De practijk heeft bewezen, dat het stelsel van Imperial conferences, die eenmaal in de ongeveer vier jaren werden gehouden en waardoor men sedert 1907 meende het British Empire bijeen te kunnen houden, daartoe onbruikbaar is. Nooit is daaruit een orgaan ontstaan, dat geleidelijk aan tot een vertegenwoordiging van het Imperium is uitgegroeid. Een navolging van het Britsche voorbeeld is dus ongewenscht.

Werkt men echter de Rijkseenheidsgedachte van Thorbecke uit, dan moet een Rijksparlement uiteindelijk daarvan de logische consequentie zijn. Dat Rijksparlement dient dan het forum der Rijksbelangen te zijn. Het speekt vanzelf dat dit niet ineens kan en mag geschieden.

Blijft het moederland echter passief, dan zal het onmogelijk zijn het uiteenvallen van de Rijkseenheid tegen te houden. Hoe moeten nu de centripetale krachten binnen het Rijk in goede banen worden geleid? De vraag is actueel, omdat de petitie Soetardjo, die bij de Regeering en Staten-Generaal is ingediend, op afdoening wacht. Zooals bekend is, behelst zij het verzoek tot het bijeenroepen van een ronde-tafel-conferentie van vertegenwoordigers van Nederland en Indië om te beraadslagen over een betere staatkundige verhouding tusschen de gebiedsdeelen van het Rijk.

Al ontkennen de voorstellers der petitie misschien, dat zij een dominionstatus wenschen, zoo is toch uit de omschrijving van de doelstellingen, die Soetardjo in den Volksraad heeft gegeven, voldoende duidelijk gebleken, dat zij een dominionstatus wenschen,

of iets dat er heel dicht bij komt [1]). „Doel van deze petitie (is) geen andere", heet het, „dan dat wij dat staatsverband wenschen te versterken door versterking van de positie der deelen van den staat." [2]) Zij wenschen namelijk aan de gebiedsdeelen zelfstandigheid toe te kennen met de Kroon als overkapping, een constructie, die, zooals de geschiedenis van het Britsch Imperium leert, onherroepelijk moet leiden tot de uiteenvalling van het Rijk. Langs dien weg is versterking van de banden in de Rijkseenheid ten eenenmale uitgegesloten.

Tevens blijkt echter uit de debatten, dat den voorstellers ook een Rijksraad voor oogen heeft gestaan, voorloopig als adviseerend college in imperiale aangelegenheden, later uitgroeiend tot een wetgevend college [3]). Dit laatste voert echter juist wèl tot een versterking van de banden in de Rijkseenheid, dezelfde gedachte die de voorstanders van de Rijkseenheid voorstaan. Deze laatsten willen echter de huidige staatsrechtelijke organisatie van Indië handhaven. Wel willen ook zij betere waarborgen voor Indië ten aanzien van de regeling van zijn inwendige aangelegenheden.

Het heeft geen zin de ernstige tegenstellingen, die mede door de crisis tusschen Nederland en Indië zijn ontstaan, te verbloemen. De hoofdoorzaak van die wrijving moet worden gezocht in het feit, dat het Plein en het Kabinet onvoldoende op de hoogte zijn geweest van de spanningen, die waren opgewekt. Bij een nauwer persoonlijk contact van de vertegenwoordigers der gebiedsdeelen in een Rijksraad zou dit niet meer mogelijk zijn. Voorloopig kan daarom worden volstaan met een orgaan van overleg, waarvan de voornaamste functie zal moeten zijn, dat politieke conventies worden geschapen, vooral ten aanzien van wat wel en wat niet tot de inwendige aangelegenheden der gebiedsdeelen hoort. In een dergelijken Rijksraad is een betere rechtsvorming mogelijk ten aanzien van de verhoudingen, die tusschen de gebiedsdeelen behooren te bestaan. Ondervolgende ruwe schets moge de organisatie en de functionneering van dien Rijksraad uitstippelen.

De Rijksraad dient advies uit te brengen *aan de Kroon* omtrent alle aangelegenheden van imperialen aard. Deze liggen onder meer op het terrein van de buitenlandsche politiek, de defensie, de handelspolitiek, de economische samenwerking, de scheepvaart-

[1]) Handelingen van den Volksraad 1936/37 p. 1669.
[2]) Idem p. 1692.
[3]) „ p. 1692.

politiek, enz. Over alle onderwerpen en onderdeelen der Rijksbegrooting, waarbij een of meer Nederlandsche Departementen en het Departement van Overzeesche Gewesten betrokken zijn, is het inwinnen van advies van den Rijksraad verplichtend. Bovendien kan de Kroon advies inwinnen over wetsontwerpen en aangelegenheden, waarvoor zij dit noodig acht.

Het college brengt zijn advies uit *aan de Kroon*, die den Ministerraad van dat advies op de hoogte stelt. *Daarbij kan dus de Kroon het initiatief nemen bij het overleg* met den Ministerraad, wanneer Zij dit wenschelijk acht. De ministerieele verantwoordelijkheid van het Nederlandsche Kabinet blijft gehandhaafd.

De Rijksraad heeft het recht van initiatief en kan ongevraagd *over imperiale belangen* adviezen uitbrengen. Alle ministers zijn verplicht de door den Rijksraad gevraagde inlichtingen te verstrekken en bij de openbare beraadslagingen tegenwoordig te zijn of zich door een gemachtigde te doen vertegenwoordigen.

Alle zittingen en handelingen van den Rijksraad moeten openbaar zijn, met inachtneming van de beperkingen, die ook ten aanzien van dit punt voor de Staten-Generaal gelden. Vanzelf zal de pers verslagen over die zittingen uitbrengen, waardoor de imperiale aangelegenheden in de sfeer van de publieke belangstelling van alle gebiedsdeelen worden gebracht. Aangezien de Rijksraad een adviesinstantie is, is het niet noodig, dat daarin uitsluitend politici zitten. Bovenal dient het een deskundig college te zijn. Meer dan een achttal Indische specialisten zal de Staten-Generaal overigens maar heel zelden kunnen leveren. Dit aantal zal dus door het benoemingsrecht van de Kroon voor 6 leden, die in Nederland gevestigd zijn, moeten worden aangevuld.

Men kan zich dien Rijksraad bijv. denken als te bestaan uit 25 leden, waarvan er 14 voor Nederland zitting hebben (8 gekozen door de Staten-Generaal uit hun midden); 8 voor Indië, n.l. 4 Europeanen (2 gekozen door den Volksraad, 2 door den Gouverneur-Generaal voorgedragen); 3 inheemschen (2 gekozen door den Volksraad, en 1 door den Gouv.-Generaal voorgedragen) en 1 Vreemde Oosterling; 2 voor Suriname, (waarvan één voorgedragen door den Gouverneur) en 1 voor Curaçao.

De Kroon benoemt alle leden, die door den Gouverneur-Generaal en Gouverneur zijn voorgedragen, voor den tijd van 3 jaren. Zij *kan* bij de benoeming van voorgedragenen van de voordrachten afwijken. Doordat een deel der leden van den Rijksraad tevens

lid van de vertegenwoordigende lichamen is, ontstaat tusschen die lichamen vanzelf een nauwer persoonlijk contact. Ook de minister van Koloniën zal de stroomingen in Indië beter kunnen beoordeelen door het persoonlijk contact, waardoor hij niet meer uitsluitend van ambtelijke informatie afhankelijk is.

De Rijksraadszitting duurt voorloopig slechts 2 maanden en vangt op den 3den Dinsdag in September aan. De Volksraadszitting zal in verband daarmede op 1 Juni beginnen. In den tijd, dat de voltallige Rijksraad geen zitting heeft, zullen de 14 in Nederland aanwezig leden de urgente zaken afdoen.

Met deze vluchtige schets van den Rijksraad moge worden volstaan. De beoordeeling van de imperiale belangen, de vaak zeer moeilijke beantwoording van de vraag, of een onderwerp al dan niet tot de inwendige aangelegenheden van een gebiedsdeel behoort, kan niet eenzijdig meer door de Staten-Generaal, noch door den Volksraad geschieden. Ieder gebiedsdeel heeft nu eenmaal de neiging om de eigen belangen van de meeste waarde te achten. Wie zich daarvan rekenschap geeft, moet vanzelf komen tot een Rijksraad, waarin die belangen gecoördineerd kunnen worden.

Diezelfde gedachte viel ook uit de debatten in den Volksraad over de petitie-Soetardjo te beluisteren. Men acht iets anders noodig, iets dat een betere coördinatie van de belangen van de gebiedsdeelen waarborgt, dan thans het geval is. *Bovenal wil Indië meer samenwerking in economische en politieke aangelegenheden met het moederland, meer zeggenschap in de Rijksaangelegenheden en daardoor een hechtere constructie van het Rijk, maar niet een uiteenvallen van het Rijk.*

De hierboven geschetste Rijksraad is een bescheiden begin van imperialen opbouw. Of spoedig een verdere uitbouw noodig zal zijn, late men aan de staatsrechtpractijk over. Voorloopig zij de Rijksraad niet anders dan een orgaan van advies, overleg en persoonlijk contact tusschen de vertegenwoordigers der gebiedsdeelen en de Regeering in Nederland.

Maar hoe bescheiden dat begin ook moge zijn, *principieel* zou de stichting van een Rijksraad een mijlpaal in de geschiedenis van het Nederlandsche volk zijn. *Want die beslissing zou beteekenen, dat Nederland op verzoek van den Volksraad den weg naar de Rijkseenheid en niet dien van de Rijksontbinding wenscht in te slaan.*

HERINNERINGEN AAN DE GEBOORTE EN AAN DE EERSTE LEVENSJAREN VAN DEN VOLKSRAAD

DOOR P. A. A. DJAJADININGRAT

Naarmate het tijdstip van de installatie van den Volksraad naderde, werd er vanzelfsprekend in verschillende kringen van het intellectueele deel der Indische maatschappij des te meer over die nieuwe instelling gesproken. In die gesprekken stelde ik veel belang. In de eerste plaats juichte ik om verschillende redenen de instelling van den Volksraad toe. In de tweede plaats had ik als lid van den Gewestelijken Raad van Bantam hoop, dat ik gekozen zou worden tot lid van dat nieuwe college. Eenige mijner medeleden in den bedoelden Gewestelijken Raad hadden mij n.l. gepolst, of ik genegen zou zijn om geplaatst te worden op de candidatenlijst van den Volksraad. Daartoe verklaarde ik mij, hoewel ik niet wist hoe de arbeid van dat college zou zijn, bereid.

Op een dag na een korte vergadering van den Gewestelijken Raad gingen eenige leden naar de sociëteit te Serang. Ik sloot mij bij dat gezelschap aan. Daartoe behoorde o.m. een planter, die in zijn vrijen tijd geregeld naar Batavia ging, alwaar hij eenige uren in de Harmonie placht te zitten. Deze heer wist te vertellen, dat hij in de druk bezochte sociëteit het volgende verhaal had gehoord.

De Regeering had moeite om een geschikten persoon te vinden, die tot den eersten voorzitter van den Volksraad zou kunnen

worden benoemd. Na lang zoeken viel het oog op een geleerde, die reeds vaak blijken had gegeven van alle markten thuis te zijn. De Regeering noodigde een der hoogste autoriteiten uit om dien geleerde te polsen, of deze genegen was om de leiding van den Volksraad op zich te nemen. Toen de polsende autoriteit merkte, dat bedoelde geleerde aarzelde om een antwoord op de door hem gestelde vraag te geven, zeide hij: „Heb je een sterk zitvlak, dan heb je alles wat je noodig hebt om je werk als voorzitter van den Volksraad naar behooren te kunnen vervullen".

Of dit verhaal al dan niet historisch is, kan ik uiteraard niet zeggen. Maar dergelijke anekdoten grijpt men in den regel niet zoo maar uit de lucht. Bij diezelfde gelegenheid wist een ander het volgende verhaal te vertellen. De bouwmeester van het gebouw van den Volksraad was bezig toezicht te houden op het graven van een kuil achter het toenmalige paleis van den Legercommandant in het Hertogspark. Terwijl hij daar stond, kwam een zijner collega's toevallig voorbij, ging naar hem toe en vroeg hem, of hij bezig was een zwembasin te maken, waarop het antwoord luidde: „Neen, geen zwembassin, maar wel een zwambassin".

Dergelijke verhalen werden toen meer gehoord. Wat men daarvan ook denken mocht, op mij maakten zij den indruk dat men in vele kringen der Indische maatschappij weinig verwachtingen in de nieuwe instelling koesterde. In meer ernstige gesprekken vroeg men zich af: Waar zou men geschikte leden vandaan halen? Het volk is immers lang niet voorbereid daarvoor, zoodat men tenslotte terecht moet komen bij B.B.-ambtenaren en dientengevolge dus een college zou worden verkregen, bestaande nagenoeg uitsluitend uit ambtenaren en hiervoor behoeft men toch geen dure instelling in het leven te roepen. De Regeering toch beschikte te allen tijde over hare ambtenaren.

Zij, die zoo dachten, vergaten echter, dat de instelling van den Volksraad een vrij langdurige voorbereiding had gehad, zoowel in Nederland als hier te lande.

Toen de desolate boedel van de Oost-Indische Compagnie door het Nederlandsche gemeenebest werd aanvaard, woei in Europa een felle democratische wind die zich voortplantte naar de Koloniën. Ook hier wilde men aanvankelijk een democratisch bestuur invoeren. Doch men zag spoedig in, dat de bevolking nog te onontwikkeld was en te lang onder een autocratisch bestuur gebukt was gegaan om de democratie met succes te kunnen aanvaarden.

Men achtte het echter noodzakelijk, dat het bestuursstelsel in Indië grondig werd herzien, waartoe spoedig werd overgegaan.

Inmiddels lieten de Nederlandsche staatslieden het denkbeeld niet varen, het bestuur in Indië in meer democratische banen te leiden.

Ook de nieuwe koers in de koloniale politiek had vooral op het gebied van het onderwijs belangrijke resultaten opgeleverd, terwijl de overheidstaak steeds meer ingewikkeld en gedifferentieerd werd.

Wenschte de Commissaris-Generaal Van den Bosch in de eerste helft van de 19e eeuw niet, dat aan de Inheemsche bevolking „een geest van onafhankelijkheid van haar (van Regeeringswege aangestelde of erkende) hoofden werd ingeboezemd", in het begin van de twintigste eeuw kwam die geest vanzelf tot uiting en breidde zich snel uit. Nieuwe, meer moderne politieke stroomingen kwamen — geheel buiten het bestuur om — onder de bevolking op, die zich vooral verzetten tegen het autocratisch karakter van het bestaande bestuursstelsel.

De wensch om deel te nemen aan het bestuur van eigen land en volk kwam vooral tot uiting in de zoogenaamde Indische beweging.

Het zou mij hier te ver voeren om deze beweging in haar geheel te beschrijven. Slechts één daarvan wil ik hier terloops vermelden, n.l. de oudste vereeniging in die beweging genaamd „Boedi Oetomo", hetgeen beteekent het schoone streven. De redenen van de oprichting van die vereeniging en de doelstelling daarvan bleken duidelijk uit de woorden van een der oprichters, den heer Soetomo, den later bekenden Dr. Soetomo in Soerabaja.

De heer Soetomo zeide bij het propageeren van zijn vereeniging het volgende: „Wij willen vormen een bond van alle Javanen, Soendaneezen, Madoereezen, volkeren van wie wij kunnen verwachten dat zij eenzelfde cultuur hebben, het lidmaatschap. Wij willen allen omvatten, opdat land en volk harmonisch worden ontwikkeld. Onze natuur, onze aanleg, onze literatuur, kunst, muziek, ons lief en leed, onze hoop en verwachtingen, zij alle moeten gelegenheid vinden in den bond tot uiting te komen. Hij zal evengoed het Inlandsch onderwijs onder zijn hoede nemen als den landbouw, de veiligheid van lijf en goed als *de doelmatigheid van het bestuur enz.*".

Inderdaad, de Regeeringsvorm hier te lande kenmerkte zich in dien tijd o.m. door twee eigenschappen: centralisatie en autocratie. Over het wel en wee van het gansche land werd tot in kleinigheden

beschikt te Buitenzorg door één man. Slechts is de desa en in Inlandsche rechtsgemeenschappen in de Buitengewesten vond men iets van democratie en decentralisatie. Dat autocratisch en gecentraliseerd bestuur was misschien uitstekend in den tijd toen Indië als een desolate boedel door het Nederlandsch gemeenebest was overgenomen, doch langzamerhand begon die regeeringsvorm te falen.

Gelukkig kwam daarin een grondige verandering en wel door de zoogenaamde decentralisatiewet van 1903. Naar den tekst van die wet kunnen te harer uitvoering in het leven worden geroepen plaatselijke colleges, beschikkende over eenige fondsen ter bevordering van bepaald aangewezen plaatselijke belangen. Als uitvloeisel van die wet werden zoogenaamde Gewestelijke Raden en Gemeenteraden ingesteld.

Deze tegemoetkoming aan den wensch tot medebesturen van eigen land en volk ging voor vele vereenigingen in de Indische beweging niet ver genoeg. Zij wilden meer. Daardoor gingen die vereenigingen steeds meer in de politieke richting, waarin revolutionnaire elementen niet te miskennen waren. De omstandigheid, die maakte dat die beweging zoowel in diepte als in omvang snel groeide, is o.m. daarin te zoeken, dat het oude dualisme in politiek en wetgeving hier te lande steeds gehandhaafd bleef. Dat dualisme kwam toen zoowel bij de bevoorrechten als bij de benadeelden nog niet tot uiting; doch daardoor werd vooral door de laatsten des te meer het schrijnende daarvan gevoeld.

Eerst in 1923, toen het dreigde te verdwijnen of althans te verminderen, kwam het tot uiting en wel in de eerste plaats van de zijde van de bevoorrechten, wat uiteraard begrijpelijk is. Die kwestie heb ik in de vergadering van den Volksraad van Donderdag 14 Juni 1923 aldus besproken. De zaak is te merkwaardig, ook in verband met andere omstandigheden, om hier niet in haar geheel te worden vermeld. Hetzij mij daarom vergund mijn bedoelde rede hieronder in extenso over te nemen.

„In het Afdeelingsverslag is melding gemaakt van het verschijnsel, dat er onder een deel der Europeesche bevolkingsgroep een streven bestaat om het sedert lang vergeten dualisme hier te lande weder in eere te herstellen. Daarbij wordt de vrees geuit, dat zulks invloed zou hebben op de politieke richting der Regeering. Die vrees vindt daarin haar grond, dat door Haar een voorstel tot kiesrechtregeling aan den Volksraad ter behandeling is gegeven,

dat bij uitstek een dualistisch karakter draagt. Met voldoening heb ik echter in de Memorie van Antwoord gelezen, dat de Regeering in geen geval mede zal werken aan het doen herleven van het dualisme, hetgeen Haars inziens na een periode van associatie, ja zelfs van unificatie op allerlei terrein, een teruggang zou beteekenen.

„Niettemin, M.d.V., acht ik het niet van belang ontbloot daarbij een oogenblik stil te staan. Het is nog niet lang geleden, dat het dualisme ten ondergang scheen te neigen, voor zoover het niet n.l. dood en begraven was. Op allerlei gebied viel een streven naar associatie en zelfs unificatie te constateeren. Zooals in de Memorie van Antwoord bereids is opgemerkt, mocht de practijk dualistisch blijven, als richting was de vooruitgang tot eenheid toch duidelijk aangegeven.

„Evenwel treedt sinds korten tijd, n.l. sinds de intrede van de economische crisis en van de financieele en politieke malaise, zoowel hier als in Nederland, bij een ook in politiek opzicht invloedrijke groep de wensch duidelijk aan den dag om het dualisme in vollen bloei te zien herleven. Vooral in Nederland komt die wensch steeds krachtiger en op een ondubbelzinnige wijze tot uiting. Zoo werd de heer Ritsema van Eck in de gelegenheid gesteld om zijn oude theorieën te herhalen en te verdedigen. In de Tweede Kamer werd betoogd, dat men zijn verdiensten tot dusver steeds had miskend.

„Met animo werd door anderen gepleit voor een dualistisch kiesstelsel, voor een dualistisch bestuur, voor dualistisch recht. Hier in Indië zijn klanken gehoord, die erop wijzen, dat door sommigen wenschelijk wordt geacht om de oude koloniale politiek, berustende op verlicht autocratisch beginsel, te herstellen.

„M. d. V.! In verband met de financieele politiek, die in deze begrooting en de toelichting daarop tot uiting komt, kan het zijn practisch nut hebben de verschijnselen nader onder de oogen te zien.

„Voor de verklaring hiervan is het niet zonder beteekenis, dat vooral sommige voormannen uit de particuliere ondernemerswereld hun hartstochtelijke wenschen op den terugkeer van het dualisme hebben gericht. Een van de eersten, die de zaak in het openbaar hebben besproken, is de heer Helfferich. Naar aanleiding van de heerschende malaise en minder gunstigen toestand van 's Lands financiën wees hij op het in beginsel verlaten dualisme

als middel om den terugkeer tot het oude te bevorderen. In de associatie en unificatie immers lag de bron der duurte in de staatshuishouding en tevens de kracht van het streven naar zelfstandigheid. De indische eenheid moest worden verbroken om de nutteloze en onverantwoordelijke overdadige sociale verzorging van de landsbevolking te kunnen stopzetten. In Augustus 1921 herhaalde hij in een artikel in het tijdschrift voor Koloniale Studiën zijn aansporing tot herstel van het dualisme, doch nu met meer kracht :

„Men wil de kolonie naar Europeesch model vervormen en ontwikkelen", schreef hij. „Wie zal dat betalen ? Slechts een schelm geeft meer uit dan hij bezit".

Verder leest men in het artikel :

„Wanneer iets aan het leven van den Europeaan in de tropen een bekoring geeft, wanneer iets hem voor de vele ontberingen hier schadeloos stelt, wanneer iets ook, om redenen van prestige, voor den Europeaan hier behouden moet worden, dan is het wel het heer-zijn, dat echter heden ten dage in Nederlandsch-Indië eerder bij de Inlanders te vinden is dan bij Europeanen".

„De bedoeling van den schrijver is duidelijk; de Inlander moet alleszins weer naar beneden worden getrokken, hetgeen trouwens uit de volgende zinsnede blijkt.

„Terzelfder tijd, dat het peil der Inlanders, naar hun levensstandaard beoordeeld, stijgt, wordt de positie van den Europeaan door de omstandigheden naar omlaag gedrukt, een toestandswisseling, welke, zoo zij zich verder voortzette, de meest heillooze gevolgen zou moeten hebben. De afstand tusschen Europeanen en Inlanders moet weer hersteld worden, economisch en maatschappelijk. De Europeaan moet hier weer eenzamer worden".

„Inmiddels pleitte de heer Gerritzen in Nederland met klem voor een zeer gescheiden samengaan van improductieve Inlanders en productieve Europeanen.

„Vooral aangewakkerd door een deel der Europeesche pers deed de drang tot bezuiniging van de Indische Staatshuishouding meer dan iets anders verzet ontstaan tegen pogingen om de Inlanders door een sociale opheffingspolitiek op hooger niveau te brengen en handhaving of verscherping van het dualisme werd het middel geacht om dit doel te bereiken.

„Maar ik zou die heeren financiers toch in gemoede willen vragen, of zij inderdaad niet kunnen inzien, dat een dergelijke actie slechts zeer tijdelijk voordeel kan afwerpen en op den duur een principieel

juiste politiek in gevaar zou brengen en aansturen op een verscherping van tegenstellingen der rassen in een op associatie aangewezen gemeenschap. Het zal een ieder toch wel bekend zijn, dat de antisolidaristische uitingen de sociaal-democraten, de Indische nationalisten en de Communisten tot sterker actie prikkelen.

„Op het oogenblik is het misschien nog niet gevaarlijk, omdat het aantal van die menschen nog gering is. Maar naarmate zij meer invloed op de groote massa zullen uitoefenen, wordt de zaak gevaarlijker.

„Aan den anderen kant moet gezegd worden, dat ook de Inlandsche wereld niet veel te winnen heeft van de verscherping van de verhoudingen. Vooral nu moeten zij, die het wel met haar meenen, front maken tegen iedere verscherping van de rassensentimenten. Voorloopig toch is de Inlandsche groep de zwakste partij, als het tot rassenconflict mocht komen.

„Men bewijst dus geen dienst aan de Inlandsche bevolking, wanneer men in deze dagen het dualisme, waaruit op velerlei gebied rassentegenstellingen kunnen voortspruiten, opvijzelt en naar voren schuift.

„Daarom betreur ik het, M. d. V., dat iemand als Dr. Boeke, die vooral in Holland natuurlijk als autoriteit op het gebied van sociaal en economisch leven der Inlandsche bevolking in den ruimsten zin des woords wordt beschouwd, door zijn lezing over „auto-activiteit", hoe goed en sympathiek ook bedoeld, het vuur van het dualisme heeft aangeblazen. Zijn aanvallen op de tot dusver ingevoerde hervormingen hier te lande kunnen slechts koren op den molen zijn van hen, die bij wijze van bezuiniging alles weer zouden willen afbreken . . . ."

In eindigde mijn rede aldus :

„Mijnheer de Voorzitter ! Er zijn zeer veel punten van overeenkomst tusschen Britsch- en Nederlandsch-Indië. Ook daar zijn er zoowel Engelschen als Inlanders, die met ernst meenen, dat dat land zijn heil niet moet zoeken op het pad der Westersche beschaving, doch door zoover mogelijk daar vandaan te blijven. Daartegenover zijn er echter personen, die dit zeggen: Beschaving is een geheel. Haar kunst, haar religie, haar levensweg, alles hangt samen met haar economische en technische ontwikkeling. Zij betwijfelen, of een natie kan kiezen, dat het Oosten b.v. kan zeggen: Wij willen wel van het Westen overnemen zijn oorlogsschepen, zijn fabrieken, zijn medische wetenschappen, doch niet zijn sociale verwarring, zijn haast en vermoeienis, zijn overdreven activiteit.

„Neen, zij gelooven, dat het Oosten, of het wil of niet, het Westen door al die buitensporigheden te volgen heeft; het heeft eenvoudig te gaan door, doch niet om hetgeen het Westen is geweest, op den weg naar een hoogeren trap van beschaving.

„Ik geloof dan ook, M. d. V., dat deze laatste personen het juiste inzicht hebben, zoodat ik mij liever zou willen scharen achter hen dan achter Tagore en Gandhi; want ik ben er van overtuigd, dat de Inlandsche wereld hier zich maatschappelijk moet opwerken door te profiteeren van Europeesch voorbeeld, zooals Japan deed. Reeds vooruitstrevende Inlanders hebben getoond van dat voorbeeld te kunnen partij trekken. Bovendien zal die vooruitstrevende, ontwikkelde Inlandsche groep dan toch wel beter dan wie ook als intermediair bij de verspreiding van moderne economische weerbaarheid kunnen dienst doen en, waar noodig, met de adat van zelf rekening houden. Trouwens dit is reeds door prof. Snouck Hurgronje aanbevolen en in Britsch-Indië en op de Philippijnen met succes toegepast. En nu er hier te lande pas een blauwen Maandag mee begonnen is, zou men het systeem reeds mislukt achten om terug te keeren tot het oude veroordeelde dualisme? Neen, M. d. V., het doel moet zijn: opwekking van zelfwerkzaamheid onder de bevolking door doelmatige leiding van Inlandsche voormannen, die uit nauw contact met Westersche methoden leering hebben geput. En dat de autonomie een middel kan zijn om aan dergelijke Inlandsche voormannen meer vrijheid van beweging te schenken is duidelijk.

„In dit verband zou ik hun, die onder een bezuinigingsleuze de sociale verzorging van land en volk in Indië op een nog lager niveau wenschen te brengen dan dat, waarop ze nu staat, in herinnering willen brengen de waarschuwing van Van Heutsz, die eindigt met deze woorden:

„Een Regeering . . . die zich van het internationaal karakter van het hedendaagsch koloniaal beheer niet bewust zou zijn, zou de kiem leggen van eigen ondergang".

„Daarbij koester ik de hartgrondige hoop, dat de Regeering bij het doorvoeren van de bezuinigingen er steeds op bedacht zal zijn, dat zij daardoor, direct of indirect, zij 't ook onbewust, niet de herleving of verscherping van het dualisme zal bevorderen, want niets is naar mijn vaste overtuiging fataler voor de ontwikkeling van dit land dan wanneer dit gekluisterd zit aan de ketenen van het dualisme".

Zooals gezegd bestond de mentaliteit als door mij in 1923 geschetst reeds voor en bij de opkomst van de Indische beweging. Dat de daaruit voortspruitende houding de Indische bevolking tot reactie prikkelde, behoeft geen nader betoog. Er waren natuurlijk nog andere factoren, die den snellen groei dier beweging bevorderden. Zoo werd o.a. de Indische Partij in minimum van tijd een kolossale vereeniniging, bestrijkende nagenoeg alle bevolkingsgroepen h.t.l. (Inheemschen, Indo-Europeanen en Chineezen), tengevolge van de wijze, waarop de bond van geneesheeren in Nederlandsch-Indië zich verzette tegen de oprichting van de Nederlandsch-Indische artsenschool te Soerabaja. De bespreking van die zaken vormde voor de intellectueele Inlanders, Europeanan en Chineezen een politieke scholing. Meer bezadigde elementen in de Indische maatschappij, Europeanan, die wezenlijke vrienden waren van Indië, Inlandsche ambtenaren, waartoe regenten behoorden, vonden die scholing in de gewestelijke en gemeenteraden en in wat daaraan annex is. Ik noem hierbij o.m. de vereeniging voor locale belangen.

Merkwaardig is het, dat de regenten, die door de Inheemsche vereenigingsmannen werden beschouwd als de wapens der autocratie, ja zelfs als dompers van de ontwikkeling dezer gewesten, het eerst en het best voorbereid waren voor den arbeid in den Volksraad. Het was b.v. de Regentenbond, die het eerst getracht had om in verband met de instelling van den Volksraad een politiek program samen te stellen (in zijn vergadering te Solo). Dat program was echter niet tot stand gekomen, omdat vele regenten niet wisten hoe de Regeering daartegenover zou staan. Ook individueel waren de regenten het best voorbereid voor den arbeid in een vertegenwoordigend lichaam. In de eerste plaats waren zij geoefend om hun gedachten mondeling uiteen te zetten en zoo noodig te verdedigen. Verder kenden zij de nooden en behoeften der bevolking h.t.l. enz. Voorts waren er personen die uit liefde voor dit land reeds allerlei problemen op velerlei gebied Indië betreffende hadden bestudeerd en zelfs te boek gesteld.

Uit het bovenstaande moge genoegzaam blijken, dat men in Indië volstrekt niet onvoorbereid was om de instelling van den Volksraad met succes te kunnen aanvaarden.

De dag van de opening van de stembus, hetgeen in het gemeentehuis te Batavia plaats zou vinden, brak aan; ik bevond mij toevallig te Batavia om een vergadering van een particuliere vereeniging

bij te wonen, welke ten huize van den toenmaligen Vice-President van den Raad van Indië plaats vond. Van dezen vernamen wij, welke Europeesche leden waren verkozen. Inderdaad waren het personen, die vaak hunne krachten hadden gewijd aan de ontwikkeling dezer gewesten. Den tweeden avond heeft weer een vergadering ter zelfder plaatse plaats gevonden. Op dien avond zou de bus van de Inlandsche leden worden geopend. Ik had toen een gevoel, alsof ik op den uitslag van een examen wachtte. Toen vernam ik van den Vice-President, dat ik nummer één uit de bus te voorschijn was gekomen.

De dag van de installatie van den Volksraad brak aan. Die plechtigheid heeft zooveel indruk op mij gemaakt, dat die indruk, hoe vaak ook herhaald, voor mij nooit afgezaagd wordt. In verband met die plechtigheid heb ik meer dan eens en bij verschillende gelegenheden het volgende geschreven. Nu de Volksraad zijn 20-jarig jubileum gaat vieren, wil ik die indrukken nogmaals herhalen.

Voor wie deel uitmaakten van den Volksraad in zijn allereerste samenstelling, was de dag van 18 Mei 1918 ongetwijfeld een onvergetelijk moment. Negen en dertig personen van verschillende rassen en maatschappelijke posities, van uiteenloopende geestesrichtingen en belangen, afkomstig van verschillende deelen van het uitgestrekte Insulinde, zaten, ieder in zijn nationale dracht, bijeen in een vergaderzaal, welke voor het eerst voor hare bestemming werd gebezigd. Met aandacht luisterden zij naar de schoone installatierede van den Gouverneur-Generaal. „Dat wij aldus vereenigd der wereld toonen, hoe op doelbewuste zelfbeschikking berustende harmonie van woord en daad tusschen Oost en West uitnemend te verwezenlijken is". Zoo klonken optimistisch de laatste woorden van den Landvoogd.

Dat optimisme werd echter niet aanstonds door allen gedeeld; vooral bij velen der Inlandsche leden scheen een gevoel van twijfel en wantrouwen te heerschen. Men kon zoo wel merken, dat zij iets wilden en moesten doen, waartoe zij echter steun noodig hadden.

De plechtigheid was afgeloopen. Instictmatig kwamen de inheemschen bij elkander; een der oudsten zeide een enkel woord en zij begrepen elkaar. Slechts een hunner, die blijkbaar reeds een geprononceerde politieke overtuiging bezat en bovendien het parlementaire leven van nabij had leeren kennen, scheidde zich hoofdschuddend van de groep af.

Reeds den volgenden dag was een Inlandsche club gevormd, welke zich ten doel stelde front te maken tegen de niet-inheemsche

leden. Om zich hiertegen te wapenen bracht zij al dadelijk de zoogenaamde taalkwestie ter sprake.

T.a.v. vergaderingen kent het Reglement van Orde van den Volksraad echter geen rasverschil, op grond waarvan de inheemsche leden in verschillende secties moesten worden verdeeld. Deze regeling getuigt voorzeker van wijs beleid, want ware zij anders, zooals sommigen in de Staten-Generaal het aanvankelijk wenschten, dan zou die Inlandsche club wellicht tot nu toe nog hebben blijven bestaan, hetgeen de tegenstellingen tusschen Oost en West — die toch in menig geval onuitroeibaar schijnen — noodeloos zou kunnen verscherpen.

Het onderkoninklijke optimisme bleek niet ongegrond te zijn, want reeds bij het eerste samenzijn in de afdeelingen was het duidelijk, dat het rasverschil voor een hartelijke samenwerking tusschen onderscheidene leden volstrekt geen bezwaren opleverde. Hierdoor had de bedoelde club geen reden van bestaan, zoodat zij reeds eenige dagen na hare geboorte ter ziele ging.

Dat de leden zich langzamerhand groepeerden, was te verwachten, doch aan die groepeering lag geenszins het ras ten grondslag, doch de politieke overtuiging, welke aanvankelijk bij menigeen vaag en onbestemd was, doch vrij spoedig steeds scherper omlijnd werd.

Deze omstandigheid wijst er op, hoezeer in den Volksraad zich van den aanvang af een gezonde groeikracht demonstreert, welke hem onweerstaanbaar naar het volledige parlementarisme drijft.

Boven sprak ik over de indeeling van de inheemsche leden in verschillende secties. Naar aanleiding hiervan zou men misschien de vraag stellen: hoe was de werkwijze van den Volksraad in den beginne dan geregeld?

Een bepaald voorschrift daarvoor was noch uit Nederland noch uit Buitenzorg gegeven. Blijkbaar werd die regeling geheel overgelaten aan den eersten voorzitter. Dat den Volksraad direct den vorm van een parlement werd gegeven, is dus in de eerste plaats te danken aan den eersten voorzitter van dat college, Dr. Koningsberger, en verder aan den secretaris daarvan, Mr. A. B. Cohen Stuart. Vooral deze laatste was daarin zeer actief en vindingrijk, o.m. waren de stenografen in dien tijd h.t.l. niet zoo maar uit den grond te stampen. Hij wist echter twee ambtenaren, onderscheidenlijk van het Departement van Onderwijs en Eeredienst en Landbouw, Nijverheid en Handel, die in hun vrijen tijd aan stenografeeren hadden gedaan, over te halen om als stenograaf bij den Volksraad

te werken. Daardoor had de Volksraad al dadelijk een onbetaalden stenografischen dienst, bestaande uit twee stenografen.

De Voorzitter vergat ook niet den inwendigen mensch. Aan de keurig ingerichte koffiekamer voor de leden moest naar zijn meening een welvoorzien buffet worden verbonden. De heer Peters, de eerste concierge, zou met zijn echtgenoote het buffet beheeren. Reeds kort na de opening van den Volksraad liet de voorzitter den heer Peters bij zich komen en zeide: „Peters, ken je die koffie van het station bij Utrecht?" Peters kende die koffie toevallig zeer goed en antwoordde dus, dat hij er voor zorgen kon, dat aan zijn buffet dezelfde soort koffie werd geschonken. Hij zeide echter, dat het niet ligt aan de bereiding van de koffie, doch aan de soort daarvan; hij kende den naam van die koffiesoort. Tot de leden van den Volksraad behoorde toen een planter uit den Oosthoek van Java, die die koffiesoort op zijn land had. Hij beloofde om, zoolang hij lid was van den Volksraad, die koffie voor niets aan het buffet van dat college te leveren.

Na afloop van de opening van den Volksraad hadden de leden weinig tijd om met elkander kennis te maken dan wel de kennismaking te hernieuwen. Dit gebeurde eerst den avond daarop, toen zij door den Gouverneur-Generaal ten paleize Rijswijk werden ontvangen. Bij die gelegenheid zag ik mijn vrouw naast Raden Ajoe Koesoemo Oetoyo zitten. Deze zeide toen: „Het doet me genoegen dat ik eens eindelijk kennis met U kan maken, mijn man heeft zoo vaak met uw man samengewerkt." Hieruit blijkt duidelijk, hoezeer ook de inheemsche dames met den arbeid van hunne echtgenooten medeleven.

De eerste openbare vergadering vond plaats. Het was toen nog niet zeer ordelijk in de vergaderzaal. Vele leden wisten toen nog niet hoe het betaamde. De een had voor zich staan een glas selzerwater, een ander een kop koffie. Op een tactvolle wijze wist de voorzitter den leden bekend te maken, dat het niet parlementair was om in een Landsvergaderzaal als in een sociëteit te zitten; alleen rooken werd getolereerd. Op die vergadering werden de eerste en tweede ondervoorzitter gekozen. De heer Schumann werd tot tweeden ondervoorzitter gekozen en ik tot eersten. Verder werd aangewezen een huishoudelijke commissie, die voor de eerste maal bestond uit de heeren Whitlau en Cramer. Ten slotte werd voor de afdeelingen geloot. De vrees van de inheemsche leden, dat zij gehandicapt zouden zijn door niet voldoende kennis van de

Nederlandsche taal, bleek ongegrond te zijn. De meesten hunner toch spraken de Nederlandsche taal bijna net zoo goed als hun moedertaal. Vooral voor Europeanen was het blijkbaar een verrassing, toen de eerste Indonesiërs het podium beklommen en daar op een duidelijke wijze hun gedachten in de taal, die de hunne niet was, uiteenzetten.

Tot de eerste Volksraadsleden behoorde o.m. een robuust gebouwde Europeesche planter uit de Oostkust van Sumatra. Gewend zijnde zich steeds in de vrije natuur te bewegen, was dat zitten tusschen zooveel menschen voor hem ondraaglijk. De temperatuur bereikte naar zijn gevoel het hoogste punt toen hij moest luisteren naar een correct uitgesproken en goed voorgedragen rede van een inheemsch lid. Hij zag er uit, alsof hij zonder regenjas in den westmoesson den nieuwen tabaksaanplant inspecteerde; reeds den zooveelsten zakdoek haalde hij uit zijn zak. Men kon zoo aan zijn gelaatsuitdrukking zien, dat er in hem een gedachte omging: zoo heb ik het nooit verwacht. In verband hiermee moet ik nog een andere herinnering vermelden: Den avond vóór de opening van den Volksraad werd door den Gemeenteraad van Batavia een diner aan de pas verkozen Volksraadsleden aangeboden. De tafelpresident wilde blijkbaar iets over de verdienste der inheemsche leden zeggen. Ze waren voor hem echter allen als onbeschreven vellen papier, zoodat hij alleen kon zeggen, dat een hunner met smaak een Hollandschen borrel kon drinken. Natuurlijk kreeg hij daarop een raak antwoord. Een der plaatselijke autoriteiten, die mede aan het diner zat, wilde blijkbaar de situatie redden en sprak met waardeering over de inheemsche leden in het algemeen en eindigde zijn speech met de woorden, die de Admiraal Tromp voor het begin van een grooten en beslissenden zeeslag tot zijn officieren en manschappen richtte: „Het zal wel gaan". Juist aan dat blijmoedig gevoel van „het zal wel gaan" ontleenden de leden van den eersten Volksraad hun vitaliteit en stuwkracht, waardoor dat college spoedig in het Indische Staatsbestel een waardige plaats kon innemen.

Onderlinge strijd bij de leden van den eersten Volksraad kwam nagenoeg niet voor. Allen schenen bezield te zijn door één wensch, n.l. om de woorden van den Landvoogd, uitgesproken in zijn installatierede en luidende : „Dat wij aldus vereenigd der wereld toonen, hoe op doelbewuste zelfbeschikking berustende harmonie van woord en daad tusschen Oost en West uitnemend te verwezenlijken is", tot werkelijkheid te maken.

Merkwaardig is het, dat in het eerste levensjaar van den Volksraad een deel van de Europeesche leden in de meening verkeerde, dat degenen onder de inheemschen, wien krachtens geboorte dan wel door opvoeding en opleiding een bevoorrechte maatschappelijke positie ten deel gevallen was, die voor dit land vreemde instelling liever zagen verdwijnen dan groeien en bloeien. Gelukkig werden zij reeds tijdens de najaarszitting van dat jaar door een inheemsch lid, dat op dat gebied als de meest bevoegde mocht worden geacht, uit die dwaling geholpen, want niemand minder dan Prins Prangwedono — thans Z. H. Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro VII — zeide met betrekking tot die onjuiste opvatting o.m. het volgende (Handelingen van den Volksraad 2e Gewone zitting 1918 pag. 2, 3, 4,):

„Men vergeet al te zeer, dat de Inlandsche adel sinds eeuwen door bloedvermenging met het volk verbonden is. Geen enkel adellijke Javaan van oudsher af kan zich beroepen op onvermengde afkomst. Deze band met het gewone volk is oorzaak dat de huidige democratische opvattingen der Javaansche beweging bij den adel zoo gemakkelijk ingang vinden. Ondanks verschil in kennis en welstand voelt hij zich één met het volk. Vandaar dat het een kenmerkende eigenschap van dezen stand is om in de opwaartsche beweging zich aan te sluiten en zoo mogelijk voor te gaan".

Duidelijker kon het niet gezegd wezen, hoezeer onder de Javanen intellectueelen en de breede massa in opvatting één waren, hoe adel en volk de moderne levensbeschouwing met ernst begonnen te huldigen, welke het volksbelang als hoogste doel van den Staat leert stellen.

Het scheen, dat alle leden volgeladen waren met lang opeengehoopte wenschen en verlangens en niet minder grieven tegen de Regeering. Die gevoelens werden als het ware met een mitrailleur op de regeeringsbanken afgeschoten. Een der leden, met name de heer Z. Stokvis, vreesde blijkbaar, dat de Regeering niet bestand zou zijn tegen al die felle aanvallen en meende zijn medeleden daartegen te moeten waarschuwen. Hij deed dat in zijn rede, uitgesproken op de vergadering van 27 Juni. De wijze, waarop de heer Z. Stokvis die waarschuwing meende te moeten uitspreken, is zoo typeerend, dat ik niet kan nalaten die rede in haar geheel hieronder te citeeren. Dergelijke aardige grepen uit den Volksraad van dien tijd meen ik aan de vergetelheid te moeten ontrukken.

„M.d.V., ik zal maar een kort woord spreken en laat den kostbaren tijd van deze vergadering over aan langer en beter

bespraakten dan ik. Ik heb 3 punten te bespreken: een enkele opmerking over de verhouding tusschen den Volksraad en de Regeering, een enkele opmerking over de uitzending, waarover de heer Schumann gisteren reeds gesproken heeft, en een enkel woord over de opleiding, al of niet, in Indië.

„Evenals de heer Stibbe behoor ik tot de partij der wilden, en veroorloof ik mij de luxe — volgens sommigen is dit een ongepaste luxe — tot geen enkele partij te behooren, aan den omtrek te staan en te zien wat in de andere partijen voorvalt.

„Maar ik zal toch gaarne een enkel woord zeggen over de verhouding van den Volksraad tot de Indische Regeering. Ik kan in het kort zeggen dat, naar het mij voorkomt, deze verhouding zoo spoedig mogelijk moet worden gewijzigd, spoediger dan het werk der Herzieningscommissie klaar komt, en hare voorstellen in Holland aanvaard worden of niet. Het komt mij voor, dat deze verhouding, zooals zij nu is, niet deugt en hoe langer hoe ondeugdelijker wordt. Voor den derden keer worden er nu algemeene beschouwingen gehouden. En welke eigenlijke verhouding zien wij nu? Wij zien, dat de Regeering, die voortdurend door 39 menschen aangevallen wordt, vragen en klachten al of niet beantwoordt, meestal een beantwoording, die opnieuw tot vragen en klachten aanleiding geeft. Deze verhouding is zoowel voor den Volksraad als voor de Regeering niet houdbaar.

„Wanneer wij zoo nog twee jaren voortgaan met twee zittingen, en hoogstwaarschijnlijk buitengewone zittingen daarbij, voorzie ik dat er strijd zal zijn en geen samenwerking. Toen ik deze zaak overpeinsde, moest ik denken aan een herinnering uit mijn jongensjaren, toen het circus Barnum & Bailey rondreisde. Het was een beroemd circus, vooral door de reeks monstruositeiten die het vertoonde. Onder deze monstruositeiten was een man, die als eenig bedrijfskapitaal een bijzonder dikken schedel bezat; naast dien man stond een tafeltje met een houten hamer en elke bezoeker van het circus had het recht met dien houten hamer op zijn schedel te slaan. Nu is het beeld wel niet eerbiedig, maar ik wil het toch gebruiken om mijn meening te verduidelijken. De Regeering is te vergelijken met dien man met den dikken schedel. Daarop zitten 39 menschen nu en dan met dien hamer te slaan. Als het lang voortduurt vraag ik mij af, of die schedel het wel houden zal. De man met den schedel scheen die behandeling wel prettig te vinden — ik weet niet of hij van Barnum daarvoor een opdracht

had gekregen, maar hij glimlachte bij elken hamerslag — en de Regeering glimlacht bij elken hamerslag, dien wij haar toebrengen. Ik voor mij vind, dat in Inlandsche kringen een zekere stemming van mismoedigheid ontstaat. Bij mij is dat ook het geval, ook al heb ik geen weidsch politiek plan, geen partijprogram. Ik kan mij niet op een partijprogram beroepen. Ik voel persoonlijk een mistroostigheid. Ik weet niet in hoever het mogelijk is om, voor de Herzieningscommissie met hare plannen bij de Regeering komt, met een partiëele wijziging te komen van de werkwijze van thans tusschen den Volksraad en de Indische Regeering. De heer Cramer sprak gisteren van een correctief; welk correctief men ook noodig acht, wij moeten arbeid leveren, een verantwoordelijken arbeid in plaats van vrager en klager te zijn".

In de bovenstaande waarschuwing lag duidelijk opgesloten, dat tusschen de Regeering en den Volksraad een nauwe samenwerking zou bestaan. Inderdaad heeft de Volksraad van 1918 steeds getracht om den weg daartoe te effenen. Dat critiek van den kant van den Volksraad aan het adres van de Regeering niet ontbrak, sprak wel vanzelf, doch in die critiek, hoe fel ook, lag nooit een afwijzende houding.

De regenten waren in dien tijd eenerzijds volkshoofden en anderzijds ambtenaren. Door die tweeledige functie was het voor de regenten niet gemakkelijk om hun standpunt in den Volksraad te bepalen en te handhaven. Die moeilijkheid moge uit het onderstaande blijken.

De Amerikaansche Neger-professor Booker Washington schreef in zijn autobiographie dat, toen hij voor het eerst in zijn leven in het openbaar een rede moest houden, hij daarbij slechts door één gedachte werd bezield, n.l. de hoop dat tusschen het blanke en zwarte ras een hartelijke samenwerking zou bestaan. Ook de Volksraadsleden zouden ieder bij het uitspreken van hun maidenspeeches zeker een bepaalden wensch hebben.

Toen ik voor het eerst op het podium stond om mijn allereerste rede in den Volksraad uit te spreken, had ik daarbij slechts één hoop, n.l. dat het mij gelukken zou om het vertrouwen der inheemsche bevolking via het Inlandsch Bestuur in de Regeering te bevorderen. Terwijl ik bezig was die rede uit te spreken, zag ik op de publieke tribune een mijner jeugdvrienden staan, die zich had opgeworpen tot leider van een der grootste politieke partijen hier te lande. Nadat ik mijn rede had uitgesproken en heen en weer

in de couloirs liep, kwam hij naar mij toe en zeide ongevraagd: „Als jij mij vraagt hoe ik je rede vind, dan zou ik zeggen: Winnen wij het (met wij werd bedoeld de revolutionnaire elementen onder de Indische bevolking), dan word je het eerst onthoofd, verliezen wij het, dan zul je de eerste zijn, die opgehangen wordt".

Die typeering van de positie der regenten op politiek terrein is zeer juist. Er waren echter verstandige regenten, die niet hun standpunt wilden bekend stellen — hetgeen zeker zeer verstandig was —, doch van den aanvang af direct met de practische politiek begonnen. Tot die regenten behoorde o.m. de heer Koesoemo Oetoyo. Dezen had ik leeren kennen als een knap redenaar, die zijn rede, waar en onder welke omstandigheid ook, steeds met kalmte en waardigheid, den Javaanschen edelman eigen, placht uit te spreken; daarbij beheerschte hij de Nederlandsche taal volkomen en sprak hij het Hollandsch correct.Een assistent-resident in Bantam, die in het regentschap van den heer Koesoemo Oetoyo als controleur had gediend, vertelde eens in een gezelschap: „Wanneer men tusschen ons en den heer Oetoyo een schutsel plaatst en hij vertelt dan een verhaal in het Hollandsch, dan zouden wij zweren, dat daar niet een Javaan, doch een volbloed Hollander aan het woord is".

Misschien daarom juist dat het mij trof dat, toen de heer Oetoyo een korte eenvoudige rede uitsprak, hij daarbij hakkelde en naar woorden zocht. De wijze, waarop de inheemschen gestraft werden, ergerde hem in de hoogste mate. Op de vergadering van Juni 1918 stelde hij der Regeering voor om t.a.v. Javaansche veroordeelden deportatie toe te passen. Tot den zin : „deze meest jonge vrouw is begeerig voor de andere desagenooten, gaat den slechten weg op of hertrouwt", sprak de heer Oetoyo zijn rede vlot uit, doch bij den daarop volgenden zin, n.l. „en dan komt de gestrafte bij zijn vrouw terug om zijn vrouw bij een ander aan te treffen", liep het mis. Telkens herhaalde hij den zin en ten slotte vroeg hij den voorzitter, of hij dien zin anders mocht stellen. De meesten zeiden, dat het maar een grapje van den heer Oetoyo was. Ik dacht er echter anders over. Indien een lang in ons verborgen ergernis eindelijk een uitweg vindt, dan maakt ze ons vaak nerveus. Want inderdaad, ook ik vond het ergerlijk, hoe de Inlanders gestraft werden (zie mijn „Herinneringen" pag. 215). Dit is een van de bewijzen, dat de Volksraad niet te vroeg is gekomen.

Niet alleen in de vergaderzaal werden door de leden van den eersten Volksraad geestige en treffende redevoeringen gehouden, doch ook daar buiten.

In 1919 zou de eerste Volksraadsvoorzitter, Dr. Koningsberger, 's Lands dienst verlaten. Naar aanleiding hiervan werd hem door den Volksraad een afscheidsdiner gegeven, hetwelk plaats vond in de koffiekamer van den Volksraad. Dank zij de goede zorgen van de toenmalige huishoudelijke commissie, bestaande uit de heeren Whitlau en Cramer, was alles keurig geregeld. Het menu was uitstekend, de dranken waren fijn, terwijl de muziek, die het diner opluisterde, goed was. Het was jammer, dat na afloop van het diner ieder deelnemer daaraan een rekening kreeg van *f* 55.—, doch die rekening betaalden de leden met genoegen. Het was immers een diner ter eere van hun sympathieken Voorzitter. Aan het diner richtte een der leden — als ik mij niet vergis de heer Van der Jagt — het woord tot den scheidenden Voorzitter. Zijn rede kwam samengevat hierop neer.

„Elk levend wezen heeft vooral moeilijke verzorging in het eerste begin van zijn bestaan. Het is daarom van de Regeering een wijs beleid om direct na zijn geboorte den Volksraad aan Uw zorgen toe te vertrouwen. U, die zelfs het leven van een tripang zoo grondig weet te bestudeeren".

Indien men de Handelingen van den Volksraad in 1918 naslaat, dan zal men daaruit zien, dat uit de redevoeringen en debatten uit dien tijd als het ware een geest van weinig ervaring spreekt. Misschien daardoor blijkt uit die redevoeringen, dat elke zin, ja zelfs elk woord nauwkeurig gewikt en gewogen zijn geweest, waardoor die debatten en redevoeringen op een hoog peil staan. Het zou wellicht niet kwaad zijn, dat de huidige Volksraadsleden op dat gebied de voetsporen van hun voorgangers in 1918 volgden.

De eerste Volksraad is voor mij rijk aan herinneringen. Toen ik mij eenmaal gezet had om die herinneringen op te halen, kon ik daarmede dan ook moeilijk eindigen. Daarmede wil ik echter niet zeggen, dat ik ook van de volgende levensjaren van den Volksraad niet zeer veel goede, aangename en onaangename herinneringen heb. Ik heb nu echter het mij toegestane bestek al overschreden.

Djomin, 3 Mei 1938.

„FIGUREN" IN DEN VOLKSRAAD

DOOR J. H. RITMAN

Het ephemeer karakter van de „oberste Schicht" der Indische samenleving blijkt nergens duidelijker dan in den Volksraad. Continuïteit moge in vele gevallen een ander woord zijn voor verstarring en verstijving, maar gebrek aan continuïteit leidt tot een gebrek aan eenheid, aan stijl, aan vastheid van gebaar, aan doordringendheid in visie en beslistheid van handeling. Indien „de Volksraad" iets anders is dan een verzameling van 61 vroede mannen die min of meer toevallig door den greep der kiezers en de alwijsheid der regeering zijn bijeengebracht, moet dit gebrek aan continuïteit wel zwaar wegen.

Wie in den Volksraad van heden kent nog den naam van den heer W. F. J. Kroon, om van zijn daden niet te spreken? De buitenwereld is hem zeker vergeten. Weet men zelfs bij de maatschappij Nederland nog, dat haar latere directeur, de heer M. C. Koning, deel heeft uitgemaakt van het college? Of bij de K.P.M., dat de heer C. van der Linde een sierraad is geweest van de vergaderzaal? Kan iemand den heer J. V. L. Opperman thuisbrengen? Hij was de opvolger van den heer Pabst, thans gezant te Tokio, van wien sommigen zich herinneren zullen dat hij het in het Indische leger tot generaal heeft gebracht. Heeft iemand heugenis aan het geachte lid den heer J. M. I. Suys, of aan het niet minder geachte lid den heer H. Ketner? Bekender namen: Ottolander, Birnie, Bosscha, Schmutzer, Zaalberg, Talma danken hun faam, die men overigens bij het tegenwoordige geslacht ook niet moet overschatten — ontdekt niet welhaast iedere Nederlander,

die hier aankomt, Indië opnieuw, en verbeeldt hij zich niet, dat bij zijn komst de geschiedenis van dit goede land een aanvang neemt? — aan andere omstandigheden dan hun lidmaatschap van den Volksraad.

Zegt de naam van Teeuwen, hoe geducht in zijn tijd, dit geslacht nog iets? Wie was van Hinlopen Labberton? Zijn er nog die weten, dat zekere J. den Hollander in den Volksraad een belangrijke rol had kunnen spelen, wanneer hij niet het otium cum dignitate had verkozen boven de onwaardige ongestadigheid van een politieke carrière? De brave resident Engelenberg en zijn antagonistische partijgenoot mr. van Gennep, die al-maar knuppels in het hoenderhok wierp, de waardige Dwidjosewojo, de felle B.B.-er van de Jagt .... de radicale Nederlandsche falanx van Schumann via Kerkkamp en Aay naar Rückert, Schneider, van Hulstyn, Jonkman .... wie herinnert zich hunner nog, behalve in een van den Volksraad ver verwijderd verband? Schumann dankt in deze rij een uitzonderingspositie aan het feit, dat hij het college presideerde .... maar de anderen?

En dit zijn nog slechts Europeesche namen — namen van hen die behooren tot de leidende groep in de samenleving, goeddeels namen van „kopstukken" in hun tijd. Wie de lijst der leden van inheemschen landaard inziet, vindt een enkelen naam die thans nog klank heeft: dien van den tegenwoordigen Mangkoenegoro, voorts die van eenige leiders met historische beteekenis: Tjokroaminoto, Ali Moesa, Abdoel Rivai, Tjipto Mangoenkoesoemo, Radjiman; maar wie weet nog, dat Raden Kamil een opvallende en belangrijke figuur is geweest, vanuit een bepaalden gezichtshoek? Wie brengt Soetadi thuis? Misschien mag men eenige meerdere bekendheid veronderstellen bij het vernemen van Hadji Salim's naam, of van dien van de beide vrijzinnige regenten Wiranata Koesoema en Soejono .... het blijft „misschien". Koesoemo Joedo en Djajadiningrat, die de beide eerste inheemsche leden van den Raad van Indië zouden worden, behooren ongetwijfeld tot de kleine groep van hen, wier faam zich wat verder uitstrekte dan den kring van het Hertogspark, maar men zou alvorens zich op dit punt stelliger uit te laten het resultaat moeten afwachten van de examenvraag, à bout portant aan „den ontwikkelden Nederlander" in de tropen gesteld: wie dit eigenlijk waren. Van de thans zittende leden noemde ik er geen, maar deze restrictie werd niet ingegeven door de gedachte, dat althans de nu tot het hooge ambt

beroepenen inderdaad door Indië in het hart worden gedragen en hun naam althans voor dit geslacht leeft! Zondert men een kleinen kring in deze gemeenschap uit, dan zal de gemiddelde intellectueel er geen tien kunnen noemen uit het gezelschap, dat thans „de Volksraad" vormt.

Oetoyo, oude aristocraat, De Hoog — van het I.E.V., weet U? — en Thamrin, die eigenlijk in Digoel thuishoort, het Chineesche lid Kan — de eenige der tegenwoordige leden, die de inauguratie reeds in die functie bijwoonde —, Verboom, van de Vaderlandsche Club, mr. C. C. van Helsdingen, Soeroso, Roep, Kerstens.... en nog een enkele, ja, daar heeft men „wel eens van gehoord". Over weinige jaren zal de schemer ook over deze namen zijn gedaald, op een enkele uitzondering na, en spoedig zal een (in sommige gevallen barmhartig) duister zich sluiten over hun exploten en hun redevoeringen. Misschien is de den Volksraad veel verweten praatlust deels een gevolg van de behoefte van elk nieuw lid om het verlossend woord te spreken, maar deels zeker ook van de instinctief begrepen noodzaak in snel tempo en ten uitvoerigste zijn inzichten mede te deelen, alvorens de ure der vergetelheid slaat.

Een lid, dat de verstandige gedachte in practijk zou willen brengen „het eerst eens een jaartje aan te zien", loopt ongetwijfeld, tenzij hijzelf de beschikking heeft over zijn tijd — dat zijn alleen de gepensionneerde ambtenaren en een enkele particulier—, het risico nooit aan het woord te komen. Ofschoon de Volksraad met 39 leden begon, welk aantal na de eerste zittingsperiode tot 49 werd uitgebreid en tenslotte, na omzetting van het regeeringsreglement in de Indische staatsregeling tot 61, zag het Hertogspark in de eerste tien jaar van zijn bestaan niet minder dan rond 150 nieuwe gezichten; het aantal dergenen, dat „een jaartje" aan den arbeid in het college heeft deelgenomen, is legio. Het „hooge gemiddelde" van enkelen drukt den duur der zittingsperiode van velen nog aanzienlijk.

In deze bonte rij steken enkele figuren omhoog. Zij danken hun belangrijkheid ten deele aan dien achtergrond van .... moet ik zeggen: onbelangrijkheid? Dit ware niet geheel billijk. Uit den aard der zaak zijn er onder de uitverkorenen in twintig jaren velen wier geestelijke rang en stand de middelmatigheid niet overtreffen. Als zoodanig zouden zij nochtans — misschien moet men zeggen: juist zij — hebben kunnen opgroeien tot goede representanten eener gemeenschap, die nu eenmaal met alle andere daarin overeenkomt, dat ook zij inderdaad een middelmaat is. Laat ons, de corry-

pheeën eerende, niet vergeten, dat zij bestaan bij de gratie van de middelmaat. Als alle meisjes mooi waren, waren er geen mooie meisjes. Maar deze groote middelmaat in den Volksraad komt aan een goed verstand van „het vak" niet of nauwelijks toe door deze snelle wisseling van personen en blijft daardoor beneden haar potentieele mogelijkheden. Ook het volksraadslidmaatschap stelt eischen waarvan de kennis en de vervulling den vreemdeling in den parlementairen hof maar niet zóó komen aanwaaien Deze eischen beperken zich niet tot de vraag, of men een „aardig speechje" kan houden, al ligt daar vaak de maatstaf van de buitenwacht. Zij vergen besef van de politiek — Kunst der Möglichtkeiten — maar tevens de bereidheid tot ondergeschiktheid aan algemeene beginselen en inzichten. Zij vragen menschenkennis, tact en vooral b e g r i p van anderen. Wat dit betreft maakt de wijze van samenstelling van den Volksraad de positie der leden ook niet gemakkelijker. Maar zeker is, dat de parlementaire opvoeding van vele leden onvoltooid blijft: zij zijn alweer verdwenen voor zij goed en wel begrijpen, wat tenslotte van hen wordt gevraagd. Wie over het karakter van het vertegenwoordigend stelsel meer wil weten, kan daarover vele gewichtige en ook wel interessante boekwerken opslaan. „De sporen van menschelijke onvolkomenheid" — schreef Buys in 1888 — „liggen ook in dat stelsel zoo duidelijk bloot, dat men met de ontwikkeling van al de gevolgen, die erin liggen opgesloten, niet voorzichtig genoeg kan zijn." Dit woord heeft een heel wat ruimer strekking dan hun herhaling in verband met dit onderwerp zou wettigen, maar toch kan het hier worden geciteerd: de sporen van menschelijke onvolkomenheid worden door bijzondere toestanden en verhoudingen in Indië namelijk zoodanig geaccentueerd, dat ook de schrijver dezer regelen, schoon in een recente dissertatie aangeduid als „den Volksraad welgezind", vaak geneigd is te vragen, of de onvolkomend hier niet domineert. T' allen kant spreken die tekortkomingen : in het gebrek aan correlatie met de publieke meeningen, in het gebrek aan stijl, aan karakter, aan positieve en gesloten meeningsvervorming (al te gader nauw samenhangende factoren) wel in de eerste plaats. Maar juist in dat milieu kan de waarlijk uitstekende figuur plotseling een beteekenis krijgen, die hem verre uitheft boven het normale plan. En soms boven zichzelf.

Mede spelen in dit verschijnsel een rol omstandigheden van overeenkomstigen aard als die voor de Indische pers nog altijd

waar maken het woord: le journal c'est un monsieur. Telkens weer gaan bepaalde figuren, dan links, dan rechts, een dominante positie innemen in den Volksraad. Mogen zij mede door zekeren corpsgeest die ook in den Volksraad een zeer wezenlijke rol speelt eenerzijds soms tijdelijk een beteekenis krijgen die niet evenredig is aan hun capaciteiten, daartegenover staat weer, dat hun feitelijke invloed wellicht geringer is dan men geneigd zou zijn aan te nemen. Zeker geldt dit op de lange baan. Maar ook reeds onmiddellijk. De bureaucratie, onder den indruk van den eersten schrik in 1918 niet weinig in verwarring gebracht, heeft sedert middelen in overvloed gevonden om zich te verweren, maar zij heeft tevens begrepen, dat zij den boog toch nimmer te strak kan spannen en tevens, dat les petits cadeaux entretiennent l'amitié. Het is de vraag, of deze door vriendendiensten getemperde vorm van vertegenwoordigend stelsel tenslotte nog niet beter is dan men wellicht op het eerste gezicht zou zeggen. Zij is zeker beter dan niets, en de langzamerhand minder zichtbaar wordende gevolgen van de critiek op de bureaucratie zijn daarom niet minder reëel: de regeering wacht vaak die critiek niet meer af. Wanneer eenmaal binnenskamers is vastgesteld, dat „de Volksraad daar nooit aan zal willen" (een machtsspreuk die ook nog wel eens op een andere dan gezonde beoordeeling van een bepaalde situatie berust), zal men den maatregel, waarover het gaat, niet licht in de stukken aantreffen.

Van vriendendiensten gesproken : zij betreffen niet alleen partijbelangen, maar ook personen. Er zijn ambtenaren, die „in den Volksraad" een carrière, waarvan de betrokkene nimmer had gedroomd maakten. Maar boven deze sfeer van geven en nemen, van transigeeren en goedgemeend onderling hulpbetoon rijzen dan meteen sommige figuren uit, op wie baatzucht geen vat had. Zij zijn meteen vaak de belangrijkste figuren in het college geweest.

Over enkele van die figuren uit het verleden nog een kort woord.

De eerste in de rij moet ongetwijfeld de oud-voorzitter Schumann zijn, die zijn benoeming, behalve aan zijn speciale capaciteiten, zeker ook te danken had aan de overweging dat hij, „een moeilijk lid" in het college zijnde, op den voorzitterszetel althans geen daadwerkelijke, openbare oppositie zou kunnen voeren. Vooral in die dagen, waarin het antagonisme tusschen de centrale bureaucratie en den Volksraad nog fel leefde en de practijk van aanpassing, soepelheid en list nog moest worden gevormd, scheen

de benoeming van een zoo scherpzinnig oppositioneel lid een daad van goede tactiek. Schumann had zijn sporen in de politiek verdiend, o.a. in den gemeenteraad van Batavia en zich daar, in volle tegenstelling tot zijn zeer letterlijke goedrondheid, geopenbaard als een intellect, scherp als een mes.

De Vrijzinnige fractie, waarvan Schumann aanvankelijk deel uitmaakte, was in den eersten Volksraad practisch almachtig; zij was min of meer de vluchtheuvel waarop zich bij gebrek aan beter op het stuk van georganiseerd staatkundig leven een zeer aanzienlijk deel van het college verzamelde. Dat zij inderdaad een wel zeer onzekere basis bood bleek later. Niet dat de Vrijzinnigheid haar rechten niet deed gelden ..... integendeel! Zij bleek echter niet de sleutel op alle sloten. Zoo succombeerde de eerste „overkappings"-partij en werd de P.E.B. opgericht. De splitsing leidde tot de afzondering van een groep, die principieel-ethische politiek zou drijven, in associatie met de inheemsche vrienden, en een tweede, de inmiddels opgerichte P.E.B. die, schoon evenzeer op associatiebasis staande en zich zelfs als „ethisch" aankondigend, in den grond van de zaak een zuiver-reactionnaire partij was, nl. in dien zin, dat zij de gezagsidee tegenover de vrijheidsgedachte der linkerzijde op den voorgrond plaatste. In allerlaatste afleiding zijn alle partijgroepeeringen tot deze tegenstelling terug te brengen. Twintig jaar bleek voor beide een te lange levensduur: de Vrijzinnige Bond is reeds lang ter ziele en de armzalige overblijfselen van den eens machtigen P.E.B. wachten op een eervolle begrafenis.

Schumann was een politicus uit kracht van geboorte en aanleg, een man met die ondefinieerbare gevoeligheid voor sfeer en mogelijkheden, met dat diepe en gemakkelijke begrip voor de imponderabilia van elke situatie, dat hem een leidersrol als vanzelf toeviel. Daarnaast een man van groote ambitie; tenslotte een figuur wiens koelheid en scherpte hem meer gevreesd dan bemind maakten. De weldadige warmte van het groote enthousiasme bleef — als zij aanwezig was — toch nauwgezet verborgen. Een brillant intellect, een figuur die, als opvolger van Koningsberger tot voorzitter benoemd, het zijne deed om den toen nog om erkenning worstelenden Volksraad het noodige reliëf te geven, zonder overigens ooit te vergeten, dat hij als voorzitter-a m b t e n a a r, dienaar der regeering was geworden. Bij dit alles: arbitrair. Niet populair, wel gerespecteerd.

Men zou er toe kunnen komen een vergelijking te trekken tusschen Schumann en zijn partijgenoot uit den eersten Volksraad, 's Jacob. Naar het uiterlijk zijn er punten van overeenkomst, schoon niet in den vleeze. Hun bekwaamheid en doorzicht, de stelligheid van formuleering — bij Schumann meer suggestief, bij 's Jacob altijd helder, logisch — en vooral ook hun isolement. Beiden lieten zij den Vrijzinnigen bond in den steek na den eersten Volksraad, uit juist begrip van hetgeen de toekomstige ontwikkkeling brengen zou. Beiden zeer gereserveerd; Schumann met een air van bonhommie, 's Jacob met een gebaar van wereldverachting. Maar of deze reserve bij Schumann iets anders verborg dan de uiterste geboeidheid door het spel op z i c h z e l f is een vraag die onbeantwoord is gebleven. En bij 's Jacob? In dezen stroeven ouden man verschuilde zich achter het masque de fer een sterk sentiment. Het was ongetwijfeld een vorm van wat men tegenwoordig gaarne „overcompensatie" noemt. 's Jacob was een mensch, sterk gebonden aan dit leven, en met een liefde tot dit land, te groot en te diep om haar te toonen.

> De spiegeling der brilleglazen
> maskeert zijn oogen. Hij kijkt rond
> zoo onaandoenlijk, als bevond
> hij zich als Boeddha onder dwazen

dichtte Melis Stoke, in de twintiger jare hoofdredacteur van de Java-Bode en inderdaad : als Boeddha onder dwazen heeft hij daar jaren, tot het lichaam niet meer wilde, gezeten. Natuurlijk beoogt niemand, en allerminst de goedmoedige schrijver dezer dichtregelen, de geachte medeleden van 's Jacob als dwazen te beschouwen. Maar 's Jacob's houding in de zaal was, zooal niet die des Boeddha's, dan toch die van den hoogepriester. Een ijzeren zelftucht maakte hem tot het trouwste lid ter vergadering bovendien, en reeds dit zou hem prestige hebben gegeven. Hij kwam niet alleen elken dag, maar zette zich dan in het bankje vooraan ter rechterzijde en verliet dat niet meer . . . en niet slechts dat : hij l u i s t e r d e naar alle sprekers en versmaadde bij gelegenheid trouwens de goede interruptie (die meer waard kan zijn dan een heele speech) niet. Zijn redevoeringen, meest over financieele onderwerpen, konden gelden als voorbeelden van klassieke parlementaire welsprekendheid. Hoe goed kan ook het nuchterste Hollandsch klinken, wanneer zulk een geest het hanteert ! Hij schoot nooit

te kort, ook waar hij faalde: wat hij deed, deed hij ten volle. Hij week niet uit, voor niets en niemand, maar zelfs de groote verzekerdheid, die hem het vertrouwen op eigen verstand en inzicht gaf, maakte hem nimmer doof voor de argumenten, en nog minder voor de gemoedsbeweging van anderen. Hij was een liberaal in de diepste beteekenis van het woord; in de geschiedenis van het moderne Indië zal men zijn naam niet kunnen voorbijgaan.

's Jacob kon zichzelf zijn, ook in den Volksraad. Is dat mogelijk geweest voor twee der meest op den voorgrond tredende inheemsche leden, die eveneens van de inauguratie van den Volksraad af geruimen tijd zitting hebben gehad in het college? De onwaarachtigheid, althans de onbruikbaarheid in d i e p e r e n zin van de associatie-gedachte heeft zich aan mij, in den loop van de jaren, dat ik de debatten geregeld bijwoonde, nooit sterker gedemonstreerd dan aan die twee inheemsche leden: Koesoemo Joedo en Djajadiningrat. Hun wegen liepen alras uiteen: de Vorstenlandsche aristocraat sloot zich aan bij den P.E.B. — che va piano, va sano —, de Bantamsche regent overschaduwde in de Vrijzinnige fractie zijn leider gemakkelijk. Wat beiden verbindt is de gespletenheid: het leven in twee werelden. Bij alle verschil is hun noodlot hetzelfde geweest. Den nabloei der Vrijzinnigheid heeft hij gedragen. Koesoemo Joedo, die zich aan de bronnen van kennis en cultuur in Nederland had kunnen laven — was hij niet de eerste Javaan die het grootambtenaarsexamen deed? —, heeft men verweten, dat hij „geen inlander" meer was; Djajadiningrat, dat hij „de Europeanen haatte". In deze uitersten, waarvan de volksconciëntie zich bedient, wanneer in zwart en wit de scherpste tegenstellingen moeten worden geschetst, ligt een zekere kern van waarheid, in dien zin, dat in fasen van haast ondraaglijken druk, zooals de koloniale verhouding dien aan de intellectueelen uit de inheemsche maatschappij oplegt, Koesoemo Joedo niet zelden een keus deed, die men toeschreef aan voorkeur voor Europeesche belangen, en Djajadiningrat aan de andere zijde stond. Welk een scherpe en grievende miskenning van de diepste werkelijkheden intusschen ligt er in zulke vlot uitgesproken kwalificaties . . . of wil men: diskwalificaties. Voor beiden is de arbeid in den Volksraad in de eerste plaats geweest: arbeid in het belang van hun volk. Aan beiden stelde die arbeid in de gegeven omstandigheden ongehoorde eischen: voor den rustigen, zeer beheerschten en wikkenden en wegenden vertegenwoordiger van den

P.E.B., omdat hij wist dat miskenning van zijn al te ruw aan het koord van den vooruitgang rukkende inheemsche medeleden al het minste euvel was, dat hij kon verwachten. Voor den vurigen, scherpen maar ook viel labieler Djajadiningrat, omdat zielige bureaucraten, die „wisten dat hij niet te vertrouwen was", hem dit aan den lijve duidelijk deden voelen. Zijn pleidooien voor samenwerking en beter begrip werden miskend, zoodra men ervoer, dat hij ook inderdaad b e d o e l d e wat hij zeide, en n i e t de samenwerking in knechtschap of het beter begrip van één zijde. Al deze associatie-klanken zijn verklonken; de laatste principieele redevoeringen van Djajadiningrat zijn meteen de beste vertoogen voor het heroïsche maar onverwezenlijkbare denkbeeld van een samengaan op één plan.

Welk kwaad men van de Indische staatsregeling mag zeggen, dat zij den juisten toestand erkende en zuiverheid in de verhoudingen bracht door de splitsing in het kiezerscorps, waardoor aan de associatie practisch een eind kwam, zal nu niemand meer ontkennen.

Is het waar dat Meyer Ranneft en Stokvis beiden in hun jonge jaren elkander op het voetbalveld hebben ontmoet? Latere ontmoetingen lagen op ander terrein, maar zij waren niet minder sportief. Stokvis dankte aan zijn afstamming het juiste begrip van de relativiteit der dingen, het vermogen tot zelfspot, den critisch-analytischen geest. Zijn zelfrespect en zijn waarheidsliefde completeerden deze uitrusting, die hem tot zulk een geducht tegenstander maakten.

Nog een citaat van Melis Stoke :

> Daar staat hij .... ziet .... al kòn hij anders
> hij klampt zich vast aan zijn idee
> Zooals meer ongehuwde types
> is hij gehuwd met zijn principes
> en vrijt daar vrij opzichtig mee.

Geheel rechtvaardig is de dichter niet (hij was het óók niet tegenover Meyer Ranneft, tusschen twee haakjes, en toen hij rijmde : „Hij lijkt zoo ontevreden, en niets op zijn gemak . . ." zag hij toch wel alleen den uitersten buitenkant), want ofschoon deze onvoorwaardelijk de beste redenaar, dien de Volksraad ooit heeft gekend inderdaad vrij opzichtig met zijn principes vree, was hij allerminst een man die blind was voor de realiteit.

Ook Stokvis is een groote eenzame geweest in den Volksraad. Op gansch andere wijze dan 's Jacob. Stroef was hij zeker niet:

hij was de toegankelijkheid en welwillendheid zelf. Zijn hevige belangstelling in alles om hem heen, zich uitende in flikkerende bonmots en in een soms verbijsterenden rijkdom aan suggestieve beelden, maakten hem tot een populaire figuur bij al zijn medeleden. Van de voordeelen, die zijn plaats in de oppositie bood, maakte hij ten volle gebruik. Hij boeide zijn gehoor als geen ander, al was die belangstelling vaak gestimuleerd door de behoefte hem te hooren zeggen wat men zelf niet durfde zeggen, en het vooruitzicht, dat hier en daar, overigens steeds in den hoffelijksten vorm, een veeg zou worden gegeven aan iemand met wien men ook nog een appeltje te schillen had, maar niet goed kon of durfde. Maar Stokvis ontbrak een basis voor wezenlijk constructief werk. Laat ons hier niet spreken over de beteekenis der sociaal-democratische beginselen in het algemeen, en voor Indië in het bijzonder. Wat hij vooral zocht, was stimuleering en opvoeding van de inheemsche beweging, meer dan propaganda voor die beginselen. Nochtans faalde hij ook in dat doel. Hij brak door de verschansing van het amorphe maar reëele zelfbewustzijn der radicale inheemsche leden niet heen. Hij bleef hun een vreemde. Een vreemde, dien zij hooglijk waardeerden om de diensten die hij bewees, en om de wijze, waarop hij dit deed. Maar onder alle omstandigheden een man, die een andere taal sprak dan zij. Hij dolf het onderspit, niet tegen zijn vijanden, maar tegen zijn vrienden. Zijn invloed is incidenteel vaak groot geweest. Wat was er over, den dag na zijn vertrek?

Als de monumentaalste, overwegend belangrijkste figuur in de jongste geschiedenis van den Volksraad staat daar tenslotte Meyer Ranneft, een man van zeldzame bekwaamheden, maar vooral: een man door den heiligen geest bezeten. Vol sentiment, getemperd door een grooten rechtvaardigheidszin, een scherp verstand, geleid door een hartstochtelijke liefde tot dit land en dit volk. Hij zou hebben kunnen zeggen, ware hij er niet te bescheiden voor geweest: de Volksraad, dat ben ik!

Het werk des voorzitters is veel en velerlei. Het speelt zich meestal achter de schermen af. Bij de weinige gelegenheden, dat de voorzitter het woord voert, kan hij zich veroorloven veel te zeggen in weinig regels. Op dit gebied was Meyer Ranneft een meester; men moet naar Schumann teruggaan om telkens weer zulk een verrassend licht te zien werpen op het doen en laten van het college, geplaatst in een breeder verband. Maar dit bepaalt toch niet de beteekenis van het ambt. Die beteekenis ligt oneindig verder weg;

zij wordt bepaald door het oplossen van een aantal vragen, die anderen niet kunnen of willen oplossen. De richting aan te geven, de gemoederen te kalmeeren, te trachten uiteenloopende gezichtspunten tot elkaar te brengen, de regeering te adviseeren in allerlei vragen van beleid, met en zonder precedent .... de taak des voorzitters is zeker niet beperkt tot die van een heer, die vergaderingen opent en sluit, zorgt dat geen onvoegzame dingen worden gezegd en een woordje spreekt als de heeren uiteengaan. Meyer Ranneft echter legde de grenzen nog veel wijder uit: hij stimuleerde de gedachtenwisseling, hij bracht haar ,,ongezien" op hooger plan, hij bracht den Volksraad boven zichzelf uit. In de leiding der vergaderingen excelleerde hij niet, al was zijn hand krachtig genoeg. Zooals alles aan dezen man ongewoon van afmeting was, kon ook zijn wensch, de debatten in de naar zijn meening juisten toon te houden, hem verleiden tot ongemotiveerde gestrengheid tegenover sommige leden. Typeerend voor zijn figuur is, dat men hem dit niet kwalijk nam. Zijn prestige in het college was dermate groot, het vertrouwen in zijn strikten rechtvaardigheidszin zoo onaantastbaar, dat, zelfs wanneer het onvermijdelijk leek, een conflict met den voorzitter niet tot ontwikkeling kwam. Uit den haast onuitputtelijken rijkdom van zijn geest en kennis deelde hij met volle handen aan vriend en tegenstander: hij had de gave het argument om het argument te aanvaarden, ongeacht de vraag wie het uitsprak, en hij was bereid den aanvaller van kruit en lood te voorzien op voorwaarde slechts, dat deze zich dan ook zou houden aan de regels van het spel: dat hij het overleg, de essentie van het parlementaire stelsel, ten volle tot zijn recht zou doen komen. Men had tegenover hem slechts de keus om, zooals Zweig het eens heeft uitgedrukt: ,,zich klein te maken voor hem, of de eigen kracht aan zijn voorbeeld tot in het matelooze te spannen". De Volksraad bleek jong en veerkrachtig genoeg om het laatste te beproeven.

The dominant feeling about government to-day is distrust. Dit geldt ook voor Indië. De Volksraad, staande tusschen het ,,gouvernement" in den engeren zin en de geregeerden, bevindt zich, na twintig jaar, nog aan het begin van zijn ontwikkeling, maar hij heeft zijn plaats gevonden. Niet alleen als een element van compensatie tegenover de bureaucratie, maar ook als kampplaats der meeningen, dank zij velen der besten, die de Indische gemeenschap hem kon afstaan. Enkelen hunner, die intusschen voorgoed van het tooneel der Indische politiek verdwenen, hier in herinnering terug te brengen, was de bedoeling van dit opstel.

ER WAS EEN VOLKSRAAD....

HERINNERINGEN VAN MELIS STOKE

„Ga spoedig den Volksraad zien. Het is zeer merkwaardig. Er wordt ook gerookt ....!", adviseerde mij in 1923 de nieuwe President van de Javasche Bank, die kort tevoren in Indië was gearriveerd en zich een beetje een oude orang baroe gevoelde.

Ik ben er spoedig heengegaan, en ook mij trof het feit, dat er in den Volksraad gerookt werd, aangezien het zeer strikte moederlandsche parlement zulk een vrijheid nimmer heeft geduld.

Gedurende mijne eerste jaren te Batavia was ik een trouw bezoeker van de perstribune, rechts van den „troon", links van den voorzitter. Ik rookte er en had er een prachtig uitzicht op mr. dr. Schumann, die waarschijnlijk wel de bezienswaardigste voorzitter van den Volksraad geweest is, doordat hij uit een schijnbaren droomtoestand op de onverwachtste momenten het bewijs kon leveren van een buitengewone slagvaardigheid, want hij sloot nimmer de oogen en niets ontging hem, hoe misleidend ook zijn pose was.

Muurling, die destijds Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken bij den Volksraad was, had mij op een schommelstoel op het schabelletje van de Harmonie in de sfeer van het college geleid.

Tot dusver had ik alleen uit boeken kennis genomen van de voorgeschiedenis der totstandkoming, de instelling en de allereerste jaren van den Volksraad vernomen.

Wanneer ik dacht aan de kreet van den Gouverneur-Generaal van Limburg Stirum: „Er is een Volksraad ....!", dan was ik bereid al het enthousiasme te deelen, dat in deze wijze van aan-

kondiging was uitgedrukt. Zoo gaat het, wanneer men kennis neemt van de stichting van instituten, die eene groote belofte dragen en wier totstandkoming gedragen werd door gemoed en verstand beide.

Mijn verbazing over het feit, dat het college rookte en zich ook voor het overige ongedwongener gedroeg dan de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging, was een zeer menschelijk correctief op dat theoretisch enthousiasme.

Het is te begrijpen uit het feit, dat de waarneming van menschen aan het werk gedachten en bij-gedachten wekt, die eene zuivere beschouwing van den arbeid als zoodanig in den weg staan.

Ik voor mij juichte den Volksraad zeer toe.

Want ik wist practisch zeer weinig omtrent Nederlandsch-Indië en droeg de verantwoordelijkheid voor de redactie van de Java-Bode.

Meyer Ranneft, toen nog bestuursambtenaar, lid van den Volksraad, heeft mij dat gebrek aan practische visie op een alleraardigste wijze doen gevoelen.

In dien tijd gaf ik namelijk in de Java-Bode, naast mijne min of meer gewichtige artikelen en beschouwingen, ook portretten op rijm van de Volksraadsleden, die mij door hun houding of mentaliteit geboeid hadden. Later zijn die berijmde portretten vanwege den Politiek Economischen Bond in twee bundeltjes uitgegeven, die de een of ander wellicht nog bezit. Ik zelf heb ze niet.

Op een dag omstreeks Sinterklaas vond ik op mijn gewone plaats op de perstribune een blauwe enveloppe die, anoniem, een gedicht op mijzelf bevatte en eindigde in de volgende zinrijke regelen:

> Maar ver van Melis Stoke en zijn krant
> ligt dat groote, verre Indische land ....

Meyer Ranneft had volkomen gelijk. Ik wist omtrent Nederlandsch-Indië, maar had geen practische kennis. Mijn gezichtskring was beperkt tot Batavia en ommelanden, tot de theorie.

Ik was dankbaar, dat de Volksraad bestond, want het instituut scheen op volle kracht te werken met het uitsluitend doel mijn theoretische kennis te verrijken, te verdiepen en te verbreeden.

Wanneer ik op de perstribune zat en luisterde, dan was het alsof speciaal te mijnen behoeve een enorme inter-insulaire klachtenbus werd geopend en deszelfs inhoud voorgedragen. Ik vernam allerlei zaken uit streken, die ik van mijn atlas en bij name kende, en

hoorde die zaken voordragen door vertegenwoordigers uit die geheimzinnige en mij onbekende oorden.

Hun houding en gebaar, en het sentiment van hun voordracht, gaven reliëf aan dat alles. De reactie van anderen gaf licht en schaduw aan dat reliëf, en zoo werd mijn kennis omtrent Nederlandsch-Indië van een vlakke geografische kaart tot een soort reliëfkaart.

Dank zij den Volksraad begon ik nu in drie dimensies over Nederlandsch-Indië te denken: mijn vlakke theorie, geboren uit Kleintjes en Koloniale Verslagen, werd thans reliëf-theorie, maar theorie bleef ze .....

Muurling, mijn inleider tot dat reliëf, was een merkwaardig man.

Ik kon me nooit losmaken van de gedachte, dat hij, met zijn militaire achtergrond en verdiensten, een soort politioneele nevenkant aan zijn wezen had en in zijn betrekkingen tot het vertegenwoordigend college. Zijn verantwoordelijkheidsgevoelens voor de opgedragen delicate taak lagen ook sterk aan dien kant, en later vond ik in de figuur van Fouché, zooals die door Stephan Zweig beschreven werd, zekere parallelismen tusschen den een en den ander.

Muurling had, wat men noemt, de menschen „in de gaten". Hij kende Indië door en door. Hij had eens, op expeditie, van een zonsverduistering gebruik gemaakt om zich den roep te verzekeren van heerschappij over de hemellichamen en daarmee eerbied en verbijstering gewekt.

De truc berustte op het feit, dat hij kennis droeg van het verschijnsel en den loop der dingen.

Een dergelijke truc paste hij, met zijn diepe kennis van menschen en zaken, op zekere elementen in den Volksraad toe en daardoor boezemde hij gezag in.

De functie van Regeeringsgemachtigde voor Algemeene Zaken bij den Volksraad is, naar aard en wezen, sinds dien eersten functionaris sterk afgebogen en gewijzigd. Toen het college, uit een experimenteele periode, zich ontwikkeld had tot een instituut, zwakte allengs de politioneele, of als men liever wil bevoogdende, kant van die functie af en versterkte zich daarin het element, dat men parlementair-academisch of politiek zou kunnen noemen.

Dr. Schumann, die den eersten voorzitter, dr. Koningsberger, was opgevolgd, had een vulcanisch karakter; als ik hem bekeek, voelde ik mij altijd als iemand van den vulcanologischen dienst.

Men mocht zich niet laten misleiden door de rust en vreedzaamheid, ja droomerigheid, die hem schenen te omgeven. Nu en dan kon hij gansch onverwacht actief worden, een scherp woord doen hooren, een fikschen mep met zijn hamer geven.

Na zulk een incident kon men hem op de gemoedelijkste manier met zijn slachtoffer in de koffiekamer zien zitten en ik geloof niet, dat ooit iemand lang boos op hem is geweest voor een dier sarcastische terechtwijzingen.

De Gouverneur-Generaal Fock was een sensationeele verschijning in den Volksraad door het feit, dat hij zijn jaarlijksche redevoering heelemaal uit het hoofd hield en daarbij op verbluffende wijze gansche cijferreeksen ten gehoore bracht, die men op het papier tot in decimalen als perfect juist verifieeren kon.

Dat was een nummer op zichzelf, dat ik slechts éénmaal geëvenaard heb gezien, toen Ir. Damme zijn salarisvoorstellen verdedigde in een dergelijke redevoering, die bijna drie uren duurde en voor een groot deel uit cijfers bestond.

Ook bij die gelegenheid zat de Volksraad met open monden te luisteren. Rekenkunstenaars hebben altijd een enorm succes.

Met groot genoegen zag ik altijd het Vrijzinnig kwartet aan het werk. Het was een uiterst merkwaardig want sterk heterogeen team, en men verbaasde zich altijd over de harmonie, waarin het ondanks alles optrad.

Het bestond uit den gepensionneerd luitenant-kolonel Kerkkamp, een zeer kundig, doch wat sanguinisch aandoend man, die veel goedmoediger was dan hij zich toonde en hard werkte. Hij woonde dicht bij me en ik zag altijd tot laat in den nacht licht branden in zijn werkkamer. Hij was de baspartij van het kwartet.

Het artistieke element werd vertegenwoordigd door Mr. Wiessing, mede-leider van een verzekeringsfirma en qua man volgens velen een bijzonder aantrekkelijke verschijning. Hij speelde de viool-partij en glimlachte een beetje weemoedig.

In zijn redevoeringen ontwikkelde hij eene vaardigheid, die meer in de breedte dan in de diepte lag en imponeerde door gedempt sentiment, dat nuchter denkende menschen altijd erg prikkelde.

Een sonoor geluid werd voortgebracht door Djajadiningrat, wiens levensherinneringen onlangs verschenen zijn. In zijn geluid en gebaar — hij was ongetwijfeld de violoncel — was hartstocht en een ondefinieerbare Oostersche mystiek, die boeide en duizenderlei gissingen deed ontstaan. Hij was een zeer hartelijk man in den

omgang, maar de gissingen wekten altijd een sfeer van geheimzinnigheid om hem heen en van vermoedens omtrent nevenbedoelingen.

Het verbazendste was hij in zijn tegenstelling tot en nauwe verbondenheid aan mijn vriend Aay, gewezen onderofficier, thans ambtenaar bij het Reiswezen, lid van den Volksraad en de moppentrommel van het gezelschap. Aay was een rondborstig man. Zijn geluid klonk in het kwartet als een piccolo-fluitje. In zijn vrijzinnige verontwaardiging was altijd een neven-kleur van humor en hij was van een verbazende eerlijkheid.

Bij het afscheidsdiner van dr. Schumann heeft hij een op zijn verzoek door mij speciaal vervaardigd zeemansvers voorgedragen, wat hem speciaal was aangemeten en waarin zijn voordracht alle ongekunstelde joligheid heeft gelegd, die hij in zijn parlementaire groep slechts getemperd kon uitleven.

Geschaard tegenover dit viertal was de Politiek Economische Bond, die gedragen werd door den oud-Resident Engelenberg, een man met groote kennis van Indië, een diepe wijsheid en een zekere kinderlijkheid tegenover alles wat op politieke intrigue lijkt.

Engelenberg geloofde onvoorwaardelijk aan de mogelijkheid van een milde associatiepolitiek. Dat was zijn levensideaal, en ik weet dat hij, eenige jaren geleden, op zijn sterfbed in den Haag, daarvan nog getuigd heeft. Zij, die aan het sterfbed van dezen hoogst achtenswaardigen man gestaan hebben, waren verbaasd en ontroerd hem, kort voor zijn overlijden en reeds verglijdend in den eeuwigen droom, een betoog te hooren houden, waarbij hij zich blijkbaar nog éénmaal terugwaande in den Volksraad en op zijn post .... getuige het feit dat hij een passage aanving met de woorden: .... „Mijnheer de Voorzitter ...."

Engelenberg is niet altijd begrepen. Hij is het middelpunt geworden van een soort politiek schandaal, waarin men den P.E.B. beschuldigde van beïnvloeding der verkiezingen.

Het geval was geconstrueerd in het Vrijzinnig Weekblad, een orgaan in groenen omslag, en nog zie ik Wiessing, met een groot deel van de oplaag onder zijn arm en een glimlach om de lippen, de vergaderzaal binnenkomen.

Talma, destijds voorzitter van het Suikersyndicaat, zeide andere bewijsstukken te hebben en klopte telkens knipoogend op een bruinleeren actentasch, waarin hij verzekerde die stukken bij zich te hebben. Ze zouden bestaan uit eene correspondentie van

het bestuur van den P.E.B. met zekere instanties, die verkiezingspropagandafondsen zouden verstrekken.

Ik redigeerde in die dagen een blauw weekblaadje, de Indische Loods, orgaan van den Politiek Economischen Bond, dat ik in samenwerking met het bestuur had opgericht in navolging van het Liberale orgaan „De Loods" in Holland, aan welks redactievergaderingen ik voordien in den Haag had deelgenomen.

In de „Indische Loods" trok ik te velde tegen de velen, die in dien tijd Engelenberg slachtoffer meenden te moeten maken van corruptieve interpretaties, en nog zie ik Talma, die een klein, uiterst cynisch, buitengewoon bekwaam man was, van de overzijde van de zaal dreigende gebaren maken met zijn tasch, terwijl ik met Engelenberg te spreken stond, en met Roep, de eenige overlevende uit die dramatische dagen.

Naast Engelenberg stond, met Roep — hierbij mijn groet aan dezen nog actieven staatsman — de overste, later kolonel, tenslotte generaal-majoor Kiès, die sterk geïnspireerd was door Engelenberg's denkbeelden en ze met klem uitdroeg. Terwijl rondom Engelenberg iets monumentaals was, droeg Kiès iets sterk didactisch, en hij kon met groote scherpte uitvallen tegen de sentimentspolitiek van zijn collega Kerkkamp, die dan ironisch lachte.

Kiès had de gave dingen zeer duidelijk te kunnen uitleggen, maar vermoeide zijn gehoor door sterken nadruk.

Een hoogst merkwaardige figuur, eigenlijk ook een soort monument, was de oude heer 's Jacob, die in dien tijd nog het tegenwoordig receptiepaviljoen van het Hotel des Indes bewoonde, dat als een pakhuis vol stoffige antiquiteiten stond, die later werden overgebracht naar zijn museum-huis aan het Bisschopsplein en thans verspreid liggen over alle hoeken van Batavia en de rest van de wereld .....

Mr. 's Jacob had een onaandoenlijk strak gelaat, een diepe stem en, wanneer hij sprak, een volkomen versteende houding. Hij boezemde groot gezag in door het raadselachtige van zijn masker. Maar hij had een gedegen kennis en een achtergrond van Indische ervaring, waarnaast Delprat, toen vertegenwoordiger van de Maatschappij Nederland, waarvan hij nu directeur is, het element aandroeg van algemeene zakenkennis.

Men kan zich geen grooter tegenstelling denken dan tusschen hem en Zaalberg, leider van het I.E.V., redacteur van het Bataviaasch Nieuwsblad, voorganger van Dick de Hoog.

Zaalberg was een stille figuur, die desondanks imponeerde door zijn achtergrond en het ideaal, dat hem droeg. Van mijn plaats keek ik van achteren tegen zijn krullenkop. Urenlang kon hij onbeweeglijk zitten luisteren. Dan nam hij zijn portefeuille, opende die en nam er een blauw blik cigaretten uit, dat hij voor zich plaatste. Uit zijn portemonnaie ontvouwde hij een scherp mesje en sneed, voortdurend luisterend, behoedzaam het blik aan vier zijden open. Vervolgens begon hij een nieuwe serie cigaretten te rooken. Hij sprak zelden in den Volksraad, maar schreef onvermoeid zijn artikelen. Hij was stellig geen beschouwelijk man. Uit zijn proza bleek een groote bezieling en een sterke strijdvaardigheid. Maar onder de menschen scheen hij eerder bedeesd en hij miste het petillante van zijn opvolger en diens oratorisch talent, althans in den Volksraad.

Over Meyer Ranneft sprak ik reeds terloops. Ik heb hem in drie kwaliteiten waargenomen in de goede witte Volksraadszaal die zoo weinig veranderd is. Eerst als lid, toen als voorzitter en eindelijk naast den Landvoogd in statie als vice-president van den Raad.

In al die kwaliteiten was hij dezelfde: een man, die gedrongen is tot getuigen.

Ik hoorde zijn twee of drie redevoeringen over de Utrechtsche faculteit, in welker stichting hij de tradities en bedoelingen van Leiden beleedigd gevoelde. En boven mijn artikelen daarover schreef ik: „De harte-kreet ....". Want het was een getuigenis van hart zoowel als verstand.

Die mengeling van beide is altijd in hem gebleven, en in alle dingen, waarin ik hem later weer ontmoeten mocht. In die redevoeringen, onberispelijk van vorm en indrukwekkend van documentatie, gloeiend van vuur, lag de belofte van alle dingen, die hij Indië gegeven heeft en die nog niet overal zoo begrepen zijn als ze het verdienen.

Het zou verleidelijk zijn verder te gaan met deze persoonlijke herinneringen. Een stoet van menschen trekt, in den terugblik, voorbij, en in het overzicht van hun levensloop ware het zoo verleidelijk ze te volgen .....

Welter, van Algemeen Secretaris, naast Fock, tot Minister van Koloniën .....

Fock, van landvoogd, tot den stoeren man in de Haagsche straat, waar hij tegenover mij woont, en loopt zooals hij onder zijn Landvoogdij het Koningsplein placht rond te stappen .....

Koningsberger, van den Volksraad, via de kamer waar Welter nu zit, naar de rust van zijn huis in het Belgisch Park te Scheveningen .....

Neytzell de Wilde, naar het departement van Koloniën en Wageningen .....

Waar de lijn van het leven niet afgebroken is, wordt de geaccumuleerde ervaring overgedragen naar andere plaatsen, hemelsbreed en maatschappelijk.

In den aanvang van dit opstel gewaagde ik van mijn dankbaarheid jegens den Volksraad, die mij, in mijn onervarenheid van nieuweling in Indië, vele jaren geleden, eene levende uitstalling verschafte van kennis en ervaring op elk gebied.

De Handelingen van den Volksraad over twintig jaren bewaren al die ervaring in vrachten papier en honderden kilometers gedrukte tekstkolommen.

Maar wie leest ze nog ....? Wie verdiept er zich in ....?

Wie steekt de hand op, wanneer een zaak of eene verhouding, die, ergens in het toch zoo nabij verleden, breedvoerig is besproken, toegelicht, beantwoord en weer nader onderzocht .....?

De menschen gaan heen en dragen hun ervaring met zich mee. Een enkeling kan die ervaring nog daadwerkelijk toepassen.

Voor de meesten vormt ze het ornament van hun rust .... de binnenversiering van een huis in een stille straat .....

Het is weemoedig dit te bedenken.

Met de opvolging der menschen passeeren telkens dezelfde vraagstukken, dezelfde verbondenheden, dezelfde moeilijkheden.

Bij latere bezoeken aan den Volksraad bekroop mij het gevoel, dat ik heb, wanneer ik nog eens in mijn oude studentensociëteit kwam: dezelfde omgeving .... nieuwe menschen .... weggedragen ervaring en nieuw gedrang rondom de oude vraagstukken.

Dat is de drawback van een jonge, zich steeds snel verjongende maatschappij.

Maar wat blijft is het hoopvolle in den uitroep van den Gouverneur-Generaal Van Limburg Stirum ....: Er is een Volksraad .....

Stellig: Er *is* een Volksraad, en het instituut leeft, zooals de boomen van Holland door de wisselende seizoenen: een oude stam in steeds weer nieuwen bladertooi.

Maar aan zijn voet liggen de blaren van vroeger seizoenen en vormen een veerend tapijt voor den voet van den voorbijganger ....

Er wàs een Volksraad .... Er wàren Volksraden .... en ze dragen de belofte aan weer nieuwe Volksraden .....

Wat in oude Volksraden gezegd is, wordt in nieuwe herhaald.... En het wordt uitgedragen in Hollandsche dagbladen en brochures en parlementaire redevoeringen en op congressen en in instituten en rondom sociëteitstafels.

En bij allen weemoed om de herhaling der dingen blijft de vreugde, dat daarginds te Batavia een Volksraad *is* en voortwerkt, als de bron van dit alles .....

En dan ook dit: dat de Volksraad, ondanks alles wat er verandert, zichzelf blijft in ongedwongenheid en ernst, en dat er nog gerookt wordt en getuigd .....

Batavia — Den Haag, Januari 1938.

KOLONIALE STUDIËN

INHOUD

Bladzijde

Welke rechtsvorm voor het Indo-Grondbezit?, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 399

Nogmaals de tinfusie, door D. J. Gerritsen 417

De permanente dreiging van het synthetische product, door Ir. H. N. Blommendaal 455

De prauw in de wetgeving en in het adatrecht, door Dr. F. W. T. Hunger Jr. 480

WELKE RECHTSVORM VOOR HET INDO-GRONDBEZIT?

DOOR Prof. Dr. J. H. A. LOGEMANN

I.

Mijn oordeel over de voorstellen van de Commissie voor het grondbezit van indo-europeanen (commissie-Spit) gaf ik in den jaargang 1937 van Koloniale Studiën (I, 14 — 41) [1]. Vooral de belangrijke debatten in het Indisch Genootschap op 10 November 1937 [2]) geven mij aanleiding op één punt opnieuw in te gaan. Het is het punt van den rechtsvorm, waarin de vergemakkelijkte toegang tot den grond aan den indo geboden zal worden.

De commissie-Spit wil daarbij in beperkte mate gebruik maken van het inlands bezitrecht. Mijnerzijds heb ik dit recht als de meest geëigende rechtsvorm voor den kleinen grondbezitter gezien en dus voor de toekomst de onbeperkte beschikbaarstelling daarvan (wel te onderscheiden van de onbeperkte beschikbaarstelling van grond !) bepleit.

Door bijna alle anderen, die aan het openbaar debat deelnamen, is echter de bruikbaarheid van het inlands bezitrecht voor het beoogde

[1]) Ik maak van deze gelegenheid gebruik om een krasse fout te herstellen in mijn vorig opstel. Op blz. 27 deed ik de commissie-Spit constateren, dat „wat de jaarlijks weerkerende belastingen en de canon betreft, bij droge gronden de erfpachter belangrijk in het voordeel is bij de inlands bezitter ..... Voor sawahs is het juist omgekeerd". Bl. 95 van de bijlage van deel III van het commissierapport constateert evenwel juist het tegenovergestelde. Een zekere stimulans zal de vraag naar droge gronden dus van het openstellen van inlands bezitrecht wel degelijk kunnen ondervinden en mijn stelling 12 behoort dienovereenkomstig gecorrigeerd te worden. Te meer reden voor stelling 19.

[2]) Pas vele maanden later in druk in Indië beschikbaar gekomen.

doel bestreden of althans betwijfeld [1]). De bezwaren golden vooral den landbouwgrond. Zijn deze wederlegbaar, dan behoeft de zaak voor woongrond geen nader betoog meer. Ik beperk mij dus tot inlands bezitrecht in handen van indo-nederlanders voor landbouwgrond op Java en Madoera.

Ik beperk mij bovendien tot droge gronden, omdat de debatten in het Indisch Genootschap mij slechts versterkt hebben in mijn bezwaren tegen niet-indonesisch sawahbezit.

II.

Laat mij mogen herhalen, wat ik vóór dezen rechtsvorm aanvoerde:

a. het recht geeft volle zeggenschap over den grond;

b. het is een duurzaam, geen tijdelijk aflopend recht;

c. het mist de voor den kleinen man moeilijk hanteerbare en dus voor zijn rechtshandhaving gevaarlijke verplichting tot (in-en) overschrijving;

d. het is vatbaar voor zakelijke zekerheidstelling, doch alleen bij de sociaal-ethisch werkende Algemeene Volkscredietbank;

e. het is niet juridisch geïsoleerd van zijn omgeving, hetgeen het aantrekken en afstoten van grondstukken, alsmede grensrectificaties zeer vergemakkelijkt en den grond niet afsnijdt van zijn natuurlijke markt.

In verband met de gevoerde discussie wil ik bij enkele dezer punten nog een en ander opmerken.

a. Wanneer men het vraagstuk beperkt tot de droge landbouwgronden, dan behoeft men practisch geen rekening te houden met zeggenschap van de rechtsgemeenschap over den grond (inlands beschikkingsrecht; zogenaamd communaal bezit), die in mindering zou komen van de zeggenschap van het individu over den grond. Trouwens, waar die zeggenschap van de collectiviteit zich zou uiten in onvervreemdbaarheid (buiten een zekeren kring), daar kan de indo-nederlander zich geen inlands bezitrecht verwerven, ook al verzetten de gouvernementsbepalingen zich daar niet meer tegen.

b. Velen — Meyer Ranneft, Barre — willen de mogelijkheid openhouden van vervallenverklaring van het recht van den klein-

[1]) Een medestander schijnt de ongenoemde, op blz. 36 en 37 van de Handelingen van het Indisch Genootschap.

landbouwer, als waarborg, dat de grond gebruikt worde voor het sociale doel, waarvoor hij is beschikbaar gesteld. Wil men deze voorzorg ook bij beschikbaarstelling van inlands bezitrecht behouden, niets is gemakkelijker. Zoals in stuk XII van mijn eerste opstel is uiteengezet, zal, in verband met de handhaving der aan te leggen wettelijke beperkingen, elke verwerving van inlands bezitrecht door indo-nederlanders een wettiging, een fiat van de administratie nodig hebben. Zo kan men ook wettelijk bepalen, dat na en door een (wegens verwaarlozing of andere wettelijk bepaalde redenen genomen) besluit der administratie de uitoefening van het bezit strafbaar wordt, behoudens een termijn, waarbinnen de rechthebbende gelegenheid krijgt den grond van de hand te doen (verkoopdwang). Dit instituut heeft hetzelfde effect, doch werkt belangrijk eenvoudiger en billijker dan de vervallenverklaring bij erfpacht. Immers in den rechtstoestand van den grond komt geen verandering. Hij komt in gaven rechtstoestand en tot zijn volle waarde op zijn natuurlijke markt, waarop indonesiërs en indonederlanders naar hem kunnen dingen. De strafbaarheid tast het burgerlijk recht niet aan; in het burgerlijk rechtsverkeer zijn daarom geen moeilijkheden; gans anders dan bij de erfpacht die terugvalt tot vrij landsdomein.

c. Aangezien uitoefening van inlands bezitrecht door indonederlanders slechts wettig zal zijn voor die bepaalde gronden, waarvoor zij vergunning zullen hebben gekregen (zie mijn vorig artikel stuk X en stuk XII), zal men, evenals thans bij de erfpacht, eisen moeten blijven stellen aan de behoorlijke, duurzame grensafbakening van het indo-nederlandse grondbezit. De door zo velen gevraagde „eenvoudige" kaartering en registrering kan daarop gemakkelijk aansluiten en komt ook mij zeer heilzaam voor. Men geve zich echter goed rekenschap, op welke voorwaarden die kaartering en registrering „eenvoudig" zijn kan. Die voorwaarde is n.l., dat men daaraan geen formeel bepaalde rechtsbetekenis toekent. Dat wil zeggen : geen eigendomskadaster en geen levering door middel van overschrijving.

Zulk een toestand is juist, wat mij in de gegeven maatschappelijke verhoudingen het best bereikbare voorkomt. Immers, de practijk wijst uit, dat eenvoudige lieden de formaliteiten, aan het voor europese zakelijke rechten geldende stelsel verbonden, verzuimen en vooral indien dat gedurende een ietwat langer tijdsverloop het geval is, brengen zij zichzelf daarmede in een belang-

rijk slechter bewijspositie, bij de verdediging van hun recht, dan zonder dit juridisch apparaat. [1])

Een eenvoudige kaartering en registrering, b.v. door den dienst der landrente, gepaard aan het aanbrengen op het terrein van duidelijke, niet ongemerkt te verplaatsen grenstekenen en een verificatie der grenzen, vóór de meting, met buren en dorpshoofden, geeft een zeer belangrijke steun aan een overigens vrije bewijsvoering. Datzelfde geldt, bij overdracht, voor eenvoudige desaakten, met medewerking van de dorpshoofden. Indien men dan bovendien — gelijk b.v. de gemeente Batavia doet voor het oesahabezit op haar particuliere landen — om de vijf jaren den toestand opnieuw opneemt (grenzen en rechtstoestand), dan is in deze eenvoudige verhoudingen zonder grote kosten een mate van rechtszekerheid geschapen en tevens een mate van contrôle, die aan alle redelijke eisen zal voldoen.

e. In nauw verband met het bij punt *c* opgemerkte, staat de omstandigheid, dat waar de grond bezeten wordt in inlands bezitrecht, ook de wijze van overdracht van het recht op den grond door het adatrecht wordt beheerst. Dat wil zeggen, koop en verkoop komen tot stand door de feitelijke ter beschikkingstelling van den grond tegen een (als regel) contanten geldprijs onder de medewerking van het dorpsbestuur. De plicht, die op den indo-nederlander rust, om zijn bezit te wettigen door het verwerven van een vergunning van het bestuur, om het af te palen en te doen meten en registreren,doet aan de burgerrechtelijke gevolgen van de adatrechtelijke transactie niets af. Geen met zijn billijkheidsgevoel strijdige en door zijn indonesische wederpartij onbegrepen nietigheden bedreigen den indo-nederlander, doch alleen een strafsanctie bij verwaarlozing van zijn speciale verplichtingen. De grond blijft vrij, en dus op waarde, in het burgerlijk rechtsverkeer.

III.

Zie ik goed, dan is het voornaamste bezwaar tegen het door mij ontwikkelde stelsel dit, dat men meent, dat uitoefening van inlands bezitrecht verplichtingen zal medebrengen tegenover de desagemeenschap, die voor den indo-nederlander niet aanvaardbaar zijn.

[1]) In het bijzonder valt te denken aan verzuim van overschrijving bij versterf, wat zeer veel schijnt voor te komen.

Voor zover de drang naar een europees recht slechts bedoelt om te ontkomen aan lasten, waarin hij, die van desazorg profiteert (b.v. zorg voor wegen en leidingen) billijkheidshalve behoort te delen, vind ik Meyer Ranneft aan mijn zijde. Dit element mag nooit het motief tot, noch het effect van het scheppen van een speciaal europees recht zijn.

Doch men vreest onbepaaldheid van lasten, waarbij de lagere hoofden het laatste woord zouden hebben [1]) en een zekere onderschikking aan de desagemeenschap. [2])

Het komt mij voor, dat deze gedachtengang — dat uitoefening van inlands bezitrecht voor den indo-nederlander zou betekenen zijn inlassing in het desaverband [3]) — berust op een onwerkelijke, immers veel te westerse, met name veel te westers juridische voorstelling van zaken in een materie van adatrecht.

Het is uit en te na verkondigd [4]), dat men de kleine indonesische rechtsgemeenschappen niet moet begrijpen als door een juridisch criterium afgepaalde gezagsorganisaties gelijk de gemeente Amsterdam, Overschie of Batavia, doch als levensgemeenschappen op religieus-agrarischen grondslag. Het zijn sociale groepen wier recht — ook hun staatsrecht — adatrecht is, d.w.z. niet rationalistisch gedecreteerd in voor de toekomst beraamde wilsbesluiten, maar als rechtsregels te abstraheren uit concrete reacties van de gemeenschap of haar hoofden op haar beroerende gedragingen en omstandigheden.

Wie van dit inzicht uitgaat zal begrijpen, dat het voor de adatrechtsvraag, voor de „inlassing in het desaverband", aankomt op de reactie der gemeenschap op sociale *feiten*: de vestiging van een vreemde in het dorp; het feit, dat die vreemde geen indonesiër is; het feit, dat hij grondbezit uitoefent. Tegenover deze, in haar leven ingrijpende feiten reageert de adatgemeenschap op een bepaalde wijs en wie dit zo ziet, acht het wel uiterst onwaarschijnlijk dat die reactie af zou hangen van de juristenvraag: is de inhoud van Uw recht op den grond inlands bezitrecht of iets anders?

[1]) Barre in Indisch Genootschap blz· 42.

[2]) Barre t.a.p. blz. 41, „Kleineerende bepalingen" zoals „aanvaarding van adatrechtelijke verplichtingen".

[3]) Rapport-Spit, deel II, blz. 42.

[4]) Laatstelijk weer door Boeke in Tijdschrift Kon. Ned. Aardr. Genootschap 1937, blz. 798 e.v. (De grenzen van het indonesische dorp).

Voor de adatgemeenschap is de grote vraag, hoe zij op de invoeging van een vreemd element zal reageren. Juist als elk levend organisme heeft zij de keus tussen een zekere mate van of zelfs algehele assimilatie en — in zoverre dat niet gelukt — afkapseling. Formele momenten (vergelijkbaar met onze naturalisatie of het enkel verstrijken van een zekere termijn van vestiging enz.) spelen daarbij op Java vermoedelijk geen rol meer. Elders komen wel initiatiehandelingen voor [1]), om magische beletselen op te ruimen, maar ook zij komen eerst te pas aan het eind van een aan geen vormen gebonden sociaal aanpassingsproces.

Men moet zich dat aanpassingsproces voorstellen juist als in elken, ook westersen, socialen kring. Wanneer geldt een nieuwkomer als „een der onzen" ? Er is geen bepaald moment voor aan te geven en terugziende zal men kunnen constateren, hoe men den nieuweling, haast onbewust, dan dit en dan dat toestond, doch ook, haast onbewust, dan dit en dan dat van hem verwachtte, wat men slechts aan „een der onzen" toestaat of slechts van „een der onzen" verwacht. Sommigen brengen het nooit tot het einde; anderen blijven er zelfs „eigenlijk" (d.w.z. materieel, niet formeel) „altijd buiten".

Dat op Java het opgenomen worden in de desagemeenschap zelfs voor Javanen zulk een sociaal aanpassingsproces is en niet afhangt van uitwendige feiten, is ons in 1878 reeds boeiend beschreven door Sollewijn Gelpke [2]) en dat het nog zo is, blijkt uit vele plaatsen van het onderzoek van Laceulle [3]).

Vraagt men nu, welke rol in dit aanpassingsproces het grondbezit van vreemden speelt, dan valt al dadelijk te antwoorden, dat men de vraag behoort om te keren. Van de vraag, welke rol grondbezit (nog) speelt in den samenhang der desagemeenschap, hangt af, of, wanneer en welk recht de vreemde op den grond kan verwerven.

De tegenwoordige grondenstatistiek verdeelt de droge gronden, die in vast bezit zijn, in gronden die zijn onvervreemdbaar, alleen vervreemdbaar aan lieden binnen een bepaalden kring en onbeperkt vervreemdbaar. Verre de meeste gronden op Java behoren tot deze laatste categorie. Dat wil zeggen, zij kunnen in duurzaam en

[1]) B. v. Adam, De autonomie van het indonesisch dorp, blz. 56 e.v.
[2]) Naar aanleiding van staatsblad 1878 no. 110 blz. 33-37, uitgave 1901.
[3]) Regentschapsverslagen, behoorende bij het eindverslag over het desa-autonomieonderzoek, hoofdstukken II A §§ 1 en 5.

volwaardig inlands bezitrecht zelfs in handen zijn van personen, die niet in de desa wonen. Uit de gegevens bij Laceulle blijkt nu bovendien vooreerst, dat zelfs Javanen nog geen vol desagenoot behoeven te zijn, al hebben zij reeds grondbezit en al wonen zij in de desa [1]) en ten tweede, dat uitwonende grondbezitters nooit desagenoot zijn [2]).

De kern van het desagenoot zijn schuilt in het presteren van onderling hulpbetoon, dat vele als desadienst te boek staande prestaties omvat, vooral de pantjèndiensten aan de hoofden. Vele in de desa wonende javanen, van afwijkende sociale standing, worden nimmer desagenoot [3]). Dat deze categorieën (prijajies, andere ambtenaren, gewezen militairen) nochtans grondbezit kunnen hebben, is algemeen bekend.

Reeds in Fokkens' tijd heette het, dat de vrijgestelden van herendienst algemeen ook vrijgesteld waren van „desadienst" [4]) en ook toen konden die groepen grondbezit uitoefenen.

Uit het Madioense is mij bekend, dat personen met den titel van raden en (gepensioneerde) ambtenaren geen desagenoot zijn, ook al bezitten zij sawahs in de desa van vestiging. Dit beteekent, dat zij geen deel hebben aan het onderling hulpbetoon en daarom voor den arbeid, dien zij voor en na nodig hebben, moeten betalen. Aan de jaarlijkse slametan voor het bersih-desa hebben zij geen deel. Kleine prijajies hebben vaak geen geld, om zich in de maatschappelijk hoger aangeslagen stand te handhaven en doen dan noodgedwongen mede aan het onderling hulpbetoon. Een enkele, die van eenvoudige afkomst is en een eenvoudig ambt bekleedt, doet dit als geheel vanzelfsprekend.

Ik wil allerminst beweren, dat meerder materiaal nopens de positie van den niet-gemeenschapsgenoot in de desa niet welkom zou zijn, maar wanneer ik bedenk, dat de tegensprekers *helemaal geen gegevens* hebben aangebracht, dan acht ik mij gerechtigd tot het volledig handhaven van mijn stelling.

Die stelling is, dat uitoefening van inlands bezitrecht door nederlanders geenszins tot consequentie heeft, dat zij „ingelast worden in het desaverband". Het maakt sterk den indruk, dat men voor

[1]) T.a.p. hoofdstukken II A §§ 1.
[2]) T.a.p. hoofdstukken II A §§ 13.
[3]) Laceulle, t.a.p. hoofdstukken II A §§ 5 en Eindverslag „desa-autonomie-onderzoek", blz. 8.
[4]) Fokkens, Eindresumé ..... verplichte diensten ..... II, blz. 1 bevestigd in de gewestelijke resumé's, blz. 17 e.v.

die door mij — met bewijsmateriaal — bestreden mening geen ander argument heeft, dan dat men haar vanzelfsprekend acht. Dat betekent, dat men een bepaalde voorstelling heeft van het desaverband, waarin zij past, doch die voorstelling is dan in strijd met de jongere en oudere gegevens ter zake. De omstandigheid, dat *onder desagenoten* het al of niet bezitten van grond van de grootste betekenis is, mag niet blind maken voor het feit, dat sedert de besloten agrarisch-religieuse levensgemeenschap zich heeft moeten leren aanpassen aan de aanwezigheid van vreemden, en zelfs van grondbezittende vreemden, t.a.v. de desa-verplichtingen het desagenootschap primair is geworden en het grondbezit secundair.

Ik zeide, dat de sociale feiten dwingen tot aanpassingen. Het *feit* van grondbezit in handen van gemeenschapsvreemden, niet de rechtstitel van den vreemde op den grond. Vandaar, dat ongeacht dien titel de feitelijke moeilijkheden aan den dag komen. Over de reactie van de desa tegen een al te uitgebreid grondbezit van indonesische uitwonenden kan men bij Laceulle het een en ander vinden, dat hier niet direct ter zake doet. Maar wel passen in dit verband twee feiten van het indo-nederlandse grondbezit, waarvoor ik de aandacht vraag. In de eerste plaats, dat de onwettige occupanten van hun beweerde vernederende en onhoudbare toestand niets schijnen te bemerken. [1]) Meent men, dat anders daaromtrent bij het omvattende onderzoek der commissie-Spit geen gegevens aan het licht zouden zijn gekomen, òf meent men, dat onze desajuristen zelfs voor den bijzonderen rechtstoestand van den onwettig geoccupeerden grond een buiging maken? En het tweede feit is, dat ondanks hun europesen rechtstitel de kleinerfpachters wèl reppen van moeilijkheden, waar het *feit* van hun grondbezit natuurlijk leidt tot aanrakingen met de desagemeenschap.

Ik bedoel ter zake van het bevloeiingswater. [2])

Gezegd is, de assimilatie aan de desagemeenschap is een langdurig sociaal proces, niet te meten aan formele criteria. Dat wist b.v. ook de wetgever, toen hij in artikel 163 der Indische Staatsregeling het begrip „oplossing in de inheemse bevolking" opnam. [3]) Of en hoever iemand dien weg van aanpassing aflegt, zal

[1]) Zie ook Meyer Ranneft in Koloniaal Tijdschrift 26 (1937), blz. 484, 485.
[2]) Rapport-Spit, bijlage II, blz. 17.
[3]) Vergelijk zelfbestuursregelen (S. 1927 — 190) art. 13 lid 2 onder b.

in het algemeen afhangen van zijn sociale positie: indonesiër of geen indonesiër, met of zonder indonesische echtgenote of bijzit [1]), islamiet of geen islamiet [2]), javaan of geen javaan, prijaji of geen prijaji, tani of geen tani. Doch het zal ook afhangen van zijn persoonlijkheid. De klein-landbouwer, die zijn positie in de desa — en zijn belang ! — verstaat, zal belangstelling tonen in het leven der desagemeenschap en voor de feitelijke contacten bevredigende oplossingen helpen zoeken. Door het zijne te doen, in geld of in arbeid, aan het onderhoud der werken, waarvan hij profijt trekt.

De erfpachter doet wijs om aldus te handelen en de inlands bezitter zal niet anders ervoor staan.

IV.

In het voorafgaande heb ik het adatrecht opgevat als rechtsregels, te abstraheren uit concrete reacties van de gemeenschap of haar hoofden op haar beroerende gedragingen en omstandigheden. Een recht zich openbarend en zich handhavend in beslissingen. Is daarbij echter niet over het hoofd gezien, dat ons staatsrecht de inlandse gemeente erkent als wetgeefster en dat onze bestuurspractijk haar geleerd heeft, ja veelal haar opgedrongen heeft, van die bevoegdheid gebruik te maken? Dus toch rationalistisch gedecreteerde, voor de toekomst beraamde wilsbesluiten?

Kan daar tweeërlei gevolg mee samenhangen? Kan namelijk de Stoppelaar gelijk hebben [3]), dat de desa lasten zou kunnen opleggen aan grondbezitters? En moet men aan Barre toegeven [4]) „dat adatrecht krachtens desabeslissing gelding krijgt of verliest" en zou dus de inhoud van het inlands bezitrecht van den klein-landbouwer aan onbestemde beïnvloeding onderhevig zijn?

Wat het opleggen van lasten betreft, is het antwoord eenvoudig. Recht tot belastingheffing heeft de inlandse gemeente niet, tenzij haar dit bij een ordonnantie — die er nog niet is — wordt gegeven [5]). Rechter en administratie plegen nochtans te erkennen, dat de desa aan haar leden lasten kan opleggen, die dan als burger-

[1]) Adatrechtbundel IV, blz. 66 e.v. (§ 1 b).
[2]) Voor de christenstreken Minahasa en Amboina erkent zelfs de wetgever de mogelijkheid van gemeentegenoot zijn van niet-Inlanders, zonder dat bepaaldelijk „oplossing" is vereist (S 1923 — 471 en S 1931 — 138 artt. 6).
[3]) Koloniaal Tijdschrift 26 (1937) 37 e.v.
[4]) I. G. 42.
[5]) Ind. Staatsregeling 128 lid 5 j° 47.

rechtelijke vordering kunnen worden verhaald. Uitstrekking van die heffingen tot niet-desagenoten is echter steeds afgewezen [1]).

De kleinlandbouwer, die geen lid is van de desagemeenschap, wordt dus door die desaheffingen niet bedreigd. Telkens wanneer men de billijkheid uitsprak, dat niet-desagenoten meedragen zouden aan de desalasten, heeft men dan ook gedacht aan een voorziening bij ordonnantie.

Is de inlandse gemeente wel bevoegd tot enig overheidsgezag over niet gemeenschapsgenoten? Zo gesteld moet deze vraag buiten twijfel bevestigend worden beantwoord. De Indische Staatsregeling handhaaft de inlandse gemeente als overheid en rechtsgemeenschap op den voet van het adatstaatsrecht en adatrechtgegevens, dat de indonesische rechtsgemeenschappen zich doen gelden tegen gemeenschapsvreemden, zijn er in overvloed. Trouwens, welke sociale groep zou zich niet bevoegd achten te reageren tegen vreemde elementen, die haar sfeer binnendringen?

Wel neemt men vrij algemeen aan, dat de wetgever door het gebruik van de benaming *inlandse* gemeente, gezag over niet-inlanders heeft uitgesloten. Ik kan die mening niet delen; uit het verhandelde bij de totstandbrenging van dit artikel in 1854 blijkt van zodanige bedoeling niet; met inlands zal men niet meer hebben willen zeggen dan : uit de volksordening voortspruitend, adatrechtelijk.

Wil men dus, naar de algemeen gangbare opvatting, het overheidsgezag der inlandse gemeenten beperkt achten tot inlanders, dan moet men zich beroepen op een ongeschreven regel van staatsrecht. Het oordeel, dat die regel als geldend mag worden aangenomen, vindt dan echter zeker geen steun in de boven geciteerde ordonnantiebepalingen, die niet-inlanders in Ambon en de Minahasa zelfs als gemeentegenoten erkennen en al evenmin b.v. in de regeringsuitlating (bijblad 5587), dat de desawegenordonnantie (toenmaals S. 1901 — 161) alleen nodig was, omdat de desa de ontwikkeling miste, om zelf de nodige verbodsbepalingen te maken.

Van twijfelachtige waarde zou ook een beroep zijn op het parallelle instituut der onderhorigheid bij de landschappen. Immers, uit de ontwikkeling der politieke contracten blijkt duidelijk, dat niet-inlanders geenszins altijd en vanzelfsprekend aan het landschapsgezag onttrokken zijn geacht.

[1]) Ind. Tijdschrift v.h. Recht 98 — 315 en 136 — 254; Locale Belangen 1935 — 303.

Wel zou een argument te putten vallen uit de regeling der politie in het Inlands Reglement.

De wetgever heeft zich dus ten aanzien van dit vraagstuk weinig principieel betoond en dat hoewel het punt voor allen, die de desa zo gaarne staatsrechtelijk willen hervormen, uitermate actueel is.

Ik vraag mij echter af, of het probleem wel juist is gesteld. Men ziet in de inlandse gemeente een lichaam met in beginsel dezelfde staatsrechtelijke functie als een westerse gemeente en dan valt onze vraag inderdaad alleen aldus te formuleren : is het personengebied der inlandse gemeente beperkt tot inlanders, of niet ?

De inlandse gemeente [1]) is echter van wezenlijk andere structuur. Zij is, als levensgemeenschap harer leden, als het ware naar binnen gericht, niet ingesteld op een openbare taak, te verzorgen voor een bepaald gebied. Daarom is de omschrijving als desavereniging (die vooral Laceulle voor Java van Bali heeft overgenomen) nog zoo kwaad niet. Men mag echter nooit uit het oog verliezen, dat zulke westerse rechtstermen ten aanzien van het adatrecht niet meer zijn dan hinkende vergelijkingen. Tevens een poging om een aan het westerse recht vreemde figuur daarin een bepaalde plaats aan te wijzen, die nooit geheel past en waaruit men dus nooit zonder meer conclusies trekken mag.

De zogezegde desavereniging is als ordenaarster van het agrarisch-religieus samen-leven harer leden een openbaar lichaam en haar overheidsgezag, ook tegenover niet-leden en ongeacht hun landaard, kan daarom het best worden getypeerd met den duitsen term Anstaltsgewalt. Wie binnen den kring van haar zorg voor haar leden treedt, ondergaat in zoverre ook haar gezag. Zo is het naar adatrecht en niets in den tekst van artikel 128 Indische Staatsregeling brengt daarin verandering. Daarom was het juist gezien van het bijblad uit 1901, dat het gezag der desa ten aanzien van haar wegenzorg ook reikt over niet-inlanders en hetzelfde zal gelden ten aanzien van haar irrigatiezorg. Het meest typisch is de zorg van de gemeenschap voor den grond, als haar voedingsgebied : de uitoefening van het beschikkingsrecht, dat bij uitstek ook de gemeenschapsvreemden raakt [2]).

[1]) Althans die overwegende meerderheid, die te typeren valt als genootschap. Niet in gelijke mate de rijkjes.

[2]) Wat niet wegneemt, dat in casu — d.i. voor de droge gronden op Java— dat beschikkingsrecht geen rol meer speelt en daarom juist de uitbreiding van den niet-inlandsen landbouw op die gronden weinig juridische problemen biedt.

De verwantschap met de Anstaltsgewalt heeft het mogelijk gemaakt, dat de practijk zich voor een goed deel redden kan, door ter zake van grond, wegen, water burgerrechtelijke betrekkingen aan te nemen tussen de inlandse gemeente en gemeenschapsvreemden van anderen landaard. Maar bevredigen en de werkelijkheid dekken, doet dit niet geheel.

Is dus het wezen van de inlandse gemeente een agrarische levensgemeenschap op een geestelijken grondslag, die in dit land slechts indonesisch zijn kan, de hier uiteengezette juridische inpassing van dit wezen in het indisch staatsrecht sluit de mogelijkheid van niet-inlandse gemeenschapsgenoten evenmin uit (instemming dus in beginsel met de Minahasa'sche en Ambonse gemeente-ordonnanties) als gezag over niet-inlanders. Ik beweer geenszins, dat de sociaaleconomische en zelfs niet dat alle juridische moeilijkheden bij deze visie verdwijnen; ik meen wel, dat deze visie een reële behandeling van die zwarigheden mogelijk maakt. In tegenstelling tot de opvatting, die meent — op welken grond eigenlijk? — dat artikel 128 der Indische Staatsregeling van de inlandse gemeente staatsrechtelijk een zusje maakt van Amsterdam, Overschie of Batavia.

Eén ding is daarbij voor ons onderwerp, waarvan slechts schijnbaar ver is afgedwaald, van belang. De gegeven constructie doet namelijk wederom helder uitkomen, dat de problemen, die er ongetwijfeld zijn bij de invoeging van nederlandse landbouwers in het inheems agrarisch bestel, geen verband houden met den aard van hun recht op den grond. [1]).

Heeft men eenmaal aanvaard, dat de inlandse gemeente wezenlijk anders is dan de westerse gemeente, alsmede dat artikel 128 der Indische Staatsregeling allerminst dwingt dit inzicht staatsrechtelijk te verloochenen, dan staat men op het juiste standpunt om Barre's boven geciteerde opmerking te beoordelen, „dat adatrecht krachtens desabeslissing gelding krijgt of verliest".

Wat Barre zegt, hebben wij elkaar allen gedurende enkele decennia nagezegd. De Thorbeckiaanse constructie der gemeentelijke autonomie overgebracht op de desa; de wetgever bevestigt dat in 1922 plechtig door zelfs de terminologie van de grondwet van

[1]) Zelfs niet in verband met het beschikkingsrecht. Want dat de gerechtigde naar europees recht slechts in schijn daarmede niet heeft uit te staan, hebben o.a. de groot-erfpachters in de buitengewesten reeds lang ondervonden.

1848 in artikel 128 der Staatsregeling na te bootsen [1]). Het is allemaal de uitdrukking van het geloof, waarin men geleefd heeft — en waarin te velen nog leven — dat men de in de desa levende krachten voor de moderne staatstaak kon spannen, mits men het desastaatsrecht genoegzaam „moderniseerde".

Wanneer echter de wet sinds 1854 aan de inlandse gemeente de regeling liet harer huishoudelijke belangen, dan bedoelde zij niets anders te zeggen, dan dat de desa op eigen wijs haar eigen zaken mocht opknappen. En wanneer de wetgever in 1922 ging spreken van „de regeling en het bestuur der huishouding", dan meende hij wel het mooier en beter te zeggen, maar niet dat hij met die woordenverandering iets hervormde. Wat de desa mag of kan, wordt — in zoverre geen ordonnanties ingrijpen — nog steeds beheerst door adatrecht. Ik herhaal, dat de functie van artikel 128 leden 1, 3 en 4 (het beroemde artikel 71 van het regeringsreglement van 1854) geen andere is, dan om de desa te erkennen als overheid en rechtsgemeenschap op den voet van het adatstaatsrecht; om dus te voorkomen, dat aan de geldigheid van haar handelingen zou kunnen worden tegengeworpen het ontbreken van de bevoegdheden, die in de erkenning als overheid en rechtsgemeenschap begrepen zijn. Geen andere functie; deze voorschriften handhaven adatrecht en ruimen daarvoor plaats in het begrippenschema van het westers recht; zij geven noch nieuwen vorm noch nieuwe attributen, in het bijzonder niet die van de gemeente naar nederlandsen trant. Eerst het in 1922 nieuw ingevoegde lid 5 opent de juridische mogelijkheid tot zulk een ontwikkeling. Die mogelijkheid is op Java nog niet gebruikt.

Naar adatrecht nu is vooreerst de desa geen hollandse verordeningenfabriek, maar vormt zij haar leven en haar recht in reacties op concrete ervaringen, in beslissingen. Buiten Bali zijn in het adatrecht geen dorpsverordeningen bekend. Dat wil nu m.i. niet zeggen, dat dus de desa daartoe niet is bevoegd [2]), immers indien de desagemeenschap de verordeningsfunctie tot ontwikkeling zou brengen, is artikel 128 lid 3 der Indische Staatsregeling juist daar om te verhoeden, dat haar vanuit het gouvernementsrecht onbevoegdheid zou worden tegengeworpen. Geheel ondenkbaar is zulk een ontwikkeling evenmin; alleen al omdat op bescheiden schaal rationalisme in dorpsbeslissingen nooit ontbroken heeft.

[1]) Ind. Staatsr. 128 lid 3.

[2]) Anders ter Haar in Ind. Tijdschrift v.h. Recht 133 — 172.

Maar het betekent wel twee andere dingen. In de eerste plaats, dat men van de desa zelf, als het binnenlands bestuur haar niet drijft, voorshands heus niet veel „verordeningen" te wachten of te vrezen heeft. En in de tweede plaats, dat haar besluiten — het mogen beslissingen of verordeningen zijn — omdat zij zijn adatrecht staan onder contrôle van den rechter (toetsing door landraad en raad van justitie te Batavia), naast die van gecommitteerden (vernietigingsbevoegdheid, omdat zij zijn Indisch staatsrecht).

Die toetsingsbevoegdheid van den rechter [1]) is daarom zo belangrijk, omdat zij een geheel andere is, dan die ten aanzien van westerse gemeenteverordeningen. Zij komt veeleer overeen met de amerikaans-philippijnse rechterlijke toetsing van de wetgeving aan het constitutionele beginsel van due process of law, d.i. aan the law of the land, aan de structuur en de rechtsbeginselen van het geldende recht. Immers de functie van onzen rechter, rechtsprekend naar adatrecht, is om bij geschil over desabesluiten bindend, dus in hoogste instantie, beslissingen te geven, die in het stelsel van het adatrecht passen. Hij zet dus eventueel desabesluiten opzij, in zoverre zij naar des rechters inzicht geen recht zijn [2]). Dat is nog eens op bijzondere wijze bevestigd door de ordonnantie op de dorpsrechtspraak (S. 1935 — 102). Er is daarbij noch naar de wet, noch naar adatrecht, enige reden om bij dezen toetsenden arbeid onderscheid te maken tussen desa-uitspraken en desa-regelingen [1]). Integendeel, het stelsel van de ordonnantie op de dorpsrechtspraak ware gemakkelijk te ondermijnen, indien de rechter zich, onder de suggestie van westers staatsrecht, dit onderscheid liet opdringen.

Mogelijk zijn dus desabesluiten, rakende den inhoud der individuële rechten op grond. Denkbaar zijn zij zelfs in den vorm van verordeningen. Denkbaar is ook, dat zij den omvang van het individuële recht inperken, want al is sinds jaren de ontwikkelingslijn van het adatrecht gericht naar de vrijmaking van het individuële recht op den grond uit dat der gemeenschap, veranderde omstandigheden kunnen deze beweging omkeren, gelijk in vroeger tijden op Java is voorgekomen (verband tussen landrentestelsel, cultuurstelsel en communaal bezit).

[1]) Conform ter Haar t.a.p.

[2]) Nader bij ter Haar, i.h.b. zijn beide oraties, De rechtspraak van de landraden naar ongeschreven recht (1930) en Het adatprivaatrecht van Nederlandsch-Indië in wetenschap, practijk en onderwijs (1937).

Daarbij bedenke men echter, dat de bevoegdheid van de desa niet verder reikt dan de ordening van haar gemeenschapsleven, inclusief alles, wat daar van buiten indringt. En nu kan ik mij moeilijk indenken, dat grondbezit van gemeenschapsvreemden, op drogen grond, die op Java sinds jaar en dag van den klem van het beschikkingsrecht is bevrijd — grondbezit dus, dat, behoudens misschien ter zake van bevloeiing, uit het gemeenschapsleven is uitgescheiden — ooit voor een zodanig ingrijpen in aanmerking zou kunnen komen. En dus, dat zodanig ingrijpen ooit als recht zou worden erkend.

Ik kan dus Barre's formulering niet erkennen, omdat zij te ruim en te westers is en dus niet strookt met geldend indisch staatsrecht. Ik kan bovendien zijn vrees niet delen, omdat mij die — bij het geldend staatsrecht — geen reëlen grond schijnt te hebben.

V.

Welke verdere argumenten zijn er nu tegen het inlands bezitrecht te berde gebracht? Men vindt ze voornamelijk bij Meyer Ranneft, eerst in zijn artikel in het Koloniaal Tijdschrift [1]) en daarna in zijn rede in het Indisch Genootschap.

a. Men zegt — zoo verwijt Ranneft — inlands bezitrecht aan den nederlander te willen geven, maar het is toch niet „het gewone recht, zooals dat voor den gewonen desaman geldt". Immers, de publiekrechtelijke verplichtingen jegens de desa vallen erbuiten, het erfrecht valt erbuiten en in het Indisch Genootschap wordt met enig pathos gevraagd, of dat niet in strijd is met de eerlijkheid in de wetgeving, of het geen plicht is, om die belangrijke feiten niet te maskeren? [2])

Het is duidelijk, dat deze opmerkingen hun doel ver voorbijschieten. Volgens Ranneft zou dus ook het inlands bezitrecht van prijajies in de desa niet echt zijn, want, naar boven bleek, dragen zij geen „publiekrechtelijke verplichtingen" jegens de desa. En even onecht zou wezen europese eigendom, uitgeoefend door inlanders, want niemand twijfelt eraan, dat die eigendom vererft naar adatrecht. Wie ziet niet in, dat deze relaties met den inhoud van het inlands bezitrecht niet hebben uit te staan? Hier is niets gemaskeerd; hier is juridisch zuiver, dus eerlijk, gezegd wat bedoeld is; hier zijn ten behoeve van den leek de consequenties (o.a. door de commissie

[1]) Koloniaal Tijdschrift 26 (1937) 484 e.v.
[2]) K.T. 484; I.G. 34

Spit) duidelijk uitgesproken. Hoe gezocht dit argument tegen inlands bezitrecht is, blijkt te meer, als men bedenkt, dat die consequenties zelf (geen desaplichten; nederlands erfrecht) Ranneft niet anders dan welkom kunnen zijn.

Dat t.a.v. het burenrecht door toekenning van inlands bezitrecht juist bereikt wordt, wat bereikt moet worden, erkent Meyer Ranneft volkomen [1]) en op dit punt zal de speciale constructie, die hij voorstaat, dan ook naar adatrecht moeten verwijzen.

b. Moet ik argumenten zien in de blote mededelingen, dat het „als een onbillijkheid, als een onredelijkheid gevoeld (wordt) dat speciaal voor die rechten op den landbouw waarop en waarvan deze Nederlanders moeten leven geen bijzonder recht wordt geschapen", en dat „bovendien" „bij een deel der betrokkenen nog een louter sentimentsbezwaar (bestaat) tegen het adatrecht" en dat „ook het sentiment echter heeft zijn realiteit"? [2])

Realiteit — wel zeker. Maar als argument liggen deze realiteiten ver beneden het niveau, waarop verantwoordelijke mensen zoeken naar de oplossing, die voor de betrokkenen in feite de beste schijnt. De staatsman, die zich niet afvraagt, welke reactie de invoering van zijn goed bedoelde maatregelen zal wekken, verstaat stellig zijn verantwoordelijkheid niet. Maar de staatsman, die zich niet vooraf afvraagt, wat zakelijk de goede maatregel is, of die de twee vragen verwart, verstaat zijn verantwoordelijkheid nog veel minder.

c. „Historisch is de oplossing (van een speciale rechtsfiguur — L) het beste, omdat het scheppen van dit bijzondere recht in de plaats kan komen van het kleine erfpachtsrecht". [3])

Een argument? Juridisch-technisch is omzetting van de bestaande erfpachten in inlands bezitrecht evenzeer mogelijk. Maar de hoofdzaak ligt in iets anders. Er is door mij betoogd [4]) — ik zeg hier niet: aangetoond — dat het historische stelsel van agrarische wetgeving (in het kort neerkomend op den regel, dat europeanen alleen europese grondrechten mogen uitoefenen) verwaarloosde het onderscheid in sociale functie tussen eigendom c.s. en inlands bezitrecht. Dat het daarom een maatschappelijk belang was, om met dit stelsel te

[1]) K.T. 485; I.G. 53.
[2]) K.T. 486. Zie ook I.G. 33: „Billijk ..... omdat de betrokkenen dat op prijs stellen ....." „Omdat het sociaal gewenscht is. Gewenscht dus ten opzichte van het publiek ..... om op dit recht niet het stempel van adatrecht te drukken".
[3]) I.G. 33.
[4]) Koloniale Studiën 1937 I, stuk IV.

breken en de distributie van europese grond en inlandse grond te doen beheersen door zuiver sociaal-economische criteria. Het pleit voor inlands bezitrecht ten behoeve van den indo-nederlandsen landbouwer was van dit betoog de met argumenten beklede consequentie.

Gaat het nu aan, in dit stadium van het debat zonder enig tegenbetoog de historische aansluiting als een voordeel aan te dragen?

d. Geen adatrecht „omdat, waar elke groep ingezetenen van Nederlands-Indië een eigen adatgrondrecht heeft, ook de Nederlandse groep, waar nu haar gebondenheid aan den grond daadwerkelijk wordt vastgelegd, eigen recht mag en moet hebben" [1]).

Inderdaad, de indo-nederlandse landbouwer behoort het grondenrecht te krijgen, dat hem past. In een discussie echter, die nu juist loopt over de vraag, of misschien het inlands bezitrecht dat best passende recht is, kan deze klinkende constatering van datgene, waarover allen het eens zijn, toch moeilijk den rang bekleden van een argument.

Meyer Ranneft gaat er kennelijk van uit, dat het recht voor den indonesiër onmogelijk het recht kan zijn, dat den nederlander past [2]). Maar zijn formulering „elke bevolkingsgroep in eigen rechtssfeer" is een ongefundeerd apriorisme, wanneer het gaat om de vraag of een bepaalde rechtsfiguur om bepaalde redenen voor een groep past. Wat hij zich eigenlijk voorstelt, blijkt uit één opmerking: dat „ook de armste kleinlandbouwer gedreven is (? — L.) buiten de desagemeenschap". Alweer dus het onderstelde verband tussen desagenootschap en grondbezit, dat boven reeds concreet onder het oog werd gezien.

Wat Meyer Ranneft verder nog aanvoert, dat een speciaal geschapen recht ook geschikt zal zijn voor „de groep van boven de massa uitgekomen Inlanders" en met name ook de inlandse rechtspersonen, zoomede dat het bedoelde recht „eenvoudiger (zal) kunnen zijn [3]), laat zich niet beoordelen, zo lang niets over den inhoud ervan wordt medegedeeld [4]). In elk geval schuilen in deze richting geen argumenten tegen de allereenvoudigste oplossing: beschikbaar stellen van inlands bezitrecht.

[1]) I.G. 34.
[2]) Zie ook de merkwaardige en als steeds niet geadstrueerde uitingen in I.G. 54 en 56.
[3]) I.G. 34, 35.
[4]) Wat Meyer Ranneft in I.G. 52, 53 van zijn specifieke recht openbaart, is alles in de toekenning van inlands bezitrecht voorzien!

Vergis ik mij niet, dat Barre in het Indisch Genootschap onder „prijsgeving van het vervreemdingsverbod" bedoelde toelaten van uitoefening van inlands bezitrecht door niet-inlanders, dan schijnt hij o.a. daarom tegen deze oplossing geporteerd, omdat hij meent dat men haar niet alleen voor nederlanders zal kunnen geven, en daarentegen wel gelooft, dat men de kleinlandbouwerfpacht (thans verkijgbaar voor alle europeanen) voor nederlanders alleen kan reserveren. [1])

Wat men hiervan denken moge, met de zakelijke geschiktheid van inlands bezitrecht voor den kleinlandbouwer heeft het argument niets uit te staan.

VI.

Ik zal mij zeker niet mogen vleien met de verwachting, dat bovenstaand opstel de bezwaren tegen inlands bezitrecht als rechtsvorm voor den indo-nederlandsen landbouw heeft doen verdwijnen. Die bezwaren leken mij evenwel te splitsen in twee scherp te onderscheiden rubrieken. Aan de ene kant zakelijk gemotiveerd bezwaar of althans zakelijk gemotiveerde twijfel, in wezen één ding betreffend : of men bij toekenning van inlands bezitrecht niet in moeilijkheden of onzekerheden komt tegenover de inlandse gemeente (stukken III en IV). Aan de andere kant een reeks niet zakelijk gefundeerde bezwaren, die mijns inziens *in het belang van den indo-nederlander* als *onzakelijk, irreëel* behoorden te worden aangewezen (stuk V).

Indien ik enig licht heb gebracht bij de eerste groep en indien het mij gelukt zou zijn de tweede groep als zodanig te disqualificeren, dan is het debat over dit vraagstuk gebracht op het terrein, waar het behoort.

[1]) I.G. 41.

NOGMAALS DE TINFUSIE

DOOR D. J. GERRITSEN

In den loop van 1934 werd bekend, dat op aandrang van den toenmaligen Minister van Koloniën, Dr. H. Colijn, overwogen werd een fusie tot stand te brengen van het op Bangka werkende Landstinbedrijf (Bangkatinwinning) en de, voornamelijk op Billiton werkende, Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton (G.M.B.) [1]). Een gemengde Commissie, waarin zoowel door het Land als door de G.M.B. een ingenieur en een accountant werden benoemd, kreeg in de tweede helft van dat jaar opdracht om de gegevens te verzamelen voor de waardebepaling van de beide bedrijven. Deze Commissie diende in den aanvang van 1935 haar rapport, op grond waarvan een verdere uitwerking van de fusie-plannen mogelijk werd, bij de Regeering in.

Tijdens de voorbereidingen van de fusie-plannen werden in de pers de voordeelen van exploitatie door particulier initiatief tegenover de gebondenheid bij Staatsexploitatie, met de daarmede gepaard gaande minder goede resultaten ten aanzien van de tinbedrijven, bij vele gelegenheden in het licht gesteld, waardoor bij het publiek de indruk werd verwekt, dat het van Landswege geëxploiteerde tinbedrijf op Bangka zoo niet achterlijk en ondeskundig geleid, toch verre ten achter stond bij het voortreffelijk en zeer deskundig beheerde Billitonbedrijf. Hoe sterk deze indruk doorgewerkt had, moge blijken uit de volgende citaten uit redevoeringen van het Volksraadslid Dr. W. K. H. Feuilletau de Bruyn (Vaderlandsche Club).

[1]) In dit laatste bedrijf zijn het Land en de N.V. Billiton Maatschappij (B.M.) voor resp. 5/8 en 3/8 als aandeelhouder deelgerechtigd, terwijl de B.M. de directie voert over de G.M.B.

Bij de behandeling van de formeele voorzieningen in verband met de overbrenging van den dienst van den mijnbouw van het departement van Economische Zaken naar dat van Verkeer en Waterstaat werd in de Januari/Februari-zitting 1935 door eenige Volksraadsleden ook de voorgenomen tinfusie ter sprake gebracht, bij welke gelegenheid de heer Feuilletau de Bruyn in de vergadering van 1 Februari 1935 o.m. zeide :

. . . „Maar nu de fusie. Dat is geheel wat anders. Als ik „even naga, wat de Billiton-maatschappij presteert en dat „stel naast de cijfers van het Bangkatinbedrijf, dan con- „stateer ik, dat ondanks de veel grootere armoede van de „Billitonterreinen de gemiddelde productiekosten voor Bangka „over 1933 bedroegen *f* 44.87 tegen voor Billiton *f* 37.45 „per picol en dat nog wel na de rigoureuze bezuiniging, die „onder dezen tegenwoordigen Regeeringsgemachtigde heeft „plaats gehad. Dat is een zeer belangrijk verschil, hetwelk „ten deele natuurlijk moet worden geweten aan het feit, dat „het eene een zelfstandig bedrijf is en het andere niet zoo groote „vrijheid heeft, omdat het excentrisch gedirigeerd wordt". (Handelingen blz. 1421).

. . . „Indien er toch één geschiedenis is van een bedrijf, „die leert, dat het staatsbedrijf duur is, dan is het toch zeker „die van het Bangkabedrijf. We hebben in deze zaal heftige „debatten zien leveren tusschen den vorigen Regeerings- „gemachtigde voor Gouvernementsbedrijven en den heer „Wolff en daarbij is toch wel gebleken, doe duur dat bedrijf „werkt. Ik heb de cijfers niet meer in het hoofd, maar als de „heer De Dreu eens nakijkt wat er staat in de laatste ontwerp- „begrooting 1935, zal hij zien, dat per picol tin er een verschil „in productiekosten is van ik meen resp. *f* 64.— en *f* 45.—, „in elk geval een aanzienlijk verschil, dan zal hij bemerken, „dat het staatsbedrijf zich heel lang staande heeft kunnen „houden op het stuk van duurte, doch dat het geen aanspraak „kan maken op commercialiteit, althans zoolang het zuiver „staatsbedrijf was en de betrokken departementsdirecteur „niet krachtig ingreep; op het oogenblik is dit anders". (Handelingen blz. 1425).

Met deze uitspraken werd een onverdiende blaam geworpen op het Bangkabedrijf, dat altijd met een lageren, maar nooit met

een hoogeren kostprijs [1]) heeft gewerkt dan Billiton. Deze onjuiste beoordeeling van het Landsbedrijf werd van Regeeringswege bij de beantwoording van den heer Feuilletau de Bruyn geheel onbesproken gelaten, hetgeen wellicht als een erkenning van de zienswijze van genoemd Volksraadslid is opgevat. Dit is voor schrijver dezes mede aanleiding geweest om een beschouwing te leveren over de factoren, welke bij de voorgenomen tinfusie van invloed zouden zijn, waarbij de beteekenis van het Bangkatinbedrijf tegenover het Billitonbedrijf in een juister licht zou komen te staan dan dat, waarin het publiek in het algemeen die bedrijven zag ten gevolge van de in omloop zijnde geruchten en uitspraken als boven geciteerd.

BETEEKENIS VAN DE NIEUWE CIJFERS VOOR DE VASTSTELLING VAN DE VERHOUDING TUSSCHEN HET LAND EN DE BILLITON MAATSCHAPPIJ.

Voor de opstelling van bedoelde beschouwing, welke opgenomen werd in het Juninummer 1935 van „Koloniale Studiën", stonden schrijver voornamelijk de gegevens van de jaarverslagen van de onderwerpelijke bedrijven, aan welker juistheid zeker niet getwijfeld behoefde te worden, ten dienste. Uit de later bekend geworden gegevens is echter gebleken, dat de cijfers van de jaarverslagen niet in alle opzichten de juiste verhoudingen aangaven. Hoewel dus de in vorenbedoelde beschouwing opgenomen cijfers van de *beide* bedrijven correcties behoeven — in Koloniale Studiën 1937 no. 5 heeft Ir. P. Hövig correcties terzake gegeven — zoo blijft de algemeene strekking, welke uit de jaarverslagcijfers en derhalve ook uit het tijdschriftartikel van schrijver dezes van Juni 1935 volgde, door die verbeteringen onaangetast. Nu de Regeering bij de Volksraadsbehandeling van de fusie-voorstellen een deel van het accoun-

[1]) Het is schrijver dezes niet bekend, waaraan het Volksraadslid Feuilletau de Bruyn de door hem genoemde productiekosten ontleend heeft. Het feit, dat hij kosten *per picol* noemt, doet veronderstellen, dat hij heeft voorbij gezien, dat de Bangkatinwinning sedert 1929 uitsluitend kost- en opbrengstprijzen per quintaal (100 kg) vermeldt, terwijl de G.M.B. tot 1937 (verslag over 1936) toe deze gegevens per picol (61,76 kg) uitdrukt. Het spreekt vanzelf, dat de door de bedrijven gepubliceerde productie- en kostprijzen, welke tot 1937 toe op ongelijke gewichtseenheden betrekking hebben, niet zonder omrekening met elkaar vergeleken mogen worden. Toch is dit in vele gevallen — wellicht ook door den heer Feuilletau de Bruyn — geschied, waardoor de vergelijking met het Billitonbedrijf voor Bangka wel zeer ongunstig uitviel.

tantsrapport Limperg heeft gepubliceerd, waarin cijfers, opgesteld door de gemengde Commissie, zijn verwerkt, kunnen die cijfers dienen als uitgangspunt voor de waardeering der bedrijven. Uit dat rapport blijkt niet alleen, dat de ertsreserves van de bedrijven der Billitongroep belangrijk hooger zijn dan in haar jaarverslagen werd bekend gesteld, maar ook, dat zulks het geval is met de Bangka-ertsreserves. Blijkens de nieuwe gegevens kunnen de ertsreserves van Bangka gesteld worden op 8.343.000 quintalen tegen die van de Billitongroep op 3.046.000 quintalen, wat uitkomt op een verhouding van 2,7 : 1. Deze verhouding is voor Billiton inderdaad gunstiger dan die van 3 : 1, welke voortvloeide uit de cijferreeksen, opgenomen in het vakergenoemde tijdschriftartikel van schrijver dezes, maar een zoodanig ander beeld geven zij niet, dat — zooals Ir. Hövig deed — gezegd kan worden, dat deze Commissie tot een voor Billiton „belangrijk gunstiger" verhouding kwam dan de heer Gerritsen. En waar het bij de beoordeeling van de fusie-plannen in de eerste plaats ging om de verhoudingen van de door beide participanten in te brengen bedrijven, mag worden geconcludeerd, dat het daaromtrent tevoren door den schrijver gegeven algemeene beeld gebleken is niet veel van de werkelijkheid af te wijken. Ook in de te verwachten kostprijzen van de bedrijven geven de Commissie-cijfers een inzicht, dat van meer belang is dan uit de verslagen — zelfs na correctie van de daarin vermelde kostprijzen — voor het verleden is te putten. Het gaat immers bij de beoordeeling van de fusieplannen om een waardeering van de door elk bedrijf *in de toekomst* te maken winsten, waaromtrent — zoolang geen andere gegevens aanwezig waren — een indruk slechts verkregen kon worden uit de gegevens van het verleden. Deze gegevens van het verleden verliezen echter hun beteekenis geheel, zoodra toekomstcijfers aanwezig zijn, welke vertrouwen verdienen. Dit is het geval met de gegevens van de meergenoemde Commissie, die bij een standaardproductie van 60% den kostprijs van een quintaal Bangkatin becijfert op *f* 60.49 en dien van een quintaal Billitontin op *f* 93.41, derhalve een verschil van *f* 32.92 *ten voordeele* van Bangka. Dit verschil in kostprijs blijft slechts weinig beneden het gemiddelde verschil ad *f* 36.33. dat blijkens de publicatie Hövig na diens correcties uit de vroegere berekeningen van schrijver dezes voortvloeide.

Ook de beschouwingen van schrijver dezes over den marktprijs en de winstcapaciteit van de bedrijven zijn door Ir. Hövig aange-

vochten, voornamelijk op grond van de ontwikkeling van de prijzen en de productie na zijn publicatie van Juni 1935. „Terwijl slechts enkele jaren verloopen zijn na het schrijven van zijn (Gerritsens) artikel" — aldus Ir. Hövig — „zijn zijn uiteenzettingen reeds door de omstandigheden achterhaald". Een overeenkomstige uitspraak kan ten aanzien van de beschouwingen van Ir. Hövig terzake gedaan worden, met dien verstande, dat het thans een tijdsverloop geldt niet van enkele jaren, doch slechts van enkele maanden. Noteerde standaardtin in September 1937 te Londen nog £ 260 (overeenkomende met *f* 230.— per quintaal) sindsdien is een belangrijke prijsval ingetreden, zoodat in April 1938 het prijspeil van tin beneden £ 170 (overeenkomende met *f* 150.— per quintaal) kwam te liggen en begin Mei 1938 tot £ 153 (= *f* 135.—) inzakte. Het productiequotum, dat voor het 4e kwartaal 1937 nog 110% bedroeg, moest voor het 2e kwartaal 1938 worden teruggebracht tot 55%; in een halfjaar tijds veranderde de situatie op de tinmarkt zoo volkomen, dat de productie moest worden gehalveerd. Met zoodanige ingrijpende wijzigingen in een dergelijk kort tijdsbestek voor oogen, zal erkend dienen te worden, dat elke beschouwing van deze factoren voor het 50-jarig tijdvak, waarvoor de tinfusie zou worden aangegaan, een volkomen slag in de lucht moet worden. Het speculatieve element, dat aan deze grondgegevens onverbrekelijk verbonden is, maakt, dat aan elke thans opgezette berekening slechts een problematische waarde kan worden toegekend. Uit dien hoofde zal er dan ook van moeten worden afgezien berekeningen op te zetten, waaraan meer waarde kan worden toegekend dan aan de becijferingen van de gemengde Commissie, welke becijferingen het uitgangspunt zijn geweest voor de vaststelling van de verhouding van beide participanten in de fusie. Tegenover elke berekening voor de toekomst, waarin door wijziging van één of meer factoren een voor- of nadeelig verschil voor het Land tot uiting wordt gebracht, kan een becijfering worden gesteld, waaruit het tegendeel blijkt. Ook de omstandigheid, dat toepassing van de fusievoorwaarden op de uitkomsten van eenig jaar in het verleden nadeelige resultaten voor het Land te zien zou geven, vermag naar het oordeel van schrijver dezes weinig gewicht in de schaal te leggen, omdat daartegenover andere jaren met tegengesteld resultaat gesteld kunnen worden.

Ten aanzien van de 4 factoren, welke volgens de fusievoorstellen in beginsel de verhouding van de deelname van de beide

participanten in de gefusionneerde bedrijven beheerschen, n.l. a) de grootte van de erstreserves, b) de kostprijs, c) de jaarlijksche productieomvang in verband met de afzetmogelijkheden en d) de opbrengstprijs, moet ten aanzien van de factoren a en b vastgesteld worden, dat schrijver dezes in zijn vorige beschouwing een voorstelling gegeven heeft, welke ook volgens de later gepubliceerde gegevens, voor wat de onderlinge verhoudingen betreft, gehandhaafd kan blijven, terwijl het verloop van de factoren c en d van dien aard is, dat ieder betoog — hetzij in het voor- of in het nadeel — aan de hand van de feiten van de laatste jaren kan worden onderschreven dan wel weerlegd. Met uitzondering van één factor kan dan ook de juistheid van de uitspraak van Ir. Groothoff [1]) niet erkend worden, dat Gerritsen „als gevolg van de onvolledige bronnen, waarmede hij had te werken — op zooveel punten misgegrepen heeft, dat de waarde van zijn betoog daarmede verloren gaat". In algemeenen zin is het betoog van schrijver dezes ook door de latere bekend gemaakte gegevens niet aangetast.

BETEEKENIS VAN DE HERZIENING VAN HET IN 1923 GELDENDE INZICHT, DAT DE BILLITONERTS-AFZETTINGEN BINNENKORT UITGEPUT ZOUDEN ZIJN.

Alleen de thans bekend geworden omvang en samenstelling van de ertsreserves van de Billitongroep eischen een herziening van het inzicht, voortvloeiende uit de in 1923 van Regeeringswege verstrekte gegevens. Dit inzicht kwam hierop neer, dat het tinbedrijf op Billiton reeds een (binnenkort) afloopend bedrijf geacht kon worden, dat bij een daling van de tinprijzen van eenig belang verliesgevend zou worden. Dat inzicht moet uit hoofde van de gegevens, bekend geworden bij de Volksraadsbehandeling van de tinfusie, herzien worden. Deze herziening is voor de beoordeeling van de fusieplannen van eminent belang, wijl het dan niet langer mogelijk zal zijn bij de vaststelling van de grondslagen van de fusie een factor buiten beschouwing te laten, welke in de voorstellen niet tot uiting is gekomen en welke van Regeeringswege, toen daarop in den Volksraad de aandacht werd gevestigd, met nadruk

[1]) „De Tinfusie in Nederlandsch-Indië", door Ir. A. Groothoff — uitgave Martinus Nijhoff 1937.

buiten geding werd gesteld, n.l. de afloop van den bestaansduur van de G.M.B. per ultimo 1948.

Naar aanleiding van een in het afdeelingsverslag [1]) gestelde vraag, of bij de berekening van het aandeel van de B.M. in de op te richten vennootschap rekening was gehouden met het feit, dat volgens de oprichtingswet de G.M.B. in 1948 een einde zou moeten nemen, en zoo ja, op welke wijze dit feit bij die berekening tot zijn recht was gekomen, antwoordde de Regeering in de Memorie van Antwoord [1]), dat bij de berekening van het aandeel van de Billiton Maatschappij in de op te richten vennootschap geen rekening was gehouden met die omstandigheid, wijl bij art. 3 der statuten de mogelijkheid tot verlenging in het uitzicht was gesteld, welke verlenging ingevolge art. 29 der statuten de goedkeuring van den Minister van Koloniën behoeft. Zou nu bij de berekening van het aandeel van de G.M.B. in de Venit aangenomen worden, dat de G.M.B. ultimo 1948 een einde neemt, dan — aldus de Regeering — zou dit een minder juiste waardeering van de aanspraken van de B.M. inhouden, welke niet redelijk werd geacht. Ook bij de mondelinge beraadslagingen in den Volksraad handhaafde de Regeering, daarin gesteund door den heer Sandkuyl, deze zienswijze tegenover het standpunt, dat in het bijzonder door het Volksraadslid Janssen werd verdedigd en waarbij het verwaarloozen van het einde van de G.M.B. per ultimo 1948 een groote fout werd geacht, omdat het niet aannemelijk zou zijn, dat het Land bij dat einde geen betere voorwaarden zou hebben kunnen bedingen.

In het navolgende aanhangsel zijn onder letter A opgenomen de voornaamste deelen van de in den Volksraad gehouden redevoeringen, voor zoover op deze aangelegenheid betrekking hebbende, waarin de wederzijdsche zienswijzen meer uitvoerig tot uitdrukking komen. Na kennisneming van alle terzake gehouden beschouwingen moet, naar het oordeel van den schrijver, geconcludeerd worden, dat bij de behandeling van de tinfusie in den Volksraad te weinig aandacht is geschonken aan de bron, waaruit uitsluitend mag worden geput ter beslechting van het onderwerpelijk strijdpunt. Alleen uit de geschiedenis van het ontstaan der G.M.B. kan vastgesteld worden of het juist is om — zooals de Regeering deed — bij de vaststelling van de deelname van het Land eener- en de B.M. anderzijds in de gezamenlijke Indische tinbedrijven er van uit te gaan, dat ook na 1948 de rechten van de B.M. in de exploitatie van

[1]) Volksraad 1936/37 — Onderwerp 119 — stukken 4 en 5.

de tinrijkdommen op Billiton onverkort gehandhaafd blijven. Zou toch uit die geschiedenis blijken, dat met de oprichting dier maatschappij bedoeld werd voor de toekomst een onbeperkte gemeenschappelijke exploitatie op basis van resp. 5/8 en 3/8 deelname van de tinafzettingen op en nabij het eiland Billiton te verzekeren — derhalve practisch een onbeperkte verlenging van de Billitonconcessie — dan kan de B.M. redelijkerwijze thans niet in hare, in 1923 met medeweten en goedkeuring van het Land verwekte, verwachtingen gekort worden.

Voor een juiste beoordeeling van deze aangelegenheid dienen derhalve opgespoord te worden de gronden, waarop de oprichting van de G.M.B. berust, welke gronden geput kunnen worden uit de desbetreffende Volksraads- en Staten-Generaal-stukken.

De Memorie van Toelichting op het ontwerp van wet — de §§ 1 t/m 5 dier Memorie v. Toel. zijn in het navolgende aanhangsel onder letter B opgenomen — was omtrent de motieven, welke de Regeering er toe gebracht hadden der volksvertegenwoordiging medewerking te vragen om in samenwerking met de Billiton Maatschappij de G.M.B. op te richten, zeer uitvoerig en duidelijk.

Samenvattende kwamen die motieven op het navolgende neer.

In verband met het naderend einde van haar concessie per 30 April 1927 was de B.M. overgegaan tot een ontginningspolitiek, welke in hoofdzaak neerkwam op een versnelde uitputting van de meest winstgevende deelen van de op het eiland nog voorkomende tinertsen, waardoor de winning van de na 1927 nog overblijvende armere ertsrestanten economisch onmogelijk of zeer moeilijk zou worden. Van de op Billiton aangetoonde werkelijke ertsreserve, welke voldoende werd geacht voor een rationeele ontginning door een continubedrijf in ongeveer 10 jaar met een gemiddelde jaarlijksche productie van rond 120.000 à 130.000 picols tin, zou bij voortzetting van de toegepaste afroomingsexploitatie tot 30 April 1927 ongeveer 800.000 picols ontgonnen kunnen worden, waardoor na expiratie van de Billitonconcessie een ertsreserve van 400.000 à 500.000 picols [1]) zou overblijven, welke economisch niet meer ontginbaar, derhalve waardeloos,

[1]) Bij hoogere tinprijzen of bij een beteekenende verlaging der productiekosten zou de geschatte bedrijfsduur van ongeveer 10 jaar nog met enkele jaren verlengd kunnen worden, waardoor de ontginbare ertsreserve zou kunnen stijgen van 1.200.000 à 1.300.000 picols tot 1.800.000 picols tin. Ingrijpende verandering in den levensduur van het Billitonbedrijf werd niet verwacht.

zouden zijn. Ten einde de voor het Land nadeelige gevolgen van dien toestand te ontgaan, werd voorgesteld de exploitatie van Billiton voort te zetten door een gemengd bedrijf, waarin het Land en de B.M. voor resp. 5/8 en 3/8 aandeelhouder zouden zijn en het Land de meerderheid van de leden van den Raad van Beheer zou benoemen, terwijl de B.M. de directie zou voeren. Bij deze constructie zou het Land overwegende zeggingsschap in het gemengde bedrijf verkrijgen en zou een rationeele exploitatie mogelijk worden. De 400.000 à 500.000 picols tin (in het gunstigste geval 1.000.000 picols), welke bij voortzetting van de afroomingspolitiek na 1927 waardeloos zouden worden en derhalve onontgonnen zouden blijven, zouden bij rationeele exploitatie *wel* ontgonnen worden. Daardoor zou voorkomen worden het aanzienlijk nadeel voor het Land (in de Mem. v. Toel. geraamd op $7^1/_2$ à 10 millioen gulden), hetwelk zou voortvloeien uit de winstderving op de ertsrestanten, welke bij de voortgezette afroomingspolitiek niet, maar bij rationeele exploitatie wel ontginbaar zouden zijn.

De dreiging van bedoeld geldelijk nadeel is voor het Land **de** grond geweest om aan de oprichting van de G.M.B. mede te werken. Duidelijk komt dit ook tot uiting in de volgende passage van de rede van den toenmaligen Minister van Koloniën (de Graaff) ter verdediging van het desbetreffende wetsontwerp in de Eerste Kamer der Staten-Generaal [1]) en [2]).

> . . .„Wat nu betreft de onderwerpelijke tinexploitatie,
> „wil ik wel verklaren, dat ik, indien men vrij stond tegenover
> „de Billitonmaatschappij, in sterke mate zou overhellen tot
> „een volstrekt Staatsbedrijf. Men staat echter in dat opzicht
> „niet vrij. Wij verkeeren te dien aanzien, de geachte afge-
> „vaardigde de heer Slingenberg deed het reeds uitkomen,

[1]) Handelingen Eerste Kamer blz. 252.

[2]) Uit het door de heeren Hövig en Groothoff in hun publicaties genoemde „Historisch overzicht van het ontstaan der G.M.B." blijkt, dat de Minister van Koloniën zelfs overwogen heeft, of het voor het Land niet voordeeliger zou zijn de B.M. rustig haar afroomingsexploitatie tot 1927 te laten voortzetten, daarbij uitgaande van de gedachte, dat de B.M. in dat geval alles zou doen wat mogelijk zou zijn om de winsten tot den afloop van de concessie te vergrooten, waardoor het Land in de 4 jaren tot 1927 ook zeer hooge winstaandeelen zou ontvangen, juist in de jaren, dat het dringend noodzakelijk was om de inkomsten van den Lande zoo hoog mogelijk op te voeren Dit denkbeeld werd losgelaten, toen dien Staatsman was aangetoond, dat exploitatie in gemengd bedrijf met het oog op de winsten te behalen op de restanten ertsreserve voor het Land grooter geldelijk voordeel zou opleveren dan uit handhaving van de Billitonconcessie mocht worden verwacht.

„in een toestand, waarbij de exploitatie tot het einde van de „loopende concessie beheerscht zou worden door een uit- „puttende liquidatiepolitiek. Wij staan bovendien voor het „exceptioneele feit, dat de verdere voortzetting van het tin- „bedrijf op het eiland Billiton niets anders meer is dan een „afloopende exploitatie, die, wanneer de voorhanden gegevens „bevestiging vinden, in een tijdvak van tien à vijftien jaar „aan haar eind zal zijn gekomen. Onder die omstandigheden „kan m.i. alleen de thans voorgedragen oplossing aan- „beveling verdienen; een oplossing, die terecht — ook de „heer Slingenberg heeft het woord gebruikt — een com- „promis mag heeten, waarbij van beide kanten belangen „worden prijsgegeven om tot overeenstemming te geraken.

. . . „De geachte afgevaardigde de heer van Kol heeft „mede uitvoerig gewezen op die liquidatie-politiek der „maatschappij en daarbij opnieuw gebruikt de qualificatie „roofbouw, een woord, dat ook in de Tweede Kamer en in de „stukken door mij zelf is uitgesproken. Voor dat woord „„roofbouw" [1]) bestaat inderdaad reden, mits men daaraan „onmiddellijk het voorbehoud verbindt, dat een particuliere „maatschappij, gesteld voor de onzekerheid, waarin de Bil- „litonmaatschappij sinds verscheidene jaren verkeert, uit een „commercieel oogpunt wel niet anders kon handelen tegen- „over haar aandeelhouders. Ik verdedig daarmede de zaak „op zich zelf allerminst, maar waar zich dergelijke omstandig- „heden voordoen, laat zij zich verklaren.

„Bezat nu de Regeering inderdaad middelen om „daartegen te ageeren, dan zou ik de eerste zijn om het af te „keuren, dat van die middelen niet reeds sinds jaren gebruik „is gemaakt, aangenomen althans, dat die middelen werkelijk „proefhoudend waren. Maar, Mijnheer de Voorzitter, de „Regeering bezit, naar mijn overtuiging, die middelen niet".

Uitsluitend de onmacht van de Regeering om de B.M. te beletten haar voor het Land schadelijke afroomingsexploitatie tot het einde van de concessie (30 April 1927) voort te zetten,

[1]) Uit het „Historisch overzicht van het ontstaan der G.M.B." blijkt, dat de Gedelegeerd Commissaris der B.M. naar aanleiding van deze en soortgelijke aanduidingen van de door de B.M. toegepaste exploitatie-methode „notities" heeft gemaakt om de B.M. van de z.i. onverdiende blaam schoon te wasschen. Onder letter C van het aanhangsel is het desbetreffende deel dier „notities" opgenomen.

heeft de Regeering er toe gebracht in te stemmen met een voortgezette exploitatie van Billiton in samenwerking met de B.M. Het uitgangspunt voor deze samenwerking lag enkel en alleen in het vooruitzicht, dat, zoo er geen nieuwe overeenkomst met de B.M. tot stand zou worden gebracht, het Land elk profijt zou ontgaan op de ertsreserve van 400.000 à 500.000 picols (resp. 1.000.000 picols), welke de B.M. binnen haar concessietijdvak niet zou kunnen ontginnen, maar die daarna, omdat zij slechts uit de armere tinafzettingen zou bestaan, onontginbaar zou zijn. De Regeering, staande voor de keus tusschen een voortgezette afrooming door de B.M. tot het einde van haar concessie met uitzicht op algeheel gemis aan winst op bedoelde restantertsreserve na expiratie van de concessie en een samenwerking met de B.M. in gemengd bedrijf, waarbij ook van dat restant nog winsten verwacht mochten worden, koos ter wille van de nog te verwachten bate voor het Land in de winst van de resteerende ertsen de laatste oplossing, al moest daarbij aan de B.M. gelaten worden een 3/8 deel in bedoelde te verwachten winst op die resteerende ertsreserve, waarvoor in de Memorie van Toelichting 3/8 deel van *f* 12 tot 16 millioen genoemd werd.

De levensduur van het op te richten gemengde bedrijf, welke van af de aanbieding van het wetsontwerp aan den Volksraad op 25 jaar werd gesteld, is derhalve een volkomen bijkomende factor geweest, waaromtrent in de Memorie van Toelichting dan ook alleen is opgemerkt, dat zij op slechts 25 jaar bepaald werd in verband met den door de deskundige Commissie geschatten ontginningsduur der bestaande ertsreserve en de mogelijkheid tot uitbreiding dier reserve. Die uitbreidingsmogelijkheid werd bij het tot stand komen van de G.M.B. zeer beperkt geacht [1]); blijkens § 4 van de Memorie van Toelichting achtte de mijningenieur der Bangkatinwinning W.F.F. Oppenoorth de aangetoonde alluviale ertsreserve van Billiton niet meer voor groote uitbreiding vatbaar.

Uit het vorenstaande kan slechts geconcludeerd worden, dat met de oprichting van de G.M.B. bedoeld is de ertsreserve, welke

[1]) In het licht van dit inzicht omtrent de beperkte mogelijkheid tot uitbreiding van de ertsreserves moet ook gezien worden het slot van de aan de Financieel-technische commissie gegeven opdracht luidende : „zoo mogelijk te komen tot een door den Staat en de B.M. op te richten gemeenschappelijk bedrijf voor voortzetting der tinwinning op Billiton, zoolang deze nog winstgevend blijkt". Uit geen enkel gegeven blijkt, dat de wetgever zich aan dit slot gebonden heeft in dien zin, dat de rechten van de B.M. in een gemeenschappelijk bedrijf gehandhaafd zouden blijven ongeacht den omvang van de ertsreserves.

in het gunstigste geval op 1.800.000 picols geschat werd, in samenwerking met de B.M. te ontginnen, waarbij deze maatschappij voor 3/8 deel zou deelen in de met die ontginning te maken winsten. Aan een grootte van de Billitonertsreserves van den omvang als naderhand gebleken is, werd geen oogenblik gedacht. Zou een vermoeden daaromtrent ook maar in het minst bestaan hebben, dan zou het Land zeker niet bereid [1]) zijn gevonden om over te gaan tot de oprichting van een gemengd bedrijf op den voet, zooals is geschied. Bij die oprichting kon van de zijde van de B.M. geen andere verwachting bestaan, dan dat zij voor 3/8 nog zou gaan deelen in de winst te maken op 400.000 à 500.000 picols (hoogstens 1.000.000 picols) tin, welke zij ook bij versnelde exploitatie vóór den afloop in 1927 van haar concessie niet meer zou kunnen ontginnen. Zoodra dus door de G.M.B. een dergelijk quantum tin ontgonnen zou zijn boven de vakergenoemde 800.000 picols, zou aan alle redelijke verwachtingen, welke de B.M. van de oprichting van de G.M.B. kon hebben, voldaan zijn. En zou het al mogelijk blijken tijdens den 25-jarigen bestaansduur van de G.M.B. meer tin te ontginnen dan bedoelde 800.000 + 1.000.000 picols, dan zal de B.M. van het bestaan van de G.M.B. meer vruchten plukken dan haar bij de oprichting toebedacht zijn.

Zou bij de bepaling van de verhoudingen in de Venit van het Land eener- en de B.M. anderzijds in aanmerking genomen worden de beëindiging van den levensduur van de G.M.B. per ultimo 1948, dan zou zulks een depreciatie van de aanspraken van de B.M. beteekenen, indien de tot dat tijdstip door de G.M.B. geproduceerde hoeveelheden tin kleiner zouden zijn dan meerbedoelde maximale hoeveelheid van 1.800.000 picols (= 1.111.680 quintalen); zouden deze hoeveelheden daarentegen grooter uitvallen, dan zal de B.M. van de oprichting van de G.M.B. meer voordeel genieten dan zij in redelijkheid verwachten mocht en zal van Landswege elke aanspraak van de B.M. meer dan ten volle gehonoreerd zijn.

Dit laatste nu is het geval.

Van de oprichting der G.M.B. tot ultimo 1937 is de productie van het eiland Billiton rond 1.484.000 quintalen geweest, derhalve reeds meer dan de maximum verwachting, welke daaromtrent bij de oprichting kon worden gekoesterd. In de resteerende 11 jaren

[1]) De verklaring van den Minister van Koloniën, afgelegd in de Eerste Kamer, dat hij, indien men vrij stond tegenover de B.M., in sterke mate zou overhellen tot een volstrekt Staatsbedrijf, wijst daar wel voldoende op.

van den levensduur van de G.M.B. (1 Januari 1938 t/m ultimo 1948) mag nog een productie verwacht worden, liggende tusschen 981.400 quintalen (bij 60%) en 1.635.700 quintalen (bij 100% standaardproductie), waardoor bij expiratie van de G.M.B. gedurende haar 25-jarigen levensduur een productie bereikt zal worden, liggende tusschen 2.465.000 en 3.120.000 quintalen, zijnde $2^1/_2$ à 3 maal zooveel als op grond van de rapporten, welke den grondslag voor het stichten van een gemeenschappelijk bedrijf tusschen den Staat en de B.M. hebben gevormd, in de gunstigste omstandigheden mocht worden verwacht. Iedere redelijke verwachting, welke de B.M. bij de oprichting van de G.M.B. kon hebben omtrent de voordeelen, welke zij uit dit gemeenschappelijk bedrijf zou kunnen genieten, zal aan het eind van 1948 met een veelvoud zijn voldaan, zoodat er geen sprake van kan zijn, dat aan verwachtingen of aanspraken van de B.M., voortspruitende uit de overeenkomst met het Land, tekort wordt gedaan, indien bij de fusieplannen er van wordt uitgegaan, dat de B.M. na 1948 geen rechten tot deelname aan de exploitatie van Billiton kan doen gelden.

HEEFT DE BILLITON MAATSCHAPPIJ EEN MOREEL RECHT OP HANDHAVING VAN HAAR AANDEEL IN DE EXPLOITATIE VAN BILLITON?

Nog zou het „moreele recht" van de B.M. op handhaving van haar deelname na 1948 in het geding kunnen worden gebracht. Het standpunt, dat de B.M. in 1923 in dit opzicht innam, wettigt de veronderstelling, dat zulks harerzijds is geschied (zal geschieden). Uit het meergenoemde „Historisch overzicht" blijkt, dat vanaf den aanvang der onderhandelingen, welke geleid hebben tot de oprichting der G.M.B., van de zijde der B.M. aangedrongen is op een voor deze Maatschappij gunstiger winstverdeeling dan vastgelegd in het concessie-contract van 1892. Van Regeeringszijde werd daartegenover het standpunt ingenomen, dat naar aanleiding van de verwerping van de concessieverlenging door de Tweede Kamer in 1917 gestreefd werd naar een oplossing met voor den Staat gunstiger voorwaarden dan het geldende concessie-contract gaf, daar anders hernieuwde oppositie niet uitgesloten werd geacht. Het behoud van de bestaande winstverdeeling werd reeds als een aanmerkelijke tegemoetkoming beschouwd ter bevordering van de totstandkoming van een gemeenschappelijk bedrijf, waardoor

de aandeelhouders der B.M. in de gelegenheid werden gesteld om ook na 1927 aan de tinexploitatie op Billiton deel te nemen. De B.M. achtte deze voordeelen geen compensatie voor het feit, dat de vennootschap 4 jaren van de bestaande concessie prijs gaf en door overwegende medezeggingsschap van den Staat de onbelemmerde vrijheid van het bedrijf moest prijsgeven. De verlenging van den levensduur der B.M. met 25 jaren door voorzetting van het bedrijf in gemeenschap met den Staat werd door aandeelhouders der B.M. niet beschouwd als een gunst, doch als hun goed recht. De wijze, waarop de B.M. de haar sedert 1860 gegeven rechten op Billiton heeft gebruikt, gaf haar, aldus drukte de gedelegeerd-commissaris dier maatschappij zich uit, een moreel recht op voortzetting der ontginning, zoolang deze loonend blijkt.

Is dit standpunt van de Billiton Maatschappij, waarmede reeds in 1923 van Regeeringszijde niet werd ingestemd, juist?

Naar het oordeel van den schrijver zou de factor van het moreele recht van de B.M. op handhaving van haar rechten niet zonder meer voorbijgegaan kunnen worden, indien van de zijde van die maatschappij tegenover het Land ook de moreele inzichten doorslaggevend zijn geweest. In het tijdvak, voorafgaande aan de oprichting van de G.M.B., is dit echter niet het geval geweest. Zooals uit vorenstaande blijkt, stelde de B.M. zich toen op het commercieele standpunt, dat zij tegenover haar aandeelhouders verplicht was uit haar concessie de voordeelen te halen, welke vóór expiratie van die concessie gehaald konden worden, ook al zou het Land daardoor met een vrijwel waardeloos exploitatieobject blijven zitten. Deze exploitatie-politiek, waarvoor de toenmalige Minister van Koloniën het woord „roofbouw" gebruikte, kon uitsluitend verdedigd worden door te wijzen op den plicht van de directie van de B.M. om voor haar aandeelhouders een zoo groot mogelijke winst te behalen — derhalve op zakelijken grondslag. Dit brengt echter ook onverbrekelijk mede, dat ook door den anderen participant eenzelfde standpunt mag — tegenover haar aandeelhouders „de leden van de Indische gemeenschap" zelfs *moet* — worden ingenomen, indien zij de afkoopsom voor het opheffen van de dreigende benadeeling door bedoelde afroompolitiek in den vorm van een 25-jarige overeenkomst heeft betaald met zoo groote voordeelen als bij het aangaan van die overeenkomst in de verste verte niet konden worden voorzien. „Het moreele recht" kan niet eenzijdig worden gehanteerd, maar is onverbrekelijk verbonden aan de „mo-

reele verplichting". Moet deze in bepaalde omstandigheden voor het commercieele standpunt wijken, dan kan op haar complement — het moreele recht — geen beroep meer worden gedaan. In de onderwerpelijke aangelegenheid dienen aanspraken van de B.M., gegrond op moreele rechten, welke die Maatschappij meent te hebben, afgewezen te worden. Aan de vaststelling van een verhouding van de toekomstige participanten in de Venit op een voor de B.M. gunstiger voet dan haar inbreng in de gefusionneerde bedrijven — 3/8 aandeel in de G.M.B. tot ultimo 1948 — veroorlooft kan dan ook niet de beteekenis worden gehecht van het honoreeren van moreele of andere rechten van de B.M., maar is zuiver het verleenen van een nieuwe onverplichte tegemoetkoming door het Land aan die Maatschappij.

AANDEEL, WAAROP DE BILLITON MAATSCHAPPIJ AANSPRAAK KAN MAKEN.

Uit de mededeelingen door den Regeeringsgemachtigde gedaan [1]) bij de behandeling van het fusie-ontwerp in den Volksraad, wordt afgeleid, dat de verhouding van de deelnemers in de Venit zou moeten zijn 95,4% voor het Land : 4,6% voor de B.M. [2]), voor het geval, dat de verdere levensduur van de G.M.B. op 12 jaar [3]) wordt gesteld, en de resteerende G.M.B.-ertsreserve geheel aan het Land toevalt. Het percentage, dat bij de fusie aan de B.M. boven deze 4,6% zou worden toegewezen (in het wetsontwerp is een verhouding van 90 : 10 voorgesteld), is derhalve een nieuwe, onverplichte tegemoetkoming aan de B.M.

Voor het geval de wetgever de fusieplannen niet zou wenschen te aanvaarden op grond van de overweging, dat de voorgestelde verhouding voor het Land ongunstiger is dan het laatstgenoemde percentage van 95.4, waarop het Land recht heeft, omdat de B.M. na 1948 wettige noch moreele rechten kan doen gelden, en de wetgever niet bereid zou zijn om de B.M. onverplicht tegemoet te komen, zal niet met een bloote verwerping van het aanhangige wetsontwerp kunnen worden volstaan. Een uitspraak zal dan noodig zijn, of al dan niet gestreefd zal moeten worden naar het samen-

[1]) Handelingen blz. 2029.
[2]) Onder letter D van het aanhangsel wordt een ruwe berekening gegeven, waarbij de van Regeeringswege genoemde percentages eenigermate worden benaderd.
[3]) Van 1 Januari 1937 t/m ult. 1948.

brengen in één organisatie van alle Indische tinbelangen. Schrijver dezes kan het door Ir. Groothoff in de inleiding van zijn publicatie uitgesproken oordeel onderschrijven, dat de tinfusie beschouwd moet worden als de logische sluitsteen van de concentratiebeweging bij de Indische tinbedrijven. Een dergelijke concentratie geheel in Gouvernementshanden zal kunnen worden bereikt door beëindiging per ultimo 1948 van de G.M.B. na afloop van haar huidigen bestaansduur. In dat geval is het Land ingevolge art. 22 van de wet van 24 April 1924 (Ned. Stbl. 208, Ind. Stbl. 312-oprichting G.M.B.) verplicht alle aan de G.M.B. toebehoorende roerende en onroerende goederen tegen een taxatiewaarde [1]) over te nemen, waartegenover aan het Land zullen toevallen het nominale bedrag van haar aandeelen in de G.M.B. (*f* 10 millioen) en 5/8 deel van de overwinst, nadat daarvan 5% aan liquidateuren zal zijn uitgekeerd. Het Land zal dan in het volle bezit zijn van de Bangka,- Billiton- en Singkeptinbedrijven en daarvoor den meest geëigenden bedrijfsvorm kunnen kiezen, daarbij gebruik makende van de ervaring, welke o.m. verkregen is met den bedrijfsvorm van de G.M.B.

Het spreekt wel haast vanzelf, dat een samengaan van alle Indische tinbelangen ook op een vroeger tijdstip mogelijk is — het in behandeling zijnde wetsontwerp is daarvan het levende bewijs —, doch daarvoor is medewerking van de B.M. noodig, welke die medewerking slechts zal verleenen, indien haar een aandeel in het gemeenschappelijk bedrijf wordt toegekend. Het aandeel, waarop de B.M. op grond van haar rechten aanspraak kan maken, kan, indien de fusie met 1 Januari 1937 in werking zou zijn getreden, blijkens de bovenbesproken Regeeringsverklaring in den Volksraad, niet hooger dan ± 5% gesteld worden en zal steeds afnemen naar mate het einde van den levensduur der G.M.B. nadert. De

[1]) Bij de taxatie van alle door het Land over te nemen roerende en onroerende goederen zal rekening gehouden worden met de waarde, die de activa alsdan ook in verband met de resteerende ertsreserve voor het bedrijf hebben en met de handelswaarde der producten. De ertsreserves zelve vallen daarbuiten zooals ten overvloede blijkt uit de volgende verklaring van den toenmaligen Minister van Koloniën (Handelingen Tweede Kamer blz. 1423)

„Ik zou nog even willen opmerken — nu het blijkt dat daarin het zwaarte-
„punt ligt van de zaak —, dat het allerminst ook in mijn bedoeling ligt om
„de ertsreserves te begrijpen onder de activa. Uit den aard der zaak kan
„daarvan geen sprake zijn. De bedoeling is geen andere, dan dat bij
„liquidatie betaald wordt de bedrijfswaarde van de goederen, roerende en
„onroerende, van het gemeenschappelijk bedrijf, waarbij de ertsreserves
„buiten beschouwing blijven".

situatie is voor het Land derhalve zoodanig, dat na verloop van ruim 10 jaar alle Indische tinbelangen in handen van het Land zullen komen, indien men de G.M.B. per ultimo 1948 laat eindigen, waarbij aan den mede-participant (de B.M.) een som zal moeten worden voldaan van het nominale bedrag van haar aandeelen in de G.M.B. (*f* 6 millioen) en het niet aan het Land toekomend deel van de overwinst. Deze som zal zeker binnen een kleine reeks van jaren overtroffen worden door de tinwinsten, welke het Land door uitschakeling van de B.M. meer zal ontvangen. Van dezen kant bezien is een concentratie van de Indische tinbedrijven voor het Land met betrekkelijk geringe offers te bereiken. In tegenstelling met den toestand in 1923 verkeert het Land thans tegenover de B.M. niet in een dwangpositie, doch heeft het de volle vrijheid om deelname van de B.M. in de Indische tinbedrijven na 1948 te beëindigen, dan wel voort te zetten, al dan niet met het verleenen van een nieuwe, geheel vrijwillige gunst aan de B.M. in den vorm van een bewilliging in een deelname van de B.M. in de gezamenlijke tinbedrijven tot een hooger percentage dan dat, waarop deze Maatschappij aanspraak kan maken uit hoofde van haar 3/8 belang in de G.M.B. tot ultimo 1948.

PLAATS VAN VESTIGING VAN DEN ZETEL VAN DE VEREENIGDE TINBEDRIJVEN.

Naast de vaststelling van de verhoudingen van de beide deelhebbers in de tinfusie hebben nog eenige factoren in het brandpunt van de belangstelling gestaan.

De vestiging van den zetel van het bedrijf in Nederland heeft ondanks alle daartoe van Regeeringswege aangevoerde argumenten, ontleend aan de omstandigheid, dat Europa het centrum is van de hoogere tinpolitiek en men alleen van daaruit de bedrijfsleiding kan voeren, geen genade kunnen vinden in de oogen van den Volksraad. Een motie Van Ardenne om den zetel van het gemeenschappelijk bedrijf in Indië te vestigen werd met 40 tegen 9 stemmen aangenomen.

Zuiver zakelijk beschouwd was er tegen de argumenten van de Regeering, dat de leiding van de Indische tinbedrijven van Nederland uit gegeven moet worden, weinig in te brengen, maar de „ideële" voordeelen van de vestiging van het bedrijf in Indië gaven voor de meerderheid van den Volksraad den doorslag.

Gedachtig aan de uitdrukking, waarmede Ir. Groothoff het voorwoord van zijn publicatie besluit — „waar een wil is, daar is ook een weg" — wordt vermeend, dat dit geschilpunt opgelost moet kunnen worden. De vestiging van den zetel van het gemeenschappelijk tinbedrijf in Indië behoeft immers niet in te houden, dat de leiding *uitsluitend en alleen* van Indië uit geschiedt. Vestiging in Indië kan—zij het ook dat deze constructie niet gebruikelijk is — wel samengaan met het geven van leiding van uit Nederland, indien de mogelijkheid geopend wordt, dat de directie zich ten deele in Nederland en ten deele in Indië bevindt. Door een zoo juist afgetreden Indisch directie-lid van de K.P.M. is onlangs in de pers gewezen op de voordeelen van de gesplitste directie van de K.P.M., deels in Amsterdam, deels in Batavia. Zou zoodanige constructie voor de vereenigde tinbedrijven niet te vinden zijn? Behalve tegemoetkoming aan de „ideëele" wenschen van de Indische gemeenschap, geeft vestiging van den zetel in Indië tevens het voordeel, dat geen ingewikkelde constructies noodig zijn om te voorkomen, dat van de Indische tinwinsten in Nederland belasting moet worden betaald. Indien men het probleem niet langer uitsluitend stelt als een keuze tusschen Nederland en Indië, maar zoekt in de richting van een splitsing van de dirigeerende organen, kan wellicht een oplossing gevonden worden, waarbij voldaan wordt zoowel aan de ideëele als aan de zakelijke belangen.

ONVOLDOENDE MOGELIJKHEID VAN BEOORDEELING VAN DE VOORDEELEN VAN DE BILLITON-VERKOOPORGANISATIE.

De verkooporganisatie is mede één der factoren geweest, welke in het geding is gebracht om den particulieren bedrijfsvorm boven het Staatsbedrijf te kiezen. In zijn antwoord aan den Volksraad in eersten termijn zeide de Regeeringsgemachtigde [1]), dat de ervaring toch heeft geleerd, dat de Billiton-verkooporganisatie voor het tin veelal hoogere prijzen maakt dan het Land. Nadere gegevens, waaruit zou kunnen blijken aan welke factoren het verkrijgen van die hoogere prijzen te danken is en in welke mate de door de Billiton-verkooporganisatie bereikte prijzen die van het Land overtreffen, zijn niet verstrekt. De vermelde Regeeringsverklaring

[1]) Handelingen Volksraad blz. 2031.

zal zeker van invloed zijn geweest op de inzichten van het Volksraadslid Van Helsdingen, welke resulteerden in een motie, waarin o.m. verzocht werd onderhandelingen met de G.M.B. aan te knoopen, ten einde te komen tot een gemeenschappelijke verkooporganisatie. Deze motie werd met 33 tegen 14 stemmen aangenomen, maar de beteekenis van den voorgestanen maatregel kan zonder nadere toelichting van de factoren, door welke de Billiton-verkooporganisatie betere prijzen heeft kunnen maken en van den omvang van het voordeelig verschil, niet beoordeeld worden.

Indien de Billitonverkooporganisatie in staat is om hoogere prijzen te maken, moet kunnen worden vastgesteld, waarom het Verkoopkantoor van 's Lands Mijnbouwproducten ten achter blijft. Dat Kantoor is geheel op commercieele leest geschoeid, heeft een hoofd, dat te 's Gravenhage zetelt — in dezelfde plaats waar ook de Billitonverkooporganisatie gevestigd is — en zou derhalve uit hoofde van den organisatievorm niet bij de laatstgenoemde ten achter behoeven te staan. Is dit wel het geval, dan dient de oorzaak daarvan — onafhankelijk van de totstandkoming van de tinfusie — te worden vastgesteld.

Het verzekeren van de hoogst bereikbare opbrengst voor het Bangkatin is wel een aangelegenheid van zoodanig belang, dat het gewenscht moet worden geacht het accountantskantoor, dat reeds in de fusieplannen van advies heeft gediend, op te dragen een onderzoek in te stellen naar de factoren, waaraan het bereiken van hoogere opbrengsten door de Billitonverkooporganisatie moet worden toegeschreven en naar de mate van de door die organisatie bereikte prijzen boven die van 's Lands Verkoopkantoor.

TEGENSTRIJDIGE BELANGEN VAN DE DIRECTIE.

Ter voorkoming van tegenstrijdige belangen, welke zouden kunnen ontstaan in de gevallen, dat de directie van de gezamenlijke tinbedrijven geïnteresseerd zou zijn in bedrijven, welke een soortgelijk doel nastreven als de Venit, verzocht de Volksraad bij een met algemeene stemmen aangenomen motie Van Helsdingen aanvulling van art. 11 van het wetsontwerp met een nieuw lid 10, luidende :

> „De Directie of de leden der Directie mogen direct noch „indirect, middellijk noch onmiddellijk, rechtstreeks noch „zijdelings geïnteresseerd zijn in ondernemingen, een soort-

„gelijk doel beoogende als in artikel 1 lid 1 omschreven, tenzij „met goedvinden van den Gouverneur-Generaal".

Ter tegemoetkoming aan dit verlangen van den Volksraad is in het bij de Tweede Kamer ingediende wetsontwerp het volgende lid 10 van art. 11 opgenomen :

„De directie of de leden der directie mogen, behoudens „goedkeuring door den Raad van Beheer, direct noch indirect, „middellijk noch onmiddellijk, rechtstreeks noch zijdelings „geïnteresseerd zijn in na de totstandkoming van de Venit „gevormde ondernemingen, welke de opsporing en/of winning „van tinerts beoogen. Evenmin mogen zonder zoodanige „goedkeuring de belangen worden uitgebreid, welke de directie „of de leden der directie bij de totstandkoming van de Venit „reeds mochten hebben bij ondernemingen met zoodanig „doel. Indien een goedkeuring tot vestiging van nieuwe of „uitbreiding van bestaande belangen door den Raad van Beheer „mocht worden geweigerd, staat der directie beroep op den „Gouverneur-Generaal open".

In de ministerieele Memorie van Toelichting wordt hierbij opgemerkt, dat aanvankelijk werd overwogen, dat het belang, hetwelk de B.M. bij het welslagen der Venit heeft, haar reeds eigener beweging daaraan den voorrang moet doen geven boven tinbelangen, welke zij elders heeft of elders zou kunnen verwerven. De Volksraadsuitspraak — aldus die Mem. v. Toel. — is echter in beginsel juist, terwijl er nog rekening mede zal zijn te houden, dat de directie te eeniger tijd gevoerd zou kunnen worden door een andere vennootschap of door andere personen, die niet als deelhebber bij het gemengd bedrijf zijn betrokken. Door de beslissing te leggen in handen van den Raad van Beheer — vervolgt bedoelde Mem. v. Toel. — wordt de zekerheid verkregen, dat te dezen volgens de inzichten van de Regeering wordt gehandeld.

De door den Minister in het wetsontwerp opgenomen bepaling is van minder vergaande strekking dan door den Volksraad wordt verlangd. De Volksraad immers wilde *iedere* interesse van de directie der Venit (i.c. de B.M.) in ondernemingen, welke hetzelfde doel beoogen als de Venit, afhankelijk stellen van de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal. Het doel van de Venit is in art. 1 van het wetsontwerp omschreven als:

a. het opsporen en het winnen binnen Nederlandsch-Indië van tinerts en andere delfstoffen, met uitzondering van die genoemd in art. 1 lid 1 sub b van de Indische Mijnwet;

b. het verwerken van de gewonnen delfstoffen en het te gelde maken van de daaruit verkregen producten;

c. het verrichten van handelingen en het aangaan van overeenkomsten, welke tot de bereiking van het sub a en b vermelde doel bevorderlijk zijn, zoomede het deelnemen in andere vennootschappen, welke een gelijksoortig doel beoogen.

In het hoogerbedoelde lid 10 van art. 11 wordt alleen goedkeuring vereischt voor het deelnemen in ondernemingen, welke het opsporen en/of winnen van tinerts beoogen, zoodat de B.M. zonder goedkeuring kan deelnemen aan ondernemingen, welke de sub b en c omschreven doeleinden nastreven, waardoor op deze gebieden belangentegenstellingen kunnen rijzen.

De belangen, welke de B.M. op het tijdstip, dat de Venit tot stand komt, reeds heeft, kan zij volgens het genoemde wetsartikel zonder goedkeuring blijven behouden; ingevolge de Volksraadsmotie zou hiervoor ook goedkeuring vereischt zijn. De Volksraad achtte voor deze aangelegenheid goedkeuring van den Gouverneur-Generaal noodig, terwijl het wetsontwerp de goedkeuring in handen legt van den Raad van Beheer, uit overweging, dat daardoor de zekerheid wordt verkregen, dat te dezen volgens de inzichten van de Regeering wordt gehandeld

Argumenten, waarom voorgesteld wordt de — ook volgens den Minister — in beginsel juiste Volksraadsuitspraak slechts met de drie aangeduide beperkingen ten uitvoer te brengen, zijn in de Memorie van Toelichting niet gegeven. Indien voor die beperkingen geen dwingende redenen aanwezig zijn, is volledige opvolging van het Volksraadsinzicht terzake geboden.

eind Mei 1938.

AANHANGSEL

LETTER A.

Citaten uit de Handelingen van den Volksraad voor zoover betrekking hebbend op de vraag, of het einde van den bestaansduur van de G.M.B. per ultimo 1948 op de vaststelling van de verhouding in de Venit tusschen het Land eener- en de B.M. anderzijds van invloed behoort te zijn.

BESCHOUWINGEN IN EERSTEN TERMIJN.

Volksraadslid Van Ardenne (I.E.V.)

Het rapport-Limperg is onvolledig, omdat gerekend wordt op een levensduur van de G.M.B. (ertsrijkdom) van 34 jaar terwijl de vennootschap nog slechts 12 jaar tijd van leven heeft.

Hoe zou de verhouding zijn, indien slechts tot 1948 op de bijdrage van de G.M.B. ware gerekend? Waarom wordt het niet redelijk geacht hiermede rekening te houden, waar de Billiton Maatschappij feitelijk reeds in 1930 gelikwideerd had moeten zijn?

Reeds eenmaal is de concessie langs een omweg verlengd, doordat het land in de N. V. werd opgenomen, terwijl het verzoek om verlenging daarvan in 1917 door de Tweede Kamer was verworpen. Wie zegt ons, dat in 1948 de concessie wederom zal worden gecontinueerd.

En mag de behandeling daarvan weer voorkomen worden door een samenvoeging met ons Bangkabedrijf, n.b· één der kurken waar ons Indië op drijft?

Vóór verder in te gaan op het rapport-Limperg, zou ik graag het volgende willen weten.

1e. .....

2e Hoe zal de verhouding zijn, indien gerekend wordt op een levensduur van de G.M.B. van 12 jaar?

(Handelingen blz. 1943).

Volksraadslid Janssen (V.C.)

Allereerst is op geen enkele wijze in aanmerking genomen de omstandigheid dat in 1948 de concessie der Gemeenschappelijke Mijnbouw Mij. Billiton eindigt.

De Regeering is blijkens de Memorie van Antwoord de meening toegedaan, dat het niet redelijk is om, bij de berekening van het aandeel van de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton in de Venit, aan te nemen dat de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton ultimo 1948 zonder meer een einde neemt. Ook wanneer ik dit zou onderschrijven, valt daartegenover direct op te merken, dat het onaannemelijk is om te veronderstellen dat de Regeering zonder meer op dezelfde voorwaarden de concessie van de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton verlengd zou hebben. Integendeel, het verleden doet ons zien, dat telkens bij de verlenging van de

concessie de eischen van het gouvernement zwaarder werden, zoodat de bedongen voordeelen voor den lande dan ook steeds grooter werden.

Er is dan ook geen enkele reden om aan te nemen, dat in 1948 bij een nieuwe verlenging de Regeering niet opnieuw betere voorwaarden zou hebben bedongen, of de geheele exploitatie, gezien de goede resultaten van Bangka, aan zich zou hebben getrokken. Deze mogelijkheid had zeker bij de berekening op eenigerlei wijze gewaardeerd moeten worden.

Het nalaten daarvan brengt Billiton een onnoodig en ongemotiveerd voordeel.

(Handelingen blz. 1949).

Volksraadslid Roep (P.E.B.)

Het rapport-Limperg houdt rekening met een ertsreserve van 34 jaar voor het G.M.B. en ik zou mijn geacht medelid Van Ardenne nu willen vragen, waarom het rapport-Limperg niet zou mogen rekenen met een ertsreserve van 34 jaar. De overeenkomst loopt af in 1948 .....

(De heer Van Ardenne: Nu juist !)

„Nu juist", zegt mijn geacht medelid, de heer Van Ardenne, maar het feit, dat de overeenkomst in 1948 afloopt, wil toch nog niet zeggen, dat de exploitatie op Billiton in dit jaar afloopt of m.a.w., dat het Gemeenschappelijke Tinbedrijf Billiton in 1948 zal ophouden te bestaan? De heer Van Ardenne moet toch rekening houden met de bevoegdheid van den Minister om de overeenkomst te verlengen. En dan zou ik aan dit geachte lid willen vragen, of die verlenging in het jaar 1948 dan niet voor de hand ligt? Er zijn toch aan dat gemeenschappelijke mijnbedrijf geen ernstige tekortkomingen te wijten?

(De heer Janssen: Waarom op dezelfde voorwaarden, waarom verwacht U geen zwaardere voorwaarden?)

Men kan hoogstens opmerken, dat het rapport-Limperg van deze omstandigheid had behooren gewag te maken.

(De heer Janssen: Dat staat er ook in, maar precies in omgekeerden zin als U bedoelt).

Men heeft het alleen in dezen zin gedaan, dat men vooropgesteld heeft, dat de 12 jaren resteerende formeele exploitatietermijn van de G.M.B. geen motief mag zijn om de waarde van Billiton te taxeeren naar den nog bestaanden duur, waarop de maatschappij Billiton haar bedrijf aldaar zou mogen uitoefenen en daar komt het alleen maar op aan.

Deze onvolledigheid van het rapport-Limperg, althans in het aan den Volksraad overgelegde gedeelte van het rapport, doet in het minst geen afbreuk aan de rechtmatigheid en juistheid van de becijferingen, die gebaseerd zijn op een ertsreserve van 34 jaar.

(Handelingen blz. 1953/4).

fd. Directeur van Verkeer en Waterstaat.

Met betrekking tot de vragen onder 2 t/m 4, handelende over de aandeelverhouding in de winsten als gevolg van andere productieverdeelingen dan die, welke in het fusieplan als grondslag voor de berekening heeft gediend, deel ik mede, dat die verhouding voor het geval dat de levensduur van de G.M.B. op 12 jaar wordt gesteld en de resteerende G.M.B. ertsreserve geheel aan het land toevalt, 95,4 : 4,6 bedraagt.

Voor de veronderstellingen, waarbij wordt aangenomen, dat de beide reserves in hetzelfde aantal jaren, n.l. resp. 50 en 34 jaren, geheel zullen zijn verbruikt, is deze verhouding 92,7 : 7,3. Echter moge hierbij worden opgemerkt, dat naar het oordeel van de Regeering de door den heer Van Ardenne opgegeven productieverdeelingen geen basis voor de bepaling der waardeverhouding mogen vormen, zooals straks bij de behandeling van de vragen van het geachte lid, den heer Janssen, nog nader zal worden uiteengezet.

(Handelingen blz. 2029).

Voorts moet, indien men er van uitgaat, dat de G.M.B. over 12 jaar eindigt, niet uit het oog worden verloren, dat de Billiton Maatschappij als deelhebster in de G.M.B. ook voor $^{3}/_{8}$ participeert in de concessie voor 50 jaar voor het eiland Singkep en voor $^{11}/_{16}$ in de concessie voor nog ruim 60 jaar in den Riouw Archipel — de N.I.T.E.M. — en dat de invloed ten gunste van Billiton hiervan bij bovenstaande berekeningen buiten beschouwing is gelaten.

(Handelingen blz. 2029/30).

Ik ga thans over tot het betoog van den heer Janssen betreffende de materiële basis der fusie

Naar de meening van het geachte lid is de fusie op basis 90 : 10 niet aanvaardbaar.

Hiervoor wordt door hem, evenals door den heer Van Ardenne aangevoerd, dat het niet aannemelijk is, dat bij verlenging van de overeenkomst na 1948, de Regeering niet opnieuw betere voorwaarden zou bedingen. Ik kan deze meening niet deelen; in aanmerking dient toch te worden genomen, dat met het voortschrijden der ontginning de waarde van het mijnbedrijf vermindert, zoodat het zeer te betwijfelen valt, of er in 1948 een redelijke aanleiding zal bestaan, het thans reeds zeer hooge landsaandeel in de opbrengst nog verder op te voeren.

Indien bij de vaststelling van de winstverhouding van de Venit daarop zou zijn gerekend, zou dit een depreciatie van de aanspraken van de G.M.B. inhouden; in aanmerking dient toch ook te worden genomen, dat deze maatschappij ten volle heeft beantwoord aan de gestelde verwachtingen.

(Handelingen blz. 2030).

BESCHOUWINGEN IN TWEEDEN TERMIJN.

Volksraadslid Janssen.

De Regeering kan mijn meening, dat het onaannemelijk is, dat bij eventueele verlenging van de concessie van de G.M.B. na 1948 de Regeering niet opnieuw betere voorwaarden zou kunnen bedingen, niet deelen en voert daarvoor als eerste reden aan, dat in aanmerking dient te worden genomen, dat met het voortschrijden der ontginning de waarde van het mijnbedrijf vermindert, zoodat het zeer te betwijfelen valt of er in 1948 een redelijke aanleiding zal bestaan, het thans reeds zeer hooge landsaandeel in de opbrengst nog verder op te voeren. Ik wil er echter op wijzen, dat deze redenatie volkomen in strijd is met hetgeen bij de laatste verlenging in 1923 is geschied.

Men ging toen van het standpunt uit, dat de ertsreserve op Billiton nog voor 25 jaar toereikend zou zijn, een algeheele uitputting derhalve in 1948.

Niettegenstaande dat, wist de Regeering bij die verlenging der concessie $^{5}/_{8}$ deel van alle activa te verkrijgen, een toch waarlijk niet gering voordeel wanneer men, behalve de waarde van dat $^{5}/_{8}$ aandeel, het feit in aanmerking neemt, dat de Regeering hierdoor ook de zeggenschap in de G.M.B. verkreeg.

Nu neemt Limperg in zijn rapport aan, dat de ertsreserve van Billiton in 1934 nog voldoende was voor de productie van 34 jaar, zoodat in 1948 nog een reserve voor 20 jaar aanwezig zal zijn. Nu we dus de verlenging der concessie in 1948 onder niet veel slechter omstandigheden in beschouwing moeten nemen dan in 1923 het geval was, is de Regeering reeds nu van meening, dat die verlenging niet afhankelijk gesteld kan worden van eenig voor het land te bedingen voordeel. Dit standpunt der Regeering, dat geheel in tegenstelling is met dat in 1923 ingenomen, kan ik dan ook niet deelen.

Als tweede argument, waarom met de mogelijkheid van het niet verlengen der concessie na 1948 geen rekening mag worden gehouden, voert de Regeering aan, dat, indien bij de vaststelling van de winstverhouding daarop zou zijn gerekend, dit depreciatie van de aanspraken van de G.M.B. zou inhouden; in aanmerking dient toch te worden genomen, naar de meening der Regeering, dat deze maatschappij ten volle heeft beantwoord aan de gestelde verwachtingen.

Ik meen te kunnen volstaan met hierop te antwoorden, dat het wel een geheel nieuw rechtsbeginsel is om aan te nemen, dat rechten, die men slechts tot een bepaald tijdstip heeft, onverzwakt blijven bestaan na dat tijdstip, alleen op grond van het feit, dat men gedaan heeft, wat men behoorde te doen, in casu het voeren van een goed beheer.

Ik blijf het dan ook een groote fout achten, een niet voldoende rekening houden met de belangen van het land, dat bij de berekening van het landsaandeel met den afloop der concessie in 1948 in geen enkel opzicht rekening is gehouden, vooral wanneer in aanmerking wordt genomen, dat volgens mededeeling van de Regeering, het landsaandeel van 90% tot 95,4 zal stijgen, indien men aanneemt, dat de concessie in 1948 niet verlengd zal worden en de dan resteerende tinreserve op Billiton aan het land zou toevallen .....

(Handelingen blz. 2128/29).

Volksraadslid Sandkuyl (Econ. groep).

Met betrekking tot het bezwaar, dat geen rekening is gehouden met het beëindigen van de G.M.B. in 1948, heeft de Regeeringsgemachtigde gezegd, dat dit niet in aanmerking is genomen, omdat de G.M.B. er redelijkerwijs aanspraak op kan maken, dat zij t.z.t. in de gelegenheid wordt gesteld de ontginning van de tinvoorraden op Billiton voort te zetten.

Het is van belang, in dit verband even dieper in te gaan op deze kwestie.

Blijkens de considerans van de wet van 24 April 1924 is de bedoeling van de oprichting der G.M.B. geweest „de verdere exploitatie van de tinlagen „op Billiton enz.". Om dit te bereiken is bij art. 2 dier wet, zonder eenige beperking in den tijdsduur, aan de G.M.B. het uitsluitend recht tot opsporing en ontginning verleend. Aangezien de Nederlandsche wet in 1924 het instituut van naamlooze vennootschappen met onbeperkten duur niet kende, is de duur der G.M.B. in art. 3 der statuten, waarvoor in het eerste van regeeringszijde opgemaakte ontwerp 35 jaar was aangenomen, bepaald op 25 jaar. Het „Historisch Overzicht van het ontstaan der G.M.B.", geheel opgemaakt aan de hand van de officieele regeeringsstukken, vermeldt hieromtrent:

> Mocht later in de practijk blijken, dat de aangenomen tijdsduur te kort was geweest, dan zou door statutenwijziging daarin op eenvoudige wijze worden voorzien, omdat bij een geslaagd gemengd bedrijf geen politieke bezwaren tegen de verlenging verwacht zouden kunnen worden.

Onder deze omstandigheden kan bezwaarlijk verwacht worden, dat de Billiton Maatschappij bereid zal zijn mede te werken tot een fusie met Bangka, indien daarbij in rekening zou worden gebracht een vermindering van haar winstaandeel in de G.M.B. na 1948.

Maar het zou bovendien ongetwijfeld in het belang van den staat zijn, wanneer de exploitatie op denzelfden voet en onder dezelfde voorwaarden werd voortgezet. Vooreerst omdat daarmede alle mogelijkheid van oneconomische exploitatie [1]) in de laatste jaren vóór het einde der overeenkomst zal worden voorkomen en verder omdat bij het niet voortzetten der ontginning op de huidige basis liquidatie der vennootschap zou moeten plaats hebben met alle daarmee gepaard gaande moeilijkheden en uitkeeringen.

[1]) Vermeend wordt, dat het Volksraadslid Sandkuyl voorbij gezien heeft, dat de constructie van de G.M.B. ten eenen male uitsluit de mogelijkheid van een oneconomische exploitatie door haar directie (de Billiton Maatschappij) in de laatste jaren voor het einde der overeenkomst. De G.M.B. wordt immers bestuurd door een Raad van Beheer, waarvan de meerderheid van de leden benoemd is door het Land, welke Raad zeker niet zou aarzelen gebruik te maken van zijn recht om de leden der directie te allen tijde te ontslaan, indien zou blijken van een minder economisch beheer of van een verslappende krachtsinspanning om de beste resultaten te bereiken.

Maar bovendien zou het hoogst onbillijk en onverstandig zijn de Billiton Maatschappij de duimschroeven aan te draaien. Onbillijk, omdat op die manier door een goed beheer en daardoor verkregen flinke winsten de Billiton Maatschappij zichzelf den strop van zwaardere condities om den hals zou hebben gelegd. Onverstandig, omdat de prikkel om ook in de laatste jaren van het bestaan van de G.M.B. alle krachten in te spannen niet meer ten volle aanwezig zou zijn. Ik geloof niet, dat de Billiton Maatschappij zich hiertoe zou willen laten verleiden, maar juist daarom zou het hoogst onbillijk zijn eenerzijds op het begrip van zakenfatsoen te vertrouwen en anderzijds dat te beloonen met het opleggen van zwaardere lasten. Naar mijn meening zou dit een gedragslijn zijn, waaraan het gouvernement niet zijn medewerking zou mogen verleenen. Om dezelfde reden echter zou het onbillijk zijn tegenover de Billiton Maatschappij bij het fusievoorstel en de daarbij bedongen voorwaarden met den levensduur der G.M.B. rekening te houden.

(Handelingen blz. 2136).

Volksraadslid Van Helsdingen (C.S.P.).

Ten aanzien van de berekening der verhouding heeft de Regeering echter volgens blz. 3331 van het Stenografisch Verslag een opmerking van groote beteekenis gemaakt; de Regeering zegt daar:

> „Met betrekking tot de vragen onder 2 t/m 4, handelende over de aandeelverhouding in de winsten als gevolg van andere productieverdeelingen dan die, welke in het fusieplan als grondslag voor de berekening heeft gediend, deel ik mede, dat die verhouding, voor het geval dat de levensduur van de G.M.B. op 12 jaar wordt gesteld en de resteerende G.M.B. ertsreserve geheel aan het land toevalt, 95,4 : 4,6 bedraagt. Voor de veronderstellingen, waarbij wordt aangenomen, dat de beide reserves in hetzelfde aantal jaren, n.l. resp. 50 en 34 jaren, geheel zullen zijn verbruikt, is deze verhouding 92,7 : 7,3".

En dan gaat de Regeering verder en betoogt, dat naar haar oordeel „de door den heer Van Ardenne opgegeven productieverdeelingen geen basis voor de bepaling der waardeverhouding mogen vormen". De verhoudingen echter, die hier aangegeven worden, zijn toch van dien aard, dat ik moet betwijfelen — zulks op grond van aan mij van particuliere zijde verstrekte gegevens — of deze cijfers geheel juist zijn.

Bovendien moet opgemerkt worden, dat weer is uitgegaan van de verhouding 5 : 3 bij het G.M.B., doch strikt genomen was die te gunstig als gevolg van het feit, dat de Regeering zich in 1923 een offer getroostte om te voorkomen, dat de Billiton Mij. haar afroom-exploitatie-politiek ongehinderd zou voortzetten. Door de meerderheid van Regeeringszijde in den raad van beheer is dit nu onmogelijk geworden en er bestaat geen reden meer, om uit dien hoofde na afloop van de concessie die verhouding te handhaven.

De Regeering heeft ook verklaard, dat het bij expiratie van de concessie volstrekt „te betwijfelen valt, of er in 1948 een redelijke aanleiding zal bestaan, het thans reeds zeer hooge landsaandeel in de opbrengst nog verder op te voeren," Mijnheer de Voorzitter ! Het is mij niet recht duidelijk, waarom het land bij een expiratie van de concessie geen grootere voordeelen zou kunnen bedingen. De G.M.B. heeft na 1948 formeel geenerlei aanspraak meer en zeker niet aanspraak op voordeelen op den ouden voet, ook al heeft zij, zooals de Regeering zegt, „ten volle aan de gestelde verwachtingen beantwoord".

Het bedrijf heeft zeker geen aanspraak op voordeelen, welke het in een vroegere periode uit gunstbetoon van een anderen participant in den schoot zijn geworpen om redenen, welke ik straks reeds noemde.

(Handelingen blz. 2142/43).

fd. Directeur van Verkeer en Waterstaat.

Zooals door de Regeering reeds bij een vroegere gelegenheid medegedeeld, en ook door het geachte lid Sandkuyl nog eens opgemerkt is, mag niet a priori worden aangenomen, dat de Billiton Maatschappij in 1948 haar rechten op verdere ontginning van het eiland Billiton zou verliezen. Bij oprichting der G.M.B. heeft bij de Regeering in geenen deele de bedoeling voorgezeten om bij expiratie de Billiton Maatschappij haar aandeel in het dan nog resteerende gedeelte der ertsreserve te ontnemen. Oorspronkelijk was dan ook een levensduur aangenomen, die een gelijkmatige ontginning van alle toenmaals bekende reserves mogelijk maakte. Weliswaar werd na behandeling door den wetgever deze termijn tot 25 jaar ingeperkt, doch daarmede was geenszins te kennen gegeven, dat de Billiton Maatschappij na afloop van dien termijn al haar rechten zou verliezen.

Indien de G.M.B. in staat was om de geheele bekende ertsreserve vóór 1948 te exploiteeren, zou de Regeering zich daartegen niet kunnen verzetten. De suggestie, dat Zij van haar machtspositie in deze N. V. gebruik zou kunnen maken ook dit te verhinderen, acht ik niet voor discussie vatbaar, omdat een dergelijke zakenmoraal van haar niet kan worden verwacht. Al kan derhalve erkend worden, dat een verzwaring der eischen in het verleden heeft plaats gevonden, het is niet redelijk zulks ook voor de toekomst als zekerheid aan te nemen, te meer niet, omdat het land reeds over een zeer groot aandeel in deze maatschappij beschikt.

Zoowel de informeele commissie als Limperg hebben dezen factor dan ook niet in cijfers uitgedrukt, zoodat [1]) er bij de onderhandelingen geen waarde aan werd toegekend. Naar de hierboven uiteengezette meening is dit ten rechte geschied, zoodat wijziging der voorwaarden op dezen grond onaannemelijk geacht moet worden.

(Handelingen blz. 2259).

BESCHOUWING NAAR AANLEIDING VAN DE MOTIE JANSSEN.

Bij de motie Janssen werd de Regeering uitgenoodigd een nieuw fusievoorstel in te dienen, omdat in de aan den Volksraad overgelegde becijferingen ten nadeele van den Lande geen of onvoldoende rekening met alle van invloed zijnde factoren zou zijn gehouden.

Volksraadslid Janssen.

Ten eerste heeft de Regeering zich aangesloten bij de meening van den heer Sandkuyl, n.l. dat het de bedoeling van de wet van 24 April 1924 is geweest, de concessie te verleenen zonder eenige tijdsbeperking. Aangezien echter de Nederlandsche wet in 1924 een N. V. voor onbeperkten duur niet kende, is de duur van de G.M.B. op 25 jaar gesteld en niet op 35 jaar, zooals in het eerste van Regeeringszijde gemaakte ontwerp was aangenomen. Aldus de heer Sandkuyl.

[1]) Dit argument zou waarde hebben, indien zoowel aan de informeele Commissie als aan Limperg zou zijn opgedragen om den afloop van den levensduur der G.M.B. in 1948 mede in de beschouwingen te betrekken; van zoodanige opdracht blijkt niets. Accountantskantoor Limperg vermeldt uitdrukkelijk, dat zijn berekening o.m. is gebaseerd op de veronderstelling, dat elk der bedrijven de eigen erstreserve exploiteert tot deze volledig zal zijn uitgeput — d.w.z. aan de B.M. na 1948 eenzelfde aandeel in de G.M.B. zal toevallen. Zonder zoodanige veronderstelling zou bedoeld accountantskantoor zijn beperkte opdracht niet hebben kunnen volbrengen, maar omtrent de juistheid of billijkheid van de voortzetting van de rechten der B.M. na 1948 laat het gepubliceerde deel van het accountantsrapport zich niet uit.

Hiertegenover wil ik opmerken dat het in de eerste plaats onjuist is uit te gaan van de veronderstelling, dat het alleen in dat jaar niet mogelijk was een N. V. voor onbeperkten tijdsduur op te richten. Ook nu nog is de tijdsduur van een N. V. aan een bepaalden termijn gebonden en die is door den Minister van Justitie op niet langer dan 99 jaar gesteld. Indien dus een N. V. voor korter dan 100 jaar wordt opgericht, zal de Regeering haar goedkeuring verleenen. Derhalve kan de meening, dat de concessieverleening om bovengemelde reden zou zijn teruggebracht tot 25 jaar, niet juist zijn. De zaak ligt mijns inziens dan ook geheel anders. In 1915 kwam op verzoek van de Billiton Maatschappij tusschen het land en die Maatschappij een voorloopige overeenkomst tot stand om de concessie na 1927 met 40 jaar te verlengen. Het wetsontwerp, dat deze overeenkomst moest bekrachtigen, werd echter in 1917 door de Tweede Kamer verworpen. Tegelijkertijd sprak de Kamer door verwerping van de motie-IJzerman zich uit tegen staatsexploitatie en vóór verder overleg met de Billiton Maatschappij. In 1917 wilde derhalve de Tweede Kamer noch staatsexploitatie noch het verleenen van een concessie van 40 jaar. Is het nu niet logischer om aan te nemen, dat in 1924 de concessie slechts voor 25 jaren werd verleend omdat de Kamer 40 jaar te lang oordeelde en de meening was toegedaan, dat in 1948 de zaak wederom van alle kanten diende te worden bekeken?

Zooals ik reeds zeide: is het niet juist te veronderstellen, dat de wet een verlenging der concessie voor 40 jaar in den weg stond; daarom zou het zonder meer verlengen van de concessie na 1948, van landsstandpunt beschouwd, onzakelijk en in strijd met 's lands belang zijn.

De geachte Regeeringsgemachtigde heeft hedenmorgen gezegd, dat het nooit de bedoeling kan zijn geweest om zonder meer een einde aan de concessie te maken. Dat is juist en door mij dan ook niet ondersteld; ik heb slechts de aandacht erop gevestigd, dat de Regeering dat recht heeft. Ook ik ben van het standpunt uitgegaan, dat de Regeering de concessie zou verlengen, maar dat zulks op dezelfde voorwaarden zou geschieden, acht ik uitgesloten. Aan de hand van de geschiedenis, die aan de concessieverleening verbonden is, acht ik het zeker, dat de Regeering bij verlenging in 1948 bepaalde voordeelen zal weten te bedingen en dat de Kamer dat eveneens zal verlangen. Daarom acht ik het land benadeeld, wanneer men aanneemt, dat bij de samenvoeging van beide bedrijven op dit punt niets te verrekenen valt.

(Handelingen blz. 2275/6).

Volksraadslid Sandkuyl.

De expiratie der Billiton-concessie in 1948. Hierop ben ik reeds in den tweeden termijn van de behandeling van het fusieontwerp ingegaan. Ik volsta hierom thans, onder verwijzing naar de door mij gegeven motiveering, met te zeggen, dat het onverstandig, maar vooral onbillijk zou zijn, wanneer de Regeering na 1948 de exploitatie-voorwaarden zou willen veranderen. Dit argument kan en mag derhalve geen rol spelen.

(Handelingen blz. 2278).

fd. Directeur van Verkeer en Waterstaat.

In mijn rede in tweeden termijn meen ik, dat het regeeringsstandpunt betreffende de beide aanhangige moties reeds duidelijk is uiteengezet. Ik heb aan die uiteenzetting niets meer toe te voegen.

(Handelingen blz. 2280).

LETTER **B.**

Memorie van Toelichting op het ontwerp van wet, waarbij machtiging tot oprichting van de G.M.B. werd gevraagd (§§ 1 t/m 5; gedrukte stukken Tweede Kamer, zitting 1923-1924, 254, no. 3).

§ 1. INLEIDING. De tegenwoordige concessie der Billiton Maatschappij zal krachtens artikel 1 van de bij de wet van 18 Juni 1892 (Staatsblad no. 139), goedgekeurde overeenkomst met genoemde Maatschappij op den 30sten April 1927 eindigen.

Het thans aangeboden wetsontwerp, hetwelk door den Volksraad in zijne vergadering van 15 Mei j.l. met 31 tegen 3 stemmen is aangenomen *), heeft ten doel het bestaande tinbedrijf der Billiton-Maatschappij, gerekend vanaf het tijdstip van afloop van het werkjaar 1922/'23 in te brengen in een nieuwe door het Land te zamen met die Maatschappij op te richten Naamlooze Vennootschap „Gemeenschappelijke Mijnbouw Maatschappij Billiton", die de tinwinning in het gewest Billiton voortzet, ook na afloop van de thans geldende concessie.

Nadat sedert vele jaren gevoerde onderhandelingen om, in verband met het naderend concessie-einde in 1927, tijdig een voor het Land en de Billiton-Maatschappij bevredigende oplossing te verkrijgen tot geen resultaat hadden geleid, is het ten slotte gelukt deze voor beide partijen aannemelijke belangenverhouding te ontwerpen, die waarborgen schept, dat de op den spoedigen afloop der tegenwoordige concessie gerichte verhaaste uitbuiting der nog bestaande ertsreserves zoo spoedig mogelijk zal ophouden. Het is niet alleen in het voordeel van het Land, doch ook in het belang der gemeenschap gewenscht, dat dit afroomen van den nog restenden tinertsvoorraad van Billiton ten spoedigste worde vervangen door een meer economische ontginningswijze. En als bij den te stichten nieuwen bedrijfsvorm door het Land overwegende zeggingschap in het algemeen beheer kan worden verkregen, zal voortijdige uitputting van den bodemrijkdom, dat is van de voornaamste levensbron van het eiland, afdoende voorkomen kunnen worden. De in technischen zin meer rationeele werkmethoden, die een rustig voortgaand gemeenschappelijk mijnbedrijf kan toepassen, waarborgen bovendien meer totaal gewin voor beide deelnemers, omdat alleen daardoor inderdaad al het ontginbare erts nog met voordeel gewonnen zal kunnen worden en vermeden wordt, dat een deel daarvan niet meer economisch ontginbaar, dus WAARDELOOS wordt gemaakt.

Hieronder volge een kort overzicht van hetgeen aan de indiening van dit voorstel is voorafgegaan.

§ 2. VOORGESCHIEDENIS. In 1915 was op verzoek der Billiton-Maatschappij, die hare ontginning op Billiton wenschte te hervormen en uit te breiden, een overeenkomst tot stand gekomen, strekkende om met wijziging der bestaande concessievoorwaarden de in 1927 afloopende concessie met 40 jaren te verlengen.

Het door den Minister Pleyte ingediende wetsontwerp ter bekrachtiging dezer overeenkomst werd in de zitting van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 20 October 1917 met 43 tegen 23 stemmen verworpen, nadat te voren de motie-Boissevain was aangenomen, luidende:

„De Kamer, van oordeel, dat, met terzijdestelling van het aangeboden contract, met het oog op de voortzetting der exploitatie der tinmijnen op Billiton na 1927, zoo spoedig mogelijk overleg dient te worden gepleegd met het bestuur der Billiton-Maatschappij, ten einde een behoorlijken gang der ontginning tot en na 1927 te verzekeren, gaat over tot de orde van den dag".

De aanneming van deze motie werd voorafgegaan door een verwerping der motie-IJzerman, waarbij werd uitgesproken:

„1e. dat na afloop van de vigeerende overeenkomst dient te worden overgegaan tot Staatsexploitatie der tinmijnen op Billiton;

2e. dat met het oog op de voortzetting der exploitatie door den Lande zoo spoedig mogelijk overleg dient te worden gepleegd met het bestuur der Billiton-Maatschappij, ten einde een behoorlijken gang der ontginning te verzekeren".

*) Voetnoot bij de Mem. van Toelichting.
Gedr. St. Eerste Buitengewone Zitting 1923 — onderwerp 1 — stuk 1 t/m 10; Handelingen, blz. 9 t/m 49.

Na deze uitspraak der Tweede Kamer is door den Minister Idenburg aan de Billiton-Maatschappij het voorstel gedaan, om een regeling te treffen in dien zin, dat door gemeenschappelijk overleg van beide partijen beslist zou worden, welke kapitaalsuitgaven gedurende het nog overblijvend gedeelte van den concessietermijn zouden gedaan worden, waartegenover het Gouvernement dan de verplichting op zich zou nemen die uitgaven bij den afloop der concessie in 1927 te restitueeren, voor zoover zij dan nog niet afgeschreven zouden zijn.

De Billiton-Maatschappij weigerde dit voorstel, dat voor haar feitelijk een voorbereiding tot Staatsexploitatie na 1927 beteekende, te aanvaarden en ging intusschen voort haar exploitatie der tinmijnen op een „afroomen" der ertsreserve in te richten met het vooruitzicht om in 1927 te liquideeren. Deze aanstaande liquidatie beheerscht derhalve geheel de in de laatste jaren op Billiton gevolgde ontginningspolitiek, welke in hoofdzaak neerkomt op eene versnelde uitputting van de meest winstgevende deelen van de op het eiland nog voorkomende tinertsen, waardoor uit den aard der zaak de winning van de na 1927 nog overblijvende armere ertsrestanten economisch onmogelijk of zeer moeilijk wordt gemaakt.

Ten einde deze voor het Land nadeelige gevolgen van den bestaanden toestand te ontgaan, werden in den loop van het jaar 1921 door de Indische Regeering nieuwe onderhandelingen met den toenmaals tijdelijk in Nederlandsch-Indië aanwezigen Gedelegeerde van het Bestuur der Billiton-Maatschappij geopend. Deze onderhandelingen richtten zich op het doel, om zoo spoedig mogelijk voor het concessie-einde in 1927 tot samenwerking te komen in een nieuwe belangengemeenschap, die het bestaande Billitonbedrijf zou overnemen en ook na 1927 zoolang zou kunnen voortzetten, als de ontginning met de voordeeligste technische hulpmiddelen en werkmethoden in verband met de beperkte ertsreserve nog loonend zou blijken.

Ter bereiking van dit doel werd het Bestuur der Maatschappij tot medewerking bereid bevonden en kwam als eerste resultaat der door den Directeur van Gouvernementsbedrijven gevoerde onderhandelingen op 3 Februari 1922 de gemeenschappelijke benoeming tot stand van een uit financieele en technische deskundigen samengestelde Commissie van onderzoek naar de waarde en de vooruitzichten van het bedrijf der Billiton-Maatschappij.

In deze Commissie, die toegang verkreeg tot alle onderdeelen en boeken van het bedrijf op Billiton, werden de volgende deskundigen aangewezen :

a. van Regeeringswege : J. A. Lagas, gouvernementsaccountant, toenmaals wd. hoofd van den gouvernementsaccountantsdienst, en P. Hövig, toenmaals hoofd der Bangkatinwinning, thans hoofd van den dienst van den Mijnbouw;

b. van de zijde der Maatschappij : F.J. Houwert, vertegenwoordiger tevens hoofdadministrateur, en H. J. van Arkel, accountant der Billiton-Maatschappij;

terwijl als secretaris optrad A. Groothoff, hoofd van het bureau voor Technisch-Economische adviezen van het Departement van Gouvernementsbedrijven, thans tevens Regeerings-Commissaris in Indië bij de Billiton-Maatschappij.

De taak dezer Commissie was als volgt omschreven : „een technisch onderzoek te doen naar de waarde en de vooruitzichten van het bedrijf (inclusief bezittingen, ertsreserve, enz.) der Billiton-Maatschappij, welk onderzoek zal geschieden met uitdrukkelijke bedoeling om, na verkregen overeenstemming en onder voorbehoud van goedkeuring door de Regeering en de Wetgevende Macht en door de algemeene vergadering van aandeelhouders der Billiton-Maatschappij, zoo mogelijk te komen tot een door den Staat en de Billiton-Maatschappij op te richten gemeenschappelijk bedrijf voor de voortzetting der tinwinning op Billiton zoolang deze nog winstgevend blijkt".

Ten einde de uitvoering van hare taak mogelijk te maken, nam de Billiton-Maatschappij de verplichting op zich, om de Commissie volledige opening van zaken te geven, terwijl van Regeeringswege de toezegging gedaan werd om de resultaten van het onderzoek dan ook uitsluitend ter bereiking van het hiervoren omschreven doel van het onderzoek aan te wenden.

De Commissie had voorts de bevoegdheid zich bij haar onderzoek door andere door haar aan te wijzen speciale deskundigen te doen bijstaan. Hiervan is in verschillende gevallen gebruik gemaakt.

De op Billiton ingestelde zeer uitgebreide onderzoekingen omtrent de ertsreserve, de technische hulpmiddelen en arbeidskrachten, de financieele positie en de ontginningspolitiek van het bestaande bedrijf zijn dan ook zonder moeilijkheden verloopen en deels door de deskundige Commissieleden en den secretaris persoonlijk, deels door daartoe aangezochte deskundigen van de Bankatinwinning, van het departement van Gouvernementsbedrijven en van de Billiton-Maatschappij verricht.

Den 30sten Juni 1922 diende de Commissie haar volledig verslag in.

§ 3. UITSLAG VAN HET PLAATSELIJK ONDERZOEK VAN DESKUNDIGEN.

De uitkomsten van het onderzoek naar de ertsreserve, de ontginningspolitiek, de technische hulpmiddelen en arbeidskrachten van het bedrijf werden door de Commissie als volgt samengevat :

„1. De groote en de waarde van de op Billiton AANGETOONDE WERKELIJKE ERTSRESERVE wordt voldoende geacht voor een rationeele ontginning door een continubedrijf in ongeveer 10 jaar met een gemiddelde jaarlijksche productie van rond 120.000 à 130.000 picols tin.

Bij hoogere tinprijzen of bij een beteekenende verlaging der productiekosten in de naaste toekomst kan genoemde bedrijfsduur nog met enkele jaren verlengd worden, doordat dan de ontginning van de zg. VOORWAARDELIJKE ERTSRESERVE, bestaande uit terreinen van lagere tinrijkheid, economisch mogelijk zal worden.

2. De ontginning van ondergrondsche ertsaders op Billiton (diepbouw) zal nooit de afloopende alluviale ontginningen kunnen vervangen. Hoogstens zal de ontginning der aangetoonde DIEPBOUW-ERTSRESERVE in tijden van hooge tinprijzen een aanvulling der productie kunnen leveren.

3. Volgens de uitkomsten der tot heden door deskundigen op het eiland Billiton verrichte onderzoekingen zijn belangrijke vondsten van ALLUVIALE TINERTS-AFZETTINGEN, welke voor het Billiton-bedrijf een geheel nieuwe toekomst zouden scheppen, onwaarschijnlijk.

Wellicht worden bij nader onderzoek nog eenige nieuwe ontginbare afzettingen gevonden, doch een ingrijpende verandering in den levensduur van het bedrijf wordt daarvan niet verwacht.

Mogelijk in de territoriale wateren en op de omliggende kleine eilanden van het gewest Billiton aan te treffen ontginbaar tinerts zal zijn economische waarde vooral ontleenen aan de nabijheid van een georganiseerd tinbedrijf op het hoofdeiland, met welke hulpmiddelen de meest voordeelige wijze van exploratie en exploitatie dier terreinen bereikt kan worden. Echter zal ook deze uitbreidingsmogelijkheid van het Billitonbedrijf van te beperkten omvang zijn om het onder 1 geschetste toekomstbeeld aanmerkelijk te kunnen verbeteren.

De voortzetting en dan nog slechts op bescheiden schaal van de exploratie der primaire TINERTSAFZETTINGEN op Billiton met zooveel mogelijk gelijktijdige winning van het erts, dus een zg. exploitatie-exploratie van de primaire ertsreserve, ware eerst nader te overwegen, indien het risico door de winsten uit de exploitatie der diepbouwreserve gedekt kan worden.

4. Een loonende exploitatie van enkele ANDERE op Billiton AANGETROFFEN DELFSTOFFEN is naar het oordeel der Commissie vrijwel uitgesloten en dient althans bij de beoordeeling van de vooruitzichten van het bedrijf buiten beschouwing te blijven. Alleen de winning van wolframiet als nevenproduct kan eenig voordeel opleveren.

5. Uit de voorgaande conclusies volgt, dat een RATIONEELE WINNING VAN DE OVERBLIJVENDE ERTSRESERVE in het gewest Billiton, binnen een beperkt aantal jaren, de eenige reëele basis voor de ontginningspolitiek van het gemeenschappelijk voort te zetten bedrijf zal zijn.

6. Zulk een rationeele ontginning der ertsreserve eischt een CONTINU-BEDRIJF en derhalve een spoedige radicale herziening der ontginningspolitiek van de Billiton-Maatschappij, die haar bedrijf in de laatste jaren er op ingericht heeft en reeds doende is om voor het einde van hare concessie in 1927 (dus binnen 5 jaren) een zoo groot en zoo voordeelig mogelijk deel der ertsreserve te winnen. Deze exploitatiewijze zal tengevolge hebben, dat de ontginning van de na 1927 resteerende reserve belangrijk minder loonend zal worden dan wanneer een rationeel werkplan voor een continu-bedrijf eerder tot stand komt.

Voor haar becijferingen en beschouwingen heeft de Commissie het einde van het werkjaar 1922/1923 (31 Mei 1923) als het meest practische overgangstijdstip naar de ontginningspolitiek van een gemeenschappelijk bedrijf aangenomen. Verschuiving tot een later tijdstip beteekent opnieuw een vermindering van ertsreserve èn in hoeveelheid èn in ertsrijkheid, waardoor de vooruitzichten van een rationeele ontginning van het restant slechter worden.

7. De Commissie heeft op grond van eigen onderzoek en door deskundigen na plaatselijke inspectie uitgebrachte rapporten zich kunnen overtuigen, dat de TECHNISCHE BEDRIJFSINRICHTINGEN alsmede de beschikbare INVENTARIS EN ARBEIDSKRACHTEN der Billiton-Maatschappij in goeden toestand verkeeren en voor de uitvoering van de ontginningspolitiek van het gemengde bedrijf, behalve normale vernieuwingen en aanvullingen, geen extra voorzieningen vereischen.

Voor een economische verwerking der daarvoor in aanmerking komende reserve zal evenwel tot aanschaffing van eenige baggermolens moeten worden overgegaan *).

De traditioneele verhoudingen tusschen de Billiton-Maatschappij en hare Chineesche mijnwerkers, alsmede de beschikking over ervaren Europeesch personeel zijn een groote waarborg voor een ongestoorden overgang naar een gemeenschappelijk bedrijf, weshalve de in het bedrijf der Billiton-Maatschappij geldende arbeidspraestaties, kostencijfers enz. na contrôle onveranderd in het Rapport der Commissie zijn overgenomen".

Wat verder de financieele positie, de waarde en vooruitzichten van het bedrijf betreft, heeft de Commissie — gelet op de zoo wisselvallige tinmarkt der laatste jaren — er van afgezien om in haar verslag een op de tinprijzen gebaseerde rentabiliteitsberekening op te nemen, daar deze te zeer van schommelende marktprijzen afhankelijk zou zijn om als betrouwbare gids te dienen voor de bepaling der waarde en de beoordeeling der vooruitzichten van het tinbedrijf op Billiton.

De Commissie heeft daarom de voorkeur gegeven aan een KOSTPRIJS-BEREKENING PER PICOL TIN, uitgaande van de boekwaarde van het loopende bedrijf per ultimo werkjaar 1922/1923 (31 Mei 1923), alsmede aannemende, dat de inventaris na 10 à 15 jaren gebruik een afbraakwaarde zal hebben die veiligheidshalve gelijk nul is te stellen. Op die basis zijn de totale kosten per picol tin bij een jaarlijksche productie van gemiddeld 125.000 picols in de eerste 5 jaren van het gemeenschappelijke bedrijf op ten hoogste *f* 95.— becijferd.

Uit deze zeer voorzichtig opgestelde kostprijsberekening der Commissie blijkt, dat er zelfs bij de buitengewoon lage tinprijzen in de eerste helft van 1922, die om de *f* 100.— per picol schommelden, een kleine winstmarge overblijft, terwijl bovendien naar haar oordeel verdere kostprijsverlaging te bereiken zou zijn — en trouwens sedert ook reeds bereikt is — door voortzetting van eenige reeds door de Billiton-Maatschappij getroffen maatregelen. Voor het geval, dat het gewonnen tin onverhoopt tegen kostprijs verkocht

*) Voetnoot bij de Mem. van Toelichting.
De practijk met den op Billiton reeds eenige jaren werkenden emmerbaggermolen leert, dat de productieprijs van de daarmede gewonnen tin (inclusief de noodige afschrijvingen van de installaties) blijft beneden den door de Commissie berekenden kostprijs van *f* 95.— per picol tin.

zou moeten worden, is de conclusie der Commissie, dat dan toch nog een geleidelijke verbetering van de liquiditeitspositie van het bedrijf bereikt kan worden door de beschikbaar komende afschrijvingsgelden als werkkapitaal te bezigen en zooveel mogelijk liquide te houden *).

In haar verslag komt de Commissie eenstemmig tot de slotsom, dat bij de oprichting van een gemeenschappelijk bedrijf als inbrengwaarde van het bedrijf der Billiton-Maatschappij is te stellen de balanswaarde ultimo werkjaar 1922/'23, door haar berekend op *f* 17.674.000,—. Haar beschouwing van de bedrijfsvooruitzichten in de naaste toekomst leidt haar er toe om voor het gemeenschappelijk bedrijf een zoodanige ontginnings- en afschrijvingspolitiek aan te bevelen, dat bij liquidatie na een rationeele exploitatie der ertsreserves, ten minste nog de nominale waarde der uit te geven aandeelen uitgekeerd kan worden.

§ 4. DE KEUZE DER VOORGESTELDE OPLOSSING. Uit het verslag der Commissie blijkt duidelijk het groote verschil tusschen den stand van zaken op Billiton tijdens de behandeling van de Tweede Kamer in het jaar 1917 en thans. Destijds waren de verwachtingen over de toekomst van het Billitonbedrijf hoog gespannen, vooral in het vooruitzicht van een toenemende uitbreiding van den diepbouw, die de alluviale ontginningen, waarvan het einde reeds in zicht kwam, op den duur zou kunnen vervangen. Velen meenden het einde der concessie zonder veel risico voor den Staat te kunnen afwachten en achtten een vroegtijdige regeling tusschen Staat en Maatschappij niet urgent.

De tegenwoordige situatie wordt na de tegenvallers met de diepbouwontginningen feitelijk beheerscht door de aangetoonde alluviale ertsreserve, welke volgens het bij het verslag der commissie gevoegd uitvoerige rapport van den mijningenieur der Bangkatinwinning W. F. F. Oppenoorth, niet meer voor groote uitbreiding vatbaar is. Daarbij komt, dat de Billiton-Maatschappij, toen zij haar kansen op tijdige concessieverlenging meer en meer zag verminderen en een voor Regeering en Maatschappij aannemelijke oplossing uitbleef, het zekere voor het onzekere nam en haar bedrijf gericht heeft op een sterk versnelde uitputting der aangetoonde reserve. Het resultaat van deze ontginningspolitiek, welke niet in strijd komt met de bepalingen der overeenkomst van 1892, is een stijgende productie in de jaren na 1917 en wel van rond 100.000 picols in dat jaar tot ruim 190.000 picols in het afgeloopen werkjaar 1921/'22. De Commissie heeft voorts geconstateerd, dat de Billiton-Maatschappij over voldoende technische hulpmiddelen en arbeidskrachten beschikt om haar productie tot minstens 200.000 picols per jaar op te voeren.

Door de Commissieleden P. Hövig en F. J. Houwert is een zeer gedetailleerde vergelijking uitgewerkt van de ontginning der ertsreserve:

a. bij invoering van de werkplannen door een gemengd bedrijf, waarbij het bedrijf op rationeele wijze en met de meest geëigende technische hulpmiddelen ongestoord voortgang kan hebben;

b. bij doorvoering van de werkplannen der Billiton-Maatschappij, dus met vervroegde beëindiging en dientengevolge versnelde uitputting der ertsreserve.

In het eerste geval kan de geheele ertsreserve in continubedrijf rationeel en economisch ontgonnen worden, d.w.z. op de voor elk terrein meest geeigende en voordeeligste methode in verband met de heerschende marktprijzen van tin. Op die wijze komt men tot een ontginningsplan van 10 à 15 jaren met een gemiddelde jaarproductie van 120.000 à 130.000 picols, waarbij tevens betere gelegenheid ontstaat om door voortgezet grondonderzoek een mogelijke uitbreiding der ertsreserve te verkrijgen.

In het tweede geval, d.w.z. bij voortzetting van de bedrijfspolitiek der Maatschappij, blijft na 1927 slechts een ertsreserve over, welke wegens het

*) Voetnoot bij de Mem. van Toelichting.
In dit verband schijnt het niet zonder belang er op te wijzen, dat de oogst 1922-1923 is verkocht voor een gemiddelden prijs van rond *f* 130.— per picol.

verdwijnen der gunstige gedeelten (kernen) uit de ertscentra een te lagen tinrijkdom zal hebben om daarop een bedrijf van eenige beteekenis te kunnen vestigen. Naar schatting zullen in het laatste geval 400.000 à 500.000 picols tin onontginbaar blijven, hetgeen bij de tegenwoordige winstmarge van rond *f* 30.— per picol een verlies van minstens 12 à 15 millioen gulden zou beteekenen. Ook de gunstige gelegenheid voor het zoeken naar tijdige versterking der ertsreserve zou dan voorbijgegaan zijn.

Sluit men een concessieverlenging uit, wegens de daaraan verbonden moeilijkheden tot regeling van de in dit geval voor den Staat gewenschte overwegende MEDEZEGGENSCHAP EN CONTRÔLE TER ZAKE VAN DE TOE TE PASSEN ONTGINNINGS- EN VERKOOPPOLITIEK, dan is onder de hiervoren geschetste omstandigheden de vorming van een gemeenschappelijk bedrijf voor de voortzetting der tinwinning van de Billiton-Maatschappij de aangewezen weg tot oplossing van het hangende vraagstuk.

Hiermede wordt tevens op een voor den Lande voordeelige en ook voor de Maatschappij aannemelijke wijze voldaan aan het in de aangenomen motie-Boissevain door de Tweede Kamer uitgedrukte verlangen, dat IN OVERLEG MET HET BESTUUR DER BILLITON-MAATSCHAPPIJ EEN BEHOORLIJKE GANG DER ONTGINNING TOT EN NA 1927 VERZEKERD WORDE.

De deskundige commissie heeft aangetoond, dat de exploitatie door de Billiton-Maatschappij goed geschiedt. Staatsexploitatie zou hier moeilijk ververbetering kunnen brengen, ook al staan de organisatie en de technische uitrusting van het Landsbedrijf op Banka bij die van het particuliere bedrijf op Billiton volstrekt niet ten achter. De tinbedrijven op Banka en Billiton echter hebben hun eigen zeer afwijkende historische ontwikkeling en bieden belangrijke verschillen, vooral in de arbeidsorganisatie.

De leiding van het Billitonbedrijf zonder meer in handen geven aan personeel met bedrijfservaring van Banka zou in de practijk ongetwijfeld min of meer desorganiseerend en storend werken op het bedrijf op beide eilanden, hetgeen trouwens ook het geval zou zijn, indien men het Bankabedrijf met personeel van de Billiton-Maatschappij zou willen voortzetten. Bovendien zou iedere ervaren ingenieur, opziener of arbeider, van Banka naar Billiton overgebracht, een verlies beteekenen aan inkomsten, omdat die werkkrachten op Banka veel productiever, dus met meer voordeel voor de schatkist, zijn te gebruiken dan op Billiton met zijn armere ertsreserve.

Geleidelijke voorbereiding tot Staatsexploitatie, als bedoeld in de door de Tweede Kamer in October 1917 verworpen motie-IJzerman, is onuitvoerbaar, omdat de Billiton-Maatschappij daartoe niet wenscht mede te werken, gelijk ook bij de door Minister Idenburg gedane poging tot overleg gebleken is.

De Commissie heeft geconstateerd, dat de beste oplossing die is, welke het tinwinningsbedrijf op Billiton zoo spoedig mogelijk verlost van den onnatuurlijken druk, waaronder het thans moet werken en waarbij het tot de hoogst mogelijke productie wordt gedreven, met het oog op de omstandigheid, dat de concessie binnen enkele jaren zal afloopen. Door het bedrijf van dien hoogen druk te bevrijden, bevordert men bovendien de geleidelijke verbetering van de tinmarkt, die min of meer overvoerd is en zeker niet beter wordt door het versterkte aanbod van Billitontin, als gevolg van de onnatuurlijk opgedreven productie der Maatschappij. Niet alleen uit hoofde van zijn aandeel in de opbrengst van Billiton, maar vooral met het oog op de zeer groote inkomsten van het Land uit den verkoop van Bankatin is een nadeelige invloed op de tinmarkt voor de schatkist niet zonder beteekenis.

Versnelde uitputting van de door de Billiton-Maatschappij aangetoonde ertsreserve, zonder dat het bedrijf in de gelegenheid is deze tijdig aan te vullen door verder onderzoek op Billiton of omliggende eilanden en in de territoriale wateren, beteekent bovendien niet alleen een voortijdige economische ondergang van het gewest Billiton, dat zijn welvaart uitsluitend aan de mijnindustrie dankt, maar ook een vervroegde vernietiging van een bestaande goede arbeidsorganisatie, waaraan thans een zeventienduizendtal rustige Chineesche arbeiders verbonden zijn.

§ 5. DE OPZET VAN HET GEMEENSCHAPPELIJK BEDRIJF.

Behoudens goedkeuring bij de wet en bekrachtiging door de algemeene vergadering der aandeelhouders van de Billiton-Maatschappij, is tusschen de Regeering en het bestuur dier Maatschappij (voorloopig) de volgende financieele opzet voor de „Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton" overeengekomen :

1e. Het land brengt in : het aan het bestaande contract ontleende recht op $^5/_8$ aandeel in de winst en in de liquidatieopbrengst van de Billiton-Maatschappij, alsmede een nieuwe concessie voor 25 jaren tot het opsporen en winnen van de zoogenaamde delfstoffen a volgens artikel 1 der Indische Mijnwet in het gewest Billiton (hoofdeiland, omliggende eilandjes en territoriale wateren), waartegenover het land *f* 10.000.000.— aan aandeelen A in de op te richten N.V. „Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton" ontvangt en bovendien de overwegende zeggingschap in het bestuur dier vennootschap verkrijgt.

2e. De Billiton-Maatschappij brengt in haar loopend bedrijf met voorraden en reserves en krijgt daarvoor *f* 6.000.000.— aan aandeelen B in het gemeenschappelijk bedrijf.

Voorts doet de Billiton-Maatschappij afstand van het haar in art. 5 van het bestaande contract toegekende preferent recht op uitkeering van *f* 3.137.468.61, bij liquidatie in 1927 en zulks tegen ontvangst van een bewijs van deelgerechtigdheid, dat haar na 1927 recht geeft op een winstaandeel ten bedrage van een kwart van het door de vennootschap te maken nettowinstcijfer, en, indien niet voldoende winst is gemaakt om die preferente vordering te delgen, ten slotte ook op een uitkeering bij liquidatie van de nieuwe naamlooze vennootschap; een en ander tot bedragen, welke te zamen genoemde som niet overschrijden.

Zoodra op dit bewijs van deelgerechtigdheid het totaal verschuldigde bedrag van *f* 3.137.468.61 zal zijn uitgekeerd, zullen daarmede alle rechten van den houder er van zijn vervallen en zal het bewijs worden ingetrokken.

3e. Elk aandeel A of B is groot *f* 1000.— en geeft recht tot het uitbrengen van één stem, zonder beperking van het aantal der door eenigen stemgerechtigde uit te brengen stemmen.

Alleen de rechtspersoon Nederlandsch-Indië kan houder van de aandeelen A zijn. Voor het land is hiermede een overwegende zeggingschap in het gemeenschappelijk bedrijf gewaarborgd.

4e. Ter bevordering van de noodige continuïteit, ook in de leiding van het bedrijf, zal de Billiton-Maatschappij voor de eerste vijf jaren als directie optreden. De directie kan echter door den raad van beheer te allen tijde worden ontslagen. De zetel van het bestuur der Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij wordt in Nederland gevestigd.

Van de 5 leden van den raad van beheer worden 3 door den Minister van Koloniën en 2 door de algemeene vergadering van houders van aandeelen B benoemd en ontslagen.

5e. Hetgeen de waarde van den inbreng overeenkomstig de door den Minister van Koloniën goedgekeurde balans per 31 Mei 1923 meer bedraagt dan het aandeelenkapitaal van *f* 16.000.000.—, zal gebracht worden ten bate van het reservefonds. Volgens de hierbovenvermelde berekening van de deskundige commissie zou dit meerdere bedrag *f* 1.674.000.— worden.

6e. Alle baten en lasten betreffende het 31 Mei 1923 geëindigde werkjaar 1922/'23, komen nog voor rekening van de Billiton-Maatschappij, terwijl de baten en lasten van het 1 Juni 1923 aangevangen werkjaar 1923/'24 voor rekening van de Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton zijn.

De hiervoren opgesomde hoofdpunten, waaromtrent reeds voorloopige overeenstemming tusschen Gouvernement en Billiton-Maatschappij werd verkregen, zijn in het aangeboden wetsontwerp nader uitgewerkt, terwijl voor verdere bijzonderheden naar de in § 7 voorkomende toelichtingen op de verschillende artikelen moge worden verwezen.

Een ontwerp van de Statuten der „Gemeenschappelijke Mijnbouwmaatschappij Billiton" is als bijlage aan deze Memorie toegevoegd.

Ter inzage door de leden der Kamer zijn voorts ter Griffie nedergelegd een afschrift van de op 15 Mei 1923 tusschen den Directeur van Gouvernements-

bedrijven, als zoodanig voor en namens Nederlandsch-Indië optredende, en den gevolmachtigd Gecommitteerde van het bestuur der Billiton-Maatschappij gesloten overeenkomst tot regeling van den overgang van het bedrijf naar de nieuwe vennootschap, zoomede een exemplaar van het onder dagteekening van 19 November 1923 tusschen den Minister van Koloniën en de Billiton-Maatschappij gesloten contract tot aanvulling van eerstgemelde overeenkomst.

Bij de overeenkomst van 15 Mei 1923 verbindt de Billiton-Maatschappij zich om zonder voorafgaande goedkeuring door den Directeur van Gouvernementsbedrijven geen hoogere productie dan 160.000 picols tin als productiebasis voor haar werkplan 1923 — 1924 aan te houden en overigens bij de samenstelling en uitvoering van dit werkplan rekening te houden met een geleidelijken overgang naar de voorgenomen ontginningspolitiek in gemeenschappelijk bedrijf. Evenwel zou de Maatschappij niet meer aan evenvermelde beperkingen gebonden zijn, wanneer het onderhavig wetsvoorstel op 15 Maart 1924 niet door de Staten-Generaal mocht zijn aangenomen. Bij het aanvullingscontract is evenbedoelde fatale termijn verschoven tot 30 April d.a.v.

Ingevolge de overeenkomst van 15 Mei 1923 zal de Regeeringscommissaris in Indië gedurende het overgangstijdperk contrôle uitoefenen op de wijze, als in die overeenkomst omschreven.

LETTER C.

Notities van den Gedelegeerd Commissaris van de Billiton-Maatschappij inhoudende een verweer tegen de aanduiding van de door die maatschappij toegepaste exploitatie-politiek met „roofbouw" (ontleend aan het „Historisch overzicht van het ontstaan der G.M.B.").

De in de M.v.T. gebruikte termen of zinsneden als :

a. verhaaste uitbuiting der nog bestaande ertsreserve;
b. afroomen van den nog restenden tin-voorraad van Billiton;
c. vóórtijdige uitputting van den bodemrijkdom;
d. versnelde uitputting van de meest winstgevende deelen van de op het eiland nog voorkomende tinertsen, waardoor uit den aard der zaak de winning van de na 1927 nog overblijvende armere ertsrestanten economisch onmogelijk of zeer moeilijk wordt gemaakt;
e. een sterk versnelde uitputting der aangetoonde ertsreserve;
f. bij voortzetting van de bedrijfspolitiek der Maatschappij blijft na 1927 slechts een ertsreserve over, welke wegens het verdwijnen der gunstige gedeelten (kernen) uit de ertscentra een te lagen tinrijkdom zal hebben om daarop een bedrijf van eenige beteekenis te kunnen vestigen,

zijn aanleiding geweest, dat in het afdeelingsverslag en in de discussies door eenige leden van den Volksraad de in de laatste jaren door de B.M. gevolgde bedrijfspolitiek gelijk wordt gesteld aan het plegen van „roofbouw". Wat is roofbouw bij een alluviaal mijnbouwbedrijf? Men zou daaronder in de eerste plaats kunnen verstaan het op goed geluk verwerken van alluviale lagen zonder door voorafgaand grondonderzoek de waarde daarvan vast te stellen en zonder te zorgen voor het vormen en op peil houden van eene met de grootte van het bedrijf verbandhoudende ertsreserve.

Zonder zulk eene ertsreserve is eene economische winning van het erts uit de alluviale lagen onmogelijk.

Aan dit soort „roofbouw" heeft de B.M. zich zeker allerminst bezondigd.

Reeds in 1880 is de B.M. begonnen door stelselmatig grondonderzoek, gepaard gaande met eene systematische opname van het eiland, eene alluviale ertsreserve te vormen. Dit grondonderzoek is tot op den huidigen dag voortgezet en heeft feitelijk de Fin. Techn. Commissie in staat gesteld de waarde der concessie te beoordeelen. Had de B.M. op goed geluk doorgewerkt en niet voor ertsreserve gezorgd, dan kan men gerust aannemen, dat de concessie nu reeds sedert vele jaren zoogoed als waardeloos zou zijn en dat in ieder geval een financieel-technisch onderzoek als thans verricht is, onmogelijk zou zijn geweest.

Het is aan het beleid der B.M. te danken, dat er nu nog sprake kan zijn van Staatsexploitatie of van een Gemeenschappelijk Bedrijf. Alleen al door tijdige

aantooning van ertsreserve en het op peil houden dier reserve heeft de B.M., nog afgezien van hare ook van Regeeringszijde gunstig beoordeelde wijze van exploitatie, bewezen, dat zij van het haar verleende concessie-recht het juiste gebruik gemaakt heeft, hetgeen niet alleen aan hare aandeelhouders, doch zeer zeker ook den Staat en het gewest Billiton is ten goede gekomen.

In bovenvermelden zin is er dus van „roofbouw" geen sprake. Een ander soort „roofbouw" zou men kunnen noemen het zoodanig verwerken van aangetoonde ertsreserves, dat een deel daarvan technisch niet meer te winnen zou zijn. Dit is bij de tegenwoordige machinale werkwijze vrijwel onmogelijk. Technisch winbaar zijn zulke restanten altijd nog wel, zij het zonder winst of met verlies.

Zoo komt men dan tenslotte tot het feit, dat — zooals de Fin. Techn. Commissie het in haar rapport (conclusie 6) uitdrukt :

„de B.M. haar bedrijf in de laatste jaren er op ingericht heeft en reeds doende „is om voor het einde van hare concessie in 1927 (dus binnen 5 jaren) een zoo „groot en zoo voordeelig mogelijk deel der ertsreserve te winnen", een handelwijze, die elders in de M.v.T. betiteld wordt met „verhaaste uitbuiting", „afroomen", „vóórtijdige uitputting", enz.

Zulk een bedrijfspolitiek zou inderdaad in zekeren zin met roofbouw te vergelijken zijn, wanneer zij werd gedreven *zonder noodzaak*, dus b.v. om tijdelijk eens extra te profiteeren van hooge tinprijzen, zonder rekening te houden met de toekomst. De B.M. heeft zich echter op eene „verhaaste uitbuiting" van hare ertsreserve *moeten* inrichten, omdat zij tot op veel te korten termijn vóór den afloop van hare concessie in het onzekere wordt gelaten wat met haar gebeuren zal na 1927, en het tegenwoordig concessie-contract de overname van hare bezittingen, dus ook van hare in het belang van eene economische exploitatie aangetoonde ertsreserve niet of totaal onvoldoende regelt. Niets waarborgt de B.M., dat in 1927, ingeval van Staatsexploitatie, de bestaande ertsreserve voor een billijk bedrag door den Staat zou worden overgenomen. De in 1894 opgedane ervaring met de Gerechtelijke Taxatie-Commissie, die de waarde der bezitting in totaal op ruim 3 millioen taxeerde, wijst eerder op het tegendeel. De beide voor de Regeering in deze Commissie zitting hebbende leden wilden destijds de waarde der ertsreserve niet in de taxatie opnemen en het heeft veel moeite gekost dit toch gedaan te krijgen, zij het voor een te klein bedrag.

De B.M. is door de omstandigheden genoodzaakt geworden haar bedrijf zóó in te richten, dat het grootste en beste deel van de door haar geheel op eigen initiatief aangetoonde ertsreserve nog mede ten bate van hare aandeelhouders kan komen, wanneer onverhoopt het bedrijf haar in 1927 ontnomen wordt. Zij moest wel het zekere voor het onzekere nemen, omdat zij dit tegenover hare aandeelhouders verplicht was.

Het is de drang der omstandigheden, die de B.M. genoodzaakt heeft tot de thans gevolgde bedrijfspolitiek.

Aan het ontstaan dier omstandigheden heeft de B.M., die reeds in 1908 begonnen is te onderhandelen over concessieverlenging, geen schuld.

Voor een goed beheerde mijnbouwonderneming met een voldoend aantal concessie-jaren in het vooruitzicht bestaat geen aanleiding tot eene versnelde en oneconomische uitputting der ertsreserve. Integendeel, dit is tegen het belang harer aandeelhouders.

Maar een mijnbouwonderneming, die gedwongen kan worden haar bedrijf aan den Staat over te doen zonder de minste zekerheid, dat hare bezittingen voor een billijken prijs zullen worden overgenomen, wordt ondanks haar zelve genoodzaakt tot het volgen van een bedrijfspolitiek, die zonder dien dwang der omstandigheden in zekere mate met roofbouw zou kunnen worden vergeleken.

De B.M. kan echter dienaangaande geen verwijt treffen. Wij vertrouwen, dat bij de behandeling door de wetgevende macht zulks in het juiste licht zal worden gesteld".

LETTER D.

Ruwe berekening van het percentage in de Venit, waarop de B.M. aanspraak kan maken.

	Banka	G.M.B.
Ertsreserves op 1 Januari 1934	8.343.000 q	3.046.000 q
hiervan is ontgonnen tot ult. 1937 (afgerond).....	618.000 „	327.000 „
zoodat de ertsreserves op 1 Januari 1938 bedroegen	7.725.000 q	2.719.000 „
derhalve van de gezamenl. bedrijven		10.444.000 quintalen.

Door de B.M. kan in de gezamenlijke bedrijven worden ingebracht het $^3/_8$ deel van de tot ultimo 1948 door de G.M.B. te maken productie; bij een veronderstelden aanvang van de Venit per 1 Januari 1938 derhalve gedurende 11 jaar.

De omvang van deze productie wordt beheerscht door de restrictiebepalingen. Bij een gemiddeld toegestane productie voor die periode van resp. 60% en 100% van de standaardproductie kan de productie van de thans door de G.M.B. geëxploiteerde bedrijven tot eind 1948 als volgt berekend worden.

De standaardproductie van de loopende overeenkomst bedraagt voor Billiton 14.838 long tons = 150.754 quintalen. De G.M.B.-productie zal derhalve in 11 jaren bedragen bij 60% quotum: 60% van 11 × 150.754 q = 994.976 q en bij 100% quotum: 100% van 11 × 150.754 q = 1.658.294 q.

Het aandeel van de B.M. daarin bedraagt $^3/_8$ deel, uitmakend resp. 373.116 q en 621.860 q. [1]).

Aan de hand van deze cijfers is de volgende opstelling te maken.

Bij een gemiddeld productie-quotum van

	60%				100%			
	wordt ingebracht door							
	het Land		Billiton Mij.		het Land		Billiton Mij.	
	hoeveelheid	%	hoeveelheid	%	hoeveelheid	%	hoeveelheid	%
aan Bangkatin	7.725.000				7.725.000			
aan Billitontin	2.345.884		373.116		2.097.140		621.860	
	10.070.884	96,43	373.116	3,57	9.822.140	94.05	621.860	5,95
	10.444.000 = 100%				10.444.000 = 100%			

De op deze wijze berekende aandeelen in de ertsreserves van beide deelnemers zijn niet zonder meer maatgevend voor hun financieele participatie, daar de lagere kostprijs — en daardoor hoogere wintsmarge — van het Bangkatin een wijziging ten voordeele van het Land te weeg dient te brengen. Hiertegenover moet echter een correctie ten faveure van de B.M. worden aangebracht in verband met de omstandigheid, dat de door het Land in te brengen producties zich over een grooter aantal jaren uitstrekken, waardoor de gekapitaliseerde waarde van de daarmede te maken winsten verhoudingsgewijze lager wordt dan die der B.M.

[1]) Op de in den aanvang van Juni 1938 gehouden vergadering van het Internationale Tin Comité werd besloten de standaardproducties van Malakka en Nederlandsch-Indië tot het einde van de loopende overeenkomst met $7^1/_2$ % te verhoogen. Dit brengt een kleine wijziging in hoogerberekende percentages. Aannemende, dat de herziene standaardproductie tot ultimo 1948 zou gelden, zouden de percentages uitkomen op 96,15% voor het Land en 3.85% voor de B.M. bij een quotum van 60% tegen 93,6% voor het Land en 6,4% voor de B.M. bij een quotum van 100%.

DE PERMANENTE DREIGING VAN HET SYNTHETISCHE PRODUCT

DOOR Ir. H. N. BLOMMENDAAL

Dank der Genialität unserer Erfinder und Chemiker und durch unsere Tatkraft werden wir die Wege finden, uns vom Import jener Stoffe unabhängig zu machen, die wir selbst zu erzeugen oder zu ersetzen in der Lage sind.

ADOLF HITLER, 13-7-'34.

Inleiding.

Het is geenszins de bedoeling van dit artikel het dreigende spook van het synthetische product op te roepen, begeleid door de traditioneele paradepaarden van de meedoogenloos weggevaagde meekrap- en indigocultuur. Veeleer moet hierin een poging gezien worden om een overzicht te geven van den recenten ontwikkelingsgang der technologie met de daaraan verbonden consequenties voor het natuurproduct; in het bijzonder voor dat, gewonnen in Nederlandsch-Indië.

Het tempo, waarmede door de chemische industrie nieuwe gebieden ontsloten worden, is verbijsterend. De groote drijfveer hiervoor is ontegenzeggelijk het autarkisch streven van vele naties, maar men hoede zich er voor dit als den eenigen stimulans te zien. Behalve dat het in het wezen der techniek ligt opgesloten een voortdurend hooger peil te bereiken, als een zichzelf versnellend proces, worden bij de stimuleering hiervan toch zeer bewust doeleinden nagestreefd, die aan autarkie geheel vreemd zijn. In zijn inleiding tot het Symposium over „Octrooibescherming en

Techniek" op 20 Januari 1938 te Delft gehouden, wees Mr. Alingh Prins terecht op de navolgende punten:

1. De eigenschappen van kunstmatig bereide grondstoffen heeft men als regel veel sterker in de hand dan die van natuurgrondstoffen; door hun technische kwaliteiten kunnen zij waardevoller zijn.
2. Grootere vrijheid in de keuze van arbeidskrachten, daar de voortschrijdende mechanisatie ontscholing van den industrieelen arbeider brengt. Aanpassing van den arbeider aan de machine moge nog noodzakelijk zijn, het geschoold zijn in bepaalde werkzaamheden wordt van steeds minder belang.
3. Onafhankelijkheid van grondstofproduceerende landen, in het bijzonder overzeesche gewesten, daar deze prefereeren de grondstoffen ter plaatse te verwerken en afgewerkte producten uit te voeren (industrialisatie).
4. Door beide voorafgaande factoren is de industrie onafhankelijker geworden inzake de plaats van vestiging. De gebondenheid aan bepaalde gebieden is verminderd.
5. Een doelmatige bescherming van den geestelijken eigendom maakt, dat het vinden van nieuwe grondstoffen, alsmede nieuwe werkwijzen uit bestaande grondstoffen een grooten prikkel ondervindt. Onder deze rechtszekere verhoudingen wordt de nieuwe vinding zoowel voor den uitvinder als voor de nijverheid aantrekkelijk, zoodat de research hoogtij viert.

Vat men dit voorgaande samen, dan kan geconstateerd worden dat, terwijl eenerzijds een steeds grooter deel der bevolking haar bestaan in de nijverheid moet vinden, er tegelijk een zeer sterke en snelle ontwikkeling der techniek plaats vindt, met als gevolg een doorloopende dreiging van groote verschuivingen in de economische verhoudingen als blijvend verschijnsel.

Het peil der techniek is hiermede tot één der belangrijkste wapenen, zoo niet het belangrijkste wapen in den economischen strijd verheven.

In dit licht bezien gloort er veel morgenrood voor het synthetische product en veel avondschemering voor de natuurlijke grondstof.

Nu moge het technologisch subcomité van het „National Resources Committee" te Washington verzekeren, dat de tech-

nologische werkloosheid één der meest tragische gevolgen is van de aanvaarding van nieuwe uitvindingen, maar dat niet vergeten mag worden, dat naast vernietiging van het bestaande, nieuwe mogelijkheden worden geschapen, dit alles neemt niet weg, dat het karakter van de verdere ontwikkeling bij voorbaat vaststaat. Voor een specifiek grondstoffen produceerend land als Nederlandsch-Indië moet het dan ook wel van belang geacht worden, dit duidelijk en rustig voor oogen te houden.

In hetzelfde rapport wordt er blijkbaar ter geruststelling op gewezen, dat tusschen het ontstaan van een uitvinding en de eigenlijke sociale gevolgen hiervan gemiddeld een tijdsruimte van ongeveer 30 jaar ligt, waardoor er altijd gelegenheid is zich aan deze gevolgen aan te passen (compensatietheorie). Aan den anderen kant wordt in het rapport het advies verstrekt, dat een bijzondere commissie in het leven zal worden geroepen, die zal nagaan welke bedrijven en beroepen vermoedelijk den invloed zullen ondervinden van op handen zijnde technologische veranderingen, met name of daaruit werkloosheid zal voortkomen. De betrokken bedrijven en arbeiders behooren daarvan tijdig op de hoogte gesteld te worden.

Vooruitloopende op het rapport van een dergelijke commissie voor Nederlandsch-Indië, zal haar eindconclusie moeten luiden: „alle export-bedrijven", waarmede dan tevens de beoogde waarschuwing gegeven is.

Voor zoover zich laat aanzien is hiermede de onafwendbare toekomstige ontwikkeling geteekend. In het betoog komt slechts één aanvechtbare schakel voor, n.l. de genoemde periode van 30 jaar. Het is niet voor discussie vatbaar dat, naarmate het onderzoek voortschrijdt en de economische organisatie zich perfectionneert, deze periode korter zal worden, maar deze periode zal economisch betwist worden door het bestaande met dezelfde wapenen als waarmede het nieuwe zich baan tracht te breken. Deze strijd zal zich grootendeels afspelen in de onderzoekingslaboratoria, dus op een terrein waar ook een klein volk groot kan zijn.

Hierin schuilt voor Nederlandsch-Indië dan ook de eenige mogelijkheid om haar bestaansbronnen te verdedigen in den komenden strijd. Hoe de kaarten in dezen strijd verdeeld zijn, zal thans nagegaan worden. Morgen is het wellicht, ja zelfs waarschijnlijk, reeds anders.

Rubber.

Het belangrijkste exportproduct van Nederlandsch-Indië is ontegenzeglijk rubber, dat in 1937 31,38% der uitvoerwaarde uitmaakte.

Reeds vóór den grooten wereldoorlog was synthetische rubber bekend, als resultaat van den drang naar zuiver wetenschappelijke analyse en synthese om het geheim van den chemischen opbouw van rubber te ontsluieren. De naam van Harries is hier onafscheidelijk aan verbonden. Dit onderzoekingswerk, geenszins met deze bedoeling verricht, diende als basis voor de technische vervaardiging van de z.g. methylrubber, een op rubber gelijkend product, dat tijdens den oorlog in Duitschland aan het nijpend gebrek aan grondstoffen het hoofd moest bieden.

Op analoge wijze werd de chemische literatuur misbruikt om naarstiglijk te vorschen naar verbindingen, die volgens de desbetreffende onderzoekers met de grootst mogelijke omzichtigheid behandeld dienden te worden. Uit deze wetenschap ontstond het gaswapen, dat in het gasmasker zijn afweer vond. Een zeer essentieel onderdeel van het gasmasker wordt gevormd door rubber, zoodat sedert den historischen datum van 22 April 1915 uitsluitend om deze reden reeds, een oorlog zonder deze grondstof een onmogelijkheid is geworden.

Na den grooten oorlog bleef dit vraagstuk aanvankelijk rusten. De betreffende installatie werd historisch monument, die men voor noodgevallen achter de hand hield. De eigenschappen van het synthetische product konden toentertijd die van het natuurproduct nog geenszins evenaren. De moeilijke economische toestand in het bijzonder voor die landen, die door den vrede kolonieloos werden, deed reeds spoedig het streven geboren worden te komen tot een gelijkwaardig synthetisch product, dat zoo mogelijk nog goedkooper moest zijn.

Van 1926 af werd dit onderzoek weer zeer ernstig ter hand genomen, waarbij als belangrijkste resultaat de zekerheid werd verkregen, dat hiertoe verschillende wegen openstaan. Afhankelijk van den gevolgden weg, dien men in onderdeelen nog kan modificeeren, werd een geheele serie producten verkregen, die in sommige opzichten het natuurproduct niet konden evenaren, maar in andere eigenschappen daarentegen dit belangrijk overtroffen. Als aangename bijkomstigheid aanvaardde men, dat deze producten minder variabel in eigenschappen zijn dan het natuurproduct.

Zoo kwam men in Duitschland met als uitgangspunt cokes (kool) en kalk, door middel van den electrischen lichtboog omgezet in calciumcarbide, tot de „Buna"-soorten, hoofdzakelijk door de I.G. „Farbenindustrie" ontwikkeld.

Het calciumcarbide ontwikkelt het acetyleen, dat over de tusschentrappen acetaldehyd, acetaldol, butyleenglycol in butadieen wordt omgezet. Dit *bu*tadieen wordt met behulp van *na*trium gepolymeriseerd tot Buna-rubber, vandaar de naam.

Buna N heeft als belangrijkste practische eigenschap in tegenstelling met natuurrubber, dat het niet opzwelt in vluchtige oplosmiddelen, zooals benzine. Verder een beteren weerstand tegen afslijten en betere verouderingsverschijnselen, d.w.z. een betere bestendigheid tegen zuurstof, licht en warmte.

Buna S heeft weer eenigszins andere kwaliteiten, waarvan in het bijzonder de hittebestendigheid naar voren komt.

Het op technische schaal produceeren van deze artikelen werd sterk in de hand gewerkt door bovendien op het natuurproduct een zeer hoog invoerrecht te leggen, n.l. 125 M. per ton in Mei 1937, sedertdien weer verhoogd tot 170 M. per ton. De opbrengst komt ten goede aan de financiering van het Bunafabrikaat.

Op deze wijze is het volgens Dr. Rudolf Eicke, één der directeuren van de Reichsbank in de „Braune Wirtschaftspost", mogelijk geworden om synthetische rubber, die in 1936 nog 5 — 6 M. per kg kostte, thans voor 3 M. per kg te fabriceeren. Daar de fabrieken hun installaties nog sterk uitbreiden, mag volgens hem een nog verdere prijsdaling worden verwacht.

Over werkelijk bereide hoeveelheden staan geen betrouwbare cijfers ter beschikking. Voor dit jaar wordt geraamd, dat de productie 24000 tot 30000 ton zal bedragen tegenover een invoer van ruwe rubber in 1937 van 98200 ton. Het synthetische product is dus reeds in staat in een belangrijk deel der behoefte aan ruwe rubber te voorzien. Deze kunstrubber biedt bovendien door bijzondere eigenschappen nog nieuwe mogelijkheden.

In Rusland heeft zich een soortgelijke ontwikkeling voltrokken. De eerste berichten over de fabricatie van synthetische rubber uit aardappelen werden door het groote publiek niet ernstig opgenomen. Het uitgangspunt wordt hier gevormd door het zetmeel, het aardappelmeel, dat versuikerd wordt en vergist tot aethylalcohol. Over het tusschenproduct aceton komt men na eenige tusschentrappen tot het methyl-butadieen of isopreen, de elementaire bouwsteen van rubber.

Hoewel de eigenschappen van de aldus bereide rubber tot nu toe zeker nog niet gelijkwaardig zijn aan die van het natuurproduct, heeft dit toch geenszins verhinderd dat gedurende de laatste jaren de helft der rubberbehoefte in Rusland gedekt werd door het synthetische product, n.l. rond 30000 ton invoer tegenover rond 30000 ton eigen productie. Hiernaast blijft men ijverig zoeken naar andere rubberleverende gewassen.

In vergelijking met Duitschland valt als meest kenmerkend verschil op, dat in Rusland het zwaartepunt valt op een landbouwproduct, dat in onafzienbaren tijd in vrijwel onbeperkte hoeveelheden ter beschikking staat, terwijl Duitschland op zijn mineralen rijkdom in moet teren. Dit is zeker geen toeval.

In Polen heeft dit vraagstuk eveneens de aandacht en fabriceert men het product „Ker" eveneens uit alcohol, waarmede men reeds zeer goede resultaten moet hebben bereikt. Tsjechoslowakije werkt naar Russisch voorbeeld, wegens zijn rijkdom aan suikerbieten en aardappelen, terwijl in Italië zoowel de Pirelli-fabrieken als de Montecatini-fabrieken zich met dit probleem bezig houden. Zoo noodig zullen zij ook in staat blijken te zijn een product te leveren, dat rubber vervangen kan.

Hiernaast wordt ook hier ernstig gezocht naar andere rubberleverende gewassen.

Amerika neemt als grootste afnemer van rubber een eigen plaats in. Behalve een groote afnemer is Amerika eveneens het belangrijkste exporteerende land van uit rubber vervaardigde artikelen. De prijs van de ruwe grondstof wordt hierdoor voor dit land een zeer belangrijke factor, evenals voor de in de andere landen gevestigde dochterfabrieken, zij het ook dat de prijs van de ruwe grondstof in het rubberartikel een ondergeschikt onderdeel vormt. Dit neemt niet weg, dat reeds lang, voordat de synthetische rubber het stadium van het laboratorium gepasseerd was, er teekenen waren, dat ook in Amerika eenige ongerustheid bestond ten aanzien van de afhankelijkheid der productiegebieden, speciaal wat betreft den regelmatigen aanvoer van de grondstof. Ook prijspolitieke overwegingen speelden een rol. Het regenereeren van rubber, de z.g. „reclaimed rubber industry", heeft zich dan ook bij de allerlaagste rubberprijzen gehandhaafd, mede als verkapte bufferstock.

Teneinde den omvang van deze reclaimed rubber industry nog eens in het licht te stellen, moge er aan herinnerd worden, dat

in 1937 het verbruik van reclaimed rubber in Amerika 29,8% der ruwe-rubberconsumptie bedroeg.

De belangstelling voor het synthetische product in Amerika moet dan ook in de eerste plaats gezien worden als een veiligheidsmaatregel, maar men is uiteraard niet blind voor de technische voordeelen, die in het synthetische product schuilen, boven die van het natuurproduct. Dit leidde tot de ontwikkeling van het Dupreen en later het Neopreen van de Dupont de Nemours & Co., waartoe de Jezuïetenpater Nieuwland zijn aandeel bijdroeg.

Neopreen wordt in verschillende typen vervaardigd, evenals de Buna. Ook het uitgangspunt is hetzelfde, n.l. acetyleen. De meest prominente eigenschap van Neopreen is eveneens de bestendigheid tegen vluchtige oplosmiddelen en de chemische resistentie. Het kan ook worden afgeleverd als latex, dus een product overeenkomende met het natuurlijke melksap der rubberboomen, maar met constanter eigenschappen. Men heeft deze zelfs zoover in de hand, dat ook omgeladen latex geleverd kan worden, d.w.z. dat de rubberbolletjes een positieve electrische lading bezitten in plaats van de normale negatieve lading. Dit in combinatie met een kleinere deeltjes-grootte maakt deze latex uiterst geschikt voor impregnatiedoeleinden.

Amerika gaat in dit opzicht echter nog verder, daar hier ook de bakermat gevonden wordt van het bakeliet, de kunsthars, waaraan Bakeland zijn naam gaf, die in vele opzichten superieur is aan eboniet of „hard rubber".

Deze synthetische producten, uit carbolzuur en formaldehyd bereid door condensatie en polymerisatie, verdringen de rubber op een geheel ander gebied, zonder hiermede eenige chemische verwantschap te hebben.

Hetzelfde kan gezegd worden van het in Duitschland aan belangrijkheid winnende „Oppanol B", een gepolymeriseerd vinylderivaat, dat eveneens tot de plastische massa's behoort. Het bezit evenals rubber elastische eigenschappen, vrijwel onbegrensde chemische bestendigheid en daardoor duurzaamheid. De electrische eigenschappen zijn gunstig, maar men ondervindt nog moeilijkheden met de verwerkbaarheid.

Een geheele serie synthetische vervangingsmiddelen is gereed om de taak van rubbersoluties als impregneeringsmiddel over te nemen, evenals die der rubbercementen, b.v. Plexigum en Plextol, beide polyacrylzureesters, gefabriceerd door Röhm & Haas A.G.

te Darmstadt, Acronal van de I.G. Farbenindustrie A.G. te Frankfort, etc., etc.

Ten slotte dient wat Amerika betreft nog melding gemaakt te worden van het thiokol, een vervangingsmiddel voor rubber, dat bereid wordt uit aethyleendichloride, loog en zwavel. Hieruit ontstaan hoogere olefinenpolysulfiden, die gecondenseerd worden tot thiokol. Zij zijn eveneens in verschillende kwaliteiten verkrijgbaar, zooals thiokol B, C, C 103, etc. Wegens den uiterst onaangenamen geur van deze producten was men er aanvankelijk niet bovenmatig mede ingenomen. Inmiddels schijnen de bezwaren in zoo verre te zijn ondervangen, dat de Dow Chemical Works overgaan tot oprichting van een fabriek met een jaarproductie van 2.000.000 lbs.

In Duitschland is de fabricage ter hand genomen door de Thiokol G.m.b.H. te Saarau, terwijl de I.G. Farbenindustrie met haar Perdurenen G, H, L en Sp iets soortgelijks ter markt brengt.

In Engeland, dat uiteraard meer geïnteresseerd is in de bijzondere eigenschappen der synthetische producten dan in onafhankelijkheid van grondstoffen, mocht vooral de Neopreen zich in de belangstelling der Imperial Chemical Industries verheugen. De prijs van dit product wordt met *f* 2,50 à *f* 3,50 per kg aangegeven.

Overzien wij dit geheel, dat verre van volledig is, dan moet de conclusie getrokken worden, dat op ieder toepassingsgebied de techniek een vervangingsmiddel van rubber aan kan bieden, dat weliswaar niet in alle, maar toch in verscheidene opzichten hieraan ontegenzeglijk superieur is.

De prijzen zijn thans nog te hoog om het in vrije concurrentie tegen het natuurproduct te kunnen opnemen, maar deze hebben thans reeds een zoodanig niveau bereikt, dat voor bepaalde doeleinden gemengde toepassing wordt overwogen, teneinde eenige eigenschappen van het natuurproduct te verbeteren. Bovendien speelt bij het soort processen, volgens welke de synthetische producten worden bereid, het chemisch rendement een zeer groote rol. Slaagt men er in dit rendement op te voeren, hetgeen bij dit soort processen eerder regel is dan uitzondering, dan daalt de prijs daarmede evenredig.

Een tweede belangrijk middel om den kostprijs van deze processen te verlagen is het vinden van een doelmatig afzetgebied voor de afvalproducten, waardoor de rentabiliteit plotseling op een geheel andere basis gesteld kan worden.

In dit verband dient er aan herinnerd te worden, dat Faraday reeds in 1826 constateerde, dat rubber een koolwaterstof was en hiervan ook de empirische formule wist aan te geven. Het duurde echter tot 1909 voordat Fritz Hofmann er in slaagde uit isopreen rubberachtige materialen te verkrijgen. Sindsdien heeft de rubberchemie met steeds rasscher schreden vorderingen gemaakt, ten slotte resulteerende in de situatie, zooals die hier is geschetst, waarmede het laatste woord zeer zeker nog lang niet gesproken is.

Zoo mag dan ook redelijkerwijs verwacht worden, dat ook het probleem der regeneratie der synthetische rubber uit daarmede vervaardigde artikelen, dat tot nu toe niet mogelijk bleek, binnen afzienbaren tijd zal zijn opgelost. De practische toepassingsmogelijkheid zou hiermede een belangrijken stap voorwaarts doen. Dit is slechts een kwestie van tijd, waarschijnlijk van zeer korten tijd.

De uitspraak lijkt dan ook niet te gewaagd, dat de synthetische rubber voor het natuurproduct een zeer reëel gevaar beteekent, dat niet te licht mag worden aangeslagen.

In hoeverre dit gevaar door producenten van ruwe rubber en hunne deskundige voorlichters tijdig is onderkend, kan hier als nutteloos buiten bespreking blijven. Wel moge er op gewezen worden dat research voor gezamenlijke rekening der producenten, met als doelstelling verbetering van de eigenschappen van het natuurproduct, het zoeken naar nieuwe afzetmogelijkheden door gewijzigde afleveringsvormen of het bereiden uit rubber van afgeleide producten met nieuwe perspectieven, zich nooit in de onverdeelde belangstelling heeft mogen verheugen van die producenten, die tevens consument waren. Hoe begrijpelijk zij overigens is, getuigt deze houding aan den anderen kant van kortzichtigheid.

Het was dan ook een maatregel van wijs beleid in de internationale restrictieovereenkomst voorzieningen op te nemen, die het mogelijk maken deze research met kracht ter hand te nemen. Hiermede is echter de brug nog niet geslagen naar de industrie van rubberartikelen, speciaal van die landen, welke op export van een groot gedeelte van het daaruit vervaardigde artikel zijn aangewezen. Dit zal eerst het geval zijn indien deze research leidt tot belangrijke uitkomsten, die het voor de consumptieindustrie de moeite waard maken met de plantageindustrie in verbinding te treden. Voorshands is dit niet het geval, daar een groote achterstand ingehaald dient te

worden. Dit neemt niet weg, dat in principe de juiste, maar ook de eenigst mogelijke weg is ingeslagen.

Tot den voorsprong, dien de rubber verwerkende industrie heeft verkregen, hebben de maatschappijen, die tevens producent zijn van de ruwe grondstof, onder den stimulans van het eigen belang, zeker niet het minst bijgedragen. Het blijft daarom slechts te betreuren, dat men dit terrein voor vruchtbare economische samenwerking braak heeft laten liggen. Het blijft, om in termen der rubbercultuur te spreken, altijd voordeeliger een tuin van den beginne af aan schoon te houden dan een vuil geworden tuin weer uit de „bloekar" te halen. Dit werk zal onherroepelijk verricht moeten worden, daar anders de tuin vroeg of laat verstikt en dientengevolge volkomen waardeloos wordt.

Ten slotte nog een enkel woord onder dit hoofd over de voor Nederlandsch-Indië zoo belangrijke guttapercha, die door den vooruitgang der techniek van verschillende zijden bedreigd wordt. Als laatste snufje op het gebied der moeilijkheden, die guttapercha op haar weg geplaatst vindt, is thans ook de synthetische guttapercha verschenen, de z.g. „Gattasyn", door de Deutsche Celluloid-Fabrik te Eilenburg op de markt gebracht. Het betreft hier een zuiver vervangingsmiddel van geheel andere chemische samenstelling, dat reeds diverse toepassingsgebieden gevonden heeft.

De A.E.G. propageert voor algemeene isolatiedoeleinden „Stabol", een polyacrylzureester, afgeleid van aethyleen, en de Siemens-Schuckertwerke „Portodur", een vinylpolymerisaat, waarvoor het uitgangspunt door acetyleen wordt gevormd.

Aardolieproducten.

Na de rubber volgen in belangrijkheid de aardolieproducten, welke 17,38% van de uitvoerwaarde in 1937 uitmaakten.

Ook hier dringt zich hetzelfde beeld op als voor de rubber. Het land dat het sterkst afhankelijk is, maar zich bovendien toelegt op het vormen van een sterke luchtmacht, waarnaast het groote daadwerkelijke belangstelling aan den dag legt voor de constructie van een volksauto, geeft in dit opzicht vrijwel geheel den toon aan.

Het oudste procédé is de synthetische bereiding van koolwaterstoffen door de hydreering van kool onder hoogen druk.

In 1920 richtten eenige vooruitziende financiers met Dr. Fr. Bergius de „Bergius Werke" in Rheinau-Mannheim op.

Spoedig daarna koopt de I. G. Farbenindustrie de patenten van Bergius op en neemt de fabricatie in eigen handen.

Tegenwoordig volgt men een anderen weg. De kool wordt vergast tot watergas, welk gas katalytisch gehydreerd wordt bij verhoogde temperatuur, maar zonder druk. Als katalysatoren worden o.a. genoemd ijzer/koper en cobalt/koper/thorium.

Twee fabrieken der Braunkohlen-Benzin Gesellschaft produceerden in 1937 reeds 320.000 ton synthetische benzine. De drie bestaande installaties zullen nog worden vergroot en een vierde wordt bijgebouwd, zoodat men hoopt in 1938 in elk geval 420.000 ton synthetische benzine te produceeren, ongeveer overeenkomende met den totalen maandelijkschen uitvoer van aardolieproducten uit Nederlandsch-Indië of ongeveer 10% van den totalen import van Duitschland in 1937.[1]) Hiernaast werd nog 486.000 ton uit eigen vindplaatsen gewonnen. Bovendien bestaan in eenige groote steden installaties voor de verwerking van afvalstoffen der rioleering tot methaan, welk gas in cylinders gecomprimeerd als motorbrandstof dient.

Het thans gevolgde procédé voor de benzinesynthese heeft zich in de techniek den naam van Fischer-Tropsch-proces verworven, mede dank zij de proeven van Prof. Franz Fischer, die er in geslaagd is de paraffine-opbrengst van 7 op 50% te brengen, waardoor ook de bereiding van smeerolie binnen het bereik der practische mogelijkheid komt. Deze resultaten werden blijkbaar verkregen door de synthese van Fischer-Tropsch bij lagere temperatuur uit te voeren dan tot dusverre het geval was (130—200° C.). Ofschoon men van de practijk van het Fischer-Tropsch-proces voor de synthese van vloeibare koolwaterstoffen uit mengsels van koolmonoxyde en waterstof (watergas) buiten Duitschland weinig afweet, wordt toch wel algemeen aangenomen, dat het succes der methode grootendeels afhangt van de totale verwijdering van zwavel uit de reageerende gassen en van het gemak, waarmede de voor de reactie noodige katalysator kan worden bereid en geregenereerd.

[1]) Import van aardolieproducten in Duitschland in 1937 (cijfers welwillend door het C. K. S. ter beschikking gesteld).

Ruwe aardolie	732.217 ton (metrieke)
Benzine	1058.199
Lichtolie	48.197
Gasolie, motorolie	1192.145
Smeerolie	415.283
Stookolie	395.580
Teerachtige paraffine-houdende residu's	445.722
Totaal	4287.343 ton.

Om deze redenen is een ander proces van belang, n.l. dat waarop twee Tsjechische chemici in Engeland patent hebben genomen. Bij dit proces worden èn de zuivering der gassen èn de katalysator overbodig. Dit schijnt mogelijk te worden door toepassing van zeer hooge drukken van 4500 — 5000 atmosfeer bij een temperatuur van 800 — 1000° C. De apparatuur voor dit proces zal dus zeker niet eenvoudig zijn.

Frankrijk houdt zich ook intensief met dit vraagstuk bezig. Het Fischer-Tropsch-proces wordt door de Société Courrières-Kuhlman toegepast met een capaciteit van 20.000 ton per jaar.

De Société de Carburants Synthétiques des Mines de Béthune volgt weer een eenigszins anderen weg, n.l. directe hydreering van steenkool, bij voorkeur bruinkool, waarbij de temperatuur niet boven 500° C. stijgt. Deze fabriek bereidde in het eerste jaar van haar bestaan 3.240.000 liter benzine met een octaangetal van 76,5 uit 7626 ton steenkool.

De hydreeringsinstallatie te Liévin, waarin het proces van Audibert wordt toegepast, werd ontworpen en gebouwd door de Compagnie Française des Essences Synthétiques in samenwerking met de Société Nationale des Recherches. Deze installatie kan ongeveer 50 ton steenkool per dag verwerken. De hydreering geschiedt trapsgewijze, zoowel in de vloeibare als in de gasphase bij een druk van 300 atm., terwijl de temperatuur niet hooger wordt dan 500° C.

In Engeland is het bedrijf te Billingham on Tees wel gereed, doch om rendabel te zijn zou gedurende vijf jaren op iederen gallon geïmporteerde benzine acht pence belasting geheven moeten worden. Dit geeft eenigszins den afstand aan van de commercieele basis.

Japan, een groote afnemer van Nederlandsch-Indische aardolieproducten, wijdt aan dit vraagstuk, ondanks de verwikkelingen in China, alle aandacht. Hiernaast bestudeert het de vraag, in hoeverre aardolieproducten als motorbrandstof door alcohol vervangen kunnen worden.

In Zweden tracht men een eenigszins anderen weg in te slaan door niet kool maar hout te hydreeren. In Perstorp bij Klippan zal een proef-installatie voor de winning van petroleum en benzine worden gebouwd, die begin 1938 klaar zal zijn.

Naar schatting zullen ongeveer 15% van de droge bestanddeelen van het hout in vloeibare brandstoffen kunnen worden omgezet.

Ook op dit gebied zoekt men dus naar een weg, die de minerale voorraden niet aantast.

Oliën, vetten en oliezaden.

Na de Philippijnen is Nederlandsch-Indië het belangrijkste copra uitvoerende land, terwijl het bovendien het belangrijkste palmolie exporteerende land is. Hiernaast voert het klapperolie uit en eenige andere vette oliën, benevens verschillende oliehoudende zaden, zooals Arachides. Gezamenlijk vormen deze landbouwproducten 11% der uitvoerwaarde, zoodat zij in belangrijkheid op de aardolieproducten volgen.

Indien men zich de moeilijkheden herinnert, welke de vetvoorziening gedurende den grooten oorlog met zich medebracht, dan mag het geen verwondering baren, dat het land, dat hier het meest van te lijden had, op dit gebied de meeste activiteit ten toon spreidt.

In 1936 werd op instigatie van Keppler, „General-Sachverständiger für den Aufbau der deutschen Roh- und Werkstoffen", te Witten am Rhur de eerste proefinstallatie voor de winning van vetzuren uit paraffinen gebouwd. Thans produceert deze installatie van de Deutsche Fettsaurewerke 20.000 ton vetzuren per jaar. De grondstof bestaat uit de bij de benzinesynthese overblijvende paraffine-achtige stoffen, dus aliphatische koolwaterstoffen met lange ketens, die door katalytische oxydatie met lucht volgens Imhausen in vetzuren worden omgezet.

Binnenkort zullen nog twee andere fabrieken, elk met een capaciteit van 20.000 ton per jaar, gebouwd worden. De gewonnen vetzuren zijn in het bijzonder voor de zeepbereiding geschikt, daar de aldus bereide toiletzeepen zich in niets onderscheiden van op andere wijze verkregen zeepen.

In Rusland is men eveneens reeds sedert verscheidene jaren met de synthese van vetzuren uit paraffinen bezig, maar de resultaten schijnen daar niet zoo bevredigend te zijn als in Duitschland.

De mogelijkheid om neutrale vetten uit de synthetische vetzuren te bereiden door condensatie met glycerine is wel bestudeerd, maar tot dusverre is er nog geen sprake van toepassing op technische schaal.

Wel is men er in geslaagd de naverwante wassen synthetisch in het groot te bereiden.

De „Neovasol" Chemische Industrie houdt zich o.a. hiermede bezig.

In verband met de proeven, welke in Nederlandsch-Indië worden genomen met de houtoliecultuur, moet ook het streven, dat o.a. in Duitschland sterk tot uiting komt, gesignaleerd worden om zoo mogelijk drogende oliën bij de fabricage van lakken en vernissen uit te sluiten, zelfs de olieverven overbodig te maken. De bedoeling, die hierbij voorzit, is niet alleen den import van drogende olie onnoodig te maken, maar eveneens de kwaliteit der lakken, vernissen en verven op te voeren. Naast de bekende nitro-celluloselakken gebruikt men kunstcopal, alkydharsen, vinylharsen, acrylharsen, chloorrubber (Tornesit, Dartex, Pergut of Tegofan), celluloseaether (Bz-cellulose), celluloseacetaat (Cellit), cyclohexanonhars, styrolpolymerisaten in combinatie met synthetische verweekingsmiddelen en vluchtige oplosmiddelen. Op dit gebied maakt men zeer snelle vorderingen.

Suiker, zetmeelproducten.

Suiker en suikerresidu vormden gezamenlijk in 1937 5,38% van de totale uitvoerwaarde van Nederlandsch-Indië. De zetmeelproducten worden voornamelijk gerepresenteerd door tapioca-, sago-, maïs- en rijstproducten, tezamen 2,79% van de totale uitvoerwaarde uitmakende. Beide groepen van producten zijn in dit werelddeel rijkelijk aanwezig, terwijl in de gematigde luchtstreken de bietsuiker, de granen en de aardappelmeelproducten dezelfde plaats innemen, zoodat er geen directe behoefte aan een synthetisch vervangingsmiddel bestaat. Niettegenstaande dit wordt te Regensburg een proefinstallatie gebouwd, waar volgens het Scholler-Tonesch-proces suiker uit hout zal worden bereid met als bijproduct veekoeken.

Tabak, thee, koffie en cacao.

Deze groote groep van genotmiddelen vormt eveneens een zeer belangrijk onderdeel van den Nederlandsch-Indischen export, n.l. 12,24% der uitvoerwaarde.

Voorloopig bestaat er weinig reden voor de vrees, dat deze genotmiddelen met hun zeer gecompliceerde samenstelling van reuk- en smaakstoffen binnenkort door synthetische producten van hun troon zullen worden gestooten. Hiervoor zijn het te veel fancyproducten, die in zekere mate aan mode onderhevig zijn. Tijdens den grooten oorlog heeft men tot verschillende surrogaten zijn toevlucht genomen, maar geen dezer producten heeft zich feitelijk kunnen handhaven.

Een zekere ondergraving van de positie van de tabak heeft plaats, doordat het zwaartepunt van het verbruik zich voortdurend naar de goedkoope cigaretten verplaatst, waarin vaak eveneens reuk- en smaakstoffen van geheel andere herkomst verwerkt worden. Iets soortgelijks laat zich ook denken voor thee-, koffie- en cacaosurrogaten, b.v. door vezels te impregneeren met theobromine-, cafeïne-, of theïne-oplossingen, welke purine derivaten gemakkelijk uit urinezuur kunnen worden bereid.

Het blijft een open vraag of dergelijke „Ersatz" veel aftrek zal vinden. Voorshands is de chemie der reuk- en smaakstoffen nog niet zoo ver, dat zij hiervoor een acceptabele oplossing aan kan bieden.

Vezels.

Het is eenigszins moeilijk alle vezelstoffen als één groep te behandelen, daar de toepassing van de verschillende soorten zoo uiteenloopend is. De voor Nederlandsch-Indië zoo belangrijke harde touwvezel (Sisal- en Manillahennep) met 1,57% der uitvoerwaarde, de kapok met 0,78% der uitvoerwaarde en de andere vezels, zooals katoen met 0,11% der uitvoerwaarde, bestrijken geheel verschillende gebieden. Dit maakt het vrijwel ondoenlijk alle vezelstoffen onder één gezichtspunt samen te brengen, ten aanzien van hen bedreigende gevaren van het synthetische product. Indien de vraag eenigszins ruimer gesteld wordt en gevraagd wordt in hoeverre de voortschrijdende technologie verband houdt met de positie der vezelstoffen, dan kan het antwoord zeer in het algemeen luiden, dat de harde touwvezels op hun terrein de nieuwste vorderingen der metallurgie ontmoeten, terwijl kapok in hoofdzaak meer bedacht dient te zijn op vervangingsproducten zooals schuimrubber en kunsthaar. Het „synthetische gevaar" dreigt hier zeer duidelijk op het gebied der geweven stoffen in den vorm van kunstzijde en kunstwol. Bij de kunstzijde kan feitelijk niet meer van een gevaar gesproken worden. Zij heeft een blijvende plaats veroverd, die nog dagelijks uitgebreid wordt. Zoo moet de grootste Italiaansche fabriek Suia Viscosa er in geslaagd zijn een kunstzijde te produceeren, die in alle opzichten gelijkwaardig is aan katoen, maar beduidend goedkooper. Hetzelfde wordt voor de vistravezelstoffen der I.G. Farbenindustrie geclaimd.

Indien de voorteekenen niet bedriegen, zal de melkwol (lanital) een soortgelijken zegetocht maken. Toen voor drie jaar de eerste

lanitalmonsters werden gemaakt uit caseïne door den uitvinder Antonio Ferretti, bedroeg de sterkte slechts 10% van die van natuurlijke wol.

Inmiddels heeft men deze tot 80% weten op te voeren, zoodat een behoorlijke textielgrondstof geleverd kan worden tegen de helft van den prijs van wol. Verder moet lanital warmer zijn dan wol, daar het een grootere temperatuursstijging geeft bij bevochtiging, terwijl de elasticiteit die van wol moet overtreffen. In de aan de Suia Viscosa toebehoorende fabriek te Cesano-Maderno wordt de dagproductie binnenkort reeds op 12.000 kg gebracht. Hiernaast is nog een installatie van dezelfde capaciteit in aanbouw.

Een dergelijke belangrijke vinding liet de andere Europeesche landen niet onberoerd, zoodat allerwegen lanitalfabrieken zijn of worden opgericht, soms met andere benaming van het product, zooals casenka. Geschat wordt, dat de Europeesche productie binnenkort een dagproductie van 1.000 ton zal bereiken, hetgeen in textielcaseïne leverende landen als Nederland en Denemarken met vreugde zal worden begroet, maar voor landen, die aangewezen zijn op den export van plantaardige textielgrondstoffen, zeer weinig perspectieven opent.

Er is alle reden om aan te nemen, dat zoowel de kunstzijde als de kunstwol verder vervolmaakt zullen worden, zoodat voor zoover dit valt te overzien in de toekomst cellulose (hout) en caseïne (melk) de voornaamste grondstoffen voor de textiel zullen vormen.

Voor 1938 wordt de productie van synthetische vezelstoffen op 900.000 ton geschat, waarvan 600.000 ton kunstzijde en 300.000 ton kunstwol. Dit komt ongeveer overeen met 1/8 van het normale katoenverbruik.

Kinabast en kinine.

De monopoliepositie, die Nederlandsch-Indië vrijwel bezit ten aanzien van deze producten, die in 1937 1,08% der uitvoerwaarde bedroegen, is een zoodanig benijdenswaardig bezit, dat het niet aan pogingen heeft ontbroken deze positie te ondermijnen, in welk verband slechts de woorden plasmochine en atebrine behoeven te worden genoemd.

Met de synthese van kinine hebben verschillende chemici zich reeds meer dan een halve eeuw bezig gehouden en sedert eenige jaren mag men zeggen, dat Prof. Rabe hier inderdaad in geslaagd is, zij het dan ook dat deze synthese geen practische vooruitzichten

biedt door het groote aantal tusschentrappen en de daaraan inhaerente rendementsverliezen.

De vervangingsmiddelen, plasmochine en atebrine, die respectievelijk in 1925 en 1931 werden geïntroduceerd, hebben ontegenzeglijk de beteekenis, dat men thans niet meer uitsluitend op het natuurproduct is aangewezen, terwijl deze synthetische antimalariamiddelen tevens den weg hebben aangewezen voor verder onderzoek in deze richting, zoodat de mogelijkheid niet uitgesloten is, dat deze beteekenis zich nog veel verder zal uitstrekken.

Doordat de verschillende middelen ieder hun specifieke werking hebben, kan de tijd niet ver meer af zijn, dat een nieuw synthetisch product of een combinatie van synthetische producten het geheele gebied der malariabestrijding beter kan overspannen dan kinine.

H a r s e n.

De beteekenis der uit Nederlandsch-Indië uitgevoerde harsen imponeert als 0,4% der uitvoerwaarde niet bijzonder. De belangrijkheid schuilt dan ook veeleer in de omstandigheid, dat Nederlandsch-Indië het voornaamste productiegebied van natuurlijke harsen is, daar het rond 40% der wereldproductie levert der z.g. vernisgommen, waarvan copal en damar de belangrijkste zijn. De wereldproductie mag op 60.000 ton gesteld worden, een cijfer van dezelfde orde als de productie van kunstharsen in Amerika alleen. De kunstharsen zijn specifieke surrogaten, daar zij in chemische samenstelling geenszins met de natuurlijke harsen overeenkomen, maar hiervoor toch een uitmuntend vervangingsmiddel vormen door hun uniforme samenstelling, zonder hinderlijke bijmengingen.

De geschiedenis der kunstharsen, welke nog zeer jong is, daar deze eerst een aanvang neemt na den grooten oorlog, is het meest specifieke voorbeeld van de consequenties, die een synthetisch vervangingsmiddel met zich mede kan brengen. Niet alleen heeft de kunsthars een grooten invloed gehad op het gebied, waar voordien natuurharsen werden gebruikt, maar zeker niet minder daar buiten.

Bij de bespreking der synthetische rubber werd reeds de aandacht gevestigd op de vervanging van eboniet door kunsthars. Door voortreffelijke isoleerende eigenschappen, gemakkelijke verwerkbaarheid en bewerkbaarheid is het een onmisbaar materiaal geworden in de electrotechniek. In verschillende huishoudelijke artikelen heeft de kunsthars haar intrede gedaan. De meubelindustrie, de binnenhuisarchitectuur, de constructiewerkplaats, de chemische apparaten-

bouw, alle maken zij van kunsthars gebruik met voor het bijzondere doel geschikte eigenschappen.

In analogie met het steenen tijdperk, mag het huidige tijdsgewricht wel gekarakteriseerd worden als het tijdperk der plastische massa's, waarbij men dan speciaal het oog heeft op de kunstharsen.

Slechts op een zeer beperkt gebied blijft de natuurhars nog onmisbaar, nl. op dat der verzeepbare harsen, dus in de zeepindustrie en voor de lijming van papier in de papierfabricage.

Dit is zeker niet de eenige reden dat de natuurhars zich nog tot haar huidigen omvang heeft weten te handhaven. De natuurharsen hebben zich aan een zeer laag prijsniveau aangepast, misschien wel mede middels een soort roofbouw, maar haar lage prijs blijft nog immer aantrekkelijk. Hiernaast is men er in geslaagd de kwaliteit van het natuurproduct op te voeren door het „veresteringsproces". Voor de vernisindustrie is een hoog gehalte aan vrije harszuren een bezwaar, dat thans echter opgeheven kan worden door de vrije harszuren te veresteren met glycerine. Zoodoende wordt een vrijwel neutrale hars verkregen met goede water- en lichtbestendigheid.

De kortelings opgerichte hars-centrale zal zeker niet nalaten ook aan deze richting haar aandacht te schenken ter verbetering van de kwaliteit van het natuurproduct.

Aetherische oliën.

Als producent van aetherische oliën blijft Nederlandsch-Indië nog steeds een belangrijke plaats innemen, hoofdzakelijk als producent van citronella-olie. De exportwaarde van alle aetherische oliën bedroeg in 1937 0,3% der uitvoerwaarde. Ook ten aanzien van deze producten maakt de technologie dagelijks vorderingen door de bereiding van nieuwe synthetische reukstoffen, al kan men nog niet spreken van een zuivere synthese van de Nederlandsch-Indische producten, waardoor deze cultuur verlamd zou kunnen worden. Er zijn echter wel eenige natuurlijke aetherische oliën, die even goed en goedkooper in het laboratorium bereid kunnen worden. De reukstoffenindustrie heeft zich veel bewogen op het terrein der afgeleide reukstoffen, waarbij uitgegaan wordt van natuurlijke aetherische oliën, waaruit gecompliceerder stoffen met nog aangenamer eigenschappen worden opgebouwd, waarbij uiteraard ook gebruik gemaakt wordt van geheel synthetische grondstoffen. De kennis dezer materie is hierdoor zoodanig toe-

genomen, dat hier ook niet anders dan een verschuiving naar het synthetische product kan worden verwacht.

Specerijen.

Deze groep van producten, 1,12% der uitvoerwaarde uitmakende, waarvan peper de meest belangrijke representant is, heeft zich voorshands nog aan de synthese weten te onttrekken, hoewel zij zich wel in de belangstelling der chemici mocht verheugen. Hierbij wordt wederom het gecompliceerde gebied der smaakstoffen betreden, dat voor een groot gedeelte nog terra incognita is. Zoo is men inderdaad in staat het werkzame bestanddeel van peper, het piperine, waarin het piperidine de belangrijkste bouwsteen vormt, geheel synthetisch te bereiden, maar afgezien van de kosten, blijft het zeer de vraag, of gastronomen met dit soort „eenheidsworst" genoegen zouden nemen, zelfs bij een geraffineerde toedieningswijze in sterk verdeelden vorm.

Huiden, looistoffen en looistofextracten.

Deze artikelen bestrijken eenzelfde gebied, waar de „kunststof" reeds meerdere jaren haar intrede deed, voor alle mogelijke soorten leerwerk. In het bijzonder daar, waar prijs gesteld werd op goedkoopte en lichtheid, vond kunstleer gereede toepassing, zooals de bekende vulcaanfiber, een hydraat-cellulose, en dermatoid, een nitrocellulose. In vergelijking met echt leder is het minder water absorbeerend vermogen van kunstleer eveneens soms een factor van belang. Weliswaar worden in kunstleer ook soms andere producten van Nederlandsch-Indischen bodem verwerkt, zooals rubberlatex, maar deze hoeveelheden zijn minimaal. Voor sommige toepassingen had echter leder een soort monopolie-positie, b.v. voor pompmanchetten, maar ook op dit gebied hebben zich andere materialen aangemeld om deze taak over te nemen.

Onder dit hoofd zouden ook kunsthaar en kunstdarmen gerangschikt kunnen worden. Deze producten worden uit nitrocellulose vervaardigd. Een dergelijk product is Cellophan-Darm.

Metalen en ertsen.

Het belangrijkste metaal voor Nederlandsch-Indië is tin, dat voor 8,79% aan de uitvoerwaarde bijdraagt.

Zonder in details in te gaan op de afzonderlijke toepassingen van tin, moge volstaan worden met twee algemeene opmerkingen. Een der meest belangrijke vraagstukken in de metallurgie is dat der

corrosie, dat niet alleen samenhangt met de kosten, maar eveneens met de betrouwbaarheid der constructies. Dit heeft het aanzien gegeven aan tal van nieuwe metaallegeeringen, zooals de niet roestende stalen. Om dezelfde reden heeft de techniek van het overdekken van metalen met minder corrodeerende groote vorderingen gemaakt. Op verschillende wijzen kan men dit tegenwoordig uitvoeren, door platteeren, verstuiven volgens Schoop, galvanoplastisch, caloriseeren (een soort cementeeren), en ten slotte het vanouds bekende dompelen, zooals bij de blikfabricage gebruikelijk is, waarbij de goed gereinigde ijzeren platen in gesmolten tin worden gedoopt.

Prof. Colin G. Fink is er thans in geslaagd na het overwinnen van vele moeilijkheden een soortgelijk procédé uit te werken voor aluminium. Wegens het niet giftig zijn van aluminium en de groote resistentie tegen organische zuren is deze vinding van bijzonder belang voor de conservenindustrie. Dit gealumineerde blik zal zich op dit gebied dan ook spoedig een plaats veroveren ten koste van het vertinde blik.

Vooral de vliegtuigen- en de automobielindustrie vragen lichte doch sterke legeeringen met hoogen corrosieweerstand. Eén dezer materialen is b.v. Electron, een magnesiumalliage, lichter dan aluminium en met een veel grooteren corrosieweerstand dan andere metalen. Ook de indiumlegeeringen schijnen in dit opzicht beloften in te houden. Hierdoor hebben dus eveneens verschuivingen in het grondstoffenverbruik plaats.

Beschikt men niet over ertsen van eigen bodem, dan wordt zelfs getracht, waar mogelijk, het gebruik van metaal geheel te ondervangen door hiervoor gelijkwaardige vervangingsmiddelen te zoeken. In Ludwigshafen heeft men b.v. in de zwavelzuurfabriek de looden kamerbekleeding vervangen door hout geprepareerd met „Mipolam", een polyvinylchloride-preparaat.

Een kunsthars van zoodanige drukvastheid, dat men hiervan kussenblokvoeringen kan maken, zooals Harex en Linax, heeft geheel dezelfde bedoeling, maar is hiernaast natuurlijk ook van belang voor omstandigheden, waaronder het metaal sterk chemisch wordt aangetast.

Ook op het gebied der metalen voltrekt zich een groote evolutie.

Naast deze opsomming, welke meer rechtstreeks met de voornaamste uitvoerproducten van Nederlandsch-Indië verband houdt, brengt het researchwerk op alle gebied onafgebroken nieuwe me-

dische en pharmaceutische preparaten, de laatste vaak de natuurlijke in planten voorkomende stoffen tot uitgangspunt van het onderzoek nemende. Nieuwe vindingen op het gebied der kleurstoffenchemie beïnvloeden voortdurend de textiel-, verf- en leerindustrie. De reeds vrij oude industrie der Kunstmeststoffen vindt voortdurend nog nieuwe wegen, zooals b.v. de electrothermische bereiding van phosphor. Deze industrie geeft ook een zeer leerzaam voorbeeld van de snelheid, waarmede een nieuwe vinding om zich heen kan grijpen. In 1910 fabriceerde Dr. Bosch van de I.G. Farbenindustrie in Ludwigshafen dagelijks 100 *kg* synthetische ammoniak. Zeven jaar later produceerden de fabrieken te Merseburg, de Leunawerke, 1000 *ton* per dag.

Het bovenstaande samenvattende in de beantwoording van de vraag, hoe de kaarten verdeeld zijn, kan niets anders geconcludeerd worden dan dat de kaarten op het oogenblik nog verdeeld zijn. De technologie heeft echter de belangrijkste troeven in handen, welke zij in handen zal blijven houden. Zelfs al zouden alle handelspolitieke en monetaire belemmeringen worden opgeheven, dan zou dit nochtans aan het wezen van dezen ontwikkelingsgang niets veranderen. Het tempo zou er mogelijkerwijze slechts door vertraagd kunnen worden. In dit opzicht is het teekenend, dat de I.G. Farbenindustrie en de Imperial Chemical Industries kortelings gezamenlijk de Trafford Chemical Company Ltd. hebben opgericht met een kapitaal van £ 300.000, teneinde een nauwer samenwerking op het gebied der kleurstoffen te verkrijgen. Ook op andere gebieden zou het gemakkelijk vallen met voorbeelden te illustreeren, dat het belang van den technischen vooruitgang geen landsgrenzen kent.

Volledigheidshalve dient hier aan toegevoegd te worden, dat de vooruitgang der techniek in zijn sociale gevolgen remmende invloeden ondervindt. Aan het algemeen verloop wijzigen zij weliswaar niets, daar zij slechts tijdelijk het tempo kunnen vertragen. De belangrijkste remmende invloed is wel, dat de door technische winst geschapen welvaart leidt tot verlies aan moraliteit, m.a.w. dat het sterke beenen zijn, die de weelde kunnen dragen. Aan de hand van historische feiten zijn hiervoor zeer goede argumenten aan te voeren, terwijl de psychologische achtergrond zeer aardig geteekend wordt in het aan Eilkema de Roo's artistiek brein ontsproten „De Rijke Jongeling". Tegenwoordig berekenen statistici

ons echter met wiskundige betrouwbaarheid een verband tusschen technisch-economisch ontwikkelingspeil en werkzaam élan ten aanzien van de inventieve activiteit. Deze laatste daalt naarmate het welvaartspeil stijgt om eerst weer geprikkeld te worden, nadat de consequenties van de verslapping zich duidelijk hebben doen gevoelen. Waar het oude niveau telkens weer als uitgangspunt dient, blijft de algemeene trend toch een voortdurend stijgende.

Het synthetisch product zal dan ook blijvend een volkomen reëel en onafwendbaar gevaar vormen voor het toch reeds economisch zoo kwetsbare Nederlandsch-Indië. Dit probleem raakt niet alleen hen, die in de toekomstige welvaart van dit land belang stellen, maar het houdt ten nauwste verband met de bestaansvoorwaarden van allen, die hier leven en werken, hoog of laag, ambtenaar of particulier, blank of bruin.

Vooropstellende dat het welvaartspeil der geheele gemeenschap belangrijker is dan de onderlinge verdeeling dezer welvaart, waarin de discussies zich zoo vaak dreigen te verliezen, zal toch de verantwoordelijkheid hiervoor hoofdzakelijk terugvallen op het Europeesche element in deze samenleving. Dit laatste geenszins omdat het door grootere conjunctuurgevoeligheid meer belang heeft bij deze aangelegenheid dan de economisch resistenter inheemsche goederenhuishouding, maar uitsluitend omdat het zijn taak is hieraan leiding te geven door inzicht en middelen, die hem ten dienste staan.

Deze verantwoordelijkheid weegt te zwaarder, omdat Nederlandsch-Indië ten aanzien der economische weerbaarheid eveneens zijn eigen boontjes zal hebben te doppen. Op zichzelve moge dit een onaangename bezigheid zijn, die men bij voorkeur door anderen laat verrichten, maar de economie is even onverbiddelijk als het leven zelf, daar zij zich bepaaldelijk niet met voorkeur bezighoudt. Indien een welvaartsbron opdroogt door veroveringen van het synthetische product, dan zal men den doode begraven, maar of men de hongerigen ook zal spijzigen, staat zeer te bezien.

In dit verband kan men in de volgende zinsnede uit de Indische Troonrede van dit jaar eveneens een ernstige waarschuwing hooren, toen de Landvoogd zeide: „Gezonde economische groei wortelt in eerste instantie in het inzicht, den ondernemingslust en de werkkracht van de samenstellende deelen der maatschappij. De Regeering kan zich niet stellen op de plaats van producent en handelaar".

Met het stellen van het probleem is het echter geenszins opgelost. Een oplossing hiervoor is in de toekomst verborgen, maar wel zijn er wegen aan te geven, welke er toe kunnen leiden de eventueel hieruit voortvloeiende gevolgen tot de kleinst mogelijke proporties terug te brengen.

In de eerste plaats is het dan voor de hand liggend, de kwade kansen over een zoo groot mogelijk aantal objecten te verdeelen, waardoor een resistenter economische structuur ontstaat. Dit beteekent niet alleen uitzetting der structuur b.v. door nieuwe handelsgewassen en ontsluiting van ertsrijkdommen of het openen van nieuwe gebieden door deze aan het verkeer aan te sluiten, maar eveneens verdichting der structuur door het economisch vacuum geleidelijk op te vullen tusschen grootindustrie en inheemsche nijverheid. Hiernaast dient de gelegenheid geschapen te worden om een landbouw of veeteelt beoefenenden middenstand tot ontwikkeling te brengen. Deze zou dan zoo mogelijk artikelen moeten produceeren, welke tot nu toe geïmporteerd worden. Hierbij dient dan in de eerste plaats aan de producten der „Canning industry" en der zuivelindustrie gedacht te worden.

Dit aspect van het vraagstuk is een probleem op zichzelve, dat op gezonde economische basis slechts door geleidelijken groei kan worden opgelost.

Naast dit complex van factoren, dat speciaal de verbetering en versteviging der volkswelvaart op het oog heeft, zouden in de tweede plaats genoemd moeten worden de maatregelen, die meer direct gericht zijn op handhaving van het met moeite en inspanning verkregene. Ook hier is de beste verdediging de aanval. Waar de bedreiging voortspruit uit de vorderingen der techniek, al of niet ondersteund door handelspolitieke maatregelen, is de richting van den afweer hiermede tevens bepaald. Research op de breedst mogelijke basis ter verbetering van het voortbrengsel, zoo mogelijk leidende tot nieuwe hiervan afgeleide voortbrengselen met voor den consument aantrekkelijke eigenschappen, is het aangewezen middel om den afzet te behouden, ja zelfs uit te breiden tegen de vorderingen van het synthetische product in.

Ten aanzien van dit punt zegt de boven aangehaalde rede, uitgesproken ter opening van den Volksraad, dat de taak der Overheid hier een aanvullende en organiseerende is. Hiermede is aan dit oud-liberale standpunt, met het beeld van den toezienden vader op den achtergrond, alle recht wedervaren.

Toch kan men het in zeker opzicht betreuren, dat het noodig is, dat de Overheid hier organiseerend heeft op te treden, speciaal daar, waar het individu niet tot de erkenning van het hoogere belang van de collectiviteit kan komen. Dit ontneemt aan de uitvoering veel van hare innerlijke waarde.

Het kan daarom zijn nut hebben ons te bezinnen over het ruimer verband dezer maatregelen.

Tot welke resultaten heeft deze aanvullende taak der Overheid geleid? Organisatorisch tot de oprichting der verschillende crisis- en exportcentrales, waarbinnen de propaganda gebracht is, evenals de research, kortom alle maatregelen, welke kunnen leiden tot verbetering van het product of van den afzet.

Zoo kennen we reeds de crisiscentrales voor rubber, thee en kina, het koffie-fonds, de kapok-, cassave-, gommen en harsen-, aetherische oliën- en krossok-exportcentrales. Deze verrichten reeds zeer nuttig werk, maar in het licht van het voorafgaande eigenlijk nooit genoeg om zekerheid te geven tegenover mogelijke gevaren, die de technische vooruitgang mogelijkerwijze schept voor hunne bestaansvoorwaarden. Voor de producten, waarvoor zich de dreiging het scherpst afteekent, is de organisatorische voorziening in ieder geval getroffen. Het lijkt dan ook niet voorbarig, dat men verdere uitbreiding van dit instituut mag verwachten, b.v. ten aanzien van de copra en van de spinvezels.

In hoeverre de crisiscentrales aan hunne bedoeling zullen beantwoorden, in het bijzonder wat betreft de research, zal in sterke mate afhangen van de kracht en de middelen, die haar ten dienste zullen staan. In dit opzicht is het eveneens van eminent belang tot welke hoogte vruchtbare samenwerking met de consumeerende industrie kan worden verkregen. Het is reeds van verschillende zijden betoogd, dat hier een bij uitstek geschikt terrein ligt voor economische samenwerking met het Moederland, ja, dat zulks zelfs meer dan voor de hand liggend is. Indien men echter leest wat de voorzitter van den Nijverheidsraad, tevens voorzitter van de Centrale Organisatie voor het Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek, zegt in zijn prae-advies in November 1937, uitgebracht voor de te Rotterdam gehouden Efficiency-dagen, dan klinkt het volgende niet zeer bemoedigend: „Ik wijs met allen ernst, dien het onderwerp verdient, op de zeer betreurenswaardige benadeeling van onze volkswelvaart, die het gevolg is van de kracht-

verspillende tekortkomingen in de organisatie van het toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek."

„De aardt der Hollanders is zoodanig, dat als haar de noodt ende de perikelen niet seer claer voor oogen comen, sij geenszins gedisponeert konnen worden om naar behooren te vigileeren voor haer eijgen securiteit", verklaarde reeds Johan de Witt.

Het is dus geenszins noodig een Oedipus-complex te bezitten om droevig gestemd te worden over het feit, dat ook in het moederland dit belang niet duidelijk wordt ingezien, zoodat de wetgever den weg zal moeten effenen om tot deze samenwerking te komen op het gebied van de research. Deze moeilijkheid zou uiteraard gemakkelijker tot een oplossing komen, indien de grondstofproduceerende en de consumeerende industrie nauwer gelieerd waren door banden van het meer directe eigenbelang. Waar dit in het algemeen niet het geval is, zal de vereischte samenwerking noodgedwongen wel gezocht moeten worden in een soortgelijke constructie als de crisiscentales voor de consumeerende industrie. Zelfs op het gebied van de rubber, welke in dit opzicht nog het verst georganiseerd is, zou een dergelijke steun niet geheel misplaatst zijn ten aanzien van de consumeerende industrie.

Industrieele research kost geld, zelfs veel geld, maar geld, dat besteed moet worden aan de technische paraatheid van Nederlandsch-Indië, op straffe van in den strijd met het synthetische product of met de voortbrengselen van andere productiegebieden vroeg of laat ten onder te gaan. Hiernaast bestaat altijd de mogelijkheid, dat het bestede geld met veelvuldige winst terugkomt, al ware het slechts door uitzetting der bedrijvigheid, maar dit is in dit verband secondair.

Indien het juist is, zooals de Directeur van de Javasche Bank poneert, dat het economische leven sterk beheerscht wordt door psychologische factoren, dan geldt dit in dubbele mate voor het research-werk, dat bij uitstek vertrouwenswerk is. Niet alleen dat hier geen vaste taak kan worden omschreven, waarvan het resultaat geregeld opgeleverd kan worden, maar dit werk kan jarenlang onvruchtbaar blijven. Toch zal men het eenvoudig niet m o g e n en daardoor niet k u n n e n laten.

Er is geen hoop noodig om te beginnen, noch resultaat om vol te houden, zooals een kenschetsend aan Willem den Zwijger toegeschreven woord zegt. Welnu dan!

Batavia C. 13-7-'38.

DE PRAUW IN DE WETGEVING EN IN HET ADATRECHT [1])

DOOR Dr. F. W. T. HUNGER Jr.

Het groote belang van de prauwvaart heden ten dage is voornamelijk haar aanvullende taak als goedkoop inheemsch vervoersapparaat van Inlandsche producten van geringe waarde en van personen.

Als zoodanig is de prauwvaart indirect een stimuleerende factor van het inheemsche bedrijfsleven en van het productieapparaat en werkt zij migratie in de hand.

Om de uitvoering van deze taak, die de K.P.M. op eenigszins gelijke voorwaarden niet kan en ook niet wil overnemen, zeker te stellen en daarbij zoo mogelijk de behulpzame hand te bieden, is het noodzakelijk, dat dit dubbeltjesbedrijf in eigen sfeer blijft onder de bescherming van het eigen adatrecht instede van in de wet te worden geassimileerd met naar Westersch model geformeerde scheepvaartmaatschappijen, op wie de bepalingen van het Europeanenrecht wel passen.

De Regeering en met name het Hoofdkantoor voor de Scheepvaart deelt bovenstaand desideratum echter niet.

In 1930 schreef de Regeering nog in de memorie van antwoord op het afdeelingsverslag over de vernieuwing van de overeenkomst met de K.P.M.: „Bestudeering der prauwvaart en kleine kustvaart

[1]) Voordracht gehouden voor de Afdeeling Adatrecht van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap op 28 April 1938.

zou t.z.t. aan de orde kunnen worden gesteld, hoewel de *Regeering* in dezen tijd van mechanisch voortgedreven vaartuigen *van bevordering der prauwvaart,* die thans nog slechts 1% van het Archipelverkeer bezorgt, *weinig verwacht*" [1]).

In datzelfde jaar zeide de Regeering bij monde van Haar Regeeringsgemachtigde, den Hoofdinspecteur voor de Scheepvaart [2]): „Het pleidooi voor steun aan de prauwvaart is der Regeering sympathiek, al blijft Zij bij Haar oordeel, dat *kunstmatige instandhouding der zeilvaart ingaat tegen de ontwikkeling van de scheepstechniek*".

Op grond van deze uitspraken zou men verwachten, dat de Regeering in de eerste plaats sympathiek stond en nog staat tegenover bevordering van de gemechaniseerde prauwvaart en in de tweede plaats in de wet groote vrijheid zou laten aan het practisch te verwaarloozen percentage zeilprauwen.

Het tegendeel is waar. De gemechaniseerde prauwvaart wordt nog steeds practisch onmogelijk gemaakt — in 1935 waren dan ook slechts 7 vaartuigen van een jaarpas voorzien —, doordat een belangrijk deel der wettelijke bepalingen, die gelden voor K.P.M.-schepen en andere oceaanstoomers, onverminderd van toepassing is verklaard op zeilprauwtjes, die uitgerust zijn met een aanhangmotor als hulpvermogen voor tijden van windstilte; terwijl de typisch inheemsche zeilvaart, hoewel in minder mate, nog heeft te kampen tegen een springvloed van bepalingen, verordeningen en wetten.

In de volgende bladzijden wil ik mij, op grond van de scheepvaartwetgeving zoomede van de desbetreffende Regeeringspublicaties in de Bijlagen en Handelingen van den Volksraad, bepalen tot de vraag, in hoeverre deze wetgeving de inheemsche zeeprauwvaart in het algemeen en de rechtspositie van inheemsche zeehandelsprauwen in het bijzonder onderworpen laat aan het eigen adatrecht, dan wel deze materie daaraan onttrekt en geheel of gedeeltelijk onderwerpt aan het Europeanenrecht; zoomede wat de gevolgen zijn van deze onderwerping. Daarenboven zal moeten worden nagegaan, waarom de Regeering zooveel prijs stelt op de inschrijving van prauwen, met als gevolg het toepasselijk worden van Europeanenrecht op aldus ingeschreven vaartuigen.

[1]) Handelingen 25 Maart 1930, blz. 2612.
[2]) Alle cursiveering in dit artikel is van mij.

De Indische wetgever heeft, als gevolg van den in artikel 131 der Indische Staatsregeling voorkomenden eisch van concordantie tusschen de in Nederland en hier te lande geldende regelen van zeerecht, vanzelfsprekend in zijn wetgeving de Nederlandsche zooveel mogelijk op den voet gevolgd.

Toch heeft van den aanvang af in de wijze van teboekstelling, levering en bezwaring van schepen Indië een andere methode toegepast dan het Moederland, door krachtens artikel 48 der Indische Bepalingen omtrent de invoering van en den overgang tot de nieuwe wetgeving (Stbl. 1848 : 10) de in- of overschrijving van schepen, evenals bij onroerende zaken het geval is, te doen plaats hebben bij z.g. gerechtelijke akten, d.z. akten verleden voor een of twee commissarissen uit de Raden van Justitie of voor zoodanige andere autoriteiten, als daarvoor aangewezen zijn in de Overschrijvingsordonnantie (Stbl. 1834 : 27) [1].

Naast deze, op de zekerstelling van den eigendom gerichte overschrijvingswetgeving bestaat de wet op het verkrijgen van zeebrieven en scheepspassen [2], die ervoor waakt, dat geen nationaliteitsbewijzen voor schepen worden afgegeven, alvorens vaststaat, dat het vaartuig een Nederlandsch-Indisch schip is in den zin der wet en dat de aanvrager van het nationaliteitsbewijs ook werkelijk de rechthebbende op het schip is.

Uit de memorie van toelichting [3] op de in 1937 plaats gehad hebbende wijziging van de Zeebrieven- en scheepspassenordonnantie ontleen ik het navolgend historisch overzicht, dat de ontwikkeling demonstreert van het voor de inheemsche prauwvaart meest fatale artikel 5.

„In het Koninklijk besluit van 30 Januari 1874 (algemeen bekend gemaakt in Stbl. 1905 No. 316), houdende bepalingen omtrent de zeebrieven en jaarpassen in Nederlandsch-Indië (artt. 10 en 22) werd *oorspronkelijk, ter verkrijging van een zeebrief of jaarpas geëischt overlegging o. m. van het bewijs, dat het schip,* wanneer zulks in verband met de grootte gevorderd wordt, in Nederlandsch-Indië *is in- of overgeschreven* in de daartoe bestemde openbare registers".

[1] Zie ook Buffart in Rechtsgeleerd Magazijn, 1938, afl. 1, blz. 30—43.
[2] Stbl. 1935 : 492.
[3] Memorie van Toelichting op de wijziging van de Zeebrieven en scheepspassenordonnantie, Bijlagen Volksraad, jaar 1937/38, onderwerp 76, blz. 4.

„Bij Koninklijk besluit van 25 Maart 1913 (Stbl. No. 439) is daarin in dier voege verandering gebracht, dat *instede van de akte van in- en overschrijving het bewijs van eigendom werd geëischt.* Dit hield verband met de omstandigheid, dat de Overschrijvingsordonnantie (Stbl. 1834 No. 27) slechts van toepassing is op personen, welke aan de rechtspraak van het gouvernement zijn onderworpen", — en, zou ik hieraan willen toevoegen, zich ook aan die ordonnantie vrijwillig hebben onderworpen — „zoodat aan den eisch tot overlegging van een akte van in- en overschrijving niet algemeen kon worden vastgehouden", n.l. niet, ingeval iemand zich niet vrijwillig aan de overschrijvingsordonnantie had onderworpen. Van Vollenhoven neemt echter aan, dat de overschrijvingsordonnantie „slechts op personen voor wie het wetboek van koophandel geldt" van toepassing is [1]).

„Bij die wijziging is het echter geenszins de bedoeling geweest met betrekking tot de personen, welke aan de rechtspraak van het gouvernement zijn onderworpen, van evenbedoelden eisch af te zien; integendeel *werden ten aanzien van die personen onder bewijzen van eigendom uitsluitend verstaan de akten van in- en overschrijving*". Dit impliceert dus, dat ten aanzien van andere personen, die niet zijn onderworpen aan de rechtsmacht van het gouvernement, onder bewijzen van eigendom ook andere akten dan die van in- en overschrijving werden verstaan. Reeds in 1913, om van vroeger maar te zwijgen, bestond dus al de mogelijkheid, dat men met wat men nu in de wet noemt „andere bewijzen van eigendom" — waaronder dus ook bewijzen, die met het Europeesche begrip eigendom weinig hebben te maken — een jaarpas kon bekomen.

„Nu is echter bij de toepassing van de nieuwe regelingen op de zeebrieven en scheepspassen gebleken, dat zich tal van gevallen voordoen, dat ook door personen, welke aan de rechtspraak van het gouvernement zijn onderworpen, bij de aanvrage van een jaarpas of kleinen pas (ten aanzien van zeebrieven doet zich bedoeld euvel niet voor) een akte van in- en overschrijving *niet* kan worden geproduceerd".

„Deels als gevolg van het facultatieve karakter van de voorschriften der Overschrijvingsordonnantie, dat geen plicht tot inschrijving oplegt [2]), deels als gevolg van onvoldoende naleving van de vroegere

[1]) Van Vollenhoven, Adatrecht II, blz. 628.

[2]) Stbl. 1937 : 591 artikel 5 lid 1 sub *b*.

bepalingen op de zeebrieven en jaarpassen [1]), is in zeer vele gevallen of de inschrijving geheel achterwege gelaten, of is de huidige rechthebbende op het schip niet in staat het schip op zijn naam te doen overschrijven, omdat degene te wiens name het schip is ingeschreven, intusschen is overleden of verdwenen (vertrokken naar het buitenland), dan wel degene op wiens naam het schip nog steeds te boek staat, medewerking weigert tot overschrijving op den lateren verkrijger".

Zoo was de toestand ultimo October 1937.

De Regeering heeft toen, blijkbaar als gevolg van de geringe animo tot inschrijving zoomede van andere in de practijk gebleken bezwaren, de wet op eenige punten belangrijk gewijzigd.

De voorwaarde van overlegging van het wettig bewijs van eigendom [2]), die tot dusverre aan het verkrijgen van een jaarpas was verbonden, werd gewijzigd door voortaan overlegging voor te schrijven van „de grosse dan wel een afschrift van de akte van in- of overschrijving ten name van dengene, die den zeebrief of jaarpas aanvraagt, *tenzij voor den betrokken eigenaar niet geldt de ordonnantie op de overschrijving van den eigendom* van vaste goederen en het inschrijven van hypotheek op dezelve, *in welk geval een ander bewijs van eigendom,* ten genoege van den gezaghebbende, die het nationaliteitsbewijs verleent, *moet worden overgelegd*" [3]). Deze tekst vindt dus steun bij hetgeen zoojuist uit de memorie werd geciteerd nopens „het facultatieve karakter van de Overschrijvingsordonnantie".

Voorts werd ditzelfde artikel 5 nog aangevuld met een derde lid, waarin staat, dat „bij gebreke van de hierboven bedoelde akte van in- of overschrijving, door bij regeeringsverordening aangewezen gezaghebbenden, *in bijzondere gevallen kon worden toegestaan, dat een ander bewijs van gerechtigdheid wordt overgelegd*" [4]).

Als bijzonder lokvinkje werd tenslotte nog bepaald, dat tevoren nog niet ingeschreven vaartuigen van minder dan 500 m^3 bij inschrijving tot ultimo October 1938 vrijgesteld zullen zijn van rechten [5]).

[1]) Stbl. 1937 : 591 artikel 5 lid 3.
[2]) Stbl. 1935 : 492 artikel 5 sub *b*.
[3]) Stbl. 1937 : 591, sub *B*.
[4]) Stbl. 1937 : 591, sub *C*.
[5]) Stbl. 1937, artikel 2.

Wat beoogde de Regeering met deze wetswijziging te bereiken? De memorie van toelichting geeft hierop het antwoord: kostelooze inschrijving gedurende een jaar en een dispensatie-voorschrift in het leven te roepen krachtens hetwelk met een ander aanvaardbaar bewijs van eigendom kan worden genoegen genomen. „Door uitdrukkelijk voor te schrijven", eindigt de memorie abrupt, „dat (voor zoover mogelijk) de akte van in- of overschrijving moet worden overgelegd, wordt tevens te dien aanzien twijfel buitengesloten".

Ofschoon deze slotzin bedoelt te zeggen, dat, ondanks de belangrijke redactiewijziging, schepen toch *„zooveel mogelijk"* moeten worden ingeschreven, alvorens een jaarpas te kunnen verkrijgen, *kan daarin het facultatieve karakter* van de toepasselijkheid der inschrijvingsbepalingen *niet worden miskend.*

Eerst thans is m.i. *volgens de letter van de wet* komen vast te staan, wat vóórdien langs interpretatieven weg moest worden aangetoond, dat het voor prauwbezitters nu mogelijk is om met „een ander bewijs van eigendom" (eigendom dus niet in den Europeeschrechtelijken zin, maar als een minder juiste term voor Inlandsch bezitsrecht) een jaarpas te krijgen, indien niet op „den betrokken eigenaar" de overschrijvingsordonnantie, c.q. teboekstellingsregeling, van toepassing is; en dit is het geval, indien de rechthebbende zijn vaartuig niet heeft ingeschreven of teboekgesteld!

Immers Stbl. 1933 : 49 laat de werking van artikel 314 W.v.K. en dus van de regeling op de teboekstelling (Stbl. 1933 : 48) afhangen van de vrijwillige daad van inschrijving door een Inlandschen bezitter (eigenaar) van een schip en al kondigt Stbl. 1933 : 48 (de teboekstellingsregeling) zich aan als toepasselijk op alle bevolkingsgroepen — die regeling kan nu eenmaal niet tegelijk *wel* en *niet* toepasselijk zijn op en gelden voor Inlanders. Zij is dan ook op Inlanders *niet* toepasselijk, indien de Inlander zijn schip *niet* deed teboekstellen.

Verwarrend is het, dat de terminologie van de wet niet eenvormig is. In de regeling van de teboekstelling voor Inlanders (Stbl. 1933 : 49) wordt de zaak, i.c. het schip, tot onderwerp van de regeling gemaakt, terwijl in de nieuwe redactie van artikel 5 sub b van de Zeebrieven- en scheepspassenordonnantie de persoon, i.c. de eigenaar van het schip, voor de zaak, waar het om gaat, wordt gesubstitueerd. Duidelijker ware het geweest, indien, inplaats van over „den betrokken eigenaar" was gesproken van het betrokken schip.

Of is de bedoeling van de wet, dat aan Gouvernements-justiciabelen de eisch wordt gesteld van overlegging van een grosse en dat zij, op wie de ordonnantie niet van toepassing zou zijn — zelfbestuursonderhoorigen en inlanders gelaten in het genot van eigen rechtspleging —, kunnen volstaan met een ander bewijs van eigendom?

Dan zou in de Zeebrieven en scheepspassenordonnantie onderscheid zijn gemaakt tusschen niet-toepasselijk-zijn, omdat men zich niet aan de gelding van de ordonnantie op de teboekstelling onderwierp èn niet-toepasselijk-zijn, omdat men geen justiciabele van den Gouvernementsrechter is — hetgeen toch onmogelijk op de wijze, waarop de ordonnantie dat heeft gedaan, tot uitdrukking kan worden gebracht.

Aan het adres van hen, die meenen, dat de Overschrijvingsordonnantie en nu de teboekstellingsordonnantie mogen gezegd worden op Gouvernementsjusticiabelen toepasselijk te zijn, antwoord ik, dat dan ook het Burgerlijk Wetboek op Inlanders toepasselijk zou moeten heeten — omdat men er zich aan onderwerpen kan!

Het stelsel van verplichte teboekstelling zou bovendien niet doelmatig kunnen worden genoemd, omdat het doel dat de Zeebrieven- en scheepspassenwetgeving beoogt, namelijk beveiliging van de Nederlandsch-Indische scheepvaart onder Nederlandsche vlag, voor zoover het de inheemsche prauwvaart betreft, minder goed wordt bereikt door inschrijving, nu teboekstelling, van schepen, dan zulks onder vigeur van het adatrecht mogelijk zoude zijn.

Voor teboekstelling door Inlanders komen, indien de Inlandsche bezitter tot teboekstelling verkiest over te gaan, alleen in aanmerking vaartuigen van 20 m^3 en grooter, toebehoorend aan Inlanders, die justiciabelen zijn van den Gouvernementsrechter, terwijl het bezit en de overgang van het bezit van alle andere prauwen van alle overige Inlanders worden geregeld door het adatrecht.

Een zeer belangrijk gedeelte van de inheemsche prauwvaart onder Nederlandsche vlag wordt derhalve niet beheerscht door de regeling van de teboekstelling.

Maar er is meer. Door teboekstelling wordt de contrôle op een schip overgebracht uit de dorpssfeer via het kantoor van een

Havenmeester naar het Hoofdkantoor voor de Scheepvaart en heeft de teboekstelling plaats op een Gouvernementskantoor, waar men van de plaatselijke verhoudingen en toestanden nooit zoo goed op de hoogte kan zijn, als men in de desa, waar de prauw thuis hoort, is.

Wat is hiervan het gevolg? Dat men op de kantoren meent alles van de teboekgestelde prauwen af te weten, maar dat men in de practijk onkundig blijft van onderhandsche transacties of afspraken t.a.v. een prauw. Van deze zaken is men in het dorp wel op de hoogte.

Nu bestaat er een staatsblad 1937 No. 629 dat o.a. waakt tegen afgifte van een nationaliteitsbewijs aan stroomannen of tegen andere denkbare inbreuken op de Indische scheepvaart onder Nederlandsche vlag; maar de uitvoering van dit staatsblad is in handen van ambtenaren, die weer mijlen ver van de dorpen kantoor houden, terwijl de dorpsoverheid onkundig blijft van wat op kantoor wordt overeengekomen. Van de zijde van het dorpsbestuur is dus geen informatie te verwachten t.a.v. teboekgestelde schepen, waarvoor zij de verantwoordelijkheid weten bij anderen.

Waarom, vraag ik mij af, kan tegen ongewenschte toestanden in de prauwvaart niet mutatis mutandis op overeenkomstige wijze worden opgetreden als tegen verboden transacties in het grondenrecht, waar ook niet ter wille van de contrôle alle door Inlanders bezeten gronden ingeschreven behoeven te zijn in de eigendomsregisters?

Want hoe het ook zij, indien het vermoeden bestaat, dat er iets loos is met een prauw, dan wordt in de practijk, ter plaatse waar dat vaartuig thuis hoort, informaties ingewonnen en gaat de Overheid bij het opsporen van onrechtmatige handelingen net zoo te werk alsof de prauw niet teboekgesteld ware.

Waarom dan deze rigoreuze bepalingen, dit ongerief, deze miskenning van het adatrecht . . . . . voor niets?

Want in de practijk wordt niet de interpretatie, door mij verdedigd, gevolgd, die de Inlandsche justiciabelen van de Gouvernementsrechtspraak vrijlaat in de teboekstelling. Zij worden daartoe (indirect) gedwongen. Ook voor de bevolking brengt dat groote bezwaren mee.

Onbekend als ik ben met de practijk van de Zeevaartwetgeving, weet ik niet, welke beteekenis gegeven moet worden aan de in artikel 5 sub *b* voorkomende beperking: „ten genoege van den gezaghebbende, die het nationaliteitsbewijs verleent".

Naar het mij voorkomt zullen de uitvoeringsvoorschriften van het Hoofdkantoor voor de Scheepvaart echter nooit zoodanig mogen zijn, dat aan de bedoeling van de wet ook maar iets te kort wordt gedaan.

Bij Staatsblad 1938 : 1 [1]) is de Zeebrieven-en scheepspassen-ordonnantie tenslotte het laatst gewijzigd door in artikel 5 sub *b* de woorden: ordonnantie op de overschrijving enz. te vervangen door: de regeling van de teboekstelling van schepen.

En hiermede zijn we gekomen tot het nieuwe zeerecht, dat, in 1933 reeds ontworpen, 1 April j.l. in werking is getreden.

De regeling van de in- en overschrijving van vaartuigen, zooals die was opgenomen in de overschrijvingsordonnantie, is met ingang van dien datum daarin komen te vervallen en wordt thans afzonderlijk geregeld door de bepalingen op de teboekstelling van schepen [2]).

Behoudens een nieuwe wijze van boekhouding van schepen, geeft deze teboekstellingsordonnantie, wat de bepalingen nopens de in- en overschrijving van schepen betreft, weinig nieuws en is zij vrijwel van gelijke strekking als de oude regeling, die zij vervangt.

Bij staatsblad 1933 No. 49 is de regeling van de teboekstelling van schepen speciaal ook toepasselijk verklaard op Inlanders.

Artikel 1 van deze ordonnantie luidt, dat een aan een of rechtspersonen toebehoorend schip *kan* worden teboekgesteld, wanneer het overigens voldoet aan de voor die teboekstelling gestelde eischen, dus m.a.w. een Nederlandsch-Indisch schip is volgens de bepalingen van het Zeebrieven- en scheepspassen Besluit [3]) en ten minste twintig kubieke meters bruto-inhoud meet [4]). Het begrip Nederlandsch-Indisch zeeschip is kort gezegd, volgens bovengenoemd besluit, een schip, dat aan een of meer Nederlandsche onderdanen, of voor ten minste twee derde gedeelte aan een of meer Nederlandsche onderdanen en voor het overige gedeelte aan een of meer ingezetenen van het Koninkrijk toebehoort.

Prauwen aan Inlanders toebehoorende zijn dus zonder uitzondering Nederlandsch-Indische zeeschepen in den zin der wet

[1]) Artikel 6.
[2]) Stbl. 1933 : 48 en 49, juncto Stbl. 1934 : 214 en Stbl. 1938 : 1.
[3]) Stbl. 1934 : 78.
[4]) Stbl. 1933 : 47, artikel 314.

en *kunnen* uit dien hoofde, indien zij 20 m^3 zijn of grooter, worden teboekgesteld. De teboekstelling is echter facultatief en zoodoende de toepasselijkheid van de op de teboekstelling betrekking hebbende artikelen afhankelijk van een vrijwillige onderwerping aan dat recht.

Ofschoon het begrijpelijk is, dat het Hoofdkantoor voor de Scheepvaart gaarne zou zien, dat de meeste prauwen zich laten teboekstellen om zoodoende, door middel van de nieuw ontworpen boekhouding, t.z.t. een volledig overzicht te kunnen geven van de bestaande vaartuigen, mag men aan den anderen kant niet blind zijn voor de vele en groote bezwaren, die de toepasselijkheid van Europeanenrecht op inheemsche prauwen voor de Inlandsche bevolking heeft.

Men oordeele zelf.

In artikel 2 van de regeling van de teboekstelling van schepen van Inlanders wordt op teboekgestelde schepen een aantal artikelen van het wetboek van Koophandel van toepassing verklaard nopens den onderlingen rang van hypotheken, inschulden, uitwinning en bevoorrechte schulden op schepen en lading en wordt voorts bepaald, dat op teboekgestelde schepen „inlandsche bezits- en zekerheidsrechten niet bestaanbaar zijn".

Het resultaat van een teboekstelling van een prauw is dus, dat deze niet meer in het dorp als roerend goed, slechts met medeweten van het desahoofd en vrijwel kosteloos aan andere Inlanders kan worden overgedragen, maar als onroerend goed ver van de kampong en zonder de heilzame contrôle van de dorpsoverheid met groote kosten moet worden teboekgesteld of worden overgedragen.

Een prauwbezitter kan niet meer zelf in den vorm van een eenvoudige pandovereenkomst in de desa crediet opnemen met zijn prauw als onderpand, maar moet daartoe, ver van de desa, bijgestaan door ambtenaren, notarissen, en zaakwaarnemers een dure hypotheekacte sluiten, waarvan de bepalingen hem volkomen vreemd zijn en waardoor dus ook het gevaar om zijn prauw te verliezen grooter is.

Instede van over zijn bezit binnen de grenzen van het adatrecht vrijelijk te kunnen beschikken, hetgeen de voornaamste aantrekkelijkheid van zulk een bezit is, wordt de eigendom van een teboekgestelde prauw zeer onvrij, hinderlijk vreemd, omslachtig en vooral duur en daardoor minder aantrekkelijk.

Ook uit een oogpunt van rechtszekerheid is onderwerping aan Europeanenrecht van Inlandsche prauwen volstrekt overbodig, gezien de waarborgen, die het Inlandsche bezitsrecht van sawah's, tuinen, vischvijvers, erven, huizen en ook van niet teboekgestelde prauwen biedt, terwijl de overgang van deze zaken geheel wordt beheerscht door het adatrecht naar vormen, die dat bezitsrecht volkomen veilig stellen.

Bovendien komt er als onaangename omstandigheid bij, dat de Inlander, die zijn prauw teboekstelt en als zoodanig zich vrijwillig onderwerpt aan een deel van het Europeanenrecht op grond van de artikelen 116 *f* en 124 van het reglement op de Rechterlijke Organisatie, onttrokken wordt aan de jurisdictie van zijn dagelijkschen rechter, den Landraad, en wordt onderworpen aan die van het Residentiegerecht c.q. van den Raad van Justitie.

Zij, die uit de practijk van de prauwvaart bekend waren met de vele moeilijkheden en bezwaren verbonden aan de in- en overschrijving, thans teboekstelling en overdracht, om de meest gewraakte van al deze bepalingen te noemen, lieten hun waarschuwende stem in ambtelijke brieven luide hooren.

Een Gouverneur van Celebes heeft nog onlangs gerapporteerd, dat een strenge — m.i. onjuiste — tenuitvoerlegging van de Zeebrieven- en scheepspassenordonnantie en dito verordening [1]) de inheemsche scheepvaart en scheepsbouwindustrie in dat gewest ernstig zou benadeelen, zoo niet geheel lam slaan en aldus leiden tot verarming van een belangrijk deel van de kustbevolking. Een dergelijke ondermijning van dit voorname en dikwijls eenige middel van levensonderhoud achtte hij niet verantwoord.

Een Havenmeester uit datzelfde gewest wees op de moeilijkheden aan het opmaken verbonden van de voor de in- en overschrijving van eigendom, thans acten van teboekstelling en overdracht, benoodigde bescheiden, omdat men in die streek heeft te doen met een adatsamenleving en de bevolking in alle opzichten het adatrecht volgt; voorts omdat het prauwbezit feitelijk één groot familie-, meer nog samenlevingsbezit is [2]). Deze autoriteit vermeldt dan verder, dat het in de practijk niet gemakkelijk is met die volkomen juistheid, die de overschrijvings- nu teboekstellingsordonnantie eischt, vast te stellen, wie de eigenlijke eigena(a)r(en)

[1]) Stbl. 1935 : 492 en 564.
[2]) Zie J. H. Lagaay in Indisch Tijdschrift van Recht, deel 147 (1938, aflevering 2) blz. 218 — 222.

van een vaartuig (is) zijn. Vandaar dat de bevolking, om te voldoen aan de wettelijke voorschriften, maar iemand als bezitter van het vaartuig aanwijst, omdat het vaststellen van alle medegerechtigden een onbegonnen werk is.

Als eigenaardigheid wordt daarbij nog vermeld, dat degene op wiens naam het vaartuig wordt ingeschreven, niet optreedt als schipper op dat vaartuig, doch met een andere prauw uitvaart.

Op die wijze blijft wederzijdsche contrôle mogelijk en wordt benadeeling van het familie- of gemeenschapsbezit zooveel doenlijk voorkomen.

Door deze gewoonte wordt begrijpelijkerwijs echter inschrijving van eigendom binnen den bepaalden tijd zeer bemoeilijkt, omdat het samentreffen van den als eigenaar ingeschrevene met het op zijn naam staand vaartuig in een plaats, waar de inschrijving kan worden bewerkstelligd, tot de zeldzaamheden behoort.

Tevens, zoo vervolgt de Havenmeester zijn relaas, is de veelvuldige wijziging van den eigendom, tengevolge van overdracht en vererving, mede oorzaak, dat de eigendom steeds weer dient te worden overgeschreven; dientengevolge worden door de rechten daaraan verbonden de lasten, die op de prauwvaart drukken, ondraaglijk zwaar.

Indien de gezamenlijke bezitters van een prauw zich zouden vereenigen in een naamlooze vennootschap op aandeelen, die als zoodanig als „eigenaar" van het vaartuig te boek stond, zou onderlinge overdracht van aandeelen op een schip zonder overschrijving en hooge kosten kunnen geschieden; maar ook deze oplossing geeft geen uitkomst, omdat een dergelijke N. V. onderworpen is aan het Europeesche handelsrecht, waardoor het bestaande nadeel eerder nog toeneemt.

Aangezien door den Raad van Justitie wordt geëischt, dat alle stukken met betrekking op de in- of overschrijving in het Nederlandsch moeten worden gesteld, is het voor een eenvoudigen prauwbezitter ondoenlijk om, zonder gemachtigde en dus zonder extra-onkosten, deze rechtshandeling zelf te volbrengen.

Als gevolg van de groote afstanden naar een plaats waar de in- of overschrijving kan geschieden, van de verre reizen der betrokkenen door den archipel en van de meestal langdurige correspondentie over onnauwkeurigheden in de noodzakelijke bewijsstukken, vervallen de meeste in- of overschrijvers na verloop van een termijn van 6 maanden, boven het vaste recht van 5%, nog in een boete

van 200% van dat recht, zoodat in de vele gevallen, dat overschrijving plaats moet vinden, telkenmale 15% van de waarde van het vaartuig aan rechten verschuldigd is, vermeerderd met de leges — minimaal *f* 6.25 — en het honorarium van rechtskundigen of zaakwaarnemers, dat, tenzij ambtelijke tusschenkomst wordt verleend, minimaal *f* 25.— bedraagt.

Weliswaar is in een aantal gevallen (erfopvolging, bepaalde schenkingen) de overschrijving van rechten vrij, aan den anderen kant bedragen de kosten voor een rectificatie van het eigendomsbewijs — bij wijziging in den meetbrief door de vele verbouwingen of door een ambtelijke hermeting geboden — ongeveer *f* 13.50, vermeerderd met de hermetingskosten à 30 cent per m^3.

Deze hermetingsbepalingen drukken in het bijzonder zeer zwaar op de kleine houten prauwen. Europeesche, stalen schepen worden zelden of nooit verbouwd, terwijl houten prauwen bijna jaarlijks, als gevolg van de noodzakelijke reparaties, meer of minder van inhoud veranderen.

Als merkwaardigheid zij hier vermeld, dat herhaaldelijk nieuwe prauwen worden aangetroffen met oude papieren van tientallen jaren her, in welke gevallen natuurlijk geen der signalementen meer kloppen, terwijl in vele gevallen reeds eenige malen eigendomsovergang heeft plaats gehad. De verklaring hiervan is, volgens den havenmeester, dat de adat meebrengt, dat wanneer ter vervanging van een oude, een nieuwe prauw wordt gebouwd, de meest bruikbare deelen van die oude prauw in de nieuwe worden verwerkt en zoodoende de continuïteit wordt geacht te zijn bewaard.

Na het voorgaande wordt het beter begrijpelijk, waarom de reeds eerder geciteerde Gouverneur het zeer noodig achtte, dat de geheel bij het westersch recht aangepaste regelen voor de in- en overschrijving van Inlandsche prauwen moeten worden vereenvoudigd.

Men meent rechtszekerheid te bevorderen, maar werkt de schijnboekingen en verzuim van boekingen en daardoor wezenlijke rechtsonzekerheid in de hand.

Tot zoover de nadeelen verbonden aan een teboekstelling.

Los hiervan is bij het overwegen, welke regelen bij de invoering van het nieuwe zeerecht toepasselijk moesten worden verklaard op Inlanders, door de Regeering, volgens de memorie van toe-

lichting [1]), het standpunt ingenomen, dat het *contractenrecht kon worden overgelaten aan de vrije regeling van partijen.* Toepasselijkverklaring op dit terrein was derhalve overbodig en werd ook niet voorgesteld. Wel echter werd op alle Inlanders gedeeltelijk van toepassing verklaard de bepalingen nopens de aansprakelijkheid van den reeder, de regeling bij aanvaring, hulp en berging, zoomede de regeling van de averijgrosse.

Voorts zijn op hen toepasselijk verklaard de bepalingen van het wetboek van koophandel nopens de verplichtingen van den kapitein en die handelende over de zeearbeidsovereenkomsten en tenslotte die nopens de verjaring en het verval van vorderingen, voortvloeiende uit de hierboven genoemde onderwerpen.

Ter gedeeltelijke geruststelling nu van hen, die na deze sombere opsomming van bepalingen en bezwaren den ondergang van de prauwvaart nabij wanen, zij gezegd, dat, wat hierboven reeds met redenen omkleed werd opgemerkt t.a.v. de gelding van de ordonnantie op de in- en overschrijving van onroerende goederen, mutatis mutandis ook geldt voor de regeling van de teboekstelling van schepen van Inlanders.

Voor de duidelijkheid en in het belang van de zaak zij het hier herhaald, dat de teboekstelling van schepen door Inlanders — justiciabelen van den Gouvernementsrechter wel te verstaan, en niet Inlanders, die zelfbestuursonderhoorigen zijn of gelaten zijn in het genot van eigen rechtspleging, op wie dit staatsblad *niet* toepasselijk is — facultatief is. Slechts in geval van teboekstelling worden op dat schip sedert 1 April j.l. toepasselijk de bepalingen van Stbl. 1933 : 49, artikel 1 en 2.

Kort samengevat is de toestand sedert 1 April j.l. nu dan ook zoo, dat nog steeds naast elkaar bestaan een regeling van teboekstelling van schepen — ook voor Inlanders — en een Zeebrieven- en scheepspassenwetgeving.

De teboekstellingsregeling is niet eerder van kracht, dan wanneer zij op een schip door teboekstelling toepasselijk wordt, in welk geval een grosse of afschrift van de teboekstellingsacte kan worden overgelegd.

De Zeebrieven- en scheepspassenordonnantie is m.i. thans echter zoo gewijzigd, dat voor een niet-teboekgesteld schip een nationaliteitsbewijs kan worden verkregen zonder overlegging

[1]) Bijlagen Volksraad, zittingsjaar 1932/33, onderwerp 37, blz. 74.

van een teboekstellingsacte, maar met een ander bewijs van eigendom, hetgeen een minder juiste omschrijving is van Inlandsch bezitsrecht. C'est tout !

Artikel 5 lid 3, dat voorziet in de bijzondere gevallen waarin een ander bewijs van gerechtigdheid i.p.v. de grosse of afschriftacte mag worden overgelegd, moet conform de memorie van toelichting slechts worden beschouwd als een dispensatieartikel voor de bijzondere gevallen, dat op de wettelijke wijze geen overschrijving kan plaats hebben.

Vóór de wijziging van 1937 kon de inschrijving van een vaartuig theoretisch facultatief heeten, in de practijk moest een Inlander, tengevolge van de wijze waarop de wet werd uitgevoerd, zijn daarvoor in aanmerking komende prauw laten inschrijven om een jaarpas te kunnen bekomen, en deze is onontbeerlijk, omdat men zonder jaarpas niet mag uitvaren [1]) en geen kustvaart mag beoefenen [2]).

Wanneer zal de Regeering ertoe kunnen besluiten, dat ook bij de uitvoering der wetsbepalingen rekening wordt gehouden met het stelsel van de wet, zoodat men binnenkort ook mag verwachten, dat alle Inlanders jaarpassen kunnen krijgen, indien zij slechts „een ander bewijs van eigendom" overleggen?

De Regeering geeft deze mogelijkheid toe door in de memorie van toelichting op het nieuwe zeerecht te verklaren [3]): „De mindere ontwikkeling van een groot deel van de bevolking, waarop de bepalingen van het zeerecht toepasselijk zullen zijn, maakt het noodig er rekening mede te houden, dat de bepalingen van de teboekstelling veelal niet zullen worden opgevolgd". En een paar zinnen later: „Door de gekozen oplossing wordt weliswaar de kans op niet-teboekstelling van daarvoor in aanmerking komende schepen vergroot, doch daarin zal moeten worden berust teneinde tegemoet te komen aan een specifiek Indische wenschelijkheid".

Tegen deze voorstelling van zaken heb ik echter één bezwaar.

Het is niet de mindere ontwikkeling van een groot deel van de bevolking, waardoor de bepalingen van de teboekstelling veelal niet zullen worden opgevolgd, maar het facultatieve karakter van de regeling van de teboekstelling, dat het Inlanders mogelijk laat het adatrecht te verkiezen boven het Europeanenrecht.

[1]) Stbl. 1935 : 492, artikel 2.
[2]) Stbl. 1936 : 700, artikel 9.
[3]) Bijlagen Volksraad, zittingsjaar 1932/33, onderwerp 37, blz. 81.

Evengoed als de Regeering zelf zegt daarin te „moeten berusten", zal ook het Hoofdkantoor voor de Scheepvaart en de vandaar emaneerende instructies erin moeten berusten, dat het overgroote, in de prauwvaart geïnteresseerde deel van de Inlandsche bevolking aan het adatrecht de voorkeur blijft geven boven het Europeanenrecht. Instructies, die hiermede geen rekening houden, zijn niet alleen in strijd met de wet, maar bij voorbaat illusoir!

Had ik hierboven eenige reden om te juichen over den nieuwen koers, die voor de prauwvaart in de wet is geopenbaard, op den *vorm*, waarin deze bepalingen zijn gevat, heb ik het bezwaar dat, in een bijzin, beginnende met „tenzij voor den betrokken eigenaar niet geldt de regeling van de teboekstelling" enz., de minstens even belangrijke bepaling als de noodzaak van de overlegging van „een grosse" enz. wordt weggestopt.

Beide mogelijkheden, in de regeling van de teboekstelling neergelegd, zijn m.i. gelijkwaardig, en die in den bijzin voor de inheemsche bevolking zelfs verre de belangrijkste. Een afzonderlijke, duidelijke bekendstelling in de wet van de mogelijkheid, dat ook zonder teboekstelling, d.w.z., met andere bewijzen dan grossen en afschriften van teboekstelling, door iederen Inlander jaarpassen kunnen worden verkregen, ware m.i. plicht geweest. Onduidelijkheid aangaande dit punt mag de wet niet laten, noch terwille van den eenvoudigen Inlander, die haar zou willen raadplegen, noch terwille van hen, die de wet moeten uitvoeren.

Het is te hopen, dat ook in de praktijk het nieuwe zee- en scheepvaartrecht loyaal zal worden uitgevoerd en daarbij niet, zooals in de wet, alle nadruk valt op de teboekstelling, terwijl de prauw — gelaten onder vigeur van het adatrecht — als bijzaak wordt beschouwd.

Om de prauwvaart te ontlasten van den druk der huidige practijk moet òf onomwonden de interpretatie van artikel 5 lid 1 sub b worden aanvaard, die het adatrecht ter zake van bezit en overdracht van prauwen volledig tot zijn recht laat komen, òf de wet zoo worden gewijzigd, dat in genoemde ordonnantie het bewijs naar adatrecht, de dorpsakte komt voorop te staan en de grosse in de tweede plaats.

INHOUD

Bladzijde

Professor Logemann en het adatgrondrecht voor Nederlanders, door Dr. J. W. Meijer Ranneft 499

Naschrift, door Prof. Dr. J. H. A. Logemann 510

Bescherming van olifanten in Sumatra, door W. Groeneveldt. 513

De noodzakelijkheid van een economisch werkend vervoersapparaat, door R. J. Nelemans 528

Rubber, olie en de synthetische industrie, door Mr. C. F. Driessen 544

Eenige beschouwingen over een zoogenaamde Inheemsche Mulo en daarmede verband houdende Onderwijsproblemen, door P. Koeze 561

PROFESSOR LOGEMANN EN HET ADATGRONDRECHT VOOR NEDERLANDERS

DOOR Dr. J. W. MEIJER RANNEFT

In het vorig nummer van dit Tijdschrift beantwoordt Professor Dr. Logemann de vraag, „welke rechtsvorm voor het Indogrondbezit" gewenscht is [1]). De stelligheid en de toon van dat antwoord dwingen tot tegenbetoog, omdat zij den onjuisten indruk zouden kunnen wekken, dat van de zijde der wetenschap nu een afdoend antwoord zou zijn gegeven. De scherpte, waarmee Prof. Logemann reageert op een van alle scherpte vrijgehouden debat in het Haagsche Indisch Genootschap, maakt het schrijven van dit tegenbetoog tot een onaangename taak. Die zij nochtans aanvaard.

Bij de keuze van een rechtsvorm voor Indogrondbezit zijn er, zooals bekend, twee (of drie) mogelijkheden. Den Nederlanders kan vergund worden op den grond het adatrecht uit te oefenen; dat stelt de Commissie Spit voor en dat voorstel wordt gesteund door b.v. Prof. Logemann [2]), Prof. Neytzell de Wilde [3]) en nog anderen [4]). Of wel den Nederlanders kan een „Nederlandsch" recht op den grond worden toegedacht. Deze oplossing wordt, naar Prof. Logemann constateert [5]), gewenscht geacht door bijna alle anderen, die aan het openbaar debat deelnamen. Dat Neder-

[1]) Koloniale Studiën 1938 No. 4 blz. 399 e.v. (verder te citeeren als K.S.)
[2]) T.a.p. en ook in Kol. Studiën 1937 No. 1 blz. 14/41.
[3]) Indisch Genootschap Verg. 10/11-'37 (verder te citeeren als I.G.) blz. 47 : Landbouwkundig Tijdschrift April 1938.
[4]) I. G. blz. 36.
[5]) K.S. blz. 399. Ik wijs nog op Mr. Van Huls, Tijdschrift v/h Kadaster 1937 blz. 27 en 89.

landsch — of juister: Indisch — recht kan dan zijn het verbeterd erfpachtsrecht voor den kleinen landbouw, zooals oud-Resident Barre bepleit [1]), of een ander nieuw te scheppen recht.

Bij de keuze zal men goed doen tweeërlei uiteen te houden. Vooreerst zijn er de zakelijke gevolgen, welke een bepaald recht kan hebben voor de bezitters. Ten tweede is er het rechtsgevoel van die bezitters.

Bij de zakelijke beteekenis van het recht komt het er voor den houder vooral op aan, in hoeverre het te verleenen recht al dan niet zal worden ingeperkt of aangetast door de omgeving, door de desa. Iedereen is het er over eens, dat het aan Nederlanders te verleenen recht geen schade zal mogen brengen aan anderen; doch de kwestie is, of de omgeving van haar kant het Nederlandsch grondbezit zal mogen aantasten. Is dat gewenscht? Is het geoorloofd? Is het waarschijnlijk? Ziedaar de drie vragen die antwoord eischen en een nagaan, of bij de toekenning van adatrecht de aantasting eerder zal geschieden dan bij de toekenning van een Nederlandsch recht.

Prof. Logemann behoort niet tot degenen, die voor het te verleenen recht een gemakkelijk aantasten door de desa gewenscht achten; dit kan worden vooropgesteld. Zijn betoog bedoelt vooral om aan te toonen, dat in ons geldend Indisch staatsrecht te ver gaande en willekeurige bemoeienis der desa met aan Nederlanders te verleenen adatrecht op grond ongeoorloofd zou zijn. Die strekking kan ik — dat zij reeds hier vermeld — geheel onderschrijven, al heb ik op hetgeen Prof. Logemann daarbij omtrent de desa van Java mededeelt een drietal opmerkingen.

De eerste dezer opmerkingen betreft het begrip „desa". Prof. Logemann constateert, dat de desa eigenlijk is een levensgemeenschap op religieus-agrarischen grondslag [2]) en hij laat niet na om daarbij — terecht — te wijzen op het feit, dat die gemeenschap voortdurend betrokken is in een aanpassingsproces [3]) aan steeds veranderende verhoudingen. Ik voeg daar alleen aan toe, dat door tamelijk vergaand overheidsingrijpen, vooral doordat alle — werkelijk: alle — desa's door „vereeniging" andere grenzen hebben dan een kwart eeuw geleden, boven — of wil men naast — de

[1]) I. G. blz. 37 e.v.
[2]) K. S. blz. 403, 409, 410.
[3]) K. S. blz. 403/404, 406, 411.

agrarische gemeenschap thans overal de Inlandsche gemeente staat, die cok desa wordt genoemd [1]). En die een eigen hoofd heeft, eigen beambten, eigen regelingen en eigen lasten soms; die in sommige opzichten [2]) wel is ingesteld op een openbare taak en die door dit alles op de oude adatrechtelijke gemeenschap een invloed heeft, waarvan de oorsprong buiten die oude religieus-agrarische samenleving valt. Dit is niet in strijd met de strekking van Prof. Logemann's betoog; het accentueert een deel er van.

Mijn tweede opmerking betreft de desalasten op grondbezit. Hier is wel meeningsverschil. Prof. Logemann geeft — ter bestrijding van een opmerking mijnerzijds — de categorische verklaring [3]), dat „prijaji's in de desa geen publiekrechtelijke verplichtingen dragen". En „wie", zoo vraagt hij dan schamper, „zou niet inzien, dat een relatie (van publiekrechtelijke verplichting jegens de desa) met den inhoud van het Inlandsch bezitrecht niet heeft uit te staan?" Tegenover deze mededeeling en deze exclamatie enkele simpele feiten, welke door enkele navraag op het terrein direct zullen blijken [4]). Ten eerste, dat, hoewel natuurlijk inderdaad „prijaji's" (en anderen) vaak ontkomen aan desalasten, zij deze vaak ook wel degelijk helpen opbrengen [5]), soms zelfs als zij buiten de desa wonen. Ten tweede, dat op tal van plaatsen zeer duidelijk verband bestaat tusschen den inhoud van het bezitrecht op grond en desalast. Als in de Preanger (en elders) desaopcenten op de landrente worden geheven [6]) (soms ook van forensen), dan is dat, hoe men de zaak ook wendt of keert, een desalast, die speciaal rust op in Inlandsch bezitrecht bezeten grond. En als in zoogenaamde communale streken op grond, waarop een sterk desabeschikkingsrecht rust (op z.g. communalen grond dus), zwaarder desalasten drukken dan op andere [7]) (jasan) gronden, dan is ook dat weer onmiskenbaar verband. En dan is ook daar Professor Logemann eenvoudig fout en zijn hooge toon erger dan dat.

[1]) Zie ook Van der Plas op het B.B. congres Congresboek (hier verder te citeeren als „v.d. Plas") blz. 291.
[2]) Anders dus dan Prof. Logemann (K.S. blz. 409) positief omtrent „de desa" stelt.
[3]) K. S. blz. 413.
[4]) Vgl. ook Van der Plas blz. 313 en b.v. het Rapport over den belastingdruk van Dr. Huender en mij (verder te citeeren als Rapp.) blz. 137 e.v.
[5]) Merkwaardigerwijze is dit behalve op de in noot 12 vermelde plaatsen ook te lezen bij Logemann zelf (K.S. blz. 405) als hij mededeelt dat prijaji's soms „noodgedwongen" meedoen aan onderling hulpbetoon.
[6]) Rapp. blz. 138.
[7]) Rapp. blz. 129; de op blz. 127 behandelde „lasten in grond" treffen uiteraard alleen bezitters van communalen grond.

De verklaring van Prof. Logemann's onjuiste uitspraken geeft hij zelf [1]) door den gewrongen opzet van zijn streven om een kenmerk te geven van het „desagenoot zijn". Hij ziet de kern daarvan in „het presteeren van onderling hulpbetoon dat vele als desadienst te boek staande prestaties omvat". Een omschrijving, die wel niet zoo foutief bedoeld zal zijn, maar die toch zooals zij daar staat het zwaartepunt geheel verkeerd legt. Er zijn groepen van tienduizenden desalieden, die „van lusten en lasten nagenoeg uitgesloten" [2]) zijn; zijn zij nagenoeg uitgesloten van het desagenoot zijn? Er zijn zeer velen die geheel vrij zijn van desalasten [3]) en die toch desagenoot zijn. Er zijn, zooals gezegd, prijaji's en anderen, die — vaak zeer terecht — wel bijdragen in desalasten zonder desagenoot te zijn. Het is hier niet de plaats om het vraagstuk van de desalasten (daarbij inbegrepen zoowel het onderling hulpbetoon als de lasten aan de, ook desa genoemde Inlandsche gemeente en die aan fondsen) te behandelen. Ik moge belangstellenden en ook Prof. Logemann verwijzen naar de vroegere onderzoekingen van Fokkens en van Hasselman, naar de diepgaande beschrijving, welke Van Vollenhoven mede op grond van die gegevens gaf, en naar de recente verhandeling van Van der Plas op het B.B.-congres; ten slotte in alle bescheidenheid naar de [4]) onderzoekingen gedaan voor en door Dr. Huender en mijzelf. Daaruit kan blijken dat datgene, wat Van Vollenhoven [5]) noemde een in de desaorganisatie te vinden „sleutel op het adatrecht van Java", elders ligt dan waar Prof. Logemann zoekt.

Inmiddels kan ik mij, op grond van wat Prof. Logemann's betoog toont, zeer wel vereenigen met zijn opmerking [6]), dat „meerder materiaal nopens de positie van den niet-gemeenschapsgenoot in de desa welkom zou zijn". Dr. Huender en ik vroegen, evenals Hasselman twintig jaar vroeger, reeds met klem om meer kennis van de desa in het algemeen [7]) en het onderzoek Laceulle heeft die op dit punt niet gebracht.

Mijn derde opmerking betreft het erfrecht. Ook hieromtrent plaatst Prof. Logemann een schampere exclamatie in vraagvorm,

[1]) K.S. blz. 405.
[2]) Van Vollenhoven, Adatrecht I blz. 525.
[3]) V. Vollenhoven, Adatrecht I b.v. blz. 527 (doedo's), blz. 707 (kostgangers). Er zijn (Rapp. blz. 130) zeer vele anderen.
[4]) door Prof. Logemann niet genoemde.
[5]) V. Vollenhoven, Adatrecht blz. 524; vgl. Van der Plas blz. 293.
[6]) K.S. blz. 405.
[7]) Rapp. blz. 147.

waarmee hij, als ik hem goed begrijp, bedoelt te stellen [1]), dat de „relaties", welke het voor een bezitter geldend erfrecht voor hem meebrengt, „met den inhoud van het Inlandsch bezitrecht niet heeft uit te staan". Ook deze stelling is onhoudbaar. Een der vormen, waarin het beschikkingsrecht der desa zich uit, is dat — in allerlei verschillende gevallen op allerlei verschillende wijze — na het overlijden van den bezitter de grond niet vrijelijk aan zijn erfgenamen kan overgaan [2]). Soms valt de grond terug aan de gemeenschap. Een en ander wil dus zeggen, dat door den inhoud van het bezitrecht de grond aan anderen overgaat dan aan de erfgenamen van ander goed. En geschiedt zulk terugvallen niet ook in erfelijk individueele streken? Ook bij erven, ook zelfs op Madoera? Is het voorts zeker dat gronden, welke door Inlanders bezeten worden in eigendom, opstal of agrarisch eigendom, op dezelfde wijze vererven als de aangrenzende gronden in individueel bezit? Ook hier schijnt nader onderzoek gemotiveerd, onderzoek dan natuurlijk naar wat werkelijk gebeurd is en gebeurt en niet naar wat bestuur of rechter of eenige theorie wenschelijk acht. Van dergelijk onderzoek, dat b.v. zou kunnen beginnen in de buurt van Kalimati in het Pekalongansche, waar tal van gronden in agrarisch eigendom zeer zeker niet volgens adatrecht vererfden, zou de uitkomst Prof. Logemann waarschijnlijk meer verrassen dan mij. In allen gevalle echter geschiede het. De Indische werkelijkheid is het kennen waard.

De hier gegeven drie opmerkingen hielden geen rechtstreeksch verband met het grondrecht voor Nederlanders; zij betroffen het wel indirect, omdat zij toonden, dat de grenzen van het terrein, waar „concrete reacties" dat grondrecht kunnen aantasten [3]), wijder liggen dan Prof. Logemann aanneemt. Zij toonden voorts terloops hoe van verschillende, door Prof. Logemann omtrent de desa gedane, mededeelingen de juistheid niet altijd evenredig was aan de stelligheid, waarmee zij werden gegeven. Aan de autoriteit van Prof. Logemann als kenner van het Indisch staatsrecht en aan de strekking van zijn betoog doet dat echter niet af. Zooals gezegd, wordt die strekking door mij onderschreven, ook al kan

[1]) K.S. blz. 413.
[2]) Van der Plas blz. 276. Cijfers vermeld in oud Rapp. blz. 143 geven wel zeer duidelijk aan, dat de inhoud van het bezitrecht met de vererving samenhangt, ook al slaan die cijfers natuurlijk alleen op grond, waarop een zeer sterk beschikkingsrecht rust.
[3]) Vgl. hiermede V.d. Plas blz. 299.

ik den betoogtrant niet altijd waardeeren en al moet ik b.v. bekennen niet te behooren bij dat deel van de lezers van Koloniale Studiën, voor wie de vergelijking van de desapractijk met het Duitsche Anstaltsgewalt [1]) eenige verheldering heeft gebracht. Logemann's conclusie echter is juist: willekeurig hinderlijk ingrijpen der desa in recht op grond van Nederlanders is naar geldend Indisch staatsrecht ongeoorloofd; het zal dat ook zijn, als dien Nederlanders grond in adatrecht wordt gegeven.

Evenwel: hiermede is de zaak nog niet beslist. Want bij een goede regeling — en van een andere is geen sprake — zal een nieuw Indisch recht dezelfde voordeelen bieden als het adatrecht en waar het nu op aan komt is niet wat gewenscht of geoorloofd, maar wat waarschijnlijk is. Hier staat vermoeden tegenover vermoeden. Anders dan Prof. Logemann vreezen de oud-Residenten Van der Pauwert [2]) en Barre en ook ik [3]), dat het adatrecht minder goed zal voldoen.

Prof. Logemann geeft voor zijn vermoeden motieven. Allereerst [4]) „acht hij het wel uiterst onwaarschijnlijk, dat de reactie (der omgeving) zou afhangen van de juristenvraag: is de inhoud van Uw recht op den grond Inlandsch bezitrecht of iets anders". Prof. Logemann vergist zich. Waar het hier op aan komt, dat is op de „concrete reacties" van hoofden en anderen vlak om en boven de desa. Welnu, die worden wel degelijk beïnvloed, niet zoozeer door een juristenvraag dan wel door den suggestieven naam. Van dien naam adatrecht kan invloed uitgaan; die doet bij al die lagere autoriteiten, bij al die min of meer ontwikkelde belanghebbenden telkens opnieuw de gedachte opkomen, dat, waar het recht dier Nederlanders „eigenlijk" adatrecht is, dat adatrecht toch ook rechtstreeks onderworpen moet zijn aan eischen, die aan andere houders van adatrecht gesteld kunnen worden door de gemeenschap. Noch de uiteenzetting, welke eerlijkheidshalve [5]) in het rapport Spit gegeven wordt, noch het betoog van Prof. Logemann zullen in de desa veel worden gelezen of steeds worden aanvaard. Anders b.v. dan Prof. Logemann vermoedt, zal b.v. de

[1]) K.S. blz. 410.
[2]) I.G. blz. 59/60; door Prof. Logemann niet vermeld.
[3]) Ook ik had, al blijkt dat niet uit Logemann's betoog, dit door hem zakelijk geacht bezwaar geopperd I.G. 35.
[4]) K.S. blz. 403.
[5]) Vgl. K.S. 413.

door hem met zooveel nadruk, in een cursief gedrukte stelling, behandelde kwestie [1]), of een Nederlandsch houder van adatrecht „ingelascht wordt in desaverband", zoo zij al ooit aan de orde komt, beschouwd worden als een waardelooze „juristenvraag". Het zijn immers, naar Logemann elders [2]) zelf zoo juist formuleert, de „concrete reacties", de kwesties der werkelijkheid, waarom het gaat en die een „onbepaaldheid van lasten" kunnen geven, waarbij lagere hoofden en anderen zich kunnen doen gelden ook jegens hen, die buiten de desagemeenschap gebleven zijn [3]).

Welnu, bij het gebruik van den term adatrecht zullen die concrete reacties grooter zijn. En vóór dan langs den weg van rechten of door van hoogerhand ingrijpende administratie datgene wordt doorgezet [4]), wat Prof. Logemann geldend Indisch staatsrecht noemt, zullen veel last en noodeloos nadeel veroorzaakt zijn. Juist hier blijkt overigens duidelijk het verschil in betoogtrant tusschen mijn geachten tegenstander en mij. Prof. Logemann motiveert zijn stelling [5]), dat „de kleinlandbouwer, die (immers) geen lid is van de desagemeenschap, door desaheffingen niet wordt bedreigd", met een mededeeling, dat heffingen van niet-desagenooten steeds afgewezen zijn en hij haalt drie beslissingen aan, waarvan er dan nog een (van 1911) alleen zegt, dat ergens een desagenoot binnen de desa wel dienstplichtig was [6]). Daartegenover stellen wij dan de talrijke feiten der practijk [7]), stellen wij dat wat ondanks zulke enkele beslissingen gebeurt. De tegenstelling spreekt voor zich.

Ten slotte merkt Prof. Logemann dan nog op [8]) dat, zooals ikzelf vermeldde, de onwettige occupanten geenszins het gevoel hebben vernederd te zijn en in onhoudbaren toestand te leven. Hij vraagt waarom — in onzen gedachtengang — de desajuristen dan wèl een buiging zouden maken voor onwettig grondbezit. Hij constateert, dat voor bevloeingswater ook houders van Nederlandsche rechtstitels soms moeilijkheden krijgen, ja dat grooterfpachters in de buitengewesten wel degelijk met Inlandsch beschikkingsrecht te maken kregen. Het antwoord op deze tegenwerpingen is eenvoudiger dan het lijkt. Inderdaad is noch de

[1]) K.S. blz. 405.
[2]) K.S. blz. 403.
[3]) K.S. blz. 415; mijn woord „gedreven" was een drukfout.
[4]) K.S. blz. 412.
[5]) K.S. blz. 408.
[6]) Ind. Tijdschrift van het Recht 98 — 315.
[7]) Zie noot 12; vgl. ook Dr. De Stoppelaar, Kol. Tijdschrift 1937 blz. 39.
[8]) K.S. blz. 406.

toestand van de onwettige occupanten onhoudbaar, noch die van de houders van Nederlandsche rechtstitels ideaal. De zaak is alleen, dat wij allen, Prof. Logemann incluis, den bestaanden toestand vatbaar achten voor verbetering. Ook Prof. Logemann concludeert niet, dat wij alles moeten laten zooals het is; hij wil adatrecht geven. Welnu, datgene wat wij willen geven, achten wij geenszins een middel tegen alle kwalen, doch alleen iets beter dan het adatrecht.

Ziehier ons vermoeden en de vraag is nu, of dat beter zal zijn dan dat van Prof. Logemann. Ik neem aan van wel. Want anders dan bij de vraag, die zooeven aan de orde was, komt het hier niet aan op de kennis van de wet of van de wetenschap, maar op die van de Indische werkelijkheid. Professor Logemann is duidelijk geweest; laat mij het ook zijn. Op dit punt, dat hier ten slotte den doorslag geeft, hecht ik, om van anderen te zwijgen, meer waarde aan het oordeel van b.v. een autoriteit als oud-Resident Van der Pauwert [1]) dan aan dat van den Bataviaschen hoogleeraar.

En mijn conclusie is ook weer duidelijk, zelfs als men — zooals Prof. Logemann ten onrechte doet — alleen ziet naar de vraag wat de zakelijke beteekenis van het te verleenen recht zal zijn; als men dus m.a.w. alleen ziet naar wat in de nuchtere practijk nuttig en voordeelig zal zijn, zelfs dan is de oplossing die den Nederlanders adatrecht wil geven niet de juiste.

In den aanvang werd echter reeds gesteld dat hier meer aan de orde is dan de vraag, of de oplossing nuttig, practisch en voordeelig is. Voor ons is ook van belang, dat een nieuw recht — mede natuurlijk juist omdat het voordeeliger is — meer bevredigend kan zijn voor het rechtsgevoel van degenen voor wie het bestemd is, meer bevredigend ook voor het rechtsgevoel van hen die, zooals ik, daarmee rekening willen houden. Het is op dit punt, om dus rechtsgevoel duidelijker te maken, dat ik een en ander aanvoerde, dat Prof. Logemann aanleiding geeft tot scherp en onaangenaam betoog. „Moet ik", zoo vraagt o.a. mijn geachte tegenstander [2]), „argumenten zien in de bloote mededeeling", dat een nieuw recht historisch past in een systeem van wetgeving, dat vroeger bij opkomende rechtsbehoeften van andere Nederlanders dien Nederlanders ook nieuwe rechten gaf? Och neen, dat behoeft Prof.

[1]) I.G. blz. 60.
[2]) K.S. 414.

Logemann niet. Wie het rechtsgevoel van anderen ziet als een ,,ongefundeerd apriorisme" en als ,,onzakelijk" en ,,irreëel" argument, kan zich de moeite besparen om te pogen dat rechtsgevoel te begrijpen. Hij zij en blijve gelukkig in zijn eigen even ongefundeerd apriorisme. Hij verwachte alleen niet, dat de betrokkenen — en het gaat hier om hun recht en niet om dat van Prof. Logemann — zich juichend bij hem zullen aansluiten en dat anderen hem zullen waardeeren.

Anders, heel anders dan Prof. Logemann uitte zich Van Vollenhoven [1]). Van Vollenhoven waarschuwde tegen het streven van degenen, ,,die van geen regel willen weten, die zij niet persoonlijk voor nuttig, voordeelig en practisch aanzien". Tegen hen ,,die gewoonlijk al bevredigd blijken, wanneer ze het spoor van hun subjectieve voorkeur hebben weten af te teekenen, niet in de Indische werkelijkheid, maar in de drukletters van het Indisch Staatsblad". Van Vollenhoven sprak daarbij niet van ,,pathos", niet van ,,onzakelijk", ,,irreëel", ,,ongefundeerd", ,,apriorisme". Hij ,,disqualificeerde" [2]) geen ,,elementen van gevoelswaarde" [3]), doch vroeg uitdrukkelijk plaats daarvoor. Hij wenschte ,,naast rechtsbegrip en rechtsverstand plaats voor rechtsgevoel". En hij eindigde met de woorden dat ,,weliswaar de zware taak der Bataviasche Hoogeschool er nog te zwaarder door zal worden, maar ook te rijker en te schooner".

Misschien moet ik aannemen, dat Prof. Logemann — anders dan zijn betoog elk redelijk lezer zou doen vermoeden — op dit essentieele punt Van Vollenhoven niet verloochent. Misschien is de schrijver slechts van meening geweest, dat zijn oplossing het rechtsgevoel der betrokkenen niet zou kwetsen. Ook dan blijft mijn bovenstaand verweer van volle kracht. Want in dat geval zou Logemann's betoog neerkomen op een verontwaardigd persoonlijk verwijt, dat ik degeen zou zijn, die wel is waar geen rechtsgevoel, doch sentiment tegen een redelijk voorstel zou willen ontzien of zelfs opwekken.

Dit verwijt echter wijs ik met alle scherpte af. Ook ik verwerp ,,sentiment" — waaronder ik versta: overdreven verwrongen gevoel — als basis van wetgeving; ik ontzeg mijn tegenstanders

[1]) Van Vollenhoven; Verspreide Geschriften I. De Poëzie in het Indisch Recht blz. 123.
[2]) Vgl. Logemann K.S. blz. 416.
[3]) V. Vollenhoven t.a.p. 125.

het recht om te veronderstellen dat ik anders wil. Ik bega echter niet de fout om daarmede, met die verwerping, bestaan en belang van sentiment te ontkennen. Ik bega nog minder de grootere fout om tegelijk met het sentiment het rechtsgevoel te verwerpen als een der grondslagen bij de vorming van nieuw recht. Ik vroeg en vraag alleen om een oplossing „zonder iemand te grieven" [1]). Reden voor verontwaardiging ligt daarin naar ik hoop niet. Welnu, wij voor ons meenden die oplossing te vinden in een nieuw Indisch recht, zoowel aanvaardbaar voor Nederlanders als voor ieder ander [2]) en ook zeer wel passend op het waardevol onderzoek-Spit. En laat mij nu wederom duidelijk zijn: als Prof. Logemann meent, dat zijn oplossing ook niemand grieft, dan komt dat, omdat hij het rechtsgevoel der Nederlanders in Indië op dit punt niet kent. Ook hier is — om van anderen weer te zwijgen — iemand als oud-Resident Van der Pauwert [3]) veel meer autoriteit dan hij. Prof. Logemann's betoog zou aan wetenschappelijkheid niet verloren hebben, indien hij het rechtsgevoel van zijn tegenstanders vooraf had pogen te begrijpen, inplaats van het dood te zwijgen bij het neerschrijven van allerlei, al dan niet cursief gedrukt, waardeloos verwijt.

Het was geen toeval, dat Van Vollenhoven zijn waarschuwingen tegen het negeeren van rechtsgevoel juist uitte in de aula van de Bataviasche rechtshoogeschool en ze plaatste in een deel van een rede, dat zeer uitdrukkelijk handelde over Indisch recht „niet herkomstig uit het adatrecht van den landzaat" [4]). Het is jammer dat Prof. Logemann, bevangen in zijn subjectieve voorkeur, in zijn streven naar wat practisch en nuttig is, verzuimd heeft om blijk te geven op dit punt de schoone, zij het zwaardere taak te verstaan, die zijn hoogeschool hier had kunnen vervullen. Het is gelukkig, dat de Indische Regeering meer dan eens toonde de goede beginselen te kennen en te kunnen toepassen ook vóór Van Vollenhoven ze zoo meesterlijk formuleerde.

[1]) Koloniaal Tijdschrift 1937 blz. 486.

[2]) Natuurlijk ook bruikbaar voor stadsgrond, maar daarvoor niet strikt noodig, omdat daar noch het argument van nadeel noch dat van het rechtsgevoel zoo sterk spreekt (I.G. blz. 53).

[3]) I.G. blz. 60. Met opzet laat ik anderen als De Hoog (Blauwboek v/h I.E.V. blz. 7), de V. C., Prof. Nolst Trénité, Mr. Jaarsma en mijzelf hier buiten beschouwing, omdat de eenvoudige heldere woorden van den oud-Resident, die de betrokken werkelijkheid kent als geen ander, mij op dat punt onaantastbaar lijken zelfs voor de meest ongemotiveerde geprikkeldheid.

[4]) V. Vollenhoven t.a.p. blz. 121.

In het licht van de wereldgebeurtenissen dezer dagen is een kwestie als die, waarover dit debat loopt, van een bijna belachelijke futiliteit. Wij doen goed dat niet te vergeten. Maar zelfs is van het betrekkelijk kleine vraagstuk van recht op grond voor Nederlanders de vraag naar den rechtsvorm de hoofdzaak niet. Natuurlijk zal dat ons er niettemin niet van mogen afhouden naar zuiverheid in wetgeving te streven. Als echter de Regeering ter zake eens onverhoopt niet den besten weg zou weten te vinden, zal men goed doen niet direct alle proporties uit het oog te verliezen door het niet meer serieus klinkend verwijt als zou zij gedreven zijn door „argumenten beneden het niveau", waarop een „staatsman", die „zijn verantwoordelijkheid verstaat", zijn motieven moet zoeken [1]). Men zou, zelfs als het voorstel Spit-Logemann-Neytzell de Wilde werd uitgevoerd, kunnen volstaan met te constateeren dat niet de beste weg gekozen werd en dat de wetgevende kracht onzer administratie helaas te kort schoot in de schoone en zware taak om zuiverheid te bereiken. En men zou dan verder kunnen hopen, dat de practijk, gesteund door de maatregelen, waarmede zoowel Spit als Neytzell de Wilde hinderlijke willekeur der omgeving willen voorkomen, zich zelf zal redden, zooals zij zoo vaak deed.

Want de hoofdzaak ligt zooals gezegd elders, zelfs voor dit kleine vraagstuk, dat op zichzelf wederom maar een deel van het Indo-vraagstuk omvat. Primair blijft de vraag, of den Indischen Nederlanders ruimer recht op grond kan worden gelaten. Wat die vraag betreft staan de Commissies Spit en Logemann met practisch alle Indische Nederlanders op het standpunt, dat openen van grootere mogelijkheden niet is een inbreuk op een door de wijsheid der vaderen geboden gedragslijn, doch een redelijke moderne ontwikkeling van het beginsel, dat landskinderen grond in eigen land mogen bezitten. Ook landskinderen die Nederlander zijn.

Dit beginsel echter wordt in Nederland nog niet aanvaard. Wel voelt de Minister practisch voor een ontwikkeling in de richting van het voorstel Barre [2]), maar Z. Exc. ziet helaas in een duidelijk en principieel openen van een weg naar meer Nederlandsch landbouwgrondbezit een zeer ernstigen en blijkbaar niet onbedenkelijken stap. Mijn grootste bezwaar tegen Prof. Logemann's artikel is dat het voor de hoofdzaak de aandacht vermindert in plaats van verscherpt. En zoo een voortgaan tegenhoudt in plaats van versnelt.

[1]) Vgl. Logemann's woordkeuze K.S. blz. 414.
[2]) Handelingen Eerste Kamer 20 Mei 1938 blz. 728.

Naschrift

door Prof. Dr. J. H. A. LOGEMANN

In zoverre dr. Ranneft materiaal bijbrengt tot de beoordeling van de positie in de desa van den nederlander met inlands grondbezit „is het debat over (het indo-grondvraagstuk) gebracht op het terrein waar het behoort" [1]), en zeker heb ik gezegd noch gedacht op dit gebied het laatste woord te hebben gesproken. Daarom zijn Ranneft's opmerkingen welkom, ondanks de belezende toon, en zelfs het feit, dat hij mijn betoog en daardoor de draagkracht van zijn critiek telkens verkeerd beoordeelt [2]), kan mij niet verdrieten, immers hij erkent nochtans de resultaten van mijn onderzoek als juist [3]).

Als ik gefaald heb, dan schijnt dat dus niet wegens mijn oordeel, dat de nederlander-inlands-bezitter geen desagenoot is, niet belastbaar is door de desa, noch zijn recht door de desa willekeurig van inhoud is te veranderen — allemaal geen antwoord op door mij uitgevonden juristenvragen [4]), doch op bezwaren van dr. Ranneft en zijn medestanders — maar omdat ik niet heb ingezien, dat dit alles wel geldend Indisch staatsrecht moge zijn, doch de werkelijkheid niet beheerst. „Hoofden en anderen vlak om en boven de desa" zullen door den naam inlands bezitrecht verlokt worden aan den nederlander eisen te stellen, die „aan andere houders van adatrecht gesteld kunnen worden" [5]). Dr. Ranneft noemt zelf deze stelling een vermoeden, maar zegt hij, ook Logemann's voorkeur voor inlands bezitrecht berust op niets anders. Ik heb op die qualificatie niet tegen, merk slechts bescheidenlijk op, dat bij mijn vermoeden de redengevende feiten niet ontbreken. Het vermoeden van mijn geachten opponent wordt gestut door *geen enkel* feit [6]), maar door het gezag van de heren v.d. Pauwert en

[1]) K. S. 1938 — 416.

[2]) Ik mag geen plaatsruimte vragen om alles te bespreken. Heel sterk b.v. inzake het „desagenoot zijn". Wat R. op blz. 501 en 502 zegt, is mij waarlijk niet onbekend, maar wat heb ik met bijwoners, doedo's of kostgangers te maken als ik de bewering onderzoek of de uitoefening van inlands bezitrecht den nederlander inlast in het desaverband? K. S. 1938 — 405.

[3]) Ranneft blz. 500,503.

[4]) Ranneft blz. 504.

[5]) Ranneft blz. 504.

[6]) Zie Ranneft's noot 7, blz. 505: „de talrijke feiten der praktijk" zijn niet te vinden bij v.d. Plas, noch bij de Stoppelaar — dien ik n.b. uitvoerig behandel — noch bij Meyer Ranneft-Huender, waar alleen vermeld wordt de belasting van uitvoerende inlandse grondbezitters, hier en daar in de Preanger.

Barre. Ik tast dat gezag niet aan, maar ik wacht tot dr. Ranneft hun argumenten noemt in plaats van hun namen [1]).

Of de nederlander, die inlands bezitrecht uitoefent, desalasten moet dragen, blijft één vraag, en of de inhoud van zijn inlands bezitrecht — d.i. de heerschappij over de zaak die zijn recht hem verleent — verschilt van dien bij een inlander is en blijft een andere vraag, die ontkennend moet worden beantwoord. Als dr. Ranneft mij tegenvoert [2]), dat er prijaji's en uitwonende grondbezitters zijn, die wel, naast de door mij vermelde, die niet in de desalasten delen, dan toont hij dat zelf aan, tenzij hij zou willen volhouden, dat de een wel en de ander niet uitoefent „het gewone recht, dat voor den desaman geldt". Ik beperkte mijn betoog uitdrukkelijk tot drogen grond „die op Java sinds jaar en dag van den klem van het beschikkingsrecht is bevrijd" en dr. Ranneft's opmerkingen over verervingsbeperkingen bij gronden onder sterk beschikkingsrecht [3]) raken mij al daarom niet. Maar wat bewijzen zij anders, dan dat de *inhoud* van het inlands bezitrecht *wel* voor alle rechthebbenden gelijk is, maar dat dan ook daarom *dit* beperkt inlands bezitrecht voor nederlanders niet zou deugen? De zaak schijnt, dat dr. Ranneft onder de „inhoud" van een subjectief recht iets anders verstaat dan ik, ik mag wel zeggen dan een jurist.

Ik heb scherp geprotesteerd tegen de *qualiteit* van dr. Ranneft's argumentatie met historische en gevoelsmotieven [4]). Ik constateer dat er hierboven zelfs geen poging is gedaan om mijn bezwaren te weerleggen. In plaats daarvan worden zij verklaard uit, en wordt mij nu verweten, gemis aan eerbied voor het rechtsgevoel van den indo-nederlander. Ik ontken. Evenwel, dat rechtsgevoel zegt den indo op zijn best, dat hij een tekort voelt. Het kan niet antwoorden op de vraag, hoe in zijn tekort het best wordt voorzien. De beste oplossing te zoeken is *onze* verantwoordelijkheid jegens den indo en wij schenden die, als wij ons overgeven aan zijn oncritische voorkeur of vooroordelen.

[1]) v.d. Pauwert in Ind. Genootschap 1937 blz. 60 wil „een eigen recht" om prestige-redenen. Als ik zeg, dat een pajoeng daar ook toe zou kunnen dienen, bedoel ik niet scherp te zijn, maar slechts beeldend duidelijk te maken, dat v.d. Pauwert niet denkt aan een bijzondere aantastbaarheid van het inlands bezitrecht.

[2]) Ranneft blz. 501.

[3]) Ranneft blz. 502, 503.

[4]) K. S. 1938 — 414, 415.

Natuurlijk zou het niet erg zijn aan een oncritische voorkeur toe te geven — behoudens misschien het rechtsgevoel van den indonesiër — als de zakelijke deugden van het inlands bezitrecht en het „nieuwe recht" gelijk stonden. Dr. Ranneft maakt het zich op dit punt wel erg gemakkelijk, want over den inhoud van het gedachte recht horen wij nu, zo min als vroeger, iets.

BESCHERMING VAN OLIFANTEN IN SUMATRA

DOOR W. GROENEVELDT.

Aan de Nederlandsch-Indische Regeering komt groote lof toe voor de doortastende wijze, waarop Zij maatregelen heeft genomen in het belang van de natuurbescherming, al gaat de behandeling van nieuw voorgestelde reservaten, gekoppeld als zij meestal zijn aan vitale bevolkingsbelangen, naar den smaak van velen onzer wat traag. Maar wanneer het betrokken gewestelijk bestuurshoofd weinig of geen belangstelling voor de materie heeft, wordt op de afdoening van zulk een plan een zeer zware rem gelegd.

Die lof is te meer verdiend, omdat het opmerkelijk is, hoe bitter weinig oudere bestuursambtenaren ware belangstelling hebben voor de in het wild levende fauna en flora van onzen archipel, die toch haar weergade elders nauwelijks heeft. Dit is het gevolg van een betreurenswaardige onwetendheid inzake dit probleem, dat thans van internationaal cultureel belang is geworden.

Te verwonderen is deze toestand overigens niet, wanneer men bedenkt, hoe het hiermede tot voor kort ook nog in Nederland gesteld was, waar enkele enthousiaste pioniers eerst in den jongsten tijd erin geslaagd zijn om bij de jeugd liefde voor de natuur te wekken.

Ongelukkigerwijze zijn het juist die oudere ambtenaren, die nu, in een tijdsgewricht waarin gehandeld moèt worden, om redding te brengen voor de bedreigde natuurschatten, leidende betrekbetrekkingen en het gezag hebben. Wordt dat nù niet gedaan, dan zullen deze vrij zeker binnen weinige jaren te gronde gericht zijn.

Er zijn hooggeplaatste ambtenaren in Sumatra geweest, die openlijk als hunne meening te kennen gaven, dat olifanten, als zijnde nuttelooze, voorhistorische overblijfsels uit een afgesloten tijdperk, maar zoo gauw mogelijk moesten worden uitgeroeid. Tot voor kort waren er streken — en ik vrees dat die er nu nog zijn —, waar op het dooden van olifanten premies waren gesteld door het Bestuur !

Een gewestelijk bestuurshoofd ontving van een welbekende natuurbeschermingsvereeniging in Nederland het aanbod van een bijdrage uit de vereenigingskas, om daarvoor ten behoeve van de inheemsche bevolking in zijn ressort vuurwerkbommen te koopen, een beproefd middel voor het verjagen van lastige olifanten. Deze brief, die geteekend was door een vooraanstaande persoonlijkheid hier te lande, werd niet eens beantwoord !

Het staat dus wel vast, dat, indien de Nederlandsch-Indische Regeering geen maatregelen beraamt om een meer bevredigende regeling te scheppen voor de uitvoering van bestaande bepalingen van de dierenbeschermingsordonnantie, in plaats dat die worden overgelaten aan verschillende, sterk uiteenloopende opvattingen van tijdelijke, plaatselijke functionarissen, varieerende van totale onverschilligheid tot onverantwoordelijke uitroeiingsneigingen, het lot van onze groote dikhuiden in Sumatra weldra bezegeld zal zijn.

Een groote moeilijkheid, waarop wij stuiten bij onze pogingen om de natuur in Nederlandsch-Indië te beschermen, is gelegen in het feit, dat wij zoo bijzonder weinig afweten van de levenswijze en de gewoonten van allerlei dieren en vogels, die wij voor uitroeiing willen behoeden. Hoewel tallooze personen, goede waarnemers, die jaren lang de wildernis hebben doorkruist, een zeer groote kennis bezitten van alles, wat daar leeft en groeit, is door hen slechts zeer weinig gepubliceerd, zoodat met hun overlijden een schat van wetenswaardigheden verloren ging of zal gaan.

Pogingen om deze kostelijke, verspreide kennis te verzamelen, werden herhaaldelijk gedaan, maar als regel zonder succes, waar bij velen van die personen een betreurenswaardige schroom bestaat om de gevraagde gegevens op schrift te stellen, omdat zij zich onvoldoende bekwaam stylist wanen.

Bij het nemen van de beschermingsmaatregelen ten behoeve van de groote, in het wild levende dieren van Nederlandsch-Indië, heeft de bedoeling voorgezeten, om door ruimen omvang van de

wildreservaten een waarborg te krijgen, dat bedoelde dieren daarin voldoende bewegingsruimte zouden vinden. Er moest zooveel mogelijk voorkomen worden, dat zij bij het zoeken van voedsel zich daarbuiten zouden begeven, omdat het verlaten van het reservaat veelal met zich brengt het aanrichten van schade aan de menschelijke aanplantingen. Ook al is deze meestal gering, en wordt de waarde ervan in ambtelijke stukken vaak sterk overdreven, door de benadeelde partij wordt begrijpelijkerwijze van de overheid geëischt, dat deze de belangen der menschen zal beschermen tegen wild gedierte.

Niettegenstaande de geweldige afslachting van de olifanten in Sumatra, die reeds plaats heeft gehad, houden de klachten aan en bij den tegenwoordigen stand van zaken zullen zij ook blijven aanhouden, ongeacht de instelling van de meest uitgestrekte wildreservaten, totdat deze dieren practisch uitgeroeid zullen zijn. Hoe paradoxaal dit ook moge klinken, uit hetgeen hier volgt zal de juistheid van deze bewering voldoende blijken.

In vroegere tijden wachtte de bevolking zich er wel voor, om hare akkers en tuinen aan te leggen dwars op de vaste olifantenloopen, die aan iedereen plaatselijk precies bekend waren. Van die goede gewoonte is men echter langzamerhand afgeweken, nadat men de zekerheid had verkregen, dat van overheidswege steeds de meest drastische maatregel werd genomen, namelijk het afschieten van de kudden, die de schade vermoedelijk aangericht hadden.

De vraag is echter gerechtvaardigd, of inderdaad gebrek aan voldoende bouwgronden voor den aanplant van voedingsgewassen en marktproducten de bevolking heeft gedwongen, juist déze gevaarlijk gelegen terreinen in cultuur te brengen; of dus niet even buiten die trekwegen ook nog niet voldoende gronden beschikbaar waren. Wie eenig denkbeeld heeft van de verbijsterende en onoordeelkundige verwoesting van maagdelijke boschgronden door de bevolking in Sumatra, zal daarop in het algemeen op de eerste vraag ontkennend, op de laatste bevestigend antwoorden.

Jaar in, jaar uit, volgen de kudden olifanten hunne vaste loopen. Het zijn betrekkelijk smalle strooken, die vaak niet meer dan een kilometer breed zijn en die leiden van de eene voedingplaats naar de andere. Dit zijn dikwijls moerassige gedeelten, welke dicht begroeid zijn met hoog gras, wild suikerriet of laag kreupelhout. Soms ook zijn het lagunen, langs welker oevers dichte bosschen

van ,,niboeng" staan, dunne sierlijke palmen, welker lange doorns een olifantenmondje niet schijnen te hinderen. Elders weer is het een groot bamboebosch, zooals dat in het gebergte veel voorkomt, of een uitgestrekt complex met ,,poear" — wilde gember. Natuurlijk zijn verlaten ,,ladangs" — rijstvelden midden in de wildernis, schoongekapt en schoongebrand en waarop in de tropenstreken na zeer korten tijd een dichte opslag ontstaat van allerlei heesters en boompjes — prachtige weideplaatsen voor olifanten. Op al dergelijke voederplaatsen, die veelal niet van groote uitgestrektheid zijn, blijven de olifanten eenigen tijd, totdat ze afgegraasd zijn, afhankelijk van de hoeveelheid lekkers.

Dan trekt de kudde weer langs den vasten weg voort, totdat zij op een gegeven oogenblik bij een punt komt, waar om een of andere onbekende reden de terugtocht weer wordt aanvaard, indien er tenminste, zooals in vele gevallen, geen kringloop plaats heeft. De grens wordt dikwijls gevormd door een of ander onbeduidend, klein riviertje, niettegenstaande aan den anderen oever overvloedig voedsel lokt en het overzwemmen zelfs van groote rivieren voor olifanten geen bezwaar is.

De kudden zijn zóó vastgeroest aan deze trekwegen, die vermoedelijk reeds eeuwen gevolgd zijn, dat, wanneer een ernstige belemmering die verspert, zooals bijvoorbeeld het aanleggen van een groote plantage waar veel menschen werken, alleen dàt gedeelte, hetwelk absoluut moet worden vermeden, wordt omgetrokken. Verderop wordt het oude pad zoo spoedig mogelijk weer gevolgd.

Een aardig voorbeeld daarvan is het volgende. Een van de kudden, die op den Goenoeng Kaba in Benkoelen thuis hooren, had een loop, die het terrein sneed, waarop thans het centrale ondernemingshospitaal Waringin Tiga staat. Tusschen dat hospitaal en de daarachter gelegen onderneming Sindang is slechts een smal strookje bosch overgebleven, maar toch blijven de dieren daardoorheen trekken, vlak langs de haag, die den tuin van de dokterswoning van het bosch scheidt. Nooit is een poging gedaan om die haag te vernielen of den tuin binnen te dringen.

Een voor de hand liggende vraag : Hoe groot is het areaal, dat geregeld door olifanten afgegraasd wordt?

Die vraag is het eenvoudigste te beantwoorden door een blik te slaan op de kaart van de trekwegen onzer dikhuiden en waarop hier en daar ook de gebieden, welke gerekend moeten worden tot

LEGENDA
ZUID-SUMATRA
RES. BENKOELEN &
LAMPONGSCHE DISTRICTEN
SCHAAL 1 : 2.250.000.

Residentie-grens
Hoofdwegen
Rivieren
Olifanten-wissels
Rhinoceros-poelen

Verwijzing naar Top. Kaart
Schaal 1 : 100.000

Deze kaart behoort bij de verhandeling over olifanten door W. Groeneveldt,
Oud-Resident Benkoelen

LAMPONGSCHE DISTRICTEN

BENKOELEN

MANNA

BINTOEHAN

KROE

Danau-meer

KOTAAGOENG

TELOEKBETOENG

(VKS)

de vaste en eenigszins meer uitgestrekte weidegronden der olifanten, zijn aangegeven. Men ziet dan een smalle strook met een aantal verbreedingen, aangevende die weidegronden; het oppervlak daarvan is slechts een klein gedeelte van de uitgestrekte wildernis, waarin zich nog de schamele resten van de vroegere groote kudden bevinden.

Verder zal men dan opmerken, dat een groot deel van den weg gaat òf door hydrologische boschreserves, òf door het woeste centrale bergland van Sumatra, waar, zooals reeds gezegd, iedere vorm van landbouw door het gebroken terrein en den slechten grond niet mogelijk is.

De streken, waar conflicten tusschen olifanten en ontginningen kunnen plaats hebben, zijn daardoor al zeer beperkt. En toch is eenige aangerichte schade al voldoende aanleiding om een verdelgingskrijg in te zetten tegen deze merkwaardige dieren, waarvan een Resident van de Lampongsche Districten, een nuchter en practisch natuurbeschermer, eens zeide, dat elk hunner eigenlijk al een natuurmonument op zichzelf is, dat de bescherming ten volle waard is.

Kan men maatregelen nemen tegen schade door olifanten?

Het groote publiek, dat weinig van bosch en wilde dieren afweet, heeft een indruk van de woestheid en de vernielzucht van olifanten uit films als „Chang" en andere, waarvan de tafereelen met behulp van tamme olifanten geënsceneerd zijn, om het publiek de haren te berge te doen rijzen! In werkelijkheid echter zijn het dieren, die uiterst schuw zijn en zich gemakkelijk laten verjagen; in de meeste gevallen is het slaan op bekkens al voldoende om ze op de vlucht te drijven. Beginnen zij zich echter aan de menschelijke omgeving te wennen, doordat er op hunne trekwegen akkers en plantages worden aangelegd, dan zullen zij op den duur minder schuw worden en zal men dan andere middelen te baat moeten nemen om ze te verjagen. Een daarvan is het ontsteken van vuren; dáárvoor vlucht ieder dier in de wildernis. Maar ook een minder omslachtige maatregel is afdoende, om hun de animo van het betreden van een aanplant te ontnemen, namelijk het afschieten van vuurwerkbommen, die een geweldigen knal geven en waarvan de kosten niet hoog zijn.

In rapporten werd wel eens beweerd, dat de olifanten er niet voor vluchtten, maar dan bleek meestal, dat het bedoelde dier mooie

slagtanden had, die de begeerte hadden opgewekt van de betrokken hoofden; deze verklaarden dan, dat het afschieten van een dergelijk beest de eenige oplossing was !

Algemeen is de ervaring, dat aanplantingen welke bewaakt worden, practisch nooit te lijden hebben van olifantenschade en dat reeds bij de eerste, eenvoudige maatregelen de olifanten haastig vluchten. In de Lampongsche Districten werd dit zeer nadrukkelijk door het Bestuur vastgesteld. De bewoonde rijstvelden der Lampongers werden niet beschadigd, maar wèl die van de Javaansche kolonisten, welke bij nadering van olifanten, onbekend als zij waren met de goedige en schuwe natuur der dieren, van hunne velden vluchtten en de olifanten vrij spel gaven.

Het zal in den regel niet lang duren, of een occupatie van terrein door menschen in den vorm van permanente ontginningen heeft als gevolg, dat een aldus gestoorde trekweg wordt gewijzigd, door de omtrekking van de aldus bewoonde gedeelten in de wildernis. Voorbeelden daarvan kan men overal vinden; zoo bijvoorbeeld bij KM 50 — 51 van den weg Benkoelen — Tais, trekken de olifanten sedert jaren vlak langs een dorpje, zonder ooit schade daarin aan te richten.

Hoe vat nu in het algemeen de Overheid haar taak, om de bevolking voor overlast van olifanten te vrijwaren, op ?

Zij schijnt maar één middel te kennen : afschieten van de kudde ! Men spreekt dan maar gemakshalve van agressieve solitairs, let wel ..... bijna altijd met mooie tanden !

Wat zijn „solitairs" ?, zal men zich afvragen.

Bij iedere kudde van eenigen omvang zijn vaak dieren — meestal één, zelden zijn het er twee of hoogstens drie — die zich periodiek voor enkele dagen van de kudde afscheiden en den trekweg verlaten. Ze gaan bijna nooit ver van de kudde weg en zijn ook niet, zooals een leek vaak meent, uitgestootenen, die met geweld uit het groepsverband verdreven zijn. Het zijn zelfs niet altijd oudere exemplaren en dikwijls wijfjes.

Het ligt voor de hand, dat deze enkelingen door het loopen buiten den geregelden weg meer kans hebben om de reputatie van hun kudde als vernielers te bederven dan de massa en als men geen ander middel had, zou het natuurlijk gewenscht zijn om deze enkelingen te dooden; dat zou billijk zijn. Maar de wijze, waarop dit middel in de practijk wordt toegepast, geeft de oplossing allerminst.

Komen er klachten binnen, dan geeft de overheid opdracht aan militairen of politiedienaren om de boosdoeners op te zoeken en te dooden. Deze menschen, waaronder zich slechts bij uitzondering goede jagers bevinden, trekken er dan op uit, gewapend met militaire geweren, die ten eenenmale ongeschikt zijn voor dit doel. De kudde wordt onder leiding van een bewoner van de streek — die liefst alle olifanten tegelijk opgeruimd zou zien ! — opgezocht en dan wordt er geschoten op iederen olifant, die zich vertoont. Niet dus, zooals een goed jager zou doen, om een trofee te bemachtigen, maar om aan een van hoogerhand gegeven opdracht te voldoen. Dat beteekent dus, dat op een zoo veilig mogelijken afstand op de dieren geschoten wordt, onverschillig of het mannetjes, wijfjes of jongen zijn en ongeacht waar men ze raken kan. Meestal wordt een enkele gedood, maar verschillende, veelal met buikschoten of ander ernstige inwendige verwondingen, hebben nog gelegenheid om te vluchten

Deze ongelukkige dieren gaan langzaam een ellendigen dood door verzweringen tegemoet; zij kunnen, door vreeselijke pijnen gekweld, na een tijdje niet meer met de kudde mede en blijven dan achter in een streek, waar zij het gemakkelijkste hun voedsel kunnen vinden; dat is daar, waar aaneengesloten aanplantingen van rijst, suikerriet en dergelijke aanwezig zijn. Dat de dieren in dien toestand van ziekte en hevige pijn uiterst agressief zijn, behoeft natuurlijk geen verwondering te wekken; de bewoners van de streek vragen dan, en ditmaal volkomen terecht, om van zulk een landsplaag bevrijd te worden. Dan herhaalt zich het spel weer; maar zijn wij het dan niet zelf, die aldus gezorgd hebben voor nieuwe „solitairs" ?

Maar het meest ergerlijke bij de gevolgde werkwijze is nog, dat de enkele rondzwervende exemplaren, die de eigenlijke oorzaak van dezen verdelgingstocht waren, in de meeste gevallen vrijloopen! De jachtpatrouille kiest de minst gevaarlijke manier door van een afstand op een heele kudde te schieten; een echte jager zou trachten de een of twee alleenloopende dieren, die meestal veel voorzichtiger zijn, onder schot te krijgen en te bemachtigen. Maar alleenloopende wilde dieren zijn in het algemeen veel eerder geneigd om aan te vallen, zoodat de animo, zoowel van den gids als van de schutters, om deze sportieve manier van jagen te beoefenen nooit bijzonder groot is!

Nu moet men dat dezen menschen niet kwalijk nemen; zij zijn eenvoudige soldaten of politiebeambten, geen sportieve olifantenjagers. De fout ligt echter bij de overheidsopdracht!

Het behoeft wel geen betoog, dat door eenige malen herhaling van dit bedrijf op die wijze in den loop der tijden heele groepen olifanten volkomen noodeloos werden uitgeroeid.

Een tweede noodlottige aanleiding om op olifanten te schieten is de zucht om het ivoor te bemachtigen, waarvoor zelfs jonge dieren met nog zeer korte tanden werden neergelegd. Ieder behoorlijk Europeesch jager zou zich schamen voor dergelijke trofeeën! Naarmate het voor de inheemsche hoofden gemakkelijker werd om moderne vuurwapens in bezit te krijgen, werd dit euvel nog ernstiger en er zijn gevallen bekend, dat hoofden geweren uitleenden aan Inlandsche jagers, om voor hen mooie, ivoordragende dieren te schieten, iets wat ze niet zelf durfden te doen. Wel werd mij van het schandaal verteld, dat een Inlandsch ambtenaar, zoogenaamd om de bevolking te helpen, zelf op „olifantenjacht" ging, hetgeen daarin bestond, dat vanaf veiligen afstand met een automatisch getrokken geweer een snelvuur werd afgegeven op een kudde, waarna men heenging, zonder dat naar de getroffen dieren gezocht werd; dat kon gevaarlijk zijn! Een ware moordpartij dus, zonder meer!

Alle maatregelen, die de Regeering met de beste bedoelingen heeft uitgevaardigd om den olifantenstand te beschermen, zullen zonder gevolg blijven, indien de lagere bestuursorganen zich geen rekenschap afleggen van hun taak daarin. Het is dus dringend noodig, dat deze aangelegenheid met spoed en ernstig onder het oog wordt gezien en de noodige regelingen worden getroffen.

Over hetgeen wilde olifanten in Sumatra als voedsel gebruiken, bestaat practisch geen literatuur; hun trekwegen zijn onbekend en over het aantal van deze groote dikhuiden bezitten wij geen betrouwbare gegevens. Slechts bestaan er schattingen, maar deze zijn te globaal om op den duur van nut te zijn; toch moet er op gewezen worden, dat degenen, die begonnen met deze schattingen te verzamelen en te publiceeren — ik denk hierbij speciaal aan het werk van Dr. Ir. F. C. van Heurn in zijn brochure „De olifanten van Sumatra" —, alle lof toekomt. Zij hebben in ieder geval iets geleverd, waarop kan worden voortgebouwd.

Merkwaardig contrast!

De vele tientallen van millioenen rubberboomen, ook de kleinste boompjes in Borneo en Sumatra, zijn streek voor streek en stuk voor stuk, tot in de meest onbereikbare wildernisuithoeken, opgezocht en geteld.

De enkele honderden nog levende olifanten en de zeer enkele rhinocerossen, dieren waarvan de verblijfplaats en de trekwegen in de betrokken streek precies bekend zijn, hebben nòch bij de Indische biologen of zoölogen, nòch bij bestuurs- en andere ambtenaren, nòch bij jagers ooit zooveel belangstelling kunnen wekken, dat men eens naging, hoeveel er van die merkwaardige dieren nog over zijn.

Hoe dit te verklaren?

Ik denk dat voor de beoefenaars der wetenschap een olifant te onhandig is als object om te hanteeren; een waterspin of een mier leenen zich beter voor een onderzoek. Een andere reden zou ik niet weten.

Voor de zeer weinige werkelijke sportjagers, voor wie vroeger alleen het aantal groote ivoordragers van beteekenis was om de trofeeën, die zij op werkelijk sportieve en moedige wijze wenschten te bemachtigen, en die onbekend waren met de onverpoosd aangerichte slachting onder deze dieren, was er geen enkele aanleiding om precies te willen weten hoeveel olifanten er in totaal nog wel waren. De primitieve bevolking, die, opgezweept door de koffie- of rubberkoorts, overal tuinen aanlegde, veel meer dan zij ooit kon behandelen, zou eigenlijk het liefste zien, dat alle wild zoo gauw mogelijk opgeruimd werd.

Maar helaas ook voor de meerderheid der regeeringsambtenaren was en is een olifant een schadelijk ongedierte, dat uit andere overwegingen dan uitroeiing hunne belangstelling geheel mist' omdat het geen object is voor mogelijke inkomsten van de algemeene of plaatselijke kassen. De beschermingsneigingen van enkelen voor die groote beesten worden aangenomen als te zijn goedaardige geestesafwijkingen!

Het is intusschen bemoedigend, dat de Regeering olifanten beschermt uit hoogere motieven; zij zal die echter óók moeten overbrengen op hare plaatselijke organen, zoo noodig met klem.

Maar van veel grooter belang is het treffen van een regeling, waarbij in een of anderen vorm de locale rechtsgemeenschappen, zooals Inlandsche gemeenten, Zelfbesturen, e.d., behoorlijk finan-

cieel betrokken worden bij de inkomsten uit een goed geregelde olifantenjacht. Daarvoor dient de Regeering, die nu de opbrengst van de betrokken acten krijgt, deze geheel of gedeeltelijk aan die plaatselijke kassen af te staan (zoo noodig kunnen daaruit wildschadepremies betaald worden).

Er behoeft niet aan getwijfeld te worden, of een dergelijke financieele schikking zal snel een ommekeer ten goede teweegbrengen bij de locale autoriteiten.

Maar daarvoor zal óók noodig zijn de aanwezigheid van een zoodanig goeden olifantenstand, dat het verantwoord is over te gaan tot een geregeld jaarlijksch afschot van een aantal dezer dieren, die behoorlijke ivoordragers zijn en waarmede men de belangstelling van de jagers opwekt. Er zijn zeker bonafide sportjagers, voor wie de zeer kostbare Afrikaansche jacht te duur is, die graag een goeden olifant willen schieten en die volkomen bereid zijn daarvoor een goeden prijs te betalen, als ze slechts wisten, waar ze dien vinden konden. In Britsch-Indië en Ceylon mag men geen olifanten schieten en Sumatra is een heel groot eiland, waar de duizenden olifanten, die er voor dertig of veertig jaar nog waren, nu geslonken zijn tot luttele tientallen. Waar kunnen zij nu inlichtingen krijgen? Nergens!

Ik stel mij den gang van zaken aldus voor, dat aan het Nederlandsch-Indisch Jagersgenootschap te Batavia periodiek een opgave zou worden verstrekt van de plaats en het aantal exemplaren, dat geschoten mag worden, onder opgave van bijzonderheden t.a.v. reis- en verblijfgelegenheid, kosten, e.d. Bedoelde Jagersvereeniging zal ongetwijfeld hare tusschenkomst wel willen verleenen voor een behoorlijke bekendmaking, zoowel in Nederlandsch-Indië als daarbuiten, waarmede de gelegenheid voor een sportieve olifantenjacht wordt geopend.

Deze bedreigde diersoort zou, hoe paradoxaal dit ook moge klinken, door de jacht door bonafide-jagers er op te vergemakkelijken, beter beschermd worden dan thans geschiedt bij een slecht gereglementeerd afschot door ondeskundige opdrachtgevers en schutters.

Maar welke maatregelen er ook genomen worden, vóór alles dient er door de Regeering een volstrekt verbod uitgevaardigd te worden, dat ondeskundige, zoogenaamde jachtpatrouilles verder op olifanten worden losgelaten!

Bij de vaststelling van de beschermde gebieden — z.g. reservaten — werd uitgegaan van het beginsel om in een streek, waar olifanten voorkomen, in de eerste plaats daarin op te nemen al die terreinen, welke door hun geaardheid en grondgesteldheid geheel ongeschikt zijn voor eenig landbouwbedrijf; dit is ongetwijfeld het geval met een groot gedeelte van het Boekit Barisangebergte, de ruggegraat van Sumatra. Tezamen met gedeelten van de hydrologische boschreserves en enkele totaal onbewoonde stukken, waar exploitatie door de uiterst dunne bevolking binnen afzienbaren tijd uitgesloten is, konden op die wijze groote, aaneengesloten complexen als reservaat worden vastgelegd, uiteraard na overleg en in overeenstemming met de bevolking.

Zooals reeds gezegd, weten wij echter van de gewoonten van neushoorns en olifanten in het wild al bitter weinig af. Nu kan men wel een groot areaal, waarin de dieren zich in hoofdzaak ophouden, tot reservaat bestemmen, maar daarmede zijn hun trekgewoonten niet plotseling gewijzigd. Dit is te meer begrijpelijk, daar de omringende niet beschermde terreinen voor het grootste deel in feite ook niet anders zijn dan uitgestrekte boschgebieden, waarin sporadisch en verspreid hier en daar bevolkingstuinen liggen, als minuscule enclaves in de eindelooze groene woestenij.

Teekent men nu de trekwegen, zoover bekend, op de kaart, dan blijkt, dat daarvan herhaaldelijk gedeelten loopen buiten de eigenlijke reservaten, vaak tot aan de kust, die in het algemeen minder onbewoond is. Bij die tochten buiten hun aangewezen heiligdom zullen de kudden dan wel eens stuiten op verlokkende akkers met voedingsgewassen, welke intusschen op de oude trekwegen aangelegd zijn; wanneer de bewaking onvoldoende is, worden die dan begrijpelijkerwijze voor goeden buit verklaard. Daardoor zal een voortdurend conflict blijven bestaan tusschen de bevolkingsbelangen en de pogingen om bepaalde groote diersoorten te beschermen. Voor deze theoretisch beschermde dieren beteekent dit, zeker bij de thans bestaande regeling, een wisse uitroeiing !

Er wordt altijd hoog opgegeven van de schade, die olifanten aanrichten in klapperplantages, welke vaak op eenigen afstand afliggen van het dorp en die dus niet voortdurend onder bewaking kunnen staan. Op iedere officieele lijst van vernielde gewassen prijkt dan ook bijna altijd een aantal kokospalmen, onder ver-

melding van een fantastisch hooge waarde daarvan, om de olifantenramp nog eens scherp te accentueeren. Ik weet dit uit eigen ervaring !

Hiertegenover wil ik eens met klem de aandacht vestigen op het feit, dat het geringe aantal van de sporadisch door olifanten vernielde boomen in geen verhouding staat tot de ongehoorde verwoesting van dezelfde palmen door beren; deze vernielen jaarlijks vele duizenden klapperboomen, waarbij zelfs die, midden tusschen de huizen gelegen in vrij groote dorpen, niet ontzien worden. Ieder kenner van het binnenland van Sumatra kan getuigen van de enorme verwoestingen, die beren kunnen veroorzaken; bij een tocht langs de zuidkust van Benkoelen, bijvoorbeeld, kan de reiziger honderden en honderden klapperstammen, waarvan de toppen met de kiempunten door deze dieren verscheurd zijn, als zwarte, kruinlooze palen langs het pad zien staan.

Het is wel merkwaardig, dat deze schade altijd wordt doodgezwegen en men nooit in een officieel rapport daarover noodkreten hoort, zooals bij olifanten altijd geschiedt. De reden is eenvoudig, dat men voor berenjacht toch nooit de beschikking krijgt over een jachtcommando. Deze dieren, waarvoor de bevolking meer vrees koestert dan voor een tijger, zijn veelal bijzonder agressief en moeilijk op te zoeken, waardoor de kans van slagen voor ongeoefende jagers al zeer gering is, terwijl het te veel tijd kost om soldaten of politieagenten daarvoor aan hun geregelde taak te onttrekken. Vermoedelijk zal de betrokken autoriteit ook liever niet de verantwoordelijkheid op zich nemen voor zulk een opdracht, aangezien het nog heel wat anders is om vanaf een veiligen afstand te schieten op een troep langzaam loopende, argelooze kolossen, dan om een snellen, strijdlustigen beer in het dichte kreupelhout op te zoeken of hem 's nachts op te wachten!

Het zou mede de moeite waard zijn om in dit verband een onderzoek in te stellen naar de schade, die in onbewaakte plantages en zelfs in bewoonde streken aangericht wordt door de honderden apen, die er rondwaren.

Hoeveel duizenden klapperboomen vallen jaarlijks ten prooi aan den beruchten snuitkever, den ,,boeang" ?

En ten slotte zou het zeer leerzaam zijn indien wij een overzicht konden krijgen van de vernieling, aangericht door de overal aanwezige zwermen klapperratten of een paar groote boscheekhoorns, waartegen de bevolking machteloos staat en die de productie van

de klapperaanplantingen, ongeacht waar zij liggen, terug weten te brengen tot een minimaal percentage van hetgeen de dracht aan bloem en jonge vrucht eerst belooft ! Vraag eens aan bestuursambtenaren, welke ongehoorde verwoestingen wilde varkens geregeld aan de akkers van de bevolking toebrengen.

Bij al die oneindig veel grootere plagen, heeft het meer zin, dat men zich van bevolkings- en bestuurszijde eens ernstig richt op een rationeele bestrijding van beren, apen, wilde varkens en knaagdieren, dan dat de fractionaire olifantenschade aangegrepen wordt als verontschuldiging om deze zeldzame dikhuiden uit te roeien !

Voor het treffen van maatregelen tegen schade door olifanten is het in ieder geval volstrekt noodzakelijk precies te weten, hoe de geregelde trekwegen der dikhuiden loopen. In streken, waar nog voldoende grond voor landbouwbehoeften van de bevolking is, zal getracht moeten worden te vermijden, dat juist op die smalle trekwegen akkers worden aangelegd; eventueel tegen betaling van een schadeloosstelling zullen deze strooken gevoegd moeten worden bij een bestaand wildreservaat; het daarmede gemoeide areaal zal beperkt zijn. Gedeelten van de thans vastgestelde reservaten, gelegen buiten die wegen, kunnen zoo noodig als compensatieterreinen worden ingeruild tegen de bedreigde complexen.

Natuurlijk zal het blijken, dat deze maatregelen toch slechts ten deele uitgevoerd kunnen worden en dat dus binnen het weideareaal der kudden akkers en tuinen blijven vallen. Deze moeten dan voorloopig scherp bewaakt worden, vooral in den tijd, dat de padi te velde begint te rijpen en een attractie voor de olifanten vormt. Aan de betrokken bevolking zullen de noodige afweermiddelen in den vorm van vuurwerkbommen moeten worden verstrekt, om de belagers van den oogst te kunnen verjagen. Het geregeld verdrijven der olifanten door middel van deze geraas makende bommen, door vuren en vooral door bewoning van de huisjes op de velden, zal er toe leiden, dat de olifanten hun trekweg verleggen, evenals gebeurt, wanneer plantages dien weg onderbreken.

Volgens de meeste der verkregen inlichtingen is de beweging van de kudden in den loop van het jaar, mits er niet op geschoten wordt, zoo regelmatig, dat veelal vooraf de periodes kunnen worden vastgesteld, gedurende welke zij zich in een bepaald areaal zullen ophouden. Waarschijnlijk houdt die regelmatigheid niet alleen

verband met voedingsmogelijkheden, maar ook met klimatologische omstandigheden en paartijd.

Vermoedelijk zullen wel eens wildschadepremies moeten worden toegekend; maar dan zal er scherp voor gewaakt moeten worden, dat de inheemsche landbouwer niet daarop gaat speculeeren zonder dat hij zich zelf moeite geeft om zijn aanplant behoorlijk te bewaken en te beschermen met een omheining, zooals het gewoonterecht dat voorschrijft.

De consequenties van wildschademaatregelen kunnen al dadelijk wat scherper omlijnd worden, door een nadere bepaling van de terreinen, welke als regel van die schade te lijden hebben; ook daarvoor is noodig een betere kennis van de trekwegen. Registratie der binnen de gevaarlijke zone gelegen akkers en tuinen zal het overzicht concreet maken, zoodat een aanvraag om schadevergoeding dan behoorlijk kan worden beoordeeld.

Nog moet worden opgemerkt, dat de „ladangs" — de gronden, waarop de bevolking haar voedingsmiddelen, in de eerste plaats padi, plant — slechts één, hoogstens twee jaren, in bewerking gehouden worden. Zulk een akker wordt dan verlaten en een nieuw stuk boschgrond wordt schoongekapt, gebrand en bewerkt voor weer één of twee oogsten padi. Voor dezen uiterst extensieven vorm van landbouw zijn begrijpelijkerwijze uitgestrekte arealen noodig en groote stukken afgewerkte grond liggen zoodoende braak. Deze verlaten ladangterreinen zijn in den regel in korten tijd — na een of twee jaren — bedekt met een geweldig dichten opslag van allerlei heesters, snelgroeiende boompjes, gras, wild suikerriet, wilde gember, e.d. en vormen een ideaal weidegebied voor olifanten.

Gelukkig is deze vegetatie voor de olifanten van oneindig meer beteekenis dan padi of andere producten, die de bevolking plant, zoodat bij een behoorlijke bewaking der in cultuur genomen ladangs in een dergelijk voedingsgebied van de kudde deze terreinen toch betrekkelijk weinig gevaar te duchten hebben.

Maar nogmaals : bewaking en vooral bewoning van dergelijke afgelegen, tijdelijk ontgonnen akkers kunnen zeker beschouwd worden als de beste maatregel tegen alle wildschade, zoowel van herten als van olifanten. Is het dan zoo onredelijk van den landbouwer in primitieve streken te eischen, dat hij zijn gewas behoorlijk bewaakt en omheint? Dat is toch overal in de wereld het geval!

De bedoeling van deze publicatie is: om een globaal overzicht vast te leggen van de trekwegen van olifanten in een deel van Zuid-Sumatra, waar zij nog veel voorkomen.

Het zou te ver voeren om allen, ambtenaren en particulieren, die aan de samenstelling van deze kaart zoo bereidwillig hebben medegewerkt, afzonderlijk daarvoor te bedanken, maar zeker ben ik bijzonderen dank verschuldigd aan mijn collega, den Heer H. R. Rookmaaker, Resident van de Lampongsche Districten, die mij op zeer gewaardeerde wijze hielp aan uitstekende gegevens betreffende zijn gewest. Ook moet ik speciaal noemen den Heer Raden Mas Sadia, Opzichter bij Verkeer en Waterstaat, die mij zoo uitnemend steunde met het opteekenen van bijzonderheden uit den mond van Inlandsche jagers, verzamelaars van boschproducten en andere woudloopers; deze eenvoudige lieden, die zoo benijdenswaardig dicht bij de levende natuur staan, waren steeds heel precies en beslist in hunne mededeelingen, die waarschijnlijk tot in details juist zijn.

De trekwegen van de verschillende kudden werden ingeschetst aan de hand van gegevens uit verschillende bronnen, die zooveel mogelijk aan elkaar getoetst werden, en ik meen daarom te mogen aannemen, dat de kaart in hoofdzaak wel juist is. Waar ik in twijfel verkeerde, heb ik zulks uitdrukkelijk vermeld.

Ik ontveins mij niet, dat dit slechts een bescheiden begin is, waarop nog correctie noodig is, vooral wat betreft de details, die echter voor ons doel van zooveel beteekenis zijn. Daarom richt ik mij tot al diegenen, die in de gelegenheid zijn door hun werkkring wetenswaardigheden over olifanten te verzamelen, met verzoek toch vooral voor publicatie daarvan te zorgen. Zoodoende zullen zij krachtig bijdragen tot het welslagen van onze pogingen om te komen tot een rationeele natuurbescherming en een behoorlijke jachtregeling ten aanzien van onze groote dikhuiden.

Vooral vraag ik dringend medewerking aan het Hoofd van het Boschwezen in Nederlandsch-Indië, zelf een krachtig voorstander van een gezonde natuurbescherming, om zijn ambtenaren uit te noodigen op hunne tochten door Sumatraansche boschgebieden inlichtingen te verzamelen over olifanten, ter aanvulling en verbetering van de gegevens, door mij in deze publicatie neergelegd.

Ik ben overtuigd, hiermede niet aan doovemansooren te hebben geklopt.

DE NOODZAKELIJKHEID VAN EEN ECONOMISCH WERKEND VERVOERSAPPARAAT

DOOR R. J. NELEMANS

De noodzaak van verlaging der productiekosten, welke sedert het midden der vorige eeuw als een der voornaamste factoren geldt bij het veroveren en behouden van afzetgebied, is de laatste jaren door de groote stijging der productie, waarmede de consumptie geen gelijken tred hield, nog sterker op den voorgrond getreden. Het toenemend streven in vele hoog ontwikkelde landen naar zelfvoorziening en het achterblijven van groote volksconglomeraten voornamelijk in Azië (China, Britsch-Indië en Rusland) in de stijging van de behoefte aan consumptieartikelen, voor zoover deze zooals in Nederland, Engeland en de Vereenigde Staten niet door groote werkloosheid gedrukt wordt, hebben de wenschelijkheid van zoo laag mogelijke productiekosten nog eens extra in het licht gesteld. Dit geldt in het bijzonder zoowel voor de industrieele als voor de agrarische productie-centra, die aangewezen zijn op afzet op de vrije wereldmarkt of wat daarvan is overgebleven. Het naar een Westerschen maatstaf gemeten verschijnsel van onderconsumptie, die in haar gevolgen voor de voortbrengende landen de werking heeft van overproductie, heeft de verschillende productieapparaten niet alleen voor het feit gesteld de capaciteit te verminderen, maar bovendien den kostprijs te verlagen, een dubbele werking, die allereerst aanleiding gaf tot groote kapitaalsverliezen, slechts gedeeltelijk door voldoende tijdige afschrijvingen gedekt, versterkt bovendien door de noodzakelijkheid van concentratie, en voorts tot het zoeken naar verdere middelen om de productiekosten te verlagen.

Daar de vervoerskosten een groote rol spelen in de totale productiekosten, vooral in die landen, die hun producten op verre markten moeten brengen, is het derhalve onvermijdelijk dat ook gestreefd moet worden naar vermindering der kosten van het vervoer.

De laagst denkbare vervoerskosten zijn uiteraard die, welke voor het te vervoeren object als kosteloos kunnen worden genoteerd; deze limiet van het vraagstuk maakt het nog duidelijker, dat het bij den wensch naar lage vervoerskosten er om gaat het apparaat, dat het vervoer moet verrichten, zelve op zoo laag mogelijk kostenpeil te houden, en ook dat de kosten in elk geval op een of andere wijze gedekt moeten worden, daar niet gedekte kosten toch weer op de productie zullen drukken, zij het dat dit veelal indirect en eerst op den langen duur tot uiting komt.

De dekking der kosten verder buiten beschouwing latende kan derhalve volstaan worden met vast te stellen, dat gestreefd moet worden naar zoo laag mogelijke kosten van het vervoersapparaat, beter gezegd van het totale vervoersapparaat.

De noodzakelijkheid van dit streven is in de afgeloopen jaren in hooge mate gebleken voor Nederlandsch-Indië, dat groote moeite heeft om met zijn voornaamste agrarische voortbrengselen als suiker, rubber, thee, tabak en koffie in de markt te blijven, terwijl het er niet naar uitziet dat deze moeilijkheden in de toekomst zullen verdwijnen. Ten gevolge van de groote afstanden, waarop de voornaamste afzet-gebieden, het Verre Oosten, Britsch-Indië, Europa en Amerika, van onzen archipel verwijderd liggen, zijn de vervoerskosten een belangrijk deel van den prijs op de bestemming.

Een onderdeel hiervan vormen weer de vervoerskosten te land in Nederlandsch-Indië, zoodat de hoogte dezer kosten in vele gevallen een niet onbeteekenende rol speelt. Daarbij is in het oog te houden, dat de noodzaak van lage productie-kosten en de daaruit voortvloeiende drang naar lage loonen weer impliceeren dat ook voor het verrichten van interne vervoersdiensten, zooals het transport van levensbehoeften voor de bevolking en de bevrediging van de transportbehoeften dier bevolking, zelve zoo laag mogelijk dienen te zijn. De uiteenloopende economische structuur der verschillende deelen van onzen archipel en de bijzondere plaats, welke Java in verband met het bodemgebruik en de groote bevolkingsdichtheid inneemt, leiden er toe het aangesneden vraagstuk van het vervoer te land speciaal voor Java in beschouwing te nemen.

Sedert de opkomst van het motorvoertuig in de jaren 1925—1928 als openbaar transportmiddel, zoowel van personen als van goederen, heeft het vervoer in stijgende mate de publieke belangstelling gewekt.

De scherpe conjunctuurwending aan het einde van 1929 en de daaruit voortvloeiende lang aanhoudende economische depressie hebben het beeld van den invloed, welken deze opkomst van het motorverkeer op het vervoer te land op Java gehad heeft, sterk vertroebeld, zoodat voor hen, die geroepen zijn om in het belang van de geheele volkshuishouding de richtlijnen voor het tot stand brengen en handhaven van een zoo economisch mogelijk werkend vervoersapparaat uit te stippelen, geen gemakkelijke taak is weggelegd.

Immers, uitgaande van den bestaanden toestand, welke er nu eenmaal is, moet worden vastgesteld, dat op Java beschikt wordt over een tamelijk afgerond net van spoorwegen, hetwelk sedert den wereldoorlog niet meer de behoefte aan uitbreiding deed gevoelen, en een wegenstelsel met 4700 km hoofdweg, dat, behoudens wat meer vertakkingen alsmede enkele afsnijdingen over bergpassen, in groote lijnen van dat spoorwegnet, hetwelk een lengte heeft van 5400 km, een doublure vormt.

Het is dan ook verklaarbaar dat naast den spoorweg, welke in de eerste jaren van de opkomst van het motorverkeer tengevolge van de tusschen kostprijs en opbrengst van alle soorten goederen nog aanwezige belangrijke marges goede vrachtopbrengsten kon boeken en dit uit den aard der zaak ter verkrijging van een behoorlijk revenu ook deed, ondernemende lieden zich aangetrokken voelden door middel van auto's op den weg het transport van personen en goederen ter hand te nemen.

Aangezien het entameeren van dit vervoer in volle vrijheid kon geschieden, behoeft het geen verwondering te baren, dat men zich in het algemeen ging toeleggen op vervoer langs die trajecten en verbindingen, waar in den loop der jaren reeds een vervoersbehoefte bestond, welker bevrediging goed gehonoreerd werd, meer dan op het exploreeren van nieuwe verbindingen met alle daaraan verbonden risico's. Op deze wijze ontwikkelde zich op Java zoowel voor het vervoer van personen als voor dat van goederen in een periode van ongeveer 10 jaar een tamelijk intensief verkeer over het geheele wegennet, vrijwel parallel aan de spoorwegen, waarbij de intensiteit ook een vrij nauwkeurige afspiegeling vormt van de vervoersdichtheid op de spoorwegen.

Daarnaast kwam voornamelijk de autobus nog tegemoet aan behoeften, waaraan de rail niet kon voldoen, terwijl de vrachtauto uiteraard dienstbaar gemaakt kon worden aan het vervoer van goederen van huis tot huis, zoodat in vele gevallen de verzenders en ontvangers zich niet meer het hoofd behoefden te breken over het plaatselijk transport.

Het spreekt vanzelf dat de aldus zich ontwikkelende vervoersbediening bovendien leidde tot een tarievenstrijd, niet voornamelijk en ook niet in de hevigste mate tusschen spoorweg en motorvoertuig, als wel tusschen de exploitanten van de autobussen en vrachtauto's onderling, welk laatste uitvloeisel van belangenconflict een steeds feller karakter aannam, en waarbij de spoorweg ter bescherming van zijn vervoer wel gedwongen was te volgen.

Parallel hieraan ontstond een algemeene vrachtdaling in verband met de conjunctuur, ook voor die artikelen en op die verbindingen, waar de mededinging van den auto niet van beteekenis was en een eventueele bedreiging van de toepassing van dit nieuwe verkeersmiddel niet ernstig opgevat behoefde te worden.

De publieke belangstelling en de groepeering van de belanghebbenden in de beide hoofdverkeersvormen te land deden tevens den strijd ontbranden over de vraag, welke verkeersvorm de voorkeur had, waarbij het extremisme zelfs leidde tot de uitspraak, dat de spoorwegen uit den tijd waren en door den auto vervangen konden worden. Het bleek echter al spoedig, niet in het minst door de ervaring, welke in Europa en Amerika was opgedaan, dat deze stelling niet houdbaar was en dat het in den loop van ruim een halve eeuw ontwikkelde spoorwegstelsel, afgescheiden van bijzondere overwegingen, welke voor het behoud pleitten, ook zuiver vervoerseconomisch bezien in het transportapparaat niet kon worden gemist. Hieruit volgde dat dan de voorwaarden geschapen moesten worden, waaronder het voortbestaan der spoorwegen verzekerd was, hetgeen leidde tot het streven om de beide hoofdverkeersvormen te land te coördineeren.

Op het pad dezer coördinatie zijn thans de eerste schreden gezet; op deze en den langen weg die nog wacht, zullen wij aan het slot van dit betoog nog even terugkomen.

Welk karakter de te treffen maatregelen ook verkrijgen, verwacht moet worden, dat aan elk transportmiddel ten slotte de plaats zal worden toegewezen, die het in een harmonisch geheel zal dienen in te nemen, een geheel, waarbij gestreefd zal zijn naar een zoo eco-

nomisch mogelijk gebruik van de beschikbare middelen. Dit sluit in zich, aan het reeds aanwezige spoorwegsysteem, hetwelk een groote elasticiteit bezit met lage onmiddellijke (variabele) kosten, een zoo groot mogelijk deel van het vervoer te doen toevallen. Hierdoor immers zal het mogelijk zijn de overige, algemeene, kosten, die betrekkelijk constant zijn, over een grootere hoeveelheid vervoer te verdeelen, waardoor zij per eenheid dalen, hetgeen in de tarieven tot uitdrukking kan worden gebracht. Dat de noodzaak van een oplossing in deze richting reeds in vele landen gevoeld wordt, blijkt uit de maatregelen, welke onder meer in Duitschland, Frankrijk, Engeland en Italië getroffen of ontworpen zijn. Ofschoon men ook daar beschikt over een uitgebreid net van straatwegen en de vervoersintensiteit in het algemeen veel hooger is dan hier te lande, zoodat het motorverkeer een groote vlucht nam, is in de leiding van het vervoerssysteem een belangrijke plaats toegekend aan de spoorwegen, wier tarieven meerendeels maatgevend zullen zijn.

Indien nu in dergelijke tot een hoogen graad van ontwikkeling gekomen landen met een hoogen levensstandaard de drang tot een economisch gebruik der beschikbare verkeersmiddelen reeds tot uitdrukking kwam, hoe veel te meer klemt dit dan voor gebieden als Java, zeker onder omstandigheden als die der laatste jaren, waarin de uiterste inspanning gevergd wordt economisch op een draaglijk peil te blijven en waarbij verspilling van krachten de ernstigste gevolgen na zich kan sleepen. Hoewel mogelijk velen dit betoog het intrappen van een open deur schijnt, zoo mag niet verheeld worden dat verkeerd economisch inzicht of misplaatst sentiment in de bres doen springen voor belangen, wier speciale behartiging tot versnippering van krachten en derhalve tot hoogere kosten leidt.

Hoe zeer het concentreeren van alle vervoer, dat daarvoor in aanmerking komt, op de verkeersmiddelen, welke beschikbaar zijn en in staat aan deze vervoersbehoefte te voldoen, tot een economische oplossing leidt, blijkt wel uit de resultaten der Japansche Spoorwegen.

Een wat meer gedetailleerde vergelijking tusschen Java en het eigenlijke Japan (de groep van 4 onderling nauw verbonden hoofdeilanden) zonder de wingewesten Formosa, Korea, enz., leert, dat naast bepaalde verschillen, zeer markante punten van overeenkomst bestaan.

Beide gebieden hebben het typische beeld van een langgerekt vulkanisch eiland langs den rand van het grootste continent, waarvan het door een weinig diepe zee is gescheiden, terwijl aan de andere zijde zich de oceaan wijd uitstrekt.

Beide zijn zeer dicht bewoond, in hoofdzaak met een landbouwende bevolking, doch — en hier houdt de gelijkheid op — in Japan heeft zich een zeer belangrijke niet-agrarische industrie ontwikkeld, welke echter sterk geconcentreerd is in een viertal gebieden en, ondanks de nog geringe ontwikkeling op dit punt van Java, aan de algemeene vergelijking niet zooveel afbreuk doet als oppervlakkig gemeend zou kunnen worden.

Enkele karakteristieke cijfers mogen ter illustratie hieronder volgen (gegevens van 1936):

	Java en Madoera	Japan	maatstaf
oppervlakte verhouding . .	1	2,9	
bevolkingsdichtheid . . .	316	169	inwoners per km² (1930)
gebruik van den bodem:			
a. inl. voedingsgewassen. . (Japan incl. zijdeteelt)	60	16	%
b. ondernemingslandbouw .	7	2	id.
c. bosch	23	48	id.
d. overige agrarisch-improductieve gronden . . .	10	34	id.
jaarproductie per hoofd van het hoofdvoedsel (rijst)	90	125	kg
rijstproductie.	1,1	3,15	1000 kg p. ha
import van rijst per hoofd per jaar	—	25	kg
beroepsbeoefening:			
a. landbouw	63	47	%
b. industrie, handel en transportbedrijf	19	39	id.
lengte van het spoorwegnet: a	41,5	63	km p. 1000 km²
b	114	330	km p. mm inw.
waarvan enkel spoor . . .	96,5	91	%
aantal motorvoertuigen . .	0,8	2,5	1000 inw.
autobussen en vrachtauto's	0,14	0,6	id.

Bij de beoordeeling der cijfers dient in het oog gehouden te worden, dat Java in verhouding wel is waar 4 × zooveel cultuurgrond heeft als Japan, doch in Japan weet men dezen veel intensiever te benutten. De dubbele bevolkingsdichtheid van Java komt hierdoor ook in een ander licht te staan. Japan heeft bovendien een viertal industrie-centra, waarin 6 groote steden liggen met 18% van de totale bevolking, terwijl de 6 grootste steden van Java tezamen slechts 4% der bevolking bevatten.

Met de bovenaangegeven vergelijking van de beide landen kan niet worden volstaan; de economische sterkte en de levensstandaard van het gros der bevolking mogen niet uit het oog worden verloren. Bij bestudeering der beschikbare gegevens treft het, dat ook in dit opzicht de overeenkomst vrij groot is. Java heeft een kleine groep bewoners, welker levensstandaard ver boven die van de massa uitgaat. Rekent men tot deze groep alle in de landsinkomstenbelasting aangeslagenen, dan omvat zij nog niet 1/2% van de totale bevolking. In Japan is een zeer kleine groep rijke zakenlieden en adel, doch deze maakt een nog veel geringer deel uit van het totaal. Nauwkeurige gegevens over het volksinkomen van Java zijn niet beschikbaar; in Japan bedraagt dit per jaar per hoofd 168 Yen (1934). In elk geval ligt voor Java het bedrag in guldens beduidend lager; ter illustratie diene, dat het overeenkomstige cijfer in Nederland *f* 427.— is. Wat de groote massa betreft, varieeren in Japan de dagloonen tusschen Y. 2.50 voor skilled labour en Y 0.30 voor landarbeidsters, welke toestand wel ongeveer overeenkomt met dien van Java. De koopkracht van den Yen tegenover die van den Indischen gulden kan onder anderen worden afgemeten naar den kleinhandelrijstprijs, welke in Japan per koku (150 kg) 30 Yen, in Java per picol (61,5 kg) *f* 5.— bedraagt. Ook de woningtoestanden vertoonen veel overeenkomst. Evenals in Java spelen in Japan hout en bamboe bij den huizenbouw de hoofdrol. In Japan beschikt de bevolking, behalve over de zooals op Java door het geheele land in kleine groepen verspreid staande stoelen, over 150.000 ha bamboebosch.

Alvorens te treden in een nadere beschouwing van de resultaten van het bedrijf der spoorwegen in Japan, moet nog worden opgemerkt, dat een tamelijk ontwikkeld wegenstelsel, zooals wij dat hier te lande kennen, in Japan ontbreekt. Wat in laastgenoemd land aan buitenwegen aanwezig is, kan naar onze begrippen op dien

naam geen aanspraak maken, daar zij onverhard zijn. In het ruim 1200 pagina's tellende „The Japan Year Book 1937" worden in verband met het motorverkeer aan de wegen buiten de groote steden dan ook slechts 50 woorden gewijd. Het in verhouding driemaal grootere motorvoertuigenpark, waarover Japan beschikt, bestaat voor het grootste deel uit taxi's en is meerendeels geconcentreerd in de groote steden voor plaatselijk transport. Particuliere personenauto's zijn er in geheel Japan nauwelijks 10000 (Java naar schatting 20000).

In de beoordeeling van de resultaten der railbedrijven in Japan en Java is derhalve de scherpe tegenstelling deze, dat afgezien van de kustvaart (binnenscheepvaart ontbreekt in beide landen practisch geheel) in Japan de spoorwegen in feite het vervoersmonopolie hebben, terwijl in Java dit monopolistisch karakter geheel verloren is gegaan en twee vervoersapparaten elkaar onderling heftig bestrijden. Daarbij is hier te lande in beginsel reeds uitgemaakt, dat ten gevolge van dien strijd ernstige economische bezwaren zijn opgetreden, waarmede de bestaande toestand feitelijk veroordeeld is.

Het lijdt geen twijfel, dat Japan bewezen heeft in deze materie beter economisch inzicht te hebben. Het zou onjuist zijn uit het ontbreken in Japan van een uitgebreid stelsel van verharde wegen te concludeeren, dat het land niet bij machte zou zijn een dergelijk apparaat te bouwen. Men heeft er geen behoefte aan, omdat het spoorwegnet ruimschoots aan de eischen voldoet.

In Java ligt de zaak in zooverre een weinig anders, dat het wegenstelsel hier de voorlooper was van het spoorwegnet, terwijl Japan de phase, welke Java van 1800 tot 1875 doorliep, in zekeren zin heeft overgeslagen. Hoe het echter ook zij, in Java heeft men niet tijdig onderkend de mogelijke gevolgen van de inbezitname van het wegenstelsel door een ongebreideld motorverkeer, speciaal dan voor zoover betreft het openbare vervoer.

In zijn praeadvies voor het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen nopens de „Economische gevolgen van eene verlaging van den benzineprijs" doet Ir. J. J. Jonker de uitspraak, dat er op Java zeer veel wegen zijn, die in den tegenwoordigen toestand lang niet tot hun volle capaciteit belast zijn en gemakkelijk een verdubbeling van het motorverkeer kunnen verdragen, welke uitspraak hij ook geldig maakt voor de hoofdwegen

met een verhardingsbreedte van 4 tot 5 m. Slechts twee trajecten tot een gezamenlijke lengte van 55 km komen naar het gevoelen van dien hoofdingenieur in aanmerking voor een speciale voorziening (afzonderlijke autoweg e.a.). Overigens kan de verbetering van het wegennet voor de eerstkomende 12 jaar z.i. beperkt blijven tot verbreeding van een totale lengte van ± 1000 km wegdek met 1 tot 2,5 m en asphalteering van 470 km nog niet aldus uitgevoerden hoofdweg.

Dat met deze verbetering met het oog op een verdubbeling van het motorverkeer, hetwelk Ir. Jonker voor de eerstvolgende 12 jaar in uitzicht stelt, voldaan zal zijn aan eischen, welke concordeeren met de technische mogelijkheden van den auto, moet bepaald in twijfel getrokken worden.

Men zal van de wegen verlangen, dat zij de gelegenheid geven gebruik te maken van het toegenemen snelheidsvermogen van den auto, en dat niet in de laatste plaats de openbare motorvoertuigen een hoogere gemiddelde snelheid kunnen bereiken. De eischen met betrekking tot de verbetering van het alignement der hoofdwegen, verruiming en wegnemen van bogen, verbreeding en in de wegas plaatsen van bruggen, verbetering van het uitzicht, afsluiting, verzorging van de belangen van het verkeer met physieke tractie, van wielrijders en voetgangers, zullen steeds hooger worden. Deze eischen zullen zich zeer zeker niet beperken tot de beide wegvakken, welke Ir. Jonker noemde, terwijl de vraag moet rijzen of het door den prae-adviseur uitgetrokken bedrag van *f* 20.000.— per kilometer voor de door hem bedoelde voorzieningen bij de uitvoering niet belangrijk zal worden overschreden. Hier moge in herinnering gebracht worden, dat in Nederland de kosten van autosnelwegen tot het 25-voudige van het door Ir. Jonker aangenomen bedrag gaan. En al mag daarbij in het oog worden gehouden, dat de grondslag voor den weg hier te lande in het algemeen beter is dan in Nederland en wij niet onmiddellijk in den bouw van 3- of 4-banige autostrada behoeven te vervallen, zoo is de vrees voor ernstige financieele tegenvallers hier zeker gewettigd.

Afgescheiden van de vraag, of de openbare kassen in de toekomst met deze uitgaven kunnen worden belast, moet van een algemeen economisch standpunt bezien de drang naar een dergelijke perfectionneering van het wegenstelsel niet verantwoord geacht worden. Het streven naar ontwikkeling van het motorverkeer in deze richting zal van de publieke middelen offers vorderen, welke vèr uitgaan

boven datgene wat bij inachtname van juiste verhoudingen voor een economische bediening van het vervoer in de toekomst noodig zal zijn.

Ir. Jonker zegt wel is waar in zijn praeadvies, dat de verbreeding der bruggen een eisch is, welke bij den huidigen stand van het motorverkeer reeds behoort te worden ingewilligd. Dit neemt niet weg, dat de ontwikkeling van het motorverkeer tot de noodzaak van deze kostbare voorzieningen leidt.

De conclusie van dezen prae-adviseur wordt bovendien getypeerd door de opmerking, dat, al zouden de kosten belangrijk hooger uitvallen dan hij becijferd heeft, deze ruimschoots gedekt worden uit de baten, welke door het wegverkeer in verschillende vormen ten behoeve van 's Lands schatkist worden opgebracht. Wij zijn hier aangeland bij een quaestie, welke door een anderen prae-adviseur in deze materie, den Heer M.M.F. van Velsen, behandeld is, namelijk de inkomsten van den Lande uit het motorverkeer.

De Heer van Velsen stelt deze samen uit de opbrengst van den benzineaccijns en van de belastingen en invoerrechten op motorvoertuigen, waarbij hij voor geheel Nederlandsch-Indië (1936) op rond *f* 26.000.000.— per jaar komt. Hoewel dit een ongebruikelijke beschouwing van fiscale heffingen is, welke op zichzelf echter niet tot verwerping behoeft te leiden, wordt hier ten onrechte de gedachte gewekt, dat het motorverkeer voor het land belangrijke baten afwerpt zonder dat daar een voldoende prestatie tegenover staat. Indien voor alle fiscale heffingen van de overheid op onderdeelen van de bevrediging van een bepaalde behoefte op deze wijze een directe tegenprestatie van de overheid geclaimd zou worden, is een behoorlijke uitoefening van de Staatstaak, welke nog zooveel andere meer algemeene voorzieningen eischt, ondenkbaar.

Thans overgaande tot een nadere beschouwing van het bedrijfsresultaat der spoorwegen in Japan en daarbij een vergelijking trekkende met de in Java bereikte uitkomsten, wordt vooropgesteld, dat deze beschouwing in hoofdzaak de netten der Staatsspoorwegen in beide landen zal betreffen. In Japan maken deze 70 %, in Java 55 % van het totaal uit, waarbij de Japansche lijnen voor 88 %, die in Java voor 93,5 % uit enkel spoor bestaan.

Een korte karakteristiek volgt hieronder:

	Java	Japan
Kapitaallasten per km baan	*f* 155.000.—	*Y* 231.000
Personeel per km baan	6.6 [1]	12.7
Gemiddelde bezoldiging van het personeel per hoofd per jaar	*f* 565.— [1]	Y 678.—
Kosten van de brandstof op de locomotief per ton	*f* 9.—	Y 13.30
Gemiddelde treinbezetting (frequentie)	16	38
Exploitatie-uitgaven per jaar per km	*f* 6.800.—	Y 19.600
„ „ „ treinkilometer	*f* 1.06	Y 1.37
Vervoersdichtheid (aantal per dag per km):		
reizigers	679	3880
goederen	329	375
Opbrengst per reizigerkilometer	0.90 cent	Sen 1.05
„ „ goed. ton „	4.05 cent	Sen 1.61
Gemiddelde reizigers vervoersafstand in km	30	24.5
„ goederen „ „ „ „	108	173
Geïnvesteerd kapitaal in millioenen . .	*f* 462	Y 3.900
Overschot (inclusief de kapitaallasten) in millioenen	*f* 4.2 [2]	Y 204

Dit overzicht leert hoe Japan, bij een gering verschil met Java in den omvang van het goederenvervoer, dank zij een intensief reizigersvervoer een groot overschot kan kweeken, voldoende om de kapitaallasten ruimschoots te dekken, iets wat van de Staatsspoorwegen in Java helaas niet gezegd kan worden. Daarbij valt het op, dat bij een relatief zeker niet hooger reizigerstarief dan dat van Java de Japansche spoorwegen voor het goederenvervoer eveneens zeer lage tarieven hebben kunnen aanleggen.

Wel treft het dat, terwijl dus hier te lande het reizigersvervoer tot op zekere hoogte profiteert van een apparaat, dat in hoofdzaak het goederenvervoer (70 % der ontvangsten) dient, het in Japan juist de goederen (43 % der ontvangsten) zijn, die het minste bijdragen aan de ontvangsten. De invloed, welken deze tegengestelde ontwikkeling op het kostenvraagstuk der spoorwegen heeft, valt buiten het kader van dit artikel.

[1]) S.S. Java en Sumatra
[2]) 1937; 1936 nihil

Daar de lijnen der particuliere spoor- (en tram-) weg-maatschappijen in Java, zooals uit het voorgaande blijkt, 45 % van het geheele spoorwegnet uitmaken, is het wenschelijk de door deze lijnen bereikte resultaten aan een korte beschouwing te onderwerpen. Het is bekend, dat de hier bedoelde Maatschappijen vóór den conjunctuuromslag (1930) zeer goede dividenden uitkeerden, doch de winst, vermeerderd met de obligatierente en eventueel andere posten, vormde, gerekend over het geheele in de ondernemingen gestoken kapitaal, in % uitgedrukt een aanmerkelijk lager revenu dan de dividendcijfers zouden doen vermoeden. Zoo keerde over 1929 de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij een dividend uit van 15 % (*f* 3.600.000.—), terwijl zij aan obligatierente *f* 1.650.000.— verschuldigd was. Voegt men volledigheidshalve hierbij nog het aan de dividend-reserve toegevoegde bedrag van rond *f* 950.000.—, dan verkrijgt men in totaal een som van *f* 6.200.000.— netto revenu op een geïnvesteerd kapitaal van *f* 122.000.000.—, of 5,1 %. Zelfs indien men de verschuldigde winstbelasting (vennootschapsbelasting e.d.) en het aan den Staat afgedragen aandeel in de winst op den spoorweg Samarang — Vorstenlanden, welke men ook als bedrijfslasten kan beschouwen, in de berekening betrekt, stijgt laatstbedoeld percentage niet tot een bedrag, hetwelk voor dien tijd, en rekening houdende met de aan een bedrijf verbonden risico's, te hoog geacht zou kunnen worden.

Het terughouden van vrij belangrijke bedragen uit de opbrengst ter versterking van de innerlijke positie is, zooals de achter ons liggende periode van crisisjaren bewezen heeft, een volstrekt noodzakelijke maatregel, wil men een bedrijf over een langere periode tegen de vaak hevige schommelingen der conjunctuur bestand doen zijn.

De opbrengsten per reiziger- en per goederentonkilometer van de particuliere spoorwegen ontloopen de uitkomsten daarvan bij de Staatsspoorwegen van Java niet veel. Voor de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij waren zij in 1936 onderscheidenlijk 0.7 en 4.3 cent. Voor den reizigerskilometer is de uitkomst bij S.S. wat hooger, daar het vervoer van passagiers in de hoogste klassen bij dit bedrijf van meer beteekenis is.

Na deze op nuchtere cijfers gebaseerde vergelijking mag een meer op de waarneming met het oog steunende beoordeeling van de Japansche Spoorwegen niet ontbreken.

De bedragen, welke blijkens het verstrekte overzicht, aan den bouw, de inrichting en de exploitatie ten koste gelegd worden, ge-

ven reeds een aanwijzing, welke bij aanschouwing bevestigd wordt, namelijk dat de uitrusting, de bedrijfsvoering en de service bij de Japansche Spoorwegen wedijveren kunnen met het beste wat men op dat gebied in Noord-Amerika, Europa en hier te lande vindt.

De bediening van het reizigersvervoer geschiedt voor rond 12 % met electrisch materieel, uiteraard hoofdzakelijk in de omgeving der groote centra. De expres-treinen, zooals b.v. de Shimonoseki—Tokyo Express, zijn samengesteld uit veel en zwaar materieel getrokken door gestroomlijnde stoomlocomotieven. De inrichting der treinen is niet overdreven luxueus, doch doelmatig. In de groote treinen loopen sight-seeing cars, compartiment-rijtuigen met zijgangen, restauratie-rijtuigen, slaaprijtuigen, enz. Het beveiligingssysteem is althans op de hoofdlijnen geheel electrisch. De stations in de groote steden zijn royaal van opzet, overzichtelijk gebouwd met een goede distributie van toegangen, wachtzalen, perrons, enz., en kunnen den geweldigen reizigersstroom gemakkelijk verwerken. Om een idee te geven wat in deze stations omgaat diene dat in 1936 in de oude hoofdstad Kyoto met de Staatsspoorwegen 20.000.000 reizigers aankwamen en vertrokken. Kobe, Japan's grootste haven (1.000.000 inwoners), zag niet minder dan 46.000.000 personen per spoor aankomen en vertrekken. Te Soerabaja bedroeg dit aantal, inclusief het vervoer van de Nederlandsch-Indische Spoorweg-Maatschappij, doch exclusief de uitwisseling aan de Madoerazijde, slechts rond 2.000.000. Autobussen en huurauto's verzorgden voor laatstgenoemde havenplaats het vervoer van een beduidend grooter contingent.

Langdurige waarnemingen bij de Staats- en particuliere spoorwegen in Java hebben tot de conclusie geleid, dat de omvang van het met de rail concurreerende vervoer per motorvoertuig voor wat betreft personen op ongeveer 100 %, voor wat goederen aangaat op ongeveer 20 % gesteld kan worden. Het betreft hier derhalve vervoer over den steenen weg, dat voor zeker 90 % even goed per rail kan geschieden. Indien door een tijdig daarop ingestelde verkeerspolitiek dit belangrijke vervoer op de spoorwegen zou zijn gebleven, zouden de zelfkosten van het railvervoer nog verder gedrukt zijn, hetgeen aan de tariefstelling ten goede zou zijn gekomen.

Wij raken hierbij een punt, waarvan velen meenen dat het een belangrijk wapen in handen van het motorverkeer verschaft. Grooten opgang heeft namelijk gemaakt de redeneering, dat de opkomst van

het motorverkeer de spoorwegen dwong niet alleen tot verlaging der tarieven, doch ook tot ontplooiïng van grootere activiteit en verbetering van de service. Een zinsnede in het laatste jaarverslag van een der groote vrachtautoleveranciers in Java, de N. V. „Velodrome", waarin den spoorwegen verweten wordt, dat „de afzet van vrachtautomobielen en van bussen in sterke mate den ongunstigen invloed bleef ondervinden van de tarievenpolitiek der Spoor- en Tramweg-Maatschappijen", welke uitspraak in elk geval blijk geeft van een anderen kijk op deze zaak, worde hier slechts terloops in herinnering gebracht. Aan de hand van de in Japan bereikte resultaten kan worden aangetoond, dat een doeltreffende verkeerspolitiek van de zijde der overheid, ook zonder het verderfelijk middel van ongebreidelde concurrentie, kan leiden tot een goedkoop werkend en toch rendeerend vervoersapparaat. Er is geen reden voor een land als Nederlandsch-Indië aan dezelfde mogelijkheid te twijfelen.

De in de laatste jaren bij de spoorwegen ook in Java geleidelijk verbeterde service, zooals vermeerdering en versnelling der treinen, verbetering der accommodatie, bediening van het stukgoedvervoer van huis tot huis, en andere prestaties behooren gezien te worden in het licht der principes, welke over de geheele wereld in alle takken van bedrijf hebben wortel geschoten. Zij zijn een uitvloeisel van de steeds toenemende eischen van het publiek, den algemeenen drang naar efficiency en van de huldiging van de leuze: „de klant is koning". Wat dit laatste betreft ziet men dan wel eens voorbij, dat dit koningschap den klant in een of anderen vorm geld kost, zoodat de voordeelen veelal hooger worden aangeslagen dan zij in feite zijn.

De vraag, of het motorverkeer heeft bijgedragen tot verbetering van de werkgelegenheid, moet in elk geval beschouwd worden in het raam van de vermindering welke het personeel der spoorwegen op Java heeft ondergaan. In de periode 1929-1937 bedroeg deze directe afbraak ± 20.000 man of rond 40 % (ongeveer gelijkelijk verdeeld over alle rangen), waarvan een deel ongetwijfeld op rekening van de economische omstandigheden, doch een belangrijk deel op rekening van de ongebreidelde mededinging van het wegverkeer geboekt moet worden. In hoeverre de werkverschaffing bij de spoorwegen (met haar pensioen- en ziekenfondsen en vele andere sociale voorzieningen, streng gereglementeerde dienst- en rusttijden, enz.) op één lijn gesteld moet worden met die bij de bus- en

vrachtauto-ondernemingen, wordt aan het oordeel van den lezer overgelaten. De indruk is, dat in dit opzicht de sociale toestand er den laatsten tijd niet op vooruitgegaan is.

Al heeft de verplaatsingsbehoefte van de bevolking van Java zich nog niet ontwikkeld tot de grootte, welke in Japan reeds bereikt is, de toenemende industrialisatie en zelfwerkzaamheid, alsmede de voortschrijdende algemeene ontwikkeling en de verbetering van den economischen toestand, welke in de toekomst verwacht mogen worden, zullen ook hier te lande tot een verdere ontplooiïng van het vervoer leiden. Het zou onjuist zijn te meenen, dat bij de hoogst mogelijke benutting van het spoorwegnet in Java voor den auto geen voldoende emplooi meer te vinden is. Integendeel, de noodzakelijkheid ook de meer afgelegen gebieden zooveel mogelijk tot ontwikkeling te brengen ten einde aan de toenemende moeilijkheden in verband met de dreigende overbevolking het hoofd te kunnen bieden, zal juist op de werkzaamheid van den auto een grooten wissel trekken. De jaarlijksche toename der bevolking met ± 800.000 zielen en de onvoldoende verbetering in de krappe rijstproductie scheppen bij de reeds voorhanden bevolkingsdichtheid, welke in een zoo uitgestrekt gebied vrijwel nergens ter wereld wordt aangetroffen, vraagstukken, aan welker oplossing alle verkeersmiddelen een groot aandeel zullen moeten nemen.

Uit de sedert 1 Januari 1937 nieuw geformuleerde wegverkeerswetgeving voor Nederlandsch-Indië blijkt het streven der overheid de ongebreidelde verkeersontplooiïng op den weg aan banden te leggen, waartoe voornamelijk als criterium gekozen is het ontstaan van ernstige economische bezwaren, zoowel wat betreft het vervoer van personen (WVO art. 32) als dat van goederen (WVO art. 40). Terwijl voor wat betreft de exploitatie van autobussen deze bezwaren zich op grond van de bevindingen van de vergunning verleenende autoriteit feitelijk tot alle trajecten kunnen uitstrekken, zal men ten aanzien van den vrachtauto trachten op enkele op Java aangewezen trajecten, waar naar het oordeel der Regeering zich die ernstige bezwaren over een gezamenlijke lengte van ± 1400 km hoofdweg voordoen, tot een regeling te geraken, waardoor die bezwaren worden ondervangen.

Het zoogenaamde werkverkeer, dit is niet-openbaar vervoer van goederen voor eigen bedrijf, wordt binnen het kader van het karakter van dit vervoer practisch vrij gelaten (WVO art. 43). Daartegen

kan geen enkele bedenking worden aangevoerd, want dit verkeer zal binnen enge grenzen blijven, daar het vervoer betreft, waarvoor de spoorweg of andere transportmiddelen zich minder goed leenen, zooals het bereizen met monsters, de distributie van bepaalde artikelen voor den kleinhandel op het platte land (aer blanda, brood, kains, limonades, sigaretten, ijs, e.d.), den verkoop van producten van kleinere ondernemingen, welke hun afzet in de binnenplaatsen zoeken (koffie, rijst, thee, e.d.), zoogenaamde service-auto's van technische bedrijven, enz. Hier bestaat geen gevaar, dat de grenzen, door de ijzeren wetten eener economische bedrijfsvoering gesteld, overschreden zullen worden, omdat met alle kosten rekening moet worden gehouden en de overschrijding van een bepaalde grens automatisch leidt tot het zoeken naar andere middelen van vervoer.

Samenvattende hetgeen in het voorgaande betoogd is, moet worden vastgesteld, dat het economisch belang van Java het meest gediend zal worden met den inzet van alle beschikbare krachten tot verkrijging van een harmonisch samengesteld en economisch werkend vervoersapparaat, met het spoorwegnet als kernstelsel, voor hetwelk alle voorwaarden geschapen moeten worden om het gebruik daarvan zoo hoog mogelijk op te voeren. Daarnaast behoort het streven te zijn het motorverkeer tot ontplooiing te brengen door dit in de juiste banen te leiden, opdat niet het middel de plaats inneemt van het doel met als resultaat een tegenwerkend neven-apparaat en een versnippering van krachten, welke de opkomst van het motorverkeer, juist daar waar aan die ontwikkeling als harmonische aanvulling van het kernstelsel de meeste behoefte bestaat, tegenhoudt.

RUBBER, OLIE EN DE SYNTHETISCHE INDUSTRIE

DOOR Mr. C. F. DRIESSEN

Zelfs de grootste bewondering voor de vorderingen van de moderne techniek behoeft niet blind te maken voor de moeilijk oplosbare complicaties in het maatschappelijk leven, welke zij in het leven roept. Haar sprongsgewijze vooruitgang stelt de economie steeds voor nieuwe problemen en het moet helaas worden geconstateerd, dat deze wetenschap het tempo van haar gangmaakster niet bij benadering kan bijhouden. De techniek stapelt sinds een eeuw machine op machine om den meest hatelijken last van slafelijken arbeid te verlichten, maar de economie is er niet in geslaagd om het misschien nog hatelijker verschijnsel der technologische werkeloosheid afdoend te bestrijden; de techniek heeft het motorverkeer vervolmaakt, doch de economie zoekt nog steeds naar een oplossing, die het milliarden-kapitaal, over de geheele wereld in spoorwegen belegd, voor vernietiging moet behoeden. Deze voorbeelden van reeds bestaande problemen zouden zich gemakkelijk met reeksen andere laten aanvullen.

Ons interesseeren thans echter de gevolgen van een nieuwe technische ontwikkeling, waarvan sommigen ernstige consequenties verwachten voor de landen, die nu nog vrijwel onaangevochten posities als grondstoffen-leveranciers innemen: de toenemende vervaardiging van synthetische grondstoffen.

Bij het opmaken zelfs van een summieren inventaris [1]) van moderne kunstproducten — voor zoover Nederlandsch-Indische belangen daarbij rechtstreeks kunnen zijn betrokken — schijnt bezorgdheid [2]) voor de toekomst der exportbelangen op het eerste gezicht niet ongewettigd; synthetische rubber, kunstharsen, synthetische anti-malariamiddelen en motorbrandstoffen zijn immers evenzoovele potentieele concurrenten van natuurlijke rubber en harsen, kina- en aardolie-producten, en al heeft het optreden van de nieuwe stoffen nog geen groot effect, zoo is het de vraag of deze situatie zich in de toekomst wellicht niet grondig zal wijzigen.

Het proces van de uitbreiding der grondstoffenbasis zet zich in onze dagen voort met een snelheid en intensiteit grooter dan ooit. Het voltrekt zich op twee wijzen: ten eerste door een onophoudelijk streven gericht op het vinden of vervaardigen van nieuwe grondstoffen, die al of niet de bestaande geheel of gedeeltelijk kunnen vervangen, voorts door de pogingen tot het verbeteren of veredelen van de bestaande grondstoffen.

Het motief voor het zoeken naar nieuwe grondstoffen wordt duidelijker wanneer men het statisch karakter van de natuurlijke materialen stelt tegenover het dynamische van de technologie. Deze toegepaste wetenschap heeft in haar gestadigen vooruitgang behoefte aan grondstoffen met immer meer veelzijdige, gedifferentieerde en speciale eigenschappen. Zij kan en wenscht geen rekening te houden met het feit dat de indigoplant, de damarboom, de Hevea nu eenmaal niet produceeren met het oogmerk de hedendaagsche industrie te bedienen juist met diè grondstoffen, welke ideale eigenschappen aan den dag leggen voor alle producten, die zij moet of verkiest te vervaardigen. Slaagt men er niet in de natuurlijke voortbrengselen zoo te verfijnen of te bewerken, dat aan de steeds hoogere

[1]) Voor een volledige gedocumenteerde opsomming van synthetische producten als daadwerkelijke en potentieele concurrenten van Nederlandsch-Indische voortbrengselen zie men: Ir. H. N. Blommendaal — „De permanente dreiging van het synthetische product", Kol. Studiën 1938 No. 4.

[2]) Een concreet symptoom: het in de jongste jaarvergadering der N.V. Michiels Arnold medegedeelde besluit om in de voorgenomen uitbreiding van haar ondernemingen *niet* den rubber-aanplant te betrekken, welk besluit werd gemotiveerd o.m. met een uitdrukkelijke verwijzing naar de dreiging van het synthetisch product. Dit inzicht is zeker niet algemeen: vide de gouvernementeele plannen tot stichting van een rubberonderneming op Nieuw-Guinea.

eischen wordt voldaan, wat is dan begrijpelijker dan dat getracht wordt langs synthetischen weg stoffen te vervaardigen, die wèl aan de technische postulaten voldoen?

Hieruit vloeit als reactie het streven voort om de natuurlijke stoffen tot het gewenschte niveau te veredelen. In hoeverre men hierin zal slagen, staat uiteraard niet vast. Vertrouwen geeft intusschen het feit, dat men de synthetische productie bestrijdt met het eigen wetenschappelijk wapen en dat men daarbij kan uitgaan van materialen, die tenminste in principe hebben voldaan.

De tot dusver aangeduide verschijnselen passen volkomen in een normale economische en technische ontwikkeling. Wel geheel anders is het gesteld met een verschijnsel van betrekkelijk recenten aard: de opzettelijke en systematische vervaardiging op groote schaal van substituten van natuurlijke grondstoffen met de uitsluitende bedoeling van den invoer van deze materialen onafhankelijk te zijn. Een dergelijke productie met het aangegeven doel is bepaald revolutionnair van aard. In het algemeen kan immers worden gezegd, dat vernieuwingen en uitbreidingen van de grondstoffenbasis steeds zijn geregeerd door strenge economische wetten. Wat slechter was heeft moeten wijken voor het betere, kostbare natuurlijke grondstoffen heeft men weten te vervangen door goedkoopere, kunstmatig vervaardigde, die evengoed of beter voldoen, doch in dit verschuivings- en verdringingsproces heeft op den duur de economische overweging, de vergelijking van nut en kosten, steeds een beslissende rol gespeeld. Men constateert thans echter het feit, dat niet onbelangrijke hoeveelheden van sommige vitale grondstoffen synthetisch worden bereid (of dat, hetgeen tot het zelfde effect leidt, surrogaten worden vervaardigd) met bewuste uitschakeling van het economisch motief. Het is duidelijk, dat hierin een groot gevaar voor de positie der grondstoffenlanden schuilt. Een cliënt, die betere en goedkoopere waar wenscht, kan men eventueel in zijn verlangen tegemoet komen en hem daardoor, zij het ook ten koste van een offer, behouden. Maar wat te doen indien een afnemer zich a priori op het standpunt stelt, dat geen offerte hem meer interesseert, aangezien hij, ongeacht de kosten, voornemens is de waar zelf te vervaardigen?

Het hier gesignaleerde verschijnsel doet zich, zij het ook in een beginstadium, voor ten aanzien van verscheidene belangrijke

grondstoffen. Wij zullen er ons echter toe beperken den stand van zaken na te gaan met betrekking tot de synthetische vervaardiging, respectievelijk de fabricage van substituten van aardolie-producten en rubber, niet slechts omdat hierover de meeste gegevens en literatuur ter beschikking staan, doch ook aangezien de verdere lotgevallen van deze nieuwe industrieën van kardinale beteekenis kunnen zijn voor de uitvoerpositie van Nederlandsch-Indië, welke immers voor bijna de helft op de genoemde producten berust.

* * *

Waaruit is het te verklaren dat in deze periode met zooveel ijver, hartstocht zou men het bijna noemen, naar middelen wordt gezocht ter vervanging van deze belangrijke grondstoffen, die de natuur, zoo heet het niet ten onrechte in een recent jaarverslag van de „Koninklijke", ten aanzien van petroleum [1]) zoo rijkelijk schenkt? De vraag kan voor kunstrubber en synthetische brandstoffen niet geheel op dezelfde wijze worden beantwoord. Kunstrubbers vervaardigt men in niet-autarkische landen op bescheiden schaal om tegemoet te komen aan de technologische vraag naar een rubberachtig product met bijzondere eigenschappen, die het natuurlijke voortbrengsel mist. Wij komen op de aspecten van deze industrie terug. Voor de *massale* vervaardiging, zoowel van synthetische rubbers als van synthetische motorbrandstoffen, echter gelden vooralsnog uitsluitend motieven, in het leven geroepen door de twee staathuiskundige systemen, welke gewoonlijk *autarkie* en *oorlogseconomie* worden genoemd.

Het aantal landen, dat het remedie tegen het gebrek aan buitenlandsche betaalmiddelen zoekt in een zelfgenoegzaamheidssysteem, waarin uiteraard de vervanging van anders alleen door import te verkrijgen grondstoffen door uit eigen bodemproducten samengestelde substituten als een belangrijk programmapunt fungeert,

[1]) In het volgende is met opzet geen rekening gehouden met de onafwendbare uitputting van de wereldpetroleum-reserves en de vraagstukken, welke daarmede samenhangen. De kwestie schijnt niet actueel, aangezien verbeterde exploratie-, boor- en raffinagetechniek de productie nog steeds doen toenemen. Vanaf het oogenblik, dat een tekort zich ernstig zal doen gevoelen, treedt het synthetisch product trouwens niet meer als concurrent op. In dit verband kan nog worden opgemerkt, dat de positie van Nederlandsch-Indië in deze verre toekomst niet al te ongunstig lijkt i.v.m. de enorme potentieele voortbrenging van landbouwproducten (b.v. suiker), welke in beginsel geschikt zijn voor de vervaardiging van motorbrandstoffen.

is, zooals bekend, beperkt. Daarentegen wordt de oorlogseconomie in vrijwel alle grootere Europeesche staten in meerdere of mindere mate toegepast op grond van de van zin voor realiteit getuigende overweging, dat in tijden van oorlog en een daarbij eventueel optredende blokkade, de primaire grondstoffenvoorziening in ieder geval moet zijn verzekerd. Daarbij heeft men de keus tusschen drie stelsels : veiligstelling van den invoer, substitutenvervaardiging of voorraadvorming.

De geografische ligging van Duitschland laat toepassing van het eerste systeem niet toe, weshalve men tot combinatie van de beide andere is overgegaan. Een eigenaardig gevolg van deze tactiek is overigens, dat voorraadvorming in het huidige stadium der synthetische industrie nog grootendeels door invoer moet geschieden, zoodat de werking der autarkische beginselen, wat olie en rubber betreft, in feite nog geen terugslag in het buitenland tengevolge heeft gehad. De stijgende lijn van de Duitsche invoercijfers van rubber, die niet kan worden verklaard door in evenredige mate toenemende binnenlandsche consumptie of uitvoer van rubberfabrikaten, [1]) illustreert dit:

1933	54.100 ton
1934	59.300 „
1935	62.900 „
1936	71.800 „
1937	98.170 „

Ook de invoer van aardolie-producten is in deze jaren steeds toegenomen.

Dit, voor de natuurproducten oogenschijnlijk gunstig verloop, is in wezen een schijnconjunctuur van kunstmatigen en tijdelijken aard, omdat, wanneer de synthetische industrie verder zal zijn uitgebouwd en tevens de „ijzeren" voorraad is gevormd, de invoer van de genoemde producten gevoelig zal moeten reageeren. Men dient verder in het oog te houden, dat de bovenstaande cijfers anders en beter zouden zijn geweest, indien geen synthetische rubber-industrie bestond. Hier is dus minder sprake van geleden verlies dan van gederfde winst (voor de producenten der natuurlijke grondstof). Dit laatste verschijnsel doet zich al vele jaren in gestabiliseerden vorm voor ten aanzien van Rusland; de zeer aan-

[1]) India Rubber World Juli 1—1937.

zienlijke industrieele expansie aldaar heeft niet geleid tot meer import van rubber.

In de voornaamste Europeesche niet-autarkische landen heeft de oorlogseconomie verschillende phasen doorgemaakt. Aanvankelijk is men in Frankrijk, doch vooral in Engeland, overgeheld naar het denkbeeld van zelfvoorziening door de oprichting van synthetische industrieën, in het bijzonder voor de vervaardiging van benzine. Na voltooiïng van de groote *plant* te Billingham, waarvan het product den Engelschen belastingbetaler millioenen kost, is een officieele commissie (commissie-Falmouth) ingesteld teneinde te adviseeren over de vraag, of men op den ingeslagen weg diende voort te gaan. Het rapport [1]) der commissie — dat in hoofdzaak is gevolgd — luidde afwijzend, in hoofdzaak op grond van de enorme kosten verbonden aan een completeering van de zelfvoorziening (voor benzine alleen een jaarlijksche subsidie van £ 43.000.000.—). Men mag aannemen, dat op dit advies mede van invloed zijn geweest de voorafgaande discussies in parlement en pers waarin werd gewezen op de groote kwetsbaarheid uit de lucht van hydreeringsinstallaties en op de reusachtige toename van het verbruik in oorlogstijd — waarvan de taxaties uiteenloopen van vijf- tot tienmaal het vredesquantum —, zoodat deze speciale vorm van oorlogseconomie juist in het moment suprême zijn doel zou missen. Tenslotte is het niet onwaarschijnlijk, dat ook de inmiddels ingezette herbewapeningspolitiek ertoe heeft bijgedragen om de conclusie der commissie in een bepaalde richting te drijven : met het groeien van de vloot stijgen immers de kansen om den aanvoer van overzee in stand te kunnen houden.

In Frankrijk heeft de ontwikkeling van de oorlogseconomie ongeveer een zelfde verloop gehad. Aanvankelijk werden eveneens vrij groote installaties voor de bereiding van synthetische benzine opgericht. Volgens het nieuwste plan evenwel, waarvan de voorbereiding naar het schijnt in een vergevorderd stadium van voorbereiding verkeert, zal Frankrijk's olie-distributie worden geregeld door een, over het geheele land vertakte, ondergrondsche pijpleiding, uitgaande van een of meer Atlantische havens. Uit dit millioenen-plan, dat blijkbaar gebaseerd is op het beginsel van te handhaven invoer, blijkt ten duidelijkste, dat men de idee van

[1]) The Economist — Febr. 19—1938, blz. 386.

zelfvoorziening door grootscheepsche vervaardiging van synthetische benzine heeft laten varen.

Men kan uit het voorgaande concludeeren dat in de leidende Europeesche, niet-autarkische landen de tendens tot het vervaardigen van kunstmatige motor-brandstoffen afnemende is. In Amerika heeft dit streven uiteraard nimmer bestaan.

Wat kunstrubber betreft, zijn in Engeland en Frankrijk ernstige pogingen gedaan om tot een massale productie om oorlogseconomische redenen te geraken. Wel heeft die productie — op kleine schaal — plaats, hoofdzakelijk in de Vereenigde Staten, in verband met zekere betere eigenschappen van het kunstproduct, voornamelijk hoogere olie-, licht-en waterbestendigheid (In dit verband kan worden opgemerkt, dat soortgelijke drijfveeren voor de bereiding van synthetische benzine e.d. ontbreken; het is tenminste niet bekend dat eenig synthetisch procédé zou leiden tot een beter product).

Het feit dat deze industrie bestaat — al bedraagt haar productie in Amerika en elders nog slechts eenige duizenden tonnen 's jaars — is wellicht van grooter principieel belang dan de aanwezigheid, bijvoorbeeld in Duitschland, van een uitgebreid apparaat, dat bereids in een aanmerkelijke fractie van de anders op invoer van natuurlijke rubber aangewezen consumptie voorziet. Dit belang wordt minder bepaald door de verdiensten van het product zelf — daar men op grond van technische beoordeelingen mag aannemen dat Neoprene [1]) en Buna [1]) diverse gunstige eigenschappen gemeen hebben — dan wel door de sterk verschillende voorwaarden, waaronder de productie in autarkische en niet-autarkische landen geschiedt.

De beweegreden voor de vervaardiging van Buna is de wil tot onafhankelijkheid van het buitenland (autarkisch en oorlogseconomisch motief), terwijl de omstandigheid, dat het product in vergelijking met natuur-rubber eenige gunstige eigenschappen aan den dag legt, uiteraard met voldoening wordt geaccepteerd, doch bepaaldelijk niet als verklaring geldt voor de massa-fabricage. Deze fabricage wordt voorts zwaar gesubsidieerd (in een vorm, die hieronder nog ter sprake zal worden gebracht). De situatie ten

[1]) Gemakshalve worden in dit verband de benamingen gebruikt van de resp. meest op den voorgrond tredende synthetische rubbers.

aanzien van Neoprene is hieraan diametraal tegenovergesteld. Men maakt deze kunstrubber uitsluitend, omdat zij tegemoet komt aan eenige speciale hooge eischen der industrie; financieele steun van overheidswege wordt niet gegeven, terwijl het aannemelijk is, dat strategische overwegingen, welke hiertoe zouden kunnen leiden, in beteekenis afnemen naarmate als gevolg van de krachtige defensie-politiek, welke door de Vereenigde Staten in de laatste jaren wordt gevoerd, de kracht der vloot, beschermster van den handel, toeneemt.

Tenzij men gelooft in een verderen, krachtigen uitgroei der autarkische gedachte in landen, welke tot dusver daaraan geen deel hadden — want in dat geval komen de normale voorwaarden voor mededinging te vervallen —, is het deze industrie, van wier toekomstige ontwikkeling de bestaande rubbercultures mede zullen kunnen afhangen. Zij werkt evenals deze cultures onbeschermd, zoodat tusschen beider product het economisch moment den doorslag zal moeten geven.

In de huidige omstandigheden is dit moment — wanneer wij voor het oogenblik aannemen, dat Neoprene e.d. preparaten inderdaad beoogen met rubber te concurreeren, hetgeen overigens, zooals nog zal blijken, door insiders wordt ontkend — voor de synthetische rubbers zeker niet gunstig. De prijs bedraagt, zooals bekend, een veelvoud van die van natuurlijke rubber ($ 0.70 per Eng. pond, Neoprene latex $ 0.35). Op zich zelf is intusschen de prijs in een geval als dit, waarin het product betere kwaliteiten pretendeert, niet doorslaggevend. Wanneer deze hoedanigheden den hoogeren prijs wettigen, zal zij worden betaald. En hierop berust inderdaad het bestaan van de huidige Amerikaansche industrie van het synthetische product. Een enkel voorbeeld om dit te illustreeren. De Amerikaansche drukkers gebruiken thans algemeen uit Neoprene e.d. vervaardigde zg. „printers blankets" in hun moderne rotatiepersen en offset-machines. De reden hiervan is, dat de tot dusver veelal uit natuurlijke rubber vervaardigde inkt- en distributierollen niet goed bestand waren tegen de invloeden van hitte, olie en water, zoodat hierdoor dikwerf hinderlijke en schadelijke bedrijfsstoornis optrad. De bijzondere eigenschappen van de kunstrubber kwamen in dit geval dus wel als geroepen en men gevoelt, dat bij toepassingen als deze zelfs een veel hoogere prijs van het nieuwe materiaal van volstrekt ondergeschikte beteekenis is.

Bij het doorbladeren van de laatste jaargangen van leidende vaktijdschriften als „India Rubber World" en „The Rubber Age" treft het dan ook, hoevele artikelen en illustraties zijn gewijd aan de toepassing der kunstrubbers in de technische praktijk. Daarbij valt het echter tevens op, hoezeer die toepassingen beperkt blijven tot het gebied, waarop afweging van de kosten van het gebruik van het dure nieuwe materiaal (b.v. in machines en motoren, voor olieleidingen) tegen het te bereiken voordeel tot een economisch resultaat leidt. Voor den quantitatieven afzet van rubber is dit terrein, van wat men „technische" rubbers zou kunnen noemen, evenwel van ondergeschikt belang. Het is de bandenindustrie, welke 70—80 % van de wereldrubberconsumptie voor zich opeischt. In dit verband kan ten eerste worden opgemerkt, dat de bijzondere eigenschappen van synthetische rubber voor het product van deze nijverheid slechts van secundaire beteekenis zijn. Trekvastheid en weerstand tegen slijtage zijn de eischen, die hier bovenal aan de grondstof worden gesteld; het is echter geenszins zeker, dat het kunstproduct zich in deze hoogst voorname opzichten (de veiligheidsfactoren) [1]) met natuurlijke rubber kan meten.

Van veel grooter beteekenis is echter het vraagstuk der kosten. Voor het gebruik van Neoprene zijn deze volstrekt prohibitief, omdat de hoeveelheid per productie-eenheid (band) te verwerken rubber aanzienlijk is, en de prijs dier grondstof dien van het eindproduct derhalve sterk beïnvloedt. Van hoe groot belang in deze industrie de kostenfactor der grondstof wordt geacht, blijkt ook uit het zeer aanmerkelijke percentage „reclaim" — een materiaal dus, nog goedkooper dan natuurrubber —, dat in de banden wordt verwerkt.

Het schijnt dus niet ongemotiveerd te concludeeren, dat onder de huidige prijsverhoudingen 70—80 % van de rubberconsumptie (die in de autarkische landen natuurlijk uitgezonderd) niet voor verdringing door synthetische rubber in aanmerking komt. Hiermede wil niet gezegd zijn, dat de volledige rest der markt voor de kunstrubber wijd openstaat; deze rest wordt immers voor een groot gedeelte ook aangewend voor de vervaardiging van rubberfabrikaten, waarin de bijzondere kwaliteiten van het synthetisch

[1]) In de Amerikaansche literatuur is men hierover zeer gereserveerd. Anders in Duitschland; volgens „Wirtschaftsdienst" (1937 Sept. 16) zouden wegproeven met autobanden van Buna een 30 % langeren levensduur hebben aangetoond.

product niet van gewicht zijn, althans niet in die mate, dat het aanleggen van den veel hoogeren prijs voor de grondstof economisch gerechtvaardigd is.

Bovenstaande feiten betreffende den huidigen toestand zijn slechts van beteekenis, indien zou mogen worden aangenomen, dat zij niet op al te ingrijpende wijze zullen veranderen. Hiermede betreedt men het gevaarlijke gebied der prognose.

Typeerend is de nuchtere, blijkbaar businesslike en onbevooroordeelde wijze, waarop de Amerikanen en Engelschen zich terzake uitlaten. V. A. Cosler, ingenieur bij de Du Pont de Nemours Cy (fabrikante van Neoprene), wijst in een opstel [1]) op de bekende betere kwaliteiten van de kunstrubbers, doch ziet, rekening houdend met het aanzienlijke prijsverschil, binnen afzienbaren tijd geen werkelijke concurrentie met de natuur-rubber optreden, tenzij zich met betrekking tot de productie of consumptie van ruwe rubber bijzondere omstandigheden zouden gaan voordoen. Naar H. en R. Wolf [2]) mededeelen, beschouwde Nieuwland, de in 1934 overleden uitvinder van Neoprene, zijn product evenmin als een ernstige mededinger op de rubbermarkt, zoolang de noteering van de natuurlijke grondstof binnen redelijke grenzen (volgens hem 15—25 $ cents per pond) blijft. Daarentegen zou naar zijn meening binnen afzienbaren tijd wel de fabricage op vrij uitgebreide schaal van vele soorten hoogwaardige synthetische rubbers, elk voor een speciaal doel, zijn te verwachten.

W. J. S. Naunton, schrijver van een belangrijke monografie [3]) over synthetische rubber, dien men zeker niet verdenken mag van te weinig geestdrift voor het nieuwe product, verklaart: „De boom brengt de rubbersynthese met de hulp van primaire zonne-energie tot stand tegen een prijs liggend ver beneden de meest optimistische kostprijs-calculatie, welke een chemische fabriek, van hoe grooten omvang ook, zou kunnen maken". Ook deze schrijver sluit zich overigens aan bij degenen, die aan de kunstrubber een steeds ruimere markt toedenken als grondstof, welke door haar bijzondere kwaliteiten geschikt is voor toepassingen, waarin het natuurproduct niet, of niet ten volle heeft voldaan.

[1]) India Rubber World Dec. 1-1936.
[2]) „Rubber — A Story of Glory and Greed". New York, Covici & Friede, 1936. hoofdstuk „Synthetic".
[3]) „Synthetic Rubber" London 1937. Macmillan & Co.

Vermelden wij nog een uit het andere kamp afkomstige wetenschappelijke publicatie [1]), waarin zoowel de chemische als de economische factoren der kunstrubber-industrie worden behandeld. Onder volledige erkenning van de mogelijkheid, dat het kunstproduct als gevolg van de actieve research in Amerika, Duitschland en elders nog in kwaliteit zal verbeteren en in prijs verminderen, acht de schrijver het niettemin zeer onwaarschijnlijk, dat de breede marge tusschen de kostprijzen van natuurlijke en synthetische rubber in de nabije toekomst dermate wordt vernauwd, dat daadwerkelijke concurrentie van beteekenis zal ontstaan. Voorzoover de natuurrubber aanvankelijk nochtans eenig terrein aan het kunstproduct zou moeten verliezen, in verband met sommige gunstige eigenschappen van dit laatste, geeft Philpott uiting aan het vertrouwen, dat consequent en gecoördineerd wetenschappelijk onderzoek ten slotte de middelen aan de hand zal doen om ook de eigenschappen van de natuurlijke rubber meer en meer aan te passen aan de eischen der moderne technologie.

De toon van de Duitsche economische berichtgeving getuigt over het algemeen van een voor de synthetische industrie veel meer optimistisch inzicht. Bij monde van Schacht, Göring, Eckell en andere economische leiders, zijn vaak mededeelingen gedaan welke hierop neerkomen, dat de volledige onafhankelijkheid van Duitschland o.m. van geïmporteerde rubber, benzine en andere motorbrandstoffen nog slechts een kwestie van tijd is. Men hoede zich ervoor deze uitspraken op te vatten als pour la galérie bedoeld. Door middel van substituten (synthetische alcohol) voorzag Duitschland in 1935 reeds in 44 % [2]) van zijn behoefte aan benzine, terwijl de productie van zware — en smeeroliën steeds toeneemt. Ook het getaxeerde cijfer van 30.000 ton synthetische rubber tegenover een import van bijna 100.000 ton in 1937 is teekenend voor den groei van dit streven. Nochtans is het de vraag, of zelfs met de grootste krachtsinspanning niet steeds een kloof zal blijven — zelfs in vredestijd — tusschen de capaciteit der installaties en de consumptie met haar natuurlijk accres. Wie volksauto's bouwt, moet

[1]) M. W. Philpott „Artificial Rubber" First and Second Quarterly Circular of the Rubber Research Scheme (Ceylon) 1937.

[2]) vg. World Petroleum Febr. 1937 blz. 84. Interessant zijn ook de overige opgenomen cijfers, waaruit blijkt, dat het totaal percentage aan substituten voor lichte motorbrandstoffen in genoemd jaar slechts 2.6 % van de wereldconsumptie bedroeg.

er ook zorg voor dragen, dat zij kunnen loopen. De meeste niet-Duitsche economische tijdschriften [1]) achten het niet waarschijnlijk, dat de synthetische industrie het tempo der consumptie zal kunnen inhalen en vervolgens bijhouden.

Nemen wij echter het voor de producenten van natuurlijke grondstoffen meest ongunstige geval: dat Duitschland in de naaste toekomst geheel en al in zijn behoeften aan rubber en motorbrandstoffen kan voorzien. Op zich zelf zou dit voor de producenten van de natuurlijke grondstoffen een ernstig feit beteekenen. [2]) Moet het echter mogelijk of waarschijnlijk worden geacht dat ook verdere consequenties intreden, met name dat Duitschland ook tot export van deze synthetische producten zal overgaan?

Ten aanzien van synthetische rubber dient hierbij in het oog te worden gehouden, dat de prijs, in verband met de speciale kwaliteit, niet beslissend is voor de concurrentiemogelijkheid met het natuurproduct, hetgeen dus geldt voor het betrekkelijk klein gebied der „technische" rubbers.

Voor het overige overwegend groote marktgebied van rubber en a priori van benzine e.d. kan echter worden gesteld, dat export alleen zal kunnen plaats vinden, indien vervaardiging op zuiver commercieele basis, dus zonder subsidie of steun, mogelijk is gebleken.

Wij komen zoodoende terug op de vraag, welke kansen de onbeschermde synthetische voortbrenging van de besproken grondstoffen heeft om de natuurproducten op groote schaal te verdringen. Aan de hierover reeds geciteerde uitspraken kan men waarde toekennen, omdat zij stammen van wat in de nieuwsberichtgeving „deskundige en welingelichte zijde" zou worden genoemd. Aangezien deze commentaren echter weinig licht werpen op de bedrijfseconomische factoren, waarmede de synthetische nijverheid rekening heeft te houden, worden hieronder eenige punten aangegeven, welke in dit verband de aandacht verdienen.

[1]) Zie b.v. The Economist Mei 28, 1938. „Germany's Oil Supplies". De schrijver berekent, bij algeheele uitvoering van het vierjarenplan, een synthetische olie-productie in Duitschland van 3,5 millioen ton in 1940, tegen een geraamde consumptie in dat jaar van 6,5 millioen ton. Het becijferde tekort zou hoofdzakelijk betrekking hebben op de eveneens vitale zware- en smeeroliën.

[2]) Betrokken op de wereldconsumptie (1937) van rubber ad 1.110.000 ton beteekent de Duitsche import van ca. 100.000 ton ongeveer 9 %. Overeenkomstig voor aardolie-producten zijn de cijfers over 1937 resp. 231.000.000 ton en 4.287.000 ton = ongeveer 1,5 %.

Van de drie voornaamste productie-factoren, arbeid, kapitaal en grondstoffen, zal de arbeid aan de synthetische industrie waarschijnlijk nog de minste zorgen baren, daar deze industrie weinig arbeidsintensief is. Indirect schept zij echter een aanzienlijke werkverruiming door verhoogde vraag naar mijnbouwproducten (kolen, kalk) en eventueel land- en boschbouwvoortbrengselen (voor de vervaardiging van alcohol) waarop zij voor de bereiding van kunstrubber, synthetische benzine of surrogaatmotorbrandstoffen is aangewezen. Deze laatste omstandigheid is uit een maatschappelijk oogpunt gunstig en heeft bovendien de tendens om den kostprijs te drukken, daar het budget van den Staat, en derhalve indirect ook dat der onderneming, ontlast wordt van een zeker bedrag aan anders veelal improductieve werkloozenondersteuning. In de beteekenis dezer werkverruiming kunnen de volgende cijfers eenig inzicht geven. De opvoering van de Duitsche steenkolenproductie, als gevolg alleen van grootere vraag voor de vervaardiging van synthetische motorbrandstoffen in het kader van het vierjarenplan, heeft tot dusver werkgelegenheid geschapen voor 25.000 man. [1]) Volgens berekening van de commissie-Falmouth [2]) zou de opbouw van een synthetische industrie, groot genoeg om in de normale benzinebehoeften van Engeland te voorzien, werk geven aan 170.000 personen. Deze cijfers houden vermoedelijk geen rekening met de „secundaire" werkverruiming, veroorzaakt door hoogere productie in andere bedrijfstakken als gevolg van toeneming in het verbruik van hen, wier inkomen door de tewerkstelling grooter is geworden. De aldus optredende werkverruiming kan zeer aanzienlijk zijn. [3])

Het feit in aanmerking genomen, dat het werkloosheidsvraagstuk in de meeste landen steeds dringender om oplossing vraagt, kunnen de mogelijkheden van werkverschaffing op zich zelf een voor de ontwikkeling der synthetische grootindustrie gunstige sfeer scheppen. Er is echter een natuurlijke grens aanwezig in die landen, welke met koloniale en dominiale belangen rekening hebben te houden, waar een dergelijke industrieele expansie tot groote verliezen van in petroleum en rubber belegde kapitalen zou leiden, terwijl de werkloosheid niet opgeheven, doch slechts verplaatst zou worden.

[1]) Der Deutsche Volkswirt 1 Juli 1938. „Steinkohlenbergbau".
[2]) The Economist Febr. 1938 t.a.p.
[3]) Vg. H. Reuchlin „Werkverruiming en haar gevolgen voor volkshuishouding en Overheidsfinanciën" (Haarlem 1935), waarin de secundaire werkverruiming als gevolg van den bouw van de „Statendam" wordt berekend op 46 % van de primaire.

De kapitaalsvoorziening is een zeer zwak punt van de synthetische rubber- en olie-industrie, hetgeen al dadelijk blijkt uit het feit, dat hare financiering practisch overal door of met steun van de Overheid moet geschieden (een uitzondering vormt de reeds besproken vervaardiging om technologische redenen van hoogwaardige rubber-substituten).

Hoewel de aan deze financiering verbonden zwarigheden in Duitschland vrijwel over de geheele linie bestaan, zijn die in de kunstrubbernijverheid het meest bekend geworden als gevolg van het zeer hooge invoerrecht op natuurlijke rubber (ad R.M. 1,70 per kg). Deze heffing wordt namelijk niet beschouwd als een beschermend recht. Dit is uitdrukkelijk verklaard bij de invoering, bij welke gelegenheid er op werd gewezen dat, indien slechts bescherming van de jonge kunstrubber-industrie ware beoogd, deze zeer doeltreffend zou kunnen zijn verleend door contingenteering van den invoer of door beperking in de beschikbaarstelling van deviezen voor dit doel. De baten van het invoerrecht worden echter aangewend voor de financiering der kunstrubber-industrie, welke uit den gevormden „pot" rentelooze leeningen ontvangt, met dien verstande, dat ook de aflossingen telkens weer renteloos ter beschikking zullen worden gesteld. Het is interessant vast te stellen, dat de orthodoxe onderscheiding: fiscale en beschermende invoerrechten, aldus wordt uitgebreid met een derden verschijningsvorm, welken men bestemmings-invoerrecht zou kunnen noemen. [1])

Voor het geval er nog onzekerheid mocht bestaan over de vraag of deze industrie al dan niet rendabel is, en wat belangrijker is, hoe hare perspectieven voor de naaste toekomst zijn, geven deze feiten in ieder geval de zekerheid, dat in Duitschland nu en straks van particuliere zijde geen animo wordt verwacht voor belegging in deze industrie.

[1]) Vg. Die Wirtschaftskurve — 1937 — III „Zur Finanzierung des Vierjahrenplanes".
Al moge de hierin gegeven uitleg van de *bedoeling* van het invoerrecht juist zijn, in verband met het hooge niveau der heffing is zijn *werking* tevens protectionistisch. Uit het tarief wordt dan ook wel een vermoeden inzake den kostprijs van het synthetisch product afgeleid nl. tarief + buitenlandsche marktprijs = thans circa R.M. 3 per kg. Het is inderdaad niet aannemelijk, dat de kostprijs veel lager ligt, aangezien men den binnenlandschen consument voor dit onmisbaar artikel uiteraard ongaarne meer laat betalen dan den toch reeds zeer hoogen prijs, welke voor de instandhouding van de synthetische industrie bepaald noodzakelijk is.

Wat de kwestie der voorziening van de synthetische industrieën met de noodige grondstoffen betreft, teekenen zich al dadelijk zekere grenzen af. De meeste Europeesche landen kunnen zich niet veroorloven „voedingsmiddelen tot brandstof te degradeeren", met welke uitdrukking men in Duitschland duidelijk te kennen gaf, dat alcoholen uit granen, suikerbieten e.d. in principe niet voor de vervaardiging van grondstoffen in aanmerking komen. Hetzelfde geldt uiteraard voor andere landen, die zelf niet voldoende primaire voedingsmiddelen produceeren om ingeval van isolatie geheel in de eigen behoeften te kunnen voorzien. Italië [1]) verkeert in die omstandigheid, ook Japan zonder Mandsjoe Kuo en de in China veroverde gebieden. Rusland vervaardigt blijkbaar synthetische rubber uit alcohol, welke uit aardappelen wordt bereid (het vraagstuk van synthetische benzine komt in dit land met zijn groote petroleumreserves niet aan de orde). De zelfvoorziening van Rusland schijnt echter, zoowel wat quantiteit als qualiteit aangaat, zooveel interne zorgen te veroorzaken, dat pogingen om op de wereldmarkt op te treden wel in een zeer ver verschiet moeten liggen.

Als zeer waardevolle grondstof blijven over minerale producten, in het bijzonder steenkool. Zooals bekend zijn het eigenlijke Japan en Italië hiermede niet rijk gezegend. In Duitschland daarentegen worden de kolenreserves bij een jaarlijksche consumptie op den voet van die in 1937 voor 1600 jaar voldoende geacht. Van belang is echter minder de aanwezige voorraad, dan wel de prijs, waartegen hij aan de oppervlakte kan worden gebracht. Het is nu zeer kenmerkend voor de situatie, dat, waar sinds den oorlog de gemiddelde kosten der kolenproductie zich als gevolg van mechanisatie en rationalisatie in vrijwel onafgebroken dalende lijn hebben bewogen, de kostencurve sinds kort een zwenking naar boven is gaan vertoonen, welk verschijnsel wordt toegeschreven aan de hoogere productie-eischen van het vierjarenplan (synthetische industrie), waardoor het noodzakelijk is geworden over te gaan tot de exploitatie ook van minder rijke kolenlagen. [2]).

Naast de bovengenoemde bijzondere omstandigheden, welke op de verdere ontwikkeling dezer synthetische industrieën hun in-

[1]) Wanneer men leest dat in Italië alcohol uit suikerbieten wordt vervaardigd (voor brandstof) onder gelijktijdige voering van de „battaglia del grano", ontkomt men niet aan den indruk, dat wordt getracht het onmogelijke mogelijk te maken.

[2]) Der Deutsche Volkswirt — 1 Juli 1938. t.a.p.

vloed zullen doen gelden, zijn nog enkele algemeene factoren van groot belang. Wij hebben gezien, dat massa-productie van synthetische rubber en benzine, opgezet met het oogmerk de natuurlijke producten te vervangen, thans alleen mogelijk is met behulp van uitgebreiden financieelen steun — in verschillende vormen — van overheidswege. Mocht deze ontwikkeling leiden tot nationale zelfvoorziening, dan vloeit hieruit automatisch voort, dat de gouvernementen genoegen moeten nemen met het droogloopen van een hoogst belangrijke fiscale bron, waaruit tot dan toe middelen in den vorm van accijnzen en invoerrechten vloeiden. Zijn deze inkomsten uit tarieven op rubber aanzienlijk, de baten van olie-accijns of-invoerrecht zijn in de meeste landen bepaald enorm [1]) en veelal onmisbaar. De vraag rijst, op welke wijze de synthetische industrie den Staat deze derving van inkomsten zal kunnen vergoeden.

Een bedrijfseconomische ongunstige factor tenslotte, waarop van Duitsche zijde de aandacht is gevestigd, is het feit dat, hoe meer de synthetische industrie wordt gericht op de vervaardiging van laaggeprijsde producten, hoe moeilijker het wordt de omzetsnelheid van het kapitaal der ondernemingen ten voordeele der rentabiliteit op te voeren. [2]).

De synthetische industrie kan tegenover dit alles stellen dat zij werkt onder de wet van afnemende kosten [3]) en dat zij, ten minste wat kunstrubber betreft, in staat is een product te leveren van betere en op wensch variabele qualiteit, en zeker van meer gelijkmatigheid in de samenstelling. Voorts heeft zij de technische verbeteringen en vereenvoudigingen der toekomst in petto.

* * *

Onder het voorbehoud, noodig met het oog op de imponderabilia van het onderwerp, in hoofdzaak gelegen in de eventualiteit van nieuwe, zeer ingrijpende vindingen tot vereenvoudiging der

[1]) Derving van inkomsten als gevolg van synthetische productie van benzine en andere brandstofsurrogaten:
in 1935 Duitschland R.M. 280.000.000
„ „ Engeland £ 2.543.000
Cijfers ontleend aan: Revue économique internationale — Nov. 1936. „La production des produits petroliers".

[2]) Die Wirtschaftskurve — 1937 — III t.a.p.

[3]) Zie beschouwingen en grafieken hierover in Kwartaalbericht Nederlandsche Handelsmaatschappij 1938, No. 3.

synthetische werkwijzen, kan het bovenstaande tot de volgende conclusies leiden.

Het is mogelijk, althans niet geheel uitgesloten, dat de autarkische landen, die over voldoende primaire grondstoffen, in het bijzonder steenkool, beschikken (voornamelijk Duitschland), tenslotte volledig in de eigen behoeften aan rubber en motorbrandstoffen zullen kunnen voorzien. Aanwijzingen, dat deze zelfvoorziening met groote moeilijkheden gepaard gaat (beperkt kapitaal, economisch beperkte grondstof), zijn evenwel voorhanden.

Tegenover de hieruit voortvloeiende inkrimping van het afzetgebied staat het natuurproduct uiteraard machteloos.

Dat de autarkische landen ook tot export in massa van de genoemde synthetische producten zullen kunnen overgaan, is onwaarschijnlijk. Voorloopig valt te constateeren, dat deze productie slechts in de broeikasatmosfeer der autarkie kan bestaan, omdat haar de commercieele basis ontbreekt.

De eventueele toeneming van het aantal autarkische landen is een onberekenbare factor.

In de niet-autarkische landen is de synthetische productie van motor-brandstoffen, welke om oorlogseconomische redenen plaats vindt, afnemend, althans stationnair.

De fabricage van synthetische rubber in deze landen geschiedt op kleine schaal en op grond van technisch-economische overwegingen. Tenzij in de toekomst een zeer belangrijke vermindering van den kostprijs mogelijk blijkt, zal de toepassing der kunstrubber beperkt blijven tot het relatief klein gebied der „technische" rubbers.

Dit beteekent niettemin wederom inkrimping van den afzet van natuurrubber. Tegen aantasting van deze zijde kan het natuurproduct zich echter verweren, indien zijn kwaliteit tot een concurreerend peil kan worden opgevoerd (research). Mocht dit streven slagen, dan staat de natuur-rubber door haar lagen kostprijs in een zeer sterke positie.

Batavia, September '38.

EENIGE BESCHOUWINGEN OVER EEN ZOOGENAAMDE INHEEMSCHE MULO EN DAARMEDE VERBAND HOUDENDE ONDERWIJS-PROBLEMEN

DOOR P. KOEZE

Sinds 1 Augustus van het vorige jaar is in het Indische onderwijssysteem bij wijze van proefneming een nieuw schooltype geïntroduceerd, dat voorloopig den naam „Inheemsche Mulo" heeft gekregen.

Aangezien aan de creatie van deze nieuwe onderwijsinrichting zeer principieele denkbeelden ten aanzien van de opvoeding der Inheemsche bevolking ten grondslag liggen, meen ik de vrijheid te mogen nemen voor dit nieuwe onderwijsinstituut iets van de publieke belangstelling te vragen.

Ten einde een juist inzicht in de beteekenis van bedoelde proefneming mogelijk te maken, moge een korte beschrijving van den opbouw van het Indische onderwijsstelsel en de zoo nauw daarmede verbonden voertaalquestie voorafgaan.

Het geheel van het Indische onderwijssysteem wordt gevormd door twee scherp van elkaar onderscheiden deelen, n.l. het *Inlandsch* onderwijs en het *Westersch* onderwijs.

Het principieele verschil tusschen deze beide takken van onderwijsvoorziening is gelegen in het gebruik van een Inheemsche

taal of het Nederlandsch als voertaal bij het onderwijs. Bij het Inlandsch onderwijs wordt een Inheemsche taal als voertaal gebruikt, bij het Westersch onderwijs het Nederlandsch.

De naam Inlandsch onderwijs is eenigszins misleidend. Als tegenstelling tot het Westersch onderwijs zou men kunnen meenen, dat het „Oostersch" van karakter was, d.w.z. meer in overeenstemming met den geest der Inheemsche bevolking. Dit is niet juist. Ook het Inlandsch onderwijs is Westersch naar den geest, bedoelt Westersche eischen van kennis en ontwikkeling aan te brengen. Van Gouvernementswege wordt geen „Oostersch" onderwijs verstrekt of gesubsidieerd. „Oostersche" scholen vindt men slechts buiten het initiatief van het Gouvernement, b.v. de pesantrens (Mohammedaansche godsdienstscholen). De scheidingslijn tusschen Inlandsch en Westersch onderwijs wordt dus enkel bepaald door de voertaal.

Het Inlandsch onderwijs omvat allereerst de volks- of desaschool, een driejarige school, waar het meest elementaire lager onderwijs gegeven wordt, n.l. lezen en schrijven van de moedertaal en het rekenen met de getallen tot 1000.

De gemengde vervolgschool zoowel als de meisjesvervolgschool bieden in een twee- of driejarigen cursus gelegenheid het onderwijs, op de volksschool genoten, nog wat uit te breiden. Zooals de naam reeds aanduidt, wordt het onderwijs in lezen, schrijven en rekenen er voortgezet, tevens uitgebreid met dat in aardrijkskunde en natuurlijke historie.

Zoo kunnen we zeggen, dat het gewone lager onderwijs aan de breede massa der Inheemsche bevolking op volks- en vervolgscholen in 5 jaren (in speciale omstandigheden 6) wordt bijgebracht. Al dit onderwijs wordt gegeven met een Inheemsche taal (Maleisch, Javaansch, Soendaasch, enz.) als voertaal. Onderwijs in Nederlandsch komt hier in het geheel niet of nagenoeg niet bij te pas.

Het algemeen vormend onderwijs met een Inheemsche taal als voertaal houdt bij de vervolgschool op. Boven dit gewone Lager-onderwijs bestaat dus geen algemeen vormend onderwijs met een Inheemsche taal als voertaal, wel eenig vakonderwijs, hetwelk gegeven wordt op de Normaalscholen tot opleiding van Inlandsche hulponderwijzers(-essen), op de Inlandsche Ambachtsleergangen, op de Inlandsche Landbouwscholen, de Inheemsche kleinhandelsscholen, de cursussen tot opleiding van volksonderwijzers. Intusschen wordt op deze vakscholen toch nog heel wat

algemeen vormend onderwijs in een der landstalen naast het eigenlijke vakonderwijs gegeven.

Het Westersch Lager onderwijs omvat de Europeesche Lagere School, de Hollandsch Inlandsche School, de Hollandsch Chineesche School en de Schakelschool. Daarboven vinden we de Mulo als onderbouw van het Middelbaar Onderwijs en de Algemeene Middelbare School als bovenbouw. En de kroon op dit onderwijsstelsel wordt gezet door de drie Hoogescholen, n.l. de Technische Hoogeschool te Bandoeng, de Rechts- en de Geneeskundige Hoogeschool te Batavia. Bij dit geheele onderwijs-apparaat is het Nederlandsch de voertaal. Ditzelfde geldt voor het aan het algemeen vormend Middelbaar Onderwijs parallel loopende Westersch Vakonderwijs, dat gegeven wordt op de Kweekscholen, de Technische scholen, de Middelbare Opleidingsscholen voor Inlandsche ambtenaren, enz.

Daarnaast staan dan nog de Hoogere Burgerschool en het Lyceum als een copie van de gelijknamige onderwijsinrichtingen in Nederland.

Bij het Westersch onderwijs, gelijk boven aangegeven, is nu een breede stroom van Inheemsche leerlingen betrokken, die hun intellectueele en maatschappelijke vorming genieten vanaf de Hollandsch Inlandsche School via de Mulo en de Algemeene Middelbare School naar een der 3 Hoogescholen of die na het doorloopen der Hollandsch Inlandsche School verder studeeren op een der inrichtingen voor Westersch vakonderwijs. Aan al deze leerlingen wordt de eisch gesteld, dat zij het Nederlandsch volkomen beheerschen, dat zij het niet alleen kunnen lezen en verstaan, doch ook vlot schrijven en spreken.

Hiermede wordt aan de Inheemsche studeerenden een zeer zware eisch gesteld.

De Hollandsch Inlandsche Onderwijs-Commissie, een regeeringscommissie, in 1927 ingesteld tot het houden van een onderzoek naar het maatschappelijk succes van en de maatschappelijke behoefte aan Westersch opgeleide Inheemschen, wees onder meer op het groote verloop onder de Inheemsche leerlingen op inrichtingen voor Westersch onderwijs. De Commissie kon bezwaarlijk aannemen, dat deze groote afvloeiïng van Inheemsche leerlingen alleen of in hoofdzaak verklaard zou kunnen worden uit geestelijk onvermogen. Veeleer kwam het haar voor, dat er andere factoren in het spel waren, welke een ongunstigen invloed uitoefenen op de

eindresultaten, en als een dier factoren met een ongunstigen invloed noemt zij dan de moeilijkheden met de vreemde voertaal.

Op dit verschijnsel is in 1936 door den heer Moelia in den Volksraad gewezen, die zelfs het denkbeeld opperde, om ter gedeeltelijke ondervanging van dit bezwaar op de Mulo's en de Algemeene Middelbare scholen het onderwijs in verschillende vakken niet alleen in het Nederlandsch, doch ook in het Maleisch te doen geven, omdat maar al te vaak gebleken was, dat de Inheemsche leerlingen het in het Nederlandsch gegeven onderwijs onvoldoende konden volgen. Dit denkbeeld moest om organisatorische redenen worden afgewezen, maar het wijst er wel op, hoezeer aan deskundige Inheemsche zijde wordt gevoeld, hoe nadeelig het is voor het onderwijs, wanneer dit in een vreemde taal moet worden gegeven.

De practijk leert ons dan ook, dat Inheemsche leerlingen, die op scholen van Westersch Onderwijs niet mee kunnen, dit gewoonlijk hebben te wijten aan onvoldoende beheersching van het Nederlandsch. Er zijn gevallen bekend, dat dergelijke leerlingen bij overgang naar het Inlandsch onderwijs, naar een onderwijsinrichting, waar ongeveer gelijksoortig onderwijs wordt gegeven als op een school voor Westersch onderwijs, doch met een Inheemsche taal als voertaal, zonder bezwaar dit onderwijs konden volgen.

Ook op de Hoogescholen is de taalbeheersching der studenten van overwegenden invloed op de resultaten van de studie.

Hiermede zijn wij midden in de voertaal-questie verzeild geraakt, een vraagstuk, dat een centraal probleem voor de onderwijsorganisatie in alle Oostersche landen vormt.

In alle Aziatische landen, welke zich geworpen hebben op de verovering van Westersche cultuurschatten, is de voertaalquestie ontstaan. En overal ging de strijd tusschen de landstaal of een Westersche taal als voertaal bij het onderwijs. En zoo de landstaal nog wel bij het Lager Onderwijs als voertaal te bezigen is, hoe moet zulks geregeld worden bij het Middelbaar en Hooger Onderwijs?

In de onafhankelijke landen bleek de questie het eenvoudigst op te lossen. Men gebruikte er een Westersche taal slechts bij uiterste noodzaak als voertaal bij het onderwijs en trachtte zoo snel mogelijk de landstaal daarvoor in de plaats te stellen. Zoo is tegenwoordig in Japan in alle geledingen van het onderwijs, tot het Hooger onderwijs toe, het Japansch voertaal, nadat aanvankelijk, toen het aantal buitenlandsche docenten aan de Japansche Uni-

versiteiten nog groot was, Engelsch en Duitsch als voertaal gebruikt werden. Siam bewandelt op dit punt denzelfden weg als Japan.

In de koloniale landen daarentegen bleek de questie niet zoo gemakkelijk op te lossen. Zoowel in Britsch-Indië als in Indo-China en Nederlandsch-Indië neemt het Engelsch respectievelijk het Fransch en het Nederlandsch nog een overheerschende positie in bij alle onderwijs, dat boven het Lager onderwijs uitgaat. Wat Nederlandsch-Indië betreft, houdt deze zaak nauw verband met het zoogenaamde concordantiebeginsel bij het Westersch onderwijs. Dit laatste heeft echter wel een maatschappelijk-politieke, doch geen paedagogisch-cultureele beteekenis.

Wij wezen reeds op den zwaren eisch, welke aan Inheemsche studeerenden wordt gesteld, wanneer zij hun ontwikkeling moeten opdoen met Nederlandsch als voertaal. Het is ons vaak opgevallen, hoe deze eisch door Nederlanders, die zelf nooit eenige moeite genomen hebben een Inheemsche taal te bestudeeren, dikwijls wordt onderschat. Zij kunnen zich feitelijk niet indenken, dat een Inheemsche leerling, die toch zooveel jaren lang zulk voortreffelijk onderwijs heeft genoten, zich nog zoo onbeholpen in het Nederlandsch kan uitdrukken.

Wanneer men zich echter ernstig rekenschap geeft van de groote structuurverschillen, welke er tusschen de Inheemsche talen en het Nederlandsch bestaan, en let op de nauwe verbondenheid tusschen taal en denken in het algemeen, behoeft de gebrekkige beheersching van het Nederlandsch na jarenlange nauwgezette studie door Inheemschen minder verwondering te baren dan gewoonlijk geschiedt. We staan hier voor dezelfde naïveteit van menigen kolonialen Nederlander, die meent, dat hij met het brabbeltaaltje Maleisch, waarmee hij gewoon is zich tegenover bedienden en werkvolk verstaanbaar te maken, deze Inheemsche taal behoorlijk onder de knie heeft.

Het feit, dat het onderwijs met Nederlandsch als voertaal een enorm zware belasting op het denkvermogen onzer Inheemsche leerlingen legt, zal door geen ernstig onderwijsman bestreden worden.

In andere koloniale landen in het Oosten heeft dezelfde gang van zaken tot dezelfde ervaringen geleid als in Nederlandsch-Indië.

De Revue internationale de Pédagogie van 1931/32 bevat in deel III een artikel van de hand van Georges Hardy over: „Le problème de la langue véhiculaire dans l'enseignement colonial".

Schrijver wijst er op, dat het aanvankelijk in de Fransche koloniën voor een onaanvechtbare zaak gold, dat onderwijs in Westerschen geest aan de Inheemsche bevolking gegeven moest worden in een Europeesche taal, dus in casu het Fransch. Maar thans begint het getij op dit punt toch te kenteren.

„La langue européenne demeure tout à fait étrangère, dont l'apprentissage alourdit singulièrement les programmes, absorde le plus claire du temps scolaire, interdit d'intensifier d'autres enseignements essentiels comme l'hygiène, l'agriculture, les travaux manuels."

Ook in de Fransche koloniën heeft men de teleurstellende ervaring opgedaan, evenals in ons Indië, dat het onderwijs in de Europeesche taal den meesten tijd en de meeste moeite eischt, doch de minste resultaten oplevert. Het groote bezwaar, waar men telkens weer op stuit, is de diepe kloof tusschen de Inheemsche talen en de Europeesche.

„L'enfant parle français ou anglais, mais il pense en mandingue ou en annomite".

Voor den Inheemschen leerling ontstaan er langzamerhand twee werelden, n.l. de reëele wereld, dat is de wereld, waaruit hij voortkomt en die vertegenwoordigd wordt door de landstaal, en daar tegenover een kunstmatige wereld, dat is de wereld van de school en die vertegenwoordigd wordt door de Europeesche taal, welke hij leert. In dit verband schrijft Hardy:

„Transporté par une langue étrangère parmi les idées nouvelles, il s'habitue a considérer cette langue et ces idées comme invariablement liées entre elles. Il ne leur accorde d'attention que le temps de la journée scolaire, et ces notions utiles, qui devraient modifier la vie locale, il ne se les assimile pas, il ne les fait pas, comme eût dit Montaigne, passer en sa substance."

De practijk van het onderwijs aan Inheemschen met Nederlandsch als voertaal bevestigt deze uitspraak van den Franschman volkomen. Dit geldt evenzeer voor het volgende citaat, aan het artikel van Hardy ontleend:

„De ses lectures, il ne retiendra que les mots pompeux, les formules ampoulés, les termes abstraits, qui donnent un air savant, les idées fausses et excessives."

Ieder, die de opstellen en brieven van Inheemsche leerlingen kent, weet, dat deze materiaal te over bevatten tot staving van boven aangehaald citaat.

Ter verdediging van onderwijs met een Inheemsche taal als voertaal voert Hardy aan:

„Supposez, au contraire, que l'instituteur expose dans la langue indigène des notions d'hygiène ou d'agriculture: l'effort d'attention de l'enfant est diminué de moitié, il se trouve plus dépaysé, il a le sentiment qu' une conversation commencée au village se continue dans la classe et que l'école est réèllement le prolongement de la famille. En un mot, la vie de son esprit n'est plus partagée entre deux mondes parlant des langues différentes, elle bénificie d'une continuité parfaite."

Uit het bovenstaande moge voldoende duidelijk zijn gebleken, dat het probleem: landstaal of Nederlandsch zij voertaal bij het onderwijs aan Inheemschen hier te lande, ook bij het onderwijs, dat boven het elementaire lager onderwijs uitgaat, een nauwgezette overweging ten volle waard is. Het is de proefneming met de Inheemsche Mulo, welke de oplossing van dit probleem in de richting van het gebruik van de landstaal als voertaal bij bedoeld onderwijs tracht te vinden.

Dit verdient echter nadere explicatie.

Bij de oplossing van het gestelde probleem kan men twee wegen opgaan. Men kan besluiten bij alle onderwijs, dus ook bij het voortgezet onderwijs, de moedertaal der leerlingen als voertaal te bezigen, dus Maleisch voor de Maleiers, Javaansch voor de Javanen, Soendaasch voor de Soendaneezen, Madoereesch voor de Madoereezen enz. Anderzijds kan men beslissen bij alle voortgezet onderwijs uitsluitend het Maleisch als voertaal te gebruiken, dus ook voor leerlingen van niet-Maleischen landaard.

Elk van deze beide mogelijkheden heeft haar voor en tegen.

Uit zuiver paedagogische overwegingen is er alles voor te zeggen, dat het voortgezet onderwijs evenals het elementaire lager onderwijs in de moedertaal der leerlingen wordt gegeven en niet in het Maleisch, dat voor een groot contingent der Inheemsche studeerenden toch een vreemde taal is, zij het dan ook, dat deze vreemde taal hun nader staat dan het Nederlandsch. Het gebruik van een vreemde taal als voertaal bij het onderwijs zal steeds remmend op het denkvermogen der leerlingen blijven werken, zoodat men met de keuze van Maleisch als algemeene voertaal bij het voortgezet onderwijs het gestelde probleem voor de Javanen, Soendaneezen, Madoereezen, kortom voor alle leerlingen, die het Maleisch niet van huis uit spreken, slechts zeer gedeeltelijk tot oplossing kan

brengen. Men bedenke hierbij, dat de kennis van het Maleisch bij deze leerlingen over het algemeen zeer gering is. Men late zich vooral niet misleiden door het mondjevol pasar-Maleisch, dat iedere Javaan of Soendanees tot zijn beschikking heeft.

Er wonen op Java ruim 25 millioen Javanen en ongeveer 8 millioen Soendaneezen. Zulke sterke bevolkingsgroepen wettigen toch zeker het gebruik van de moedertaal als voertaal bij hun onderwijs.

Toch worden in onzen Archipel aan het paedagogisch juiste principe, dat de moedertaal steeds voertaal bij het onderwijs behoort te zijn, uit practische overwegingen grenzen gesteld. Indien men dit beginsel consequent zou willen doorvoeren, zou men moeten komen tot Inheemsche Mulo's met Atjehsch, met Bataksch, met Menangkabausch, met Makassaarsch, met Boegineesch als voertaal. Dit is voorshands onmogelijk, omdat in deze talen thans nog slechts voor het zeer elementaire volksonderwijs lees- en leerboekjes zijn geschreven, waarvan zelfs vele nog beneden redelijke eischen blijven.

Men zal hier dus een middenweg moeten kiezen, hetgeen dan ook is geschied. Voor de groote taalgebieden als Javaansch en Soendaasch wordt het mogelijk geacht, deze talen als voertaal bij het voortgezet onderwijs te bezigen. Voor de kleine taalgebieden, dus voor de geheele Buitengewesten, zal de voertaal Maleisch zijn.

De proefneming strekt zich thans uit over 4 scholen, te weten een Inheemsche Mulo te Solo, een te Jogjakarta, een te Bandoeng en een te Palembang. Op de beide eerstgenoemde scholen is het Javaansch de voertaal, op die te Bandoeng het Soendaasch, op die te Palembang het Maleisch.

Nog een enkel woord over het gebruik van het Maleisch als algemeene voertaal bij het voortgezet onderwijs, dat onderwerp van onze beschouwing uitmaakt. Het voordeel hiervan springt terstond in het oog, namelijk bevordering van de eenheidsgedachte.

Dit is ongetwijfeld een aantrekkelijk gezichtspunt. Toch meenen wij, dat het paedagogisch juiste beginsel: moedertaal zij voertaal, hieraan niet mag worden opgeofferd en dat de thans ingeslagen weg, waarbij aan de drie belangrijkste talen een plaats als voertaal wordt gegeven, de voorkeur verdient, te meer omdat bij dit systeem de bevordering van de eenheidsgedachte allerminst over het hoofd is gezien. Dit laatste vindt hierin uitdrukking, doordat op het leerplan van de Javaansche en Soendasche Inheemsche Mulo een ruime plaats aan het onderwijs in het Maleisch is gegeven,

opdat de abituriënten van deze scholen zich op gemakkelijke wijze met elkaar en met die der Buitengewesten zullen kunnen verstaan. Bovendien wordt op de Javaansche en Soendasche Mulo het onderwijs in handelskennis en handelsrekenen in het Maleisch gegeven, omdat de Inheemsche handel zich vrijwel uitsluitend van deze taal bedient.

Het komt ons voor, dat op deze wijze recht wordt gedaan aan de beide kanten, welke ons hier door het probleem worden gesteld.

We komen thans tot een ander desideratum van de zaak in questie, en wel tot deze vraag: Leent een Inheemsche taal zich in het algemeen wel tot voertaal bij onderwijs, dat boven het meest primaire uitgaat? Is het mogelijk op wetenschappelijken grondslag onderwijs in natuurlijke historie, in physica, in aardrijkskunde en geschiedenis, in algebra en meetkunde in een Inheemsche taal te geven?

Voor menigeen zijn dit geen vragen. Meer dan eens ontmoeten wij hieromtrent een gevestigde opinie, en wel in afwijzenden zin. Men maakt zich dan gewoonlijk zeer radicaal van de zaak af met de stelling: Het Nederlandsch is een hoogere taal dan het Maleisch. Dus is het Nederlandsch wel geschikt voor uitdrukking en formuleering van hooger geestelijk leven, het Maleisch niet.

Ter illustratie van deze stelling komt men dan aandragen met het voorbeeld van een landbouw-consulent, die eens een botanische uiteenzetting in het Maleisch wilde geven en onder meer sprak van: „dia poenja vruchtbeginsel". Of men wijst schamper op den Hollander lachwekkend in de ooren klinkende vermaleischte Hollandsche woorden als: reppoeblik, lestrik, joebiloem enz. Alsof republiek, electriciteit en jubileum nu zulke prachtige voorbeelden zijn van het uidrukkingsvermogen der Nederlandsche taal! Zou een oude Romein niet even geringschattend over de Nederlandsche taal oordeelen, wanneer hij hoorde, dat een Nederlander voor het Latijnsche furca het woord vork gebruikt, voor biblia het woord bijbel, enz.? En moet men bij „dia poenja vruchtbeginsel" de mogelijkheid, dat de betrokken landbouw-consulent zich niet zoo bijzonder op de beheersching van het Maleisch had toegelegd, niet open houden?

Voor het Javaansch heeft men in dit opzicht dan gewoonlijk een tikje meer respect met de argumentatie, dat deze taal zoo woordenrijk is en het Javaansche volk meer dan de Maleiers bewijzen van een hoogere cultuur heeft geleverd. Doch in het algemeen wordt ook het Javaansch niet voldoende geschikt geoordeeld om het Westersche gedachtenleven uit te drukken.

Men zal dergelijke meeningen alleen hooren verkondigen door menschen, die in het geheel geen dan wel een zeer oppervlakkige studie der Inheemsche talen gemaakt hebben.

Tot nadere bezinning van deze groep moge hier worden herinnerd, dat nog slechts een goede eeuw geleden in Nederland alle colleges aan de Universiteiten in het Latijn werden gegeven, omdat men meende, dat het Nederlandsch als voertaal voor hooger geestelijk leven ongeschikt was. Logisch denken, zoo beweerde men in dien tijd, was alleen mogelijk in de klassieke talen. Het Nederlandsch miste daartoe ten eenenmale de onontbeerlijke, fijne uitdrukkingsvormen dier talen. Vergeleken bij de klassieke talen was het Nederlandsch toch wel een tweede- of derde-rangs taal, zooals het Maleisch of Javaansch dit nu ten opzichte van het Nederlandsch zou zijn.

We behoeven niet verder aan te toonen, hoezeer het Nederlandsch in de laatste eeuw als cultuurtaal in de achting van het volk is gestegen. Het Latijn als voertaal is stap voor stap geheel van de Universiteiten verdrongen. Zelfs alle colleges in philosophie worden nu in het Nederlandsch gegeven.

Zou een dergelijke ontwikkelingsgang voor sommige Inheemsche talen in onzen Archipel ook niet mogelijk zijn? Er bestaat geen enkele aanleiding hieraan te twijfelen.

De verkondigers van bovengeschetst denigreerend oordeel over de Inheemsche talen hebben dan ook in den regel weinig besef van de diepte en den omvang van het taalprobleem, waarom het hier gaat. Het is dan ook inderdaad niet zoo eenvoudig nauwkeurig aan te geven, in welk opzicht het Maleisch en het Javaansch wel en in welk opzicht deze talen nog niet geschikt zijn als voertaal voor voortgezet Westersch georiënteerd onderwijs dienst te doen.

Dit eischt naast grondige kennis van deze talen zelf een degelijke taal-philosophische en psychologische scholing.

Het zou te ver voeren hier uitvoeriger op deze questie in te gaan. Het is een studieobject op zich zelf, dat de moeite van verdere verdieping zeer loont. Nu men met de Inheemsche Mulo's de ontwikkeling van de voertaalquestie eenmaal in deze richting heeft gestuwd, is het naar onze meening zelfs onafwijsbaar urgent de studie van Inheemsche talen als Maleisch, Javaansch en Soendaasch met het oog op hun geschiktheid en ontwikkelingsstadium als voertuig van het abstracte denken terdege ter hand te nemen. Hierover is tot heden nog zeer weinig gepubliceerd.

Toch moet hier worden vermeld, dat men, ondanks het afwijzende standpunt van hooger genoemde critici, thans reeds een goed eind is gevorderd op den weg eenige Inheemsche talen te bezigen als voertuig tot uitdrukking van een Westersch gericht wetenschappelijk gedachtenleven, en dat b.v. het Maleisch het stadium van „dia poenja vruchtbeginsel" reeds lang te boven is.

Er bestaan in het Maleisch, Javaansch en Soendaasch leerboeken over meetkunde, physica, plant- en dierkunde, kennis van het menschelijk lichaam, aardrijkskunde, geschiedenis, waarin ongeveer dezelfde stof als die van de Westersche Mulo behandeld wordt, en dat alles in zeer correcte taal zonder aanwending van allerlei dwaze Hollandismen. Tal van meet-, natuur- en aardrijkskundige termen hebben in deze talen reeds een zuivere uitdrukking gevonden en de lessen in deze vakken verloopen vlot, zonder dat men zijn toevlucht behoeft te nemen tot verdraaide Hollandsche equivalente woorden en uitdrukkingen. Den belangstellenden lezer, die zich terzake nader op de hoogte zou willen stellen, moge ik op de volgende leerboeken opmerkzaam maken.

Maleisch.

W. L. Olthof. Ilmoe bangoen (Meetkunde).

Chr. F. Slijper. Ilmoe alam (Physica).

C. Noordenbos. Ilmoe toemboeh-toemboehan (Plantkunde).

Goeroe-goeroe Normaalschool Lawang. Ilmoe héwan dan manoesia (Dierkunde en kennis van het menschelijk lichaam).

Ch. Dumont. Ilmoe falak (Cosmographie).

A. L. C. Beekman. Poelau-poelau Hindia Timoer (Aardrijkskunde).

L. van Rijckevorsel. Kitab riwajat kepoelauan Hindia Timoer (Geschiedenis).

A. Tuyter. Peladjaran keséhatan (Hygiëne).

J. A. Wiggers. Permoelaan ilmoe hitoengan (Theorie der rekenkunde).

G. Vriens. Ilmoe boemi negeri Belanda dan pantja benoea (Aardrijkskunde van Nederland en de Werelddeelen).

Van al deze leerboeken bestaan overeenkomstige uitgaven in het Javaansch, gedeeltelijk ook in het Soendaasch. Het aanpassingsproces dezer Inheemsche talen aan het Westersche denken is dan ook in volle werking en het moet voor Inheemsche taalbeoefenaars een aantrekkelijke taak zijn dit proces door nauwgezette studie verder te stimuleeren.

Thans dringt de vraag zich op, of dan het Nederlandsch op deze Inheemsche Mulo's geheel heeft afgedaan. Deze vraag moet ontkennend beantwoord worden.

In elk der 4 klassen wordt per week 8 à 10 uur onderwijs in Nederlandsch gegeven. Het Nederlandsch wordt hier echter als leervak onderwezen op dezelfde wijze als een Hollandsche leerling Fransch, Duitsch of Engelsch leert. Staat na een les in Nederlandsch b.v. geschiedenis of plantkunde op den lesrooster, dan is weer de Inheemsche taal de voertaal.

Het Nederlandsch is op het leerprogramma van deze scholen opgenomen, omdat de koloniale verhouding kennis van deze taal eischt voor iederen Inheemsche, die met de Westersche sfeer in deze maatschappij in aanraking komt.

Bij het aanleeren van Nederlandsch op de Inheemsche Mulo staat de passieve taalbeheersching op den voorgrond. Men stelt zich vooral ten doel deze leerlingen zoo ver te brengen, dat zij een in het Nederlandsch geschreven boek met een algemeen ontwikkelenden inhoud kunnen lezen en begrijpen. Dit opent voor hen een wijd veld tot verruiming van hun blik, evenals kennis der moderne talen zulks voor den Nederlander doet.

Naast de passieve beheersching van het Nederlandsch wordt de actieve beheersching van deze taal allerminst verwaarloosd. De abituriënten van deze school moeten zich in het dagelijksch verkeer met Europeanen en Westersch georiënteerde Inheemschen mondeling en schriftelijk op eenvoudige wijze kunnen uitdrukken.

Deze doelstelling van het onderwijs in Nederlandsch tracht men methodisch te bereiken door het aanbrengen van een beperkten woordenschat, welke is gebaseerd op een wetenschappelijk onderzoek omtrent de meest gebruikte woorden en woord-combinaties in het Nederlandsch, en door meer dan tot dusverre het geval was, zich rekenschap te geven van de structuurverschillen tusschen het Nederlandsch en de Inheemsche talen en de leerlingen doelbewust over deze structuurmoeilijkheden heen te helpen.

De practijk zal echter nog moeten aantoonen, welke resultaten op deze wijze bereikt kunnen worden. Een definitief oordeel is thans nog prematuur, daarvoor is de proefneming nog van te jongen datum.

Als tweede Westersche taal zal ook in de 3de en 4de klasse Engelsch worden onderwezen.

Uit het bovenstaande moge zijn gebleken, dat met deze nieuwe onderwijsinrichting een in alle opzichten verzorgde algemeene

ontwikkeling in Westerschen geest, doch met een Inheemsche taal als voertaal, beoogd wordt. Deze school richt de geesten bewust in Westersche richting, want het Westersche denken moet de Inheemsche Maatschappij op allerlei gebied bevruchtend beïnvloeden.

Daarnaast heeft deze school echter een open oog voor de eigen cultuur, waaraan deze Inheemsche leerlingen deel hebben. Dit komt vooral tot uiting bij het onderwijs in de landstaal, geschiedenis, aardrijkskunde en teekenen.

Bij de lessen in de landstaal wordt naast de lectuur van modern ontwikkelend proza ook studie gemaakt van de litteraire producten uit het verleden. Algemeen bekend is, dat vooral het Javaansch hieraan zeer rijk is.

Bij geschiedenis staat cultuurgeschiedenis op den voorgrond. Eenerzijds beteekent dit inzicht in het Hindoeverleden van het Javaansche volk, anderzijds in het ontstaan, de ontwikkeling en de beteekenis van den Islam niet alleen in den Archipel, doch ook in belangrijke centra daarbuiten. Ten slotte de geschiedenis der Westersche volken in hoofdtrekken en hun aanraking met het Oosten.

Bij aardrijkskunde treedt de topographie op den achtergrond, doch wordt het zwaartepunt gelegd op volkenkunde en economische aardrijkskunde. Het eigen wezen van land en volk wordt verklaard en de beïnvloeding van het Westen daarop.

De motieven bij het teekenen worden ontleend aan de eigen Inheemsche versieringskunst, zooals die tot uiting komt bij het batiken, houtsnijwerk, zilversmeden.

Zoo bedoelt dit onderwijs een stimuleerende invloed tot verdere maatschappelijke en economische ontwikkeling te zijn, waarbij de Westersche geest echter niet als een wezensvreemd element met zijn vreemde voertaal van boven af wordt uitgespreid, doch de eigen cultuur in de eigen taal door bevruchting met de Westersche denkwijze tot een zelfstandig nieuw leven wordt gewekt. Dit is een principieel verschil met de tot dusverre gevolgde onderwijsmethoden in Westersche richting voor Inheemschen. Het komt mij voor, dat het nemen van proeven in dezen nieuwen geest alleszins verantwoord is, gelet op de ontwortelende gevolgen, welke het huidige Westersche onderwijs voor vele Inheemschen heeft meegebracht.

Nog een enkel woord over het personeel der Inheemsche Mulo's. Dit bestaat geheel uit Inheemsche leerkrachten. Het hoofd der school moet in het bezit zijn van de Indische hoofdakte, terwijl

de overige leerkrachten abituriënten van een Hollandsch Inlandsche Kweekschool of van een Hoogere Kweekschool zijn. In overweging is voor verschillende vakken als landstaal, Engelsch, wiskunde, natuurkunde, speciale onderwijsbevoegdheden voor Inheemsche onderwijzers te creëeren, welke na het afleggen van daartoe ingestelde examens kunnen worden behaald en in de toekomst voor een benoeming aan een Inheemsche Mulo vereischt zullen worden. Zulks zal noodzakelijk zijn om het onderwijspeil op deze inrichtingen op het gewenschte niveau te houden. Aan de enkele scholen, welke thans als proefscholen dienst doen, is men bij de aanstelling van het onderwijzend personeel streng selectief te werk gegaan en zijn daartoe bij uitstek bekwame onderwijzers uitgekozen.

Tot slot zij nog de zeer belangrijke vraag gesteld: Welke positie zullen de abituriënten van de Inheemsche Mulo in de Indische samenleving kunnen innemen?

Wij zagen, dat wij hier te doen hebben met verdergaand onderwijs in de Inheemsche sfeer, waarbij dus van de Inheemsche talen zelf gebruik wordt gemaakt als voertaal en het Nederlandsch slechts als leervak wordt onderwezen.

Vooropgesteld dient te worden, dat een deel der Inheemsche jeugd, dat van jongs af geheel in een Westersch georiënteerd milieu is opgegroeid en daarin wenscht te blijven, de thans bestaande Westersche opleiding zal blijven verkiezen. Deze zal dan ook voor de Inheemschen altijd moeten blijven openstaan. Aan de Inheemsche Mulo ligt geenszins de gedachte ten grondslag den toegang van Inheemsche jongelieden tot het Westersch onderwijs te verminderen.

De bestemming van abituriënten der Inheemsche Mulo moet in de eerste plaats gezien worden in het kader van de sociale en economische ontwikkeling van de Inheemsche maatschappij. In deze maatschappij is den laatsten tijd een beweeglijkheid en bedrijvigheid waarneembaar, welke vraagt om onderwijs, dat boven het zeer beperkte vervolgschool-onderwijs uitgaat.

Nu zou men een dergelijke maatschappelijke ontwikkeling lijdelijk kunnen afwachten en eerst dan beginnen met een overweging van den uitbouw van het Inlandsch onderwijs, wanneer daaraan een nijpende behoefte aan alle kanten wordt gevoeld. Het lijkt ons echter juister toe, wanneer de Overheid het zoo ver niet laat komen, doch het leven en streven in de Inheemsche samenleving onderkennende, daaraan bijtijds leiding weet te geven.

Tusschen onderwijs en maatschappij toch dient een wissel-

werking te bestaan in dien zin, dat het onderwijs zich aanpast aan duidelijk gebleken maatschappelijke behoeften, doch omgekeerd kan van het onderwijs ook een stimuleerenden invloed tot verdere maatschappelijke en economische ontwikkeling uitgaan.

In dit licht moet de proefneming met de Inheemsche Mulo gezien worden.

Zoo zal dit nieuwe schooltype een algemeene ontwikkeling aan de Inheemsche jeugd bijbrengen, waarop het zeer goed mogelijk zal zijn, allerlei vakopleidingen te projecteeren. Hoewel hieromtrent nog geen definitieve plannen bestaan, willen wij hierop toch de aandacht vestigen.

Wij denken aan een 1- of 2-jarige onderwijzers-opleiding met uitsluitend theoretische en practische paedagogiek, welke het diploma van onderwijzer aan een vervolgschool zal uitreiken; een 2-jarige vakopleiding voor de lagere rangen bij het Binnenlandsch Bestuur, b.v. tot den rang van Assistent-Wedono; een dergelijke opleiding voor bepaalde betrekkingen bij de posterijen, bij den pandhuisdienst, bij de staatsspoor, bij de politie, enz; een handelsschool, waar krachten voor het particuliere bedrijfsleven gevormd worden.

Uit den toeloop van leerlingen tot de proefscholen blijkt, dat de belangstelling van de Inheemsche maatschappij voor dit nieuwe onderwijs groot is. Het succes zal in hooge mate afhankelijk zijn van de medewerking uit die maatschappij zelf, om "tot een cultureel en economisch weerbaren Inheemschen middenstand" te komen. "Wanneer de teekenen niet bedriegen, is de tijd daartoe thans tot rijpheid gekomen en doet de Inheemsche Mulo haar intrede in het Indische onderwijsstelsel in de gevoelige periode, welke van dit experiment een blijvende beteekenis mag doen verwachten."

De mogelijkheid van verderen uitbouw van dit onderwijs — men denke aan een Inheemsche A.M.S. — zal worden beheerscht door het aanzien, dat de belangrijkste Inheemsche talen in de toekomst in deze maatschappij zullen verkrijgen en door het aanpassingsvermogen dier talen aan de eischen van den modernen tijd.

Verdere speculaties op dit terrein kunnen echter voorloopig beter achterwege blijven. Het thans begonnen experiment eischt vooreerst de volle aandacht.

Wij meenen, dat het principieele en bijzondere karakter van dezen jongsten tak van onderwijsvoorziening belangstelling en overdenking in ruimen kring verdient. Moge zij strekken tot een wezenlijke ontwikkeling der Inheemsche bevolking in deze gewesten!

INHOUD

Bladzijde

Ons Ministerie van Koloniën, door Prof. Mr. J. J. Schrieke. 579

Leidende gedachten bij het z.g. amongsysteem van de Taman Siswa-scholen, door S. Mangoensarkoro 595

Het landsarchief en het archiefwezen in Europa, door Dr. F. R. J. Verhoeven 609

Economisch onderzoek van de Inheemsche samenleving in Zuidwest-Celebes, door Dr. C. Nooteboom 624

Een litteraire faculteit op komst?, door Prof. Dr. J. Ph. Duijvendak. 633

Verloskunde in Nederlandsch-Indië, door Prof. Dr. R. Remmelts 640

Eenige gegevens over absenteïsme en loonen bij een ploeg taakwerkers op een Europeesche onderneming met overjarige cultures, door Dr. Ir. Ph. Levert 660

Eenige opmerkingen naar aanleiding van „De prauw in de wetgeving en in het adatrecht", door Mr. W. F. Prins. 680

Boekbespreking 687

ONS MINISTERIE VAN KOLONIËN

DOOR Prof. Mr. J. J. SCHRIEKE

I

In October van het vorige jaar verscheen in dit tijdschrift een opstel, getiteld „Op weg naar een Indische Regering". Daarin werden de veranderingen aangegeven, welke de bedoelde regering behoort te ondergaan in verband met de eisen, welke Indië's ontwikkeling haar stellen. Pro memorie werd daarbij tevens vermeld, dat een en ander zijn consequenties zou hebben voor het ministerie van koloniën, doch deze aantekening moest toen nog sluiten met het excuus: „het zou te ver voeren daarop hier verder in te gaan".

Als afzonderlijk onderwerp mogen deze consequenties thans aan de orde komen.

II

Wie zich in de taak van het ministerie van koloniën verdiept, zal verband zoeken en verwachten tussen deze taak en de plaats, welke het overzees gebied in de moederlandse gedachtenwereld inneemt. Vroeger blijkt dit verband inderdaad sterk te zijn geweest; in deze eeuw is het echter gaan rammelen.

Het Indische rijk werd gesticht door lasthebbers van kooplieden, met zeer grote bewegingsvrijheid. Slechts het financiëel aspect der zaak vond in Nederland volle waardering en daarop richtte zich dan ook de aandacht der heren zeventien, die van uit Nederland de overzeese zaken leidden en van hun Amsterdamsen

advocaat, bij wiens bureau sedert 1670 de comptabiliteit der cargasoenen (de uitgaande lading) en die der retouren (de inkomende goederen) alsmede de scheepsbouw was geconcentreerd. [1])

Toen het inzicht doordrong, dat het Indische rijk niet uitsluitend de belangen van een geprivilegieerde compagnie behoorde te dienen, doch dat dit kostbaar bezit enerzijds tot de hoogst mogelijke trap van welvaart moest worden gebracht, anderzijds aan de koophandel *der republiek* het meeste nut, en aan *'s lands* financiën het meeste voordeel moest aanbrengen, volgde de omzetting van het particuliere contrôle-instituut in een landsorgaan: eerst een raad, later, onder de monarchie, een ministerie (1806: Mr. Paulus van der Heim eerste minister van koloniën).

De bezetting van dit ministerie was in de eerste jaren na de teruggave van de koloniën geheel in overeenstemming met de toen nog leidende gedachten over de zelfstandige positie der Indische regering. In 1819 waren, blijkens de staatsalmanak van dat jaar, aan het departement van het Publieke Onderwijs, de Nationale Nijverheid en de Koloniën, voor zoover hier van belang, slechts verbonden een Kommissaris voor de militaire zaken voor de koloniën, een Kommissaris voor de Oost-Indische zaken (*D. 't Joostink*, later referendaris) en een Kommissaris voor de West-Indische zaken, de eerste en derde bijgestaan door een eersten kommies.

In zijn Gedenkschriften tekent oud-minister *Falck* (1818—1824) de departementale gang van zaken [2]):

> „Alles wat niet zuiver militair was kwam . . . voor rekening van den regtschapen en werkzamen Daniël 't Joostink. Ongelukkig maakte de geheele nieuwe staat van zaken doorgaans den schat van kundigheden onbruikbaar en overtollig, welken hij in den dienst der Compagnie en der aan haar opgevolgde besturen verzameld had, en bij het klimmen zijner jaren was hij min of meer treuzelachtig geworden. Bij voorkeur wijdde hij zich toe aan het uitpluizen van de Bataviasche eischen, aan het bestellen der benoodigdheden, aan het verdeelen van het gene te verzenden was aan de altijd op uitvracht beluste reederijen. Niet dat hij het lezen der overzeesche brieven en der resolutiën in Rade verwaarloosde, maar zelden wist

[1]) Dr. H. T. Colenbrander, Koloniale Geschiedenis, II, blz. 208.
[2]) Aangehaald door W. Ph. Coolhaas. Het Regeeringsreglement van 1827. Proefschrift. Utrecht. 1936, blz. 9.

hij er de stof tot bedenkingen van aanbelang uit te vinden, en zijne rapporten strekten toen reeds om mij in het verrigte te doen berusten".

Geen wonder, dat een later zoeker in het oud-archief moest constateren, dat op de plaatsen . . . , waar . . . (de uit Indië ontvangen) missives van commissarissen-generaal te vinden hadden moeten zijn, deze niet aanwezig waren, met als toelichtende aantekening „'t Joostink", zodat zowel haar lot als haar inhoud meestal een open vraag blijven [1]).

En de minister zelf?

Welsprekend is de klacht van gouverneur-generaal *Van der Capellen* in een brief van 18 November 1822: „De meeste der antwoorden strekken mij opnieuw tot bewijs, dat men niet meer diep in onze Indische zaken indringt, meenende dat alles wel zonder veel bemoeijenis in het Vaderland zal losloopen" [2]).

III

In dit alles kwam wel grondige wijziging, toen de zaken in Indië in het honderd waren gelopen. Onder *Falck's* opvolger, *Elout* (1824—1830), werd de oud-algemene secretaris der Indische Regering, *J. C. Baud* — later g.g. en minister — als directeur voor de zaken der Oost-Indische bezittingen aan het departement van Marine en Koloniën verbonden; in 1830 werkten onder hem reeds 3 referendarissen en 14 kommiezen. Weldra zou het zwaartepunt van het Indisch beleid in den Haag vast verankerd liggen. *Van den Bosch* mocht in 1829 nog van oordeel zijn, dat van wege den Koning in Nederland *de hoofdbeginselen* van het bestuur moesten worden bepaald, niet in bijzonderheden, maar in algemene hoofdtrekken, en dat uit Nederland het gedrag van den gouverneur-generaal moest worden *gecontroleerd,* — het zou niet lang duren of ook de bizonderheden werden en bleven in klimmend aantal van uit Nederland verzorgd.

Als gevolg hiervan vertoont het ministerie van koloniën een voorspoedige groei. Steeds meer oud-indisch gasten vonden daar rust voor het hol van hun voet en gelegenheid hun rijpe ervaring aan te wenden tot leiding van hun jongere nog actieve collega's

[1]) D. J. P. Oranje. Het beleid der Commissie Generaal. Proefschrift. Utrecht. 1936, blz. 4/5, waar de naam van Falck's rechterhand in plaats van met een k met een g wordt gespeld.

[2]) Aangehaald door Coolhaas, t.a.p., blz. 13.

overzee. Uit de staatsalmanak laat zich omtrent het aan dit ministerie verbonden personeel een veelzeggend staatje opstellen:

Rangen	1862	1880	1900	1920	1938
Gedetacheerde, werkzaamgestelde e.d. hoofd- en andere ambtenaren	5	3	8	25	26
Referendarissen en administrateurs	5	8	13	17	13
Hoofdcommiezen en commiezen	24	19	21	48	40
Adjunct-commiezen.	21	27	32	31	29
(op arbeidscontract)					4
Technische ambtenaren		4	7	24	17

Daartegenover klinkt uit Indië steeds luider de, ook heden ten dage nog niet verstomde, roep om meer vrijheid van handelen.

Oud-g.g. *Duymaer van Twist* (1851—1856), in Nederland teruggekeerd en lid der tweede kamer geworden, kan niet zwijgen: „Nu wil ik evenwel volstrekt niet tegenspreken, dat het opperbestuur zich dikwijls met overdrijving mengt in het bestuur over Indië, somtijds zelfs in zaken van minder belang; dat is een misbruik, waarvoor men zich moet wachten" [1]).

Een zijner opvolgers, *Pijnacker Hordijk* (1888—1893) getuigt als lid der eerste kamer nog omstandiger. Zo zegt hij over de vermindering van herendiensten: „ . . . als men aan het departement van Koloniën alles in détail wil gaan onderzoeken, dan zullen de gewenschte regelingen nog lang op zich laten wachten";

over verhuring van gronden door inlanders aan niet-inlanders: „Toen ik als G.G. optrad, vond ik een brief van den Minister van Koloniën, Sprenger van Eyck, uit den laatsten tijd van diens bestuur, waaruit bleek, dat men in Nederland wel degelijk in het onderwerp wilde gekend zijn.

„Dit heeft een veel te lang heen en weer geschrijf, vooral in de jaren 1891, 1892 en 1893 ten gevolge gehad . . . .";

over irrigatiewerken: „Ik wil, voor zoover dit nog mocht noodig zijn, den Minister in overweging geven zich niet te mengen in de uitvoering dier werken";

en in algemeene zin: „Indien ik dezen Minister van Koloniën een voor hem wellicht overbodigen raad mag geven, zou het deze

[1]) Hand. IIe K. 1859/1860, blz. 292

zijn: Schrijf niet zoovele brieven. Ik heb, indien ik mij wel herinner, in Maart 1893 de vrijheid genomen om aan den Minister van Koloniën eene statistiek aan te bieden, waaruit bleek hoe in den laatsten tijd het getal der ministerieele depêches gestegen was . . . " [1])

Eenzelfde geluid klonk door in het bekende artikel van *Dr. J. W. Meijer Ranneft*: Hollands fout in Indië [2]).

IV

In Nederland hebben deze en dergelijke klachten niet veel indruk gemaakt. Het ministerie werkte in een vaste routine, waaraan, ook bij in de grond veranderde verhoudingen — verlaten van de batig-slot-politiek, doorbreken van de ethische koers —, werd vastgehouden. De mate, waarin dit het geval was, illustreerde de huidige minister van koloniën bij de behandeling van de Indische begroting van dit jaar in de tweede kamer als volgt :

„Toen ik in 1908 op de Algemeene Secretarie kwam als jong ambtenaar en daar werd ingewijd in de geheimen der bureaucratie, werd ik gezet aan wat men noemde de uitvoering der begrooting. Dat was een begrooting, die post voor post in Nederland door den Minister was bekeken en in overleg met de wetgevende macht vastgesteld.

„Die begrooting werd echter maar niet zonder meer uitgevoerd, neen, voor elken nieuwen post werd een afzonderlijke machtiging verleend om die in Indië uit te voeren, en van die Koninklijke machtigingen werd in Indië aanteekening gehouden, en zoo herinner ik mij — en dat is mij steeds bijgebleven, omdat dit een sprekend voorbeeld is voor de stemming van dien tijd — dat ik een besluit had te maken, luidende als volgt:

„Aan te teekenen, dat krachtens Koninklijke machtiging het aantal gasvlammen in de inrichting voor zieke vrouwen te Semarang kan worden uitgebreid met 1 en mitsdien gebracht van 29 op 30".

„Een besluit als dit: aanteekening van de Koninklijke machtiging, dat het aantal oppassers bij het onderdistrictshoofd van A, district B, regentschap C in residentie D mag worden uitgebreid met 1 en mitsdien gebracht op 2, was in dien tijd de meest gewone zaak" [3]).

Voor het voortwerken in de oude sleur — dit kan men den minister geredelijk toegeven — is dit zeker een typisch voorbeeld.

[1]) Handd. Ie K. 1894/1895, blz. 64, 66.
[2]) De Gids, Maart 1937.
[3]) Handd. IIe K., 1937/1938, blz. 1258 r.k.

Die „koninklijke machtiging" vindt haar oorsprong n.l. — en hoe zou het anders kunnen? — in de tijd van *Van den Bosch* (1830—1834). In S. 1834—'48 vindt men de resolutie van den g.g. a.i. in rade — destijds *J. C. Baud* (1833—1836) — waarbij, „met inhaesie van" het besluit van den commissaris-generaal van 30 Januari t.v. no. 105, werd bepaald, dat de begroting van gewone uitgaven voor N.I., zoals deze voor het jaar 1834 door den c.g. was vastgesteld, voor 1835 en volgende jaren verbindend zou zijn, met dien verstande, dat de hoofdstukken op de gewone begroting steeds zouden worden uitgetrokken voor dezelfde sommen, als bij de begroting van 1834 waren gesteld; *verminderd* met alle bezuinigingen, welke aan de regering, bij ondervinding, zouden mogelijk blijken, en in geen geval *vermeerderd* met andere posten dan waartoe *des Konings machtiging* zou zijn verkregen.

Aan dit besluit van den c.g. van 30 Januri 1834 no. 105 werd de Indische landvoogd nog uitdrukkelijk gebonden bij art. 49 van zijn op 26 Maart 1836 vastgestelde instructie [1]).

Te beginnen met het dienstjaar 1867 werd de Indische begroting bij de wet vastgesteld. Daarmede verloor de even bedoelde machtiging haar grondslag. Doch zij bleef voortbestaan in nieuwe gedaante. Vooreerst werd ze nu geëist voor het opbrengen van *nieuwe uitgaven* op een *ontwerp*-begroting [2]) en voorts voor een beschikken door de Indische regering over de gelden, welke in een bij de wet vastgestelde begroting op *nieuwe* posten waren uitgetrokken.

In deze laatste functie beschermde zij nu het Nederlands belang bij de Indische begroting. Daarop werd n.l. telken jare een Indische bijdrage aan de moederlandse financiën uitgetrokken en de uitkering daarvan, eventueel zelfs tot een hoger bedrag, kon, ook bij een tegenvallende opbrengst der Indische middelen, worden verzekerd door de, voor de nieuwe uitgaven onontbeerlijke, machtiging eenvoudig achterwege te laten, te vertragen dan wel tot een lager bedrag te beperken [3]).

[1]) W. A. Knibbe. De vestiging der monarchie. Proefschrift. Utrecht, 1935, Bronnen, blz. 200.

[2]) P. H. van der Kemp. De administratie der geldmiddelen van N. I., Amsterdam/Semarang. 1881/'82, I, blz. 78.

[3]) Idem, I, blz. 48 en 49:
„Wij hebben dikwerf den indruk gekregen, dat menige nuttige zaak aan Indië, òf niet gegeven, òf dat zij gebrekkig uitgevoerd werd, enkel ten gevolge van de zucht om zoo mogelijk op den dienst wat over te houden; de ware beweegredenen hield men dan niet zeldzaam in de Staten Generaal voor zich zelven, gewoonlijk zoekende naar eenige aanleiding van politieken of administratieven aard, om het doel der onthouding te verbergen".

Doch in 1908 behoorde dit alles tot de geschiedenis; de machtiging in haar laatstbedoelde vorm had zich zelf overleefd en werd automatisch verleend. Dat zij nog bestond, was alleen een aanwijzing voor het geleidelijk verloren gaan van het juiste verband tussen de organen hier en overzee [1]).

Als de minister echter met een beroep op het vervallen van deze oude sleur wil betogen, dat het dus met Indië's vrijheid van beweging in het heden zoveel beter staat: „thans beschikken de Indische Regeering en de Volksraad in feite over ongelimiteerde bedragen in volledige vrijheid"! [2]), dan klinkt dit weinig overtuigend. Want dank zij art. 104 Ind. Staatsr. komt bij de hogerbedoelde gasvlam en oppasser nog steeds het geheele Nederlandse volk te pas. Wèl wordt de Indische begroting tegenwoordig in Indië ontworpen en door den landvoogd in overeenstemming met de volksraad vastgesteld, doch zij kan niet werken, alvorens bij de wet te zijn goedgekeurd. Z. E. heeft trouwens zijn woorden al heel spoedig zelf gecorrigeerd: „ . . het spreekt natuurlijk vanzelf, dat de G.G. niet de bevoegdheid zou hebben om op een gegeven oogenblik de begrooting van Onderwijs bijv. met 50 pct. te verlagen of te verhoogen zonder den Minister daarover te raadplegen" [3]).

En de oude sleur?

Toen na de grondwetsherziening van 1922 en alles wat daarover te doen geweest was, de nieuwe staatsregeling (except de bepalingen op de wetgeving) op 1 Januari 1926 in werking was getreden, ging het ministerie onverdroten voort met het uitlokken van koninklijke besluiten [4]) en beschikkingen over onderwerpen, die sedert

[1]) De inhoud van de door den minister aangehaalde besluiten vertoont immers op zich zelf niets merkwaardigs: het spreekt wel vanzelf, dat van dengene die de nieuwe gasvlam ontsteken moet of den nieuwen oppasser aanstellen, niet gevergd kan worden, dat hij in de vastgestelde begrooting nasnuffelt, of wellicht een dergelijke maatregel is toegestaan; aantekening van een en ander is dus nog altijd nodig. Wel opvallend is, dat aan dergelijk zuiver administratief werk destijds de hoogste Indische autoriteit te pas moest komen en dat voor het opstellen van dergelijke besluitjes, onder het motto: thuisgeraken in de administratie, zo hoog gekwalificeerd personeel werd gebruikt. Z.E. toch had in 1901 in Nederland het grootambtenaarsexamen afgelegd, was reeds derde commies geweest op het departement van B.B. te Batavia, was 18 Maart 1906 controleur geworden en op 1 October 1908 met de rang van hoofdcommies ter algemene secretarie werkzaam gesteld. Doch hierop verder in te gaan, zou van de hoofdzaak afleiden.

[2]) Handd. IIe K. 1937/1938, blz. 1259 l.k.

[3]) Handd. IIe K. 1937/1938, blz. 1259 r.k.

[4]) Enkele daarvan zijn in het staatsblad opgenomen: S. 1926 nos. 146 en 319; S. 1927 nos. 103 en 173.

genoemde datum onder de bestuursbevoegdheid van den landvoogd waren gekomen.

Tja, het geslacht der 't Joostinkjes is nu eenmaal resistent, het overleeft alles!

V

Toch is er wel iets in de bemoeienissen van het ministerie van koloniën met Indië veranderd. Dat daarin een zekere besnoeiïng is aangebracht, is in de eerste plaats te danken aan den staatsman *Idenburg*. Deze heeft weten door te zetten, dat, terwijl nog in 1910 het Indische begrotingsontwerp aan dit departement werd samengesteld en daar werd beslist over de Indische voorstellen tot het uittrekken van nieuwe posten daarop, dit werk — ter voorbereiding van de instelling van de volksraad en met het oog op de aan dit college toegedachte taak — in zijn volle omvang naar Indië werd overgebracht [1]).

Een andere veelomvattende opruiming is veroorzaakt door de Indische staatsregeling, die het departement van 90 % van zijn wetgevende arbeid voor Indië ontlastte.

Blijven over: het wijde veld der bestuursaangelegenheden in ruimere zin en de beïnvloeding van het regeringsbeleid in Indië. Hier heeft de tijdgeest het departement niet geheel onberoerd gelaten. De ethische koers heeft zekere — vage — noties gebracht omtrent aan Indië te laten meerdere vrijheid, en onder de invloed daarvan is men al voor 1926 begonnen de teugels hier en daar te vieren. Doch stelselmatigheid en volledigheid zijn daarbij verre te zoeken [2]).

Daarin ligt de diepere oorzaak der ministeriële klacht [3]):

„Het zou u . . . verwonderen, wanneer ik u mededeel, dat ik honderden brieven krijg en requesten van allerlei personen, die vragen om allerlei maatregelen . . . zonder zich te realiseeren, dat het toch zeker niet op mijn weg ligt aan den G.G. op te dragen, die in behandeling te nemen . . . Ook uit Indië krijg ik een groot aantal brieven en requesten van personen, die nog altijd meenen, dat de Minister de chef is van den G.G., die alleen maar heeft aan te geven, in welke richting elk détail in Indië zich bewegen zal".

[1]) Handd. IIe K. 1937/1938, blz. 1259; de minister van koloniën „de geheele opzet en het systeem van de (ontwerp-) begrooting worden in Indië opgemaakt en daar alleen wordt er over beraadslaagd".

[2]) Vgl. Kol. Stud. 1937, blz. 472/474.

[3]) Handd. IIe K. 1937/1938, blz. 1259 r.k.

Zou de Indische autonomie inderdaad zo levend zijn als de minister haar tracht te tekenen, hoe dan — na de bovenaangeduide taakvermindering en na de tot de uiterste versobering nopende depressiejaren — de huidige personeelsbezetting van het departement (vgl. hoger § III) te verklaren, belangrijk sterker dan in de jaren vóór 1920, toen van zodanige autonomie nog niet gerept werd?

Hier sluipt ook het *Commissariaat voor indische zaken* op het zilveren doek.

Reeds in 1920 waren plannen in overweging tot vestiging van een „agentschap" der Indische regering in het moederland, ten einde van het ministerie alle werkzaamheden over te nemen, welke het ten behoeve van de overzeese diensttakken verrichtte voor de aanwerving en uitzending van personeel, de aanschaffing en keuring van materieel e.d.g. Door deze bemoeienissen van het departement over te nemen, zou aan dit laatste meer het karakter van bureau van den minister worden gegeven, wat het eigenlijk ook behoort te zijn.

Het grootste voordeel werd echter gezien in de schepping van het ambt van „agent", waardoor iemand in Nederland aanwezig zou zijn, die zich uitsluitend met de bedoelde zaken zou bezig houden zonder, zoals minister of secretaris-generaal, daarvan telkens te worden afgeleid door andere aangelegenheden, die zij als gewichtiger beschouwen en ook moeten beschouwen. Dit agentschap zou dan ook moeten worden gesteld onder de leiding van een afzonderlijk hoofdambtenaar staande *onder de bevelen van de Indische regering*.

Deze plannen namen vastere vorm aan in verband met de grondwetsherziening van 1922 en de uitwerking der nieuwe „koloniale" artikelen in de Indische staatsregeling. Toen werd de oprichting van bedoeld agentschap, naar officiële uitspraak, bepaald noodzakelijk. In het begin van 1924 was reeds aan een Indisch hoofdambtenaar opgedragen in Nederland te onderzoeken, welke maatregelen daartoe nodig waren en om de vereiste voorstellen in te dienen. Dit onderzoek was in 1926 beëindigd; gebleken was, dat voor de definitieve instelling van het agentschap talrijke en ingrijpende wijzigingen in wettelijke en andere regelingen zouden moeten worden aangebracht en, hoewel het overleg ter zake tussen Plein en Buitenzorg nog niet was afgelopen en de definitieve instelling van het agentschap in verband met de daaraan verbonden administratieve rompslomp niet vóór 1 Januari 1928 een feit zou kunnen zijn, werd niettemin nog in 1926 aan de volksraad een

begrotingsvoorstel voorgelegd [1]), ten einde de gewenste toestand al aanstonds zoveel mogelijk te benaderen. Als noodzakelijke consequentie van de autonomie werden agentschap en de daaraan verbonden uitgaven door het college geaccepteerd.

Sedert kent de staatsalmanak het evengenoemde commissariaat als onderdeel van het departement van koloniën en komt in de uitgewerkte en toelichtende staat, behorende bij het betrokken hoofdstuk der *rijks*begroting, de mededeeling voor, dat in de departementskosten — voor 1938: f 886.123.— — „door N.I. wegens kosten van het aan het departement van Koloniën gevestigde Bureau van den Gecommitteerde voor Indische Zaken aan de Rijkskas (zal) worden terugbetaald" een bedrag van (voor 1938) f 502.327.—.

Van een aan de Indische regering ondergeschikt agentschap is echter nog altijd geen sprake; de hoofdambtenaar, die het onderzoek instelde, is al sedert een paar jaren als lid van de raad van N.I. gepensionneerd en de regeling, die niet vóór 1 Januari 1928 in werking kon treden, heeft het in de daarop volgende decade evenmin zover gebracht.

De uit dezen hoofde door Indië aan Nederland gedane betalingen missen dus nog steeds haar eigenlijke grondslag.

VI

Er is een man, wiens naam in dit verband met ere moet worden genoemd, omdat hij als een der eersten, zo niet de eerste, blijk heeft gegeven te begrijpen, dat het koloniale deel der grondwetsherziening van 1922, wilde daaruit geen gevaar ontstaan voor een uiteenvallen van het koninkrijk, dringend aanvulling behoefde. Het was de Rotterdamse hoogleraar *Mr. J. A. Eigeman*, die aan deze overtuiging in meerdere geschriften, waarvan ik hier alleen noem zijn „Indië en het Koninkrijk" [2]) uiting gaf. Hij sloot niet, als anderen, de ogen voor de werkelijke betekenis van Indië's groei, politiek en economisch, doch betoogde, dat het bij ijver om Indië „onder het rijk in Europa uit te helpen" niet kon blijven, omdat, hoe weinig zij, die daarvoor streden, ook de vernietiging

[1]) Gedr. Stukk. Volksr. 2e gew. zitt. 1926, 1e algem. aanv. begr. Bijlagen Ond. 1 — Afd. 1 — stuk 1, blz. 2.

[2]) 's Gravenhage, 1928.
Vgl. zijn artikel „Staats- en koloniale aangelegenheden" in N. R. C. 6 Mei 1936, avondblad D.

van het staatsverband bedoelden, niettemin elke poging om tot zuiverder coördinatie van het rijk in Azië met dat in Europa te geraken, *bij een ongewijzigde grondslag van ons staatsgebouw*, practisch op het uiteenbreken van het koninkrijk (dat als afzonderlijke rechtsfiguur boven het rijk in Europa slechts als abstractie bestaat) moet neerkomen. Daarom zocht hij naar *krachtiger organisatie van het geheel* om aan de onderdelen meer zelfstandigheid te kunnen waarborgen.

Hij wees op de groeiende betekenis van Indische aangelegenheden voor de Nederlandse departementen van defensie, financiën en buitenlandse zaken (dateerde het geschrift van na 1930, dan zou de economie zeker niet onvermeld zijn gebleven); bovendien waren z.i. de belangen van Ned.-Indië, Suriname en Curaçao geen belangen meer van een kolonie of een bezitting, doch waren deze grondwettelijk geworden tot belangen van een deel van het koninkrijk. De onderwerpen, rakende het overzees beleid, vonden in verband hiermede hun natuurlijke behartiging niet meer bij en door het departement van koloniën; zij waren, als behorende tot het algemeen systeem des gouvernements, tot universele, het staatsbelang rakende onderwerpen uitgegroeid en als zodanig ter competentie gekomen van het college, dat ten deze bevoegd en verantwoordelijk is: *de ministerraad*.

Dit college wenste hij uitdrukkelijk te zien erkend in zijn hoedanigheid van zelfstandig drager van de algemene landspolitiek; voor het ministerie van koloniën zou dan slechts een beperkt ressort overblijven.

De denkbeelden van *Mr. Eigeman* zijn vatbaar voor hartige critiek. Daar is in de eerste plaats zijn uitgangspunt: grw. art. 1. Z.i. is de betekenis daarvan deze, dat het een geheel nieuwe organisatie van de Nederlandse staat inluidt. Het zou de staatsrechtelijke belichaming zijn der gedachte, dat wij moeten blijven voortgaan op de weg, tot nu toe reeds met aanvankelijk succes ingeslagen, n.l. Indië tot zodanig maatschappelijk, economisch en staatkundig peil op te heffen, dat de effectieve Nederlandse leiding kan worden ontbeerd. Daarom zou in art. 1 nog wel degelijk een *gezagsverhouding* opgesloten liggen van het moederland tegenover de overzeese gewesten, doch een geheel anders gefundeerde gezagsverhouding, die een ingrijpende wijziging van de verhouding tussen Kroon, minister en landvoogd zou inhouden.

Dr. Logemann [1]) en Mr. Dr. Westra [2]) hebben wel duidelijk gemaakt, dat dit een misgreep is geweest; art. 1 grw. geeft niets dan een zielloze territoriale omschrijving.

Ook de door den schrijver aanbevolen oplossing: de G.G. voor zijn algemeen beleid ondergeschikt en verantwoordelijk aan de ministerraad als zelfstandig drager van de algemene landspolitiek, met geheel nieuw te omschrijven taak en bevoegdheid, was tezeer een sprong in het duister dan dat er overtuigende kracht van had kunnen uitgaan.

Doch dit alles doet niet af aan zijn verdienste: de moeilijkheid in het licht te hebben gesteld, formulering te hebben gegeven aan wat anderen intuïtief aanvoelden doch gebrekkig onder woorden brachten. Er was — en is — aan Nederlandse zijde wel bereidheid om de waarborgen voor een eigen machtsfeer van Indië te verwezenlijken, mits er slechts zekerheid bestaat, dat die aan dit gebiedsdeel te verlenen eigen machtsfeer niet leidt tot een uiteenvallen van het koninkrijk. Die zekerheid vermocht — en vermag — de regering, bij de bestaande staatsbouw niet te geven, en vandaar dat noch in 1925 noch later de oude constructie der verhouding Indische regering—minister van koloniën verlaten is. Op 29 April 1927 moest minister *Koningsberger* in de eerste kamer verklaren, dat hij uit de nieuwe wetgeving de indruk had gekregen, dat zij „de staatsrechtelijke positie van den Gouverneur-Generaal tegenover den Minister van Koloniën heeft gelaten zooals deze positie vóór dien tijd was". Slechts takt en zelfrespekt zijn de beheersende factoren.

Het is deze moeilijkheid, die overwonnen moet worden. Aan haar oplossing had in de eerste plaats ons koloniale departement zich moeten zetten als positieve bijdrage tot de ontwikkeling van ons staatsrecht. De studie had moeten aanvangen met een zekere inventarisatie: een vastleggen in concrete gegevens van Indië's gewijzigde positie in de wereld, van Indië's gewijzigde plaats tegenover het moederland en omgekeerd, staatskundig maar vooral economisch.

Hoezeer het daaraan gehaperd heeft, is in 1934 wel pijnlijk aan het licht getreden. Beide, Indië en Nederland, hadden toen al enige uiterst moeilijke jaren achter de rug; het vreedzaam gevecht om de afzet der Indische en moederlandse producten was al in volle

[1]) Kol. Stud. 1929, I, blz. 143/149.
[2]) „De zin van artikel 1 der grondwet" in Ind. Gids 1935, blz. 681/690.

gang. Bij de behandeling der Indische begroting werd toen door de tweede kamer gevraagd [1]) of, met het oog op de omstandigheid, dat Indië niet zelf met vreemde mogendheden kan onderhandelen, doch daarvoor op de tussenkomst van het Opperbestuur is aangewezen, het departement van koloniën voor die tussenkomst wel voldoende was geoutilleerd. Uit het antwoord [2]) bleek, dat dit zo weinig het geval was geweest, dat in allerijl versterking van elders had moeten worden gerequireerd, versterking, die al ras [3]) de vorm zou aannemen van een nieuwe (achtste) afdeling. Deze behandelt nu de zaken in N.I. behorende tot de werkkring van het departement van economische zaken, voorzover zij betrekking hebben op de buitenlandse handel, de handelspolitiek en de contingenteringen en licentiëringen van N.I., alsmede de cultuurrestricties, de economische samenwerking met het moederland, de economische scheepvaartzaken, de economische voorlichting, de consulaire zaken, de economische volkenbondszaken en de deelneming aan tentoonstellingen en jaarbeurzen.

Het is de eerste, door de omstandigheden afgedwongen, positieve daad tot omzetting van het door *Van den Bosch* (1834—1839) en *Baud* (1840—1848) naar de eisen van hun tijd gevormde departement van koloniën in het thans nodige ministerie voor (Oost- en West-) Indische staatsaangelegenheden.

Dat hiertoe als leidende krachten nieuwe mensen gezocht moesten worden, sprak vanzelf (vgl. hoger § IV); dat hiermee ook extra-geld gemoeid was, vindt zijn verklaring in het feit, dat een te groot gedeelte van het departementspersoneel zich nog steeds, in oude stijl, toelegt op het behandelen van strikt interne Indische aangelegenheden en voortgaat daarover meer of minder interessante brieven naar Indië te schrijven en meer of minder interessante verhandelingen aan de staten-generaal te richten [4]). Het is de oude sleur die tegen een doeltreffende omzetting ernstige belemmering zal blijven opleveren.

[1]) Voorl. versl. begr. N. I. 1935 (4-59), blz. 160 § 7.

[2]) Mem. v. Antw. idem (4-60), blz. 183 en Bijlagen IIe K. 1935/1936 no. 165.

[3]) Bijl. IIe K. 1936/1937 no. 462.

[4]) Men zie in de eerste plaats de kamerstukken over de Indische begroting. Een lijstje van wat verder in dit genre het Binnenhof passeert gaf over 1934/1935 het hoger onder I genoemde opstel (blz. 473); voor 1936/1937 is het niet veel beter; instelling van een rubberfonds, ordonnanties betreffende extra-rubber-uitvoerrecht, verlaging van slachtbelasting, e.d.g.

Het zal niettemin bij deze eerste stap niet kunnen blijven. Zelfs niet voor wat de nieuwe afdeling betreft.

Een belangrijk onderdeel van het Engelse departement van overzeese handel [1]) is de zgn. „Empire division", die inlichtingen verschaft aan hen, die belang hebben bij de uitvoer van in het Verenigd Koninkrijk vervaardigde goederen. Producenten en handelaars, die nieuwe markten willen zoeken in de dominions, Indië of de koloniën vragen naar handelsomvang, prijzen, invoerrechten en -regelingen, vrachtprijzen, marktgegevens; op al die punten is de afdeling in staat voorlichting en advies te geven, omdat zij beschikt over de meest recente gegevens. Zij staat klaar om te helpen bij het vinden van geschikte vertegenwoordigers overzee, in te lichten over in de overzeese gebieden heersende handelsgebruiken, verkoops- en reclame-methodes en beschikt over een lijst van importeurs in die gebieden, gerangschikt volgens de goederen, waarin zij handelen. Aspirant-kopers van overzee worden weer in verbinding gebracht met de producenten in het moederland.

De afdeling houdt door een netwerk van vertegenwoordigers contact met het gehele Britse gemenebest; in de dominions en Indië had zij in 1934 niet minder dan 15 handelsagenten (tradecommissioners).

Een overeenkomstige organisatie zal de achtste afdeling van Koloniën, in nauwe samenwerking met Economische Zaken, hebben op te bouwen.

Verder is een der belangrijkste afdelingen van het Engelse dominions office die welke de kolonisatie behartigt (het Oversea settlement departement). Zij is de uitvoerende hand van een officieel lichaam, het Oversea settlement committee, dat, onder leiding van den minister voor de aangelegenheden der dominions, de regering bijstaat bij de uitvoering der Empire settlement act 1922. De afdeling bereidt voor, steunt en bevordert de *kolonisatie van Britten in de overzeese rijksdelen.*

Ook met een dergelijke bewerktuiging dient ons koloniaal ministerie te worden verrijkt. Thans weet het ten aanzien van kolonisatie naar Nieuw-Guinea niets beters te doen dan er „met den meesten ernst tegen te waarschuwen" [2]), alweer die negatieve

[1]) Vgl. voor dit en volgende gegevens Gerald E. Palmer, Consultation and co-operation in the British Commonwealth. London. 1934.
[2]) Handd. IIe K. 1937/1938, blz. 1248 l.k.

houding, die de ambtenarij dikwijls maar al te goed ligt, doch tot oplossing van moeilijke vraagstukken niets bijdraagt. Er is behoefte aan fors ambtelijk initiatief, dat Nieuw-Guinea, streek voor streek, geschikt maakt voor het opnemen van kolonisten (juist daaraan heeft het tot nu toe altijd gehaperd) en daarna hun nederzetting steunt, leidt en bevordert.

Nog één voorbeeld, om niet te uitvoerig te worden.

Een andere afdeling van het dominions office dient als permanent secretariaat van de periodiek gehouden Imperial Conferences, het georganiseerde overleg tussen den leider der Britse regering en de eerste ministers der dominions. De afdeling zoekt uit, bestudeert en brengt voor, wat voor behandeling op deze conferenties in aanmerking komt; zij is de stille kracht, die het overleg zo vruchtbaar mogelijk tracht te maken.

Ook hier ligt een taak voor een departement van Indische staatsaangelegenheden, al zou die niet kunnen bestaan in het voorbereiden van dergelijke conferenties, die in ons staatsrecht niet passen. Doch het is een uitgemaakte zaak, dat naar ander dan schriftelijk ambtelijk overleg tussen Indië en Nederland telkens ten aanzien van uiteenlopende zaken verlangd wordt. Vandaar de roep uit Indië om een rijksraad, waarvoor de tijd m.i. nog niet rijp is [1]). Het zou echter een dankbaar en voor de versteviging van de inwendige structuur van het Nederlandse rijk heilzaam werk zijn, indien in het oude gebouw aan het Plein flair voor deze zaken werd ontwikkeld en een afdeling daar ze uitzocht, bestudeerde, voorbracht en daarvoor de bij de aard van elk onderwerp passende wijze van overleg, in nauwe samenwerking met Indië, organiseerde.

VIII

Tot slot een „terzijde".

Z. E. de minister van koloniën heeft mij de eer aangedaan zich officieel uit te spreken over de in mijn vorig opstel neergelegde denkbeelden. Men kan de afwijzende uitspraak vinden in de memorie van antwoord aan de eerste kamer betreffende de Indische begroting voor 1938, blz. 10:

„Met de leden, wier meening hier bespreking vond, kan de ondergeteekende overigens instemmen voor wat betreft hun gevoelen omtrent de denkbeelden, door Mr. J. J. Schrieke in Koloniale

[1]) Vgl. over dit overleg laatstelijk Mr. Dr. F. M. van Asbeck, „Interparlementaire Unie", in de Groene Amsterdammer 19 Febr. j.l.

Studiën van October 1937 ontwikkeld; evenals deze leden voorziet de ondergeteekende een ontwikkeling van het Indisch Staatsbestel in een andere richting dan die door den hooggeleerden schrijver is getraceerd".

Zou een hiervan niet onkundig gebleven lezer mij nu vragen, wat dan wel, in het licht van een dergelijk doodvonnis, de waarde is van mijn vorig alsook van dit geschrijf, dan zou ik hem willen raden te wachten, totdat Z.E. Haar inzichten omtrent die „andere richting" aan de openbaarheid zal hebben prijs gegeven.

In de tussentijd, die wellicht wat erg lang zal duren, leg ik hem dan, ter overdenking, een tweetal anecdotes voor.

In 1912 verklaarde minister *de Waal Malefijt* [1]), dat hij, voornamelijk met het oog op de mogelijkheid van de uitoefening van kwade praktijken door vreemde oosterlingen in afgelegen streken, een verdere verruiming van het in zijn toepassing reeds zo zeer verzachte passenstelsel, zomede het toekennen van meerdere vrijheid van vestiging (verzachting van het wijkenstelsel) voorshands [2]) niet raadzaam achtte, zolang het politioneel toezicht aldaar niet zo intensief zou kunnen zijn als op de aan de grote verkeerswegen gelegen plaatsen.

Niettemin verdwenen het passen- en het wijkenstelsel uit geheel Java en Madoera bij de ordonnanties van 14 December 1914 en 21 Maart 1919 S. nos. 76 en 150, terwijl de afschaffing voor de buitengewesten is neergelegd in de ordonnanties van 8 October 1918 en 18 Juni 1926 S. nos. 694 en 239.

In 1913 gaf minister *Pleyte* te kennen [3]), dat het hem niet bekend was, in hoever en door welke tabaks-ondernemingen in Deli een huwelijksverbod voor haar Europees personeel was uitgevaardigd, doch dat hij zich overigens aansloot bij de mening van de leden, die van oordeel waren, dat deze aangelegenheid buiten de bemoeienis van de overheid valt.

Desondanks verklaart art. 11 der Aanvullende plantersregeling van 17 Januari j.l. S. no. 98 elk beding nietig, dat direct of indirect ten doel heeft den arbeider te beletten een huwelijk aan te gaan.

Such is life, zouden onze overburen zeggen.

Oegstgeest, September 1938.

[1]) Mem. v. antw. Ind. begr. 1913, 4-42, blz. 53.
[2]) Blijkbaar beschikte Z. E. over een attent secretaris-generaal.
[3]) Mem. v. antw. Ind. begr. 1916, 4-42, blz. 62.

LEIDENDE GEDACHTEN BIJ HET Z.G. AMONGSYSTEEM VAN DE TAMAN SISWA-SCHOLEN

DOOR S. MANGOENSARKORO

Hebben wij in dit tijdschrift [1]) reeds geschreven over het cultureel nationale, dat in de idealen van de Taman Siswa overheerst, het lijkt niet ondienstig daarnaast een beschrijving te geven van het *amongidee,* dat door deze onderwijsorganisatie bij haar taakuitvoering wordt gehuldigd, waarom zij dit doet en hoe zij dit in toepassing brengt.

Onder het Javaansche woord „among" is te verstaan „leidend dienen". Het wordt in het dagelijks leven wel gebruikt voor de verhouding van de kindermeid die op een klein kind past, men vindt het in de wajang ook terug in de verhouding der panakawans, in het bijzonder die van Semar tot Ardjoena, doch in het door de Taman Siswa gehuldigde zit iets anders, meer, iets diepers, en moet in verband worden gebracht met hare opvatting van 's mensen taak in deze wereld.

De Taman Siswa gaat uit van de opvatting dat de ontwikkeling der mensheid een wet is die het geheele natuurgebeuren beheerst en dat het de taak van den mens is daaraan *dienstbaar* te zijn. Als zodanig is de mens weliswaar slechts een natuurgegeven, doch begaafd met een geest die hem van andere wezens onderscheidt en tevens maakt, dat hij een bewust factor in de evolutie is, een natuurproduct met creatief vermogen. Het is de mens die in de natuur, evolutioneerend naar vervolmaking, actief voertuig is.

[1]) Jaargang 1937 No. 2.

Met dat al blijft hij echter een werktuig van den Almachtige, die het al beheerst. Tegelijk ziet hij echter daarin zijn hoogste waarde en dat de realisatie van zijn taak hem nader brengt tot zijn Heer. Die overtuiging brengt de mens tot daden, die, in ootmoed verricht, hem louteren en verheffen. Daarbij heeft de mens alles te aanvaarden, het goede zowel als het kwade, het aangename en het onaangename, immers zijn ook deze slechts een natuurgegeven, in zich dragend het beginsel van ontwikkeling. Hierin wortelt het beginsel van *aanvaarding* in het amongsysteem, waarvan Ki Hadjar Dewantara, vader van de Taman Siswa, in zijn brochure over het nationaal onderwijs gewaagt als het beginsel, dat ,,ons allen, werkers voor het Taman-siswa-ideaal, steeds begeestert en ons onvermoeid doet streven naar het volmaakte" [1]); een aanvaarding welke verklaarbaar maakt, waarom in de Taman Siswa een leven van de grootste eenvoud, soberheid en opoffering met de meeste gelatenheid wordt gevoerd.

* * *

Uitgaande van de bovenbeschreven levensbeschouwing, huldigt de Taman Siswa het idee, dat zij bij de opvoeding van het kind dit zijn uiteindelijke bestemming moet bijbrengen. Bij het ideaal van ,,Koewala Goesti", van ,,eenwording met de Godheid", hetwelk uitdrukking vindt in het devies ,,Soetji Tata Ngesti Toeggal" dat, vrij vertaald, de gedachte uitdrukt van ,,Zuiverheid en Orde, strevende naar Volmaaktheid", kan elke godsdienst haar tot gids zijn. Immers is iedere godsdienst te beschouwen als een openbaring van Gods Wil. De volmaaktheid van de mens is het doel van elke godsdienst. Wie zijn leven daaraan geeft, leeft dus in overeenstemming met de Wil Gods en wie dit doet, voelt zich één met Hem. In het streven naar verwerkelijking van dit idee weet de mens zich veilig op de weg naar ontwikkeling, individueel en sociaal, geestelijk en materiëel.

Uiteraard wordt door de Taman Siswa vorm en inhoud der opvoeding aan deze opvattingen aangepast. In de eerste plaats houdt zij voor ogen dat het individu in zijn ontwikkeling vrijheid wordt gegund. Immers alleen dan kan hij naderhand zijn taak overeenkomstig de (zijn) natuur volvoeren. Door vast te houden aan het,

[1]) *Ki Hadjar Dewantara,* Een en ander over nationaal onderwijs en het instituut ,,Tamansiswa" te Jogjakarta.

sterk gezegd, „zelfbeschikkingsrecht" van het individu, reeds bij zijn opvoeding, tracht zij te vormen „vrije menschen". In de 2e azas (grondbeginsel) van de Taman Siswa vinden we deze doelstelling als volgt omschreven: „Dalam systeem ini maka pengadjaran „berarti mendidik anak akan mendjadi manoesia jang merdeka „batinnja, merdeka pikirannja dan merdeka tenaganja". Het is dus de vrije mens, die naar het uiterlijk en naar het innerlijk, in geestelijk en in materiëel opzicht onafhankelijk is. Waar verder vrijheid wordt opgevat als volstrekte gehoorzaamheid aan den Allerhoogste, zal ze niet mogen leiden tot een egoistisch individualistische levensbeschouwing. Ze moet leiden tot de meest intensieve dienst der mensheid. Wel stelt het „amongsysteem" de opvoeding tot persoonlijkheid op de voorgrond, maar dan is het ook sociale persoonlijkheid. „Kekoeatan negeri itoe djoemlahnja kekoeatan orang-orangnja", aldus is de uitspraak der Taman Siswa, die in de 4e azas is vastgelegd. Men ziet daaruit, dat de Taman Siswa van mening is, dat het individu het uitgangspunt is van de ontwikkeling van de Staat. Hoe krachtiger de individuën, hoe sterker de maatschappij, vooropgesteld, dat men te doen heeft met sociale persoonlijkheden.

De opvoedingsbeginselen, die op basis van het bovenstaande worden afgeleid, zijn de volgende:

a. de opvoeding draagt het karakter van training voor de dienst der mensheid,

b. natuurlijke groei is noodzakelijke eis voor ontwikkeling en veronderstelt natuurlijke zelfontplooiing en

c. vrijheid van het kind is voorwaarde voor zijn natuurlijke zelfontplooiing.

Beneden wordt uiteengezet hoe deze drie zuilen bij de Taman Siswa opvoeding practische toepassing vinden.

* * *

In de opvatting van de Taman Siswa houdt de *dienst der mensheid* in zich het werken voor de ontwikkeling der mensheid in de meest uitgebreide zin van het woord. Men kan zich niet daaraan geven zonder liefde, niet een liefde, die zich alleen laaft in woorden, maar een liefde, die zich uit in daden, eene ook, die grondslag vindt in begrijpen. Zij betreft dus niet alleen gevoel, maar ook verstand. Het is het harmonische samengaan van gevoel en verstand, gericht naar een hogere orde.

Liefde voor de mensheid is in de eerste plaats een levenshouding, een instelling van de menselijke ziel, die zich richt op zekere levenswaarden. Bovendien is ze een vorm van medegevoel, verbijzonderd en uitgebreid. Eveneens is er een element in van zelfgevoel, breder uitgedragen dan zoals het gewoonlijk het geval is. De liefde voor de mensheid is ook een verbijzondering van het gevoel van één zijn met anderen, dat opgewekt wordt in het samenleven met soortgenoten. Zo komt de Taman Siswa tot de volgende conclusies in de opvoeding van het kind:

1. men brenge het kind tot de liefde voor een idee en de verwezenlijking daarvan,
2. men gewenne het aan wederzijds hulpbetoon en coöperatie, welke beide veronderstellen het zich kunnen stellen in de plaats van een ander en
3. men geve het kind gelegenheid voor een intensief clubleven.

Ziedaar drie dingen, die de opvoeding volgens het amongsysteem kenmerken als een systeem van dienen.

Het nationale karakter der Taman Siswa brengt mee, dat men het kind in kennis brengt met het nationale idee, dat wortelt in de liefde voor de eigen natie en voor het vaderland. Het nationale idee mag echter niet gepaard gaan met haat tegenover een andere natie, want dan is het een beletsel voor de ontwikkeling tot het liefdebesef voor de mensheid in plaats van een trap, die daartoe leiden moet. Daarom mag naar de mening van de Taman Siswa het nationalisme niet in strijd zijn met het hoogmenselijke (kemanoesiaän). „Azas Tamansiswa jaitoe Kemanoesiaän dengan sifat Kebangsaän" Aldus de „Keterangan Singkat" van de Tamansiswa te Jogjakarta (1929).

Ter gewenning van het kind aan wederzijds hulpbetoon en coöperatie, krijgt het op school behalve de gewone lessen, ook gezamenlijke opdrachten, bv. bestaande in het schoonhouden van de eigen klas, de verzorging van eigen tuin, van dieren enz.

Voor het clubleven is van grote betekenis de schoolvereniging en de jeugdbeweging in het algemeen. Deze zogenaamde „vrije jeugdvorming" heeft natuurlijk pas plaats wanneer de kinderen daartoe rijp zijn. Ze in dan vooral van waarde, omdat de leerlingen zich daartoe niet alleen gedrongen voelen met elkaar samen te werken, maar ook zelfstandig leren optreden en daarmee hun creatief vermogen ontwikkelen. Ook leren ze lief en leed met elkaar delen en zich één voelen met anderen.

Verder geeft men het kind aandeel in de regelingen der school, bijvoorbeeld de zorg van orde op school en erf, de ziekenverpleging, de bibliotheek enz. Doelbewust wordt het kind op die wijze gebracht tot een sociale instelling van het leven.

* * *

Het *beginsel der natuurlijke groei* hebben we boven aangemerkt als een noodzakelijk gevoelde eis voor evolutie. Het veronderstelt natuurlijke zelfontplooiing. De Taman Siswa is van mening dat er alleen van natuurlijke ontwikkeling sprake kan zijn, als het kind opgevoed wordt:

a. in overeenstemming met de natuurlijke gesteldheid der dingen,
b. op de grondslag van zijn natuurlijke begaafdheid en
c. overeenkomstig zijn natuurlijke omstandigheden.

We zien in de natuur dat het voornaamste centrum van opvoeding is het gezin. Vader en moeder zijn de aangewezen opvoeders. Een zekere natuurlijke gezindheid tot opvoeden is er altijd te constateren bij vaders of moeders. Het is die gezindheid, die het gezin maakt tot een natuurlijk opvoedingscentrum. Die gezindheid wenst het amongsysteem over te brengen naar de pegoeron, op school. Vandaar dat de Taman Siswa in haar organisatie zich instelt als een „groot en heilig gezin". Dit gezin verschilt natuurlijk in menig opzicht van het natuurlijke gezin.

Het laatstgenoemde is gebaseerd op bloedverwantschap, de Taman Siswa als „gezin" is gebaseerd op geestverwantschap. De geestverwantschap bestaat hierin, dat men in de T.S. elkaar te beschouwen heeft als broeders, op grond van het feit dat ze dezelfde ideeën zijn toegedaan. Het is ook die gezinsverhouding, welke maakt, dat er in de Taman Siswa geen verhouding is van werkgever en werknemer. Als leden van hetzelfde gezin werkt men er voor hetzelfde doel, voor hetzelfde idee. Natuurlijk moet er leiding zijn. Evenals in het gezin wordt ook in de Taman Siswa de leiding gevoerd door de ouderen, weer niet naar physieke, doch naar geestelijke maatstaf.

Op school spreekt iedere leerling een onderwijzer met „bapa" (vader) of „iboe" (moeder) aan, naargelang het een mannelijke dan wel een vrouwelijke leerkracht betreft. Het zijn uiterlijke vormen, die niet zonder invloed zijn op de verhouding tussen „goeroe" en „siswa". Er komt daardoor meer vertrouwelijkheid, waardoor

leerling en leerkracht elkaar beter begrijpen en de leiding, die de leerkracht geeft, er dan één is, gebaseerd op de wezenlijke behoeften van de leerling, die hij immers zo goed kent.

Teneinde de gezinsstemming te verhogen, moet de school naar het idee van het amongsysteem zoveel mogelijk het aanzien hebben van een woonhuis, een gezinswoning. In verband hiermee stelt de Taman Siswa de eis, dat het schoolgebouw bewoond moet zijn, zo mogelijk door veel goeroe's en leerlingen, op zijn minst door het hoofd der school. In zekeren zin kan men zeggen dat het pondoksysteem (zo genoemd naar de vele islamitische pondoks, waar de godsdienst-onderwijzer met zijn leerlingen woont) of asramasysteem (zo genoemd naar de Hindoeïstische en Boeddhistische asrama's in de oude tijd) gevolgd wordt. Officieel spreekt men in de Taman Siswa van „pondok-asrama". Hiermee wil men te kennen geven, dat de Taman Siswa geen specifiek Hindoeïstische, Boedhistische of Islamitische „tjap" draagt, aangezien de Taman Siswa elke Godsdienst waardeert, en het godsdienstig leven aanmoedigt, zonder de een of andere godsdienst op de voorgrond te stellen. Het woord „pondok-asrama" wil zoveel zeggen als „schoolwoning", een school en woning tegelijk.

Ten aanzien van de wijze, waarop de ontwikkeling in de natuur zich voltrekt, huldigt de TamanSiswa het beginsel van continuïteit, van de voortgaande lijn. Deze opvatting op de opvoeding overgebracht, geeft het volgende beeld. De lijn verleden-heden toont, voortgezet, de weg van ontwikkeling, waarbij het verleden als standpunt dient. Immers, door alleen naar het heden te kijken kan men gemakkelijk worden misleid. Dit is vooral het geval in een dualistische maatschappij zoals de onze. In verband hiermee lezen we dan ook in de 4e azas der Taman Siswa: „In deze verwarring (geestelijke) zij onze cultuurhistorie het uitgangspunt, van waaruit wij onze schreden voorwaarts richten".

Opvoeden veronderstelt het begrijpen van de menselijke ziel. In verband hiermee meent het amongsysteem, dat kinderen van een bepaald volk ook onderricht dienen te krijgen van de eigen volkszonen, vooral is dit van belang voor de opvoeding van kleine kinderen (Voor het hoger onderwijs, waar het onderricht op school meer het karakter heeft van wetenschappelijke training, verliest bovengenoemde eis natuurlijk zijn gebiedend karakter). Dit geeft waarborg dat een Indonesisch kind inderdaad behandeld wordt als een Indonesisch kind, volgens zijn eigen geaardheid. Immers,

zo drukt men het dikwijls populair uit, „het jong van een eend zal zijn natuurlijke bestemming niet bereiken, als het behandeld wordt als een kuiken, dat niet in het water mag komen". Met het bovenstaande wordt „het nationale beginsel in de methodiek van het amongsysteem" bedoeld.

Waar meerdere mensen zich verenigen tot een groep, is steeds een streven te constateren naar zekere orde in de groep, opdat er vrede heerst. Dat streven weerspiegelt zich bij ieder volk in zijn zeden en gebruiken, in zijn adat. Daarom is de kennis daarvan een voornaam vereiste om te kunnen doordringen in het hart van het volk en is zij van betekenis in de opvoeding. Het kind moet samen opgroeien met de adat van het volk. Elke adat is echter aan plaats en tijd gebonden. Ieder star vasthouden aan de adat zonder meer is verkeerd. Voortdurend dient ze getoetst te worden aan de eisen des tijds. Is de adat in zekere tijd niet meer van waarde in het streven naar orde, vrede en geluk, dan moet zij over boord gegooid worden.

Wil de opvoeding slagen, dan moet ze rekening houden met de ontwikkelingsmogelijkheden van het kind, met zijn natuurlijke begaafdheid. In zijn ontwikkeling maakt het kind verschillende stadia door, elk met zijn typische kenmerken en eisen. Men onderscheidt in de Taman Siswa drie perioden in de ontwikkeling van het kind vanaf zijn geboorte tot zijn volwassenheid. Elke periode telt acht maanjaren (windhoe). De *eerste* windhoe noemt men de „zaman-wiraga" (wi= vervolmaking, raga = lichaam). Dat is de periode van de ontwikkeling der zinnen en die van de andere lichaamsorganen. De *tweede* windhoe noemt men de „zamanwitjipta" (tjipta = voorstelling). Het is de periode van de ontwikkeling der intellectueele vermogens van het kind, waarop de geaardheid der voorstellingen een grote invloed hebben. De *derde* windhoe noemt men de „zaman-wirama" (wirama = harmonie). Dat is de tijd van aanpassing aan de grote wereld, waarin de jongeling de plaats bepaalt, die hij daar graag wil innemen. Na deze periode is het kind volwassen. Dan is de leeftijd van circa drie en twintig jaren bereikt.

De inrichting der school wordt aangepast aan de typische eisen van elk der genoemde perioden. De afdeling „Taman-Anak" (letterlijk vertaald „kindertuin", doch niet in de betekenis zoals Fröbel daaraan gegeven heeft) omvat leerlingen van de eerste windhoe, dus tot de leeftijd van negen jaar. De afdeling „Taman-Moeda" (moeda = jong) voor de leerlingen van ongeveer negen

tot 14 à 16 jaar. Die periode valt dus voor een groot gedeelte in de „zaman-witjipta", de tweede windhoe. De Taman-Anak en Taman-Moeda te zamen vormen de volledige lagere onderwijsafdeling. De middelbare onderwijs-afdeling die daarboven komt, omvat vijf cursusjaren, verdeeld in twee onder-afdelingen, een driejarige onderbouw, genaamd „Taman-Dewasa" (dewasa = volwassen, hier genomen in de betekenis van volwassen worden) en een tweejarige bovenbouw, genaamd „Taman-Dewasa-Raja" (raja = groot, hier genomen in de betekenis van uitgebreid). Beide afdelingen omvatten leerlingen van 14 à 16 jaar tot 19 à 23 jaar. Voor een groot deel valt deze periode dus samen met de „zaman-wirama", de tijd van aanpassing bij de grote wereld, de tijd van de rijping der jeugd, de puberteitsjaren. De „zaman-wirama" wordt begonnen in een destructieve periode, die ongeveer samenvalt met de „Taman-Dewasa-periode", de onderbouw van de middelbare school. De constructieve periode, die daarop volgt, valt in de „Taman-Dewasa-Raja-periode", de bovenbouw. Tegen het einde van de destructieve periode blijkt meestal de wezenlijke aanleg van het kind. Dan zit het kind meestal in het derde studiejaar der middelbare afdeling. In verband met de gebleken aanleg der kinderen, gebiedt het „amongsysteem" differentiatie bij het onderwijs. Vandaar dat men pas in de Taman-Dewasa-Raja een differentiatie invoert, bv. in een paedagogische, sociaal-economische, litteraire dan wel natuur- en wiskundige richting of combinaties daarvan. Op die wijze kan een ieder zich zijn taak voorbereiden in de komende maatschappij overeenkomstig zijn aangeboren geschiktheid en aanleg. Boven de middelbare afdeling wenst het amongsysteem universitair onderwijs, doch daarbij heeft men te doen met personen, die bijna of reeds volwassen zijn. De opvoeding wordt er gecompleteerd, voor zover het voordien nog niet is bereikt, maar zoals reeds boven is opgemerkt, de wetenschappelijke training komt er meer op de voorgrond. Vandaar dat de naam van de universiteit naar het idee van de Taman Siswa „Taman-Ilmoe" moet zijn (ilmoe = wetenschap). Tot deze trap is de organisatie echter nog niet gekomen.

Het kan voorkomen, dat een kind een heel eenzijdige begaafdheid toont, waarbij het verkrijgen van het gestelde minimum van algemene ontwikkeling op de gewone wijze een onmogelijke eis is. Als zulks na serieuze observatie is gebleken, dan kan naar het idee van het „amongsysteem" het gebiedende één-klasse-verband op-

geheven worden voor dat kind en kan dat dan voor het vak, waarin het de meeste aanleg toont, in een hogere klas zitten en voor de andere vakken, waarin het zwak is, in een lagere. Zo kan zijn ontwikkeling op natuurlijke wijze plaats hebben. Iedere gelegenheid, welke leiden kan tot het beter tegemoetkomen aan de individuele behoeften der leerlingen moet aangegrepen worden, zo bijvoorbeeld de instelling van losser klasse-verband, zoals dat het geval is bij het Daltonsysteem; ook kan men, waar de omstandigheden het toelaten, klassen instellen voor begaafden en voor minder begaafden.

Ten aanzien van de ontwikkeling van het geheel der zielevermogens van het kind stelt het amongsysteem zich op het standpunt, dat harmonische ontwikkeling het beste is. Niet alleen de ontwikkeling van het verstand, maar ook die van het gevoel en de wil moet volledige behartiging krijgen. Immers iemand met een hoog ontwikkeld intellect, die moreel laag staat, is voor de samenleving eerder een vloek dan een zegen. En moraliteit is een zaak van gevoels- en wilsontwikkeling. Ook ten aanzien van de ontwikkeling naar lichaam en geest stelt het amongsysteem zich op het harmonische standpunt. De ontwikkeling van beide is nodig, omdat ze elkaar van dienst kunnen zijn.

Voor oplossing van de vraag, of de opvoeding van jongens en meisjes op dezelfde wijze en of ze gezamenlijk kan plaats hebben, neemt het amongsysteem het natuurlijke gezin als voorbeeld. In zulk een gezin wordt tot een bepaalde leeftijd geen scheiding gemaakt tussen jongens en meisjes. Daarna komt er gedeeltelijke scheiding, de meisjes krijgen aparte kamers toegewezen en de jongens dito. Dit heeft plaats vanaf de periode van sexuele bewustwording, ongeveer op twaalfjarige leeftijd. Het contact tussen jongens en meisjes blijft voortbestaan. Dit heeft, onder goede leiding, het voordeel, dat de aanwezigheid van meisjes op de jongens een verfijnende invloed uitoefent en bovendien het ridderlijke in de jongens opwekt. Omgekeerd worden de meisjes flinker en minder beschroomd. Echter, in verband met de specifieke taak, die de meisjes later hebben te vervullen, kan na het doorlopen van de Taman-Dewasa speciale inrichtingen voor meisjes worden behartigd, als uitvloeisel van het differentiatie-beginsel.

Ten aanzien van het onderwijs in de lichamelijke oefening wordt in het amongsysteem onderscheid gemaakt tussen die, welke voor meisjes, en die, welke voor jongens bestemd is. Dit houdt verband met de latere bestemming als man en als vrouw. De vrouw is als

moeder voorbeschikt; de man is voorbestemd om het gezin te voorzien in zijn levensonderhoud, en het in geval van nood te beschermen. In verband daarmee dient de vrouw gezond te zijn, de man echter moet niet alleen gezond zijn, maar ook krachtig. Daarbij wordt ook nog rekening gehouden met de eis, dat de sportbeoefening niet in strijd mag zijn met de heersende moraal. Dit dient men vooral in acht te houden bij spelen, waaraan jongens en meisjes gezamenlijk meedoen.

In de eerste jaren voelt het kind zich het dichtst bij zijn moeder. Het „moederlijk" element wenst het amongsysteem ook op school te brengen. In de Taman-Anak, waar de kinderen op zijn hoogst negen jaar oud zijn, geven onderwijzeressen les. Deze omstandigheid maakt, dat het kind gauw vertrouwelijk raakt en zich in zijn verhouding met de leerkracht zeer natuurlijk gedraagt. Hierdoor kan de onderwijzeres al gauw weten, hoe zij haar onderwijs moet aanpassen bij de eigen wereld van het kind.

In de taal ligt alles bewaard, wat een volk aan geestelijke waarden heeft. De taal van het eigen volk zal het kind de toegang verschaffen tot het hart van dat volk. En waar de opvoeding zeker ook de taak heeft van cultuuroverdracht, is de volmaakte beheersing van de eigen volkstaal een eerste vereiste, want dan alleen kan het kind zich één voelen met de eigen volkscultuur, en dit is een voorwaarde tot de totstandkoming van de liefde voor de eigen cultuur, die de onmisbare factor vormt in het streven naar eigen culturele ontwikkeling, naar de verdere uitbouw daarvan. In verband daarmee is het amongsysteem van mening, dat het onderwijs moet plaats hebben in de eigen volkstaal. Hoewel men in de praktijk nog niet tot zover is gekomen, in verband met de heersende omstandigheden, streeft men er overal naar langzamerhand daartoe te geraken. Vooral voor kleine kinderen wordt het gebruik van de landstaal bij het onderwijs van heel groot belang geacht, want dan kan pas het onderwijs levend gemaakt worden. Sprookjes, mythen en legenden kunnen dan het kind worden verteld, op de tijd, dat het daarvoor op zijn gevoeligst is. Zo leeft het kind in zijn fantasie altijd met het eigen volk en deelt reeds in zijn geestelijke schatten, voor zover zijn bevattingsvermogen er toe reikt. Ook in verband met de ontwikkeling van het denken is dit van belang. Het gebruik van de eigen taal is een eis voor het leggen van een degelijke grondslag voor het denkproces. Zo dient het onderwijs in een vreemde taal pas op latere leeftijd plaats te hebben, als het kind zover is, dat het zijn eigen

taal voldoende kent. Liefst wordt er in de afdeling Taman-Anak nog geen onderwijs gegeven in de vreemde taal. In de praktijk kan het echter nog niet tot zover gaan, omdat men, misleid door typisch koloniale omstandigheden, meestal alleen heil ziet in de kennis van het Nederlands. In het zogenaamde bronnenboek voor het onderwijs in de Nederlandse taal heeft Dr. G. J. Nieuwenhuis dat zeer duidelijk doen uitkomen.

Het spel acht het amongsysteem een voorname factor in de opvoeding van het kind, omdat het helemaal in de geest ligt van het kind. Het voldoet aan zijn fantasie en zijn drang naar bezigheid en beweging. Niets is dan natuurlijker, dan dat het kind de eigen kinderspelen van het volk krijgt. Zo zal het kind steeds blijven in de atmosfeer van het eigen volk. Krijgt het kind daarentegen vreemde spelletjes, dan legt het zeker de kiem van scheiding met het eigen volk. Door de nationale spelen weven zich de gedachten van het kind op natuurlijke wijze om het eigen volksleven samen.

* * *

Boven hebben we gezegd, dat het voor de natuurlijke zelfontplooiing van het kind nodig is, dat men *het kind de grootst-mogelijke vrijheid* geeft. Ten volle ontplooid, impliceert die vrijheid uiterlijk: een onafhankelijk bestaan, verder ook orde en regelmaat in het dagelijks leven en voldoende zorg voor de naaste toekomst. Innerlijk beschouwd, wordt het gekenmerkt door: een hoog moreel geweten, voldoende wilskracht in positieve en negatieve zin, en voldoende kracht tot initiatief. Het is natuurlijk een eis, dat het kind van kleins af in die richting wordt geleid. Het vrijheidsbeginsel is een voorwaarde om dat te kunnen bereiken.

In de toepassing houdt het in, dat men het kind ver van straf en beloning houdt. Het kind moet weten het goede te doen en zijn plichten na te komen zonder te denken aan de straf of de beloning, die erop volgt. Straf wordt alleen toegelaten, als zij niet leidt tot vrees, doch het kind nader brengt tot het begrip van recht. Daarom is het amongsysteem voor natuurlijke straffen. De straf dringt zich als van zelf op na het gedane kwaad. Als het kind te laat komt, moet het nablijven. Wie slordig schrijft, moet zijn werk overschrijven. Het laten schrijven van strafregels, honderd of tweehonderd, is geen goede straf, maar een uiting van wraak en daarom niet op zijn plaats. Het leidt niet tot de juiste gezindheid. Dit is alleen

het geval, wanneer het kind berouw voelt over het reeds gedane kwaad, en in zichzelf besluit, het een volgende keer na te laten.

Uit het bovenstaande kunnen we opmaken, dat het geven van vrijheid niet betekent, dat men het kind in alles zijn gang laat gaan en nog minder, dat men het kind laat in de greep van zijn lagere instincten. De vrijheid moet voor het kind betekenen de grootste ontwikkelingsmogelijkheid. Houdt men dit niet in het oog, dan is verwildering het onvermijdelijke resultaat. Blijkt, dat vrijheid niet leidt tot ontwikkeling, dan is het niet meer de vrijheid, zoals men die wenst. Vrijheid veronderstelt zelfdwang, zelfdiscipline. Waar dit nog niet aanwezig is, wordt dwang toegelaten. Men houdt daarbij echter altijd dit in rekening, dat men het kind brengen moet van dwang naar zelfdwang, van discipline naar zelfdiscipline.

Waar vrijheid wordt gegeven, daar moet voor gezorgd worden, dat ze niet leidt tot anarchie. Daarom is er des te meer leiding nodig. Vooral waar het geldt de ontwikkeling van de wil en die van de zelfbeheersing en van het initiatief, is systematische leiding een vereiste. Hiervoor is nodig een voldoende kennis van het zieleleven van het kind en een methodische scholing. De weg, die het zekerst daartoe leidt, is de zelfwerkzaamheid van het kind en de stipte eis, dat het kind datgene wat het als taak krijgt naar behoren volbrengt. Die zelfwerkzaamheid moet echter zo geleid worden, dat het kind zichzelf daarmee leert regeren. Bovendien is het ook nodig, dat het kind het ,,ruwe werk" aandurft. Het moet niet bang zijn de handen vuil te maken. Dit zal maken, dat het kind meer levensdurf heeft. Zo leert het kind zichzelf helpen. Op de ontwikkeling van spontane activiteit bij het kind wordt bijzonderlijk gelet. In verband hiermee moet de school een doe-school zijn, waar het kind niet zuiver als object wordt beschouwd. Alleen dan kan het scheppende element in het kind worden ontwikkeld.

Hoewel het kind natuurlijk regelmaat moet leren, is het toch voor de oudere leerlingen gewenst, als ze enigermate zelfdwang hebben getoond, enige bewegingsvrijheid toe te laten bij het onderwijs, onder het beding, dat alles wat opgedragen is, stiptelijk wordt uitgevoerd. Dit kan bijvoorbeeld plaats hebben door de instelling van taakwerk. Dit moet bovendien leiden tot het zelf kunnen studeren, dus actief zelf naar kennis zoeken. Dit geschiedt bij het begin, onder geregelde leiding. Langzamerhand moet die leiding losser worden, zonder dat het schaadt. Deze eis wordt in de azas vastgelegd als volgt: ,,Naast het aanbrengen van nodige en nuttige

kennis dient de Goeroe de Siswa te bekwamen in het zelf-zoeken van die kennis en deze nuttig te gebruiken".

De opvoeding, die het amongsysteem voorstaat, wordt wel eens getypeerd met de Javaanse uitdrukking „Toet woeri andajani", die, vrij vertaald, betekent „beïnvloedend op de voet volgen". Daarmee is uitgetekend het subject zijn van het kind, de eis van vrije natuurlijke ontwikkeling en de leiding, die de goeroe op de leerling uitoefent. In verband hiermee dient elke opvoedingsdaad uit te gaan van de aard van het kind. Het parool „Alles vom Kinde aus!" is dus eveneens van toepassing in het amongsysteem. Hierdoor is het te verklaren, waarom in de azas wordt gesproken van „geen opzettelijke vorming van het karakter der kinds".

Mede tot de voorbereiding tot een vrij mens behoort het stimuleren en het activeren van het zedelijke in de mens. Hierbij is in de eerste plaats nodig het voorbeeld van de goeroe en het mede beleven van het zedelijke en het goede.

In de eerste azas van de Taman Siswa lezen we: „Orde en Vrede is ons hoogste doel. Geen orde waar geen vrede heerst! Maar ook geen vrede, zolang het individu belemmerd wordt in zijn normale levensuiting". De vrijheid is dus voorwaarde voor een normale levensuiting, die we practisch kunnen opvatten als zelfverwerkelijking en waardeverwerkelijking. Dit is het immers, dat de mens brengt tot ontwikkeling. Die vrijheid veronderstelt dus een bewegende kracht, welke zal maken dat de vrijheid niet zal leiden tot een „beenderverwerkelijking van de wil". Bij de opvatting van de Taman Siswa, dat de vrijheid betekent gehoorzaamheid aan den Allerhoogste, eist het nakomen daarvan zeker altijd strijd, strijd met het lagere in de mens, dus een strijd met zichzelf en met anderen. Zulks eist volharding, die het beeld is van de wil in beweging.

Een atmosfeer van vrijheid is noodzakelijk voor het kind, wil het zich in vrijheid ontwikkelen op natuurlijke wijze. Daarom eist het amongsysteem klasse-lokalen, die minstens aan één kant open zijn. Het kind heeft dan niet de gewaarwording van opgesloten te zijn. Liefst geve men les in een open ruimte en, waar de omstandigheden het toelaten, ook in de tuin. Zulke tuinklassen maken, dat het kind zich dichter bij de natuur voelt.

* * *

In het voorgaande hebben we getracht in kort bestek weer te geven, door welke gedachten het amongsysteem van de Taman

Siswa wordt beheerst en hoe het in de practijk wordt toegepast. We hopen, dat die beknopte weergave aan de lezers reeds een beeld geeft van wat het amongsysteem is. Degenen, die een meer diepgaande kennis wensen, zij verwezen naar de vele artikelen van de hand van Ki Hadjar Dewantara, de vader van deze organisatie, in het bijzonder in de tijdschriften welke door de Persatoean Taman Siswa worden uitgegeven. Een nader contact met de scholen zelf, welke voor een ieder steeds open staan, zal echter voor den belangstellende daarenboven nog van veel nut kunnen zijn.

HET LANDSARCHIEF EN HET ARCHIEFWEZEN IN EUROPA

DOOR Dr. F. R. J. VERHOEVEN.

In het eerste stuk van dit opstel, verschenen in „Koloniale Studiën" 1937 no. 5, is in het kort besproken de beteekenis van een instelling als het Landsarchief voor Nederlandsch-Indië en voor het buitenland, terwijl voorts enkele woorden gewijd zijn aan administratie en personeel van een archief, archiefgebouwen, verzorging der archivalia, met tot slot de belofte nog een en ander te berde te zullen brengen over de 19de eeuwsche archieven. Hiermede moge ik thans beginnen.

Het is nauwelijks overdreven om de vorige eeuw, als gevolg van het ontbreken van een regeling van het archiefwezen in Indië en door de omstandigheid, dat het archief van na 1816 nog niet opengesteld is, voor onze koloniale geschiedenis tot de minst bekende te rekenen. Vooral nu door publicaties in Holland van de hoogleeraren Colenbrander en Gerretson op de vaderlandsche historie in bepaalde perioden uit deze eeuw veel licht geworpen wordt, terwijl bovendien in Utrecht een serie studies [1]) over koloniaal staatsrecht uit de vorige eeuw is verschenen, wordt het ongewenschte van dezen toestand, uit wetenschappelijk standpunt, zelfs voor een leek evident. Wat de rol van het Landsarchief bij de voorbereiding van dergelijke publicaties zou behooren te zijn, kan ik duidelijk maken met een voorbeeld van recenten datum. Onlangs is te 's-Gravenhage verschenen het vijfde deel (1726-1752) van

[1]) „Utrechtsche bijdragen tot de geschiedenis, het staatsrecht en de economie van Nederlandsch-Indië". Reeds een tiental bijdragen, door verschillende personen bewerkt, zijn uitgegeven.

het Corpus Diplomaticum Neerlando-Indicum, de bekende verzameling van politieke contracten en verdere verdragen door de Nederlanders in het Oosten gesloten, privilegebrieven en andere dergelijke documenten. In de inleiding tot dit deel zegt de bewerker Dr. F. W. Stapel, dat het compagniesarchief, voor zoover dat in Nederland aanwezig is, onvoldoende gegevens vervat voor het verzamelen van een volledige reeks der contracten, in de 18de eeuw gesloten tusschen de V.O.C. en talrijke inheemsche vorsten in verschillende deelen van Azië. „Er bleef den bewerker geen andere „weg open dan zich in verbinding te stellen met het Landsarchief „te Batavia, waar van de buitenkantoren opgezonden overeen- „komsten nog grootendeels aanwezig zijn in contractboeken, die „gewests-wijze zijn ingericht".

Op het Landsarchief zijn dan ook ten behoeve van dit deel ruim 70 contracten afgeschreven. Helaas berust in werkelijkheid nog maar al te veel waarheid in een reeds de vorige maal aangehaalde stelling, dat de onvolledige beschrijving — en ik mag hier zeker bijvoegen: openstelling — der koloniale archieven een der voornaamste oorzaken is van de onvoldoende resultaten der „koloniale" geschiedschrijving.

Voorts is dringend noodig — ook hierop is reeds vroeger gewezen — een nauwkeurige opneming van de over Nederlandsch-Indisch gebied wijd en zijd verspreid liggende archieven, zoowel ten bate van deze archieven zelf als om een overzicht te verkrijgen van de massa der archivalia, die t.z.t. in het centraal archief-depôt van dit land, het Landsarchief, zal moeten worden ondergebracht. Reeds te Batavia alleen bevindt zich een groot aantal archiefbewaarplaatsen, overvuld met documenten, die wachten op overbrenging naar het centraal archief. Noodig is in de eerste plaats bergruimte op het Landsarchief en voorts een wettelijke regeling van het archiefwezen in Indië, waarbij tevens een behoorlijk toezicht door den Landsarchivaris op de bewaring van de oudere, niet dagelijks meer voor den dienst benoodigde archivalia van departementen, diensten en bestuurskantoren moet worden mogelijk gemaakt. Kortom, „het is een dringende eisch, dat ook het archiefwezen „in Nederlandsch-Indië wettelijk geregeld wordt". [1])

Buitendien zal het dan wellicht mogelijk blijken ten aanzien van de ordening en de inrichting van nieuwere archieven in het

[1]) Stelling op 18 Maart j.l. te Leiden verdedigd voor Dr. J. Th. Vermeulen. Proefschrift: „De Chineezen te Batavia en de troebelen van 1740."

algemeen, door samenwerking van de betrokken diensten met het Landsarchief, verbetering en vereenvoudiging te verkrijgen.

VERNIETIGING VAN ARCHIVALIA.

Voorts breng ik de ook in Europa épineuze kwestie van vernietiging van „waardelooze" documenten op het tapijt. Het is een veel besproken vraagstuk, voornamelijk omdat in principe nooit met zekerheid uit te maken valt, of een document waardeloos is en dat in de toekomst zal blijven, of niet. Elk document, dat voor vernietiging in aanmerking komt, moet naar mijne meening voldoen aan minstens drie vereischten en wel:

1. het moet waardeloos zijn voor den betrokken dienst;
2. het moet waardeloos zijn voor andere diensten;
3. het moet in historisch opzicht nul en van geen waarde zijn.

In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika wordt de vernietiging van archivalia van zooveel belang geacht, dat krachtens de „National Archives Act" van 1934 opruiming van waardelooze documenten slechts mag plaats vinden op voordracht van den archivaris en na bekomen machtiging van het Congres.

Elders tracht men een oplossing te vinden door aanstelling van een specialen ambtenaar voor de vernietiging.

In principe lijkt voor Indië het beste: toepassing van het in Zuid-Afrika gevolgde systeem [1]), hetwelk — in onze verhoudingen overgebracht — er toe zou leiden, dat over de vernietiging van stukken vóór hun overbrenging naar het centraal archiefdepôt wordt beslist door een commissie van drie personen, bestaande uit den Landsarchivaris als voorzitter en twee leden, aangewezen onderscheidenlijk door de Commissie van Toezicht op het Landsarchief en het betrokken departementshoofd.

De thans hier te lande bestaande regelingen (Bijbladen op het Staatsblad Nos. 7108, 7109 en 7131) zijn omslachtig en, wat erger is, zij geven onvoldoende waarborgen dat de vernietiging op juiste gronden of zelfs dat die, in de verschillende gevallen, volgens denzelfden maatstaf geschiedt. Intusschen is bij een recent rondschrijven van den 1sten Gouvernements Secretaris bepaald, dat bij vernietiging vóóraf het oordeel van den Landsarchivaris dient te worden gevraagd over de historische waarde van de betrokken stukken.

[1]) Zie hiervoor de bij besluit van den Gouverneur-Generaal van Zuid-Afrika van 12 December 1926 vastgestelde „Regulations regarding the disposal of „valueless records, and the transfer of public archives to archives depots."

BOEKERIJ

Bij elk archief behoort een behoorlijke bibliotheek of boekerij aanwezig te zijn, ter raadpleging door het personeel en het publiek. Door samenwerking met de bibliotheek van de Rechtshoogeschool en het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is het niet noodig, dat op het Landsarchief een uitgebreide verzameling van geschiedkundige werken wordt aangelegd; met een uitgelezen collectie handboeken en naslaanwerken voor geregeld gebruik kan worden volstaan. Maar waar deze samenwerking voor het Landsarchief geen vruchten draagt, namelijk op archieftechnisch gebied, dient ter plaatse een zoo volledig mogelijke boekerij gevormd te worden met de voornaamste archieftijdschriften, periodieken, enz., om op de hoogte te kunnen blijven.

De ligging van het Landsarchief, ver verwijderd van zusterinstellingen, vergt, dat in dit opzicht eerder iets te veel dan te weinig wordt gedaan, zonder dat daarbij de grenzen van een handboekerij overschreden behoeven te worden. Op één punt echter is volledigheid een noodzakelijk vereischte, namelijk ten aanzien van de in druk verschenen documenten uit het Compagniesarchief en onze koloniale archieven van lateren datum. Dit is in het direct belang van de archivalia, doordat instede van de origineele documenten te gebruiken, in eerste instantie althans met de afdrukken kan worden gewerkt.

BEZOEKERS EN TENTOONSTELLINGEN.

Het recht van het publiek om de archivalia van zijn land te bestudeeren behoeft in den huidigen tijd niet meer aangetoond te worden. Als de Landsbelangen veilig gesteld zijn en ook de archiefstukken zelf door doeltreffende voorzieningen beschermd zijn tegen onjuist gebruik, dient den bona fide beoefenaar van de historie alle gelegenheid geboden te worden om de door hem gewenschte documenten ongehinderd te bestudeeren.

Uiteraard behooren eenige eenvoudige regelingen te worden vastgesteld, teneinde een goeden gang van zaken te waarborgen en vooral om de stukken te vrijwaren tegen onvoorzichtig gebruik, dat onherstelbare schade zou kunnen aanrichten. Alle archieven in Europa en ook daar buiten hebben tot dit doel korte en heldere reglementen opgesteld en voorts zorg gedragen, dat voldoende personeel aanwezig is om streng toezicht op de naleving daarvan

door het publiek te waarborgen. Dat dit geen ijdel vertoon is, zal een ieder duidelijk zijn, die bedenkt dat het publiek bijna altijd uit is op de onmiddellijke beantwoording van een gestelde vraag op de minst omslachtige wijze, terwijl de archiefstukken nog eeuwen van gebruik en bewaring voor zich hebben. Als voorbeeld wijs ik hier op de gewoonte van sommigen om op dun papier met potlood de letters van een document na te trekken, terwijl dit de toch al precaire gezondheid van een fragiel archiefstuk afbreuk moet doen en zelfs tot een geheel uiteenvallen van het oude schriftuur kan leiden.

Maar het spreekt vanzelf, dat het publiek binnen de grenzen van het noodzakelijke zooveel mogelijk vrij gelaten dient te worden: ambtelijke neigingen kunnen zich moeilijk met de gewenschte wetenschappelijke sfeer verdragen. De gang van zaken in de moderne musea en bibliotheken in Europa kan ons, publiek zoowel als archiefpersoneel, op dit punt tot voorbeeld strekken.

In de Europeesche archieven, die ik tijdens mijn studiereis bezocht, werden, op een enkele uitzondering na, tentoonstellingen van archiefstukken gehouden. Het bleek algemeen de ervaring te zijn, dat de publieke belangstelling voor de archieven en de historiebeoefening door deze tentoonstellingen van archivalia wordt gestimuleerd.

PUBLICATIES.

In dit artikel vond ik reeds eenige malen gelegenheid er op te wijzen hoezeer de tijd dringt om een eenvoudig overzicht van de archivalia samen te stellen en te publiceeren. Dit zou kunnen geschieden in den vorm van een zoogenaamde inventaire sommaire, waarin niet ieder document afzonderlijk, maar *groepen* van archiefstukken worden aangegeven, met vermelding van registratienummers, aantal en tijdvak. Een dergelijke opsomming, die een overzicht geeft van den inhoud van een archiefdepôt, heeft uiteraard alle voor- en nadeelen verbonden aan de van te voren opgelegde beperking. Een groot voordeel echter is, dat een dergelijke uitgave niet kostbaar wordt. Voorwaarde voor een publicatie van dezen aard is uiteraard, dat *alle* archiefstukken beschreven zijn. Een dergelijke inventaris zou mijns inziens het meest aan zijn doel beantwoorden als hij (ook) in het Engelsch zou worden gepubliceerd. Als merkwaardigheid vermeld ik hierbij nog, dat vanwege het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage eveneens publicaties in

het Engelsch zijn verschenen en dat de Algemeene Rijksarchivaris thans doende is zulk een inventaire sommaire voor de archivalia, in zijn archief bewaard, samen te stellen.

Bij een inventaire sommaire kan het echter — vooral voor een afgelegen archief als het Landsarchief — niet blijven. Ter voorlichting van onderzoekers in Europa en elders, dienen meer gedetailleerde lijsten of catalogi in het licht gegeven te worden. Men denke bijv. aan de noodzakelijke, maar weinig zeggende vermelding „Varia" of „Diversen" in een inventaire sommaire. De verdere uitwerking kan echter geleidelijk geschieden: het voornaamste blijft vooreerst, dat een algemeen bruikbaar overzicht wordt vervaardigd. De voorloopige „Inventaris van 's Lands archief te Batavia (1602-1816)", samengesteld door Mr. J. A. van der Chijs en in 1882 uitgegeven, is sedert lang verouderd.

Een geheel andere vraag betreft het uitgeven van archiefbescheiden, bijv. in den vorm van de in Holland verschenen prachtige verzameling publicaties op last van de „Commissie van Advies voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën", of de veel eenvoudiger uitgaven van de „Historical Manuscripts Commission" in Ceylon. Uitgaven als deze dienen niet alleen een beperkt wetenschappelijk belang, maar zij verhoogen de cultureele standing van een land. Dit is mij wel overtuigend gebleken in het buitenland, waar men met den Hollandschen gast meestal al heel spoedig en met groote waardeering de hierboven aangehaalde publicaties besprak.

INLICHTINGEN DIENST.

Onlangs heeft Prof. Dr. J. Huizinga te Leiden gewezen op een ernstige fout bij het archiefwezen in Nederland gemaakt, namelijk, dat men de functie der archieven als instelling van historisch onderzoek opzettelijk op den achtergrond heeft geschoven, in plaats van haar aan te kweeken, tot groote schade van den voortgang der Nederlandsche geschiedvorsching.

Ook in de vaderlandsche archiefwereld zelf zijn kort geleden stemmen opgegaan, waarin gesproken wordt van een veranderde doelstelling en zelfs van de crisis, waarin het archiefwezen zich bevinden zou. Van belang is, dat hij deze beschouwingen een plaats wordt ingeruimd aan de gebleken wenschelijkheid van historische voorlichting voor publiek en administratie; zoo heeft Dr. Moll, oud-voorzitter van de Vereeniging van Archivarissen in Nederland, verleden jaar nog gewezen op de noodzaak aan de nieuwere

archieven een ook op de administratie georiënteerden inlichtingendienst te verbinden, terwijl ook op de jongste archivarissendag in het vaderland beschouwingen zijn gehouden over archieven als instellingen van historisch onderzoek, mede in verband met de zoo juist aangehaalde opmerking van Prof. Huizinga. Een andere stem uit de archiefpractijk [1]) zegt:

„De wetenschappelijke zorgen golden nagenoeg geheel den inlichtingendienst . . . . Met kracht wordt er voortdurend naar gestreefd, het Archief als informatorische bron op goed peil te handhaven". Ten slotte heeft enkele maanden geleden Dr. Bezoen te Amsterdam de stelling verdedigd — en daarmede komen wij dicht bij huis — dat de beoefening van de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië met een bureau voor inlichtingen te Batavia zeer gebaat zou zijn [2]).

De slotsom is deze, dat alom verlangd wordt, dat de archieven zullen zijn *levende* instellingen, van nut voor de landsadministratie, die de depotruimten met archivalia vult, èn voor het wetenschappelijk onderzoek, ter bevordering van de geschiedkennis. Ik moge hier nog aanhalen wat Prof. Colenbrander reeds in 1911 heeft geschreven: „Zoodra de archieven niet meer dagelijks noodig (zijn) „voor den loopenden dienst, behooren zij naar eene inrichting te „worden gebracht, waar zij niet worden weggestuwd als hinderlijke „rommel, maar verzorgd en beheerd als een niet te vervangen „nationaal bezit, als bouwstof van 's Lands historie. Verzorgd en „beheerd, dat wil zeggen toegankelijk gemaakt en toegankelijk „gehouden. Een rijksarchiefdepot is eene plaats waar de archieven „moeten worden *gebruikt*, niet enkel waar zij worden geborgen. „Een archiefschuur blijft even ver verwijderd van het ideaal van „een Rijksarchief, als een schilderijenschuur het zou blijven van „dat van een Rijksmuseum".

Buitendien ligt hèt voor de hand, dat op het Landsarchief meer dan op de archieven bijvoorbeeld in Nederland schriftelijke vragen om inlichtingen van historischen en anderen aard worden ontvangen, alleen al om de eenvoudige reden, dat de onderzoekers in Indië en uit het buitenland veelal niet in de gelegenheid zijn om zélf op het Landsarchief te komen voor een onderzoek. De betrekkelijk geïsoleerde ligging van ons archief maakt medewerking van

[1]) Uit het verslag van het gemeentearchief te Amsterdam over 1937.
[2]) Proefschrift: „Klank- en Vormleer van het Dialect der gemeente Enschede." 1938.

het archief-personeel bij de beantwoording van geschiedkundige vragen meer dan elders noodzakelijk. Het is opvallend, dat het nog jonge centrale archief van de Vereenigde Staten te Washington — een land waarin door de groote uitgestrektheid afstanden eveneens een rol van beteekenis spelen — dadelijk een behoorlijke verzorging van de historische voorlichting ter hand heeft genomen.

Niet alleen omdat de practijk reeds in deze richting wijst, maar vooral omdat de in het Landsarchief overgebrachte en nog over te brengen documenten de voornaamste bron van kennis voor de nieuwere geschiedenis van Nederlandsch-Indië vormen, is de aangewezen oplossing deze, dat de inlichtingendienst of het historische documentatiebureau bij het archief wordt ondergebracht.

Een dergelijke permanente instantie biedt het voordeel van weinig efficiënt gelegenheidsonderzoek te kunnen vervangen door continuïteit, terwijl slechts op deze wijze de noodige deskundigheid kan worden verkregen.

Voorts moet het gewenscht worden geacht, dat in Indië zelf kan worden beschikt over een onpartijdig, wetenschappelijk geleid informatiecentrum op historisch gebied, waarvan de cultureel-propagandistische beteekenis voor ons eigen land en ook — of misschien wel vooral — voor het buitenland niet onderschat mag worden. Het practische nut van een inlichtingendienst zal nog duidelijker blijken, zoodra hier te lande eenmaal hooger geschiedenisonderwijs wordt gegeven.

Maar wat vooral de waarde van den inlichtingendienst of het documentatiebureau zal uitmaken is, dat de zoo noodzakelijke inventarisatie der archivalia voortgang kan hebben *tegelijk* met de verwerking van den inhoud daarvan, met als gevolg een harmonische ontwikkeling van het Landsarchief als organisatie ten nutte van het algemeen. En ik moge hier citeeren, met een kleine variant, een reeds vele jaren geleden uitgesproken woord: „Niet slechts een „draaglijk, maar een voortreffelijk landsarchief te hebben, zijn wij „aan onze historie verplicht".

SEMI-PUBLIEKE EN PARTICULIERE ARCHIVALIA.

De situatie op archiefgebied in Engeland lijkt in bepaalde opzichten eenigszins op die hier te lande. Ook daar is één centrale archiefbewaarplaats, het Public Record Office, terwijl het archiefwezen buiten dit reusachtige depôt officieel nauwelijks geregeld

is. De „Master of the Rolls" — in feite dus de „Deputy Keeper of Public Records" — heeft officieel alleen zeggenschap over de archivalia, die ondergebracht zijn in het Public Record Office.

Om nu toch een bevredigende regeling van het archiefwezen te verkrijgen, is eenige jaren geleden opgericht „The British Records Association", waarvan de doelstelling luidt: „The objects „of the British Records Association shall be to promote the preserv- „ation and accessibility under the best possible conditions of „Public, Semi-Public and Private Archives: to take measures for „the rescue and distribution to recognized custodians of documents „which would otherwise be dispersed or destroyed: to arouse „public interest in, and to create a sound public opinion on matters „affecting Records: to ensure the co-operation to those ends of all „Institutions and Persons to interchange views upon matters of „technical interest relating to the custody, preservation, acces- „sibility and use of documents, and to receive and discuss Reports „on all these matters from its council, committees and sections as „provided below". Voorzitter is de „Master of the Rolls", terwijl personen of instellingen, die archieven beheeren of bezitten, in den ruimsten zin van het woord, lid kunnen worden van deze „association".

Het schijnt op het eerste gezicht zeer aantrekkelijk door het oprichten van een soortgelijke vereeniging hier te lande de ontwikkeling van het Indisch archiefwezen te bevorderen. Vooral de mogelijkheid van samenwerking met particulieren en particuliere instellingen, welke hierdoor ontstaat, verdient mijns inziens ten volle de aandacht. Ook in Indië komen vele afzonderlijke semi-publieke en particuliere archieven voor, waarvan de inhoud een waardevolle aanvulling beteekent op de uiteraard eenzijdige historische gegevens, vervat in de Gouvernements- of Landsarchieven.

Contact zoeken met gelijksoortige instituten kan niet anders dan nuttig zijn voor een door zijn ligging tot isolatie neigend archief als het Landsarchief, en niet alleen met archieven en dergelijke lichamen in Nederland, maar ook met soortgelijke instellingen in het buitenland. Hoezeer een dergelijk contact, behalve algemeen wetenschappelijke, ook practische resultaten kan hebben, moge blijken uit het volgende. In het Public Record Office te Londen wordt thans het archief van de „High Court of Admirality" onder handen genomen: daarbij kwam een serie stukken tevoor-

schijn, afkomstig uit een groot aantal buitgemaakte schepen van vreemde nationaliteit, ten opzichte waarvan door dit High Court als prijzenhof uitspraak was gedaan.

Aangezien onder deze schepen ook Oostindiëvaarders voorkwamen en een gedeelte van deze papieren van officieelen aard is, zouden zij normaliter in de archieven te Den Haag of Batavia ondergebracht zijn. Het is zeker niet uitgesloten, dat onder de zich in dit Engelsch archief bevindende Hollandsche documenten unica zijn, van belang voor onze koloniale geschiedenis.

GESCHIEDENIS VAN HET ARCHIEF.

Om een goed inzicht te krijgen in de organisatie en de taak van het Landsarchief is het o.m. noodig, dat een historisch overzicht wordt verkregen van de denkbeelden, die geleid hebben tot de oprichting van dit instituut in 1892. Voor de V.O.C.-periode is dit werk reeds gedaan door mijn voorganger, Prof. Dr. E. C. Godeé Molsbergen, in zijn „Geschiedenis van het Landsarchief tot 1816". [1])

Voor een geschiedenis van de vele ideeën en plannen, die in den loop der 19e eeuw zijn ontstaan voor de regeling van het archiefwezen hier te lande, worden thans de gegevens op het Landsarchief verzameld. Bijdragen daarvoor, van welken aard ook, zijn uiteraard zeer welkom. In het voorbijgaan wijs ik er op, dat een Indische archiefgeschiedenis niet alleen een beperkt belang behoeft te dienen, maar dat zij ook voor de ideeëngeschiedenis van dit land van beteekenis kan zijn. Deze cultuur-historische waarde wordt door Prof. Dr. H. T. Colenbrander aangeduid als hij zegt: „De „zorg voor zijn archieven is één der zaken, waarnaar de weten„schappelijke beschaving van een staat wordt afgemeten". [2])

Hoewel het hier niet de plaats is om de geschiedenis van het Landsarchief na te gaan, moge ik toch even een uitzondering maken voor twee gevallen, waarin van buitenaf, d.w.z. vanuit Nederland, adviezen over het archiefwezen hier te lande zijn gegeven.

De eerste keer is dit geweest in 1871, toen op verzoek van den Minister van Koloniën door den toenmaligen Archivaris van het Rijk, Mr. L. Ph. C. van den Bergh, zijn opgesteld een wetsontwerp

[1]) Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, deel LXXVI, jaarg. 1936, afl. I.

[2]) In „De dreigende desorganisatie van het Algemeen Rijksarchief", („De Gids", 1911).

tot regeling van het archiefwezen (met de overweging, „dat het „van algemeen belang is, dat de archieven van den Staat in „Nederlandsch-Oost-Indië behoorlijk worden verzameld, bewaard, „gerangschikt en die belangrijke Staatsstukken bij voortduring „onder een geregeld toezicht worden gesteld"), een „Instructie voor den Algemeen Kolonialen Archivaris voor Nederlandsch-Oost-Indië" (de huidige titel „Landsarchivaris" steekt bij deze weidsche omschrijving wel bescheiden af !) en een reglement voor het Algemeen Koloniaal Archief. Het heeft echter nadien nog ruim 20 jaar geduurd, voordat het Landsarchief werd opgericht.

De tweede maal dateert van 1923, toen het bestuur der „Vereeniging voor Archivarissen" in Nederland een schrijven richtte aan den Minister van Koloniën, waarin een voortreffelijke uiteenzetting werd gegeven van eenige richtlijnen voor de organisatie en de ontwikkeling van het Landsarchief, „dat toch de hoofdbron is „voor de Indische geschiedenis, die zelve weder eene der belang-„wekkendste en roemvolste bladzijden van onze eigene geschiedenis „uitmaakt. Aan dit archief behoort zeker niet minder zorg te „worden besteed dan aan de Nederlandsche archieven te beurt „valt . . . . ."

In dezen brief wordt ook gewezen op den weinig bevredigenden toestand van het archiefwezen in Indië, waar vrijwel geen toezicht bestaat op de archieven, die zich nog niet in het centraal archiefgebouw bevinden, en voorts op de omstandigheid, dat het Landsarchief niet voldoende wordt aangevuld uit de niet meer voor den dienst benoodigde documenten in de departementale, gewestelijke en plaatselijke archieven.

„Het is maar al te zeer te vreezen, dat zij door het stilzitten der „Indische Regeering verloren gaan en daarmede vele kostbare „gegevens voor de gewestelijke geschiedenis en de rechten der „inwoners." Derhalve wordt gevraagd om een geheele reorganisatie van den dienst. En dit belangwekkende document vervolgt dan:

„Het bestuur . . . . had de behoefte dat alles onder de aan-„dacht Uwer Excellentie te brengen, overtuigd dat Zij de juiste „wegen zal vinden om in dezen een meer bevredigenden toestand „in het leven te roepen — want verbetering van Indië uit is niet „te verwachten. Wel bloeit daar het Bataviaasch Genootschap, dat „zich voor de geschiedenis van Indië zoo verdienstelijk maakt. Maar „daar de raadpleging der Nederlandsch-Indische archieven zoo „weinig gemakkelijk wordt gemaakt, heeft de aandacht der Indische

„historici zich veeleer op de oudste geschiedenis van Indië, op den „Hindoe- en den Mohammedaanschen tijd geconcentreerd, en zich „van den tijd der Compagnie en den lateren afgewend. De stoot „moet uit Nederland komen . . . . opdat ons Indië in dat „opzicht niet langer achtersta bij de vroegere Nederlandsche „bezittingen in Voor-Indië en Ceylon, en sinds onlangs ook Zuid-„Afrika, over welker archieven, ook uit den Hollandschen tijd, „het Engelsche bewind zijne goede zorgen uitstrekt, onze regeering „ten voorbeeld".

Een noodkreet, beheerscht maar dóórdringend, en tevens een program. Gelukkig heeft deze kreet weerklank gevonden : de vooruitgang sedertdien is met feiten aan te toonen. En wat meer is . . . . de verbetering is tòch van Indië uit gekomen. Daar is de waardige behuizing in het paleis-landhuis van Reinier de Klerk aan het Molenvliet, waarheen het Landsarchief in 1925 werd overgebracht; daar is de „Instructie voor den Landsarchivaris", opgenomen in het Bijblad op het Staatsblad no. 12459 en tenslotte moet — wat het Bataviaasch Genootschap betreft — gewezen worden op de recente oprichting van een afdeeling geschiedenis, welke zich mede ten doel stelt verbetering van de historische outillage hier te lande te verkrijgen. Maar ondanks dezen tastbaren vooruitgang mogen wij niet luide juichen, nauwelijks zachtjes, want nog steeds moet — helaas — van een achterstand op archiefgebied gesproken worden. Een modern brandvrij depôt voor de archivalia, aanstelling van geschoold archiefpersoneel, een wettelijke regeling van het archiefwezen en de openbaarheid der archivalia in Indië zijn redelijke wenschen voor de toekomst niet alleen, zij vormen tevens een inventaris, een „inventaire sommaire" van den Indischen achterstand.

Zoolang deze wenschen niet in vervulling zijn gegaan, kunnen het eenige wetenschappelijke archief en het archiefwezen in dit land niet voldoen aan de eenvoudige, maar strenge eischen, die in ieder beschaafd land op dit gebied gesteld en vervuld zijn. Moge de achterstand spoedig ingeloopen worden !

SLOT.

Bijna 50 jaar geleden schreef Professor P. J. Blok nog in „De Gids" : „Een archief is nog voor velen als de „Bibliotheek van den „liefhebber", door de Génestet zoo onverdiend mishandeld : iets „droogs, iets dors, maar tevens — mirabile dictu — iets vochtigs,

„iets levends van papierwormen, kortom iets onaangenaams, iets „griezeligs : de archivaris is voor hem een uitgedroogd manneke, „gekromd door het buigen over de gele papieren, wier kleur op „hem is overgegaan, een soort van de wereld afgestorven en „daardoor vrij onschadelijk monomaan, die zich opsluit in zijne „met boeken en papieren opgevulde vertrekken".

„Er zijn er, die de begrippen archief en oudheidkundig museum „vereenzelvigen. Ik weet zelfs iemand, die het ervoor houdt, dat „in een archief mummiën bewaard worden. In verband met zulke „denkbeelden wordt de archivaris een liefhebber van oudheden, „die zich vooral ophoudt met het verzamelen van scherven en oud „roest en met het opstellen van min of meer gewaagde genealo- „gieën ten behoeve van ijdele of op erfenissen beluste personen". [1])

Hoe is dit alles veranderd in de afgeloopen halve eeuw ! Ik vlei mij met de hoop, dat de lezer van dit artikel den indruk zal krijgen, dat de archieven in den tegenwoordigen tijd niet meer zijn een massagraf voor oude documenten en een aangename rustplaats voor slaperige beambten, maar dat de dorre en tegelijk griezelige bewaarplaatsen uit de verbeelding plaats gemaakt hebben voor frissche instellingen, levend voor publiek en personeel. Was de archivaris van vroeger wellicht vaak min of meer een zonderling, die de rest van het menschdom moest overtuigen van het wetenschappelijk nut van zijn nasporingen en onderzoekingen, thans wordt zijn opvolger in Europa gedreven door het gevoel, dat de archieven voorzien in maatschappelijke behoefte, een „besoin social" geworden zijn. De Spaansche cultuurphilosoof José Ortega y Gasset heeft dit nog onlangs in een eenigszins ander verband [2]) zoo uitgedrukt: „ . . . l'individu . . . trouve déjà qu'il n'est pas nécessaire „que lui-même éprouve originairement ce besoin; car il le trouve „dans l'air, dans l'atmosphère, comme quelque chose de reconnu, „on ne sait pas justement par qui, comme un besoin que semblent „ressentir „les autres", cet ensemble vague que sont „les autres", „ce mysterieux substrat de tout le social".

Men moet het gezien hebben om het te kunnen beseffen, dit enthousiasme, dezen stillen ijver, deze bijna pieuze zorg, die men daar heeft voor de archivalia, „relics of the past". Het document, het oude papier zelf is een historische realiteit geworden en daarmede

[1]) „Onze Archieven", door Professor P. J. Blok in „De Gids", 1891 L.
[2]) „Mission du Bibliothécaire", door José Ortega y Gasset, opgenomen in het tijdschrift „Archives et Bibliothèques" 1935.

zijn de bewaring en verzorging van deze sprekende overblijfselen uit het verleden — fragieler soms dan de bijna immaterieele kunstproducten van de oud-Hollandsche en oud-Venetiaansche glasblazerijen — tot groote hoogten gestegen. De gemoedsinstelling van den archivaris tegenover het document is mede principieel gewijzigd: het is niet langer de „rücksichtsloser Historiker", die, slechts waardeering vindend voor wat het archiefstuk op zijn persoonlijke vragen antwoordt, als een stormwind over de documenten vaart, neen, de moderne archivaris is de rustige en liefdevolle verzorger van den hem toevertrouwden schat, dien hij in zijn historische structuur moet trachten te doorgronden en te reconstrueeren.

Deze veranderde instelling is naar mij lijkt een gevolg van een zekeren ommekeer in geesteshouding, die in de Westersche cultuurlanden sedert eenige tientallen jaren merkbaar is. Het is de toenemende neiging naar historische oriëntatie, naar het zoeken van fundament in het verleden. „Sous la surface de notre époque germe „déjà — sans que les individus l'aperçoivent encore — un nouvel „impératif radical de l'intelligence : l'impératif radical de la con- „science historique. Bientôt surgira, avec une évidence pleine „d'énergie, la conviction suivante : que, si l'homme veut vérita- „blement éclaircir son être et son destin, il lui faut parvenir à la „conscience historique de lui-même, c'est-à-dire se mettre „sérieusement à faire de l'histoire, comme vers 1600 il s'est mis „sérieusement à faire de la physique". Aldus Professor Ortegay Gasset in zijn artikel „Mission du Bibliothecaire" [1]).

Dit citaat geeft in weinig woorden weer wat ik zoo juist aanduidde met den ommekeer in de geesteshouding in Europa. Het spreekt vanzelf, dat indien het inzicht van dezen Spaanschen historicus juist is — en hij staat niet alleen — de archieven als rijke vindplaatsen van historische waarden een steeds toenemende beteekenis krijgen, terwijl de zorg, die thans aan de documenten wordt besteed, in de komende jaren rijke vruchten moet afwerpen voor de uitdijende wetenschap der geschiedenis. Moge de voorspelling van Ortega nu nog wat voorbarig lijken, zeker is het toch, dat men thans allerminst kan bepalen welke beteekenis de archivalia — en dit geldt principieel voor elk stuk — voor toekomstige onderzoekingen zullen hebben. Het is dit gevoel, dat voor den modernen archivaris het archiefstuk als document tot een histo-

[1]) Zie hierboven.

rische realiteit maakt en de welhaast overdreven lijkende bewaking en verzorging van de archivalia in de Westersch georiënteerde landen verklaart.

En voor hen, die de zinnen van Ortega y Gasset hoofdschuddend hebben gelezen, wil ik eindigen met een korte, maar sprekende aanhaling uit het onlangs verschenen boek [1]) van Huizinga: „Voor de nieuwere geschiedenis was het vooral de openstelling „der archieven, die een groote mate van methodische verfijning „mogelijk maakte, waardoor de stelligheid en betrouwbaarheid, „en ook de veelzijdigheid van het historische product ten zeerste „verhoogd werden".

Is het dan verwonderlijk, dat het uitgedroogde archiefmanneke van vroeger nu heel wat fleuriger is geworden en zich een nuttig lid voelt van de maatschappij?

Mei/Nov. 1938.

[1]) „De wetenschap der geschiedenis", Haarlem 1937, p. 18.

ECONOMISCH ONDERZOEK VAN DE INHEEMSCHE SAMENLEVING IN ZUID-WEST-CELEBES

DOOR Dr. C. NOOTEBOOM.

Het volkenkundig onderzoek in den Indischen Archipel is volgens bijna algemeene erkenning der ethnologen nog in een zeer jong stadium. Wel is er sedert vele tientallen van jaren door enkele vakgeleerden en vele toevallige ethnografen een uitgebreide literatuur gevormd, doch indien men het door juiste waarneming en exacte wedergave voor de volkenkundige wetenschap bruikbare gedeelte daarvan vergelijkt met al hetgeen aan een systematische bestudeering der betrokken kulturen nog overblijft om te doen, komt men tot de slotsom, dat een op duizend of meer de juiste verhouding aangeeft tusschen het bestudeerde en het nog onbekende.

Grooter nog is wellicht deze wanverhouding ten aanzien van de economische volkenkunde, anders gezegd dat gedeelte onzer koloniale economie, dat in het bijzonder betrekking heeft op de inheemsche samenleving. Zeer talrijk zijn de verspreide gegevens over het voorkomen van takken van nijverheid, van vormen van landbouw en veeteelt en andere middelen van bestaan. Zelden gaan deze gegevens dieper dan een bloote vermelding of simpele beschrijving. Het belang van een bepaald middel van bestaan voor de geheele economische en kultureele omgeving is zelden of nooit vastgesteld. Toch is dit een richting voor mogelijk wetenschappelijk onderzoek,

die zoowel voor de volkenkunde als voor de economische weerbaarmaking van het volk van het grootste belang is. Koloniaal bestuur en wetenschap zouden er beiden mede gediend zijn. Met enkele voorbeelden wil ik dit duidelijk maken.

Voor de Soembaneezen van Oost-Soemba is een periode van voedselgebrek een jaarlijks terugkeerend verschijnsel. Ieder jaar tegen den oogst zijn de voorraden van den vorigen oogst uitgeput en moet men naar middelen uitzien om zich te helpen. Gewoonlijk gelukt dit gemakkelijk door het verschil in oogsttijden in bergen en kuststreek. De bergbewoners hebben van dit verschijnsel minder last dan de kustmenschen, daar er in de bergen meer regen valt en daardoor gemakkelijk ruimere oogsten worden gekregen. Zij zijn reeds in staat in October, bij het invallen der eerste regens, maïs te planten, die in Januari een kleinen oogst levert. Op dat oogenblik is er ieder jaar groote schaarschte aan de kust, waar de regentijd eerst in December pleegt te beginnen. De kustbewoners reizen dan naar de bergen met goederen, waaraan men in de hoogere streken gewoonlijk behoefte heeft. Klappers, kalk, zout, weefsels behooren tot de meest gezochte waren. Tegen deze goederen wordt in de bergen een gedeelte van den nieuwen oogst ingeruild. Een ander deel wordt op crediet aan de strandbewoners afgestaan, tegen belofte van terugbetaling uit den aanstaanden oogst aan de kust. Is de eerste maïsoogst in de bergen opgebruikt en de rijst nog niet rijp, dan vinden de bergbewoners op hun beurt weer hulp aan het strand, waar intusschen ook de maïs geoogst kan worden. Credieten worden ingevorderd en aankoopen gedaan tegen producten als sirih en pinang, potten van aardewerk en andere voortbrengselen. Ieder individu heeft in dit ruilverkeer zijn vaste connecties, zeer vaak in combinatie met feitelijke of classificatorische banden van zwagerschap.

Het verkeer is zeer aan vormen gebonden. Zoowel bezoeker als gastheer wenden minderwaardigheid en armoede voor. Van de zijde van den gastheer wordt dit gelogenstraft door groote gastvrijheid en rijk onthaal. Indien gast en gastheer tot elkaar in termen van zwagerschap staan, wordt de zaak meer ingewikkeld. Komt een gast bij een echte of potentieele vrouws broeder, dan heeft hij voor zijn „zwager" behalve de gewone ruilgeschenken nog mede te nemen een voorwerp, dat behoort tot de door de traditie bepaalde bruidsschatgoederen, zooals een paard, of een gouden sieraad. Komt iemand echter bij den echten of een potentieelen echtgenoot

van zijn zuster, dan zal hij steeds een voorwerp geven, dat deel kan uitmaken van de gewoonlijk ter beantwoording van den bruidsschat betaalde wedergave, zooals een mannendoek of een sarong, dan wel een voorwerp van kralen. De gastheer beantwoordt zoo'n geschenk altijd met een voorwerp van den tegengestelden aard. Bruidsschatgoederen worden beantwoord met voorwerpen, die behooren tot de wedergave en omgekeerd. Van zulk een versterking der bestaande banden behoort vervolgens kennis te worden gegeven aan de clangodheid (*marapoe*) van den gastheer, onder medeaanroeping van den *marapoe* van den gast. Daarbij behoort een varken of een geit te worden geslacht.

De jaarlijks terugkeerende tijd van voedselgebrek kan op deze wijze in gewone omstandigheden gemakkelijk worden overbrugd. Moeilijker wordt alles als ten gevolge van oogstmislukking hier of daar de schaarschteperiode te snel intreedt. Doch ook dan wordt langs de gewone wegen het noodige levensonderhoud gevonden, terwijl men terzelfder tijd vaak de familiebanden weet aan te halen. Een familielid, dat zijn door misoogst getroffen verwant niet kan helpen, zal op zijn beurt den steun inroepen van andere, verder af wonende relaties. Ook een geregelde ruilgenoot zal bij zijn andere verder wonende betrekkingen hulp zoeken. De ruilexpeditities worden zoo noodig verder uitgestrekt en nieuwe relaties aangeknoopt. Door deze economische banden is ook misoogst op Soemba op zich zelf een weinig onrustbarend verschijnsel. Plaatselijke mislukking van het gewas wordt opgevangen langs door de traditie vastgelegde paden. Eerst als er misgewas over grootere gedeelten van het land heerscht, kan dit tot moeilijkheden leiden.

Afgezien van deze regelmatig terugkeerende indekking van voedseltekorten, ten deele langs dezelfde wegen, ten deele langs eigen, eveneens in de traditie wortelende banen, kent men een ander ruilverkeer, dat de producten van de kust in de bergen, de bergproducten naar de strandbewoners brengt. Bij dezen handel sluiten zich velerlei producten van nijverheid aan. Gouden en zilveren sieraden, geweven doeken, houtsnijwerk, fraai vlechtwerk en vele andere voortbrengselen vinden langs deze paden incidenteel hun weg. Ook paarden, karbouwen en varkens worden verhandeld. Het geheele gebied van Oost-Soemba is overdekt met een fijn vertakt systeem van ruilrelaties, die voor een groot deel tevens familierelaties zijn; deze betrekkingen brengen aan ieder zijn behoefte met onder normale omstandigheden vrij groote zekerheid.

Tevens onderhouden en versterken zij gestadig de banden van vriendschap en familie, die een factor van groote bestendigende waarde in de kultuur vormen.

Het is daarom voor den onderzoeker van een bepaalden vorm van nijverheid niet alleen van belang de techniek en de gebruikte materialen vast te stellen en vast te leggen wat de arbeidsverdeeling is, doch van wellicht nog grooter beteekenis moet voor hem zijn de rol, die door het product van den betrokken tak van industrie wordt gespeeld in de behoeftevoorziening, het ruilverkeer en het geheele maatschappelijk leven.

De groote volkenkundige Malinowsky heeft in zijn merkwaardige studie „The Argonauts of the Western Pacific" het ruilverkeer geschilderd, dat tusschen de kultureel en taalkundig zeer veel van elkaar verschillende bewoners van den ring van eilandengroepen ten Oosten van Nieuw-Guinea van het uiterste gewicht is in de vervulling van vele levensbehoeften. De ruggegraat van dit ruilverkeer is een systeem van vriendschapsbanden tusschen individuen, onderhouden door geschenken en tegengeschenken van uit schelpen gemaakte sieraden, zooals halskettingen en armbanden. Dit ceremonieele ruilsysteem met voorwerpen van meer religieuze dan economische waarde is gebonden aan zeer strenge wetten. Het in het *kula*-systeem aan elkaar verbonden zijn van twee individuen beteekent, dat ieder van hen op de hulp en den bijstand van zijn partner kan rekenen, als hij zich in diens land bevindt. Doch met een *kula*-partner kan men geen handel drijven; afdingen is tusschen hen onmogelijk. Deze vriendschapsverhouding in een ceremonieel verkeer gebruikt men om met anderen in het land van zijn partner veilig en zonder overlast te kunnen handelen. Het is de weg, waarop de vervulling van velerlei levensbehoeften tot stand komt.

Zoo is het op Soemba en zoo is het bij de Malanesiërs ten oosten van Nieuw-Guinea. Zoo is het ook bij vele volkeren, die nog niet voldoende werden onderzocht. Waarschijnlijk gaan bijna alle gevallen van economischen ruil in primitieve samenlevingen gepaard met een versterking van sociale betrekkingen en maakt het bestaan der sociale banden het economisch verkeer mogelijk.

Ook op den Zuidwestelijken arm van Celebes, dus in het Makassaarsch-Boegineesch taalgebied, bestaat een netwerk van handelsverkeer. Sommige draden zijn er van bekend en maken het bestaan van de overige tot zekerheid. Allereerst is er de jaarlijks terugkeerende gewoonte in andere streken met den oogst te gaan helpen.

Bonieren en lieden van Soppeng komen naar de westkust en naar Sindjai en Boeloekoemba in het Zuidoosten. Menschen van Gowa en Galesong komen naar Maros en Zuid-Pangkadjene. Menschen van Takalar gaan naar Segerie en Mandalle en wellicht nog meer noordelijk. Van uit Pangkadjene gaat men naar Pare-Pare en Pinrang. En deze loonoogsters zijn niet altijd de behoeftigen, de paupers. Vrij welgestelde lieden begeven zich voor dit doel naar ver gelegen streken. Ook is er de algemeen in de wereld voorkomende uitruil van zeeproducten tegen voortbrengselen van het bergland. Hoofdzakelijk suiker is hier het product, dat de bergen leveren. Van de kust komen visch, zout en kalk. Droge gronden, ongeschikt voor sawahkultuur, leveren de knolgewassen, waar de sawahbewerkers zich tegen den tijd van den nieuwen oogst mee behelpen. Het overigens slecht bedeelde Djeneponto levert aan groote gedeelten van het land het noodige zout. Langs de zuidkust komen ook de grootste pottenbakkerijen voor, die hun producten over groote afstanden verhandelen. In een jaar als dit, waarin de oogsten in het Zuiden zijn tegengevallen, wordt de geheele westkust overstroomd met de producten der aardewerkindustrie. Vele prauwladingen aardewerk van allerlei vorm worden aan de rivieren van Djeneponto, Maros en noordelijker nog gelost en verhandeld.

De vleeschvoorziening van de stad Makassar wordt verzorgd door den aanvoer van karbouwen uit de omgeving van Pare-Pare, in het bijzonder Pinrang. De buffels worden in kudden langs den grooten weg naar de stad gebracht. Kippen worden geleverd door de onderafdeeling Boeloekoemba. Langs de geheele zuid- en westkust worden in het seizoen de djeroeks van Saleier verhandeld. Tot in Pare-Pare toe komen er honderden aan de markt.

Als de kleine landbouwer in het Zuiden van de onderafdeeling Pangkadjene in November er over gaat denken zijn sawah te ploegen, gaat hij vaak naar Gowa om karbouwen te koopen. Deze gebruikt hij gedurende de sawahbewerking. Is na het uitplanten van de bibit het voer voor de beesten schaarsch geworden, dan verkoopt hij de dieren weer; zij gaan vaak voor de slacht naar Makassar.

Als in normale tijden met goede copraprijzen de Mandareesche schipper zijn vracht copra in Makassar heeft verkocht en de oogst langs de westkust is afgeloopen, valt hij de Segeri-rivier binnen om er rijst voor de ten opzichte van dit product arme Mandarkust in te slaan.

Dit zijn slechts enkele grepen uit het bonte geheel. Zij zijn geheel willekeurig gekozen, daar het toeval ze onder mijn aandacht bracht. Het fijn vertakte systeem, waarin zij passen, is niet vaststaand, onveranderlijk; integendeel is het zeer levend. Het wijzigt zich voortdurend onder den drang der veranderende behoeften en de ontwikkeling der mogelijkheden. Ook dit moge met enkele voorbeelden worden verduidelijkt.

Voor eenige tientallen jaren was het gebruik van ploegvee in de onderafdeeling Pangkadjene een luxe, die alleen voor den hoogsten adel bereikbaar was. Tegenwoordig heeft bijna iedere landbouwer, hoe gering het door hem te bewerken sawahareaal ook is, in den ploegtijd de beschikking over karbouwen. Het spreekt vanzelf, dat dit belangrijke wijzigingen in de economische verhoudingen medebrengt. De behoefte aan veeweide is zeer veel grooter geworden. Men is zelfs gedwongen in sommige gevallen zijn vee van sawahbewerking tot sawahbewerking buiten de onderafdeeling te brengen. De kampong Kadjoeara brengt sedert een lange reeks van jaren ieder jaar een kudde van ongeveer vijftig stuks naar de bergen van Telloe Limpoe.

De vervoersmogelijkheden hebben heel grooten invloed. Het vervoer van djeroek van Saleier gebeurt grootendeels per prauw direct naar Makassar en van daar per vrachtauto verder langs de Westkust. Een ander gedeelte gaat per prauw tot Boeloekoemba en voor zoover daar niet direct verkocht, per vrachtauto naar Makassar en het Bone'sche. Visch uit de vischvijvers van Mandalle en Segerie gaat per rijwiel via Boeloe Doea tot aan Soppeng. Ook de visch uit de zuidelijke vijvers van de onderafdeeling Pangkadjene en van Maros wordt voor een deel per rijwiel (gedurende den nacht) naar Makassar vervoerd. Een ander deel gaat per zelfde gelegenheid langs de bestaande autowegen de bergen in, waar het gewoonlijk in geroosterden toestand grif door de bevolking wordt gekocht. In de allerlaatste jaren heeft het vervoer per driewielerfiets groote verandering gebracht.

De groote hoeveelheden visch, die vele kustvijvers tegenwoordig aan de markt brengen (bandeng, kakap, garnalen), waren vroeger ongekend. Sinds de invoering van de Landrente, die ook op de vischvijvers rust, hebben vele eigenaars, die vroeger hun bezit als een luxe beschouwden, zich toegelegd op doelbewuste exploitatie, waardoor de opbrengsten tot in het fantastische zijn gestegen. Het verhandelen van dit product heeft ongetwijfeld het geheele systeem beïnvloed.

Het systeem van den goederenruil leeft dus, het groeit en sterft af, onophoudelijk. Het is duidelijk dat iedere poging tot welvaartsvermeerdering zich er aan zal moeten aanpassen, zooals het zich op het moment voordoet. Sluit een nieuwe maatregel er niet bij aan, dan zal de levende menschengemeenschap trachten het nieuwe om te vormen, tot het kan worden geabsorbeerd. Is absorptie niet mogelijk, dan leidt het misschien gedurende eenigen tijd zonder invloed van buiten een kwijnend bestaan, om te verdwijnen als de invloed ophoudt. Niet-aanpassing bij het bestaande, dat is de tragedie van zoovele welvaartswerken, door bestuur en speciale diensten ondernomen. Het is de bron van de mislukking van een groot gedeelte der goed bedoelde en met ijver en voortvarendheid ingevoerde maatregelen. [1])

Dit systeem althans in groote lijnen te kennen, met zijn verbondenheid aan velerlei sociale verhoudingen — men denke o.m. aan de rol, die de betrekking heer tot dienaar, de oude verhouding van meester tot slaaf, nog altijd speelt [2]) — en zonder twijfel nog altijd aan religieuze begrippen, zou een onschatbaar voordeel zijn voor allen, die actief met de bevolking van dit gebied in aanraking komen. Kennis dezer verhoudingen zal het aantal misslagen kunnen terugbrengen en het vaak weinig hoopgevende werk der welvaartstimulatie een basis geven, die teleurstellingen en vergeefschen arbeid voorkomt. Aanpassing aan het bestaande is slechts mogelijk als het bestaande gekend wordt. Willekeurige details, zonder eenig verband met elkaar, liggen er in vele memories en ambtelijke nota's van bestuursambtenaren en van ambtenaren der speciale diensten. Al deze details hebben weinig waarde, indien zij niet gekend worden in hun onderling verband en in hun wisselwerking met de geheele samenleving. Een monografie over dit onderwerp, die zou kunnen worden geschreven, zou niet mogen ontbreken op de kantoren van alle landbouwconsulenten, alle veeartsen, alle houtvesters en niet van de binnenvisscherij. Doch bovenal niet in de boekerijen der bestuurskantoren. Bijna alle diensten dragen hun ambtenaren de samenstelling van economische monografieën op.

[1]) Hiermede wil niet ontkend worden, dat vele en belangrijke maatregelen ten goede zijn gekomen aan de bevolking. Behalve de weinige gevallen, die bij het bestaande aansloten, is het meerendeel daarvan onder economischen of feitelijken dwang ingevoerd. Men denke aan het moderne wegennet, aan irrigatiewerken en den invloed van veiligheid van persoon en goed.

[2]) Ook familiebanden spelen een rol.

Landrentedienst, volkscredietbank, landbouwvoorlichting, boschwezen, binnenvisscherij, allen hebben naast hun directe werkzaamheden de samenstelling van monografieën tot taak. De bestuursambtenaren zijn gehouden in hun memories economische verhoudingen te schilderen. Jaarlijks moeten bijdragen voor het Verslag van Bestuur en Staat worden ingediend. Zeer veel van dit alles is brokwerk. Elders geeft het doubletten. Vaak wordt er van anderen overgeschreven. Dat er behoefte aan economische beschrijving bestaat, ook bij de vele technische diensten, blijkt uit den algemeenen eisch daartoe. Een algemeene monografie spaart vele speciale ambtenaren werk, dat zij naast hun toch meestal reeds veel omvattenden arbeid bezwaarlijk kunnen verrichten. Binnen het raam van de algemeene beschrijving kunnen zij hun bijzondere vakeischen gemakkelijk inpassen. Voor de zijde der Overheid dus groote winst.

Wat zijn de voordeelen van een onderzoek, als bovenbedoeld, voor de wetenschap? Ik bepaal mij tot de voordeelen voor de Volkenkunde, die mijn terrein is. Het Makassaarsch-Boegineesche kultuurgebied van Zuid-Celebes is zeer moeilijk te benaderen gebleken volgens de geijkte methoden. Studie der inderdaad zeer uitgebreide literatuur kan veel resultaten geven, doch bijna altijd met een perspectief in het verleden, daar er in de laatste eeuwen en in het bijzonder gedurende de laatste veertig jaren veel veranderd is. Voor kennis der hedendaagsche maatschappij is de waarde der letterkunde betrekkelijk. Een moeilijkheid is daarbij nog, dat de geschriften alleen toegankelijk zijn na het verwerven van een diepgaande kennis van den vrij veel omvattenden talenschat van dit gebied. Behalve Boegineesch en Makassaarsch komen er verschillende dialecten in aanmerking.

Het benaderen van deze kulturen van de zijde van den godsdienst brengt ook zijn moeilijkheden mede. De tegenwoordige officieele godsdienst is de Islam, die vaak als een vernis over het godsdienstig leven heen ligt en waarop vele pogingen tot het doordringen in de restanten van het oude, voor-mohammedaansche afglijden. Bovendien zijn uit dit oude verschillende anti-gezagsbewegingen voortgekomen (Karaeng Data, Daeng Pabarang, enz.), die met kracht van wapenen moesten worden onderdrukt. Iedere poging tot het leeren kennen van het achter den Islam staande godsdienstig leven wordt door de menschen gewantrouwd, daar men zulke onderzoekingen gewoon is bij onderdrukking van z.g. oud-inheemsche

bewegingen, die vaak voor betrokkenen allerlei onaangename gevolgen hebben.

De sociale organisatie biedt ongetwijfeld betere kansen. Zoowel de studie der familieverhoudingen als de inrichting der inheemsche rijken en kleinere gemeenschappen bieden goede perspectieven. Ook de studie der standenindeeling is zeer belangrijk (men denke aan de dissertatie van Dr. Friedericy). Veel van dat alles is echter, hetzij in een periode van snelle vergroeiïng of ontwikkeling (familieverhoudingen), hetzij door invloeden van buiten ontwricht en gefixeerd (organisatie der inheemsche rijken).

De economische zijde der samenleving is veel gemakkelijker te benaderen, omdat, niettegenstaande snelle groei en ontwikkeling, althans wijziging, tegen ontwrichting en vastgroeien door de Overheid angstvallig werd en wordt gewaakt. We kunnen zeker zijn in de economische zijde dezer kulturen een levende werkelijkheid te vinden, die ondanks vaak zeer krachtige beïnvloeding door de wereldeconomie, altijd eigen en nieuwe wegen wist te vinden. Tijdens en door de studie van de voortbrenging, het goederenverkeer en de comsumptie zal de onderzoeker zonder twijfel in aanraking komen met de meest levende onderdeelen van sociale organisatie en godsdienstig leven. Het is mijn overtuiging, dat een eventueel volkenkundig onderzoek in deze streken behoort te beginnen aan het economische facet van den diamant der maatschappij.

Pangkadjene, September 1938.

EEN LITTERAIRE FACULTEIT OP KOMST?

DOOR Prof. Dr. J. Ph. DUIJVENDAK

Het vraagstuk van de oprichting ener litteraire faculteit hier te lande is weer actueel geworden. Toch is, als men in deze zaken een publieke opinie zuiver kan samenvatten, het enthousiasme ervoor niet bijzonder groot te noemen en is de algemene stemming ongeveer deze: men kan er eigenlijk niet buiten en men kan er moeilijk tegen zijn, als de oprichting aan de orde wordt gesteld en geen zware financiële offers vraagt. De eerste van deze beide voorwaarden is vervuld door een Volksraaduitspraak van dit jaar en ook aan de tweede is voldaan blijkens de berekeningen, welke te dezen aanzien reeds vroeger zijn gemaakt. De kosten zijn, ruw geschat, niet hoger dan die welke gepaard gaan met de oprichting van een middelbare school van tien klassen. Dit jaar heeft de Volksraad er geen uitvoerige beschouwingen aan gewijd; in een vorige zitting echter, toen het niet gekomen is tot een definitieve uitspraak, waren er vele aarzelende stemmen, die op allerlei bezwaren wezen, welke men niet zonder meer terzijde kan schuiven, ook al meent men dat het er toch wel van komen moet. Welke zijn deze bezwaren?

Voorop moet gesteld de herinnering, dat het niet gaat om de oprichting van een volledige litteraire faculteit, die trouwens ook in Nederland aan geen enkele Universiteit bestaat, maar dat alleen aan de orde is de studie van de „taal- en letterkunde van de Indische Archipel"; anders gezegd, de Indonesische sectie van een litteraire faculteit. Hieraan zou men dan in de loop der jaren kunnen aanknopen om tot een meer volledige opbouw te geraken, al naar de

omstandigheden dit wenselijk en mogelijk maken. Volgens de plannen, voorzover deze gepubliceerd zijn, zou men reeds terstond een historische sectie erbij willen voegen (Nota van het Departement O. en E., gepubliceerd in het tijdschrift Djawa, 1930). En nu dan de bezwaren. Deze studie is lang (tot het doctoraalexamen minstens zes jaar) en zij is kostbaar door de talrijke onmisbare boeken. Indië heeft wel behoefte aan een beperkt aantal doctoren in de Indische letteren (leraren, wetenschappelijke ambtenaren, Volkslectuur, Kantoor Inlandse Zaken), maar deze markt zal zeer spoedig overvoerd zijn; kan men dit beperkte aantal niet beter laten opleiden in Holland, waar de studenten voor hun wetenschappelijke vorming een zoveel ruimer achtergrond zullen vinden? Deze beide bezwaren tezamen genomen komen hierop neer: beperkt men de toeloop niet tot het maatschappelijk benodigde aantal, dan zal men zienderogen een wetenschappelijk proletariaat kweken; beperkt men de toeloop of is deze uit zich zelf gering door de zware eisen, dan loont de faculteit de moeite niet en zullen de collegebanken spoedig leeg staan.

Deze argumenten zijn niet te ontzenuwen. Men kan er slechts het volgende tegenover stellen en dit naar eigen opvatting meer of min zwaar laten wegen. Ten eerste kan men niet eeuwig *blijven* verwijzen naar Holland als naar het land met de wetenschappelijke achtergrond en men moet ergens eigen grondslagen leggen. Ten tweede is een faculteit niet alleen een instelling voor Hoger Onderwijs, maar tevens centrum van studie; behalve docenten zijn hoogleraren ook wetenschappelijke ambtenaren, het een meer dan het ander naar gelang de uitgebreidheid van hun onderwijs- en examineertaak. En tenslotte, los van dit alles, is er de overweging, welke wel de springveer is van alle plannen ten deze, dat het toch eigenlijk een anomalie is, dat men om taal- en letterkunde of cultuur in de ruimste zin van dit land te bestuderen, alleen in Nederland en niet in Batavia terecht kan. Dit is zonderling, vooral als men van mening is, dat begrip van eigen inheemse cultuur niet een buiten het leven staande liefhebberij is, maar een noodzakelijke factor voor de zich ontwikkelende maatschappij van Nederlandsch-Indië.

Tussen deze pro's en contra's — ik geloof de voornaamste te hebben genoemd — slingert het oordeel over de wenselijkheid ener litteraire faculteit heen en weer. De litteraire faculteit, in hoofdlijnen gedacht volgens het enige voorbeeld, dat ervan bekend is, dat is de Nederlandse. *Heeft* Nederlandsch-Indië hieraan behoefte?

Ik zou de vraag anders willen stellen en U willen verzoeken een ogenblik niet te denken aan een litteraire faculteit. Dan zou ik willen vragen: waaraan heeft Nederlandsch-Indië, op cultureel gebied, behoefte?

Dit land heeft behoefte aan een uitgebreide kring van Inheemsen, die vertrouwd zijn met hun eigen cultuur in de ruimste zin van het woord en die cultuur weten te plaatsen in het juiste verband tot de cultuur van andere landen. Het heeft behoefte aan goed onderlegde intellectuëlen, die leiding kunnen geven in de verwarring van deze overgangstijden, die hun eigen taal beheersen en aan het groeiproces dier talen juiste banen kunnen wijzen, die de pers kunnen leiden, die de maatschappelijke en economische vraagstukken kunnen overzien, die de gedachtenwereld van hun eigen volk kennen en begrijpen. Westers gevormd, natuurlijk; maar gericht op eigen volk en maatschappij. De middelbare school kan deze vorming niet geven, daar zij de Westerse kennis bijbrengt, die vereist is voor het bekleden van een ook maar enigszins leidende positie in deze maatschappij; of zij het niet in meerdere mate kon doen dan thans met weinige uitzonderingen (zoals de A I afdeling der A.M.S. te Jogjakarta) het geval is, wil ik hier terzijde laten. Het is onderdeel van de taak van Hoger Onderwijs om de Inheemsen, die in het Middelbaar Onderwijs van hun cultuurbasis vervreemd zijn, weer hierheen terug te voeren op een hoger en critisch plan. De ontwikkeling van deze landen zou in de toekomst wel erg raar — althans erg Westers — moeten verlopen, indien deze maatschappij geen behoefte zou hebben aan Westers geschoolden, die daarenboven kennis van eigen land en volk bezitten. Auto-activiteit zal zonder dezulken toch wel een vrome wens moeten blijven, temeer waar het proces van verwestersing als een sneeuwbal voortgaat en men van de opgroeiende en komende generaties niet meer mag verwachten, dat zij als de huidige volwassen Inheemse generatie van intellectuëlen nog „vanzelf" het contact met de eigen volkslagen zal hebben bewaard.

Waaraan Nederlandsch-Indië dus behoefte heeft, is een instelling van Hoger Onderwijs, waar de Westers geschoolde abituriënten der middelbare scholen systematisch en critisch inzicht wordt bijgebracht in de Indonesische samenleving en cultuur: taal, geschiedenis, godsdienst, economie, kunst — om maar enige onderscheidingen te maken. In een studie van een drietal jaren zouden aan deze studenten een hoeveelheid kennis en een vorming

kunnen worden bijgebracht, die hen in staat stellen daarop een maatschappelijke positie te baseren; hetzij als onderwijzer of leraar in de Inheemse talen, hetzij in de wereld van de pers, hetzij in bestuurlijke betrekkingen, hetzij in vrije handelsberoepen. Natuurlijk, deze studie is in de grond der zaak litterair en theoretisch maatschappelijk, zodat evenmin als in Nederland de pasklare betrekkingen talrijk zijn; men zou aan dit rompexamen echter korte gespecialiseerde cursussen kunnen verbinden, op de practijk gericht. De studieduur kan beperkt zijn, zodat men van de afgestudeerden met enig goed recht mag verwachten, dat zij hun eigen weg banen na het verlaten der collegebanken. Hoeveel afgestudeerden de maatschappij zou kunnen opnemen, kan ik niet becijferen en dit is ook niet van primair belang. Het staat vast, dat er voor hen meer plaatsen zullen zijn dan voor doctoren of doctorandi in de Indische letteren, die een acht- of zesjarige studie achter de rug hebben en slechts in enkele uitgesproken wetenschappelijke posities tot hun recht komen. Aan het examen, dat na drie jaar afgelegd zou worden, zou een effectus civilis verbonden moeten worden voor het onderwijs (te vergelijken met de A-acte Middelbaar Onderwijs, die voor moderne talen wordt uitgereikt) en door deze groep zou het onderwijs in de Inheemse talen, dat thans dikwijls in handen is van onbevoegden, op hoger peil kunnen worden gebracht. Andere rechten zullen aan dit examen moeilijk kunnen worden toegekend, al zal deze groep uiteraard de bibit moeten leveren voor Volkslectuur en andere Gouvernementsbetrekkingen, die kennis van Inheemse talen en cultuur vereisen (Volkscredietwezen etc.). Het examen zou afsluitend moeten zijn, wat tot uitdrukking kan worden gebracht door er het recht en de gewoonte aan te verbinden bij wijze van titel enige letters achter de naam te voeren, te vergelijken met het Engelse B.A.; in Nederland kennen wij reeds het D. H., dat sinds de oprichting van de Rotterdamse Handelshogeschool het praedicaat is van wie het Diploma Handelseconomie heeft behaald, gelijkstaande met het candidaatsexamen.

Tegelijk echter zou dit examen de toegang moeten openen voor voortgezette studie, waardoor het gelijk komt te staan met een candidaatsexamen in de Indische letteren. Indien reeds dit candidaatsexamen in de maatschappij een redelijke kans op slagen biedt, zal men niet genoopt zijn de studie nog eens drie jaar lang voort te zetten, ook al ontbreken de geldmiddelen of is de verstandelijke aanleg of de wetenschappelijke belangstelling niet toereikend. Het

candidaats- en doctoraalexamen tezamen zouden ongeveer dezelfde stof omvatten als de Nederlandse studie in de Indische letteren, maar de volgorde zou zijn omgedraaid. Wie de Hollandse studie na drie jaar staakt, heeft drie jaar verloren: immers hij beschikt over een maatschappelijk volstrekt waardeloze kennis van Sanskrit en Arabisch, die alleen betekenis heeft als propaedeuse voor de daarop volgende doctoraalstudie. Men moet daar dus doorzetten: zes jaar of niets; en het behoeft geen betoog, dat dit in deze landen met merendeels kleine inkomens een waagstuk is, dat slechts weinigen zich mogen veroorloven. Bij het hier voorgestelde plan kweekt de opleiding niet een kleine groep specialisten, maar een veel grotere groep van cultureel onderlegden. Terwijl het eerste examen een voor allen gelijke stof voorschrijft, in hoofdzaak bestaande uit Javaans, Maleis en Indonesische cultuurwetenschap, [1]) zou het tweede examen, het doctoraal, in verschillende richtingen kunnen gaan: historisch, taalkundig, ethnologisch, economisch, sociologisch. Het is hier niet de plaats om dit program in details te ontvouwen, maar het is wel duidelijk, dat door het vooraan stellen van de voor allen onontbeerlijke Indonesische grondslag de differentiatie na het candidaatsexamen veel groter kan zijn dan in het Hollandse studieprogram mogelijk is. Er ware te overwegen, of voor sommige doctoraalrichtingen het voorbereidend candidaatsexamen wat minder linguistisch zou kunnen worden uitgewerkt; dit is echter een bijzaak, daar de hoofdzaak is gelegen in het principe, dat de basis moet worden gevormd door een degelijke kennis van eigen Inheemse talen en cultuur.

De maatschappelijke winst en de voordelen van het hier geschetste systeem boven het Nederlandse zijn derhalve de volgende. Het maakt de studie van de Indonesische talen en cultuur mogelijk voor een vrij grote groep van gegadigden, groter dan wanneer de studie minstens zes jaar duurt (nog gevolgd door het proefschrift !) en halfweg afbreken van die studie verloren tijd en geld betekent. Het maakt de kansen op het verkrijgen van een betrekking groter, daar de candidaten een werkkring kunnen aanvaarden, die voor een doctorandus of een doctor onbevredigend zou zijn; betrekkingen ook, die thans niet bestaan, omdat men een hoog bezoldigden doctorandus of doctor niet kan betalen. Het maakt het mogelijk

[1]) Een ondergeschikt vraagstuk is, hoe men het Soendaas hier kan invoegen; ik laat dit evenals meer dergelijke onderwerpen thans rusten.

onderscheid aan te brengen tussen betrekkingen, waarvoor een candidaatsopleiding gewenst is en andere, die een doctoraalopleiding en een proefschrift veronderstellen. Deskundige belangstelling voor eigen taal en cultuur zal in brede kring kunnen uitvloeien, veel breder dan wanneer zij het monopolie zou worden van een uiteraard kleine kring van zeer wetenschappelijke doctorandi en doctoren. Dit is een grote culturele winst. En tenslotte, de studie behoeft niet uitsluitend litterair te blijven, maar kan zich na het litterair candidaatsexamen zowel door de genoemde aanvullende cursussen als door doctoraalexamens bewegen in richtingen, die vallen buiten een eigenlijke litteraire faculteit en meer van economische en administratieve aard zijn. De hoogleraren voor deze doctoraalexamens zal men merendeels aan de Rechtshogeschool kunnen vinden. Het bedoelde candidaatsexamen kan zo de kern worden, waaromheen zich een aantal andere studies groepeert.

Zijn er wetenschappelijke bezwaren tegen zulk een opzet? Bezwaren van intern-academische aard? Integendeel! Het is veelzeggend, dat men, uitgaande van strikt wetenschappelijke en didactische overwegingen en zonder acht te slaan op de maatschappelijke consequenties, tot precies hetzelfde resultaat kan komen ten aanzien van de inrichting van het candidaats- en doctoraalexamen. Ik moet hier met een enkele aanduiding volstaan. Naar de opvatting der negentiende eeuw begint het Nederlandse program met een studie van de elementen, die op de Indonesische culturen invloed hebben geoefend, zo als het ware uit de onderdelen het geheel opbouwend. Hierom begint de student met Arabisch en Sanskrit, Islam en Voor-Indische cultuurgeschiedenis. Thans echter wordt het naar een veel verbreide opvatting juister geacht niet te beginnen met het vaststellen van de historische afhankelijkheden, doch met de levende taal en cultuur die het hoofdobject van de studie vormen; eerst daarna moet men het oog vestigen op de historische factoren, welke tot het huidig resultaat hebben geleid. Men komt anders licht tot een overschatting van de betekenis dier uitheemse elementen. Wiens belangstelling blijkt uit te gaan naar de Islam, zal na zijn candidaatsexamen de kennis van het Arabisch niet kunnen ontberen; wie zelfstandig studie wenst te maken van de oude geschiedenis van Java, zal Sanskrit en Voor-Indische cultuurgeschiedenis erbij moeten betrekken. En zo zijn er meer richtingen, die alle in het doctoraalexamen tot hun recht kunnen komen.

Het taalkundig en cultuurwetenschappelijk onderzoek van Nederlandsch-Indië, dat dringend om uitbreiding en verdieping vraagt, zou eveneens baat kunnen vinden bij de verwezenlijking van dit plan. Er zou een ruime groep van wetenschappelijk behoorlijk geschoolde werkers beschikbaar komen, die vooral voor onderzoek te velde zeer bruikbaar zouden zijn; die jonger de practijk ingaan en met een lager bezoldiging genoegen kunnen nemen dan de meer volledig academisch gevormden.

Zo wil het mij ten besluite voorkomen, dat een Indonesische sectie van een litteraire faculteit, zoals Nederland die kent, hier slecht past. De voordelen echter, die men ervan verwacht, en meerdere nog, kunnen verkregen worden door een opzet als hier in zeer algemene trekken werd geschetst; de nadelen zullen achterwege blijven. Dit plan geeft kans op een hogeschool met studenten, en op afgestudeerden met een betrekking; en op een maatschappij met begrip voor cultuur. Aan zulk een instelling schijnt Nederlandsch-Indië mij onvoorwaardelijk behoefte te hebben.

October 1938

VERLOSKUNDE IN NEDERLANDSCH-INDIË

DOOR Prof. Dr. R. REMMELTS

Inleiding.

De belangstelling voor geographische pathologie, aardrijkskundige ziekteleer, is in de laatste 20 jaar sterk toegenomen. Men omschrijft dit studievak m.i. het beste, zooals Josselin de Jong het deed, n.l. als „het systematisch, vergelijkend onderzoek der geographische verspreiding, vormen, karakter, beloop en veelvuldigheid der ziekteprocessen". Voor de ontwikkeling der geneeskunde is dit onderdeel van groote beteekenis. Het is te beschouwen als één der middelen om door te dringen in de kennis der oorzaken van ziekten. Men treft in verschillende landen, behalve verschillende menschen, ook een groote verscheidenheid van uitwendige omstandigheden, zooals klimaat, voeding, levensgewoonten, aan. Kan men nu b.v. aantoonen, dat er verband is tusschen het verschil in frequentie van een bepaalde ziekte in twee verschillende landen en het verschil in een der factoren, dan is dit een feit, dat belang heeft voor de studie der oorzaken van een ziekte. Als eenvoudig voorbeeld ter verduidelijking diene het volgende:

Een 30-tal jaren geleden leerden wij nog, dat een chronische leverkwaal, de lever-cirrhose, hoofdzakelijk zou worden veroorzaakt door gebruik of misbruik van alcohol. De toen reeds door de geographische pathologie (al bestond dit vak toen ook niet in naam, werden er toch als voorloopers wel opmerkingen op dit gebied gemaakt) opgeworpen moeilijkheid, dat het dan toch wel

vreemd was, dat in Holland, waar men niet afkeerig was van een flinken borrel, deze ziekte zoo zeldzaam was, b.v. vergeleken met Frankrijk, werd nog schijnbaar overwonnen door te beweren, dat dat kwam, omdat er in Holland zulke goede alcohol werd gedronken en de mindere qualiteit het hem juist deed. In latere jaren werd vastgesteld, dat deze ziekte bij de Inheemsche bevolking van Ned.-Indië zeer veel frequenter dan overal elders werd aangetroffen en hiermede was de alcohol-theorie voorgoed omvergeworpen. De geographische bestudeering van de ziekte moge dan nog niet geleid hebben tot een ontsluiering van hare oorzaken, een onjuiste zienswijze is toch door haar uit den weg geruimd en ook dit is al winst.

Voor de verloskunde is een geographische studie ook van beteekenis. Het verloopen van zwangerschap, baring en kraambed onder geheel verschillende omstandigheden, wat betreft klimaat, voeding en levensgewoonten, kan men opvatten als een reeks proefnemingen van de natuur. De resultaten van deze proefnemingen kunnen op ons inzicht verhelderend werken.

Waar een beschouwing over verloskunde in Indië dus een vergelijkend karakter zal moeten dragen, is het goed eerst in het kort iets mede te deelen over de verloskunde in Europa, waar de ontwikkeling van dit vak plaats vond en de practische toepassing, die in Indië vooruit is.

Verloskunde in Europa.

Reeds in de Middeleeuwen had men inzicht in tal van verloskundige vraagstukken. In het bijzonder waren mechanische vraagstukken het onderwerp van studie.

Men kende de beteekenis van de wijdte van den doorgang van het beenige bekken van de vrouw, en bekkenvernauwingen als oorzaak van stoornis bij de baring. Ook enkele middelen om hieraan tegemoet te komen, n.l. wanneer bij matige bekkenvernauwing de natuurlijke krachten tekort schoten, hieraan kunstmatige toe te voegen (tangverlossing) of, bij zeer sterke vernauwing, het kiezen van een anderen weg (keizersnede) waren bekend.

Men verkeerde echter bij elke bevalling in angstige onzekerheid over den afloop van het kraambed. De z.g. kraamvrouwenkoorts eischte vele slachtoffers en men was nooit zeker, dat een jonge moeder hier niet door zou worden aangetast en er wellicht het leven bij zou verliezen.

In het bijzonder in de tweede helft van de 17de eeuw, toen men begon barenden in kraaminrichtingen samen te brengen, trad deze ziekte in toenemende mate op. Men leest verslagen van kraaminrichtingen, waar 10 tot 20, ja zelfs in 1841 in Weenen in een kliniek 30% der kraamvrouwen te gronde ging. Merkwaardig was, dat men de ziekte meer waarnam in ziekenhuizen dan in de woningen, ook al waren deze soms zeer primitief. Het bijna epidemisch optreden van de kraamvrouwenkoorts deed de oorzaak zoeken in uitwendige factoren. Men dacht en sprak over atmosferische invloeden zonder dat men tot een duidelijke voorstelling over het verband kwam.

Dit werd geheel anders door het werk van

Semmelweis in 1847.

Op zeldzaam heldere wijze wist deze jonge Hongaarsche verloskundige, als assistent werkzaam in één der Weensche klinieken, door scherpe waarneming, logische gevolgtrekking en statistische bewijzen licht in de duisternis te ontsteken.

Hem was opgevallen, dat de kraamvrouwenkoorts in twee Weensche klinieken in verschillende mate voorkwam. Dit verschil was dermate constant, dat het zin had naar de oorzaak te zoeken. Opvallend was dat in de kliniek, waar studenten werkten, de resultaten het slechtst waren, in de kliniek waarin uitsluitend vroedvrouwen werkzaam waren, zag men veel minder gevallen van koorts in het kraambed. Dit verschijnsel combineerde Semmelweis met een andere waarneming. Een patholoog-anatoom verwondde zich bij een lijkopening en stierf aan de daarna opgetreden ziekte, Semmelweis woonde nu de lijkopening van den patholoog-anatoom bij en het trof hem, dat de talrijke ziekelijke veranderingen in het lichaam, dat door „lijkengif" te gronde was gegaan, groote overeenkomst vertoonden met hetgeen men vond bij lijkopening van aan kraamvrouwenkoorts gestorvenen. Hem ging een licht op: een verschil tusschen studenten en vroedvrouwen is, dat de eersten lijkopeningen verrichten en de tweeden niet. Wellicht kleeft er „iets van lijken" aan hun handen en maakt dat het gevaar uit. Hij gaf midden 1847 strenge voorschriften voor het wasschen der handen met chloorkalk-oplossing vóór men een barende aanraakte en zag in de kliniek hiervan reeds dadelijk resultaten. De kraamvrouwensterfte was in:

1846	11%
1847	5%
1848	1%

Eene een jaar later op de kraamzaal opgedane droeve ervaring was aanleiding voor Semmelweis zijn leer nog uit te breiden in dien zin, dat besmetting van een zieke kraamvrouw op andere kraamvrouwen was over te brengen door achtereenvolgens de zieke en gezonde kraamvrouwen inwendig te onderzoeken.

Ik geloof niet, dat het mogelijk is zich nu goed in te denken, hoe grootsch deze ontdekking van Semmelweis is. In dezen tijd, nu begrippen als infectie en bacteriën ons allen min of meer duidelijk zijn, lijkt de redeneering van Semmelweis, zoo eenvoudig en logisch, misschien voor de hand te liggen. Er was echter in Semmelweis' tijd nog niets bekend van bacteriën en infectie. Van Semmelweis' leer is nooit iets behoeven te worden teruggenomen. Ook nu wordt alles, wat hij schreef, ten volle erkend en is door groote ervaringen en wetenschappelijken vooruitgang slechts geschraagd.

Men zou verwachten, dat Semmelweis, na zijn dood als „Retter der Mutter" geëerd, ook groote dankbaarheid van zijn tijdgenooten zou hebben geoogst. Het tegendeel is waar; zooals meer voorkomt bij hen, die hun tijd ver vooruit zijn, werd hij niet begrepen en alle hulde post mortem dezen grooten man, grondlegger van de leer der asepsis, die veilig baren mogelijk maakte, en ook voorlooper van Lister, die later de antisepsis in de chirurgie invoerde, gebracht, kan niet goed maken wat Semmelweis tijdens zijn leven is aangedaan. En toch waren er verschillende factoren, die dit begrijpelijk maakten. De toonaangevende verloskundigen hadden jaren lang gedoceerd, dat atmosferische invloeden kraamvrouwenkoorts zouden doen ontstaan. Wanneer men jaar in jaar uit een bepaalde leer onderwijst, gaat men het op het laatst zelf gelooven. En nog moeilijker was het, omdat enkele dezer geleerden naam gemaakt hadden met het opwerpen van een of andere vage theorie. Virchow zeide niet ten onrechte: „In allen Zeiten sind der Entwicklung der Medizin hauptsächlich zwei Hindernisse entgegen getreten: die Autoritäten und die Systemen". Daarbij kwam, dat het niet prettig is, de schuld bij zich zelf te zoeken, ook al heeft men in onwetendheid gezondigd. Het waren toch de handen van de verloskundigen, die het kwaad overbrachten. En Semmelweis joeg ook zijn tegenstanders in het harnas door een prikkelende wijze van uitdrukken. Het goede en belangrijke van zijn voorstellen ten volle bewust, streed hij wat verbitterd en vergat, dat er verschillende

wijzen zijn om iets te zeggen, dat men op sommige wijzen alles en op andere niets kan zeggen. Zijn aangeboren aard met de ondervonden teleurstellingen maakten, dat hij zich beschuldigend uitte. Enkele grooten, Rokitansky, de patholoog-anatoom, Skoda, de internist, en Hebra, de huidarts, zagen het groote belang van Semmelweis' werk in en pleitten ervoor. Maar ook dit pakte verkeerd uit. De verloskundigen werden nu geprikkeld door het feit, dat mannen die buiten de verloskunde stonden, den verloskundigen wilden zeggen: „Wascht Uwe handen". Semmelweis werd niet tot opvolger van zijn overleden chef benoemd, trok later naar zijn land terug, waar hij hoogleeraar werd, schreef in 1861 eerst zijn groote werk en stierf in 1865.

Daarna drongen eerst langzaam, eigenlijk pas tegen het einde van de vorige eeuw deze ideeën door. Toen kwam een bloeitijd voor de verloskunde. Er was veel meer mogelijk dan vroeger en bij vele complicaties kon men nu, veiliger dan vroeger, ingrijpen. Het is begrijpelijk, dat dit nu wel eens te ver ging; vooral in Amerika en ook wel in Duitschland heeft men wel eens in een te groot aantal gevallen gedacht het werk der natuur te kunnen verbeteren. Er zijn steden in Amerika, waar 20% der bevallingen kunstmatig werd beëindigd. In een goed geleide kliniek in Holland is dit 3%, in Indië iets meer dan 1%.

Men keerde van deze dwalingen bijna overal terug. Men is conservatiever geworden in de verloskunde en heeft, zooals overal elders in de geneeskunde, de aandacht meer verplaatst van het genezen op het voorkòmen. En hiermede is de aandacht van de verloskundigen ook iets verschoven van de baring op de zwangerschap. De baring is nog wel het hoogtepunt van het leven van de vrouw, maar de zwangerschap eischt ten rechte meer aandacht dan vroeger hieraan werd geschonken, omdat in die maanden veel, eventueel in de zwangerschap of bij baring optredend nadeel, kan worden voorkomen.

Verloopt zwangerschap, baring en kraambed anders bij de Inheemsche en Chineesche vrouw dan bij de Europeesche?

Deze vraag is niet eenvoudig te beantwoorden, zooals ook al blijkt uit het feit, dat men in den loop der jaren dit op verschillende wijze heeft gedaan. Men kan drie tijdperken onderscheiden.

Aanvankelijk heerschte ook omtrent de Inheemsche verloskunde de vrijwel algemeene opvatting, dat bij natuurvolken de baring zooveel gemakkelijker zou verloopen dan bij de Europeanen. De invloed in ongunstigen zin van het cultuurleven kwam reeds in 1771 tot uiting, toen onze landgenoot Petrus Camper in een brief aan David van Gesseler schreef:

> „Eene ondervinding van vijf en twintig jaar heeft mij overtuigd, dat veele van onze Vrouwen moeyelijk baaren en misschien moeyelijker dan voorheen; althans de konst komt dagelijks meer en meer te passe; en men verneemt zulks niet alleen in ons Land, maar ook in dat van onze naburen, de Engelschen en de Franschen, ofschoon dezelve hooger grond, beter lucht en gunstiger maaksel en gestellen hebben.
>
> Dat evenwel niet alle Vrouwen uit een volstrekte noodzakelijkheid moeyelijk baaren, blijkt uit die van Afrika, van America en zelfs van het grootste gedeelte van Asia; deze immers, het zij om de nog warmer lucht, het zij om dat haare leest door nauwe kleeren niet bedorven wordt, kraamen zeer gelukkig en wel zoodanig, dat zij daags daarna wederom in staat zijn haare huiselijke bezigheden waar te nemen".

Ook moderne verloskundige boeken geven nog de meening weer, dat het cultuurleven de oorzaak is, dat eene verandering in ongunstigen zin, wat betreft de baring, heeft plaats gevonden. Sellheim (Leipzig) uit zich eenige jaren geleden nog als volgt:

„Schwangerschaft, Geburt und Fortpflanzungsbetätigung überhaupt werden von menschlichem Weibe heutzutage oft auffallend schlecht ertragen, während in der ungehinderten Natur die Fortpflanzung als ein spielend zu überwindendes Sichausleben in der Richtung der angeborenen Organisation empfangen wird. Ja, es ist nicht weit entfernt, dass geradezu die Frage aufgeworfen wird: „Ist die Schwangerschaft noch ein physiologischer Vorgang oder schon eine Art Krankheit?"

De bekende verloskundige De Lee uit Chicago schrijft in zijn leerboek „Is labor in the woman of today a normal function? I say it should be, but is not".

Op deze wijze werd ook de verloskunde der Inheemsche bevolking beschouwd tot aan het einde van de vorige eeuw een ander geluid werd vernomen. Stratz, een Oostenrijker, die aan het einde der vorige eeuw als officier

van gezondheid in Indië werkte, was één der eerste medici, die Java betrad, na een speciale verloskundige-gynaecologische opleiding. Hij verzamelde hier op dat gebied vele waarnemingen en beschreef o.a. ook tal van moeilijke geboorten, dikwijls met noodlottigen afloop voor moeder en kind, bij de Inheemsche bevolking. Kort daarna klonk de noodkreet van V a n B u u r e n uit Kediri. Hij beschreef reeksen van ongelukken bij de baring en gaf tevens afbeeldingen van de eenige hulp, als men het zoo noemen wilde, waar de vrouw bij bevalling op was aangewezen: de ,,doekoens", vrouwen zonder eenige opleiding, dikwijls oud en lichamelijk gebrekkig. Ook mijn voorganger B o e r m a droeg er toe bij, dat bekend werd, dat complicaties op verloskundig gebied bij de Inheemsche bevolking niet zoo zeldzaam waren als men wel dacht. Hij wees op den omvang en het belang van dit feit o.a. in de volgende bewoordingen:

> ,,Wanneer men hoort spreken over de tropen in verband met ziekten, daaromtrent verslagen leest van gehouden vergaderingen of congressen, of de literatuur nagaat, dan wordt steeds de aandacht gevestigd en in beslag genomen door wat men veelal ,,tropische ziekten" noemt, en door de problemen die deze opleveren. Dit is zeer verklaarbaar. Uit den aard van de zaak moesten ziekten als beri-beri, cholera, dysenterie, framboesia, pest en dergelijke, meer en duidelijker spreken tot burgerlijke en militaire overheden en hunne helpers, dan wat zich als verloskundig of gynaecologisch lijden afspeelt in de intimiteit der kamponghuizen, geen publiek gevaar oplevert en door de menschen gaarne wordt verheimelijkt en dus in stilte geleden en verdragen.
>
> Toch is ook dit van uitnemend belang voor de volkskracht; in dit verband wil ik er alleen maar op wijzen dat waarschijnlijk op Java driemaal meer moeders en driemaal meer kinderen te gronde gaan bij en in aansluiting aan de baring, welke vaak een physiologisch proces wordt genoemd, dan aan de zoo gevreesde pest". [1])

Het ging met de kennis van de verloskunde eenigszins op dezelfde wijze als het met andere geneeskundige onderwerpen was gegaan. Zooals er een tijd was, dat men dacht, dat hier te lande geen typhus voorkwam, geen kanker en geen chirurgische tuber-

[1]) Med. Dienst der Volksgezondheid 1925 II blz. 174 — 177.

culose (tuberculose van beenderen en gewrichten) en na uitgebreider waarnemingen zijn meening moest herzien, scheen ook nu de tijd voorbij, waarin men de baring der Inheemsche vrouw als een eenvoudig gebeuren zonder veel risico zag. Onder den indruk van genoemde ernstige mededeelingen kwam zelfs wel eens de gedachte boven of de verloskunde hier wellicht een gevaarlijker karakter droeg dan in Europa. In ieder geval de rustige gedachten van vroeger begonnen plaats te maken voor een gevoel van onzekerheid.

Men vergete echter niet, dat de op deze wijze verzamelde gegevens geen juist beeld van het geheel geven. Men kwam immers vroeger alleen in aanraking met de barende Inheemsche vrouw, wanneer er complicaties opgetreden waren. Van de, in aantal verre overwegende, vlotte baringen bemerkte de geneesheer niets, ja zelfs in de meeste gevallen van onraad werd hij nog niet geroepen, maar de barenden, die bij hem gebracht werden, waren dikwijls in een toestand, waarbij hulp niet meer kon baten. Men kreeg op deze wijze een te somberen indruk.

We leven nu, in wat men zou kunnen noemen, de derde periode, die ons door de ontwikkeling der verloskundige diensten op enkele groote plaatsen de gelegenheid biedt een juister inzicht in dit vraagstuk te krijgen. Deze verloskundige diensten verzorgen de zwangerschap, baring en het kraambed van duizenden vrouwen, ook zonder dat afwijkingen hen tot die diensten voeren. Men kan nu zijne meening grondvesten op waarneming van groote reeksen getallen, bouwt een statistiek op en behoeft niet meer af te gaan op indrukken.

Toch is het nog niet eenvoudig vergelijkbare gegevens te vinden betreffende baringen bij de Europeesche en Inheemsche vrouw.

Ziekenhuis-statistieken zeggen omtrent de frequentie van afwijkingen niet heel veel, daar in een ziekenhuis juist een groot aantal barenden wordt opgenomen, omdat zich eene afwijking bij hen voordoet. Ook verloskundige buitendiensten zijn niet onderling geheel vergelijkbaar, daar de samenstelling hunner patiënten verschillend is. De eene dienst heeft bijna uitsluitend vrouwen, die zich van te voren aanmelden; een andere dienst heeft weer een grooter aantal noodgevallen. Voor een nauwkeurige vergelijking zou men moeten beschikken over land- of stad-statistieken, omvattende alle baringen van een geheel gebied. Het is echter slechts in enkele landen, dat men over dergelijke statistieken

beschikt; in Nederland heeft men tenminste nog een nauwkeurige geboorte- en sterftestatistiek, terwijl we in Nederlandsch-Indië deze alleen van de Europeanen hebben, van de overige bevolkingsgroepen niet.

Waren de geboorte- en sterfte-cijfers voor een nauwkeurige vergelijking van Indië en Holland wel te verkrijgen, dan zouden we hieruit nog niet direct kunnen concludeeren of de Europeesche of de Inheemsche vrouw gemakkelijker baarde, daar op de verkregen resultaten ook een belangrijke invloed wordt uitgeoefend door de hulp, die te verkrijgen is, en de mate waarmede ervan gebruik gemaakt wordt.

Was ook de hulp gelijk, dan zouden we bij verschillen in kraamvrouwensterfte nog niet mogen spreken van „rasverschillen", daar ook klimaat, voeding en andere levensgewoonten van beteekenis zijn. Eerst als alle andere factoren gelijk zijn, zou men tot rasverschillen mogen besluiten.

Niettegenstaande deze moeilijkheden zijn toch de opgedane ervaringen nu van een dergelijken omvang, dat wel enkele gevolgtrekkingen betreffende de vergelijking van de verloskunde in Europa en Ned-Indië kunnen worden gemaakt. In het kort kunnen de voornaamste verschillen als volgt worden aangegeven.

1e. Het is door een gelukkigen loop van de geschiedenis, dat terwijl zooals boven geschetst is, in Europa tot voor een halve eeuw de geheele verloskunde beheerscht werd door de kraamvrouwenkoorts, Indië deze ramp nooit in dien omvang heeft gekend. Toen men n.l. hier te lande begon met kraamvrouwen samen te brengen in klinieken, was dit eerst in een tijd, dat Semmelweis' werk ten volle bekend was en men wist hoe deze gevreesde ziekte te voorkomen is. Ook de andere belangrijke factor, het doen van lijkopeningen, trad hier eerst op, toen men het gevaar ervan kende, en dus kon omzeilen.

2e. Het bekken van de Inheemsche vrouw is zelden de oorzaak van stoornis bij de baring. Ook dit groote verschil met Europa is door een eenvoudig voorbeeld duidelijk te maken. Wanneer het bekken te nauw is om het kind te laten passeeren, kiest de verloskundige een anderen weg, n.l. de keizersnede. In de Amsterdamsche Universiteitsvrouwenkliniek, waar ik vroeger werkzaam was, geschiedde dit op 2000 bevallingen per jaar om deze reden ongeveer 60 maal; in de verloskundige afdeeling van de Geneeskundige Hoogeschool te Batavia, om

dezelfde reden, 1 à 2 maal op de 3000 bevallingen per jaar. Het zeldzame voorkomen van bekkenvernauwing bij de bevolking hier te lande vindt zijn oorzaak in niet voorkomen van rachitis (Engelsche ziekte), waaruit in Europa het grootste gedeelte der bekkenvernauwingen voortkomt. Dit verschil is van nog grootere beteekenis dan door bovengenoemde getallen uitgedrukt wordt, omdat ook de mindere graden van bekkenvernauwingen, die geen aanleiding geven tot keizersnede maar wel tot andere ingrepen, hier nauwelijks voorkomen.

3e. De kans op een ernstige ziekte in de zwangerschap, eclampsie of z.g. zwangerschapsstuipen, is voor de Inheemsche vrouw blijkbaar kleiner dan voor de Europeesche. Aan deze ziekte, die door onderzoek in de zwangerschap en eventueel tijdig te nemen maatregelen bijna steeds is te voorkomen, sterft jaarlijks in Nederland nog een 75-tal vrouwen. In dit land zou men, waar onderzoek tijdens de zwangerschap slechts in een zeer klein percentage geschiedt, een grooter aantal dezer patiënten verwachten. Het tegendeel is waar. Wellicht speelt hier de sobere, zoutarme voeding een gunstige rol.

4e. Het gevolg van de gunstige omstandigheden onder 2e en 3e genoemd, is dat het aantal malen, dat bij de baring kunsthulp moet worden aangewend, geringer is dan in Europa (verloskundige dienst der Utrechtsche universiteit 3 %, die der Bataviasche Hoogeschool ruim 1 %).

5e. Als regel verloopt de baring bij de Inheemsche vrouw sneller, en met minder uiting van pijn. Dit laatste zal voor een deel het gevolg zijn van het minder uiten, maar het verschil is zoo groot, dat men toch ook den indruk krijgt, dat de pijn minder is.

6e. Het vroeg opstaan der Inheemsche kraamvrouwen — de meesten doen dit reeds den 1*en* of 2*en* dag na de bevalling — geschiedt blijkbaar zonder schade.

7e. De in Europa zoo gevreesde thrombose, soms gevolgd door doodelijke embolie, zien we bij de Inheemsche kraamvrouwen niet.

Allerlei omstandigheden, waaronder bovengenoemde de voornaamste zijn, hebben mij er dan ook toe gebracht wel eens te spreken van de „goedaardigheid der Indische verloskunde".

Hoe zijn de resultaten in de Indische Verloskunde?

Het is natuurlijk onmogelijk deze vraag met nauwkeurige cijfers voor het geheele land te beantwoorden. Wij weten het aantal geboorten niet, trachten dit te berekenen uit het bevolkingscijfer (wat eenige jaren na de volkstelling ook een onzeker getal is) en het als voor de Inheemsche bevolking normaal aangenomen geboortecijfer van ± 40 per 1000 per jaar. Daarnaast bestaat geen sterfte-statistiek en is het aantal overleden kraamvrouwen dus onbekend.

Cijfers verzameld in kleinere gebieden, waar deskundige hulp slechts werd ingeroepen in uitersten nood, doen vermoeden dat in die streken het sterftecijfer der kraamvrouwen 16 per duizend is (In Nederland tegenwoordig 3 per 1000).

Misschien spreken deze getallen niet genoeg en wordt de omvang van de kraamvrouwensterfte duidelijker op de volgende wijze gedemonstreerd.

In 1930 bij de laatste volkstelling was het aantal inwoners van Ned-Indië 60.727.000. In 10 jaar was er eene toename van 23 % geweest. We mogen wel aannemen, dat deze toename zich nagenoeg met dezelfde snelheid heeft voortgezet, zoodat de bevolking in 1938 geschat mag worden op 70.000.000. Met een geboortecijfer van 38 $^0/_{00}$ beteekent dit 2.660.000 bevallingen per jaar, hetgeen, als de kraamvrouwensterfte 16 $^0/_{00}$ is, leidt tot een verlies van 42.560 kraamvrouwen per jaar.

Tot dusver is eenvoudigheidshalve nog niet gesproken over het lot der zuigelingen bij en kort na de baring. De zuigelingensterfte (in het eerste levensjaar) wordt geschat op 30 %, hetgeen een verlies van 798.000 zuigelingen per jaar beteekent.

Volgens deze schatting *sterft dus in Ned.-Indië elk kwartier een kraamvrouw en elke 40 seconden een kind beneden het jaar.*

Op deze schatting is aan te merken, dat in de groote plaatsen, dank zij de te verkrijgen hulp, de verhoudingen iets gunstiger zijn. Van het geheel der bevolking is het aantal, dat deze hulp deelachtig wordt, echter nog een zeer gering deel. Trouwens op nauwkeurige getallen (die niet te verkrijgen zijn) komt het hier niet aan. Stel dat men kon aantoonen, dat de toestand door deze schatting 2 maal te ongunstig was voorgesteld (wat zeker te laag zou zijn), was het vraagstuk van de verloskundige hulp in Indië dan ook nog niet zoo

belangrijk, dat men van een noodtoestand kon spreken, als ieder half uur een kraamvrouw en iedere $1^1/_2$ minuut een zuigeling het leven liet?

Oorzaken der kraamvrouwensterfte in Ned-Indië.

Eenige jaren geleden [1]) verzamelde ik de gegevens over 23673 bevallingen in de jaren 1931 tot en met 1934 geleid door de Geneeskundige Hoogeschool te Batavia, de vroedvrouwenschool „Boedi Kemoeliaän" te Batavia, den verloskundigen dienst en vroedvrouwopleiding te Semarang en de verloskundige opleiding van de N.I.A.S. te Soerabaja.

Op deze 23673 bevallingen kwamen 208 moederlijke sterfgevallen voor of 9 per 1000. $^1/_3$ dezer sterfgevallen was veroorzaakt door bloeding; het grootste gedeelte zou bij *tijdig* ingeroepen hulp gered hebben kunnen worden. Ook aan de hand van andere doodsoorzaken werd nagegaan — voor zoover dit achterna mogelijk is — of tijdige hulp den dood had kunnen voorkomen. De gevolgtrekking was, dat ik meende, dat dit in meer dan de helft der gevallen mogelijk was geweest.

En dit waren nu nog patiënten, die wel, zij het ook dikwijls te laat, verloskundige hulp hadden ingeroepen. Hoe groot moet niet het aantal te voorkomen sterfgevallen buiten deze diensten zijn! En het deel der bevolking dat het zonder geschoolde verloskundige hulp in Indië moet stellen is niet gering. In Kediri b.v., toch niet zoo'n afgelegen deel van het land, berekende Eerland [2]) dat 97% der baringen zonder deskundige hulp verliepen, d.w.z. onder leiding van doekoens, die geenerlei opleiding in de verloskunde hebben gehad.

Uit de verschillen, die hierboven werden opgesomd tusschen de verloskunde in Europa en in Ned.-Indië, was al te verwachten, dat, wanneer de resultaten in het laatst genoemde land slechter waren dan in het eerste, dit zou moeten geweten worden aan gebrek aan hulp. Eene analyse van de doodsoorzaken bij baring en kraambed bevestigde dit.

Wil men na deze beide min of meer theoretische beschouwingen een bewijs uit de practijk, dan diene hiervoor, dat in 1935 in de

1) Feestbundel van het Geneesk. Tijdschr. in Ned.-Indië 1936, pag. 146.
2) Verloskundige ervaringen in Kediri. T.v. Geneesk. in Ned-Indië 1936, pag. 1163.

gezamenlijke verloskundige diensten van Batavia het sterftecijfer der kraamvrouwen slechts 4,7 per duizend was, tegen 16 per duizend in streken zonder hulp. Hierbij moet men nog rekening houden met het feit, dat zoo'n verloskundige dienst in Batavia nog zwaar belast is met toegezonden sterk pathologische gevallen.

Hiermede is tevens aangetoond, dat het verloskundig vraagstuk in Indië geen medisch vraagstuk meer is, maar een sociaal organisatorisch en economisch vraagstuk. In tegenstelling met zoovele andere takken van geneeskundige verzorging, waar dit niet het geval is (kanker, tuberculose, lepra), weet men hier zeker wat men heeft te doen. Geld en organisatie is het noodige!

Wordt Westersche (ook manlijke) hulp door de Inheemsche vrouw aanvaard?

is misschien een vraag, die zich zal opdringen. De vroeger algemeen heerschende meening, dat deze hulp door de Inheemsche vrouw niet zou worden begeerd, ja zelfs onaanvaardbaar voor haar zou zijn, is in de groote steden dermate door de ervaring gelogenstraft, dat men in dit opzicht ook van het platteland goede verwachtingen mag koesteren.

Toen mijn voorganger, Boerma, in 1921 verloskundige hulp in den kampong organiseerde, hoofdzakelijk voor het onderwijs van zijn leerlingen, was het Gouvernement er dermate van overtuigd, dat deze hulp weinig gewenscht zou zijn, dat het per bevalling de volgende premies beschikbaar stelde: *f* 7.50 voor de kraamvrouw, *f* 2.50 aanbreng-premie voor de door het Gouvernement gesalarieerde vroedvrouw en *f* 2.50 vervoerkosten voor de vroedvrouw. Elke baring, door een student verricht of waar de student bij tegenwoordig was, kwam het Gouvernement dus op *f* 12.50. Deze dienst groeide als volgt, niettegenstaande van 1929 — 1932 de premie voor de kraamvrouw geleidelijk werd verminderd, in 1933 werd afgeschaft; tevens verviel toen de aanbreng-premie van de vroedvrouw, terwijl de vervoertoelage op *f* 1.50 werd teruggebracht. Deze sterke groei van den dienst, niettegenstaande schrappen van de premies, beteekent nog meer, wanneer men bedenkt, dat in den loop dezer jaren ook 2 andere instellingen ontstonden, die soortgelijk werk verrichten, n.l. de vroedvrouwenscholen Boedi-Kemoeliaän en Palang Doewa, die in 1935 resp. 2234 en 1809 bevallingen voor hunne rekening namen.

Aantal bevallingen in Verloskundige Dienst v/d Geneeskundige Hoogeschool (voor 1927 S.T.O.V.I.A.) te Batavia.

1921	23
1925	299
1930	1185
1931	1687
1935	2945
1936	3111

Men krijgt hieruit toch overtuigend den indruk, dat waar goede hulp geboden wordt, deze ook wordt aanvaard, al zijn er wellicht aanvankelijk enkele vooroordeelen te overwinnen. Buiten de steden zal dit misschien iets langzamer gaan, maar ook te bereiken zijn. De houding tegenover ziekenhuizen en medische hulp verandert snel; het is nog niet zoo lang geleden, dat men ook in Nederland, vooral ten plattelande, angst voor het ziekenhuis had en hoe snel is dat verdwenen.

Wat is tot dusver gedaan aan verloskundige hulp?

Het is begrijpelijk, dat aanvankelijk de aandacht en het voor de volksgezondheid beschikbare geld geheel werden verbruikt voor de bestrijding van de bekende tropische ziekten pokken, cholera, pest malaria, enz. Nu men hiermede in vele opzichten ver gevorderd is, is er gelegenheid ook zich aan andere onderwerpen te wijden. Krankzinnigenverpleging, tuberculosebestrijding, kankerbestrijding, lepra, verloskundige hulp en zuigelingenzorg zijn eenige der onderdeelen van het werk voor de Volksgezondheid, waaraan nu mede aandacht kan worden besteed. Van deze hebben verloskundige hulp en zuigelingenzorg het voordeel, dat men weet wat er gedaan moet worden, hetgeen met de meeste andere onderdeelen niet het geval is. Wanneer men aandacht en geld besteedt aan uitbreiding van de verloskundige hulp en zuigelingenzorg, weet men zeker succes te hebben. De kraamvrouwensterfte is van 16 per duizend op 5 per duizend terug te brengen (winst: 28000 moederlijke levens per jaar, ongeacht het voorkomen van levenslang lijden, als blaasfistels, e.d., die ook weer den levensduur verkorten) en de zuigelingensterfte van 30% op 5% (winst: 665000 kinderlevens per jaar, ongeacht verbetering, die meerdere zuigelingenzorg tot gevolg zou hebben voor de nu in leven

blijvenden). Dat verbetering van de kraamvrouwensterfte in die mate mogelijk is, is boven aangetoond. Verbetering van de zuigelingensterfte moet men ook mogelijk achten, als men bedenkt, dat in 1880 deze in Holland nog 20% bedroeg, en in 1930 slechts 5%.

Deze onderdeelen van gezondheidszorg zijn dus uitermate dankbaar bij de bewerking: men heeft zeker groot succes. In aanmerking genomen dezen factor, is er tot dusver op dit gebied nog niet veel gedaan.

De Dienst der Volksgezondheid geeft in zijne ziekeninrichtingen gelegenheid tot opname van abnormale verloskundige gevallen, maar slechts in twee der ziekenhuizen, n.l. in de C.B.Z. te Batavia en die te Soerabaja is specialistische hulp te verkrijgen. De geheele dienst heeft verder nog de beschikking over twee opgeleide vrouwenartsen, waarvan de één een verloskundigen dienst van een particuliere vereeniging in Cheribon leidt, de ander een algemeene taak als Gouvernements Indisch arts in Gorontalo heeft.

Volgens het jaarverslag 1936 van genoemden Dienst zijn er alles meegerekend (ambtenaren, off. v. Gezondheid, particulieren) in Ned-Indië 931 artsen en Indisch-artsen, waarvan natuurlijk een aantal wel met verloskunde in aanraking komt.

Overigens beschikt de Dienst over 77 vroedvrouwen, zijn er 72 in dienst van locale ressorten, en staan er 376 als „particulier" geboekt. Deze laatste groep zal ongetwijfeld een groot aantal bevatten, dat nog wel ingeschreven is, maar door huwelijk of andere omstandigheden geen practijk doet. Rekent men ze wel mee, dan komt men op een totaal van 525 vroedvrouwen.

Het is merkwaardig, dat, terwijl het Gouvernement allerlei soorten onderwijs geeft, lager, middelbaar en hooger, o.a. opleidt voor arts en ingenieur, het de opleiding der vroedvrouwen geheel in handen van particuliere instellingen heeft gelaten. In 1935 verwierven 46 vroedvrouwen hun diploma in 23 verschillende inrichtingen. Als men nu weet, dat deze opleiding nergens in handen van specialist-verloskundigen is (wel dikwijls door geneeskundigen met belangstelling in de verloskunde met groote toewijding en succes wordt verzorgd) dan kan men verwachten, dat de opleiding op zoovele verschillende plaatsen zeer verschillend is. De examens, hoofdzakelijk afgenomen door D.V.G.-artsen, dikwijls zonder speciale belangstelling hiervoor, geven dan ook geen waarborg, dat de op verschillende plaatsen opgeleide vroedvrouwen aan dezelfde eischen voldoen. Mijn indruk is, dat hier en daar het toe-

buigen van de commissie naar de opleiding, wat in geringe mate geoorloofd, zelfs wenschelijk is (bij niet zeer belangrijke dingen zeggen: „Oh, heeft U dat niet behandeld, dan zal ik dit niet vragen.") wel eens wat ver gaat.

De Dienst der Volksgezondheid bepaalt zich verder tot het geven van subsidies aan de instellingen, die vroedvrouwen opleiden. Deze particuliere instellingen hebben door hunne verloskundige diensten in enkele groote steden al iets bereikt. Zoo berekenden we, dat in 1935 ongeveer 9000 van de 15000 bevallingen te Batavia onder goede leiding plaats vonden. In Semarang is ook een vereeniging, die een 2000 bevallingen per jaar verricht, in Cheribon een kleinere verloskundige dienst, in Soerabaja eenige vereenigingen die verlossingen leiden, terwijl ook vanuit enkele zendingsziekenhuizen (Djocjakarta) verloskundige diensten zijn ingericht.

Men krijgt wel den indruk, dat de belangstelling voor dit onderdeel van gezondheidszorg bij de bevolking is toegenomen. Dit heeft al tot gevolg gehad, dat b.v. in Buitenzorg door particulier initiatief enkele vroedvrouwen zijn aangesteld, terwijl ook regentschappen meer om vroedvrouwen vragen. Toch heeft dat alles nog een te geringe intensiteit, zooals blijkt als we de vraag bespreken:

Hoe stellen we ons een goede verloskundige voorziening van Ned-Indië voor?

Al weten we, dat deze in geen jaren bereikt zal kunnen worden, is het toch goed eens te overzien, wat hiertoe noodig zou zijn, opdat we weten in welke richting we moeten werken. Niet in de eerste plaats zijn noodig, zooals men misschien zou denken, ziekenhuizen en specialisten. Leek het eenige tientallen jaren geleden, dat het ideaal zou zijn, dat elke vrouw in een ziekenhuis hare bevalling zou doormaken, hiervan is men bijna overal teruggekomen. Als juist standpunt neemt men aan: de gewone, ongecompliceerde bevalling thuis, de pathologische gevallen in een ziekenhuis.

Ook specialisten alleen kunnen de zaak niet redden. Wanneer deze afwachten tot de gevallen tot hen komen, krijgen ze alleen de gevallen, die bijna hopeloos geworden zijn en waar zij ook weinig meer aan kunnen doen. Men leze de ervaring van Eerland, die door de ongunstige hem bereikende gevallen, een moederlijke sterfte van 140 per 1000 waarnam. De hoofdzaak moet worden

gezocht in uitbreiding van de gelegenheid tot onderzoek in de zwangerschap, hetgeen uitstekend door vroedvrouwen kan worden verricht en waardoor wordt bereikt:

1e. het voorkòmen van tal van afwijkingen;
2e. het tijdig ontdekken van afwijkingen, die moeilijkheden bij de baring kunnen veroorzaken;
3e. door het herhaalde zwangeronderzoek komt de band met de vroedvrouw, die maakt dat haar hulp bij de baring ook tijdig wordt ingeroepen.

Dit eenvoudig en ietwat eentonig werk is de basis van een goede verloskundige verzorging.

Daarboven is echter nog een centrum, liefst ziekenhuis, noodig, waar de vroedvrouw steun kan vinden voor de moeilijke, afwijkende gevallen, die voor een deel ook ziekenhuisverpleging noodig hebben. Aan het hoofd van dit ziekenhuis zal moeten staan een specialist-vrouwenarts. Bij gebrek hieraan kan ook een arts met meer dan gewone belangstelling voor de verloskunde hier veel goed werk doen.

Een wijk voor een vroedvrouw zou ten hoogste 10.000 menschen mogen omvatten. Ze zouden in haar wijk spreekuren houden voor zwangeren en de baringen leiden. Ongeveer 20 van zulke wijken zouden 1 centraal ziekenhuis moeten hebben.

Het moeilijke punt is, dat het in ons Indië om zulke groote getallen gaat. 2.660.000 bevallingen vragen een 8000 vroedvrouwen en, nog afgezien van oneconomische verdeeling der patiënten over het uitgestrekte gebied, een 300 centra met een ziekenhuis en specialist.

Het is natuurlijk uitgesloten, dat aan de verloskundige zorg een dergelijk bedrag ten koste gelegd zou worden, noodig om deze volledige voorziening op te richten en in stand te houden. Bovendien, al had men geld, men zou de eerste tientallen jaren niet over voldoende medici en vroedvrouwen kunnen beschikken.

Nu men te weinig geld heeft om te doen wat men zou wenschen, is de vraag, die niet overal hetzelfde wordt beantwoord: hoe men dat weinige geld moet besteden. Hierdoor komen er, als

Overgangstoestand, verschillende surrogaten.

Men wil meer doen dan door de langzame uitbreiding van de gewone krachten bereikbaar is. Drie dergelijke pogingen om op

een vluggere wijze iets meer te bereiken, zijn waard genoemd te worden. Wanneer men pas uit Holland komt, kijkt men wat vreemd tegen deze middelen aan, maar wanneer men zich indenkt, dat op de gewone wijze voortwerkende voor de uitbreiding van verloskundigen het nog eeuwen kan duren, vóór deze op Hollandsch peil is, gaat men er anders over denken en waardeert het goede in deze pogingen.

In Poerwokerto, waar door samenwerking van D. V. G. en Rockefeller Foundation belangrijk hygiënisch werk verricht wordt, heeft men contact gezocht met de ,,doekoens". Inderdaad blijken van de ,,doekoens" medewerksters te maken te zijn. Trouwens in Batavia zijn er ook, die wij als zoodanig kunnen beschouwen. Het slechte deel der ,,doekoens" zal, als er moeilijkheden bij de baring optreden, blijven wachten of wegloopen en de afloop is dan dikwijls slecht. Een ander deel echter begrijpt als er eene afwijking zich voordoet, of de baring te lang duurt, dat onraad dreigt en roept tijdig onzen dienst. In Poerwokerto heeft men nu deze medewerking uitgebreid. De doekoens komen op een eenvoudige, door de vroedvrouw gegeven, cursus, waar enkele beginselen hun worden geleerd. Men leert hun o.a. dat de vrouw niet op den grond, maar op de baleh-baleh moet bevallen, het wasschen der handen en steriel doorknippen van de navelstreng, en iets van afwijkingen bij de baring. Ziet de doekoen iets, wat zij niet vertrouwt, dan roept zij de vroedvrouw. Het groote voordeel van dit systeem zie ik in het feit, dat men op deze wijze contact krijgt met de afwijkende gevallen van een groep der bevolking, waarmede men dit anders niet had. Op deze wijze worden ongetwijfeld vele ongelukken voorkomen.

Een geheel andere weg is ingeslagen in Tjiandjoer, waar men ook alweer, omdat de aanwas van vroedvrouwen te langzaam is, een proef neemt met z.g. halve vroedvrouwen, d.z. meisjes die van de M.U.L.O. in 1 of $1^1/_2$ jaar iets leeren van verloskunde en dan onder leiding van een vroedvrouw werkzaam kunnen zijn. De bedoeling is, op deze wijze, het gebied, dat een vroedvrouw bestrijken kan, te vergrooten. Gewone bevallingen worden door deze meisjes gedaan; merken ze iets bijzonders op, dan roepen ze de vroedvrouw. Het bezwaar van dergelijke systemen, waarbij met onvolledig opgeleide krachten wordt gewerkt, is altijd, dat het de vraag is, of men deze voldoende kan leeren de moeilijkheden te herkennen.

Een derde poging om in het gebrek aan verloskundige hulp te voorzien, is het opleiden van mannelijke mantri's tot „vroedvrouw", zooals geschiedt in het Petronella Ziekenhuis te Djocjakarta. De geneesheer-directeur, Groot, deelde mij mede, dat men vele bezwaren ondervond, doordat huwelijken der vroedvrouwen zoo menigmaal de uitoefening van haar beroep ontijdig deden afbreken. De gemiddelde duur harer werkzaamheid was 5 jaar. Niet alleen had men dan te doen met het verliezen van een verloskundige kracht, maar ook zag men, dat een langzamerhand opgebouwde practijk weer ineenstortte, omdat een opvolgster opnieuw het vertrouwen van de bevolking moest winnen. Men kwam er toe, na overleg met kenners der Inheemsche bevolking, een proef te nemen met de opleiding van mannen. 7 deden examen en de 3, die in de practijk zijn sedert eenige maanden, hebben een groeiende cliëntèle gekregen, die niet achter staat bij die van hunne vrouwelijke collega's.

Al deze pogingen zijn met groote vreugde te begroeten, nauwkeurig te bestudeeren en eventueel na te volgen. Het is niet met zekerheid uit te maken, welke in het algemeen de voorkeur verdient, omdat plaatselijke toestanden zoo sterk verschillen en wat voor de eene streek deugt, is voor de andere wellicht ongeschikt. Het is verheugend, dat de belangstelling groeiende is en men langs verschillende wegen het doel iets nader tracht te komen.

Ondertusschen moet men, terwijl deze verschillende uitbreidingen bevorderd worden, niet uit het oog verliezen, dat het slechts surrogaten zijn, die alleen in een overgangstoestand geduld kunnen worden. Ook moet onderwijl worden voortgewerkt aan de

Uitbreiding en vervolmaking van de goede verloskundige verzorging.

Met belangstelling en organisatie is hier veel te doen.

1e. Hiervoor is noodig, dat men de verloskundige voorziening zooals men deze aan de studenten leert en demonstreert, zoo goed mogelijk maakt. Dit houdt in verbetering der gebouwen en verpleging van de verloskundige afdeeling der Geneeskundige Hoogeschool.

2e. De vroedvrouwenopleiding zal moeten worden uitgebreid niet alleen, maar ook vooral zal eenheid in opleiding en examen moeten worden gebracht. Wanneer er, zooals in 1935,

slechts 46 vroedvrouwen worden afgeleverd, is dit waarschijnlijk niet eens genoeg om het verlies te dekken. Het blijkt ook, dat tegenwoordig door regentschappen en particuliere vereenigingen, evenals door het Gouvernement, tevergeefs naar vroedvrouwen wordt gezocht.

3e. De Dienst der Volksgezondheid zou ongetwijfeld door meer aandacht aan deze zaak te besteden, meer kunnen bereiken. Er zijn tal van plaatsen, waar door particulier initiatief iets geschiedt op dit gebied. Het zou wenschelijk zijn, dat de D.V.G. over een inspecteur voor verloskundige hulp en zuigelingenzorg beschikte, die deze plaatsen eens bezocht en zorgde, dat het geld zoo economisch mogelijk werd besteed. Ik ben ervan overtuigd, dat zou blijken, dat met het nu uitgegeven geld veel meer zou kunnen geschieden. Nu zou deze taak aan gewestelijke artsen zijn opgedragen, maar deze hebben tal van onderwerpen te behandelen en het hangt geheel van persoonlijke belangstelling van de artsen van den D.V.G. af, wat ze op dit gebied presteeren.

Met het bovenstaande hoop ik te hebben aangetoond, hoe groot de achterstand van de verloskundige voorziening is en hoe hierin verbetering is te brengen. Waar een deel van die verbetering te bereiken is zonder groote kosten, meen ik de hoop te mogen uitspreken, dat ieder naar zijn vermogen hiertoe meewerkt, terwijl het groote belang van deze elementaire taak van gezondheidszorg en het groote succes, dat ermee te behalen is, toch wel eenige grootere financieele offers van de schatkst zouden billijken.

EENIGE GEGEVENS OVER ABSENTEISME EN LOONEN BIJ EEN PLOEG TAAKWERKERS OP EEN EUROPEESCHE ONDERNEMING MET OVERJARIGE CULTURES

DOOR Dr. Ir. Ph. LEVERT

INLEIDING:

De inheemsche arbeider in het Westersch grootlandbouwbedrijf mag zich de laatste tijden wederom in de belangstelling verheugen. Deze belangstelling richt zich in het bijzonder op de hem uitbetaalde loonen.

Reeds in Mei 1936 werd door den Eersten Gouvernements Secretaris een schrijven gericht tot eenige werkgeversorganisaties h.t.l., waarin de wensch werd uitgesproken een inzicht te verkrijgen in den geldenden loonstandaard van cultuurondernemingen, daar de indruk verkregen was, dat de loonen in bepaalde gevallen beneden de kosten van het minimum-levensonderhoud gedaald waren.

Als uitvloeisel van dezen wensch werden door de ondernemingen, met ingang van October 1936, loongegevens verstrekt.

Hoewel niet uitdrukkelijk gepostuleerd, behoeft het geen nadere toelichting, dat de dreigende stok achter deze deur der z.g. loonbewaking een eventueele vaststelling van wettelijke minimumloonen was.

Een bespreking van deze materie vond indertijd in dit tijdschrift een plaats, waarbij SCHELTEMA [1]) de historische en theoretische zijde van een eventueele minimum-loonregeling beschouwde, terwijl LEVERT [2]) wees op de onvolledigheid en eenzijdigheid der door de ondernemingen verschafte loongegevens.

Thans blijkt de Regeering te overwegen over te gaan tot het instellen van een onderzoek naar het z.g. koelie-budget, zooals in Sumatra gebruikelijk [3]). Het is niet geheel duidelijk, of het hiermede beoogde doel slechts is, het verkrijgen van een rayonsgewijze inzicht in den minimum-levensstandaard ten platten lande, ter vergelijking met de loongegevens der ondernemingen, of dat met dit z.g. koelie-budget als basis reeds de invoering van een minimum-loonregeling overwogen wordt.

Wat in deze materie bijzonder opvalt is het feit, dat de Regeering als „leitmotiv" voor haar bemoeienis aanneemt: de kosten van het minimum-levensonderhoud, m.a.w. *Zij neemt aan het bestaan h.t.l. van een bezitloos loonproletariaat, hetwelk voor het levensonderhoud geheel afhankelijk is van het verdiende arbeidsloon op cultuurondernemingen.*

Wanneer men de juistheid van deze opvatting wenscht na te gaan, lijkt het verstandig, voor het verkrijgen van de noodige gegevens, zich te wenden tot „the man on the spot", n.l. den ondernemer.

Helaas stuit men hierbij veelal op een vacuum, daar de kennis van den productiefactor arbeid, althans wat exact cijfermateriaal betreft, veelal een ontsierend „terra incognita" vormt op de in zoo vele onderdeelen nauwkeurig bekende ondernemerskaart.

De hoofdoorzaak van deze betreurenswaardige omstandigheid is wel, dat er op Java voor de ondernemers van een *arbeidersprobleem* nauwelijks sprake is.

Java's millioenenbevolking vormt een schier onuitputtelijk arbeidersreservoir, terwijl voorts de onder deze bevolking voorkomende

[1]) Kol. Stud. 20ste jrg., 1936, pag. 81.
[2]) Kol. Stud. 21ste jrg., 1937, pag. 357 e.v.
[3]) Blijkens recente krantenberichten heeft de Regeering dit plan weer laten varen.

economische omstandigheden een vrijwel voortdurend groot arbeidersaanbod waarborgen. Met uitzondering van enkele afgelegen streken in den Oosthoek, kan er dan ook op Java vermoedelijk niet worden gesproken van *werkvolkgebrek*, hoewel periodieke klachten over een tekort aan arbeidskrachten bij cumulatie van werkzaamheden (b.v. groote koffieoogst) plaatselijk vrij algemeen voorkomen.

Dit over het algemeen ruime arbeidersaanbod veroorzaakt, dat er voor den ondernemer niet de noodzakelijkheid bestaat het hoe en waarom van het arbeidersvraagstuk diepgaand te bestudeeren.

Daarnaast vormt de samenstelling van het arbeiderscontingent en het overwegend op cultuurondernemingen toegepaste borongan- of stukloon-stelsel een belemmering voor het verkrijgen van een op exact cijfermateriaal gebaseerd inzicht in het arbeidersvraagstuk.

Wat betreft de samenstelling van het arbeiderscontingent moge herhaald [1]) worden, dat de beheerder van een cultuuronderneming over het algemeen een drietal categorieën arbeiders onderscheidt, n.l.:

1) Vaste, op de onderneming in kampongs gevestigde arbeiders.
2) Periodiek uitzwermend werkvolk, van elders afkomstig.
3) Arbeiders, afkomstig uit de gezeten inlandsche bevolking der aan de onderneming grenzende gebieden.

Wat betreft hunne afhankelijkheid van de onderneming worde geconstateerd, dat slechts de 1ste categorie voor het levensonderhoud *geheel* afhankelijk is van het verdiende arbeidsloon. De twee andere categorieën, welke, hetzij geregeld gedurende eenige maanden, hetzij periodiek gedurende het geheele jaar, arbeid op de onderneming verrichten, bezitten bronnen van inkomsten uit grond of anderszins, die zich aan de observatie onttrekken. Reeds de periodieke en onregelmatige aard van den arbeid der twee laatste categorieën wettigt het vermoeden, dat het arbeidsloon voor hen slechts een *aanvullend* inkomen beteekent.

[1]) Kol. Stud., 21ste jrg. No. 4, 1937, pag. 366.

Omtrent de getalsverhouding der drie bovengenoemde arbeiderscategorieën valt helaas weinig met zekerheid te zeggen. Deze verhouding is sterk afhankelijk van de streek en ook van het seizoen; algemeene regels zijn in dit opzicht niet op te stellen, zelfs niet voor betrekkelijk kleine rayons.

In het algemeen wordt deze verhouding bepaald door den welvaartstoestand der omliggende bevolkingsgebieden. In de tweede plaats door het verloop van de vraag naar arbeiders op de onderneming gedurende het jaar en de onderlinge samenhang of tegenstelling daarvan met de werkzaamheden in het inheemsch productiemilieu, terwijl ten laatste verschillende, niet strikt economische, omstandigheden van belang kunnen zijn.

In de z.g. bergcultures beschikt men meestal over een kleine kern van opgezetenen, terwijl het gros der arbeiders afkomstig is uit de omliggende bevolkingsgebieden. In tijden van arbeidscumulatie en in bepaalde streken wordt ook wel gewerkt met van elders uitzwermend werkvolk.

Om de gedachten te bepalen geloof ik aan den veiligen kant te blijven, door aan te nemen, dat slechts 10 à 25 % van het gebezigde werkvolk tot de z.g. vaste arbeiders — dus opgezetenen der erfpachtsperceelen — behoort. Hieruit zou dan volgen, dat slechts een vrij gering deel der arbeiders op cultuurondernemingen met eenig recht tot het van arbeidsloon afhankelijk, bezitloos proletariaat gerekend mag worden.

Reeds hier moet opgemerkt worden, dat de ondernemer, uit welbegrepen eigenbelang — door deze opgezetenen blijft hij immers ten allen tijde over een vaste kern van arbeiders beschikken — er zorg voor draagt, dat het aan deze categorie betaalde arbeidsloon ruim voldoende is om aan de minimum-levensbehoeften te kunnen voldoen.

Hoe staat het nu met onze kennis van het gros der arbeiders, zij die afkomstig zijn uit de gezeten inlandsche bevolking der omliggende gebieden?

Het op cultuurondernemingen overwegend toegepaste loonstelsel van „borongan"- of stukloon veroorzaakt hier, dat de ondernemer veelal weinig of niets van zijn individueele arbeiders afweet.

Bij borongan-arbeid interesseert het den ondernemer alleen, of een bepaalde werkzaamheid voor een bepaalden prijs op een voorgeschreven wijze en binnen vastgestelden tijd verricht wordt. Wanneer aan bovengenoemde eischen voldaan wordt, laat het den ondernemer, binnen zekere grenzen, onverschillig hoevele arbeiders dit werk verrichten, hoe lang zij werken, of zij regelmatig uitkomen, etc. etc. De administratieve eenheid is hier de *arbeidersploeg* en niet de individueele arbeider. Door middel van ploegtotalen en ploeggemiddelden kan de ondernemer een inzicht verkrijgen in den gang van zaken; de individueele arbeider wordt hierbij niet in beschouwing genomen.

Wel zijn exacte gegevens over individueele taakwerkers bekend, b.v. bij de rubbertappers en vaak ook bij de in verwerkingsétablissementen gebezigde borongan-koelies, doch voor het quantitatief belangrijke deel der borongan-koelies in den aanplant bestaat vrijwel volkomen afwezigheid van kennis der individueele praestaties.

Geconstateerd kan dus worden, dat slechts voor een gering deel der arbeiders — de opgezetenen der erfpachtsperceelen — met zekerheid gezegd kan worden, dat zij voor hun levensonderhoud *geheel* afhankelijk zijn van het verdiende arbeidsloon.

Voor het gros der arbeiders bestaat eveneens de zekerheid, dat zij inkomsten hebben uit eigen beroep of bedrijf, zoodat het arbeidsloon voor deze categorie slechts als aanvullend inkomen beschouwd kan worden. Het voor deze categorie in hoofdzaak geldend boronganloonsysteem veroorzaakt echter, dat omtrent den individueelen arbeider weinig bekend is, zoodat geen antwoord gegeven kan worden op de belangrijke vraag, hoe de verhouding is tusschen „aanvullend looninkomen" en „inkomen uit eigen beroep of bedrijf".

Onderzoek van een groep borongan-arbeiders.

In verband met het bovenstaande leek het gewenscht een détailonderzoek in te stellen naar de individueele arbeidspraestaties van een groep borongan-koelies.

Als voorwaarde werd vooropgesteld, dat het object van onderzoek grootendeels zou moeten bestaan uit arbeiders, die een beeld

moesten geven van de in nauw desa-verband levende bevolking der aan een onderneming grenzende gebieden. Verder behoorde de te verrichten arbeid een afgeronde eenheid te vormen en geen uitzonderlijke eischen aan physiek of anderszins te stellen. Het onderzoek diende zich ten slotte niet over te korten tijd uit te strekken.

In verband met deze eischen deden zich direct verschillende praktijkmoeilijkheden voor, waarop hier niet nader ingegaan behoeft te worden.

Tot slot werd als object van onderzoek uitgekozen een ploeg arbeiders, welke tot taak had het dagelijks afzoeken van een bepaald aanplantareaal naar schadelijke kevers.

De ploeg bestond uitsluitend uit mannen en opgeschoten jongens. De betaling geschiedde dagelijks, naar gelang van het aantal ingeleverde kevers. Ten einde de koelies niet de dupe te doen worden van bepaalde klimatologische omstandigheden, die het meer of minder voorkomen der kevers beïnvloedden, werd de eenheidsprijs per kever dagelijks zoo geregeld, dat het ploeggemiddelde per arbeider per dag omstreeks 14 cent bedroeg.

De werkduur was van 's morgens omstreeks half acht tot 's middags omstreeks drie uur. Het aantal arbeiders werd door den beheerder niet gelimiteerd; desondanks bleef het dagelijksch gemiddelde omstreeks 30 arbeiders bedragen. De arbeiders waren hoofdzakelijk afkomstig uit een 2-tal vrij welvarende desa's met overwegende sawahrijst-cultuur.

Het onderzoek strekte zich uit over een tijdsperiode van één jaar (1 Oct. 1937 tot 1 Oct. 1938) en werd uitgevoerd op de c.o. Siloewok-Sawangan, gelegen aan Java's Noordkust, district Soebah, residentie Pekalongan.

Absenteïsme.

Allereerst werd een onderzoek ingesteld naar de periodiciteit van den individueelen arbeid, of m.a.w. het absenteïsme. Omvang en redenen van absenteïsme kunnen immers een waardevolle aanwijzing geven voor de mate, waarin het arbeidsloon van aanvullend tot noodzakelijk voor het minimum-levensonderhoud beschouwd moet worden.

De onderstaande cijfers werden verkregen:

Tabel 1.

OMVANG VAN HET ABSENTEÏSME BIJ EEN GROEP BORONGAN-ARBEIDERS

	Oct.	Nov.	Dec.	Jan.	Febr.	Mrt.	April	Mei	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Totaal
Gem. aantal arbeiders per dag..	25,1	26,4	29,2	37,7	38,9	12,6	26,3	21,8	24,1	38,2	47,4	10,9	28,2
Grootste aantal arbeiders per dag	36	39	40	51	55	25	39	32	35	51	60	30	60
Kleinste aantal arbeiders per dag	7	7	15	7	4	4	12	6	7	20	20	0	0
Totaal individuën werkzaam....	98	81	81	99	84	55	78	51	53	76	95	48	264
Totaal werkdagen	31	28	25	30	25	31	29	30	26	27	31	27	340
Totaal arbeidersdagen	779	740	731	1131	972	390	763	653	626	1032	1468	295	9580
Gem. aantal werkdagen per man	7,9	9,1	9,-	11,4	11,6	7,1	9,8	12,8	11,8	13,6	15,4	6,1	36,3
Absenteïsme-percentage.....	74,4	67,4	63,9	61,9	53,7	77,1	66,3	57,3	54,6	49,7	50,1	77,2	89,3

Bij deze tabel werd elke maand als een afgerond geheel beschouwd. Gedurende de maand October 1937 b.v. bedroeg het gemiddeld aantal arbeiders per dag 25,1 stuks. In totaal waren gedurende deze maand echter 98 verschillende individuën werkzaam, waarvan de meerderheid echter na enkele dagen weer verdween, zoodat het totaal aantal verrichte arbeidersdagen slechts 779 bedroeg. Het gemiddeld aantal werkdagen per individu bedroeg dus slechts 7,9 dagen voor deze maand.

Indien alle 98 individuën elken dag van de maand werk verricht hadden, zou het absenteïsme-percentage 0% bedragen hebben. In stede daarvan werden slechts 779 arbeidersdagen geteld i.p.v. de 3038 mogelijke. Het absenteïsme-percentage bedroeg dus voor October 1937 = 74,4%.

In de laatste kolom zijn de jaarcijfers opgenomen, samengesteld en berekend op dezelfde wijze als bij de maandcijfers.

Hoewel het in planterskringen een bekend ervaringsfeit is, dat het absenteïsme onder het werkvolk zeer groot kan zijn, blijven de bovengenoemde cijfers desondanks ontstellend.

Gerekend over een geheel jaar bedroeg het absenteïsme-percentage = 89,3%, hetgeen hierop neerkomt, dat elke arbeider gedurende dat jaar slechts 36,3 dagen loonarbeid-verrichtte, of wel 3 dagen per maand.

Om gedurende een jaar een gemiddeld aantal arbeiders van 28,2 per dag te verkrijgen, waren 264 verschillende individuën noodig. Heeft een ondernemer voor een bepaalde werkzaamheid gedurende een jaar dus een ploeg van ± 28 man noodig, dan zal hij over het ruim 9-voudige aantal individuën moeten kunnen beschikken om dit gemiddelde ook werkelijk te verkrijgen!

Opgemerkt worde, dat dit zeer hooge absenteïsme-cijfer wellicht aan bijzondere omstandigheden zou zijn toe te schrijven, ware het niet, dat bij een in 1935 op dezelfde onderneming uitgevoerd onderzoek, bij een geheel andere werkzaamheid, bij een gemengde ploeg uit mannen en vrouwen bestaande, bovendien afkomstig uit een geheel verschillend bevolkingsgebied, soortgelijke cijfers verkregen werden. Dit onderzoek betrof een cacao-oogstploeg, waarvoor een absenteïsme-percentage van 57% gevonden werd over een tijdsverloop van eenige maanden. [1])

[1]) „Eenige gegevens over de aanplantarbeiders op een onderneming met overjarige cultures in Midden-Java", door Dr. Ir. Ph. Levert. „Landbouw", XII (1936), pag. 287.

Het is interessant om thans na te gaan hoe de individueele absenteïsme-cijfers zijn.

Tabel 2.

OMVANG VAN HET INDIVIDUEEL ABSENTEÏSME
Aantal mogelijke werkdagen = 340 stuks

Aantal dagen werkzaam	Aantal arbeiders	% van het totaal aant. arb.	Aantal dagen werkzaam	Aantal arbeiders	% van het totaal aant. arb.
1 dag	76	28,8	111—120 dagen	3	1,1
2 dagen	30	11,3	121—130 „	3	1,1
3 „	10	3,8	131—140 „	4	1,5
4 „	20	7,6	141—150 „	1	0,4
5 „	1	0,4	151—160 „	5	1,9
6— 10 „	17	6,4	161—170 „	1	0,4
11— 20 „	24	9,1	171—180 „	4	1,5
21— 30 „	11	4,2	181—190 „	4	1,5
31— 40 „	4	1,5	191—200 „	—	—
41— 50 „	12	4,5	201—210 „	1	0,4
51— 60 „	5	1,9	211—220 „	1	0,4
61— 70 „	6	2,3	221—230 „	3	1,1
71— 80 „	4	1,5	231—240 „	2	0,8
81— 90 „	5	1,9	241—250 „	2	0,8
91—100 „	3	1,1	251—260 „	1	0,4
101—110 „	1	0,4			

Van de 264 individuën, die in de onderzochte ploeg gedurende het jaar van observatie arbeid verrichtten, bleken 76 man (28,8%) slechts één dag gewerkt te hebben. Ruim de helft der individuën (137 man) werkte slechts 1 tot 5 dagen. De trouwste werker arbeidde 256 dagen van de 340 mogelijke werkdagen.

Beschouwen wij de in art. 1603 v. I.B.W. voorgeschreven 52 vrije dagen per jaar als een Westersche norm voor het minimum-absenteïsme, dan komen wij op een absenteïsme-percentage van bijna 15%, ruim gerekend 20%.

Het blijkt dan, dat slechts één arbeider van de 264 individuën deze Westersche norm benadert met 24,7% en dat de rest daar verre boven uit gaat.

Uit bovenstaande cijfers mogen wij concludeeren, dat een gemiddelde ploeg taakwerkers bestaat uit een relatief zeer gering aantal „kernarbeiders", die, naar inheemsche opvatting, geregeld uitkomen, terwijl de rest gevormd wordt door een steeds varieerend aantal individuën, dat zéér incidenteel, meestal slechts enkele

dagen, arbeid verricht, om daarna weer in het eigen milieu terug te vallen, of incidenteel ander ondernemingswerk te verrichten.

Redenen voor absenteïsme.

Alvorens uit den omvang van het absenteïsme conclusies te trekken, is het noodzakelijk een onderzoek in te stellen naar de redenen, welke er voor dit groot absenteïsme bestaan.

Het zou n.l. in het geheel niet uitgesloten zijn, dat de arbeiders slechts enkele dagen bij de *geobserveerde* ploeg werkten, om daarna andere werkzaamheden op de onderneming te verrichten. In dit geval zou het hooge absenteïsme dus alleen voor de geobserveerde ploeg gelden en niet voor ondernemingsarbeid in het algemeen.

Daar het practisch onmogelijk was om gedurende een jaar aan elken arbeider de redenen van zijn niet-werken te vragen, werd eenige malen een steekproef gehouden.

Het eerste onderzoek betrof 63 individuën en besloeg een tijdsperiode van 17 dagen (van 17 Nov. tot 3 Dec. 1937).

Voor deze 63 arbeiders bestond in de onderzoekingsperiode de mogelijkheid om 837 arbeidersdagen te werken. Gewerkt werd echter slechts gedurende 501 dagen, zoodat het absenteïsmepercentage = 40,1% bedroeg.

Als redenen voor absenteïsme werden opgegeven:

werk in den inl. landbouw	= 9,8%	(33 dagen)
ander ondernemingswerk	= 19,6%	(66 dagen)
ziekte	= 26,5%	(89 dagen)
privé-redenen	= 44,1%	(148 dagen)

Duidelijk blijkt, dat redenen van persoonlijken aard overwogen. Onder privé-redenen werden samengevat: familiebezoek, feestelijkheden, inkoopen op den pasar, etc.; de hoofdreden was evenwel: „kesel" en dergelijke Javaansche euphemismen voor het ontbreken van arbeidslust.

Opvallend is de relatief geringe omvang van „andere ondernemingsarbeid". Wij mogen hieruit concludeeren, dat het groote absenteïsme bij de geobserveerde taakwerkersploeg niet alleen *deze* ploeg gold, doch, wellicht in iets mindere mate, *alle* ondernemingstaakwerk.

Absenteïsme bij de kernarbeiders.

Een speciaal onderzoek werd ingesteld naar de redenen van absenteïsme bij de trouwe uitkomers — de kernarbeiders — van de taakwerkersploeg.

Daar de perioden van werkzaamheid in het inheemsch productieproces uiteraard grooten invloed uitoefenen op omvang en redenen van absenteïsme, werd dit onderzoek uitgestrekt over een drietal maanden, n.l. Februari, Maart en April 1938. In de maand Maart vond in de desa, waarin deze kernarbeiders thuis hoorden, de groote rijstoogst plaats.

Voor de maandsgewijze gespecificeerde gegevens worde verwezen naar tabel 3.

Tabel 3.

OMVANG EN REDENEN VAN ABSENTEÏSME BIJ 15 KERNARBEIDERS

15 Kernarbeiders	29 Jan. — 28 Febr.	1 — 31 Mrt.	1 — 25 April.	Totaal
Mogelijke arbeidersdagen..	435	465	360	1260
Aantal dagen gewerkt	318	145	215	678
Absenteïsme-percentage ..	26,9 %	68,8 %	40,3 %	46,2 %
Redenen absenteïsme				
Ander ondernemingswerk..	0 — 0 %	1 — 0,3 %	1 — 0,7 %	2 — 0,3 %
Privé-redenen	8 — 6,8 %	0 — 0 %	28 — 19,3 %	36 — 6,2 %
Regen	53 — 45,3 %	0 — 0 %	0 — 0 %	53 — 9,1 %
Ziekte	35 — 29,9 %	4 — 1,3 %	39 — 26,9 %	78 — 13,4 %
Werk inheemsche landbouw	21 — 18 %	315 — 98,4 %	77 — 53,1 %	413 — 71 %
Aantal dagen verzuimd	117	320	145	582

De 15 geobserveerde arbeiders hadden in Januari een absenteïsme-percentage van slechts 20,4%, waarmede zij dus de Westersche opvattingen dienaangaande benaderden. In Februari was dit percentage iets hooger, om in de oogstmaand Maart tot 68,8% te stijgen, welke stijging in April plaats maakte voor een daling tot 40,3%.

Ook de verdeeling van de opgegeven redenen voor verzuim over de verschillende maanden is belangwekkend.

In Februari en April werden respectievelijk 35 en 39 dagen, volgens eigen opgave, door ziekte verzuimd. In de oogstmaand Maart daarentegen bleek vrijwel geen verzuim door ziekte voor te komen.

Nu zal men het den ondernemer, die door den aard van zijn werk dagelijks met de bevolking in aanraking komt, nimmer kunnen verwijten, dat hij geen diep besef heeft van den geesel, die b.v. de malaria voor de bevolking ten platten lande vormt. Er is vrijwel geen onderneming, die niet op grooter of kleiner schaal de volksgezondheid tracht te behartigen.

Daarnaast dient echter opgemerkt te worden, dat elke inlander, die eens een vrijen dag wil hebben, desgevraagd als reden daarvoor stereotiep „sakit" antwoordt. Overigens een natuurlijk uitvloeisel van de Westersche opvatting in de cultures, dat de koelies geen behoefte hebben aan regelmatige vrije dagen!

De in tabel 3 gemaakte onderscheiding in „privé-redenen" en „ziekte" zal vermoedelijk dan ook den toets van een critische beschouwing niet kunnen doorstaan. Desondanks blijft het van belang op te merken, dat verzuim wegens privé-redenen grooter wordt na afloop van den oogst, in welken tijd, zooals bekend, vele feestelijkheden in het familieleven plegen plaats te vinden.

Opvallend is het feit, dat „ander ondernemingswerk" door deze kernarbeiders vrijwel niet verricht wordt.

Het meest belangrijke wat uit tabel 3 te lezen valt is, dat, zelfs voor de kernarbeiders, arbeid in het eigen inheemsch productieproces, in het bijzonder oogstwerkzaamheden, steeds voorgaan boven ondernemingswerk. Een ieder, die weet, welk een alles overheerschend belangrijke plaats de rijstoogst in het economische en sociale leven van de dorpsgemeenschap inneemt, zal zich hierover niet verwonderen.

Uit de verkregen gegevens zou de volgende conclusie getrokken kunnen worden:

Het betrekkelijk gering aantal kernarbeiders van een boronganploeg verricht vrij regelmatig ondernemingsarbeid in dié maanden, gedurende welke het inheemsch productiemilieu geen arbeidskrachten van noode heeft. Daarnaast hebben zij echter behoefte aan vrije dagen, waarvan het gemiddeld aantal onze Westersche opvattingen dienaangaande iets overschrijdt.

In die maanden echter, tijdens welke het inheemsch productieproces handen van noode heeft, gaat arbeid in de inheemsche sfeer vóór boven loonarbeid op de Westersche onderneming.

Absenteïsme bij z.g. aanvullende arbeiders.

Een onderzoek naar omvang en redenen van absenteïsme bij de „aanvullende arbeiders" van een borongan-ploeg, d.w.z. zij, die slechts enkele dagen werken, stuit op moeilijkheden, juist in verband met den zeer incidenteelen arbeid, dien deze categorie op de onderneming verricht.

Vast staat, dat deze arbeiders, wat betreft ondernemingsarbeid, den weg van den minsten weerstand zoeken, met als doel het vinden van den voor hen minst inspannenden arbeid, welke nog een voor hen aanvaardbare belooning medebrengt. De loonhoogte is daarbij voor hen van minder belang dan het zich „senang" gevoelen. Zwaarder arbeid, die uiteraard hooger belooning brengt, wordt gemeden voor lichten arbeid onder voor hen aangenamer omstandigheden.

Zoo werd bij de geobserveerde ploeg een arbeider opgemerkt, die door een bijzondere handigheid er in slaagde een loon te verdienen van 30 à 40 cent per dag. Op een gegeven oogenblik bleef deze arbeider weg om enkele dagen later op te duiken in een ander taakwerkersploeg, waarin zijn loon omstreeks 10 cent per dag bleek te bedragen.

Desgevraagd deelde hij na vele omwegen mede, dat het eerste werk hem begon te vervelen en dat hij zich bij den minder bezoldigden arbeid meer „senang" voelde.

De loonarbeid, door dit soort arbeiders verricht, blijft echter zeer incidenteel. Zij verdwijnen gedurende weken, soms maanden, uit den gezichtskring om dan plotseling weer gedurende enkele dagen op te duiken.

Men treft onder deze categorie bezitloozen zoowel als beter gesitueerden aan. Geen betrouwbare aanwijzingen konden verkregen worden betreffende de vraag, of b.v. de beter gesitueerden onder deze arbeiders enkele dagen loonarbeid verrichten om b.v. een bepaalde geldsom te verkrijgen.

Wel bleek wederom duidelijk, dat ook voor de categorie der „aanvullende arbeiders" werk in het eigen inheemsch productieproces altijd voorgaat boven loonarbeid op de onderneming.

Absenteïsme en loonen.

Voor alle 264 individuën, die gedurende de onderzoekingsperiode van één jaar in de geobserveerde ploeg werkzaam waren, werd

het gemiddeld verdiende dagloon berekend. De cijfers werden gerangschikt in klassen van opklimmend aantal werkdagen. De gegevens zijn neergelegd in tabel 4.

Tabel 4.

ABSENTEÏSME EN DAGLOON

Aantal dagen werkzaam	Aantal arbeiders	gem. dagloon per arbeider in cent
1 dag	76	7
2 dagen	30	8,2
3 — 5 „	31	8,6
6 — 10 „	17	9,2
11 — 20 „	24	9,6
21 — 30 „	11	9,8
31 — 40 „	4	12,7
41 — 50 „	12	12,8
51 — 75 „	12	11
76 — 100 „	11	13
101 — 150 „	12	14
151 — 200 „	14	14,5
201 — 256 „	10	15,3

Direct springt in het oog, dat de gemiddelde dagloonen per man *hooger* worden, naarmate de arbeider *trouwer* uitkwam. Afwijkingen komen voor (waarvan enkele te verklaren zijn), doch duidelijk blijkt de tendenz.

Een verklaring, die voor de hand ligt, is deze, dat de trouwst uitkomende arbeiders ook de meeste ervaring in het werk verkrijgen en er zoodoende in slagen een hooger loon te verdienen.

Deze verklaring is echter slechts ten deele juist. Vast staat, dat de arbeiders, die slechts enkele dagen werken, nog weinig ervaring bezitten en er dus niet in slagen een behoorlijk loon te verdienen. [1])

Voor deze categorie is het lage gemiddelde dagloon dus te verklaren uit ongeoefendheid. Desondanks was het opmerkelijk, dat er onder de 137 individuën, welke van 1 tot 5 dagen werkten, 24 waren met een gemiddeld dagloon van 11 — 15 cent en 14 met een gemiddeld dagloon hooger dan 15 cent!

Daar in de practijk bleek, dat een gemiddeld arbeider na 5 à 10 dagen ruimschoots voldoende routine in het werk verkregen had

[1]) Opgemerkt worde, dat nieuwe, bona fide, arbeiders van de onderneming een premie verkregen, die hun in de eerste dagen een behoorlijk dagloon waarborgde. Deze premie is echter niet in bovenstaande gegevens verwerkt.

om een behoorlijk dagloon te kunnen verdienen, bleef dus nog over te verklaren het opklimmend gemiddeld dagloon bij regelmatiger arbeiden.

Het is aannemelijk te veronderstellen, dat wij hier te maken hebben met de vraag, waartoe het verdiende arbeidsloon moet *dienen:* tot bevrediging van de eerste levensbehoeften, of slechts als aanvullend inkomen.

Is b.v. de bevrediging van de eerste levensbehoeften van een arbeider verzekerd uit inkomsten of voorraden uit het eigen inheemsch milieu, dan zal wellicht *incidenteel* arbeid verricht worden tot het verkrijgen van een bepaalde geldswaarde, b.v. om iets extra's te koopen, of om een schuld af te lossen. Het spreekt vanzelf, dat in dit geval de arbeider met het werk zal uitscheiden als de gewenschte som verdiend is, terwijl bovendien, wanneer zijn beschikbare tijd dat toelaat en hij dat aangenamer vindt, met een dagloon van enkele centen genoegen kan worden genomen.

In het andere uiterste geval, n.l. wanneer het arbeidsloon moet dienen tot de volledige bevrediging der eerste levensbehoeften, dus geen inkomsten of voorraden uit eigen milieu aanwezig zijn, zal de arbeider *regelmatig* moeten uitkomen en door hard werken een dagloon moeten verdienen, minstens groot genoeg om hiertoe te strekken.

In werkelijkheid zal de meerderheid der gevallen zich vermoedelijk tusschen deze twee uitersten bewegen, d.w.z. groot absenteïsme in en vlak ná den oogsttijd en het minste absenteïsme vlak vóór den oogst.

In dit verband moge verwezen worden naar de maandelijksche absenteïsme-cijfers van tabel 1 (laatste regel).

In de streek, waaruit de betreffende arbeiders afkomstig zijn, vinden tweemaal per jaar padi-oogsten plaats en wel in de maanden Maart en September. In de oogstmaanden blijkt het absenteïsme het grootst te zijn om regelmatig — bij het afnemen der voorraden — te verminderen tot de volgende oogstperiode aanbreekt.

Economische omstandigheden der arbeiders.

Ten einde in deze materie een beter inzicht te verkrijgen, werd een onderzoek ingesteld naar de materieele omstandigheden van een 47-tal arbeiders. [1])

[1]) Voor het verkrijgen van de verlangde inlichtingen ben ik dank verschuldigd aan den Controleur B.B. W.R. Beeuwkes en aan den Wedono van Weleri.

Deze arbeiders waren afkomstig uit een tweetal vrij welvarende gehuchten met overwegende sawah-rijstcultuur. Van de 47 individuën waren 10 gehuwd, waarvan 6 met kinderen. Slechts 2 gehuwden bewoonden een eigen huis, de rest, evenals de ongehuwden, woonden bij ouders of familie in.

Om een indruk te verkrijgen van de economische omstandigheden, waaronder de arbeiders verkeerden, werden de omvang van het erf- en (of) sawah-bezit, benevens de hoogte van de verschuldigde landrente genoteerd van de gezinshoofden, waarbij de arbeiders onderdak vonden.

Van de 47 gezinshoofden bleken allen in het bezit van een huis te zijn. Slechts 2 beschikten niet over een eigen erf, doch 23 hadden geen sawahbezit. Twee arbeiders bleken tevens deelbouwer te zijn. „Andere bronnen van inkomsten" bleken uitsluitend uit landarbeid bij familie of desagenooten te bestaan.

Voor de 28 arbeiders, die het meest regelmatig loonarbeid op de onderneming verrichtten, werd nu een splitsing gemaakt naar het aantal dagen, dat zij in de onderzoekingsperiode van één jaar gewerkt hadden. Vergeleken werd nu de mate van het geregeld uitkomen en de economische omstandigheden van de gezinshoofden, waarbij zij onderdak gevonden hadden.

werkzaam gedurende	aant. arb.	gem. dagloon cnt.	gem. erfbezit roe	gem. sawahbezit roe	gem. landrente gulden
201 — 256 dgn.	9	15,2	44	78	1,76
151 — 200 dgn.	9	14,2	84	105	2,38
101 — 150 dgn.	10	13,8	71	141	3,67

Duidelijk blijkt hieruit de correlatie tusschen de mate van het verrichten van loonarbeid en de economische omstandigheden. Vooral de omvang van het sawah-bezit is hierbij doorslaggevend.

Het is echter opvallend, dat het grooter absenteïsme van de beter gesitueerden niet regelmatig gedurende het geheele jaar optreedt, doch voornamelijk gedurende en vlak na de oogstmaand.

De absenteïsme-percentages werden nagegaan voor 18 sawahbezitters en 10 niet-sawahbezitters gedurende de 5 maanden Januari t/m Mei 1938. In Maart vond de rijstoogst plaats.

	Jan.	Febr.	Mrt.	April	Mei
18 sawahbezitters	34,3%	31,1%	77%	50,9%	54,4%
10 niet-sawahbezitters	35 %	30,4%	70%	40,3%	51,7%

Duidelijk blijkt, dat de sawahbezitters in de maanden ná den oogst minder uitkomen, vermoedelijk daar zij dan over grootere voorraden beschikken dan de niet-sawahbezitters.

Opvallend is verder, dat het gemiddeld dagloon hooger wordt, naarmate de economische omstandigheden ongunstiger worden. Nog duidelijker komt dit naar voren, wanneer de sawahbezitters geplaatst worden naast de niet-sawahbezitters.

De 10 arbeiders zonder sawahbezit werkten gemiddeld 182,8 dagen en verdienden een gemiddeld dagloon van 15,5 cent. De 18 sawahbezitters werkten gemiddeld 169,4 dagen en verdienden een gemiddeld dagloon van 13,9 cent.

De verkregen gegevens wettigen n.m.m. de volgende conclusies: Zoowel economisch minder bedeelden als de beter gesitueerden verrichten loonarbeid op de onderneming.

Het absenteïsme onder de beter gesitueerden is grooter dan onder de minder bedeelden, vooral gedurende en vlak na het tijdstip van den rijstoogst. Dit wordt vermoedelijk veroorzaakt door de omstandigheid, dat arbeid op eigen grond — die altijd voorgaat boven ondernemings-loonarbeid — voor de beter gesitueerden meer tijd vereischt, terwijl na den oogst grootere voorraden aanwezig zijn.

Daar het gemiddeld dagloon van de economisch minder bedeelden altijd *hooger* is dan dat van de beter gesitueerden is het vermoeden gewettigd, dat voor de eerste categorie het arbeidsloon in meerdere mate dient tot bevrediging der eerste levensbehoeften dan voor de tweede categorie, voor welke het arbeidsloon meer een aanvullend inkomen vormt in tijden van schaarschte.

Resumeerend:

Alvorens de resultaten van het verrichte onderzoek te resumeeren, worde uitdrukkelijk gestipuleerd, dat de getrokken conclusies

uitsluitend geldig zijn voor de streek, waarin het onderzoek verricht werd. Hoewel het, juist op het gebied van arbeidstoestanden, uiterst gevaarlijk is te generaliseeren, lijkt het daarnaast niet overbodig op te merken, dat, voor zoover mij bekend, in verschillende cultuurcentra op Java dezelfde tendenzen, als bij dit onderzoek naar voren zijn gekomen, bekend zijn !

Een op de c.o. Siloewok—Sawangan ingesteld onderzoek bij een ,,borongan"-ploeg gedurende het tijdsverloop van één jaar, verschafte de volgende gegevens:

Een gemiddelde taakwerkploeg bleek te bestaan uit een relatief kleine groep van ,,kernarbeiders", terwijl de rest gevormd wordt door een steeds varieerend aantal individuën, dat zéér incidenteel arbeid verricht.

Het absenteïsme onder de kernarbeiders is in tijden van arbeidsslapte in het inheemsch productiemilieu gemiddeld iets grooter, dan volgens Westersche normen als normaal wordt aangenomen. In tijden, dat het inheemsch agrarisch productieproces arbeidskrachten van noode heeft, is het absenteïsme echter zéér groot. Arbeid in de desa gaat altijd vóór boven loonarbeid op de onderneming, hoezeer deze laatste arbeid ook beter beloond moge worden. Als algemeene regel mag worden aangenomen, dat het absenteïsme het grootst is in de oogstmaand om daarna langzaam — bij het interen der voorraden — af te nemen tot de volgende oogstperiode.

Het absenteïsme onder de steeds wisselende groep van ,,aanvullende arbeiders" is buitengewoon groot. Door deze individuën wordt, wat ondernemingsarbeid betreft, steeds de weg van den minsten weerstand gezocht, d.w.z. gemakkelijke en lichte arbeid geniet de voorkeur, hoewel met meer inspanning meer verdiend zou kunnen worden. Hoewel daarover geen nauwkeurige exacte gegevens verkregen werden, bestaat de indruk, dat loonarbeid door deze categorie slechts zeer incidenteel verricht wordt. Desondanks wordt juist hierdoor het totale loonvolume van de Westersche ondernemingen over een zeer groot aantal individuën verdeeld.

Bij de kernarbeiders bleken absenteïsme en gemiddeld dagloon te correleeren met den economischen status, waarbij vooral het sawahbezit doorslaggevend was. De economisch beter gesitueerden

verdienden gemiddeld een lager dagloon dan de materieel minder bedeelden, terwijl de meerdere gebondenheid van de 1ste categorie aan eigen grond en de daarop noodzakelijk te verrichten arbeid een grooter absenteïsme veroorzaakte.

Voor beide categorieën geldt, dat inkomsten, verkregen uit het eigen inheemsch milieu, de levensbasis vormen, terwijl, afhankelijk van hun economische positie, het op de onderneming verdiende arbeidsloon als aanvullend inkomen valt te beschouwen.

Eindopmerking:

Het eventueel dwingend ingrijpen van de Regeering in de loonhoogte van inheemsche arbeiders op Westersche cultuurondernemingen lijkt, afgezien van de tallooze daartegen aan te voeren bezwaren, alleen reeds daarom ongewenscht, omdat elke reëele basis voor de vaststelling van een minimumloon ontbreekt.

De „conditio sine qua non" voor een minimum-loon-regeling, n.l. het bestaan van een bezitloos proletariaat, hetwelk voor zijn levensonderhoud geheel afhankelijk is van het in Westersche sfeer verdiende arbeidsloon, blijkt ten platten lande niet, of althans niet in belangrijke mate, aanwezig te zijn.

Ruim berekend, zal wellicht een 25% van de op Westersche cultuurondernemingen werkzame arbeiders voor het levensonderhoud *geheel* afhankelijk zijn van het verdiende arbeidsloon. Hiertoe behoort dan nog voornamelijk „skilled labour" (mandoers, schrijvers, fabriekspersoneel, etc.), welke uit hoofde hiervan reeds een behoorlijk loon gegarandeerd is. Wat betreft de „unskilled labour", de opgezetenen der erfpachtsperceelen, worde nogmaals opgemerkt, dat de ondernemer, uit welbegrepen eigenbelang, steeds zal zorgen, dat ook deze categorie een behoorlijk loon zal verdienen, daar hij dan steeds over een bepaalde kern van arbeiders kan beschikken.

De overgroote meerderheid der arbeiders echter leeft nog in nauw desaverband en geniet uit eigen beroep of bedrijf inkomsten — veelal in natura — die zich aan elke observatie onttrekken. De vraag in hoeverre het op de onderneming verdiende arbeidsloon voor deze categorie als „aanvullend-" of „hoofd-inkomen" moet beschouwd worden, zou slechts door een uitgebreid en minutieus détail-onderzoek beantwoord kunnen worden.

Zoolang de overgroote meerderheid der Westersche werkgevers, blijkens de verschafte loongegevens, niet in gebreke is gebleven hun arbeiders de loonen uit te betalen, die, in evenredigheid met de bedrijfsresultaten, aan redelijke eischen voldoen, lijkt elk ingrijpen van Overheidswege overbodig.

Hoewel voortdurende waakzaamheid Overheidsrecht en -plicht is en elk voorgenomen onderzoek naar arbeidstoestanden en loonen slechts verhelderend in deze materie zal werken, beschikt de Regeering over andere en betere middelen dan een eventueele minimum-loonregeling om den levensstandaard ten platten lande te doen stijgen. Wij noemen in dit verband slechts de gevoerde rijstpolitiek, terwijl als meest afdoende middel uiteraard verlaging der directe en indirecte Overheidslasten moet gelden.

Voor de door Westersche cultuurondernemingen aan hun arbeiders betaalde loonen geldt nog steeds, dat deze een functie van nauwelijks te overschatten belang vormen voor het economisch leven van de millioenen-bevolking ten platten lande. Belangrijker dan de individueele loonhoogte is daarbij het totale loonvolume en de loonspreiding over de bevolking. Elk kunstmatig ingrijpen kan hier slechts schade berokkenen.

EENIGE OPMERKINGEN NAAR AANLEIDING VAN „DE PRAUW IN DE WETGEVING EN IN HET ADATRECHT"

DOOR Mr. W. F. PRINS

De verscherpte contrôle op de naleving van de bepalingen op de zeebrieven en jaarpassen, welke, naar verwacht wordt, er toe zal leiden, dat meer dan tot dusver het geval was teboekstelling en overschrijving van prauwen met de daaraan verbonden fiscale gevolgen zal plaats vinden, heeft geen goede pers.

Naast een Gouverneur van Celebes, die ambtelijk voor de inheemsche prauwvaart in de bres is gesprongen, en een havenmeester, die zeer interessante bijzonderheden wist mede te deelen omtrent de moeilijkheden voor betrokkenen aan de naleving der bepalingen verbonden, heeft zich in het hierboven aangehaalde artikel in het Augustus-nummer van dit tijdschrift Dr. Hunger geschaard. Zijn artikel eindigt in optimistischen toon. Immers zijn naar het oordeel van dezen schrijver de voor de prauwvaart dreigende moeilijkheden niet een uitvloeisel van de voorschriften onzer wetgeving, doch alleen van een minder juiste interpretatie dier bepalingen, zoodat het mogelijk moet zijn om zonder al te veel moeite tot een meer bevredigenden toestand te geraken.

Wanneer dit betoog hier aan een critische beschouwing wordt onderworpen, zij ter voorkoming van misverstand vooropgesteld, dat daarmede geen partij wordt gekozen ten aanzien van de vraag, of het al dan niet aanbeveling verdient de teboekstelling van prauwen te bevorderen. Tot eene beoordeeling van deze vraag reken ik mij allerminst bevoegd. Vanzelfsprekend echter zullen de daartoe

geroepen instanties mede genoodzaakt zijn den thans rechtens bestaanden toestand in beschouwing te nemen. Te dien aanzien kunnen onderstaande opmerkingen wellicht verhelderend werken.

In de eerste plaats zal men zich duidelijk voor oogen hebben te stellen, welke beteekenis gehecht moet worden aan de veel gebezigde uitdrukking „het facultatieve karakter van de voorschriften der overschrijvings-ordonnantie" (thans der Regeling van de teboekstelling van schepen, hierna aan te duiden als „Regeling"). Vergis ik mij niet al te zeer, dan denkt Dr. Hunger bij het gebruik van dezen term aan het feit, dat bedoelde ordonnantie als behoorende tot het Europeanenrecht ten aanzien van Inlanders slechts van toepassing is voor zoover deze zich vrijwillig aan hare voorschriften onderwerpen. Slechts in geval een Inlander zijn schip te boek laat stellen, worden daarop de bepalingen der Regeling toepasselijk.

Wat de schrijver hier over het hoofd ziet is, dat de situatie voor schepen van niet-Inlanders niet anders is, met dien verstande, dat ook zonder uitspraak van den wetgever vaststaat, dat de aan het Europeesche recht onderworpene, die zijn schip te boek laat stellen, het daarmede aan de „Regeling" onderwerpt, terwijl voor den Inlander hier nog noodig is de schakel van artt. 1 en 2 van Stbl. 1933 No. 49 teneinde buiten twijfel te stellen, dat de teboekstelling te zijnen name dezelfde rechtsgevolgen heeft als die ten name van een Europeaan.

Toen de Regeering in de memorie van toelichting op Stbl. 1937 No. 591 sprak van „het facultatieve karakter van de voorschriften der Overschrijvingsordonnantie", stond Haar echter iets geheel anders voor oogen en wel de omstandigheid, dat deze ordonnantie tegen den oorspronkelijken opzet in geen enkele bepaling (meer) bevatte met toepassing waarvan een scheepseigenaar gedwongen zou kunnen worden zijn eigendom in- of over te schrijven [1]). Dat geldt voor dengene die aan het Europeanenrecht onderworpen is even zoo goed als voor den Inlander. De eerste zal, teneinde zijn eigendom van een niet-ingeschreven schip aan te toonen, een beroep kunnen doen op art. 1977 B. W. [2]); de tweede op de regelen van zijn adat-

[1]) Zie hiervoor uitvoeriger Mr. Kunkeler in het Maandblad van de Vereeniging van Inspecteurs van Financiën blz. 400 en 423.

[2]) Aldus ook de Directeur van Justitie in de missive, aangehaald bij Kunkeler blz. 402.

recht. Bij de wijziging van het tweede boek van het Wetboek van Koophandel, welke 1 April j.l. in werking is getreden, werd zulks nog eens onderstreept, doordat men niet overnam de bepaling van het Nederlandsche artikel 318b, waardoor men een beroep op art. 1977 B. W. voor niet-teboekgestelde schepen van tenminste 20 m^3 bruto-inhoud zou hebben afgesneden (zie den tekst van art. 314 lid 4 en 749 1.3 W.v.K.) Het facultatieve karakter der „Regeling" is thans trouwens met zooveel woorden tot uitdrukking gebracht in het woord „kunnen" in de artikelen 314 1.1 en 749 1.1

Echter, al kent onze wetgeving geen verplichting tot teboekstelling, voor dengene die zijn schip wil gebruiken op zoodanige wijze dat een zeebrief of jaarpas noodig wordt, wordt de vrijheid om de teboekstelling achterwege te laten illusoir door de bepalingen omtrent de afgifte van deze stukken. Tot 1913 werd geen jaarpas afgegeven, indien niet was overgelegd een bewijs, dat het vaartuig was in- of overgeschreven (Stbl. 1905 No. 316, art. 22). In genoemd jaar (Stbl. No. 439) werd daarvoor in de plaats gesteld de verplichte overlegging van het „bewijs van eigendom", zulks echter met de bedoeling, dat daaronder zou worden verstaan de akte van in- of overschrijving, tenzij de aanvrager van den zeebrief of de jaarpas niet zou behooren tot de personen, onderworpen aan de rechtspraak van het Gouvernement. In 1937 (Stbl. No. 591 jo. Stbl. 1938 No. 1 art. 6) is deze bedoeling duidelijker tot uiting gebracht, doordat men nu eischt overlegging van de akte van in- of overschrijving, *tenzij voor den betrokken eigenaar niet geldt de Regeling van de teboekstelling van schepen,* hetgeen dus wil zeggen, tenzij de eigenaar niet onderworpen is aan de rechtspraak van het Gouvernement, in welk geval naar wel wordt aangenomen teboekstelling te zijnen name niet mogelijk is en in ieder geval bezwaarlijk kan worden gevergd [1]). Van meer belang dan deze uitsluitend redactioneele wijziging van art. 5 der Zeebrieven- en Scheepspassen-ordonnantie schijnt de terzelfder tijd aangebrachte toevoeging van een derde lid, hetwelk de mogelijkheid opent om in bijzondere gevallen toestemming te verleenen een ander bewijs van eigendom over te leggen dan een gerechtelijke akte. Waarvoor is deze bepaling in het leven ge-

[1]) Welke de rechtsgevolgen zijn van de inschrijving van een schip toebehoorende aan iemand die niet onderworpen is aan de rechtspraak van het Gouvernement — vroeger te Makasser meermalen bewerkstelligd — kan hier in het midden worden gelaten.

roepen? De memorie van toelichting [1]) zegt het met zooveel woorden: niet voor degenen die niet aan de rechtspraak van het Gouvernement onderworpen zijn — die zijn immers sedert 1913 al geholpen —, maar voor Gouvernementsjusticiabelen die *buiten hun schuld* niet in staat zijn een akte van in- of overschrijving over te leggen. Ook niet dus voor degenen die eigenaar zijn van een niet teboekgesteld schip, want voor dezen staat nog altijd de mogelijkheid open zich een akte te verschaffen [2]), maar voor hen die eigenaar zijn van een teboekgesteld schip, dat niet meer op regelmatige wijze kan worden geleverd, omdat degene die in de registers als eigenaar geboekt staat, verdwenen is dan wel medewerking tot de overschrijving weigert. De dispensatie-bepaling ziet dus op die gevallen, waarin men, wanneer zij zich met betrekking tot onroerende goederen voordoen, spreekt van „tanah onbekend" en geeft voor die noodgevallen een oplossing, waaraan geen enkele principieele beteekenis kan worden toegekend. Met de verschillen in rechtspositie, welke bestaan voor de verschillende groepen van Gouvernementsjusticiabelen, heeft de ordonnantie van 1937 zoo men ziet niet van doen. Zoo is de zaak en ook de terminologie van Stbl. 1937 No. 591 volkomen duidelijk.

„Verwarrend" wordt die terminologie eerst, wanneer men, gelijk Dr. Hunger, met terzijdestelling van de uitgesproken bedoeling van den wetgever wil aannemen, dat de Zeebrieven- en Scheepspassen-ordonnantie in 1937 zoo gewijzigd is, dat thans door Inlanders *voor een niet-teboekgesteld* schip een nationaliteitsbewijs kan worden verkregen zonder overlegging van een akte van teboekstelling. Daargelaten nu dat het niet duidelijk is waarvoor dit niet zou gelden voor Europeanen — die immers een beroep op art. 1977 B. W. zouden kunnen doen —, zal men alleen in den gedachtengang van Dr. H. den wetgever kunnen verwijten, dat hij bij de wijziging van art. 5 sub b der Zeebrieven- en Scheepspassenordonnantie heeft gesproken van „den betrokken eigenaar" en niet van „het betrokken schip", terwijl de „Regeling" het schip tot onderwerp heeft.

Alsof dit slechts een quaestie van terminologie ware ! Hier treedt eerst duidelijk aan den dag, hoezeer de Schr. uitgaat van een

[1]) Gedeeltelijk geciteerd door Dr. H. t.a.p. bl. 485.

[2]) Teneinde de daaraan verbonden financieele bezwaren te beperken, werden bij art. 2 der ordonnantie de akten van teboekstelling voor den tijd van een jaar vrijgesteld van recht van overschrijving.

onjuiste veronderstelling wanneer hij zegt, dat voor den eigenaar de Overschrijvings-ordonnantie c.q. de Regeling niet van toepassing is (de ordonnantie zegt hier „geldt"), wanneer zijn schip niet is ingeschreven. De Regeling „geldt", zooals wij meenen te hebben aangetoond, voor ieder die onderworpen is aan de rechtspraak van het Gouvernement; op zijn schepen is zij echter slechts „van toepassing", wanneer zij zijn teboekgesteld.

Er blijft nog een enkele opmerking te maken over de fiscale lasten, welke het prauwvaartbedrijf drukken.

Vooropgesteld zij, dat het facultatieve karakter der „Regeling" door de bepalingen der Ordonnantie op het recht van overschrijving in geenen deele wordt aangetast. Dit tegen de nogal eens — overigens niet door Dr. H. — verkondigde opvatting, als zou bedoelde ordonnantie indirect een straf bedreigen tegen nalatigheid in dezen, door bij teboekstelling meer dan zes maanden na den datum, waarop het schip in de vaart is gebracht, de akte aan recht te onderwerpen.

Zoo redeneerende zet men de zaak precies op zijn kop. Naar het stelsel der Ordonnantie zijn alle akten van teboekstelling aan recht onderworpen (art. 1 lid 1, 2e), doch art. 8 lid 1, 1e maakt hierop in zooverre een uitzondering, dat vrijgesteld zijn de akten van teboekstelling van binnenslands gebouwde schepen binnen den genoemden termijn en van buitenslands gebouwde schepen voor zoover zij worden teboekgesteld ten name van dengene die ze liet bouwen. Met een zekeren dwang of drang tot teboekstelling heeft dit alles niets te maken. Wie teboekstelling niet begeert of noodig heeft, zal zich door de vrijstelling niet laten verleiden om snel over te gaan tot het verrichten van een handeling, die toch nog steeds kosten medebrengt (leges en zegels) en voor de toekomst de noodzaak tot het maken van verdere kosten (overdracht bij aan recht onderworpen akte, c.q. belaste overgang bij overlijden) schept. De bedoeling van de vrijstelling is dan ook niet een prikkel te zijn tot spoedige teboekstelling, zij strekt alleen om buiten de heffing van recht te houden wat naar den opzet der belasting als een mutatierecht niet daaronder behoort te vallen, d.w.z. de teboekstelling ten name van dengene die het schip heeft laten bouwen. In de formuleering der vrijstelling voor buitenslands gebouwde schepen

komt dat duidelijk uit; wat de binnenslands gebouwde betreft heeft men om practische redenen een termijn gesteld [1]).

Een tweede misvatting — die ook bij Dr. H. tot uiting komt — is, dat de overschrijving (en de betaling van het recht) in geval van overdracht gebonden zouden zijn aan een termijn van zes maanden, bij overschrijding waarvan een boete verschuldigd zou zijn ten bedrage van 200 % van het recht. Dit is in het geheel niet het geval. Een termijn, waarbinnen de akte van overdracht moet zijn verleden, is nergens gesteld. En waar de heffing van het recht in dit geval gebonden is aan het verlijden dier akte, stelt de Ordonnantie op het recht van overschrijving slechts in zooverre een termijn, dat zij betaling van het recht vordert, vóórdat de akte verleden wordt (zie art. 1 lid 1, 2e en art. 10 sub b). Van een boete zal hier dus wel nimmer sprake zijn.

Een termijn voor de betaling van zes maanden is slechts gesteld voor het geval van vererving van een teboekgesteld schip (art. 1 lid 1, 3e jo. art. 10 sub c). Maar hier zullen de inheemsche prauwvaarders grootelijks profiteeren van de vrijstelling van overgangen in de rechte lijn op Inlanders (art. 8 lid 1, 11e), terwijl in de gevallen, waarin een boete van eenige beteekenis verbeurd is, als regel kwijtschelding wordt verleend voor een zeer aanzienlijk gedeelte.

Bedenkt men nu dat wegens den overgang bij erfenis of legaat van schepen onder Inlanders in de jaren 1935 — 1937 werd betaald:

jaar	recht	boete
1935	15.—	nihil
1936	686.55	174.12
1937	48.03	52.30

dan blijkt wel, dat de voorstelling, als zou in „vele gevallen 15 % van de waarde van het vaartuig (aan recht van overschrijving) verschuldigd zijn", niet door de werkelijkheid wordt gedekt.

[1]) Vgl. de toelichting op art. 8 der ordonnantie in B. B. 10657 waarin gesproken wordt over de vrijstelling van de akten van inschrijving van *nieuw gebouwde* schepen.

BOEKBESPREKING

Joh. W. A. NABER, Onbetreden paden van koloniaal verleden, 1816 — 1873.

(„Patria" serie, Amsterdam 1938).

Johanna Naber, die ondanks het klimmen der jaren de historische muze met onverzwakte trouw blijft dienen, geeft in het hierboven aangeduide werkje een stuk histoire intime van Nederlandsch-Indië. Niet uit officieele archivalia heeft zij geput, maar uit een tweetal bundels familiepapieren, die haar in handen zijn gekomen. Aldus valt het boek in twee gedeelten uiteen. Het eerste bevat de herinneringen, neergeschreven door Nicolette Helena Peronneau van Leyden, die tusschen 1817 en 1820 op Java verbleef als dochter van een rechterlijk ambtenaar; het tweede gedeelte behelst de brieven van den infanterieofficier Christiaan Evert Sepp, die in de jaren 1868 — 1873 zijn dienst voornamelijk op Sumatra verrichtte en in laatstgenoemd jaar in den Atjehoorlog het leven liet.

Van de beide personen, wier indrukken en ervaringen hier worden gepubliceerd, is Nicolette Peronneau van Leyden zeker de merkwaardigste. Het opmerkelijk feit doet zich namelijk voor, dat zij bij haar aankomst op Java in 1817 negen jaar oud was, en dus bij haar vertrek — voorgoed — slechts den dertienjarigen leeftijd had bereikt. Hare indrukken van Indië is zij eerst veertig jaren later gaan opschrijven; in 1860 ving zij ermede aan, om dezen arbeid met enkele onderbrekingen voort te zetten tot haren dood, die in 1870 geviel. Wij staan hier dus welhaast voor een psychologisch raadsel; want een feit is dat deze herinneringen een volkomen betrouwbaren indruk maken. Het geheim ligt vermoedelijk hierin, dat deze vrouw, die weinig algemeene ontwikkeling bezat, doch kennelijk over een scherp waarnemingsvermogen en een goed geheugen beschikte, geen oogenblik gepoogd heeft haar verhaal naar inhoud of stijl op te smukken; zij schreef blijkbaar voor hare kinderen en kleinkinderen en heeft stellig nimmer bevroed, dat het groote publiek van hare mémoires kennis zou nemen. En zoo gaat er van hetgeen zij schreef, kunstloos en pretentieloos als het blijft, de bekoring uit van al hetgeen eenvoudig en echt is.

Het schijnt niet noodzakelijk om hier in den breede aan te geven, wat Nicolette Peronneau van Leyden in Indië zag en hoorde. Voldoende zij het op te merken, dat zij haar zeereis van Hellevoetsluis naar Batavia beschrijft, en vervolgens hare ervaringen te Semarang en te Batavia (de beide standplaatsen van haar vader) te boek stelt; tijdens het relaas van haar terugkeer naar het vaderland na den dood van haren vader is de pen aan hare hand ontglipt. Meer dan een beschrijving van het leven van den Nederlander (waarom noemen wij ons toch altijd dwaselijk „Europeanen"?) in de groote steden op Java in den aanvang der 19e eeuw geeft zij dus niet. Maar juist omdat zij de menschen weergeeft in hun dagelijksche doening en zich geen oogenblik tot „beschouwingen" laat verleiden, is haar verhaal van waarde; het is geen schilderij maar een fotografie.

Een enkel voorbeeld. Omtrent de leefwijze te Batavia schrijft zij (blz. 40): „'s Morgens vroeg, als men opkwam, ging men dadelijk naar de rivier zich „baden; vervolgens een kop thee en een stukje brood gebruiken; dan zich „verder aankleden en negen uur, half tien ontbeiten. De meeste Heeren gingen „na het gebruik van het bad een wandelrit doen. Het ontbeit bestaat in koude „hoenders of warm gehakt, warme gebakken en gerookte vis; versche en zoute „eijers ..... Om tien uure gaan de Heeren naar de bureaux. Men at destijds „om 2 uur, half drie en ging dan slapen; maakte vervolgens toilet, dronk thee „en ging doorgaans van 5 tot 6 uur toeren of kreeg viziten".

Een tafereeltje ten residentiehuize te Semarang:

„In de (achtergalderij) vonden wij de vrouw des huizes in haar dood eenvou- „dige witte kabaja met ruime, bruine, geplooide sarong. Het eenige sieraad „waren de twalef juwelen mouwknopen en de zware gouden gordel met juwelen „plaat. Zij was reeds grijs. Het haar was volgens den toenmaligen smaak in „Indië geheel uit het gezigt gestreken, met juwelen spelden opgemaakt. Zij „begroette ons met de grootste vriendelijkheid, sprak slegt Hollandsch doch „deet haar best, zig hartelijk uit te drukken". (blz. 51)

Wij moeten de verleiding weerstaan meer citaten te geven, b.v. van het bezoek bij den resident van Pekalongan, van de terugreis uit Semarang naar Batavia (in bamboezen draagkoetsen, waarbij in totaal 200 man benoodigd waren), van de lessen bij den Bataviaschen schoolmeester, en zooveel meer. Men leze het liever zelf.

De familiecorrespondentie van Christiaan Sepp mist de bekoring, die van Nicolette van Leyden's herinneringen uitgaat. Deze infanterieofficier moge meer eruditie bezitten en zich niet aan spelfouten bezondigen, veel beleefd heeft hij goed beschouwd niet. Zijn plaatsing te Padang Pandjang eerst, te Kepahiang (res. Palembang) later, geeft aanleiding tot enkele natuurbeschrijvingen, doch brengt ons het leven in het Indië dier dagen nauwelijks nader. Zijn aanraking met den Atjehoorlog was een zeer kortstondige: hij debarkeerde op 6 April 1873, om reeds op den 16en het schot te ontvangen dat hem enkele weken later zou doen bezwijken. Dientengevolge brengen zijn brieven ook omtrent den Atjehoorlog geen bijzonderheden van eenige beteekenis. Het schijnt, dat de familierelatie tusschen den schrijver der brieven en de uitgeefster tot waardeoverschatting heeft geleid.

De piëteit, die Johanna Naber voor de haar toevertrouwde familiepapieren koesterde, heeft haar ertoe gebracht de teksten die zij uitgaf van uitvoerige commentaren te voorzien. Mogen wij ondankbaar zijn en zeggen : te veel van het goede? Loffelijk is het pogen, Nicolette van Leyden en Christiaan Sepp te plaatsen in de lijst van hun tijd, maar was het b.v. noodig tusschen deze beide een verbindingsschakel te leggen door een overzicht van Indië's geschiedenis tusschen omstreeks 1820 en 1870, waarbij de Padrioorlogen, de Javaoorlog, het Sumatratractaat, de Handelmaatschappij, de plantentuin, de scheepvaartwetten en zelfs de eerste indische postzegel ter sprake komen? Dikwijls dreigt op die wijze het ranke bouwsel der herinneringen en brieven onder de zware bagage der commentatrix te bezwijken.

Wanneer wij, in weerwil van de geopperde bezwaren, dit aardige en smakelijke boekje in veler handen wenschen — ook van degenen die hun geest niet met historische literatuur plegen te verrijken — dan is er voor dien wensch nog een bijzondere reden. Indië is het land waar veel historie wordt gemaakt doch weinig historie wordt geschreven. De tallooze uitgaven van brieven en mémoires, waarop de europeesche geschiedenis kan roemen, mist men hier. Daarom is het van groot belang te achten dat zij, die familiepapieren van oud-indischgasten bezitten, zich ervan vergewissen of deze documenten wellicht uit geschiedkundig oogpunt waarde inhouden. De instanties, die zulks deskundig kunnen beoordeelen, zijn gemakkelijk genoeg te vinden. Wanneer Johanna Naber door de uitgave van „Onbetreden paden van ons koloniaal verleden" in die richting stimuleerend kan werken, dan is dat een reden te meer om haar het tribuut van onze dankbaarheid te doen toekomen.

I. J. B.